

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 8 квітень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 8 квітень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"*

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 20.04.23 р.
Підписано до друку 20.04.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 41.6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2004/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeni u format .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 8 квітень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Лаврук В. В., Лаврук О. С.

Національна політика у сфері інвестиційної підтримки інноваційних технологій 7

Антохов А. А., Клевчик Л. Л.

Інформаційні технології як детермінанти інтелектуалізації та розвитку регіональної економіки 15

Левковська Л. В., Добрянський О. І.

Фундаментальні засади та сучасний вимір глобальної нестабільності 20

Устік Т. В.

Управління рекламною кампанією на підприємстві рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чинника 25

Руснак А. В.

Умови та особливості функціонування інноваційного середовища як чинника реалізації інновацій 31

Краус К. М., Краус Н. М., Манжура О. В.

Методика розрахунку дохідності й окупності інвестиційного проекту та інформаційне забезпечення його експертизи 36

Сафонова В. Є., Михайлов С. В., Дергачов Є. В., Ткаченко А. В.

Адаптивне безпекове управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації 43

Попело О. В., Лисогор І. С.

Механізм забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємств в епоху цифровізації 48

Мороз Ю. Ю., Денисовець Ю. М.

Державний аудит ефективності бюджетних програм розвитку органічного виробництва 53

Карпінський Б. А., Пфістер Д. Г., Карпінська О. Б.

Комплексна система формування розумного міста в агломераційних центрах за просторового розвитку: управлінська модель й результативність 61

Наконечна Ю. А., Демиденко А. М., Нестеренко О. П.

Митно-тарифний механізм реалізації митної політики в умовах європейської інтеграції України 70

Калініченко А. А., Міщенко М. І., Марценюк А. В., Бобиль В. В., Пікуліна О. В.

Аналіз впливу рухомого складу на інфраструктурні об'єкти, як фактор управління економічною ефективністю діяльності підприємств транспортного будівництва 76

Матійчук А. П., Павлов К. В., Павлова О. М.

Безпека у сфері використання відновлюваних джерел енергії в Україні: особливості організації та реалізації системності 83

Шевченко М. М., Джерелейко С. Д., Михальчинець Г. Т.

Розвиток цифрових фінансових технологій (фінтех) в фінансовому секторі України 91

Батюк Б. Б., Гірняк К. М.

Модельовання управлінських рішень щодо реалізації безпекового адаптивного механізму збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства в конкурентних умовах економіки знань 97

Козловський Є. В., Григорчак І. М., Ткаченко Т. І., Вишнеvsька Г. Г.

Анімаційний сервіс як засіб підвищення ефективності туристичної діяльності 103

Прокоф'єва О. В.

Розвиток банківського сектору України в умовах воєнного стану 108

Басій Н. Ф., Нечипоренко В. В., Снітко Є. О., Кобець С. П.

Сучасний дизайн управління рекламою та проектами в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів 113

Нетреба І. О.

Особливості використання методів управління проектами при впровадженні антикризових заходів на торговельному підприємстві 119

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 8 квітень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Капелюшна Т. В.

Врахування впливу загроз соціальної інженерії при управлінні безпекою підприємства 125

Ільченко Т. В., Помазан А. М.

Сучасні методи проведення маркетингових досліджень на споживчому ринку 131

Гуржій Т. О., Карамушка Д. К.

Фінансове забезпечення побудови управлінських моделей підприємств 136

Бугайова М. О., Медвідь А. І., Подоляк В. М., Городницький В. В.

Цифрові інструменти управління місцевою туристичною та транспортною мережами 143

Мединська Н. В., Замлинський О. С.

Формування територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів: інвестиційний аспект 149

Обелець Т. В.

Бізнес планування: аналіз організаційних аспектів 155

Білецький І. В.

Механізми впливу монетарних інструментів на ринок будівництва житла 164

Балицька М. В., Меньшикова М. А.

Вплив COVID-19 на розвиток ризик-менеджменту банківського сектору 171

Цзян Пань

Глобальні технологічні трансформації та їх вплив на інвестиційно-інноваційний розвиток територій 179

Державне управління

Степанов В. Ю., Гаєвська Л. А.

Особливості державної політики протидії міжнаціональних конфліктів в Україні 186

Сурай І. Г., Книш В. В.

Інституційно-правові основи представництва України в Європейському суді з прав людини 193

Карпа М. І., Кіцак Т. М.

Методологія кадрової політики щодо питань формування, реалізації та захисту прав публічних службовців у контексті становлення публічної служби в Україні 199

Стеців І. С., Дзюрах Ю. М.

Проблеми харчової промисловості України та їх вплив на ефективність економічного механізму державного управління продовольчою безпекою: освітній аспект 205

Краско О. А., Близнюк А. С.

Перспективи розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Україні як складової формування людського капіталу 213

Найда І. В.

Інформаційно-просвітницька робота у сфері національно-патріотичного виховання на державному та регіональному рівнях 221

Кірюхін Р. О.

Фінансова децентралізація як умова ефективної реалізації інвестиційних процесів: погляд крізь призму науки публічного управління 225

Хуторний Б. В.

Система забезпечення військової безпеки України в умовах трансформації зовнішніх та внутрішніх загроз 232

Гвоздь Є. В.

Теоретичні положення логістики при формуванні та розвитку ринкової інфраструктури України 237

Романчук Р. В.

Діджиталізація процесів державного фінансового контролю в Україні з використанням кращих зарубіжних практик 243

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 8 / 2023

CONTENTS:

Economy

Lavruk V., Lavruk O.

NATIONAL POLICY IN THE SPHERE OF INVESTMENT SUPPORT OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES 7

Antokhov A., Klevchik L.

INFORMATION TECHNOLOGIES AS DETERMINANTS OF INTELLECTUALIZATION AND DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY 15

Levkovska L., Dobryansky O.

FUNDAMENTALS AND CONTEMPORARY DIMENSIONS OF GLOBAL INSTABILITY 20

Ustik T.

MANAGEMENT OF AN ADVERTISING CAMPAIGN AT AN ADVERTISING BUSINESS ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT THE TEMPORAL FACTOR 25

Rusnak A.

CONDITIONS AND SPECIAL ASPECTS OF FUNCTIONING OF THE INNOVATION ENVIRONMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS 31

Kraus K., Kraus N., Manzhura O.

METHODOLOGY FOR CALCULATING THE PROFITABILITY AND PAYBACK OF AN INVESTMENT PROJECT AND INFORMATION SUPPORT FOR ITS EXAMINATION 36

Safonova V., Mykhailov S., Derhachov Ye., Tkachenko A.

ADAPTIVE SECURITY MANAGEMENT OF AN INNOVATIVELY ORIENTED SMALL BUSINESS ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF STRATEGIC DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION 43

Popelo O., Lysohor I.

MECHANISM FOR ENSURING EFFECTIVE MANAGEMENT OF ENTERPRISES' MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES IN THE ERA OF DIGITALIZATION 48

Moroz Y., Denisovets Yu.

STATE AUDIT OF THE EFFICIENCY OF BUDGET PROGRAMS FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTION 53

Karpinsky B., Pfister D., Karpinska O.

A COMPLEX SYSTEM OF FORMING A SMART CITY IN AGGLOMERATION CENTERS UNDER SPATIAL DEVELOPMENT: MANAGEMENT MODEL AND PERFORMANCE 61

Nakonechna Yu., Demydenko L., Nesterenko O.

CUSTOMS TARIFF MECHANISM FOR CUSTOMS POLICY IMPLEMENTATION UNDER EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE 70

Kalinichenko L., Mishchenko M., Martseniuk L., Bobyl V., Pikulina O.

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF ROLLING STOCK ON INFRASTRUCTURE FACILITIES AS A FACTOR OF MANAGEMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF TRANSPORT CONSTRUCTION ENTERPRISES 76

Matiichuk L., Pavlov K., Pavlova O.

SECURITY IN THE SPHERE OF APPLICATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN UKRAINE: PECULIARITIES OF ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION OF SYSTEMATICITY 83

Shevchenko M., Dzhereleiko S., Mykhalchynets H.

DEVELOPMENT OF DIGITAL FINANCIAL TECHNOLOGIES (FINTECH) IN THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE 91

Batiuk B., Hirniak K.

MODELING OF MANAGERIAL DECISIONS REGARDING THE IMPLEMENTATION OF A SAFE ADAPTIVE MECHANISM FOR BALANCING FINANCIAL RESOURCES OF AN INNOVATIVELY ORIENTED ENTERPRISE IN THE COMPETITIVE CONDITIONS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY 97

Kozlovskiy Ye., Hryhorchak I., Tkachenko T., Vyshnevskaya H.

ENTERTAINMENT SERVICE AS A RESOURCE OF INCREASING THE EFFICIENCY OF TOURISM ACTIVITIES 103

Prokofieva O.

DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE UNDER MARRIAGE CONDITIONS 108

Basiy N., Nechyporenko V., Snitko Ye., Kobets S.

MODERN DESIGN OF ADVERTISING AND PROJECT MANAGEMENT IN CONDITIONS OF DIGITIZATION, GLOBALIZATION AND ACTIVATION OF SECURITY MECHANISMS 113

Netreba I.

FEATURES OF USING PROJECT MANAGEMENT METHODS FOR THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CRISIS MEASURES IN A TRADING ENTERPRISE 119

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 8 / 2023

CONTENTS:

Economy

Kapeliushna T.

CONSIDERING THE IMPACT OF SOCIAL ENGINEERING THREATS IN ENTERPRISE SECURITY MANAGEMENT 125

Ilchenko T., Pomazan L.

MODERN METHODS OF MARKETING RESEARCH IN THE CONSUMER MARKET 131

Gurzhiy T., Karamushka D.

FINANCIAL SUPPORT FOR MANAGEMENT MODELS CREATION OF ENTERPRISES 136

Buhaiova M., Medvid L., Podoliak V., Gorodnytskyi V.

DIGITAL TOOLS FOR MANAGEMENT OF LOCAL TOURISM AND TRANSPORT NETWORKS 143

Medynska N., Zamlynskyi O.

FORMATION OF A TERRITORIAL MODEL OF FINANCIAL REGULATION OF THE USE OF NATURAL RESOURCES:
INVESTMENT ASPECT 149

Obelets T.

BUSINESS PLANNING: ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL ASPECTS 155

Biletskyi I.

MECHANISMS OF INFLUENCE OF MONETARY INSTRUMENTS ON THE HOUSING CONSTRUCTION
MARKET 164

Balytska M., Menshykova M.

IMPACT OF COVID-19 ON THE DEVELOPMENT OF RISK MANAGEMENT IN THE BANKING SECTOR 171

Jiang Pan

GLOBAL TECHNOLOGICAL TRANSFORMATIONS AND THEIR IMPACT ON INVESTMENT
AND INNOVATION DEVELOPMENT OF TERRITORIES 179

Public administration

Stepanov V., Gaievska L.

PECULIARITIES OF THE STATE POLICY FOR COMBATING INTERETHNIC CONFLICTS IN UKRAINE 186

Suray I., Knysh V.

INSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF THE REPRESENTATION OF UKRAINE AT THE EUROPEAN COURT
OF HUMAN RIGHTS 193

Karpa M., Kitsak T.

METHODOLOGY OF THE PERSONNEL POLICY ON THE FORMATION, IMPLEMENTATION AND PROTECTION
OF THE RIGHTS OF PUBLIC SERVANTS IN THE CONTEXT OF FORMATION
OF THE PUBLIC SERVICE IN UKRAINE 199

Stetsiv I., Dziurakh Y.

PROBLEMS OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE AND THEIR IMPACT ON THE EFFICIENCY OF THE ECONOMIC
MECHANISM OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF FOOD SECURITY: THE EDUCATIONAL ASPECT 205

Krasko O., Bliznyuk A.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL) EDUCATION
IN UKRAINE AS A COMPONENT OF HUMAN CAPITAL FORMATION 213

Naida I.

INFORMATION AND EDUCATIONAL WORK IN THE FIELD OF NATIONAL AND PATRIOTIC
EDUCATION AT THE STATE AND REGIONAL LEVELS 221

Kiriukhin R.

ABOUT FINANCIAL DECENTRALIZATION AS A CONDITION FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION INVESTMENT
PROCESSES: A VIEW THROUGH THE PRISM OF THE SCIENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION 225

Khutornyi B.

SYSTEM OF ENSURING MILITARY SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION
OF EXTERNAL AND INTERNAL THREATS 232

Hvoz E.

THEORETICAL PROVISIONS OF LOGISTICS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT
OF MARKET INFRASTRUCTURE OF UKRAINE 237

Romanchuk R.

DIGITIZATION OF STATE FINANCIAL CONTROL PROCESSES IN UKRAINE USING BEST FOREIGN PRACTICES 243

УДК 330.341.1

*В. В. Лаврук,**д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем, ЗВО "Подільський державний університет"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0778-7227>**О. С. Лаврук,**к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,**Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9089-237X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.7

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

V. Lavruk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking, Insurance And Electronic Payment Systems, Higher Educational Institution "Podillia State University"

O. Lavruk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

NATIONAL POLICY IN THE SPHERE OF INVESTMENT SUPPORT OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Визначено складові та умови непрямої участі держави в інвестиційному процесі інноваційного розвитку для сприяння притоку капіталів від інвесторів. Досліджено основні важелі державного регулювання умов інвестиційної діяльності. З метою активізації інвестиційного ринку обґрунтовано напрями покращення кредитної і фіскальної політики держави. Досліджено законодавчі акти для підтримки і реалізації інноваційної політики, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату. Проаналізовано методичку розрахунку амортизаційних відрахувань як один з напрямів реформування механізму управління інвестуванням в інновації в Україні. Вивчено систему додаткових пільг підприємствам, встановлених законодавством про інноваційну діяльність. Досліджено державні пріоритети в різних стратегіях і напрямках науково-технічного і промислового розвитку. Запропоновано покращену систему оподаткування суб'єктів господарювання та створення фондів підтримки інноваційної діяльності.

The components and conditions of the indirect participation of the state in the investment process of innovative development to promote the inflow of capital from investors are defined. The main levers of state regulation of the conditions of investment activity have been studied. State policy must necessarily provide for the principle of hierarchy, which is implemented through the development of a mechanism for coordinated measures of national and regional regulation and investment stimulation. In order to activate the investment market, the directions for improving the credit and fiscal policy of the state are substantiated. For this, it is necessary to expand the capabilities of the National Bank to influence the credit policy of commercial banks, and to stimulate them to credit primarily investments in production and innovation. Legislative acts for the support and implementation of innovation policy aimed at improving the investment climate have been studied. The method of calculating amortization deductions is analyzed as one of the directions of reforming the mechanism of managing investment in innovation in Ukraine.

The system of additional benefits for enterprises, established by the legislation on innovative activity, was studied. After all, such measures of a flexible tax policy are necessary, which would provide for long-term, equal and permanent maximum taxation of goods producers regardless of the forms of ownership, gradual limitation or diversification of the tax on added value, introduction of a system of stimulating investment activity. The state priorities in various strategies and directions of scientific, technical and industrial development were studied. An improved system of taxation of business entities and the creation of funds to support innovative activities are proposed. We believe that urgent measures to reform the taxation system in the following directions are mandatory: reduction of the number of taxes in force at the enterprise; simplification of the procedure of calculations and collection of taxes; reducing the tax burden to the standards of developed countries with a market economy; return to the system of preferential taxation of the profit of all enterprises, which is used for scientific and technical purposes.

Ключові слова: інновації, інвестиції, національна політика, інвестиційний ринок, інноваційна сфера, державне регулювання.

Key words: innovations, investments, national policy, investment market, innovation sphere, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інноваційні технології розвитку стали неодмінною рисою стратегічної парадигми економічного зростання країни. Проте лише ті інноваційні процеси, що забезпечені інвестиціями, можна розглядати в якості прискорювача стійкого соціально-економічного розвитку на різних рівнях. Тому розвиток інноваційної та інвестиційної політики пов'язаний із усвідомленням та діяльністю органів державної влади, реалізацією інструментарію державного регулювання для підтримки інноваційного поступу у всіх сферах економіки та забезпечення збалансованого розвитку.

Національна політика у сфері інвестиційної підтримки інноваційних технологій, застосування інструментарію державного регулювання постали невід'ємним елементом сучасної економіки із залученням усіх установ та управлінських ієрархічних рівнів та застосування новітніх знань. Дослідження сучасного стану державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності та окреслення стратегічних напрямів її розвитку набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку економіки та в контексті євроінтеграційного вектору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні основи державного регулювання інвестиційних процесів та фінансової підтримки інноваційного розвитку національної економіки стали підвалиною досліджень плеяди вітчизняних науковців. Питання інвестиційної підтримки інноваційних технологій висвітлюються вітчизняними науковцями, зокрема у працях О. Амоші, О. Вівчара, В. Геєця, Н. Дацій, О. Дацій, Н. Краснокутської, О. Коваленко, М. Маліка, П. Саблука, І. Топіхи, В. Приходько тощо. При цьому єдність наукової думки щодо стратегічних напрямів розвитку національної політики відсутня.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є аналіз особливостей сучасного стану національної політики у сфері інвестиційної підтримки інноваційних технологій задля виявлення основних проблем, що перешкоджають стабільному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності економіки з метою розроблення пропозицій щодо їх вирішення та обґрунтуванні основних напрямів активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Утвердження інноваційного шляху розвитку пов'язано насамперед з потребою докорінної перебудови потужного й водночас надвитратного, неефективного виробництва як результату довготривалої структурної кризи. Така перебудова повинна мати не вибірковий, а максимально поширений інноваційний характер. Слід зазначити, що національна політика в сфері інвестиційного процесу є важливим інструментом державної підтримки інвестиційної діяльності [2].

Зазначимо, що держава може по-різному брати участь в інвестиційному процесі. При безпосередній участі в цьому вона інвестує ресурси на виконання інвестиційних програм, що передбачені в Державному бюджеті, чи безпосередньо бере участь в інвестиційних проектах у формі надання субсидій, субвенцій та бюджетних позик на основі повернення. (субсидювання позикового відсотка з кредитів для фінансування інвестицій, спільне пайове фінансування з Державного та регіональних бюджетів і ін.). При цьому стає зрозумілим, що всі проекти, які претендують на державну підтримку, мають пройти ретельну експертизу. Рішення про підтримку проекту приймається в результаті конкурсного відбору за найбільш пріоритетними, з точки зору держави, напрямками.

Непряма участь держави в інвестиційному процесі інноваційного розвитку (рис. 1) відіграє величезну роль в забезпеченні прийнятних умов для вкладення капіталів інвесторами.

Рис. 1. Схема непрямої участі держави в інвестиційному процесі

Джерело: систематизовано та узагальнено на основі [3, с. 89].

Вважаємо, що ці умови повинні забезпечуватися:

- введенням системи податків з диференціюванням ставок та пільг;
- проведенням зваженої фінансової (у тому числі амортизаційної), цінової, а також кредитної політики, виходячи із реального стану економічної системи;
- правилами дотримання діючих актів землевикористання та природовикористання;
- контролем за дотриманням державних норм і стандартів;
- антимонопольними заходами, приватизацією об'єктів державної власності, особливо об'єктів незавершеного будівництва;
- експертизою інвестиційних проектів;
- регулюванням ставки рефінансування та норми обов'язкових резервів в Національному банку, валютним курсом, митом тощо;
- розробкою механізмів страхування інвестицій та іншими.

Оскільки ринкова економіка розвивається циклічно: періоди швидкого зростання й активного інвестування змінюються економічними кризами, падінням темпів росту, а іноді й абсолютних рівнів ВВП, метою державного регулювання є вирівнювання таких циклічних тенденцій, шляхом гальмування надлишкової інвестиційної активності у періоди піднесення та штучного стимулювання інвестицій у період спадів виробництва.

Розглянемо основні важелі державного регулювання умов інвестиційної діяльності (рис. 2).

Державна політика обов'язково повинна передбачати принцип ієрархичності, який реалізується через розробку механізму узгоджених заходів загальнодержавного та регіонального регулювання і стимулювання інвестицій. Тут першим напрямом узгоджених дій повинно бути забезпечення посилення державного контролю за цільовим витрачанням коштів бюджету, які спрямовуються на інвестиції у формі безповоротного фінансування і кредитування. Необхідна розширена практика спільного державно-комерційного фінансування інвес-

Рис. 2. Важелі державного регулювання умов інвестування

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними [1, с. 250].

тиційних проектів, а також використання частини бюджетних коштів на реалізацію особливо ефективних і швидкоокупних інноваційних проектів і об'єктів малого бізнесу, незалежно від їхньої галузевої приналежності й форм власності для прискорення структурно-технологічної перебудови виробництва. У цьому переліку заходів мають також бути гарантування позик, експортне кредитування, покриття за рахунок коштів Державного бюджету венчурного капіталу, державне страхування за пільговими ставками та інші [14].

Звісно, обмеженість бюджетних коштів не дає підстави сподіватися на активне включення в систему стимулювання інвестицій прямих державних заходів. Проте мінімально необхідний їхній рівень, який повинен забезпечити умови спрямування інвестиційних потоків на досягнення цілей інноваційного розвитку. Все це потребує особливої уваги дослідників та державних органів влади. Вважаємо, що при визначенні розміру коштів Державного та регіонального бюджетів обов'язково мають бути враховані: перелік об'єктів загальнодержавного значення, перелік першочергових об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури; обсяг коштів на впровадження нових організаційно-виробничих та інституційних утворень, зокрема таких, які забезпечуватимуть активний маркетинг територій, розвиток підприємства, впровадження інновацій, комплексну експертизу інвестиційних проектів.

З метою активізації інвестиційного ринку повинна бути принципово змінена кредитна політика держави. Для цього необхідно розширити можливості Національного банку щодо впливу на кредитну політику комерційних банків, а при їх стимулюванні кредитувати насамперед вкладення у виробництво і інновації. Причому кредитні пільги потрібно поширювати не на конкретні підприємства, а саме на пріоритетні види економічної діяльності. Необхідно також підвищити роль кредитного фінансування в інвестиційних внесках юридичних і фізичних осіб, забезпечити поступовий перехід до переважно кредитного фінансування, полегшити доступ підприємств і організацій, незалежно від форм власності, до пільгових кредитних ресурсів з одночасним зниженням банківських кредитних ставок.

Беручи до уваги світову практику, яка полягає в тому, що зниження кредитних ставок є сигналом до розширення інвестицій, слід зазначити, що пом'якшення наслідків структурної перебудови економіки можливе лише за умови проведення цілеспрямованої кредитно-інвестиційної політики. Вона повинна передбачати досить широке кредитування і субсидування виробництва, яке опинилося в складному становищі. У той же час всі ці заходи необхідно поєднувати з поступовим переведом основних галузей виробництва в режим реального самофінансування, що дозволить значною мірою обмежити масштаби кредитної емісії, а також скоротити пряме бюджетне субсидування цих виробництв. Слід підтримувати емісійний варіант мобілізації корпораціями необхідних їм інвестиційних ресурсів як активне державне регулювання інвестиційних процесів на мікрорівні [7].

Вже давно існує потреба докорінно змінити фіскальну політику держави. Головним принципом у цьому аспекті ми вважаємо поєднання загальних вимог до зни-

ження податкового тягаря з диверсифікацією податкових ставок. У розвинутих державах податкові знижки застосовуються досить широко і розглядаються як "авансові витрати уряду на збільшення активів, які без додатково створених державою стимулів зростають недостатніми темпами, що не забезпечує необхідного ефекту" [5, с. 88]. Результатами податкової реформи майже завжди виступає збільшення обсягів фінансових ресурсів у приватних компаніях та фізичних осіб, які спрямовуються на інвестування.

Прикладом успішного зниження податкових ставок є податкові системи США (дві загальні ставки оподаткування прибутку, з них максимальна знижена з 50 до 34%), Японії (зменшення прибуткового податку складає від 42 до 37,5%; для малих та середніх підприємств — від 30 до 28%), Великобританії (максимальна ставка прибуткового податку для корпорацій знижена з 53 до 35%; для приватних осіб — з 35 до 25%) [4, с. 156].

Велика кількість податків і зборів в Україні, що включаються в собівартість і в теоретичному аспекті не значно впливають на величину прибутку, але зменшують його величину, а при зростанні ціни роблять вітчизняну продукцію неконкурентоспроможною. Тому, на наш погляд, необхідні такі заходи гнучкої податкової політики, яка б передбачала довгострокові, рівні й постійні граничні розміри оподаткування товаровиробників незалежно від форм власності, поступове обмеження чи диверсифікацію податку на додану вартість, введення системи стимулювання інвестиційної активності. Останнє можливо досягти шляхом звільнення від оподаткування тієї частини прибутку підприємств і організацій, яка спрямовується на інвестування розвитку власного виробництва, а також випуск товарів народного споживання, будівництво об'єктів соціальної сфери. Все це має бути базовою умовою розвитку житлового будівництва і в першу чергу індивідуального.

Буде також виправданим звільнити на перші 2-3 роки від оподаткування новостворені підприємства у виробничій сфері за умов інноваційності їхньої продукції. Одночасно, з метою компенсації обмеження бюджетних витрат, слід було б забезпечити введення підвищених податків на прибуток і комісійні, одержані від деяких спекулятивних видів операцій, а також введення "перерозподільчих" (соціальних) податків [9] на майно, капітал, спадщину. Гнучкість фіскальної політики сприятиме підвищенню ділової активності пріоритетних для держави чи регіону видів діяльності.

Вважаємо, що обов'язковими для прийняття є невідкладні заходи для реформування системи оподаткування в таких напрямках: зменшення числа діючих податків на підприємстві; спрощення процедури розрахунків і стягування податків; скорочення податкового тягаря до стандартів розвинутих країн з ринковою економікою; повернення до системи пільгового оподаткування прибутку всіх підприємств, що використовується на науково-технічні цілі.

Змін потребує і державна амортизаційна політика. Вона має спрямовуватись на забезпечення поповнення власних коштів підприємства, призначених для інвестування. Слід відродити поняття раціонального і цільового використання амортизаційних відрахувань, які останні кілька років ігнорувалися, повернутися до систе-

ми норм, що віддзеркалюють їх пряму залежність від нормативних термінів служби різних видів основних фондів; обчислення амортизаційних відрахувань проводити по первісній (відновленій) вартості, а також вибірково застосовувати прискорену амортизацію, як інструмент науково-технічної політики держави; використовувати при цьому найбільш ефективний, кумулятивний метод нарахування амортизації.

Перспективною, на наш погляд, є можливість формування особливого сектора фондового ринку — ринку коштів амортизаційних фондів, що дозволяє активізувати інвестиційний процес [6]. У результаті в підприємств з'явиться можливість конвертувати амортизаційні кошти в платіжні шляхом їх продажу через об'єднані фонди амортизації. Крім цього, буде можливість при нестачі коштів для реалізації інвестиційних проектів "купити" додаткові джерела фінансування. При цьому трансфер фондів ресурсів буде відбуватися чи в межах одного фонду амортизації, або ж з одного фонду в інший. Позитивною стороною такої схеми є також та обставина, що амортизаційні фонди можуть використовуватися у вигляді застави при одержанні кредиту на розвиток виробництва чи реконструкцію і як нове будівництво.

Серйозним фактором інвестиційного ринку будь-якої держави є продумана система залучення іноземних інвестицій у економіку країни. Іноземні інвестиції необхідні для реалізації перспективних інвестиційних проектів, пов'язаних з модернізацією і раціоналізацією різних підприємств регіону. Цьому значною мірою сприяє невикористаний величезний науковий, винахідницький і технологічний потенціал, що дотепер не затребуваний і використовується, як це було досліджено вище, в економіці розвинутих країн.

Необхідно враховувати, що іноземні інвестиції повинні спрямовуватися насамперед у галузі, в яких країна-імпортер має певні переваги, а тому потрібно чітко визначитися з їх переліком. Слід також забезпечити надання законного і стійкого статусу приватним і спільним підприємствам, чітко встановити їхні права і обов'язки, зокрема затвердження і дотримання прав приватної власності, гарантоване дотримання умов контрактів.

Важливою підставою активізації інвестування засобів в розвиток інноваційної сфери є створення сприятливого інвестиційного клімату та регулювання деяких аспектів державної політики, особливо вдосконалення законодавчої бази з метою створення системи зацікавленості у формуванні інноваційних проектів кредитними організаціями, податковими службами, а також які забезпечуються вченими, підприємствами, розробку і впровадження проектів [10]. Ця система повинна отримати законодавче підтвердження, яке включає підсистему забезпечення потреби в інвестиційних ресурсах.

Концепція законодавчої активізації інноваційно-інвестиційної діяльності на рівні окремих регіонів передбачає співпрацю місцевих органів влади і бізнесу у вирішенні головної проблеми — функціонування інтегрованих фінансів, відповідно до регіональних критеріїв і нормативів. Адміністрації регіонів повинні виступати гарантами реалізації важливих інноваційних проектів, які забезпечують концентрацію бюджетних ресурсів у сфері високотехнологічних виробництв.

Необхідність державної підтримки інноваційної діяльності викликана її визначальним значенням для розвитку економіки країни і суспільства в цілому, а також неможливістю використання виключно ринкових механізмів впливу на забезпечення успішного розвитку інноваційних процесів.

З метою підтримки інноваційної діяльності в Україні прийнято ряд законодавчих актів, відповідно до яких створено позабюджетні фонди, серед яких найбільш значимую роль відіграв Державний інноваційний фонд (ДІФ), який розпочав в 1992 році свою діяльність. Передбачений законодавчо інструментарій реалізації інноваційної політики, що використовувався в Україні, не виконував покладені на нього функції. Діяльність ДІФ не лише привела до значних фінансових збитків, але й підірвала довіру в суспільстві до можливості українських агропромислових підприємств реалізовувати ефективні інноваційні проекти.

Останнім часом затверджено ряд законодавчих актів, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату, зокрема поліпшення умов діяльності іноземних інвесторів, введення ряду податкових пільг для інноваційних підприємств, що займаються переважно розробкою і впровадженням інноваційних проектів.

Разом з цим слід зазначити деякий прогрес в створенні і прийнятті законодавчих актів [11; 12; 13], що визначають і регулюють інноваційну діяльність. Проте деякі аспекти законодавчої бази вимагають істотного коректування з метою підвищення активізації іноземного інвестування засобів в інноваційну діяльність підприємств.

Фінансова основа бізнесу має вирішальне значення для інноваційного середовища. Якщо останньому самому не вистачає власних засобів, інноваційний процес фактично неефективний. На жаль, наше економічне законодавство, податкова та фінансова система не сприяють створенню належних умов. Податкова система працює зовсім по-іншому. ПДВ відволікає значні ресурси бізнесу, спрямовуючи їх на розрахунки та постійно відкладаючи відшкодування. Дослідницькі та проектні агентства та виробництва з тривалим терміном виконання відчувають особливе фінансове становище, після чого вони щодня сплачують ПДВ, здійснюють закупівлі, а відшкодування отримують тільки після виконання роботи.

Абсолютно недопустимим є політика уряду до амортизаційних засобів підприємств. Постійно під різними приводами робляться спроби їх часткового вилучення. Але це вже порушення прав власності, законів відтворення і погіршення інноваційного клімату, тому що амортизаційний фонд містить в собі основний потенціал забезпечення простого відтворення основних фондів.

Дещо погіршила фінансову і інвестиційну стратегію підприємств прийнята спеціальним законом методологія утворення амортизаційних фондів, що передбачає використання на практиці всього три норми амортизації, хоча така міра, звичайно, спрощує розрахунки амортизаційних відрахувань і в цьому, мабуть, основне призначення нової методики. Проте, у багатьох випадках процес відтворення основних фондів виявився відірваним від реального періоду їх служби і терміну зносу. До того ж виявився втраченим контроль над цільовим витрачанням інвестиційних ресурсів. Що стосується додаткових

пільг, встановлених Законом України "Про інноваційну діяльність" № 40-IV від 4.07.2002 р. [11] та згідно частини четвертої ст. 21 Закону, інноваційним підприємствам дозволено проводити прискорену амортизацію основних фондів (перша пільга) у зв'язку з чим і встановлюється щорічна 20-процентна норма прискореної амортизації основних фондів третьої групи. При цьому здійснення прискореної амортизації допускається для всіх груп основних фондів.

З приводу доцільності використання вказаної норми амортизації слід зазначити, що при її використанні основні фонди амортизуються за 5 років, що є позитивним моментом. Інноваційне підприємство, скориставшись пільгою, зможе на 2 роки раніше амортизувати основні фонди і відновити їх вартість. Але протягом перших двох років експлуатації основних фондів по пільговому режиму амортизується 40% вартостей, а по звичайному — 45%. Для інноваційної діяльності основне навантаження на основні фонди припадає саме на перші роки експлуатації. Це зрозуміло, адже суб'єкт інноваційної діяльності прагне максимально використовувати свої потужності і наситити ринок найбільшою кількістю свого продукту. Отже звичайний прискорений метод, запропонований Законом про податок на прибуток, для інноваційних підприємств є дещо вигіднішим.

Друга пільга, що стосується інновацій, встановлена в п'ятій частині ст.21 Закону "Про інноваційну діяльність" відноситься до земельного податку. Інноваційні підприємства платять лише половину його суми, адже ставка встановлюється у розмірі 50% діючої ставки оподаткування.

Третя пільга (частина перша ст. 22 Закону) стосується не всіх інноваційних підприємств, а лише тих, що реалізують проекти особливої важливості і відносно яких прийнята відповідна постанова Кабінету Міністрів України. Такі інноваційні підприємства можуть ввозити сировину, устаткування, оснащення, комплектуючі і інші товари (окрім підакцизних), які зовсім не виробляються в Україні або ж виробляються, але не відповідають вимогам проекту без сплати ввізного мита і "імпортного" ПДВ. Якщо ж ці товарно-матеріальні цінності будуть використані не для потреб інноваційного проекту, то, згідно частини другої ст. 22 Закону, підприємство зобов'язане буде сплатити митний збір і ПДВ в повному об'ємі. При цьому підприємство повинно буде сплатити ще і пеню. Контроль за цільовим використанням покладений на митну службу, а тому інноваційні підприємства зобов'язані щокварталу надавати їй звіти про використання ввезених ними сировини, матеріалів, устаткування, оснащення, комплектуючих і інших товарів.

Звільнення від сплати податків при ввезенні товарів діє лише на період дії Свідоцтва про здійснення інноваційної діяльності [10]. Отже, якщо інноваційне підприємство не використовує із застосуванням пільги імпортовані товарно-матеріальні цінності протягом 3 років, то після закінчення цього терміну воно повинне сплатити ці податки та значну суму пені.

Всі вимоги, виконання яких дає право на використання пільг, вказаних в частині першої ст. 21 Закону (50% ПДВ і 50% податку на прибуток зараховуються на спеціальний рахунок), передбачені для всіх суб'єктів інноваційної діяльності, а не лише для інноваційних підприємств.

Якщо ж інноваційне підприємство не зможе виконати будь-яке з цих вимог, то воно втрачає право на визначені пільги. Що ж стосується пільг, передбачених власне для інноваційних підприємств (прискорена амортизація основних фондів третьої групи, земельний податок у розмірі 50% від ставки оподаткування, звільнення від сплати ввізного митного збору і ПДВ, окрім підакцизних товарів, визначених частиною четвертою і п'ятою ст.21 і частиною першою ст.22 Закону, то жодного зв'язку між ними і вказаними вимогами немає. А тому немає підстав стверджувати, що таке підприємство втрачає право на здобуття додаткових пільг, передбачених лише для нього частиною четвертою і п'ятою ст.21 і частиною першою ст.22 Закону. Адже інноваційне підприємство в такому разі не втрачає свій статус.

Потребує удосконалення господарське законодавство і в частині, що стосується фінансування витрат на НДДКР. Так, в даний час витрати на НДДКР дозволено законодавством України відносити на собівартість продукції, але проблема залучення стартових фінансових ресурсів на проведення таких робіт поки що не вирішена. Сьогодні суми, використані на погашення запозичень по договорах кредиту, не відносяться до витрат, що враховуються при оподаткуванні, а в собівартості може враховуватись лише сплата відсотків по таких позиках. Крім того, витратами визнаються лише ті, які є економічно виправданими.

Вказані обмеження роблять невиконаними для господарюючих суб'єктів залучення позикових фінансових ресурсів, що істотно звужує коло потенційних учасників інноваційного процесу. В зв'язку з цим вказані обмеження необхідно вилучити з відповідних законодавчих актів.

Відносно бюджетних асигнувань на інновації потрібно зазначити, що основною особливістю інноваційної політики є концентрація бюджетної підтримки не на всіх пріоритетних напрямках [12], а на "точках зростання" економіки.

В умовах високої вартості наукових досліджень, невизначеності їх результатів і ризикованості їх виробничого освоєння значно зростає ціна помилкового вибору безперспективного напрямку досліджень. Окрім значних матеріальних, фінансових і трудових витрат така помилка провокує втрати часу та відставання від конкурентів. Тому державні пріоритети слід вибирати в "точках перетину" різних стратегій і напрямів науково-технічного і промислового розвитку. Такі "точки" повинні стимулювати не лише появу нових науково-технологічних проривів, але і забезпечувати можливість переорієнтації з однієї науково-технічної стратегії на іншу.

Неправильно вважати участь господарюючого суб'єкта в реалізації інноваційного проекту або програми єдиною підставою для здобуття державної підтримки, як це встановлено в Законі "Про інноваційну діяльність".

В даному документі відсутні умови використання податкових кредитів і податкових пільг. Вбачається також доцільним ввести перелік можливих суб'єктів інноваційної інфраструктури і визначити в чому полягає їх відмінність від суб'єктів інноваційної діяльності, оскільки вони розмежовуються в законопроекті по формах і об'ємах державної підтримки, що так чи інакше пов'язано з недоотриманням податків і інших платежів до бюджетів різних рівнів.

Заходи стимулювання інноваційної діяльності висвітлені таким чином, щоб було не зрозумілим правове поле питань власності на об'єкти, які є предметом так званих "інноваційних" договорів. При цьому важливо розробити економічні і правові механізми використання державою свого права власника, що особливо характерно для випадків, коли об'єкт прав відноситься до "сфер інтересів" держави.

В даний час Україна має всі можливості поліпшити інноваційну діяльність і розвиток інноваційного бізнесу. Для цього нами пропонується ввести наступні пільги по оподаткуванню суб'єктів господарювання, затвердивши їх законодавчо:

встановити пільги науково-дослідним установам, вищим навчальним закладам і підприємствам інноваційної сфери діяльності;

зменшити розмір бази оподаткування за рахунок збільшення відрахувань в спецфонди в розмірі до 30% (фонди інноваційної діяльності, розвитку виробництва (інвестиційний) і амортизаційний);

встановити податкові пільги для тих підприємств, які вкладають засоби у виробництво, що містить інновацію (наприклад, встановити податкову знижку розміром 6—10% із загальної суми інвестицій в активну частину основного капіталу і скоротити на 25% оподаткування асигнувань підприємств на дослідження і розробки);

запровадити податкові канікули, інвестиційні відрахування і інвестиційні кредити для суб'єктів інноваційної діяльності;

встановити значні пільги нерезидентам, які фінансують засоби в підвищення ефективності виробництва на інноваційній основі.

Таким чином, можна зробити висновок, що податкова система країни знаходиться в протиріччі із завданнями інноваційного розвитку, який вимагає суттєвих змін багатьох аспектів державної політики і її законодавчої основи.

Держава також повинна ефективно впливати на інноваційну діяльність всіх суб'єктів господарювання шляхом створення програм субсидування інноваційної діяльності підприємств на державному рівні.

Використовуючи наявний досвід Україна теж має можливість створити такі фонди підтримки інноваційної діяльності:

1) для фінансування науково-технічних розробок і впровадження їх у виробництво — Український інноваційний фонд;

2) для фінансування на поворотній і неповоротній основі тих інноваційних проектів, які не увійшли до складу державних цільових програм — фонд виробничих інновацій;

3) для розвитку підприємств малих форм науково-технічної сфери — фонд інвестування на регіональному рівні.

Вважається за необхідне ввести перелік можливих суб'єктів інноваційної інфраструктури і встановити їх відмінність від суб'єктів інноваційної діяльності, оскільки ці суб'єкти розмежовуються в законопроекті по формах і об'ємах державної підтримки, що так чи інакше пов'язано з недоотриманням податків і інших платежів до бюджетів різних рівнів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Національна політика в сфері інвестиційного процесу є важливим інструментом державної підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності. При безпосередній участі в інвестиційному процесі вона інвестує ресурси на виконання інвестиційних програм, що передбачені в Державному бюджеті, чи безпосередньо бере участь в інвестиційних проектах у формі надання субсидій, субвенцій та бюджетних позик на основі повернення (субсидювання позикового відсотка з кредитів для фінансування інвестицій, спільне пайове фінансування з Державного та регіональних бюджетів). При цьому очевидно, що всі проекти, які претендують на державну підтримку, мають пройти ретельну експертизу. За цих умов непряма участь держави в інвестиційному процесі інноваційного розвитку економіки відіграє величезну роль в забезпеченні прийнятних умов для вкладення капіталів інвесторами, а рішення про підтримку проекту приймається в результаті конкурсного відбору за найбільш пріоритетними, з точки зору держави, напрямками. Відмічені напрями реформування механізму управління інвестуванням в інновації в Україні повинні знайти законодавчу і нормативну підтримку, що дасть можливість Україні брати участь у розподілі світового валового внутрішнього продукту.

Література:

- Гаман М. В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід. Київ: Вікторія, 2004. 312 с.
- Гудзинський О. Д., Судомир С. М. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємницьких структур. Сталий розвиток економіки. 2012. № 6 [16]. С. 186—189.
- Данилишин Б. М., Корецький М. Х., Дацій О. І. Інвестиційна політика в Україні: монографія. Донецьк: Юго-Восток Лтд, 2006. 292 с.
- Данилишин Б. М., Корецький М. Х., Дацій Н. В. Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів: монографія. Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. 204 с.
- Економічна енциклопедія: 3 т., Т.3. Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр "Академія", 2002. 952 с.
- Юргачова М. І., Ковальова О. М., Коцюрубенко Г. М. Фінансовий ринок України: сучасний стан основних сегментів. Ефективна економіка. 2021. №2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8654> (дата звернення: 20.03.2023).
- Коваленко О. В., Борисова Я. Г. Управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислового підприємства. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2014. № 7. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_7_012.pdf (дата звернення: 22.03.2023).
- Олійник Л. В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм підприємств. Економіка і організація управління. 2017. № 3. С. 51—59.

9. Паливода К. В. Проблеми формування привабливого інвестиційного клімату як засобу подолання деструкцій в економіці України. Економічна наука. 2018. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/3.pdf (дата звернення: 24.03.2019).

10. Приходько В. П., Єгорова О. О., Пишмінцева М. Д. Інвестиційний клімат України та напрями його вдосконалення. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 2019. Вип. 25, Ч. 2. С. 77—81.

11. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 26.03.2023).

12. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. URL: https://urst.com.ua/act/pro_priorytetni_napriamy_innovatsiinoi_diiialnosti (дата звернення: 27.03.2023).

13. Про внесення змін до Закону України "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків": Закон України від 12.01.2006 р. №333-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-15> (дата звернення: 28.03.2023).

14. Хопчан В. М. Сучасний стан та перспективи державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №11. С. 20-23.

References:

1. Haman, M.V. (2004), *Derzhavne upravlinnya innovatsiyamy: Ukrayina ta zarubizhnyy dosvid* [State management of innovations: Ukraine and foreign experience], Viktoriya, Kyiv, Ukraine.

2. Hudzynsky, O.D. and Sudomyr, S.M. (2012), "Strategic management of innovative development of business structures", *Stalyy rozvytok ekonomiky*, vol.6 [16], pp. 186—189.

3. Danylyshyn, B.M. Koretsky, M.Kh. and Datsiy, O.I. (2006), *Investytsiyna polityka v Ukraini* [Investment policy in Ukraine], Yuho-Vostok Ltd, Donetsk, Ukraine.

4. Danylyshyn, B.M. Koretsky, M.Kh. and Datsiy, N.V. (2007), *Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів* [Macroeconomic regulation of investment processes], TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf", Nizhyn, Ukraine.

5. Mochernyy, S.V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediya*, [Economic encyclopedia], Vydavnychyy tsentr "Akademiya", Kyiv, Ukraine.

6. Iorhachova, M.I. Kovalova O.M. and Kotsiurubenko, H.M. (2021), "The financial market of Ukraine: the current state of the main segments", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8654> (Accessed 20 March 2023).

7. Kovalenko, O.V. and Borysova, Ya.H. (2014), "Managing innovation and investment development of industrial enterprises", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 7, available at: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_7_012.pdf (Accessed 22 March 2023).

8. Oliynyk, L.V. (2017), "Management of innovative development of the enterprise on the basis of formation of innovative programs", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnya*, vol. 3 (27), pp. 51—59.

9. Palyvoda, K.V. (2018), "Problems of creating an attractive investment climate as a means of overcoming destruction in the economy of Ukraine", *Ekonomichna nauka*, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/3.pdf (Accessed 24 March 2023).

10. Prykhodko, V.P. Yehorova O.O. and Pyshmintseva M.D. (2019), "Investment climate of Ukraine and directions for its improvement", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu: seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 25, no. 2, pp. 77—81.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovative activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (Accessed 26 March 2023).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "About the priority areas of innovative activity in Ukraine", Available at: https://urst.com.ua/act/pro_priorytetni_napriamy_innovatsiinoi_diiialnosti (Accessed 27 March 2023).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On the Special Regime of Innovative Activities of Technological Parks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-15> (Accessed 28 March 2023).

14. Khopchan, V.M. (2015), "Current state and prospects of state regulation of investment activities in Ukraine", *Investytsiia: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 20—23. *Стаття надійшла до редакції 04.04.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК [330.341.1: 008.2]: 303.68 (477.8)

А. А. Антохов,
д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3887-9666>
Л. Л. Клевчик,
к. е. н., асистент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3585-544X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.15

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

A. Antokhov,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economic Theory,
Management and Administration, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University
L. Klevchik,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Economic Theory, Management
and Administration, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

INFORMATION TECHNOLOGIES AS DETERMINANTS OF INTELLECTUALIZATION AND DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY

У статті представлені напрямки впливу інформаційних технологій на інтелектуалізацію та розвиток регіональної економіки. У контексті глобалізації та швидко змінних технологій, використання інформаційних технологій є важливим фактором, що визначає конкурентоспроможність регіональної економіки. Досліджено роль ІТ в економічному розвитку, зосереджуючись на таких аспектах, як забезпечення доступу до інформації, розробка та використання програмного забезпечення та інші інноваційні рішення. Визначено, що інформаційні технології є ключовим фактором успіху в розвитку регіональної економіки, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності та забезпечує зростання економіки регіонів.

Розглянуто різні середовища, в яких інформація може циркулювати, та показано, що комплексна активізація інформаційних потоків у цих середовищах веде до інформатизації різних сфер. Інформатизація, в свою чергу, повинна передбачати впровадження заходів, спрямованих на забезпечення повного та своєчасного використання достовірної інформації в усіх соціально значимих видах людської діяльності. Таким чином, у статті подається загальний огляд впливу інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки та наголошується на необхідності їх використання для досягнення прогресивних змін.

The article presents the directions of the influence of information technologies on the intellectualization and development of the regional economy. In the context of globalization and rapidly changing technologies, the use of information technologies is an important factor that determines the competitiveness of the regional economy. The role of IT in economic development is explored, focusing on such aspects as providing access to information, development and use of software and other innovative solutions. It was determined that information technology is a key success factor in the development of the regional economy, which contributes to increasing competitiveness and ensures the growth of the regional economy.

Various environments in which information can circulate are considered, and it is shown that the complex activation of information flows in these environments leads to the informatization of various spheres. Informatization, in turn, should involve the implementation of measures aimed at ensuring the full and timely use of reliable information in all socially significant types of human activity. Informatization processes significantly increase the effectiveness of the formation and implementation of regional development strategies, contribute to the construction of the "image of the future region".

The concept of development of the regional economy, which is based on the use of information resources, is revealed. It was determined that a number of international institutions carry out the collection of indicators and the analysis of world trends regarding the development of information technologies. The main directions of the influence of information technologies are presented, based on their deterministic possibilities of intellectualization of society and the further transition to the technological-singular stage.

Information technologies are necessary to ensure the transformation of information resources into knowledge that can be used in the production of an innovative product. Thus, the article provides a general overview of the impact of information technologies on the development of the regional economy and emphasizes the need to use them to achieve progressive changes.

Ключові слова: управління змінами, інформаційні технології, самоменеджмент, інтелектуалізація, регіональна економіка, мікроекономічна система, безробіття.

Key words: change management, information technologies, self-management, intellectualization, regional economy, microeconomic system, unemployment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Науково-технічні умови розвитку регіональної економіки охоплюють весь досвід пошуку шляхів найбільш ефективного використання технологій і прийомів у різних формах суспільного життя, зокрема на виробництві. Прогресивність цього досвіду відображає категорію "прогрес". При цьому, згідно із загальноновизнаним поняттям, науково-технічний прогрес, порівняно з іншими техніко-економічними категоріями, включає в себе не тільки його практичну реалізацію, а й весь дослідницький досвід (на практиці використовується близько 40% винаходів, а інші наукові розробки ніколи не запускалися у виробництво).

Посилення процесів інтелектуалізації економіки і суспільства тісно пов'язане з інформаційним фактором. Інформація може поширюватися в різних середовищах: фізичних (акустичних, електромагнітних, оптичних, радіологічних, хімічних), біологічних (в організмах, геномах, нервовій системі, мозку), соціальних (документальних, комп'ютерних, медіа, психічних, колективне несвідоме) [1, с. 93]. Складна активація інформаційних потоків в цьому середовищі призводить до комп'ютеризації різних галузей промисловості. Інформатизація повинна передбачати широке впровадження ряду заходів, спрямованих на забезпечення всебічного і своєчасного використання надійної інформації в ідеальному контексті, загальних знань у всіх соціально значущих видах діяльності людини [2, с. 35—36]. Сьогодні цей процес лежить в основі процесів інтелектуалізації суспільства, необхідність яких, безсумнівно, обумовлена іншими прогресивними змінами, зокрема економічними. Крім того, процеси інформатизації підвищують

можливості реалізації і формування стратегій регіонального розвитку та сприяють створенню "картини майбутнього регіону" [3, с. 7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність даного дослідження доводить потреба наукового обґрунтування можливостей регіональних економік забезпечення саморозвитку на основі стимулювання процесів інтелектуалізації суспільства, в чому провідну роль відіграє ефективність використання інформаційних технологій. Серед вітчизняних вчених, які вивчали особливості впливу інформаційного чинника на процеси регіонального розвитку, відзначаємо С. Біліченка, Є. Вартанову, Б. Гаврилишина, М. Єрмошенка, І. Олейніченка, В. Онищенко, С. Пиріг, С. Симонівича, О. Чубукову, А. Шевчука та ін.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті визначено дослідження теоретичних основ та прикладних аспектів впливу інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки в контексті стимулювання її інтелектуалізації. Цілями при цьому будуть:

- побудова концептуальної схеми впливу використання інформаційних ресурсів на розвиток регіональної економіки;
- характеристика типів інформаційних технологій в контексті їх впливу на інтелектуалізацію суспільства й регіональної економіки;
- визначення напрямів і наслідків впливу інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки,

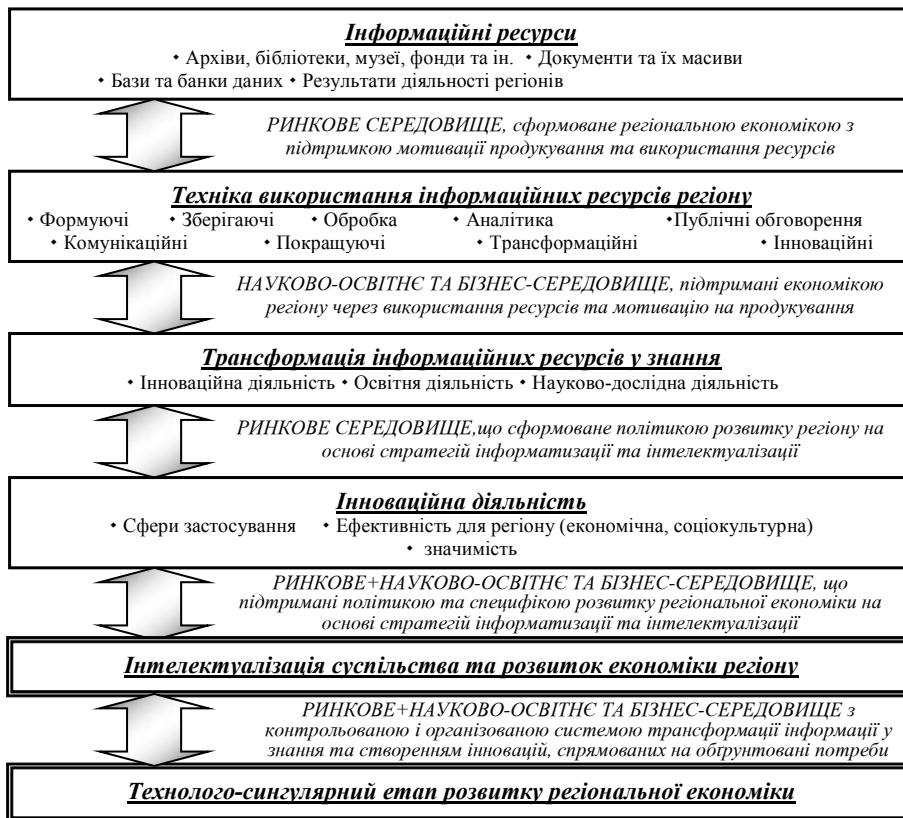

Рис. 1. Концепція розвитку регіональної економіки на основі використання інформаційних ресурсів

Джерело: сформовано авторами.

що створюють можливості інтелектуалізації суспільства та наступного переходу до технологічно-сингулярного етапу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформація є важливим фактором, що визначає розвиток регіональної економіки на багатофакторному рівні та характер впливу сукупності інфраструктурних факторів на національному та регіональному рівнях. Фактично, збільшення ваги інформаційного фактора не тільки надало необмежені можливості для реалізації особистих інтересів в різних областях, але і призвело до створення так званої інформаційної економіки, яка надає різні можливості для підвищення продуктивності будь-якої діяльності, галузі або ринку [4, с. 21].

Немає сумнівів, що інформація стала одним із визначальних факторів інтелектуалізації суспільства та його розвитку на цій основі. Для регіонів та їх економічних систем ця концепція повинна бути в центрі уваги при пошуку способів оптимізації використання ресурсів шляхом забезпечення ефективного перетворення інформації в знання (рис. 1). Підтримка таких перетворень дуже важлива, якщо інформаційний ресурс має для споживача не тільки економічну і ринкову, але насамперед соціокультурну, політичну, оборонну та історичну цінність [5, с. 46]. Розвиток регіональної економіки, заснованої на інформації, наближає її до досягнення унікальних технологічних цілей, якщо вона спрямована на виробництво інноваційної продукції з високою ефективністю. Це означає зростаючий рівень інтелектуалізації

суспільства в умовах розвинутого ринку і при відповідній інституційній підтримці, що дозволяє здійснити певний перехід до нового технологічного порядку, що характеризується здатністю людства використовувати роботизовані технології зі штучним інтелектом, одночасно контролюючи їх функціонування за допомогою інтелектуальних технологій. Це відображає функціональність регіональної економіки в тому сенсі, що вона здатна локалізувати інтелектуальні ресурси і стати основною сферою поширення досвіду в більш широкому просторовому масштабі.

Інформаційні технології необхідні для перетворення інформаційних ресурсів у знання, які потім можуть бути використані при виробництві інноваційного продукту.

Основна функціональність інформаційних технологій може передбачати наступну типологію (див. рис. 1) — зберігаючі, накопичувальні, обробки, аналітичні, публічні, комунікаційні, покращуючі, трансформаційні, інноваційні. Кожна з них виконує своє важливе функціональне навантаження і без її наявності інтелектуалізація суспільства й економіки регіону на шляху досягнення технологічно-сингулярних цілей є неможливою. Особливо потрібними є інформаційні технології, які є не лише інноваційними, а прогресивно значимими, тобто слугують основою для подальших інновацій. Також вагому функціональну нішу займають комунікаційні технології, які поряд з нано— і біотехнологіями утворюють новий їх комплекс, пронизуючи всю економіку та даючи вибухові ефекти в тих сферах, куди вони проникають [6, с. 47].

Тобто фактично нові інформаційні технології дають регіону можливість бути включеним у глобальний інформаційний простір, вводити у нього свої інформаційні й інші (особливо інтелектуально-трудова) ресурси та використовувати доступну інформацію в поєднанні з власним інтелектуальним потенціалом для розвитку.

Різні міжнародні установи аналізують світові тенденції в області інформаційних технологій і збирають показники їхньої діяльності. Серед них ми відзначаємо діяльність Міжнародного союзу телекомунікацій ООН, який публікує основні показники розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. У контексті підтвердження зростаючої інтенсивності інформаційних потоків важливе значення для аналізу мають показники використання стільникового, телефонного та інтернет-зв'язку на основі різних технологій. Останнім часом широко-смугові технології дозволили встановити зв'язок через мобільні телефони та доступ до Інтернету. Ці технології мають значні переваги перед існуючими технологіями,

оскільки вони значно збільшують швидкість трафіку і дозволяють залишатися в мережі з мобільного телефону в різних просторових координатах. Таким чином, високошвидкісний доступ до Інтернету характеризується високою швидкістю передачі даних по декількох каналах одночасно. Зазвичай це контрастує з набором тексту через модем і телефонну лінію загального користування, де швидкість трафіку набагато нижча. Технологія мобільного широкосмугового доступу, також відома як технологія регіональних мереж (WWAN), забезпечує високошвидкісний бездротовий доступ до Інтернету через портативні пристрої. За допомогою мобільного широкосмугового з'єднання ви можете підключитися до Інтернету з будь-якого місця, де розташовані мобільні послуги GSM або інші CDMA. Використовуючи мобільне з'єднання, ви можете підключити комп'ютер до Інтернету і навіть переходити з одного місця в інше. Велике значення широкосмугового доступу з набагато більш високими швидкостями полягає в тому, що він сприяє подальшим поступовим змінам. Велика частина інформаційних технологій (результат конвергенції принципів нових технологій) обумовлена доступністю інтернет-ресурсів і всіх супутніх сервісів, надійністю і стабільністю підключення до них з постійно зростаючою швидкістю. Конкурентоспроможність держави в новому цифровому світі залежатиме від стабільності цих мережеских з'єднань, їх пропускної спроможності та потенціалу зростання (фактично, від стратегічної можливості безперервної модернізації) [7, с. 7].

Вплив інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки розкривається по-різному. Ми визначаємо основні напрямки такого впливу на основі його визначення можливостей інтелектуалізації суспільства і подальшого переходу до технологічно-сингулярного етапу:

1. Розробка нового плану розвитку людського потенціалу: особистісний розвиток, навчання; реалізація інноваційного, інтелектуального та трудового потенціалу; зайнятість; комунікація; просторова мобільність;

2. Формування нових вимог до реклами: відкритість будь-якого підприємства, галузі, ринку; прозорість державної, регіональної та місцевої політики;

3. Створення ринку інформаційних технологій: структурні зміни в економіці зі зростанням значущості наукомістких галузей управління; створення нових форм самозайнятості, зміна сутності самозайнятості як єдиної реалізації потенціалу; нові форми використання ресурсів для підвищення ефективності само зайнятості; розвиток комп'ютерної підтримки різних процесів.

4. Розвиток інформаційних баз даних, створення нових можливостей для можливостей регулювання багатьох сфер суспільного життя, зокрема економічної, за допомогою інформації.

Створення нових можливостей і нових форм зайнятості має наступний потужний план по застосуванню інформаційних технологій. Серед них дистанційна робота як нестандартна форма, заснована на гнучких соціальних і професійних відносинах між працівником і роботодавцем та існуюча у віртуальному середовищі із використанням комунікаційних та інформаційних технологій [8, с. 23]. Серед нових способів роботи і ведення бізнесу набирають популярність і віртуальні (хмарні)

офіси з простою конфігурацією [9, с. 4]: робоче місце співробітника: Microsoft Office, хмарний вірус, повний пакет ISQ, браузер, Skype; 1С і банківська клієнтська система також підключені до робочого місця бухгалтера; поштовий сервер, сервер 1С (IMAP / SMTP / POP), сервер друку, файловий сервер; забезпечення стабільності системи: система звітів, система моніторингу мережевої активності, резервне копіювання, системи створення безпеки даних: дворівнева автентифікація, протоколи шифрування, VPN-сервер.

З-поміж виділених напрямів впливу інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки в контексті її інтелектуалізації звертаємо увагу на тенденції формування інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Тут потребує наукового обґрунтування потреба її націоналізації. Вважаємо, що у вітчизняних умовах ця практика себе не виправдовує. Відтак інфраструктурний розвиток має здійснюватись на регіональному рівні під контролем місцевих владних структур згідно територіальної специфіки. При цьому має підтримуватись ринкове середовище надання специфічних інформаційних послуг, але з обов'язковою умовою жорсткого державного контролю через інструментарій досконалого і дієвого (неформального) нормативно-правового регулювання (макрівимір). На регіональному рівні мають діяти цільові програми розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури згідно потреб регіональної економіки та міри посилення інтелектуалізації суспільства (виходячи з його потенціалу).

Наслідки та причини впливу інформаційних технологій на регіональний розвиток економіки далеко не завжди є позитивними. Прикладам, щодо формування нового виміру можливостей розвитку людини можуть бути, як позитивний, так і негативний (деструктивний) сценарії. Інформація на сьогодні, є важливою умовою рівності можливостей розвитку особистості, але при однаковій доступності до неї на певних об'єктивних основах. В іншому випадку інформація стає інструментом спекуляції, обману, доказом чого є сучасна поширеність практики так званих інформаційних воєн. Інформація з точки зору постіндустріальної парадигми з її переважно гуманістичними проявами перетворилася на соціогуманітарний інструмент а інформаційна революція та інноваційний розвиток давно перестали слугувати цілям один одного, а перенасиченість інформаційного простору формується на тлі інноваційного вповільнення; дані тенденції породжують хаос соціоінституційного простору та підсилюють асиметричний вплив інформаційного соціуму [10, с. 42].

Позитивний вектор впливу інформаційних технологій саме на процеси розвитку регіональної економіки потребує їх поступальності. Про це говориться у звітах ОБСЕ: "Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій далеко не завжди означає позитивний вплив на суспільство в цілому і людину. Доволі часто негативізм зводять до проблеми кількісної втрати робочих місць. Водночас коли ми розглядаємо історію в культурологічному аспекті, правомірно говорити лише про прогрес моральних завдань, а не про моральний прогрес самої людської природи. Основні параметри моральних завдань для європейської культури були закладені ще дві тисячі років тому християнською релігією.

І сьогодні, оволодівши технологіями небаченої руйнівної сили, світ опинився морально не підготовленим до того, щоб не піддатися владі цих страхітливих сил" [1, с. 147; 11, с. 10]. Отже, підвищення кількості освоюваної та опрацьованої інформації не завжди означає сталий розвиток людини та суспільства за тим напрямом, який відображає інноваційність, моральність та вічні цінності людського буття.

ВИСНОВКИ

Отже, про вплив інформаційних технологій на розвиток економіки регіону можна говорити з сторони різних позицій. Якщо на державному і глобальному рівнях актуалізуються сучасні проблеми інформаційних воєн і спроможності сформувати розвинену інформаційну систему, то для самих регіонів формуються зовсім інші завдання. Регіон на сьогодні, постає оптимальною просторовою структурою інтелектуалізації суспільства. Це дозволяють його ресурсна різноманітність, масштабність, специфічне інституціональне та інституційне середовище, і що дуже важливо, політика регіоналізації розвитку. Саме тому розвиток регіонів слід забезпечувати не просто через призму ефективізації ресурсного використання, що дає змогу здійснити та сформувати ринковий механізм, але з постійним продукуванням і впровадженням інформаційних технологій. Дані технології допомагають більш ефективно використовувати ресурсний потенціал регіонів та територій. Першочергово вони дають можливість через локалізацію людського інтелекту формувати та продукувати новітні технології вищого порядку. Такі процеси розвитку на рівні регіонів набагато легше прослідкувати та підтримувати. Тому одним із важливих, ключових напрямів регіональної економічної політики повинно бути створення вагомого мотиваційного середовища інтелектуалізації суспільства з наступним ефективним використанням інформаційних технологій — при орієнтації не лише на формування та впровадження вже існуючих, але й продукування нових.

Література:

1. Антохов А.А. Регіональна економіка та інтелектуалізація суспільства: інноваційні аспекти взаєморозвитку: монографія. Львів. ПП "Видавництво "БОНА"". 2016. 420 с. URL: http://ecofin.at.ua/monografy_BAR_2016.pdf (дата звернення: 12.03.2023).
2. Біліченко С. П. Інформаційні технології як інструментарій сучасних трансформаційних зрушень у розвитку регіонів. Економічні інновації. Вип. 43. 2011. С. 33—37.
3. Онищенко В. О. Місце інформатизації у формуванні та реалізації стратегій регіонального розвитку. Економіка і регіон. 2012. № 2 (33). С. 3—8.
4. Пороховський О. А. Політична економія на початку XXI століття. Економічна теорія. 2012. № 2. С. 17—28.
5. Пархоменко В. Д. Наукові і організаційні проблеми управління інформаційними ресурсами. Науково-технічна інформація. 2007. № 3. С. 31—36.
6. Воробієнко П. П. Державне регулювання розвитку телекомунікаційної сфери України. Економіка України. 2012. № 10. С. 45—53.

7. Широкозмуговий доступ до мережі інтернет як важлива передумова інноваційного розвитку України: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван. К.: НІСД, 2013. 108 с.

8. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики: кол. моногр. / Ред.-координатор М. В. Туленков. К.: ІПК ДСЗУ, 2010. 363 с.

9. Антохов А.А., Клевчик Л.Л., Лусте О.О. Механізми переходу до інноваційного типу соціально-економічного розвитку регіону. Інфраструктура ринку. 2022. № 63. С. 10—15.

10. Корнівська В. О. Роль професіоналізму у процесі подолання інформаційної асиметрії. Економічна теорія. 2022. № 3. С. 42—50.

11. Десятков Т. Філософія неперервної освіти і освіти дорослих. Порівняльна професійна педагогіка. № 2. 2011. С. 6—17.

References:

1. Antokhov, A.A. (2016), Regionalna ekonomika ta intelektualizatsiya suspilstva: innovatsiyni aspekty vzayemorozvytku [Regional economy and intellectualization of society: innovative aspects of mutual development], PE "Bona Publishing House", Lviv, Ukraine, Available at: http://ecofin.at.ua/monografy_BAR_2016.pdf (Accessed 12 March 2023).
 2. Bilichenko, S. P. (2011), "Information technologies as a toolkit of modern transformational shifts in the development of regions", Ekonomichni innovatsiyni, vol.43, pp. 33—37.
 3. Onyshchenko, V. O. (2012), "The role of informatization in the formation and implementation of regional development strategies", Ekonomika i rehion, vol. 33, pp. 3—8.
 4. Porokhovskyy, O. A. (2012), "Political economy at the beginning of the 21st century", Ekonomichna teoriya, vol. 2, pp. 17—28.
 5. Parkhomenko, V. D. (2007), "Scientific and organizational problems of information resource management", Naukovo-tekhnichna informatsiya, vol. 3, pp. 31—36.
 6. Vorobiyenko, P. P. (2012), "State regulation of the development of the telecommunications sphere of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 10, pp. 45—53.
 7. Dubov, D. V. and Ozhevan, M. A. (2013), Shyrokozmuhovyy dostup do merezhi internet yak vazhlyva peredumova innovatsiynoho rozvytku Ukrainy [Broadband access to the Internet as an important prerequisite for the innovative development of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
 8. Tulenkov, M. V. (2010), Rynok pratsi ta zaynyatist naselennya: problemy teorii ta vyklyky praktyky [Labor market and population employment: problems of theory and challenges of practice], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine.
 9. Antokhov, A.A., Klevchik, L.L. and Luste, O.O. (2022), "Mechanisms of transition to an innovative type of socio-economic development of the region", Infrastruktura rynku, vol. 63, pp. 10—15.
 10. Kornivska, V. O. (2022), "The role of professionalism in the process of overcoming information asymmetry", Ekonomichna teoriya, vol. 3, pp. 42—50.
 11. Desyatov, T. (2011), "Philosophy of continuous education and adult education", Porivnyalna profesiyna pedahohika, vol. 2, pp. 6—17.
- Стаття надійшла до редакції 05.04.2023 р.*

Л. В. Левковська,
д. е. н., професор, Державна установа "Інститут економіки природокоористування
та сталого розвитку Національної академії наук України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7062>
О. І. Добрянський,
к. е. н., Київська митниця Держмитслужби
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3297-3571>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.20

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНИЙ ВИМІР ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

L. Levkovska,
Doctor of Economic Sciences, Professor, State Institution "Institute of Economics of Nature Management and
Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine"
O. Dobryanskyy,
PhD in Economics, Kyiv Customs of the State Customs Service of Ukraine

FUNDAMENTALS AND CONTEMPORARY DIMENSIONS OF GLOBAL INSTABILITY

Стаття присвячена дослідженню фундаментальних засад економічної безпеки та причин нестабільності в глобальній економічній системі. Проведено аналіз факторів, які впливають на глобальну нестабільність, її сучасну специфіку та наявні можливості і інструментарій її попередження. Визначено, що глобальна нестабільність в даний час є найбільшою загрозою для стійкого розвитку глобальної економічної системи і усього міжнародного співтовариства, що загрожує світовій економічній безпеці. Проаналізовано різноманітні аспекти глобальної нестабільності, включаючи економічні, політичні, соціальні та екологічні чинники, які сприяють її зростанню. Розглянуто ключові аспекти міжнародного економічного співробітництва, а також їх взаємозв'язок з глобальною нестабільністю. Визначено актуальну потребу у подоланні глобальної економічної нестабільності, що є визначальною умовою для забезпечення стабільного розвитку світової економічної системи.

The article is devoted to the study of the fundamental principles of economic security and the causes of instability in the global economic system. An analysis of the factors affecting global instability, its modern specifics, and the available opportunities and tools for its prevention was carried out. It was determined that global instability is currently the biggest threat to the sustainable development of the global economic system and the entire international community, which threatens global economic security. Various aspects of global instability are analyzed, including economic, political, social and environmental factors that contribute to its growth. The key aspects of international economic cooperation, as well as their relationship with global instability, are considered. The urgent need to overcome global economic instability, which is a determining condition for ensuring the stable development of the world economic system, has been determined.

The effective functioning of the entire economic security system of the country largely depends on the level of funding of measures that can be aimed at ensuring the implementation of management measures aimed at anti-risk activities or the prompt elimination of the negative consequences of the implementation of threats to economic security. At the same time, it is worth noting that, as practice shows, the main source of funding for such measures is budget expenditures, which are directed in accordance with pre-agreed plans or for the implementation of projects to strengthen economic security. At the same time, when there is a need for unforeseen costs associated with the realization of risky events, a number of problems usually arise related to public financing of overcoming their consequences. This is due to the fact that budget drawings, as a rule, do not provide for the formation of specialized targeted costs at a time when the object of their application is absent. At the same time, fluctuations in the field of economic security, which are often associated with the unpredictability of risk events, on the contrary, require the availability of sufficient funding at a specific moment in time to eliminate the negative consequences of threats to economic security.

Ключові слова: економічна безпека, глобальна економічна система, глобальна нестабільність, фактори нестабільності, стійкий розвиток.

Key words: economic security, global economic system, global instability, factors of instability, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Специфіка сучасного етапу розвитку глобальних економічних систем характеризується значним зростанням рівня волатильності усіх процесів, що відбуваються у цих системах. При цьому нестабільність, яка виникає на різних рівнях економічної взаємодії — від локальних до глобальних, є серйозним викликом для світової економіки та потребує застосування комплексного підходу до її розв'язання. Одним з ключових аспектів зазначеної проблеми виступає тісний взаємозв'язок між економікою та політикою в сучасному світі, що значно ускладнює вирішення будь-яких проблем у сфері економічної безпеки, котрі пов'язані з міждержавними відносинами. При цьому глобалізація світової економіки та її взаємодія з політичними процесами в різних країнах формують складні виклики для багатьох держав та для світової економічної системи в цілому. Крім того, необхідно зазначити, що важливими факторами, які суттєво впливають на стан глобальної економічної стабільності, є також геополітичні конфлікти, міжнародний тероризм, різноманітні екологічні проблеми та пандемії.

Крім того глобальна нестабільність характеризується наявністю її соціального та економічного аспекти. Це пов'язано з тим, що нерівномірний розвиток різних країн та регіонів світу, спричинений несприятливими умовами соціально-політичного розвитку, виступає фактором, який збільшує рівень саме соціальної та економічної нестабільності. Відтак, саме тому пошук шляхів запобігання та вирішення зазначених проблем, а дослідження особливостей стимулювання розвитку ефективної соціальної та економічної політики в глобальному масштабі набуває особливого значення в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань формування глобальної економічної нестабільності має вагоме значення для вирішення проблем, пов'язаних з посиленням глобалізації та тих, що виникають внаслідок поглиблення міжнародного поділу праці. Разом з тим, окремим напрямком, пов'язаним з вивченням даної проблематики є дослідження принципів забезпечення економічної безпеки як у сфері міжнародних економічних відносин, так і в локальних економічних системах окремих країн світу. Дані питання досить широко розкриті у працях таких науковців та практиків, як Е. Авгуелас [8], М. Дзямулич [1], М. Кахлер [9], Н. Кравчук [2], В. Сіденко [3], О. Урбан [4], Ю. Чалюк [5; 6], Т. Шматковська [7] та інших.

Однак, швидкі зміни, що спостерігаються у сфері забезпечення світової економічної стабільності, призводять до постійного виникнення дестабілізуючих факторів для глобальної економічної системи, що обумовлює необхідність більш детального вивчення питань забезпечення стійкості та стабільності у сфері міжнародних економічних відносин. Тому формується об'єктивна необхідність вдосконалення існуючої системи наукових досліджень даного напрямку для формування інструментарію забезпечення сталого розвитку економічних систем.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження специфіки та фундаментальних засади формування нестабільності глобальної та локальних економічних систем в контексті необхідності забезпечення належного рівня економічної без-

пеки та створення умова сталого розвитку усієї системи міжнародних економічних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інтенсивний розвиток глобальної економіки, котрий відбувався протягом останніх тридцяти років приніс чимало позитивних наслідків для світової економічної системи, в результаті чого спостерігалось зростання глобального ВВП, відбувався стрімкий розвиток технологій. У свою чергу, поглиблення міжнародного поділу праці призвело до посилення проблем у соціально-економічній сфері багатьох країн, а вільний рух капіталу зумовив суттєві проблеми з фінансуванням потреб урядів багатьох країн світу. Наслідком таких стрімких тенденцій стали не лише позитивні зрушення у глобальній економічній системі і стрімке економічне зростання окремих країн, котрі скористалися з процесу переносу виробництва і сформували експортно-орієнтовані економіки. Посилення взаємозв'язків між локальними ринками багатьох країн та єдиним світовим ринком капіталу призвело до надзвичайно сильного впливу глобальних криз на місцеві економіки. Наразі будь-які негативні зміни на світових ринках миттєво відображаються на стані економічних систем окремих країн і практично не піддаються регулятивному впливу урядів. Усе це складає складну систему ризиків та загроз, що впливають на стан економічної безпеки як окремих країн, так і глобальної економічної системи.

Крім того, виникнення та реалізація таких ризиків обумовлюється не окремими економічними факторами, а має більш "широке" походження, пов'язане з незбалансованістю економічного розвитку різних регіонів світу. Зокрема, варто виділити ряд глобальних факторів, вплив яких на нестабільність світової економічної системи в даний час є найбільш суттєвим. До їх числа можна віднести наступні:

1. Посилення агресивних авторитарних режимів у світовій соціально-політичній системі. Зростання економічної потужності авторитарних та недемократичних режимів має наслідком їх намагання вплинути на систему міжнародних відносин з метою поширення свого впливу на інші країни і диктат свого бачення їх розвитку. Прикладом є агресивна війна російської морально та етично деградованої держави проти України. До числа таких режимів відноситься також Китай, котрий прагне запровадити систему "цифрового концтабору" для свого населення і в перспективі поширити її на залежні від нього країни.

2. Зростання масштабів глобальної екологічної кризи. Глобальна зміна клімату має наслідком зростання числа природних катастроф, які впливають на стан інфраструктури, ритмічність виробництва, розширення числа робочих місць, що може призвести до загального зниження темпів економічного зростання. Крім того, екологічна криза може вплинути на доступність ресурсів, таких як вода, їжа та паливо. У свою чергу, якщо ці ресурси стануть складнішими для отримання, це може призвести до збільшення вартості продуктів і послуг, наслідком чого стане зростання інфляції і зниження споживчої активності. Усі ці фактори можуть впливати на нестабільність глобальної економічної системи і по-

требувати серйозних зусиль для забезпечення стійкого економічного розвитку.

3. Скорочення доступності природних ресурсів. Вичерпання традиційних природних ресурсів може мати значний вплив на нестабільність глобальної економічної системи, оскільки він може знизити доступність цих ресурсів для виробництва та іншої діяльності, наслідком чого стане зниження економічного зростання та збільшення вартості товарів та послуг. Крім того, зменшення доступності природних ресурсів може також призвести до зміни стратегій виробництва та споживання, внаслідок чого зросте потреба у значних інвестиціях для зміни виробничих процесів. У більш широкому змісті, вичерпання традиційних природних ресурсів може призвести до геополітичних конфліктів між країнами, які залежать від цих ресурсів для свого економічного розвитку. Наслідком цього є зростання напруження в міжнародних відносинах та зниження міжнародної торгівлі, що негативно впливає на глобальну економічну систему.

4. Прискорене старіння населення. Посилення демографічного дисбалансу, обумовленого прискоренням старіння населення має значний вплив на нестабільність глобальної економічної системи. Основні економічні наслідки цього процесу включають зменшення робочої сили та зростання витрат на пенсії та соціальні послуги. Зі старінням населення країни можуть зіткнутися з недостатньою кількістю працівників для підтримки економіки, що може знизити потенційний рівень виробництва та темпи економічного зростання. Крім того, старіння населення призводить до зростання витрат держави на охорону здоров'я та соціальні послуги. Збільшуються також витрати на пенсії та інші соціальні послуги, що створює додаткове навантаження на державний бюджет та зменшує витрати на інші важливі сфери, такі як освіта та наука.

5. Зростання проблеми глобального голоду. Збільшення проблем з продовольчим забезпеченням населення має суттєвий вплив на стабільність світової економічної системи. Ці проблеми можуть бути спричинені такими факторами, як зміна клімату, екологічні кризи, зростання чисельності населення тощо. Усі ці фактори можуть спричинити нестабільність ринку продуктів харчування та призвести до підвищення цін на продукти, що може вплинути на купівельну спроможність населення та матиме наслідком зменшення витрат на інші товари та послуги. Загалом, наростання проблем з продовольчим забезпеченням може мати серйозний вплив на глобальну економіку, зокрема, на підвищення цін, падіння купівельної спроможності та зміну валютних курсів.

6. Зростання соціальної нерівності. Збільшення соціальної нерівності призводить до зменшення попиту на товари і послуги, що може порушити ланцюжок виробництва та підірвати стабільність економіки. Також соціальна нерівність може призводити до збільшення числа кримінальних злочинів у суспільстві. Внаслідок нерівності зростає складність податкової системи, оскільки багаті люди зазвичай знаходять способи ухилення від сплати податків у випадку їх зростання для покриття соціальних втрат. У свою чергу, це може призвести до зменшення доходів держави, збільшення державно-

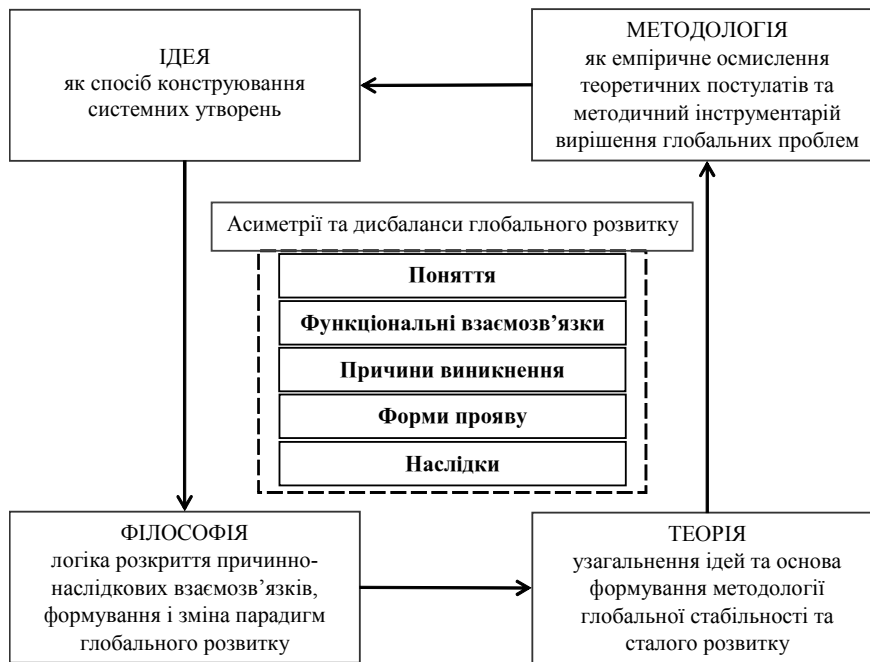

Рис. 1. Структурно-функціональна схема досліджень асиметрій і дисбалансів глобального розвитку

Джерело: побудовано автором на основі [2].

го боргу та нестабільності економіки. В політичному аспекті соціальна нерівність може призвести до появи політичного розколу, збільшення популізму та екстремізму, що теж матиме негативний вплив на економіку.

7. Криза ефективності капіталовкладень. Така криза формує негативний вплив на стабільність глобальної економічної системи за рахунок того, що інвестори не можуть знайти достатньо ефективних способів вкладення капіталу, внаслідок чого відбувається зниження обсягів інвестицій та перетік капіталу в стабільні боргові державні цінні папери або на спекулятивні фінансові ринки. При цьому якщо обсяги інвестицій зменшуються, то економіка не може зростати достатньо швидко для підтримки потреб ринку. Наслідком цього стануть процеси зменшення зайнятості та споживчого попиту, зниження прибутків підприємств та зростання фінансової нестабільності.

8. Глобальна культурна криза. Збільшення культурного протистояння у глобальному світі призводить до збільшення конфліктів та протиріч між різними культурами, що може призвести до зменшення міжнародної торгівлі та інвестицій. Також глобальна культурна криза призводить до зменшення національної самосвідомості та ідентичності, наслідком чого є зменшення внутрішнього попиту на товари та послуги в таких країнах. Це може вплинути на їх економічне зростання та стабільність.

Таким чином подолання глобальної нестабільності потребує врахування впливу багатьох факторів, які можуть суттєво змінювати глобальні економічні процеси і створювати проблеми для забезпечення економічної безпеки світової економічної системи. Також додатковою складністю дослідження проблем формування глобальної нестабільності є кумулятивний вплив різних факторів на її виникнення. При цьому кожен з таких факторів може посилювати інші фактори, через що

рівень їх впливу на глобальну економічну систему значно посилюється.

З іншого боку, для пошуку шляхів вирішення існуючих проблем у сфері забезпечення сталого розвитку глобальної економіки, необхідно сформувати структурно-функціональну схему дослідження асиметрій і дисбалансів глобального розвитку, яка б враховувала основні вектори впливу негативних факторів на світову економічну систему й на основі цього дозволяла розробляти плани протидії деструктивному впливу потенційних загроз та ризиків (рис. 1).

Як бачимо, дана схема орієнтована на вирішення проблеми глобальної нестабільності шляхом дослідження природи та механізму формування дестабілізуючих чинників. На її основі може реалізовуватися аналіз причин нестабільності таких складових міжнародної економічної системи, як міжнародна торгівля, фінансові потоки, технологічний розвиток, демографічні та соціально-економічні тенденції, екологічні проблеми тощо. Це дозволить виявити дисбаланси між країнами або окремими регіонами, що призводять до нестабільності та нерівності в розвитку світової економічної системи. На основі цього виникає можливість розробки політичних та економічних заходів, спрямованих на зменшити дані дисбаланси та подальший стабільний розвиток усієї світової економіки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, приходимо до висновку, що фундаментальні основи формування нестабільності глобальної економічної системи в даний час залежать від цілого комплексу факторів. При цьому дані фактори не завжди генеруються у сфері економічної діяльності, а є складними за своєю сутністю та різнонаправленими за своїм вектором. В той же час, реалізація одного з факторів нестабільності може генерувати реалізацію іншо-

го, наслідком чого є кумулятивний ефект, що значно посилює деструктивний вплив ризиків та загроз на стабільність світової економічної системи.

Для пошуку шляхів запобігання реалізації дестабілізуючих елементів глобальної системи рекомендується застосування структурно-функціональної схеми дослідження асиметрій і дисбалансів глобального розвитку. Дана схема може бути корисною для вирішення проблем глобальної нестабільності, оскільки вона дозволяє зрозуміти природу проблем та запропонувати ефективні рішення на засадах аналізу причин їх виникнення та формування методології та відповідного інструментарію впливу на дестабілізуючі чинники.

Література:

1. Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Вплив сучасних інформаційних систем і технологій на формування цифрової економіки. Економічний форум. 2022. № 2. С. 3—8.

2. Кравчук Н. Я. Асиметрії і дисбаланси глобального розвитку: ідейно-теоретичні та фундаментальні основи дослідження. Міжнародна економічна політика. 2011. № 1—2. С. 170—210.

3. Сіденко В. Р. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей. Український соціум. 2014. № 1. С. 7—21.

4. Урбан О. А., Дзямулич М. І., Чиж Н. М. Теоретичні основи формування ефективного механізму взаємодії національних економік з транснаціональними корпораціями. "Економічні науки". Серія "Економічна теорія та економічна історія": Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. 2017. Випуск 14 (53). Ч. 1. С. 238—244.

5. Чалюк Ю. О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST та BANI світу. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 36.

6. Чалюк Ю. О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-54>.

7. Шматковська, Т., Дзямулич, М., Стащук, О. Особливості моделювання бізнес-процесів в умовах формування цифрової економіки. Економіка та суспільство. 2021. № 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-66>.

8. Avgouleas, E. The global financial crisis, behavioural finance and financial regulation: in search of a new orthodoxy. Journal of Corporate Law Studies. 2009. Vol. 9 (1). P. 23—59.

9. Kahler M. Economic security in an era of globalization: definition and provision. The Pacific Review. 2004. Vol. 17 (4). P. 485—502.

References:

1. Dziamulych, M. I., Shmatkovska, T. O. (2022), "The influence of modern information systems and technologies on the formation of the digital economy", Ekonomichnyi forum, vol. 2, pp. 3—8.

2. Kravchuk, N. Ia. (2011), "Asymmetries and imbalances of global development: ideological and theoretical and fundamental foundations of research", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 1—2, pp. 170—210.

3. Sidenko, V. R. (2014), "New global challenges and their impact on the formation of social values", Ukrainskyi sotsium, vol. 1, pp. 7—21.

4. Urban, O. A., Dziamulych, M. I. and Chyzh, N. M. (2017), "Theoretical foundations of the formation of an effective mechanism of interaction between national economies and transnational corporations", "Ekonomichni nauky". Seriia "Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia": Zbirnyk naukovykh prats Luts'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, vol. 14(53), no. 1, pp. 238—244.

5. Chaliuk, Yu. O. (2022), "Global socio-economic development in VUCA, SPOD, DEST and BANI conditions of the world", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 36.

6. Chaliuk, Yu. O. (2022), "Global socio-economic consequences of the Russian-Ukrainian war", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-54>.

7. Shmatkovska, T., Dziamulych, M. and Stashchuk, O. (2021), "Peculiarities of modeling business processes in the conditions of the formation of the digital economy", Ekonomka ta suspilstvo, vol. 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-66>.

8. Avgouleas, E. (2009), "The global financial crisis, behavioural finance and financial regulation: in search of a new orthodox ", Journal of Corporate Law Studies, vol. 9 (1), pp. 23—59.

9. Kahler, M. (2004), "Economic security in an era of globalization: definition and provision", The Pacific Review, vol. 17 (4), 485—502.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Т. В. Устїк,
д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та логістики,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9967-0669>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.25

УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЮ КАМПАНІЄЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ РЕКЛАМНОГО БІЗНЕСУ З УРАХУВАННЯМ ТЕМПОРАЛЬНОГО ЧИННИКУ

T. Ustik,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Marketing and Logistics, Sumy National Agrarian University, Ukraine, Sumy

MANAGEMENT OF AN ADVERTISING CAMPAIGN AT AN ADVERTISING BUSINESS
ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT THE TEMPORAL FACTOR

Досліджено управління рекламною кампанією на підприємстві рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чинника. Щоб встановити рівень впливу кампанії на підвищення поінформованості про марку чи її впізнавання, на довіру, перевагу чи намір зробити покупку, фахівець повинен виміряти стан цих факторів до початку кампанії. Потім, для визначення комунікативного ефекту, опитати відібрану методом випадкової вибірки групу споживачів. Якщо ефект виявився нижче планованого, то щось було зроблено не так: недостатній рекламний бюджет, невдалі рекламні звернення, неправильно обрана цільова аудиторія що-небудь ще. Одним зі способів визначення комерційної ефективності реклами на підприємстві рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чинника є порівняння обсягу продажів з витратами на рекламу за мінутний період. Інша розповсюджена методика полягає в порівнянні економічних результатів господарської діяльності двох однотипних торгових чи інших підприємств, одне з яких проводило рекламну кампанію, а інше – немає.

The effectiveness of advertising campaigns at advertising business enterprises is achieved due to the wide use of mass advertising media, some of which complement and strengthen the effect of others. Promotional activities in an advertising campaign should have the same form, the same range of colors and, ultimately, make up a single whole. Branding represents the joint creative work of the advertiser, which implements the organization and the advertising agency to create and large-scale implementation in the consumer's mind of a personalized brand image – an image marked with a certain trademark of a product or a family of products based on serious marketing research. The mentioned facts, taking into account the temporal factor, actualize the research topic. The main marketing goals of advertising business enterprises are, as a rule, increasing the market share or improving the image in the public mind. Since the main function of advertising is the transmission of messages, communicative goals allow more accurate determination of the effectiveness of an

advertising campaign. The result of the campaign should be a clear positioning of the advertised product or brand in public consciousness. The management of the advertising campaign at the enterprise of advertising business, taking into account the temporal factor, was studied. To determine the level of influence of a campaign on increasing brand awareness or recognition, on trust, preference or intention to make a purchase, the specialist must measure the state of these factors before the start of the campaign. Then, to determine the communicative effect, interview a group of consumers selected by the method of random sampling. If the effect turned out to be lower than planned, then something was done wrong: insufficient advertising budget, unsuccessful advertising appeals, incorrectly selected target audience, or something else. One of the ways to determine the commercial effectiveness of advertising at an advertising business enterprise, taking into account the temporal factor, is to compare the volume of sales with the costs of advertising for the past period. Another widespread technique is to compare the economic results of the economic activity of two similar trading or other enterprises, one of which conducted an advertising campaign, and the other did not.

Ключові слова: управління рекламною кампанією, підприємство рекламного бізнесу, темпоральний чинник, маркетинг, споживач.

Key words: advertising campaign management, advertising business enterprise, temporal factor, marketing, consumer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективність рекламних кампаній на підприємствах рекламного бізнесу досягається за рахунок широкого використання масових засобів реклами, одні з яких доповнюють і підсилюють дію інших. Рекламні заходи в рекламній кампанії повинні мати одну форму, одну гаму кольорів і, в кінцевому підсумку, складати разом єдине ціле. Брендінг представляє собою спільну творчу роботу рекламодавця, що реалізує організації та рекламного агентства зі створення і широкомасштабного впровадження в свідомість споживача персоналізованого бренд-іміджу — образу, замаркованих певним товарним знаком товару або родини товарів на основі серйозних маркетингових досліджень. Зазначені факти з урахуванням темпорального чинника актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Рекламна кампанія в нашому розумінні являє собою потік певної інформації від продавця до покупця. Ціль рекламної кампанії повинна бути реальною і досяжною при будь-яких умовах у межах певних часових рамок. Основними маркетинговими цілями підприємств рекламного бізнесу є, як правило, збільшення частки ринку чи поліпшення іміджу в суспільній свідомості. Оскільки головною функцією реклами є передача повідомлень, комунікативні цілі дозволяють точніше визначити

дієвість рекламної кампанії. Результатом кампанії повинне бути чітке позиціонування рекламованого товару чи торгової марки в суспільній свідомості [1—10], що з урахуванням темпорального чинника потребує подальших наукових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті — дослідити управління рекламною кампанією на підприємстві рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чинника.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Цілі проведення рекламної кампанії на підприємстві рекламного бізнесу можуть бути найрізноманітнішими:

1. Впровадження на ринок нових товарів, послуг;
2. Стимулювання збуту товарів або збільшення обсягу реалізації послуг;
3. Перемикання попиту з одних товарів (послуг) на інші;
4. Створення сприятливого образу підприємства і товару;
5. Забезпечення стабільності уявлень у покупців і партнерів про товар чи підприємство.

Тривалість рекламної кампанії залежить від поставленої мети, особливостей об'єкта рекламування, масштабів кампанії. Для кращого розуміння поняття і сутності рекламної кампанії, буде доцільним привести приблизний план проведення рекламної кампанії. Отже, рекламну кампанію слід планувати в наступній послідовності:

1. Аналіз маркетингової ситуації;
2. Визначення цілей реклами;
3. Визначення цільової аудиторії;
4. Складання кошторису витрат на рекламу та конт-

роль за її виконанням;

5. Вибір засобів розповсюдження реклами;

6. Складання рекламного повідомлення або тексту [8].

Рекламні кампанії відрізняються різноманітністю за багатьма ознаками, головні з яких перераховані нижче. Види рекламних кампаній:

— за основним об'єктом рекламування можна виділити кампанії з реклами: товарів і послуг; підприємств, фірм, тобто формують імідж рекламодавця.

— за цілями, які переслідуються, рекламна кампанія поділяється на: що вводить, тобто забезпечує впровадження на ринок нових товарів та послуг; затверджує, що сприяють росту збуту товарів, послуг; нагадує, що забезпечує підтримання попиту на товари, послуги.

— за територіальним охопленням рекламні кампанії поділяють на: локальні; регіональні; національні; міжнародні.

— за інтенсивністю дії (з урахуванням темпорального чиннику) рекламні кампанії бувають: рівні; наростаючі; спадна.

Зупинимося докладніше на видах рекламних кампаній з урахуванням темпорального чиннику. Отже, рівна рекламна кампанія передбачає рівномірний розподіл рекламних заходів у часі, тобто чергування через рівні інтервали однакових обсягів трансляції по радіо, на телебаченні, однакові розміри публікацій в засобах масової інформації. Наприклад, радіо реклама — щотижня в певний день і годину. Цей тип рекламних кампаній використовується при досить високій популярності рекламодавця.

Наростаюча рекламна кампанія будується за принципом посилення впливу на аудиторію. Наприклад, спочатку залучаються середньо тиражні засоби масової інформації, потім кількість видань і їх престижність зростає, одночасно збільшується обсяг оголошень, потім підключають радіо, телебачення і так далі. Такий підхід доцільний при поступовому збільшенні обсягу випуску рекламованого товару і його постачання на ринок. Таким же чином може будувати свою рекламну кампанію починаюча фірма.

Низхідна рекламна кампанія є найбільш прийнятним видом при рекламуванні обмеженою за обсягом партії товару. У міру реалізації товару, зменшення його кількості на складах знижується і інтенсивність реклами.

Планування рекламної кампанії підприємства рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чиннику розбивається на етапи:

1. Визначення цілей рекламної кампанії. На початку рекламної кампанії необхідно визначити мету, яку хоче досягти підприємство, визначити характер інформації, тобто яким шляхом сплановані всі заходи щодо стимулювання збуту, які цілі перед собою ставить фірма в області споживача (його потреб, запитів, потреб), так і повинна діяти рекламна кампанія. Адже якщо допустимо ціль маркетингу — збільшити обсяг продажів, то мета рекламної кампанії повинна бути — змусити споживача купувати товар, тобто впливати на нього так щоб він більше купував. А якщо мета рекламної кампанії буде закріпити образ підприємства в очах споживача, то така нестиківка цілей приведе до не досягнення в остаточному підсумку загальної мети підприємства, тому що цілі

маркетингу прямо виходять із загальної мети підприємства.

Цілі проведення рекламних кампаній можуть бути найрізноманітнішими і вони залежать від цілей маркетингу: впровадження на ринок нових товарів, послуг; стимулювання збуту товарів або збільшення обсягів реалізації послуг; перемикання попиту з одних товарів (послуг) на інші; створення сприятливого образу підприємства (фірми) і товару; забезпечення стабільності уявлень у покупців і партнерів про товар чи підприємстві і інше.

Як правило, в якості основної мети рекламної кампанії підприємства рекламного бізнесу називають збільшення збуту (створення його з нуля, якщо мова йде про диверсифікацію) або підтримка його на колишньому рівні (якщо планується підвищення цін і т. п.). Збут є універсальним засобом виміру в силу його першочергової важливості для підприємства рекламного бізнесу. Однак на збут впливають у більшому ступені не рекламні фактори: товар, ціна, розподіл, стимулювання. Реклама впливає на збут в основному через підвищення рівня популярності продукту і підприємства, і створення образу продукту і підприємства.

Маркетингові стратегії — основа визначення цілей рекламної кампанії з урахуванням темпорального чиннику. Рекламі відведена аж ніяк не головна роль у комплексі маркетингу. Цілі підприємства рекламного бізнесу досягаються узгодженим дією маркетингових інструментів.

2. Розробка рекламної ідеї та стратегії рекламної кампанії. Для того, щоб забезпечити ефективне досягнення цілей рекламної кампанії на підприємстві рекламного бізнесу, необхідно провести маркетингові дослідження в рекламі і розробити рекламну ідею.

Кваліфіковано проведені, такі дослідження дають можливість відповісти на наступні питання:

- Що являє собою об'єкт реклами?
- Кого слід піддати впливу реклами?
- Де повинні поширюватися рекламні повідомлення?
- Коли повинна здійснюватися реклама?

Відповіді на ці питання дозволяють прийняти рішення про те, як проводити рекламні заходи, подумати над змістом і формою вираження рекламного повідомлення, про його зовнішній вигляд, про засоби поширення рекламної інформації. Робота над результатами досліджень знаходить як раз свою конкретизацію в рекламній ідеї і стратегії.

Рекламна ідея — зодягнені в певну художню форму, аргументи і факти, що є основою рекламного повідомлення і базою формування переконання споживача про те, що саме даний товар здатний найбільшою мірою задовольнити його потреби. Ідея — це концепція характеру рекламного впливу, його змісту і спрямованості.

При виборі засобів реклами бажано відповісти на чотири питання:

- кого хочемо охопити?
- де вони знаходяться?
- що являє собою звернення?
- коли розміщувати оголошення?

Відповідь на питання кого охопити рекламою вимагає точного знання цільових потенційних покупців. Жо-

Таблиця 1. Переваги й недоліки окремих рекламоносіїв з урахуванням темпорального чиннику

Засіб реклами	Переваги	Недоліки
Газети	Великий тираж, швидка реакція на події, оперативність у змінах, порівняно низька вартість	Стислі терміни життя оголошення, низька якість друку, висока конкуренція з оголошеннями у рекламному блоці
Телебачення	Великі технічні можливості передачі інформації (рух, текст, зображення, звук), велика аудиторія, сильний психологічний вплив	Висока вартість виготовлення й розміщення відеоспота, негативне ставлення до переривання програм, обмежений час для можливості купити найпопулярніше
Радіо	Вибірковість аудиторії, масовість використання, висока географічна і демографічна вибірковість, доступність розцінок	Представлення тільки звуковими засобами, ступінь залучення уваги нижче, ніж у телебачення, скороминущість рекламного контакту
Журнали	Висока географічна і демографічна достовірність, престижність, висока якість відтворення, тривалість існування, значне число «вторинних читачів»	Тривалий часовий розрив між купівлею місця та появою реклами, наявність некорисного тиражу, відсутність гарантії розміщення оголошення в бажаному місці
Зовнішня реклама	Гнучкість, висока частота повторних контактів, невисока вартість, слабка конкуренція	Відсутність вибірковості аудиторії, обмеження творчого характеру

ден товар, ні одна послуга не використовується всіма відразу в однаковій мірі. Деякі люди є більш імовірними потенційними споживачами, ніж інші.

3. Дослідження ринку. Рекламодавець повинен вирішити, що він хоче досягти за допомогою реклами, які ринки обробляти, як сформулювати звернення, які кошти реклами використовувати, коли і як часто давати рекламу, скільки на неї витратити.

Для успішної інтерпретації якостей товарів і послуг, здатних задовольняти запити з точки зору потреб і потреб покупців, рекламодавець повинен розташовувати по можливості повним поданням про споживача і самому товарі, а також про структуру ринку. Саме з цього дослідження в рекламі ведуться в трьох основних напрямках: вивчення споживачів; аналіз товару; аналіз ринку.

Вивчення споживачів допомагає виявляти групи найбільш імовірних покупців. Воно дозволяє усвідомити, як саме споживачі сприймають їх власні товари та товари конкурентів.

Аналіз товару з урахуванням темпорального чиннику полегшує рекламодавцям створення товарів, несучих споживачеві очікуване задоволення, а також допомагає виділити найбільш приємні гідності виробу, про які варто розповісти.

Аналіз ринку допомагає встановити де знаходяться потенційні покупці, з тим щоб сконцентрувати рекламу на найбільш перспективних напрямках.

Таким чином дослідження грають роль основного робочого інструменту в створенні ефективної реклами.

4. Розробка бюджету рекламної кампанії. При розробці стратегії рекламної кампанії на підприємстві рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чиннику необхідно не забувати не тільки про її цілі та рекламної ідеї, але також і про можливості в області фінансування рекламної кампанії, тобто розробки рекламного бюджету.

Підприємство рекламного бізнесу повинне раціонально використовувати свої фінанси для рекламної кампанії. Рекламний бюджет передбачає прийняття рішень в двох сферах: загальна кількість коштів, що виділяються на рекламу; яким чином будуть використовуватися ці кошти. Чинники, що впливають на розмір рекламного бюджету: обсяг і розмір ринку; роль реклами в системі маркетингу; етап життєвого циклу продукту; диференціація товару; розмір прибутку і об'єм збуту; витрати конкурентів; фінансові ресурси.

5. Вибір засобів поширення рекламної інформації. Для цього рекламодавцеві необхідно вирішити, наскільки часто вона повинна з'являтися, вибрати основні засоби її поширення в залежності від їх вартості. На етапі розробки рекламного звернення слід враховувати такі дані, як широта охоплення, частота появи, сила впливу, стійкість та наповненість.

Частота появи визначає скільки разів повинен з'являтися з появою реклами середній представник цільової аудиторії. Вона є найбільшою для газет, радіо і телебачення, де рекламні оголошення з'являються щодня. Найменшу частоту мають телефонні довідники.

Сила впливу рекламного контакту залежить від обраного каналу поширення. Наприклад оголошення по радіо менш вражає, ніж телеролик, також у різних журналах, наприклад, може бути різна ступінь впливу. Найбільш висока вона у телебачення, оскільки воно здатне поєднувати звук, колір, рух і інші фактори. Також значний цей показник, в цілому у журналах. Наповненість характеризує число рекламних оголошень, що містяться в одній програмі, одній сторінці, одному виданні й т. д. Якщо дається багато рекламних оголошень то наповненість дуже велика. Розглянемо переваги і недоліки основних засобів розміщення реклами в табл. 1.

Після вибору засобів інформації необхідно вирішити, скільки друкованого простору або ефірного часу

необхідно придбати і в якому проміжку часу мають бути використані отримані можливості.

Сьогодні поширено багато видів графіків реклами. Нижче наводяться 6 найбільш вживаних:

1) Послідовний — найлегший графік. Реклама розміщується раз на тиждень протягом 52 тижнів або раз на місяць протягом 12 місяців.

2) Сезонний — ЗМІ використовується найбільш інтенсивно під час пікових сезонних розпродажів.

3) Імпульсна подача — ЗМІ використовуються періодично, через рівні інтервали, незалежно від пори року.

4) Нерівномірні імпульси — реклама розміщується через нерівні інтервали, намагаючись внести зміни до традиційне споживчі цикли попиту.

5) Ривок — цей тип використовується для потужного початку кампанії. Зазвичай його можна спостерігати кожен осінь з виходом на ринок нових моделей.

6) Спрямований імпульс — такий графік розроблений для підтримки особливих виробів виробника з тим, щоб придбання цього товару за час проходження даного рекламного графіка істотно зростала у порівнянні з іншими періодами.

Імпульсна подача є основним способом майже для всіх графіків, за винятком найпростіших, а ступінь безперервності або періодичності є лише одним з аспектів стратегії. Таким чином, при складанні реального графіка досвідчений маркетолог повинен ретельно розглянути стратегічний аспект рекламного плану, щоб у графіку реально відбилися спочатку намічені цілі.

6. Вибір графіка проведення рекламної кампанії. Кінцевим результатом підготовки рекламної кампанії на підприємстві рекламного бізнесу є складання плану її проведення та остаточної кошторису витрат. При цьому необхідно отриману суму витрат порівняти з тією сумою, яку виділив рекламодавець на проведення рекламної кампанії.

Даний план називається медіаплан — це конкретний розклад виходів реклами будь-якого типу на конкретний проміжок часу з зазначенням розцінок, дат виходів, форматів, адрес або тривалості розміщуваної реклами, забезпечене деякими додатковими статистичними показниками, мова про які піде нижче. За правилами, медіаплан складається на основі даних соціологічних досліджень про медіа перевагах різних груп населення. При цьому точність і конкретність плану повинна бути такою, щоб замовлення реклами було можливо не тільки на підприємстві рекламного бізнесу, але і в будь-якому іншому без запитів додаткової інформації.

Оскільки медіаплан річ спочатку абсолютно конкретна, для того щоб його скласти, від рекламодавця необхідно отримати деяку інформацію: докладний опис рекламованого товару або послуги; опис цільової аудиторії (групи) для якої намічається рекламна кампанія (нижче буде описано, як можна описати цю саму цільову аудиторію); територія проведення рекламної кампанії; строки проведення рекламної кампанії: коли вона почнеться і скільки триватиме; бюджет, що виділяється на рекламу.

7. Складання медіа плану рекламної кампанії. Будь-яка діяльність повинна контролюватись, перевірятися і коректуватися. Самий простий контроль — робітники, які відповідають на телефонні дзвінки або приймають

клієнтів, повинні ненав'язливо виявляти звідки, з якої і де опублікованій реклами дізнавалися про вас, вашому товар або послугу. Ці данні повинні систематизувати і в кінці тижня, місяця узагальнювати. Це покаже, наскільки ефективно працює те чи інше видання, наскільки точно ви склали рекламний текст.

8. Оцінка ефективності рекламної кампанії. Необхідно регулярно оцінювати комунікативну і комерційну ефективність рекламної кампанії. Вимір комунікативної ефективності (апробація тексту) показує ефективність впливу реклами на споживача. Це дослідження може відбуватися до чи після публікації реклами в пресі чи трансляції по телебаченню. Існує три основних методи попередньої перевірки реклами.

1) Пряма оцінка. При використанні цього методу рекламодавець подає на розгляд групи споживачів альтернативні варіанти реклами і просить дати оцінку кожному варіанту. Такі оцінки показують, наскільки добре реклама привертає увагу і як вона впливає на споживачів. Більш високий рейтинг вказує на більш ефективну рекламу.

2) Портфельна перевірка. Споживачі переглядають чи прослуховують добірку рекламних повідомлень стільки часу, скільки захочуть. Потім їх просять згадати рекламу і їх зміст. Їх рівень запам'ятовування показує здатність реклами виділитися з загальної маси, бути зрозумілою і залишитися в пам'яті.

3) Лабораторна перевірка. Для виміру фізіологічної реакції споживача використовується устаткування, за допомогою якого визначаються частота серцебиття, кров'яний тиск, розширення зіниці і потовиділення. Лабораторні перевірки вимірюють силу привабливості реклами, але мало говорять про вплив усієї рекламної кампанії на переконання, відносини чи наміри споживача.

Широко використовуються два методи перевірки реклами після її виходу.

1) Перевірка на запам'ятовування. Рекламодавець опитує людей, що прочитали журнал чи подивилися телепрограму, і просить їх згадати усе, що вони зможуть розповісти про виробників і побачені товари. Рівень запам'ятовування демонструє, наскільки довго реклама може втримуватися в пам'яті.

2) Перевірка на розпізнавання. Дослідник просить, наприклад, читачів журналу вказати, що вони вже бачили раніш. Результати таких перевірок використовуються для визначення впливу на різні сегменти ринку і для порівняння своєї реклами з рекламою конкурентів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Щоб встановити рівень впливу кампанії на підвищення поінформованості про марку чи її впізнавання, на довіру, перевагу чи намір зробити покупку, фахівець повинен виміряти стан цих факторів до початку кампанії. Потім, для визначення комунікативного ефекту, опитати відібрану методом випадкової вибірки групу споживачів. Якщо ефект виявився нижче планованого, то щось було зроблено не так: недостатній рекламний бюджет, невдалі рекламні звернення, неправильно обрана цільова аудиторія що-небудь ще. Одним зі способів визначення комерційної ефективності реклами на під-

приємстві рекламного бізнесу з урахуванням темпорального чинника є порівняння обсягу продажів з витратами на рекламу за минулий період. Інша розповсюджена методика полягає в порівнянні економічних результатів господарської діяльності двох однотипних торгових чи інших підприємств, одне з яких проводило рекламну кампанію, а інше — немає.

Література:

1. Живко З. Б., Снітко Є. О., Дзегур Г. В., Руда І. І. Управління проектами в інноваційно орієнтованих організаціях у контексті сталого розвитку та формування регіональної політики активізації громадянського суспільства. Формування ринкових відносин в Україні. № 1 (248). С. 131—137.
2. Barna M., Chorna M., Androsova T., Ushakova N., Tuchkovska I. Ways to Improve the Management of The Economic Security of Travel Companies. IBIMA Business Review. IBIMA Publishing LLC, USA, 2019. P. 1—10.
3. Barna M., Topornytska M., Malska M. The use of resort destinations and event tourism resources of Iviv region to stimulate the development of tourism in carpathian region. Visnyk of the Lviv University. Series International Relations. 2018. Issue 45. P. 247—253.
4. Gryshchenko I., Ganushchak-Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos-Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market. European Journal of Sustainable Development. 2021. Vol. 10. No. 1. P. 571—583.
5. Khodakivska, O., Kobets, S., Bachkir, I., Klochan, I., Hnatenko, I. Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship. International Journal of Advanced and Applied Sciences, 2022, 9 (3). P. 31—38.
6. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3). P. 315—323.
1. Lyshenko M. A., Ustik T. V., Pisarenko V. V., Maslak N. G., Koliadenko D.L. Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises. Financial and credit activity: problems of theory and practice. №2 (33). 2020. P. 185—193.
2. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. № 36. P. 192—198.
3. Medvid V., Ustik T., Lyshenko M., Kovbasa O. Criteria measurement and evaluation system of functioning efficiency of ukraine's regional landscape. Journal of Advanced Research in Law and Economics. 2018. № 9(8). P. 2653-2663.
7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management

Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43 (3). P. 403—414.

References:

1. Zhyvko, Z., Snitko, Y., Dzhegur, G. and Ruda, I. (2022), "Project management in innovation-oriented organizations in the context of sustainable development and formation of regional policy of civil society activation", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 1, pp. 131—137.
2. Barna, M., Chorna, M., Androsova, T., Ushakova, N. and Tuchkovska, I. (2019), "Ways to Improve the Management of The Economic Security of Travel Companies", IBIMA Business Review. IBIMA Publishing LLC, USA, pp. 1—10.
3. Barna, M., Topornytska, M. and Malska, M. (2018), "The use of resort destinations and event tourism resources of Iviv region to stimulate the development of tourism in carpathian region", Visnyk of the Lviv University. Series International Relations, vol. 45, pp. 247—253.
4. Gryshchenko, I., Ganushchak-Efimenko, L., Shcherbak, V., Nifatova, O., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Martynova, L. and Martynov, A. (2021), "Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market", European Journal of Sustainable Development, vol. 10.1, pp. 571—583.
5. Khodakivska, O., Kobets, S., Bachkir, I., Klochan, I., and Hnatenko, I. (2022), "Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship", International Journal of Advanced and Applied Sciences, vol. 9 (3), pp. 31—38.
6. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", Laplage in Journal, vol. 7 (3), pp. 315—323.
7. Lyshenko, M. A., Ustik, T. V., Pisarenko, V. V., Maslak, N. G., and Koliadenko, D.L. (2020), "Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises", Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 2 (33), pp. 185—193.
8. Mayovets, Y., Vdovenko, N., Shevchuk, H., Zos-Kior, M., and Hnatenko, I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 192—198.
9. Medvid, V., Ustik, T., Lyshenko, M., and Kovbasa, O. (2018), "Criteria measurement and evaluation system of functioning efficiency of ukraine's regional landscape", Journal of Advanced Research in Law and Economics, vol. 9 (8), pp. 2653—2663.
10. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43 (3), pp. 403—414.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2023 р.

УДК 330.1

А. В. Руснак,

*д. е. н., професор, професор кафедри економіки, Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3198-2866>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.31

УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ

A. Rusnak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

CONDITIONS AND SPECIAL ASPECTS OF FUNCTIONING OF THE INNOVATION ENVIRONMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS

У статті обґрунтовано послідовність процесу інноваційної діяльності суб'єкта господарювання в умовах інноваційного середовища. Визначено основних учасників інноваційного середовища (державні органи влади, наукові організації, комерційні організації, фінансово-кредитні установи) та їх функції. Обґрунтовано поняття "інноваційне середовище" як єдиний територіальний, освітній, комунікаційний, проектний, дослідницький, інформаційний та інтелектуальний простір, в якому здійснюють свою інвестиційно-інноваційну діяльність різні економічні суб'єкти, з'являються інститути, необхідні для ефективної реалізації продуктивних сил. Висвітлено роль інноваційного середовища як елемента економічного середовища. Узагальнено чинники, що сприяють та перешкоджають розвитку інноваційного середовища суб'єкта господарювання. Досліджено відмінності між поняттями "інноваційне середовище" та "інноваційний клімат". Визначено, що інноваційне середовище є сукупністю умов, у яких здійснюється інноваційна діяльність, а інноваційний клімат відображає характер впливу інноваційної середовища на суб'єкт інноваційної діяльності.

The article substantiates the sequence of enterprise innovation process in the innovation environment. The main participants of the innovation environment (public authorities, scientific organizations, commercial organizations, financial and credit institutions) and their functions are defined. The concept of "innovation environment" as a unified territorial, educational, communication, design, research, information and intellectual space in which various economic entities carry out their investment and innovation activities and the institutions necessary for effective implementation of productive forces appear has been justified. It is determined that the innovation environment is a set of conditions for the manifestation of organizational and economic forms and methods of management of innovation activities carried out within the national innovation system. It has been substantiated that the innovation environment is a set of mechanisms, tools, processes, infrastructural elements and human capital that influence (positively or negatively) the innovation processes. The role of innovation environment as an element of economic environment is highlighted, namely it is established that: innovation activity relies on innovation potential as a set of resources, but it cannot be reduced to resources, as the target component must be taken into account; the use of resources is always purposeful, they must be organized in a certain way to realize the needs of society and economic entities; innovation resources characterise the innovation capacity of NIS entities (national innovation environment) and the state of the innovation environment. The factors contributing to and hindering the development of an economic entity's innovation environment are summarised. The differences between the concepts of 'innovation environment' and "innovation

climate" are explored. It is determined that the innovation environment is a set of conditions in which innovation activities are carried out, and the innovation climate reflects the nature of the impact of the innovation environment on the subject of innovation. It is defined that innovation climate is a level of possibility of manifestation of existing scientific, technological and socio-economic conditions of innovative activity development and reproduction of innovative processes; innovation climate promotes or opposes the achievement of innovation goal, directly or indirectly influencing the possibility of realization of its innovative potential.

Ключові слова: інноваційне середовище, інновації, інноваційна діяльність, інноваційний процес, національна інноваційна система.

Key words: innovation environment, innovation, innovation activity, innovation process, national innovation system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування ефективно функціонуючої національної інноваційної системи (НІС) можливе лише за умов сприятливого інноваційного середовища. Найважливішою складовою інноваційного середовища є конкуренція суб'єктів господарювання, що найбільше проявляється через інноваційну діяльність. Тому дослідження умов та особливостей функціонування інноваційного середовища як чинника реалізації інновацій є актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем формування НІС та активізації інноваційної діяльності, зокрема таких науковців: Аласаарела Дж., Ватченко О., Ватченко Б., Касьянова Н., Коверга С., Колін Н., Ландієр А., Лоїкканен Т., Монен П., Оксанен Дж., Павлович Р., Перро А., Рілла Н., Саарінен Дж., Черевко О. та інші. Особливості розвитку інноваційного середовища в Україні досліджували Бендасюк С., Білик Р., Зрибнева І. та інші учені. Разом з тим, ступінь дослідження умов та особливостей функціонування інноваційного середовища як чинника реалізації інновацій є недостатнім.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає у визначенні узагальненні умов та визначенні особливостей функціонування інноваційного середовища як чинника реалізації інновацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні десятиліття в світі склалася тенденція, при якій "країни, зацікавлені в своєму розвитку, йдуть шляхом формування відповідного соціально-економічного середовища, і тільки на його основі може виникнути інноваційне середовище" [1].

У національній економіці особливою галуззю суспільного поділу праці, що забезпечує реалізацію продукту наукової сфери у матеріальному виробництві, і водночас особливу виробничу фазу суспільного виробництва, є інноваційна діяльність, яка координує інтереси

суб'єктів наукової та виробничої сфер. При цьому реалізується єдиний процес — від створення нововведення до його споживання у сфері виробництва товарів та послуг з ланцюжка "наука — інновації — виробництво".

Інноваційний процес є найважливішою складовою розвитку економічних суб'єктів та основним джерелом розширеного відтворення. Інноваційна діяльність — це цілеспрямоване перетворення різних сторін суспільного життя з метою одержання соціальних, економічних та інших результатів. Цілями інноваційної діяльності є отримання додаткового прибутку, збереження та зміцнення позицій на ринку, отримання конкурентної переваги та зниження ризиків підприємницької діяльності.

Активний розвиток інноваційного середовища спростило учасникам інноваційного процесу доступ до результатів сторонніх досліджень, дозволивши доповнювати ними власні розробки, а також поширювати свої інноваційні рішення не тільки самостійно, але і передаючи їх за допомогою різних форм зовнішнім користувачам. Результатом формування відкритих інноваційних систем стало підвищення результативності досліджень і розробок внаслідок більшого фокусування компаній і науково-дослідних організацій на певних ключових компетенціях та продуктах [2, с. 180].

Основною рушійною силою інноваційної діяльності є задоволення економічних інтересів інноваторів. Є різні суб'єкти інноваційної діяльності: новатори та імітатори; власники об'єктів інтелектуальної власності; споживачі інновацій; посередники, які здійснюють всебічну підтримку інноваційної діяльності; спеціалізовані суб'єкти інноваційної діяльності (інформаційні та інноваційні центри тощо); органи державної влади, що регулюють та стимулюють інноваційні процеси; інвестори, які здійснюють фінансування інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність супроводжується становленням нових комбінацій чинників розвитку, що виходять за межі оновлення процесу виробництва та пов'язані з трансформацією виробництва, ринку, людського капіталу. Найбільш суттєвими чинниками, які стримують інноваційні процеси та погіршують інноваційне середовище, можуть бути: відсутність обґрунтованої державної концепції стратегії розвитку національної інноваційної системи або нечітка постановка її цілей та завдань; недостатньо розроблена методика визначення економічного механізму інноваційної активності та специфіки реалізації інноваційного потенціалу; відсутність чіткої державної концепції економічного механізму підвищення інноваційної активності суб'єктів НІС.

При прийнятті рішення про освоєння будь-якої інновації у суб'єктів господарювання різних рівнів спостерігається протиріччя "інноваційність/стійкість", що проявляється між ризиком неотримання прибутку внаслідок створення й впровадження інновації та втратою досягнутого рівня стабільності, а з іншого боку, перспективою підвищення конкурентоспроможності (Рис. 1).

Інноваційна діяльність суб'єктів НІС як цілеспрямований, інтенсивний процес отримання нового прикладного результату, що має потенційну соціально-економічну корисність, визначається інноваційним середовищем, яке є елементом економічного середовища.

Формування інноваційного середовища з метою стимулювання підприємницької активності в інноваційній сфері в сучасних умовах є основним пріоритетним напрямом соціально-економічного розвитку країни. Учасниками інноваційного середовища є: державні органи влади, наукові організації, комерційні організації, фінансово-кредитні установи (рис. 2).

Проте не слід отожднювати інноваційне середовище, яке є носієм умов для інноваційної діяльності, з національною інноваційною системою, що її здійснює. Інноваційне середовище — це єдиний територіальний, освітній, комунікаційний, проектний, дослідницький, інформаційний та інтелектуальний простір, в якому здійснюють свою інвестиційно-інноваційну діяльність різні економічні суб'єкти, з'являються інститути, необхідні для ефективної реалізації продуктивних сил.

Термін "інноваційне середовище" розглядають як сукупність інститутів інноваційних перетворень в усіх сферах життєдіяльності суспільства та як чинник розвитку освіти та науки у трансформаційній економіці. Інноваційне середовище характеризує не лише комплекс різних умов інноваційної діяльності в країні, але й ту сукупність економічних суб'єктів, на яких покладено функцію реалізації інноваційного потенціалу конкретної держави і її територій [3, с. 29].

Зарубіжні вчені визначили, що інноваційне середовище охоплює інститути, які впливають на розвиток і розповсюдження нової інформації, нових технологій та складають структурну й правову систему, на основі якої державою будується інноваційна політика. Інноваційне середовище складається зі структур, чинників, взаємозв'язків та офіційного операційного середовища, проте до нього також належать і інноваційна культура, процеси, що надихають людей та фірми створювати щось нове, світові інформаційні канали, а також загальні знання про інновації та загальний категоріальний апарат [4].

Інноваційне середовище, відображаючи різні умови та чин-

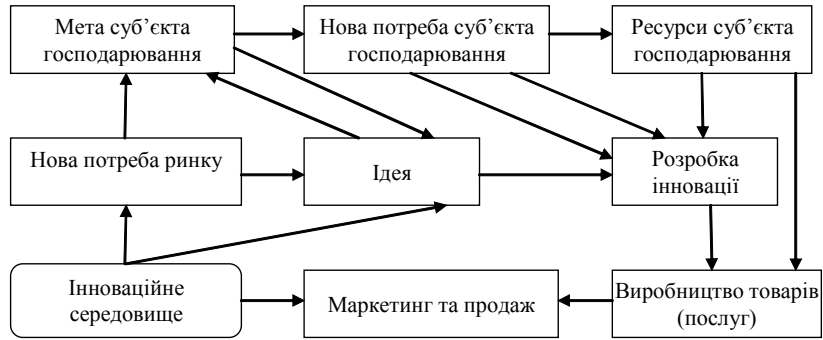

Рис. 1. Процес інноваційної діяльності суб'єкта господарювання в умовах інноваційного середовища

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано автором.

ники здійснення інноваційної діяльності, зумовлені економічними інтересами, включає і їх носіїв — суб'єкти НІС, а також і об'єкти НДДКР, створюючи умови для переходу наукового продукту та власності на нього зі сфери науки у сферу виробництва товарів (послуг). Тому основними елементами інноваційного середовища є: фінансово-економічна сфера, інфраструктурне забезпечення, організаційно-управлінська, виробнича, наукова та соціальна сфери.

В інноваційному середовищі формується відокремлена спеціалізована матеріально-технічна база, накопичуються спеціальні прийоми та методи, що відповідають формам організації та управління інноваційною діяльністю.

Умови, за яких окремі процеси мають можливість об'єднатися в інноваційний процес, метою якого створення нововведення і освоєння його як інновації, і є інноваційним середовищем.

Інноваційне середовище є сукупністю умов прояву організаційно-господарських форм та методів управління інноваційною діяльністю, що здійснюється в межах національної інноваційної системи. Інноваційне середовище — це сукупність механізмів, інструментів, процесів, інфраструктурних елементів та людського капіталу, що впливають (позитивно чи негативно) на інноваційні процеси. Інноваційне середовище, впливаючи на інтенсивність інноваційної діяльності, здійснюваної суб'єктами НІС, визначає створення матеріальних благ.

Рис. 2. Учасники інноваційного середовища

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [1—3].

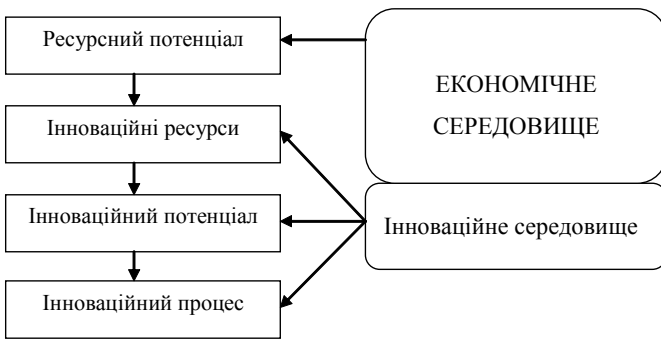

Рис. 3. Роль інноваційного середовища як елемента економічного середовища

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [4].

Інноваційне середовище є частиною економічного середовища, тому впливає на інноваційний процес та обсяги створюваного національного доходу з використанням інновацій (Рис. 3). Якість інноваційного середовища, і як наслідок національної інноваційної системи, визначається рівнем розвитку економіки, тобто у глобальній конкуренції перевагу мають країни, які забезпечують найбільш сприятливі умови для освіти людини, наукових досліджень та впровадження наукових розробок.

Інноваційне середовище впливає на функціонування інноваційно-активного суб'єкта господарювання, причому є чинники, що сприяють його розвитку, так і перешкоджають цьому. Чинниками, що сприяють розвитку інноваційного середовища, є:

- наявність фінансових, матеріально-технічних засобів, прогресивних технологій;
- наявність необхідної кадрової та науково-технічної інфраструктури;
- законодавчі ініціативи, які заохочують інноваційну діяльність;
- процесно-орієнтовані організаційні структури;
- формування цільових, проблемних груп;
- реінжиніринг;
- заохочення персоналу до інновацій;
- суспільне визнання;
- забезпечення можливостей самореалізації та творчої праці;
- сприятливий психологічний клімат у трудовому колективі.

До чинників, що перешкоджають розвитку інноваційного середовища, відносяться:

- нестача коштів на фінансування інвестиційних проектів;
- недостатня науково-технічна та матеріальна база;
- застарілі технології;
- політична нестабільність;
- обмеження, пов'язані із антимонопольним, податковим, амортизаційним, патентно-ліцензійним законодавством;
- функціонально-орієнтовані організаційні структури;
- орієнтація на короткострокову окупність;
- складність узгодження інтересів учасників інноваційних процесів;
- переважання інтересів поточного виробництва;
- недовіра керівництва до ідей персоналу;

- опір нововведенням;
- страх невизначеності та опір змінам.

Відповідно до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року серед основних бар'єрів для розвитку інновацій в Україні є: недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища; слабо розвинута інфраструктура, у тому числі інноваційна [5].

Закономірності, умови та чинники управління інноваційними процесами в сучасних умовах відображаються через принципи управління розвитком інноваційного середовища в соціально-економічних системах, а саме через такі принципи: критичних значень параметрів; управління потенціалом; узгодженого розвитку підсистем; передбачуваності; накопичення інтелектуального капіталу; першочерговості зміни структури; поступального руху; орієнтації на результат; достовірності показників [6].

Поняття "інноваційне середовище" слід відрізнити від поняття "інноваційний клімат". Інноваційне середовище є сукупністю умов, у яких здійснюється інноваційна діяльність, а інноваційний клімат відображає характер впливу інноваційної середовища на суб'єкт інноваційної діяльності.

Інноваційний клімат — це рівень можливості прояву наявних науково-технологічних та соціально-економічних умов для розвитку інноваційної діяльності та відтворення інноваційних процесів. Інноваційний клімат сприяє чи протидіє досягненню інноваційної мети, прямо чи опосередковано впливаючи на можливість реалізації її інноваційного потенціалу. Поняття інноваційного клімату може відноситися до країни, регіону чи міста, будь-якого виду діяльності.

Щодо інноваційного клімату підприємства, то це інтегральна оцінка стану компонентів зовнішнього інноваційного середовища. Він є частиною загальної організаційної культури організації. Це ще й стан довкілля організації, який сприяє чи протидіє досягненню інноваційної мети, тобто все, що впливає на інноваційний потенціал підприємства, називають інноваційним кліматом. Інноваційний клімат є частиною загальної організаційної культури підприємства чи організації [7, с. 190].

На думку І. Зрибневої, інноваційний клімат — це певний стан інноваційного середовища. Такий стан інноваційного середовища визначається, з одного боку, сукупністю сформованих умов, а з іншого боку — здатністю використовувати дані умови для отримання необхідних (цільових) результатів. Звідси випливає, що "інноваційне середовище" (як поняття і як простір діяльності) є первинною по відношенню до "інноваційного клімату" [8, с. 96].

Чим вища якість інноваційного середовища, тим нижчий рівень ризиків суб'єктів при впровадженні інновацій і тим вищою може бути інноваційна активність суб'єктів НІС. Інноваційна діяльність спирається на інноваційний потенціал як сукупність ресурсів, але зводити його до ресурсів не можна, тому що необхідно враховувати цільову складову. Використання ресурсів завжди цілеспрямовано, вони мають бути певним чином організовані для реалізації потреб суспільства та суб'єктів господарювання. Інноваційні ресурси характеризують інноваційний потенціал суб'єктів НІС та стан інноваційного середовища.

Ресурсний потенціал інноваційного середовища складається з таких елементів: фінансової, техніко-техноло-

гічної, інформаційної, організаційної, кадрової складової. Фінансові ресурси є однією із найважливіших складових — вони забезпечують умови реалізації інших елементів та дозволяють оцінити у вартісному вираженні.

Державна інноваційна політика має фокусуватися на напрямках, які відповідають інноваційному процесу в Україні, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін. Саме тому особливо важливою є співпраця між усіма учасниками інноваційного процесу, які сприяють інноваціям на всіх етапах створення і виведення інноваційного продукту на ринок. Розв'язати проблему передбачається шляхом здійснення програмних заходів за такими напрямками [5]:

— створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність;

— розвиток інноваційної інфраструктури, методично-консалтингове забезпечення, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами;

— підвищення рівня спроможності, що реалізується як шляхом культурно-просвітницької діяльності, підвищення інноваційної культури, так і через освітню діяльність, спрямовану на забезпечення успішної кар'єри молоді після завершення навчання у закладах вищої освіти за одним з обраних напрямів: започаткування власної справи, робота на підприємстві, що відповідає сучасному технологічному рівню, або наукова робота.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інноваційна діяльність суб'єктів НІС як цілеспрямований, інтенсивний процес отримання нового прикладного результату, що має потенційну соціально-економічну корисність, визначається інноваційним середовищем, яке є елементом економічного середовища.

Інноваційне середовище та національна інноваційна система взаємопов'язані, але перша є носієм тих чи інших умов для інноваційної діяльності, а друга є сукупністю суб'єктів, які її здійснюють.

Інноваційне середовище, зазнаючи впливу соціально-економічного, організаційно-правового та політичного середовища та як частина економічного середовища, впливає на інноваційний процес та обсяги створеного національного доходу з допомогою інновацій, тобто на формування НІС.

Література:

1. Colin N., Landier A., Mohnen P. and Perrot A. The digital economy. 2015. № 26. P. 1—12. URL: https://www.cairn-int.info/article-E_NCAE_026_0001-the-digital-economy.htm (дата звернення: 10.03.2023).
2. Коверга С.В., Касьянова Н.В., Павлович Р.В. Інвестиційне забезпечення розвитку національної інноваційної системи України: стратегія, оцінка, концепції. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 197 с.
3. Білик Р.С. Особливості розвитку інноваційного середовища в Україні в умовах глобальної конкуренції. Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Менеджмент інновацій", 2015. Вип. 4. С. 27—35.
4. Saarinen J., Rilla N., Loikkanen T., Oksanen J., Alasaarela J. Innovation environment today and tomorrow.

Finland: VTT Technical Research Centre of Finland, 2006. 32 p. URL: <https://www.vttresearch.com/sites/default/files/pdf/workingpapers/2006/W49.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України: Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#n12> (дата звернення: 22.03.2023).

6. Бендасюк С.П. Методика формування інноваційного середовища в регіоні. Ефективна економіка. № 3, 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3752> (дата звернення: 25.03.2023).

7. Ватченко О.Б., Ватченко Б.С., Черевко О.Л. Інноваційний розвиток підприємства. Дніпро: Акцент ПП, 2017. 404 с.

8. Зрибнева І.П. Інноваційне середовище як необхідний інституціональний базис забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів інноваційного підприємництва на основі оціночних результатів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 35. С. 95—100.

References:

1. Colin, N., Landier, A., Mohnen, P. and Perrot, A. (2015), "The digital economy", vol. 26, Pp. 1—12, available at: https://www.cairn-int.info/article-E_NCAE_026_0001-the-digital-economy.htm (Accessed 10 Mar 2023).
 2. Koverga, S., Kasyanova, N. and Pavlovich, R. (2020), Investytsijne zabezpechennia rozvytku natsional'noi innovatsijnoi systemy Ukrainy: stratehiia, otsinka, kontseptsii [Investment support for the development of the national innovation system of Ukraine: strategy, assessment, concepts], B.I. Matorin Publishing House, Sloviansk, Ukraine.
 3. Bilyk, R. (2015), "Peculiarities of the development of the innovative environment in Ukraine in conditions of global competition", Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu, Vol. 4, Pp. 27—35.
 4. Saarinen, J., Rilla, N., Loikkanen, T., Oksanen, J. and Alasaarela, J. (2006), "Innovation environment today and tomorrow", VTT Technical Research Centre of Finland, Finland, available at: <https://www.vttresearch.com/sites/default/files/pdf/workingpapers/2006/W49.pdf> (Accessed 28 Mar 2023).
 5. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "On the approval of the Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#n12> (Accessed 22 Mar 2023).
 6. Bendasiuk, S. (2014), "The method of forming an innovative environment in the region", Efektyvna ekonomika, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3752> (Accessed 25 Mar 2023).
 7. Watchenko, O., Watchenko, B. and Cherevko, O. (2017), "Innovatsijnyj rozvytok pidpriemstva" [Innovative development of the enterprise], Accent, Dnipro, Ukraine.
 8. Zrybneva, I. (2021), "Innovative environment as a necessary institutional basis for ensuring the competitiveness of innovative business entities based on evaluation results", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, Vol. 35, Pp. 95—100.
- Стаття надійшла до редакції 10.04.2023 р.*

К. М. Краус,

к. е. н., доцент, доцент кафедри управління, Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4910-8330>

Н. М. Краус,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8610-3980>

О. В. Манжура,

д. е. н., доцент, профектор з науково-педагогічної роботи,
ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4840-9238>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.36

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ДОХІДНОСТІ Й ОКУПНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЄКТУ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКСПЕРТИЗИ

K. Kraus,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,
Borys Grinchenko Kyiv University

N. Kraus,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Borys Grinchenko Kyiv University

O. Manzhura,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Vice-rector on scientific
and pedagogical work, Poltava University of Economics and Trade

METHODOLOGY FOR CALCULATING THE PROFITABILITY AND PAYBACK OF AN INVESTMENT PROJECT AND INFORMATION SUPPORT FOR ITS EXAMINATION

У статті розкрито характерні особливості методики розрахунку дохідності й окупності інвестиційного проекту та з'ясування якості і надійності інформаційного забезпечення експертизи проектів в умовах воєнного стану. Висловлено думку авторами статті про те, що в умовах воєнного стану економіки України, ряду глобальних викликів, в результаті релокації підприємств і формування нових економічних структур та нових типів економічних відносин, особлива увага повинна приділяється проектній діяльності підприємств. Проведено наглядно розрахунки прибутковості інвестиційного проекту, чистого прибутку, чистого приведенного доходу для одночасно інвестованих коштів, індексу доходності проекту та періоду окупності інвестиційного проекту.

Здійснено поглиблений аналіз вже існуючої на сьогодні циклічної структури інформаційного забезпечення розробки і експертизи інвестиційного проекту, вказано сильні та слабкі їх сторони. Дослідженням з'ясовано, що в практиці вітчизняних суб'єктів господарювання вважається недоцільним використання як "планових", так і ринкових моделей інформаційного забезпечення, оскільки перші є методологічно застарілими і не відтворюють ринкових законів, а останні не враховують особливостей воєнного стану в якому перебуває національної економіки України.

Автори статті дійшли висновку, що результативність інвестиційної діяльності в цілому залежить від ефективності окремих інвестиційних проєктів. Відновлення повоєнної економіки України потребуватиме принципових змін у відносинах власності, методах втручання і регулювання державою економічних та інноваційних процесів.

The article discloses the characteristic features of the method of calculating the profitability and payback of an investment project and ascertaining the quality and reliability of the information support for the examination of projects under martial law conditions. The authors of the article expressed the opinion that in the conditions of the war economy of Ukraine, a number of global challenges, as a result of the relocation of enterprises and the formation of new economic structures and new types of economic relations, special attention should be paid to the project activities of enterprises. Visually calculated the profitability of the investment project, net profit, net reduced income for simultaneously invested funds, the index of profitability of the project and the payback period of the investment project.

An in-depth analysis of the currently existing cyclical structure of information support for the development and examination of the investment project was carried out, their strengths and weaknesses were indicated. The research revealed that in the practice of domestic business entities, it is considered inappropriate to use both "planned" and market models of information provision, since the former are methodologically outdated and do not reproduce market laws, and the latter do not take into account the peculiarities of the state of war in which the national economy of Ukraine.

The authors of the article came to the conclusion that the effectiveness of investment activities as a whole depends on the effectiveness of individual investment projects. Restoration of the post-war economy of Ukraine will require fundamental changes in property relations, methods of intervention and state regulation of economic and innovation processes. Industrial enterprises and financial structures need to make mutual efforts to improve the investment process, which will greatly affect the possibilities of state development and Ukraine's achievement of a good position in the post-war period.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, методика розрахунку дохідності проєкту, проєктна діяльність, окупність інвестиційного проєкту, інвестиційна діяльність.

Key words: information support, project profitability calculation method, project activity, investment project payback, investment activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах воєнного стану економіки України, ряду глобальних викликів, в результаті релокації підприємств і формування нових економічних структур та нових типів економічних відносин, особлива увага приділяється проєктній діяльності підприємств. Всі ці чинники потребують структурної перебудови економіки країни, подальшої глибокої цифровізації, збільшення загального об'єму виробництва та національного доходу, створення сприятливих інституційних умов для функціонування інноваційних та цифрових підприємств, а також зростання їх інвестиційної привабливості.

Розміщуючи свої грошові кошти інвестори завжди прагнуть убезпечити себе від ймовірних ризиків, які могли б спричинити неповернення вкладених коштів. За таких обставин перед інвесторами постає завдання об'єктивної оцінки інвестиційної привабливості під-

приємства, яке певним чином залежить від наявності чи відсутності інформації, необхідної для оцінки стану суб'єкта господарювання. Власне, цифровий розвиток підприємницької діяльності передбачає сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на формування умов для забезпечення потреб і реалізації інвестиційних проєктів, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [12, с. 4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням питань удосконалення практичної ефективності реальних та фінансових інвестиційних проєктів займалися повсякчас науковці, серед них О. Голобородько [1], Ю. Данчук, Я. Жаліла, І. Щенко [3], О. Кузьмін, О. Клименко, Н. Краус [13], К. Краус [13], Т. Кваша,

П. Леоненко [4], О. Манжура [6; 5], О. Марченко [7], Е. Мороз, О. Михайленко, О. Петрова, Б. Платонов, Ю. Рамський [9], Є. Стефанович [10], Е. Товкес [11], Т. Шаповалов [12] та інші. Разом з тим, в публікаціях даних науковців нерозкриті питання покращення методики розрахунку дохідності й окупності інвестиційного проєкту та особливостей інформаційного забезпечення експертизи проєктів в умовах воєнного стану.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розкриття характерних особливостей методики розрахунку дохідності й окупності інвестиційного проєкту та з'ясування якості і надійності інформаційного забезпечення експертизи проєктів в умовах воєнного стану. До завдань наукового дослідження належать необхідність поглибленого аналізу циклічної структури інформаційного забезпечення розробки і експертизи інвестиційного проєкту та приведення наглядного розрахунку прибутковості інвестиційного проєкту, чистого прибутку, чистого приведенного доходу для одночасно інвестованих коштів, індексу дохідності проєкту та періоду окупності інвестиційного проєкту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливе значення для активізації інвестиційної діяльності в країні має участь держави у фінансуванні інвестиційних проєктів. На сьогоднішній день частка бюджетного фінансування є невеликою, що зумовлено дефіцитом фінансових ресурсів, однак така ситуація негативно відображається, у першу чергу, на розвитку наукової та інноваційної діяльності [10, с. 10]. До того ж, в практиці вітчизняних суб'єктів господарювання вважається недоцільним використання як "планових", так і ринкових моделей інформаційного забезпечення, оскільки перші є методологічно застарілими і не відтворюють ринкових законів, а останні не враховують особливостей воєнного стану в якому перебуває національна економіка України. Методика UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) для країн, що розвиваються, не враховує специфічних умов України (високий ступінь зношеності основних фондів, дефіцит фінансових ресурсів, високий ступінь ризику господарської діяльності, перевищення підприємствами граничних норм забруднення навколишнього середовища, своєрідне ділове бізнес-середовище).

З цих причин, ми в рамках заявленої проблеми статті зазначимо, що є потреба в новій якості системи інформаційного забезпечення розробки інвестиційних проєктів, яка б давала змогу одночасно підвищити якість інвестиційних пропозицій зі сторони держави та скоротити витрати на передінвестиційні дослідження. Окрім того, за рахунок циклічної експертизи є шанси знизити ризик незворотних інвестицій у проєкт.

У табл. 1 представлена запропонована циклічна структура інформаційного забезпечення розробки й експертизи інвестиційного проєкту в розрізі необхід-

ної для експертизи інформації, контрольних показників та критеріїв прийняття рішень щодо інвестування. Основними принципами розгляду та експертизи проєктів є: максимальна відкритість та прозорість; незалежність і об'єктивність експертизи проєктів; компетентність і об'єктивність осіб, що проводять експертизу; відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій експертизи; повага до авторських та суміжних прав; дотримання засад добросовісної конкуренції та принципів етики; запобігання конфлікту інтересів під час розгляду та експертизи проєктів [8; 2; 12].

Припустимо, що для реалізації проєкту потрібно інвестувати в нього 850 тис. грн. Ставку дисконтування (ставка прибутковості) розраховуємо за формулою:

$$i = R_f + \beta(R_m - R_f) \quad (1),$$

де R_f — безризикова ставка доходу;

β — коефіцієнт, що визначає зміну ціни на акції компанії, в порівнянні зі зміною цін на акції по всіх компаніях даного сегмента ринку;

$R_m - R_f$ — премія за ринковий ризик.

Визначимо кожен з елементів моделі. У якості безризикових активів (тобто активів, вкладення в які характеризуються нульовим ризиком) розглядатимемо звичайно державні цінні папери. Ставку дохідності інвестицій у безризикові активи приймаємо рівними середньозваженому рівню дохідності облігацій внутрішньої державної позики у національній валюті наприклад в розмірі 13,5%. Коефіцієнт β відображає чутливість показників прибутковості цінних паперів конкретної компанії до зміни ринкового (систематичного) ризику.

Якщо $\beta = 1$, то коливання цін на акції компанії повністю співпадають із коливаннями ринку в цілому (приймаємо це значення). Якщо $\beta = 1,2$, то можна очікувати, що у випадку загального підйому на ринку вартість акцій компанії буде зростати на 20% швидше, ніж ринок в цілому. І навпаки, у разі загального падіння вартість її акцій буде знижуватися на 20% швидше від ринку в цілому.

Премія за ринковий ризик $R_m - R_f$. Це величина, на яку середньоринкові ставки прибутковості на фондовому ринку перевищували ставку доходу за безризиковими цінних паперів протягом тривалого часу. Вона розраховується на основі статистичних даних про ринкові премії за тривалий період. Припустимо, ставка дисконтування для проєкту введення нової продукції становитиме: $i = 18,5\%$. Також припустимо що даний проєкт буде здійснюватися за рахунок власних фінансових ресурсів підприємства (оборотні кошти вивільнені шляхом зміни системи поновлення запасів).

Використання внутрішніх джерел (самофінансування) має ряд переваг: підвищується сталість, надійність і кредитоспроможність підприємства, виключаються витрати на фінансування, підвищується незалежність від зовнішнього капіталу. Цю суму складають витрати на розробку модифікованої циклічної структури інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання. Прогнозована еконо-

Таблиця 1. Циклічна структура інформаційного забезпечення розробки та експертизи інвестиційного проекту

Стадія експертизи	Номер циклу	Предмет досліджень	Створення інформаційного масиву	Експертиза інформаційного масиву	Використання інформації для прийняття інвестиційних рішень
			Необхідна інформація	Показники	Критерії прийняття рішень
1	2	3	4	5	6
Попередня	Цикл 1	Відповідність інтересам та можливостям інвестора	Галузь проекту Обсяг капіталовкладень	Інвестиційні витрати	Відповідність можливостям інвестора
Попередня	Цикл 2	Точка безбитковості	Обсяг продажу, ціна продажу, постійні та змінні витрати	Breakeven point	Інформація використовується для подальшого порівняння з показниками циклу 3
Попередня	Цикл 3	Ринкова перспективність та стратегічний план маркетингу	Попит-пропозиція, ринкові ціни на продукцію	Місткість ринку, прогнозна доля ринку, конкурентна ціна	Місткість ринку та попит, що забезпечують: а) безбитковість проекту, б) прибутковість проекту. Відповідність планової ціни на продукцію умовам ринку
Попередня	Цикл 4	Конкурентоздатність продукції/послуг за показником якості	Технічні характеристики продукції конкурентів, споживчі характеристики продукції конкурентів	Технічні та споживчі характеристики продукції по проекту у порівнянні із характеристиками конкурентної продукції	Технічна можливість забезпечення якості продукції не нижче рівня якості продукції конкурентів
Попередня	Цикл 5	Технічна можливість виконання проекту (технічний аналіз)	Технологія, ресурсні обмеження, інфраструктура	Ступінь відпрацьованості технології, ступінь ресурсних обмежень, відповідність інфраструктури вимогам виробництва	Відсутність принципових технічних перешкод для реалізації проекту
Попередня	Цикл 6	Аналіз оточення	Економічне оточення. Політичне оточення	Характер и ступінь впливу оточення на проект	Відсутність суттєвих загроз для реалізації проекту з боку оточення, наявність сприятливих факторів
Попередня	Цикл 7	Якість менеджменту	Досвід, біографія, ділова репутація менеджерів; "вузькі місця" в управлінні	Компетентність, надійність, позитивна репутація	Здатність відповідальних менеджерів здійснити керівництво проектом
Попередня	Цикл 8	Історія компанії-реципієнта та її фінансовий стан	Ретроспективні дані бухгалтерського та управлінського обліку	Ліквідність, платоспроможність, оборотність капіталу, прибутковість	Позитивна динаміка показників фінансового стану, переваги фінансових показників реципієнта в порівнянні з середньогалузевими
Попередня	Цикл 9	Стратегічний план розвитку компанії-реципієнта	Довгострокові цілі компанії, терміни досягнення, необхідні заходи, ресурси, очікуваний ефект	Розвиток нових напрямів бізнесу, зміна форми власності, розширення та зростання	Відповідність стратегічного плану розвитку компанії інтересам інвестора
Основна	Цикл 10	План виробництва	Ділянка, будівництво, обладнання, сировина, матеріали, енергія, кадри	Відповідність ділянки вимогам капітального будівництва. Можливість забезпечення планового обсягу виробництва на обраному обладнанні. Забезпеченість сировиною, енергією та кадрами	
Основна	Цикл 11	Оперативний план маркетингу	Асортимент, позиціонування ціни, сервіс, стимулювання збуту, канали збуту, реклама, інше	Ефективність плану маркетингу, обґрунтованість витрат на маркетинг, узгодженість із стратегічним планом	
Основна	Цикл 12	Графік проекту	Терміни виконання кожної із стадій проекту, необхідні ресурси (фінансування), відповідальні особи	Узгодженість графіка проекту з фінансовим планом (графік отримання прибутку), дотримання прийнятих строків	
Основна	Цикл 13	Фінансова спроможність проекту	Звіт про прибутки, звіт про рух грошових коштів, баланс	Чистий прибуток, баланс грошових коштів	Здатність проекту до самоопукності
Основна	Цикл 14	Економічна ефективність проекту	Cash Flow, Balance sheet	Індекс прибутковості, термін окупності, чиста поточна вартість, внутрішня норма рентабельності	Здатність проекту забезпечити очікувану норму прибутку
Заключна	Цикл 15	Екологічні та соціальні аспекти проекту	Потенційна шкода, заходи для її мінімізації	Втрачений дохід, альтернативна вартість, обсяг превентивних витрат	Відповідність екологічним нормам, відсутність неприпустимих негативних соціальних наслідків
Заключна	Цикл 16	Аналіз ризиків та страхування	Експертні оцінки ймовірності реалізації різних сценаріїв	Дисперсія, середньоквадратичне відхилення, аналіз чуттєвості та інше	Здатність проекту забезпечити норму прибутку, що покриває ризик; менший рівень ризику в порівнянні з іншими проектами

Джерело: складено авторами на даними [11, с. 58—59].

Таблиця 2. Показники прогнозованої фінансової економії суб'єкта господарювання (тис. грн)

	Квартали							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Прогнозоване значення фінансової економії	250	250	250	250	280	280	280	280

Джерело: розрахунок авторів.

Таблиця 3. Показники питомих змінних витрат суб'єкта господарювання за статтями за рік (тис. грн)

Статті витрат	Сума витрат
1	2
Витрати на отримання ПЗ	6
ЗП основних робітників	40
Адміністративні витрати	18,4
Комерційні витрати	30,66
Сума	95,06

Джерело: розрахунок авторів.

Таблиця 4. Приклад розрахунку чистого прибутку суб'єкта господарювання (тис. грн)

Квартал	Економія	Загальні витрати	Чистий прибуток
1	2	3	4
1	250	105,06	144,94
2	250	105,06	144,94
3	250	105,06	144,94
4	250	105,06	144,94
5	280	105,06	174,94
6	280	105,06	174,94
7	280	105,06	174,94
8	280	105,06	174,94

Джерело: розрахунок авторів.

Таблиця 5. Приклад розрахунку чистого грошового потоку суб'єкта господарювання (тис. грн)

Квартал	Чистий прибуток	Амортизаційні відрахування	Чистий грошовий потік
1	2	3	4
1	144,94	0,72	145,66
2	144,94	0,63	145,57
3	144,94	0,558	145,498
4	144,94	0,491	145,431
5	174,94	0,432	175,372
6	174,94	0,38	175,32
7	174,94	0,335	175,275
8	174,94	0,295	175,235

Джерело: розрахунок авторів.

мія за кварталами та питомі змінні витрати наведені в табл. 2 та табл. 3.

Сукупні постійні витрати становлять 10 тис. грн на рік. Ставка амортизація по даному проєкту становить 12% річних. Розрахуємо загальні витрати (ЗВ) на здійснення проєкту за формулою:

$$ЗВ = \sum ПЗВ + СПВ \quad (2),$$

де ПЗВ — питомі змінні витрати; СПВ — сукупні постійні витрати.

Дані розрахунків загальних витрат наведено нижче:

$$ЗВ = 95,06 + 10 = 105,06 \text{ тис. грн щорічно.}$$

Розрахуємо амортизаційні відрахування (A_{Mi}) за формулою:

$$A_{Mi} = B_0 \times C_{AM} \quad (3),$$

де B_0 — вартість ПЗ; C_{AM} — ставка амортизації.

$$A_{M1} = 6 \times 0,12 = 0,72 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M2} = (6 - 0,72) \times 0,12 = 0,63 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M3} = (6 - 0,72 - 0,63) \times 0,12 = 0,558 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M4} = (6 - 0,72 - 0,63 - 0,558) \times 0,12 = 0,491 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M5} = (6 - 0,72 - 0,63 - 0,558 - 0,491) \times 0,12 = 0,432 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M6} = (6 - 0,72 - 0,63 - 0,558 - 0,491 - 0,432) \times 0,12 = 0,38 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M7} = (6 - 0,72 - 0,63 - 0,558 - 0,491 - 0,432 - 0,38) \times 0,12 = 0,335 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{M8} = (6 - 0,72 - 0,63 - 0,558 - 0,491 - 0,432 - 0,38 - 0,335) \times 0,12 = 0,295 \text{ тис. грн.}$$

Розрахуємо чистий прибуток (ЧП) за формулою:

$$ЧП = (E - ЗВ) \times 0,75 \quad (4),$$

де E — економія; 0,75 — коефіцієнт який враховує податкові відрахування.

Дані розрахунків чистого прибутку занесемо у таблицю 4.

Розрахуємо чистий грошовий потік (ЧГП) за формулою:

$$ЧГП = ЧП + АМ \quad (5).$$

Дані розрахунків чистого грошового потоку занесемо у таблицю 5.

Визначимо чистий приведений дохід для одночасно інвестованих коштів. Це витікає з формули розрахунку цього показника:

$$ЧПД = \sum_{i=1}^t \frac{ЧГП}{(1+i)^i} - В \quad (6),$$

де ЧГП — чистий грошовий потік; i — ставка дисконтування;

t — тривалість використання інвестиційного об'єкту.

$$ЧПД = \frac{582,159}{(1+0,185)^1} + \frac{698,202}{(1+0,185)^2} - 850 = 138,5 \text{ тис. грн.}$$

На наступному етапі визначимо індекс доходності (ІД) проєкту за формулою:

$$ІД = \sum_{i=1}^t \frac{ЧГП}{(1+i)^i} \div В \quad (7).$$

$$ІД = \frac{582,159}{(1+0,185)^1} + \frac{698,202}{(1+0,185)^2} \div 850 = 1,16$$

Оскільки індекс доходності значно більший за одиницю, то даний проєкт вважається ефективним, і його можна рекомендувати до впровадження. Критерій методу міститься в мінімізації періоду окупності, тобто чим менший цей показник, тим більш ефективною вважається інвестиція. Враховуючи, що нульовий рівень показника не відповідає сутності інвестиційного процесу і не може використовуватися в якості орієнтиру, встановлюються нормативні вимоги для здійснення оцінки, які формалізуються у вигляді максимально допустимого терміну окупності ($T_{\text{макс}} = 5$ років). Критерій окупності формулюється наступним чином: інвестиція вважається вигідною коли очікуваний термін окупності не перевищує максимально припустимий. Розрахуємо період окупності (ПО) про-

екту за формулою:

$$ПО = B \div \left(\sum_{i=1}^t \frac{ЧП}{(1+i)^i} \div t \right) \quad (8),$$

$$ПО = 850 \div \left(\frac{582,159}{(1+0,185)^1} + \frac{698,202}{(1+0,185)^2} \right) \div 2 = 1,15 \text{ року.}$$

Виходячи з цієї формули оцінка ефективності методом окупності містить два етапи: обґрунтування максимального значення; визначення очікуваного рівня окупності. Максимально припустиме значення обґрунтовується в умовах ринкової економіки суб'єктивно відносно окремих проєктів з урахуванням їх особливостей та досвіду й мотивів інвестора. При цьому слід враховувати, що нормативне значення періоду окупності знаходиться в зворотній залежності від нормативних вимог до рентабельності інвестиції. Тому процес нормативного регламентування цих показників необхідно узгоджувати. Якщо прийняти $T_{\text{макс}} = 5$ років, то інвестиція вважається вигідною, оскільки $t < T_{\text{макс}}$.

Значення дисконтованого показника окупності, як і чистої дисконтованої вартості залежить від рівня відсоткової ставки, яку покладено в основу врахування фактору часу. Тому, при різних відсоткових ставках буде отримано різні значення періоду окупності. Результативність інвестиційної діяльності залежить від ефективності окремих інвестиційних проєктів. Результативність інвестиційного проєкту залежить від якості управління ним, в першу чергу від своєчасності й оптимальності фінансування кожного його етапу [10, с. 8].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Відновлення повоєнної економіки України потребуватиме принципових змін у відносинах власності, методах втручання і регулювання державою економічних та інноваційних процесів. Загальновідомо, що пропозиція фінансових ресурсів не випереджає зростання попиту на них, тому в боротьбі за кожну одиницю інвестицій, ймовірно, матиме перевагу підприємство, яке забезпечене інформаційними даними для представлення своєї продукції та проєктів як цікавих і конкурентоспроможних. Підприємствам промисловості і фінансовим структурам слід прикладати взаємних зусиль на вдосконалення інвестиційного процесу, що великою мірою впливатиме на можливості державного розвитку та досягнення Україною хорошої позиції в після воєнний період.

Література:

1. Голобородько О.П., Краус Н.М., Краус К.М. Діагностика впливу R&D сектора вищої освіти на інновації підприємств в Україні. Ефективна економіка, 2019, 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6817> (дата звернення 03.02.2023).
2. Дослідження ЕВА. Eba.com.ua. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/> (дата звернення 14.02.2023).
3. Іщенко І.С., Краус К.М., Краус Н.М. Інноваційні розробки та відкриття як результат якісних управлінських рішень. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2022, 2(10). 32—47. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/160/138> (дата звернення 25.02.2023).

4. Леоненко П.М., Краус Н.М., Краус К.М. Дослідження і розробки у секторі вищої освіти: глобальні та національні тенденції. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018, Вип. 17, ч. 1. 140—144.

5. Манжура О.В., Краус Н.М., Краус К.М. Діагностика впливу досліджень та інноваційних розробок на трансфер технологій в Україні. Ефективна економіка, 2019, 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6873> (дата звернення 01.03.2023).

6. Манжура О.В., Краус Н.М., Краус К.М. Наукові дослідження та інноваційні розробки у секторі вищої освіти. Глобальні та національні проблеми економіки, 2018, Вип. 21. 17—28.

7. Марченко О.В., Краус К.М., Краус Н.М. Особливості та характер інформаційного забезпечення інвестиційної проєктної діяльності на регіональному рівні. Інвестиції: практика та досвід, 2023, 6. 30—36. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1221/1230> (дата звернення 19.03.2023).

8. Методика експертного оцінювання. Наказ Українського культурного фонду від 28.07.2022, № 48. 1-25. URL: [https://ucf.in.ua/storage/docs/08122021/%20експертного%20оцінювання%20\(2\)_0d94ed5-7bd37524c6e2b824ceb8ac211201ea126.pdf](https://ucf.in.ua/storage/docs/08122021/%20експертного%20оцінювання%20(2)_0d94ed5-7bd37524c6e2b824ceb8ac211201ea126.pdf) (дата звернення 13.02.2023).

9. Рамський А.Ю., Краус Н.М., Краус К.М. Проєктна діяльність інститутами екосистеми інноваційно-підприємницького університету: проблеми, ризики, можливості. Ефективна економіка, 2020, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7856> (дата звернення 02.02.2023).

10. Стефанович Є.А. Інвестиційні проєкти та джерела їх фінансування. Інвестиції: практика та досвід, 2010, 20. 8—12.

11. Товкес Е.Н. Система інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності. Наукові записки НаУКМА. Серія: Економічні науки, 2001, Т. 19. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2367c5e4-d78f-48c1-a3ec-f0ea8faf47dd/content> (дата звернення 04.02.2023).

12. Шаповалова Т. Методичні рекомендації щодо організації заходів з цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації місцевими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та розроблення проєкту програми інформатизації. Дніпро: Дніпропетровська облдержадміністрація, Департамент цифрової трансформації, інформаційних технологій та електронного урядування, 2021. 1—18. URL: <https://egov.dp.gov.ua/storage/app/sites/89/MetodMat/Rekomendatsiyi-po-rozrobtsi-MPI-RDA-TH-2021.pdf> (дата звернення 25.02.2023).

13. Manzhura O., Kraus K., Kraus N. Digitalization of Business Processes of Enterprises of the Ecosystem of Industry 4.0: Virtual-Real Aspect of Economic Growth Reserves. WSEAS Transactions on Business and Economics, 2021, Vol. 18, Art. #57. 569-580. URL: [https://www.wseas.org/multimedia/journals/economics/2021/b165107-021\(2021\).pdf](https://www.wseas.org/multimedia/journals/economics/2021/b165107-021(2021).pdf) (accessed 25.02.2023).

References:

1. Goloborodko, O.P., Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2019), "Diagnostics of the influence of the R&D sector of higher education on the innovation of enterprises in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6817> (Accessed 03 Feb. 2023).

2. EBA research (2023), available at: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/> (Accessed 14 Feb. 2023).

3. Ishchenko, I.S., Kraus, K.M. and Kraus, N.M. (2022), "Innovative developments and discoveries as a result of quality management decisions", *Eivropeskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii*, vol. 2 (10), pp. 32—47, available at: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/160/138> (Accessed 25 Feb. 2023).

4. Leonenko, P.M., Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2018), "Research and development in the higher education sector: global and national trends", *Naukovyi visnyk Uzhgorodskogo natsionalnogo universytetu*, vol. 17, no. 1, pp. 140—144.

5. Manzhura, O.V., Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2019), "Diagnostics of the impact of research and innovative development on technology transfer in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6873> (Accessed 01 March 2023).

6. Manzhura, O.V., Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2018), "Scientific research and innovative developments in the higher education sector", *Globalni ta natsionalni problem ekonomiky*, vol. 21, pp. 17—28.

7. Marchenko, O.V., Kraus, K.M. and Kraus, N.M. (2023), "Peculiarities and nature of information provision of investment project activities at the regional level", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 30—36, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1221/1230> (Accessed 19 March 2023).

8. Ukrainian Cultural Fund (2022), "Methodology of expert assessment", available at: [https://ucf.in.ua/storage/docs/08122021/%20експертного%20оцінювання%20\(2\)_0d94ed57bd37524c6e2b824ceb8ac-211201ea126.pdf](https://ucf.in.ua/storage/docs/08122021/%20експертного%20оцінювання%20(2)_0d94ed57bd37524c6e2b824ceb8ac-211201ea126.pdf) (Accessed 13 Feb. 2023).

9. Ramskyi, A.Yu., Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2020), "Project activities of the institutes of the ecosystem of the innovation-entrepreneurial university: problems, risks, opportunities", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7856> (Accessed 02 Feb. 2023).

10. Stefanovych, Ei.A. (2010), "Investment projects and sources of their financing", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 8—12.

11. Tovkes, E.N. (2001), "System of information provision of investment activity", *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 19, available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2367c5e4-d78f-48c1-a3ec-f0ea8faf47dd/content> (Accessed 04 Feb. 2023).

12. Shapovalova, T. (2021), *Metodychni rekomendatsii shchodo organizatsii zakhodiv z tsyfrovogo rozvytku, tsyfrovyykh transformatsii i tsyfrovizatsii mistsevymy organamy derzhavnoi vlady, organamy mistseвого samovriaduvannya ta rozroblennia proeiktu programy*

informatyzatsii [Methodological recommendations on the organization of measures for digital development, digital transformations and digitalization by local state authorities, local self-government bodies and the development of a project of an informatization program], Dnipropetrovsk Regional State Administration, Department of Digital Transformation, Information Technologies and Electronic Government, Dnipro, Ukraine, pp. 1-18, available at: <https://egov.dp.gov.ua/storage/app/sites/89/MetodMat/Rekomendatsiyi-porozrobsi-MPI-RDA-TH-2021.pdf> (Accessed 25 Feb. 2023).

13. Manzhura, O., Kraus, K. and Kraus, N. (2021), "Digitalization of Business Processes of Enterprises of the Ecosystem of Industry 4.0: Virtual-Real Aspect of Economic Growth Reserves", *WSEAS Transactions on Business and Economics*, Vol. 18, Art. #57, pp. 569—580, available at: [https://www.wseas.org/multimedia/journals/economics/2021/b165107-021\(2021\).pdf](https://www.wseas.org/multimedia/journals/economics/2021/b165107-021(2021).pdf) (Accessed 25 Feb. 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.03.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792
772306 679201

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 330.3:338.1

*В. Є. Сафонова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4631-2408>

С. В. Михайлов,

*к. т. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5858-4668>

Є. В. Дергачов,

*к. філос. н., старший викладач кафедри теорії та практики управління,
Національний технічний університет України*

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7238-2595>

А. В. Ткаченко,

аспірант кафедри маркетингу та логістики,

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6741-4656>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.43

АДАПТИВНЕ БЕЗПЕКОВЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

V. Safonova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Enterprise, Trade and Stock Exchange, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

S. Mykhailov,

PhD in Technical Science, Associate Professor of the Department of Enterprise, Trade and Stock Exchange, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

Ye. Derhachov,

PhD in Philosophy, Senior Lecturer of the Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

A. Tkachenko,

Postgraduate Student of the Department of Marketing and Logistics, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

ADAPTIVE SECURITY MANAGEMENT OF AN INNOVATIVELY ORIENTED SMALL
BUSINESS ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF STRATEGIC DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Запропоновано структурно-логічну модель адаптивного безпекового управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації, що складається з сукупності логічно-послідовних етапів робіт і передбачає: оцінку стратегічних альтернатив, реалізованих в стратегічні періоди; визначення профілю підприємства; оцінку формату стратегічного управління з точки зору ступеня формалізації, специфіки, ефективності й інструментальної бази. Для детального аналізу впливів факторів із зовніш-

нього оточення доцільним є використання процесу калібрування поведінки споживача. Етап побудови дворівневої системи чинників формування шаблонів поведінки споживача і сценаріїв її розвитку складається з рівнів: оцінка поточної і потенційної взаємодії ритмів в діях соціального мікросередовища, маркетингових та індивідуально-психологічних чинників мікросередовища; виявлення наявних і потенційних мотиваційних категорій і часткових мотивів.

The problem of adaptive security management of an innovatively oriented small business enterprise in the context of strategic development in the conditions of globalization mainly consists in choosing a set of specific actions — a basic development strategy from the four best-known options: concentrated growth, integrated growth, diversified growth and reduction. The choice is complicated by the fact that in the conditions of crisis phenomena in the economy, it is difficult to count on large loans of an investment nature, and at the same time, a further decrease in purchasing demand is possible. Therefore, the strategy should be chosen in such a way that it does not require significant costs and can be implemented at the expense of one's own funds, but at the same time it would ensure obtaining the necessary economic effect. A structural-logical model of adaptive security management of an innovatively oriented small business enterprise in the context of strategic development in the context of globalization is proposed, which consists of a set of logically sequential stages of work and involves: evaluating the effectiveness of strategic alternatives implemented in past strategic periods; determination of the current profile of the enterprise; assessment of the existing format of strategic management from the point of view of the degree of its formalization, specificity, efficiency and instrumental base. For a detailed analysis of the influence of factors from the external environment, it is advisable to use the process of calibration of consumer behavior. The stage of building a two-level system of factors for the formation of patterns of consumer behavior and scenarios of its development consists of the following levels: assessment of the current and potential interaction of rhythms in the actions of the social microenvironment, marketing and individual psychological factors of the microenvironment; identification of existing and potential motivational categories and partial motives. The need to support the strategic orientation of the enterprise in the conditions of globalization makes adaptive security management of an innovatively oriented small business enterprise a continuous and dynamic process.

Ключові слова: адаптивне безпекове управління, інноваційно орієнтоване підприємство, підприємства малого бізнесу, стратегічний розвиток, глобалізація.

Key words: adaptive security management, innovation-oriented enterprise, small business enterprises, strategic development, globalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідність підтримки стратегічної орієнтації підприємства в умовах глобалізації робить адаптивне безпекове управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу процесом безперервним і динамічним. Отже, одноразовий аналіз і діагностика не можуть бути основою такого процесу, оскільки надають обмежену інформацію. В даному випадку розробка стратегічних рішень не може бути довготривалою через досить швидку зміну середовища, в якому функціонує інноваційно орієнтоване підприємство. Зазначені факти в умовах глобалізації актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Існує багато описів послідовності проходження окремих етапів стратегічного розвитку інноваційно орієнтованих підприємств малого бізнесу, однак з тим, що потрібно визначити місію, проаналізувати зовнішню і внутрішню середу, сформулювати цілі та стратегії їх досягнення, розробити і виконати стратегічні плани, проекти і програми, згодні всі дослідники [1—10]. Процес — це послідовність безперервних взаємопов'язан-

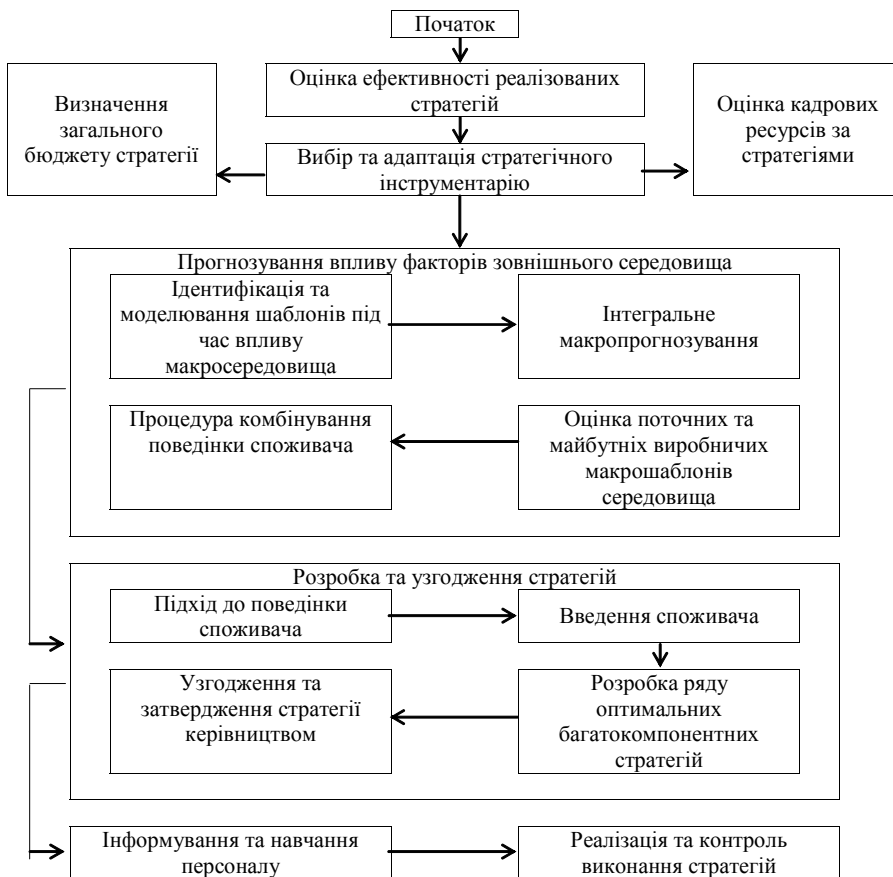

Рис. 1. Структурно-логічна модель адаптивного безпекового управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації

них дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Тому, виходячи з процесного підходу, адаптивне безпекове управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку є послідовним процесом реалізації взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Якщо система розглядає взаємозв'язок між її елементами, то процес акцентує увагу на послідовності виконання взаємопов'язаних дій для досягнення поставлених цілей [7 — 10], що в умовах глобалізації і потребує подальших наукових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті — дослідити адаптивне безпекове управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Застосування процесного підходу до управління стратегічним розвитком інноваційно орієнтованого підприємства є дещо умовним, оскільки на практиці такий процес часто може порушуватися через часту повторюваність окремих етапів робіт.

Крім системного і процесного підходів до управління інноваційно орієнтованим підприємством в контексті стратегічного розвитку варто, на нашу думку, врахувати і ситуаційний підхід. Керуючись ситуаційним підходом, управління стратегічним розвитком підприємства малого бізнесу повинно ґрунтуватися на постійному аналізі та розумінні ситуації, динаміки її зміни.

Важливим аспектом дослідження управління стратегічним розвитком інноваційно орієнтованого підприємства малого бізнесу в умовах глобалізації є розробка та обґрунтування рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи його функціонування на підприємстві (рис. 1).

Запропонована структурно-логічна модель вдосконалення управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку складається з сукупності логічно-послідовних етапів робіт і передбачає:

- 1) оцінку ефективності стратегічних альтернатив, реалізованих в минулі стратегічні періоди;
- 2) визначення поточного профілю інноваційно орієнтованого підприємства малого бізнесу;

- 3) оцінку наявного формату стратегічного управління з точки зору ступеня його формалізації, специфіки, ефективності та інструментальної бази.

При створенні структурно-логічної моделі вдосконалення безпекового управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку ми виходили з припущення, що в загальній динаміці середовища існують корельовані і незалежні цикли і нециклічні тренди.

Для детального аналізу впливів факторів із зовнішнього оточення використовується процес калібрування поведінки споживача.

Етап побудови дворівневої системи чинників формування шаблонів поведінки споживача і сценаріїв її розвитку складається з наступних рівнів:

- 1) оцінка поточної і потенційної взаємодії ритмів в діях соціального мікросередовища, маркетингових та індивідуально-психологічних чинників мікросередовища;
- 2) виявлення наявних і потенційних мотиваційних категорій і часткових мотивів.

На етапі ідентифікації типів поведінки споживачів необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок "шаблони поведінки — фактори середовища індивіда". Такий підхід передбачає попереднє прогнозування і формалізацію впливів середовища інноваційно орієнтованого підприємства малого бізнесу, подальшу розробку часткових оптимальних по споживачах стратегій

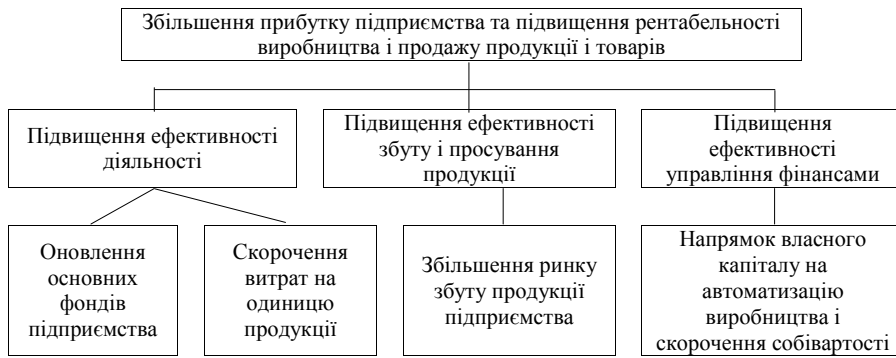

Рис. 2. Система цілей інноваційно орієнтованого підприємства малого бізнесу, що досягаються в рамках запропонованої стратегії

Джерело: розроблено авторами.

за допомогою методів "тонкого підходу", а також розробку тимчасового ряду оптимальних багатокомпонентних стратегій з урахуванням можливостей і загроз зовнішнього середовища підприємства. При цьому "тонкий підхід" за наявними шаблоном поведінки споживача означає найбільш повне задоволення і посилення мотивів споживання продукції та послуг, які виробляє та надає інноваційно орієнтоване підприємство малого бізнесу.

Таким чином, слід виділити кілька основних підходів до визначення суті безпекового управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку: системний, процесний і ситуаційний. Так, з одного боку, управління стратегічним розвитком підприємства малого бізнесу розглядається як самостійно діюча система, яка передбачає аналіз усіх сфер функціонування інноваційно орієнтованого підприємства. З другої сторони, стратегічний розвиток є процесом реалізації заходів, що спрямовані на досягнення ефективного економічного розвитку підприємства малого бізнесу. З третьої сторони — управління підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку має ґрунтуватися на постійному аналізі та розумінні ситуації, динаміки змін в умовах глобалізації.

Запропонована структурно-логічна модель управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку, яка передбачає реалізацію сукупності логічно-послідовних етапів робіт, спрямованих на забезпечення більш ефективного стратегічного розвитку підприємства малого бізнесу.

Проблема адаптивного безпекового управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації, головним чином, полягає у виборі набору конкретних дій — базової стратегії розвитку з чотирьох найбільш відомих варіантів: концентроване зростання, інтегроване зростання, диверсифіковане зростання і скорочення. Вибір ускладнюється тим, що в умовах кризових явищ в економіці складно розраховувати на великі кредити інвестиційного характеру, і при цьому можливо подальше зниження купівельного попиту. Тому стратегію слід вибрати таким чином, щоб вона не вимагала значних витрат і могла бути здійснена за рахунок

власних коштів, але при цьому забезпечила б отримання необхідного економічного ефекту.

Для поліпшення діяльності інноваційно орієнтованого підприємства малого бізнесу найбільш ефективним є, на наш погляд, поєднання наступних стратегій:

- стратегії інтегрованого зростання за рахунок реалізації продукції в нових локаціях;
- стратегії диверсифікованого зростання за рахунок освоєння нового виду бізнесу-послуг.

Пропонована стратегія має забезпечувати досягнення систе-

ми цілей інноваційно орієнтованого підприємства малого бізнесу (рис. 2).

Більшість малих інноваційно орієнтованих підприємств в умовах глобалізації функціонує в умовах численних зовнішніх і внутрішніх обмежень, які, головним чином, зводяться до нестачі ресурсів, низького попиту, нерідко також до законодавчих обмежень зростання цін. У разі, якщо на продукцію малого підприємства знижується попит, складно або навіть неможливо підвищити на неї ціни, і в той же час фінансові результати недостатньо високі, просте нарощування випуску наявної продукції на існуючих ринках не тільки не принесе очікуваного економічного ефекту, але і може викликати неконтрольоване зростання витрат, а разом з тим, і збитки, що здатне привести до самих негативних наслідків, навіть, до банкрутства.

Враховуючи, що більшість малих інноваційно орієнтованих підприємств в Україні займається виробництвом та реалізацією продукції лише в рамках невеликої кількості товарних груп на обмеженому ринку, нерідко не має власної роздрібної мережі, запропонована стратегія для багатьох подібних підприємств може, на нашу думку, мати високу економічну ефективність. Зрозуміло, її потрібно конкретизувати і коригувати з урахуванням специфіки кожного окремого підприємства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Запропоновано структурно-логічну модель адаптивного безпекового управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації, що складається з сукупності логічно-послідовних етапів робіт і передбачає: оцінку ефективності стратегічних альтернатив, реалізованих в минулі стратегічні періоди; визначення поточного профілю підприємства; оцінку наявного формату стратегічного управління з точки зору ступеня його формалізації, специфіки, ефективності та інструментальної бази. Для детального аналізу впливів факторів із зовнішнього оточення доцільним є використання процесу калібрування поведінки споживача. Етап побудови дворівневої системи чинників формування шаблонів поведінки споживача і сценаріїв її розвитку складається з

рівнів: оцінка поточної і потенційної взаємодії ритмів в діях соціального мікросередовища, маркетингових та індивідуально-психологічних чинників мікросередовища; виявлення наявних і потенційних мотиваційних категорій і часткових мотивів.

Література:

1. Воронько-Невіднича Т. В., Лещин Д. І., Василенко М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 15. С. 23—27.
2. Михайлов С. В. Моделювання стратегій управління суб'єктів підприємництва в умовах діджиталізації. Економіка та держава. 2021. № 12. С. 87—93.
3. Разводовська В. О., Заяц О. В., Парохненко О. С. Інноваційність в підприємницькій діяльності в системі ефективного управління операційною діяльністю, конкурентоспроможністю та маркетингом. Український журнал прикладної економіки. 2021. № 1. С. 290—297.
4. Сафонова В. Є., Бучнев М. М., Прокопенко О. В., Сергієнко С. С. Організаційно-економічні напрями заощадження енергії як фактор підвищення капіталізації інноваційно орієнтованих підприємств агропродовольчої сфери в умовах безпечного управління та змін у логістиці. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 11 (246). С. 107—113.
5. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129—135.
6. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage In Review. 2021. № 7 (3). P. 315—323.
7. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. pp. 192—198.
8. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. № 43 (3). P. 403—414.
9. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. No. 35. P. 238—247.
10. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 199—205.

References:

1. Voronko-Nevidnycha, T.V., Leshchyn, D.I. and Vasylenko, M.V. (2018), "Management of enterprise competitiveness in an unstable market environment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 23—27.
 2. Mykhailov, S. (2021), "Modeling of personnel management strategies of business entities in the conditions of digitalization", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 87—93.
 3. Razvodovska, V. O., Zayats, O. V., Parokhnenko, O. S. and Hnatenko, I. A. (2021), "Innovation in entrepreneurial activity in the system of effective management of operational activity, competitiveness and marketing", *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, vol. 1, pp. 290—297.
 4. Safonova, V., Buchniev, M., Prokopenko, O. and Serhiienko, S. (2022), "Organizational and economic directions of energy saving as a factor in increasing the capitalization of innovatively oriented agro-food enterprises in the conditions of safety management and changes in logistics", *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 11 (246), pp. 107—113.
 5. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.
 6. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplage In Review*, vol. 7 (3), pp. 315—323.
 7. Mayovets, Y., Vdovenko, N., Shevchuk, H., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 36, pp. 192—198.
 8. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43 (3), pp. 403—414.
 9. Rakhmetulina, Z., Pokataieva, O., Trokhymets, O. and Hnatenko, I., Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4, 35, pp. 238—247.
 10. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariiev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 36, pp. 199—205.
- Стаття надійшла до редакції 07.04.2023 р.*

О. В. Попело,
д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби,
Національний університет "Чернігівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

І. С. Лисогор,
аспірант кафедри менеджменту та державної служби,
Національний університет "Чернігівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6513-5861>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.48

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВО-ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

О. Popelo,
Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Management
and Civil Service, Chernihiv Polytechnic National University
I. Lysohor,
Postgraduate student of the Department of Management and Civil Service,
Chernihiv Polytechnic National University

MECHANISM FOR ENSURING EFFECTIVE MANAGEMENT OF ENTERPRISES' MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES IN THE ERA OF DIGITALIZATION

У статті досліджено процес формування механізму забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємств в епоху цифровізації. Проаналізовано особливості розвитку концепції маркетингу в епоху цифровізації та визначено характеристики сучасних моделей маркетингу, зокрема цифрового, ситуативного та індивідуально-орієнтованого. З урахуванням взаємопроникнення двох підсистем, маркетингу й логістики, побудовано концептуальну модель управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємства. Обґрунтовано механізм управління маркетингово-логістичною діяльністю, який передбачає етапи, згідно зі співвіднесенням основних завдань до відділу маркетингу чи відділу логістики. Визначено ключові елементи, які необхідні для формування маркетингово-логістичного управління в сучасних умовах. Обґрунтовано підходи до забезпечення маркетингово-логістичної діяльності підприємства.

Within the article, the peculiarities of the mechanism for ensuring effective management of enterprises' marketing and logistics activities in the era of digitalization are analyzed. Strengthening the use of digital tools in business and everyday life is due to the influence of external factors, respectively, the features of the development of the concept of marketing in the era of digitalization are analyzed and the characteristics of modern marketing models, in particular digital, situational and individual-oriented, are determined. The development of digital technologies, and, accordingly, digital marketing, contributed to the dynamic development of e-commerce, which in turn also affects the functioning of the logistics system. Taking into account the interpenetration of two subsystems,

marketing and logistics, a conceptual model for managing the marketing and logistics activities of the enterprise was proposed. The mechanism of management of marketing and logistics activities has been substantiated, which involves a number of stages, based on the correlation of the main tasks to the marketing department or logistics department. The key elements that are necessary for the formation of marketing and logistics management in modern conditions have been identified. It justifies modern approaches to provision of enterprise's marketing and logistic activity, which include: provision of proper information support of marketing and logistic activity; development of marketing and logistics strategy; ensuring constant monitoring and diagnostics of marketing and logistics activities of the enterprise to ensure timely adoption of factors to eliminate the negative impact of environmental factors; search and implementation of digital tools to ensure effective management of marketing and logistics activities of the enterprise.

Ключові слова: маркетинг, логістика, логістична система, маркетингово-логістична діяльність, механізм забезпечення, ефективне управління, цифровізація, цифровий маркетинг, ситуативний маркетинг.

Key words: marketing, logistics, logistics system, marketing-logistics activity, provisioning mechanism, effective management, digitalization, digital marketing, situational marketing.

**ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ
У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ
ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Інтенсифікація розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, вплив процесів глобалізації, диджиталізація, цифровізація, автоматизація, зміни в підходах

до транспортування продукції зумовлюють необхідність трансформації системи маркетингу та модернізації підходів до транспортно-логістичного обслуговування шляхом інтеграції логістичного та маркетингового інструментарію. Усе це актуалізує необхідність дослідження процесу формування механізму забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною

діяльністю підприємств в умовах цифровізації через інтегрування організаційної складової логістичної діяльності та маркетингової складової, що дозволить більш ефективно оцінювати потреби різних груп споживачів та створювати умови для їх максимального задоволення.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ**

Проблеми, що стосуються питань ефективного управління маркетинговою діяльністю, знаходять своє відображення в працях таких науковців, як Л. Балабанова, Н. Барабаш, Г. Гузенко, К. Краус, В. Холод та ін. Питання специфіки здійснення логістичних процесів досліджували такі науковці, як М. Альберт, Ф. Котлер, Є. Крикавський, М. Окландер, М. Мескон, О. Мних та ін. Проте сучасні інноваційно-трансформаційні тенденції, цифровізація економіки, розвиток людського потенціалу та інтелектуалізація зумовлюють необхідність подальших досліджень ефективного управління діяльністю підприємств у контексті інтеграції маркетингової та логістичної складових.

Рис. 1. Характеристики сучасних моделей маркетингу

Джерело: складено авторами за даними [3].

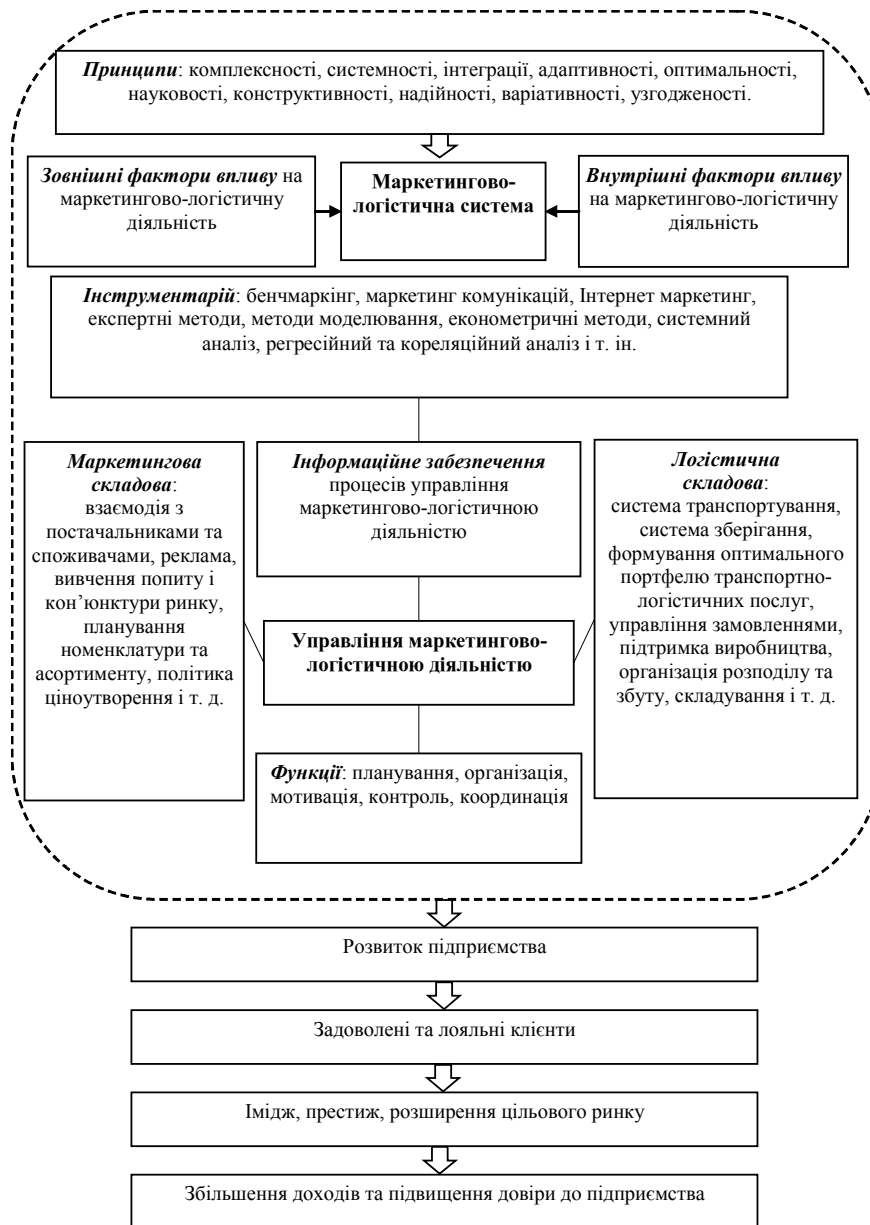

Рис. 2. Механізм забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємства в умовах цифровізації

Джерело: розроблено авторами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті виступає формування механізму забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємств в умовах цифровізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Логістика та маркетинг у своїй синергії сприяють зміцненню конкурентного потенціалу підприємств, що зумовлює необхідність розробки ефективного механізму управління маркетингово-логістичною діяльністю, який би враховував сучасні трансформаційні процеси й передбачав відповідний рівень адаптивності до впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Як зазначає М. М. Федоренко "концепцію маркетингової логістики підприємства можна розглядати як "систему управлінських рішень, що націлені на задоволення по-

треб споживачів з метою досягнення стійких конкурентних позицій через підвищення ефективності діяльності за рахунок раціоналізації та оптимізації економічних потоків" [8, с. 126]. Тобто маркетингово-логістична діяльність ґрунтується на інтеграції маркетингових та логістичних процесів.

Синтез маркетингового та логістичного підходів інтегрується в маркетингово-логістичний підхід

Проаналізуємо кожен із цих підходів окремо.

У цьому контексті маркетинговий підхід у діяльності підприємств [2]:

— спрямований на максимізацію задоволення потреб споживачів через всебічний аналіз ринку, оцінку вподобань і потреб споживачів, визначення майбутніх ринкових потреб;

— реалізується шляхом вжиття сукупності маркетингових інструментів, які відображаються концепцією "7P";

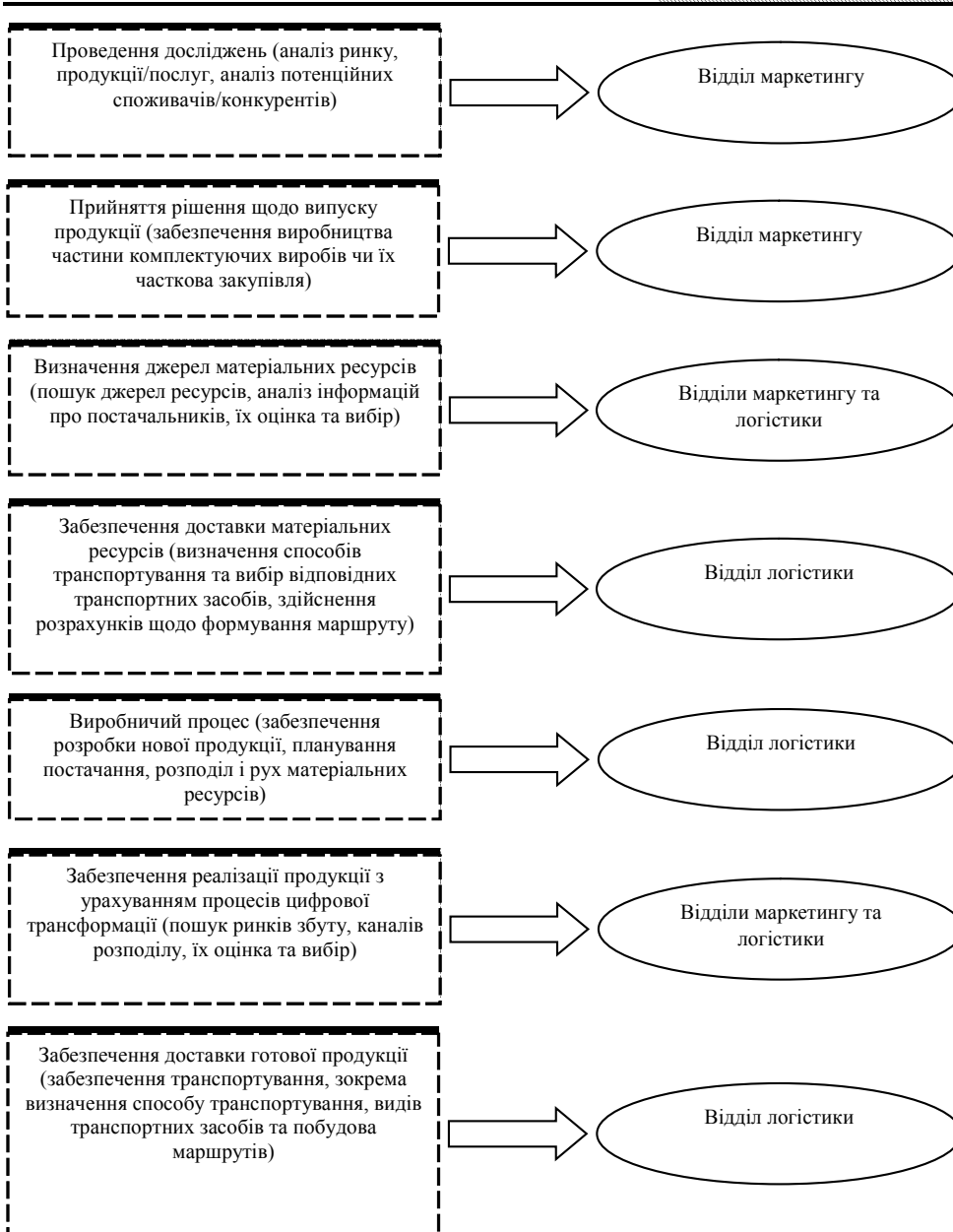

Рис. 3. Функції механізму управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [4; 6; 8].

— базується на забезпеченні правильного позиціонування та успішного впровадження товарів чи послуг на ринок, а також на формуванні відповідного сегменту лояльних споживачів та створенні ефективних бізнес-моделей.

Узагальнюючи основні тенденції в контексті розвитку концепції маркетингу в епоху цифровізації, виділяють такі сучасні форми/моделі маркетингової діяльності як цифровий маркетинг, ситуативний і індивідуально-орієнтований маркетинг (рис. 1).

У свою чергу, ефективна логістична система [1, с. 119]:

— дозволяє сформувати складові інформаційних, матеріальних, фінансових потоків, що сприяє забезпеченню планованості та безперервності виробництва й реалізації продукції;

— забезпечує моніторинг, аналіз і оптимізацію складних процесів перетворення ресурсів;

— обґрунтовується комплексом методів управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками;

— сприяє підвищенню рівня адаптивності логістичної системи до впливу факторів зовнішнього середовища.

Логістична складова спрямована на: забезпечення підприємства необхідними ресурсами, виробниче планування, належне управління запасами і незавершеним виробництвом, забезпечення планування і контролю операцій логістики, збут продукції, проектування систем логістики [5, с. 181].

Посилення використання цифрових інструментів у бізнесі та повсякденному житті зумовлено впливом зовнішніх факторів. Спочатку своєрідним драйвером стала пандемія, а нині виклики повномасштабного вторгнення вимагають зміни підходів у функціонуванні підприємств, забезпечення належного рівня їх адаптивності, мобільності, що можна досягти шляхом впровадження цифрових технологій.

Таким чином, розвиток цифрових технологій і, відповідно, цифрового маркетингу сприяв динамічному розвитку електронної комерції, що, у свою

чергу, впливає також на забезпечення функціонування логістичної системи.

Зважаючи на взаємопроникнення двох підсистем, концептуальна схема механізму забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємства представлена на рис. 2.

Механізм управління маркетингово-логістичною діяльністю передбачає ряд етапів, основні завдання яких певним чином співвідносяться з відділом маркетингу чи відділом логістики (рис. 3).

До ключових елементів для формування маркетингово-логістичного управління в сучасних умовах слід віднести [7, с. 131]:

— забезпечення "надійного партнерства", між маркетинговим і логістичними напрямками, як одного із системоутворюючих елементів;

— забезпечення побудови інтеграційно-системних зв'язків, незважаючи на їх складність та багатоаспектність;

— забезпечення готовності всіх учасників маркетингово-логістичної системи до запровадження заходів щодо переорганізації в усталених логістичних і маркетингових системах у напрямі злиття та забезпечення функціонування інтегрованої маркетингово-логістичної системи;

— забезпечення належної взаємодії маркетингово-логістичної системи з іншими структурними елементами бізнес-середовища;

— встановлення розподілу цілей та функцій щодо потреб різних цільових аудиторій і споживачів;

— розширення меж розуміння категорій "споживач" та "цільова аудиторія" в контексті маркетингово-логістичної діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Маркетингово-логістична діяльність у своїй інтеграційній єдності забезпечує підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Хоча логістика й маркетинг характеризуються як дві достатньо самостійні, узгоджені системи, їх поєднання та взаємопроникнення є необхідністю, адже маркетинг сприяє формуванню збутової стратегії підприємства, а логістика забезпечує формування стратегії руху товару, зокрема раціоналізацію і оптимізацію матеріальних потоків.

Процеси цифровізації зумовлюють необхідність зміни підходів до маркетингово-логістичної діяльності підприємства, зокрема: забезпечення належного інформаційного забезпечення маркетингово-логістичної діяльності підприємства; розробка стратегії маркетингово-логістичної діяльності; постійний моніторинг та діагностика маркетингово-логістичної діяльності підприємства з метою забезпечення своєчасного вжиття заходів щодо усунення негативного впливу факторів зовнішнього середовища; інтеграція функцій відділу маркетингу та відділу логістики; пошук та впровадження цифрових інструментів задля забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємства.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні зарубіжного досвіду забезпечення ефективного управління маркетингово-логістичною діяльністю підприємств в умовах цифровізації.

Література

1. Волинець Л. М. Теоретичні аспекти розвитку логістичної діяльності транспортних підприємств. Економіка транспортного комплексу. 2021. Вип. 38. С. 110—122.

2. Дикань В. Л., Кузьменко А. В. Маркетингово-логістичний підхід щодо розвитку транспортно-логістичної інфраструктури підприємств залізничного транспорту. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2015. № 51. С. 9—16.

3. Касич А. О., Малюшенко О. О. Особливості управління маркетинговою діяльністю підприємства в умовах пандемії. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-17>.

4. Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М., Терованесова О. Ю., Кулініч А. В. Комплексний підхід до управління марке-

тинговою діяльністю логістичного підприємства: фінансовий аспект. Modern Economics. 2022. № 30 (2022). С. 123—129. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.-V30\(2021\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.-V30(2021)-19).

5. Одрехівський М. В., Когут У. І., Жила Д. О. Маркетингово-логістично-орієнтоване управління екологічними інноваційними підприємствами. Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues. 2021. Vol. 5. No. 1. С. 170—186. DOI: <http://doi.org/10.23939/semi2021.01.170>.

6. Сохацька О. М. Логістична діяльність підприємства в умовах глобалізації. Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки. 2020. № 2 (145). С. 76—84.

7. Струк Н. Р., Карпій О. П. Маркетингово-логістичне управління в умовах сучасного підприємництва. Наукові записки. 2019. № 2 (59). С. 126—134.

8. Федоренко М. М. Вдосконалення процесів управління маркетингово-логістичною діяльністю з урахуванням сучасних тенденцій ринкового розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. № 6, т. 2. С. 124—129. DOI: [10.31891/2307-5740-2021-3006/2-20](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-3006/2-20).

References:

1. Volynets, L.M. (2021), "Theoretical aspects of the development of logistics activities of transport enterprises", *Ekonomika transportnoho kompleksu*, vol. 38, pp. 110—122.

2. Dykan, V.L. and Kuzmenko, A.V. (2015), "Marketing and logistics approach to the development of transport and logistics infrastructure of railway transport enterprises", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 51, pp. 9—16.

3. Kasych, A.O. and Maliushenko, O.O. (2021), "Peculiarities of managing the marketing activities of the enterprise in the conditions of a pandemic", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 34, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-17>.

4. Kuzmynchuk, N.V., Kutsenko, T.M., Terovanesova, O.Yu. and Kulinich, A.V. (2020), "A comprehensive approach to the management of marketing activities of a logistics enterprise: the financial aspect", *Modern Economics*, vol. 30, pp. 123—129.

5. Odrekhivskiy, M.V., Kohut, U.I. and Zhyla, D.O. (2021), "Marketing-logistics-oriented management of ecologically innovative enterprises", *Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues*, vol. 5, no. 1, pp. 170—186.

6. Sokhatska, O.M. (2020), "Logistic activity of the enterprise in the conditions of globalization", *Visnyk KNUVD. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 2 (145), pp. 76—84.

7. Struk, N.R. and Karpii, O.P. (2019), "Marketing and logistics management in the conditions of modern entrepreneurship", *Naukovi zapysky*, vol. 2 (59), pp. 126—134.

8. Fedorenko, M.M. (2021), "Improvement of processes of management of marketing and logistics activities taking into account modern trends of market development", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6, no. 2, pp. 124—129.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2023 р.

УДК 657: 631

Ю. Ю. Мороз,
д. е. н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку,
оподаткування та аудиту, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9507-711X>
Ю. М. Денисовець,
аспірант, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8501-9656>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.53

ДЕРЖАВНИЙ АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Y. Moroz,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Accounting, Taxation and Audit, Polissia National University
Yu. Denisovets,
Postgraduate student, Polissia National University

STATE AUDIT OF THE EFFICIENCY OF BUDGET PROGRAMS
FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTION

Сучасні тренди світової господарської діяльності актуалізують аспекти функціонування операторів органічного виробництва, вагоме місце серед яких посідають українські виробники екологічно чистої продукції. Існуючі тенденції розвитку органічного виробництва в Україні засвідчують наявність потужного його потенціалу, реалізація якого спроможна інтенсифікувати процеси в аграрному бізнесі та підвищити показники міжнародної конкурентоспроможності країни. В даному контексті актуалізується проблема необхідності забезпечення фінансовою підтримкою органічного виробництва через програми використання коштів бюджетів держави і територіальних громад. Окреслений підхід потребує системи контролю за формуванням і використанням коштів бюджетних програм розвитку органічного виробництва відповідно до аудиторських процедур оцінювання їх ефективності. Досліджено особливості формування можливих об'єктів (напрямів) щодо підтримки розвитку органічного виробництва за рахунок бюджетних коштів та стан нормативного забезпечення державного аудиту бюджетних програм загальними і галузевими методиками. Виявлено, що в сфері державного аудиту ефективності бюджетних програм на сьогодні в нормативному правовому полі діє лише організаційний порядок його проведення, а розробка методичних рекомендацій знаходиться в проектному варіанті. Для забезпечення аудиту достовірною інформацією кожна бюджетна програма використання коштів на розвиток органічного виробництва в бухгалтерському обліку повинна ідентифікуватися за господарськими операціями надходження ресурсів, їх використання та одержаними результатами. Розроблено модель оцінювання використання бюджетних коштів на розвиток органічного виробництва за показниками: економічність, ефективність, результативність. З'ясовано, що аудит ефективності формування і використання коштів за бюджетними програмами необхідно здійснювати на трьох етапах їх життєдіяльності: народження, виконання, оцінювання. На кожному етапі аудиту має використовуватися система аудиторських процедур та інструментів попереднього, поточного і заключного контролю. Запропоновано найбільш оптимальні методичні підходи до аудиту ефективності бюджетних програм на етапі оцінювання, де проводиться аналіз виконання результативних показників та здійснюється висновок про їх ефективність.

Modern trends in global economic activity update aspects of the functioning of organic production operators, among which Ukrainian manufacturers of ecologically clean products occupy an important place. The existing trends in the development of organic production in Ukraine testify to the presence of its powerful potential, the implementation of which can intensify processes in agrarian business and increase the indicators of the country's international competitiveness. In this context, the problem of the need to provide financial support for organic production through programs for the use of funds from the budgets of the state and territorial communities is actualized. The outlined approach requires a system of control over the formation and use of funds of budget programs for the development of organic production in accordance with audit procedures for evaluating their effectiveness. The peculiarities of the formation of possible objects (directions) in support of the development of organic production at the expense of budget funds and the state of regulatory support for the state audit of budget programs by general and branch methods have been studied. It was revealed that in the field of state audit of the effectiveness of budget programs, only the organizational procedure for its implementation is currently in force in the normative legal field, and the development of methodological recommendations is in the draft version. In order to provide the audit with reliable information, each budget program for the use of funds for the development of organic production in accounting must be identified by the economic operations of the receipt of resources, their use and the results obtained. A model has been developed for evaluating the use of budget funds for the development of organic production according to indicators: cost-effectiveness, efficiency, effectiveness. It was found that the audit of the effectiveness of the formation and use of funds under budget programs must be carried out at three stages of their life: birth, implementation, evaluation. At each stage of the audit, a system of audit procedures and instruments of preliminary, current and final control should be used. The most optimal methodical approaches to the audit of the effectiveness of budget programs are proposed at the evaluation stage, where the performance of performance indicators is analyzed and a conclusion is made about their effectiveness.

Ключові слова: органічне виробництво, аудит, бюджетні програми, облік, ефективність, результативність.

Key words: organic production, audit, budget programs, accounting, efficiency, effectiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Органічне виробництво в Україні є важливим фактором забезпечення ринку якісними продуктами харчування, збереження навколишнього середовища, сприяння покращенню здоров'я і добробуту нації, підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, створення умов для функціонування самодостатніх сільських територіальних громад, зміцнення експортного потенціалу аграрного сектору економіки, вирішення питань продовольчої безпеки у світі.

У 2021 році загальний обсяг українського експорту органічної продукції склав близько 261000 тон, що відповідає 222 мільйонам доларів США, 82% з якого було експортовано до ЄС. Незважаючи на повномасштабну війну, протягом 2022 року Україна експортувала 225 814 тон органічної продукції до ЄС та Швейцарії, що на 13% більше порівняно з 2021 роком (200239 тон) [28].

Внутрішні продажі української органічної продукції у 2021 році сягнули 9780 тон (близько 33 мільйонів доларів США), що свідчить про 11-відсоткове збільшення обсягу та 27-відсоткове збільшення вартості порівняно з попереднім роком (8778 тон або 26 мільйонів доларів США у 2020 році) [28].

Органічне виробництво, як будь-яку інноваційну діяльність, неможливо розглядати без його ресурсного та інвестиційного забезпечення.

У багатьох країнах аграрний сектор є ключовою галуззю, що обумовлює зростання їх економік, а, відтак, кращий доступ до фінансування, що підвищує його продуктивність та прибутковість, одночасно покращуючи умови життя, національну і регіональну стабільність.

Зважаючи на складний фінансовий стан, сільськогосподарські суб'єкти господарювання і підприємства харчової промисловості, як основні виробники екологічно чистої продукції, на сьогодні не мають достатніх коштів із внутрішніх джерел для подальшого інвестування в ресурсну базу розвитку органічної господарської діяльності.

Маючи значний технологічний потенціал органічного виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів харчування українські товаровиробники потребують, особливо на етапі впровадження органічних технологій, інвестицій з боку держави і місцевих територіальних громад на формування конкурентних довгострокових переваг органічного господарювання як на зовнішньому так і на внутрішньому ринку.

Водночас, в Україні, особливо в умовах війни, стоїть гостро проблема ефективного і цільового використан-

Таблиця 1. Характеристика органічного сільського господарства на світовому рівні у 2021 році

Показники	Величина показника	Країни-лідери в органічному виробництві
1. Площа органічних сільськогосподарських угідь	74,4 млн га	Австралія – 35,7 млн га Аргентина – 4,1 млн га Франція – 2,8 млн га
2. Питома вага органічних сільськогосподарських угідь в загальній їх площі	1,6 %	Ліхтенштейн – 40,2 % Самоа – 29,1 % Австрія – 26,5 %
3. Кількість виробників (операторів)	3,7 млн	Індія - 1599010 Уганда - 404246 Ефіопія - 218175
4. Ринок органічної продукції	124,8 млрд євро	США – 48,6 млрд грн Німеччина – 15,9 млрд грн Франція – 12,7 млрд грн
5. Споживання органічної продукції на 1 особу	15,7 євро	Швейцарія – 425 євро Данія – 384 євро Люксембург – 313 євро
6. Кількість організацій-членів IFOAM - Organics International	791 од.	Німеччина – 81 Китай – 54 Індія – 46 США - 45

Джерело: узагальнено авторами за <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2023.html> [28].

ня бюджетних коштів держави і територіальних громад, направлених на виконання програм розвитку аграрного сектора економіки, і, зокрема, у сфері органічного виробництва.

Важливим інструментом оцінювання рівня результативності використання бюджетних коштів для розвитку органічного виробництва є аудит ефективності, спрямований на забезпечення реалізації запланованих цілей та встановлення факторів, які цьому перешкоджають.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми теорії і практики державного і внутрішнього аудиту використання бюджетних коштів на виконання програм функціонування і розвитку національної економіки в своїх наукових працях висвітлювали Гайдук Т. [2], Гайова А. [21], Гаркуша Д. [20], Долбнєва Д. [3], Дорошенко О. [4], Здирко Н. [6], Олендій О. [2], Рябчук О. [20; 21], Трайтлі В. [23], Хаблюк О. [27], Шевченко І. [24; 25], Шевченко Н. [26], Яцишин С. [27] та інші.

Не дивлячись на вагомий доробок цих науковців в сфері методичного забезпечення аудиту, і надалі існує ряд невизначених питань та дискусійних його положень, особливо щодо оцінювання ефективності використання бюджетних коштів за окремими об'єктами щодо видів економічної діяльності, які характеризуються специфічними виробничими процесами та інструментами управлінської діяльності.

Одним із важливих напрямів економічної діяльності, якому притаманна низка екологічних, економічних та соціальних переваг, і, звідси, потреба необхідності бюджетної підтримки, є органічне виробництво.

З огляду на прагнення населення до здорових умов праці і харчування, а також позитивного впливу органічного виробництва на навколишнє середовище і фінансові результати операторів, виконання бюджетних програм його розвитку має бути пріоритетним об'єктом аудиту ефективності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення особливостей аудиту ефективності використання коштів за бюджетними програмами розвитку органічного виробництва, розробка методики його проведення на основі впорядкованої системи результативних показників, що забезпечуватиме ефективне ведення бізнесу та економію бюджетних ресурсів виробниками екологічно чистої продукції.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виробництво органічної продукції — це діяльність суб'єктів господарювання і домогосподарств з її вирощування та переробки, де виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично-модифікованих організмів, консервантів тощо, і в технологічному процесі застосовуються методи, принципи і правила визначені для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відтворення природних ресурсів [19].

Сьогодні у світі органічним виробництвом займається 191 країна та відбувається стрімке зростання під ним площ сільськогосподарських угідь (табл. 1).

В країнах ЄС передбачено до 2030 року задіяти в процес органічного господарювання 25 % площ усіх сільськогосподарських земель. План дій структурований за напрямками: збільшення виробництва, споживання та економічна стійкість сектору органічного виробництва.

Розвиток органічного виробництва в Україні, як кандидата до ЄС, закріплений у статті 404 Глави 17 Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачає заохочення ефективної сільськогосподарської діяльності на основі інноваційних технологій виробництва.

За індикаторами Національної економічної стратегії на період до 2030 року [11] в Україні передбачається під органічним виробництвом зайняти 1,3 млн га земель в межах 3 % загальної площі сільськогосподарських угідь та збільшити експорт органічної продукції до 1 млрд дол. США. Фактично Україна розраховує за 10 років збільшити експорт органічної продукції в 5 разів, а площі органічних земель у 3 рази. Досягнення поставлених цілей передбачається здійснити за рахунок продуктивності, цінової політики і асортименту продукції.

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну український органічний сектор, як і вся агропродовольча галузь, значно потерпає від військової агресії. Найбільш значний негативний вплив на виробничі процеси мають загальна ситуація з безпекою (74%), доступ до фінансових ресурсів (72%), зруйнована інфраструктура (65%), нестача паливно-мастильних матеріалів (79%) [28].

Незважаючи на складну ситуацію, створену Росією, український органічний сектор та політики продовжують наполегливо працювати над відновленням та по-

дальшим розвитком органічного ринку, який потребує як фінансової підтримки, так і допомоги в ефективному використанні бюджетних коштів держави та територіальних громад.

Основними напрямками надання бюджетних коштів на розвиток органічного виробництва в умовах військової агресії Росії є:

- збереження якомога більшої кількості виробників в органічному секторі;
- стимулювання подальшого розвитку виробництва органічної продукції, враховуючи можливості відродження України та світові потреби;
- допомога операторам в підвищенні якості виробництва органічної продукції та продуктів харчування;
- налагодження каналів реалізації органічної продукції.

Підтримуючи операторів органічної продукції через бюджетні програми створюються умови, які сприяють розвитку бізнесу біопрепаратів, органів сертифікації, виробників насіннєвого матеріалу, споживачів продукції в частині тимчасово переміщених осіб, школярів, учасників війни, зниження негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище і населення.

Проте, без дієвої та адекватної вимогам часу системи аудиту не можливо досягти завдань державної політики в сфері органічного виробництва.

Основними завданнями аудиту ефективності бюджетних програм з підтримки органічного виробництва є: оцінка процесу планування і виконання результативних показників; виявлення організаційних, нормативно-правових та фінансово-облікових упущень і недоліків та рівня їх впливу на своєчасну, повну і якісну реалізацію запланованих цілей; розробка пропозицій щодо шляхів підвищення ефективності використання ресурсів для розвитку органічного виробництва.

Отже, під аудитом, в якому поєднуються змістовні складові бюджетних програм, направлених на розвиток органічного виробництва, необхідно розуміти його цільовий різновид, який передбачає систематичне дослідження законності, економічності та ефективності управління бюджетними коштами при виконанні програм виробництва екологічно-чистої продукції, достовірності і раціональності витрат, спрямованих на досягнення їх мети та виявлення резервів підвищення результативності.

Аудит ефективності бюджетних програм в сфері органічного виробництва покликаний зберегти та примножити суспільне багатство для майбутніх поколінь.

Діюча в Україні нормативно-правова база формування бюджетних програм [5; 13; 14; 15; 16] та аудиту їх ефективності [1; 7; 8; 9; 10; 17; 18; 22] не визначає положень як загальної методики, так і стосовно специфіки об'єктів використання коштів бюджетів за більшістю видів економічної діяльності і, зокрема, в сфері органічного виробництва.

В історичному аспекті розробка нормативного забезпечення аудиту ефективності бюджетних програм була розпочата у 2003 році [9] на виконання вимог Бюджетного кодексу України відповідно до наказу Головного контрольно-ревізійного управління Міністерства

фінансів України, який втратив чинність 15 грудня 2005 року і у зв'язку з прийняттям вдосконалених методичних рекомендацій [10], які теж втратили чинність з 25 лютого 2021 року [10] і мали бути замінені стандартом (методикою), яка залишається на даний час тільки проектом [22].

В правовому полі України на сьогодні залишаються чинними методичні рекомендації щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм, які діють з 17 травня 2011 року відповідно до наказу Міністерства фінансів України [8] та розроблені з метою подальшого розвитку програмно-цільового методу в бюджетному процесі для використання головними та іншими розпорядниками бюджетних коштів.

Відтак, в сфері державного аудиту України на сьогодні відсутні будь-які методичні рекомендації щодо аудиту ефективності бюджетних програм, а діє лише порядок його проведення [17] в частині визначення терміну "державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм", загальних завдань, етапів, тривалості, організаційних процедур, документування, моніторингу впровадження пропозицій і рекомендацій.

Водночас, виконання Державною аудиторською службою України покладених на неї завдань щодо аудиту показників паспортів бюджетних програм потребує методичних рекомендацій з проведення аудиторських процедур, формування і оформлення аудиторських доказів, підготовки аудиторських висновків як загального характеру так і тих які відображають галузеву специфіку використання бюджетних коштів держави і територіальних громад.

Враховуючи специфіку органічного виробництва, в методиці аудиту ефективності використання ресурсів на його розвиток, доцільно згрупувати та означити підходи до характеристики інструментів і об'єктів бюджетної підтримки, визначення системи нормативних актів, аудиторських процедур і контрольних заходів забезпечення законності і достовірності руху коштів в обліковому процесі, оцінювання стану планування і виконання результативних показників бюджетної програми.

Бюджетні програми використання коштів на підтримку, відновлення та розвиток економічної спроможності операторів і надавачів послуг органічного ринку в сфері об'єктів аудиту можуть здійснюватися на основі:

- 1) бюджетних субсидій на одиницю оброблюваних угідь (грн на 1 га);
- 2) бюджетних дотацій на утримання тварин, птиці, бджолосімей (грн на облікову одиницю);
- 3) компенсації операторам понесених витрат, які пов'язані з проведенням сертифікації органічного виробництва і переробки продукції;
- 4) відшкодування операторам витрат, які необхідні для переходу на органічне виробництво і пов'язані із здійсненням заходів з агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення;
- 5) використання коштів на пропагування розвитку органічного виробництва, інформаційно-консультативне забезпечення операторів з питань виробництва органічної продукції (проведення семінарів, вивчення досвіду, підготовки брошур і буклетів);

6) цільового забезпечення операторів органічним насінням і посадковим матеріалом, одержаних від виробників, які дотримуються органічних технологій в насінництві;
 7) часткового відшкодування операторам вартості дозволених у використанні кормів для годування тварин, біодобрив та засобів захисту органічного походження;

8) оплати послуг з підтримки та просування органічної продукції на внутрішньому ринку, а також на покращення якості харчових продуктів та виробничих потужностей;

9) здійснення закупівлі органічних харчових продуктів з метою їх подальшої передачі внутрішньо переміщеним особам та учасникам війни;

10) забезпечення часткового збуту операторами органічних харчових продуктів на виконання Меморандуму про взаєморозуміння і співпрацю з метою реалізації комунікаційної кампанії здорового харчування в рамках реформування системи шкільного харчування;

11) надання грантів з державного і місцевих бюджетів на створення або розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства [14];

12) державної підтримки здешевлення вартості кредитів, що пов'язані із провадженням органічного виробництва, зокрема на [15]:

— інвестиційні цілі: придбання та/або модернізацію основних засобів, об'єктів права інтелектуальної власності, нежитлової нерухомості та/або земельних ділянок, здійснення будівництва, реконструкції, ремонту у нежитлових приміщеннях;

— фінансування оборотного капіталу (приросту оборотних активів операторів);

13) державної підтримки зниження фактичних витрат операторів для сплати базової винагороди за договорами фінансового лізингу, зокрема при придбанні та/або модернізації основних засобів, нежитлової нерухомості, легкових та/або вантажних транспортних засобів, залізничних вагонів, автобусів, які використовуються в комерційних та виробничих цілях [16];

14) фінансування витрат на відновлення втрачених активів операторами органічного виробництва внаслідок військової агресії Росії.

Основними інструментами забезпечення цільового, ефективного і законного використання бюджетних коштів, виділених державою і територіальними громадами на розвиток органічного виробництва є положення нормативних актів і бухгалтерський облік, який повинен створювати умови до формування достовірної інформації. Відтак, аудит ефективності бюджетних програм розвитку органічного виробництва повинен використовувати інформаційну базу бухгалтерського обліку, що забезпечує:

1) ідентифікацію господарських операцій і об'єктів у сфері органічного виробництва і його бюджетних програм розвитку;

2) обґрунтоване документальне розмежування відображення господарських операцій бізнесу в сфері органічного виробництва;

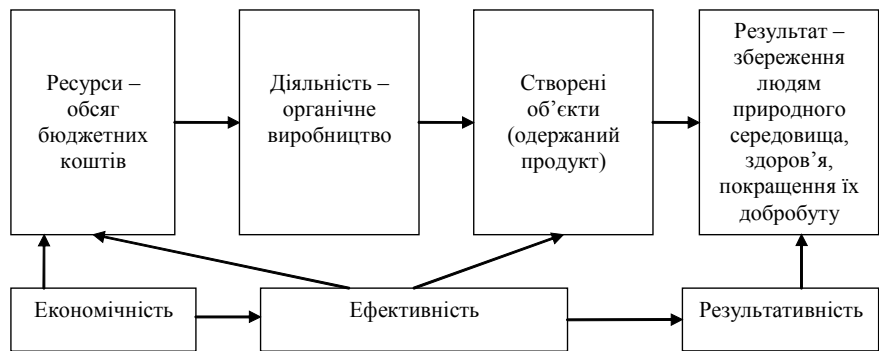

Рис. 1. Модель оцінювання використання бюджетних коштів на розвиток органічного виробництва

Джерело: власна розробка.

3) аналітичне формування об'єктів обліку органічного виробництва в цілому, і зокрема, в частині використання коштів бюджетних програм;

4) синтетичне відображення об'єктів органічного виробництва з виділенням субрахунків і рахунків бухгалтерського обліку за сукупністю аналітичної інформації;

5) розмежування органічних і неорганічних ресурсів та господарських операцій, які здійснюються з використанням власних і бюджетних коштів;

6) виділення органічного, перехідного і неорганічного виробництва та розділення їх об'єктів діяльності;

7) створення умов для простежування руху об'єктів обліку, пов'язаних з органічним виробництвом;

8) формування господарських операцій відповідно до вимог створення окремих об'єктів органічного виробництва;

9) відображення речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяються використовувати у процесі органічного виробництва за окремими позиціями;

10) забезпечення вимог паралельного виробництва при одночасному органічному і неорганічному виробництві одного і того самого продукту;

11) розмежування обліку органічної і неорганічної продукції при її зберіганні, перевезенні, реалізації;

12) виділення окремих об'єктів обліку щодо органічної продукції, яка ввозиться на митну територію України або вивозиться з України.

Кожна бюджетна програма використання коштів на розвиток органічного виробництва в бухгалтерському обліку ідентифікується за господарськими операціями надходження ресурсів, їх використання та одержаними результатами.

Отже, якщо процес оцінювання використання бюджетних коштів на розвиток органічного виробництва за інформаційними ресурсами бухгалтерського обліку відображати на рисунку, то буде наступна схема (рис. 1).

Оцінювання економічності, ефективності та результативності бюджетних програм розвитку органічного виробництва здійснюється за системою показників, які відображають досягнутий рівень задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Економічність — це мінімізація бюджетних витрат за співвідношенням використані кошти та можливість одержання ресурсів для створення об'єктів органічного виробництва.

Ефективність — досягнуті об'єктні результати в органічному виробництві у порівнянні з використаними ресурсами (витратами).

Результативність — можливі досягнення, що можуть бути одержані за рахунок створених об'єктів у процесі органічного виробництва і, зокрема, за участі використаних ресурсів бюджетних програм.

Для проведення аудиту ефективності бюджетних програм розвитку органічного виробництва необхідно використовувати положення нормативних документів [14; 15; 16; 17; 19].

Аудит ефективності бюджетної програми необхідно здійснювати за трьома етапами її життєдіяльності:

— народження — прийняття рішення про виділення коштів на її реалізацію (обґрунтування доцільності і потреби в ресурсах);

— виконання — законність, своєчасність, повнота і цільове використання коштів при здійсненні господарських операцій, передбачених в технологічному процесі їх виконання;

— оцінювання — аналіз результативних показників, одержаних за наслідками виконання бюджетної програми.

На кожному етапі аудиту має використовуватися система аудиторських процедур та інструментів попереднього, поточного і заключного контролю.

На етапі народження бюджетної програми здійснюється перевірка документального обґрунтування її необхідності у визначеному обсязі, прийняття рішення про виділення коштів та своєчасності фінансування суб'єктів використання, формування паспорту бюджетної програми в якому відображається хід її реалізації, ступінь досягнення мети, виконання завдань та система результативних показників.

На етапі виконання програми відбувається перевірка законності отримання коштів відповідно до передбаченої діяльності, повнота і достовірність відображення здійснених за рахунок бюджетного фінансування господарських операцій відповідно до бюджетної програми в системі фінансового обліку і звітності.

На етапі оцінювання проводиться аналіз виконання результативних показників програми та здійснюється висновок про її ефективність.

За кожним напрямом фінансової підтримки в процесі аудиту необхідно оцінювати сукупність інформації, яка формується на основі чотирьох видів показників: затрат, продукту, ефективності і якості [5].

Під затратами в органічному виробництві, які формуються за рахунок бюджетних програм, необхідно розуміти вартість використаних ресурсів для отримання обсягів факторів господарської діяльності, які приймають участь у створенні екологічно чистої продукції відповідно до визначених потреб споживачів (формування сертифікованих площ органічних сільськогосподарських угідь, поголів'я тварин і птиці, придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, насіння, посадкового матеріалу та кормів, використання ресурсів відповідно до технологічного процесу виробництва і реалізації органічної продукції та продуктів харчування).

Продукт від органічного виробництва визначається вартістю створеної продукції та продуктів харчуван-

ня за розрахованою сумою чистого доходу. Основними факторами, які впливають на цей показник є кількість реалізованої органічної продукції, її асортимент та ціна.

Ефективність органічного виробництва — це його здатність приносити ефект, який оцінюється за визначеною системою абсолютних і відносних показників в порівнянні доходів і витрат (створений прибуток, прибутковість, продуктивність).

Якість як результат органічного виробництва необхідно визначати соціальними, економічними і екологічними показниками щодо його впливу на працівників при виконанні технологічних процесів, життєдіяльність споживачів і збереження навколишнього середовища. Зокрема, показниками якості щодо виробництва екологічно чистої продукції можуть бути обсяги додатково спожитих органічних продуктів харчування, індикатори поліпшення здоров'я населення, перелік поліпшених умов праці персоналу, стан земельних угідь і навколишнього середовища тощо.

Узагальненим економічним показником якості щодо оцінки важливості органічного виробництва для суспільства і бізнесу може бути створена додана вартість як різниця між одержаним доходом і витратами матеріальних та прирівняних до них ресурсів, задіяних на виробництво екологічно чистої продукції.

ВИСНОВКИ

Аудит ефективності бюджетних програм, направлених на розвиток органічного виробництва має забезпечити визнання доцільності, законності, ефективності і результативності використання коштів державного і місцевих бюджетів для ведення бізнесу виробниками екологічно чистої продукції.

Оцінку виконання бюджетних програм необхідно проводити на основі планових і фактично досягнутих результативних показників операторів органічної продукції у розрізі напрямів використання коштів за об'єктами підтримки органічного виробництва. За наявними відхиленнями досягнутих результативних показників з їх плановою величиною необхідно проаналізувати внутрішні і зовнішні чинники розвитку органічного виробництва, які спричинили ці розбіжності.

Література:

1. Внутрішній аудит ефективності: методичні засади та практичні аспекти: метод. посіб. URL: <https://www.mof.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2023).
2. Гайдук Т., Олендій О. Особливості проведення аудиту бюджетних програм розвитку торгівлі. Економічний аналіз. 2010. Вип. 6. С. 404—407.
3. Долбнева Д. В. Напрямки розвитку та шляхи удосконалення державного аудиту бюджетних програм в умовах економічних трансформацій України. Проблеми економіки. 2018. № 3. С. 226—231.
4. Дорошенко О. О. Аудит ефективності виконання бюджетної програми: методичний аспект. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/li> (дата звернення: 27.03.2023).
5. Загальні вимоги до визначення результативних показників бюджетних програм: наказ М-ва фінансів України від 10 груд. 2010 р. № 1536. URL: <https://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10#Text (дата звернення: 27.03.2023).

6. Здирко Н. Г. Проблемні аспекти аудиту ефективності виконання бюджетних програм. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 12. С. 13—19.

7. Методичні рекомендації з організації та проведення державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 13 берез. 2007 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0050501-07#Text> (дата звернення: 27.03.2023).

8. Методичні рекомендації щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм: наказ М-ва фінансів України від 17 трав. 2011 р. № 608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text> (дата звернення: 27.03.2023).

9. Методичні рекомендації щодо проведення аудиту ефективності виконання бюджетної програми: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 02 квіт. 2003 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075501-03#Text> втратив чинність (дата звернення: 27.03.2023).

10. Методичні рекомендації щодо проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 15 груд. 2005 р. № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0444501-05#Text> втратив чинність (дата звернення: 28.03.2023).

11. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова КМУ від 3 берез. 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzen-nya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 28.03.2023).

12. Особливості фінансово-бюджетного контролю: методичні матеріали. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/370/control.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).

13. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників: Постанова КМУ від 8 лют. 2017 р. № 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.03.2023).

14. Порядок надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства: Постанова КМУ від 21 черв. 2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.03.2023).

15. Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва: Постанова КМУ від 24 січ. 2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.03.2023).

16. Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва за договорами фінансового лізингу: Постанова КМУ від 24 січ. 2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.03.2023).

17. Порядок проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм: Постанова КМУ від 10 серп. 2004 р. № 1017.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.03.2023).

18. Порядок проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання: Постанова КМУ від 27 берез. 2019 р. № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.03.2023).

19. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 лип. 2018 р. № 2496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення: 30.03.2023).

20. Рябчук О. Г., Гаркуша Д. О. Аудит використання бюджетних коштів в освітній сфері. *Modern Economics*. 2022. № 36 (2022). С. 119—124.

21. Рябчук О. Г., Гайова А. В. Аналіз ефективності реалізації бюджетних програм в екологічній сфері. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1898/1826> (дата звернення: 30.03.2023).

22. Стандарт (Методика) проведення Державною аудиторською службою України, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, державних (регіональних) цільових програм та місцевих бюджетів: Проект наказу Держаудитслужби. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1095> (дата звернення: 30.03.2023).

23. Трайтлі В. Ю. Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм: стан, напрями модернізації та необхідність стандартизації. *Економічний вісник. Сер. Фінанси, облік, оподаткування*. 2017. Вип. 12. С. 209—218.

24. Шевченко І. О. Теоретичні засади державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм. *Бізнес Інформ*. 2015. № 10. С. 388—395.

25. Шевченко І. О. Оцінка рівня розвитку державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм. *Сталий розвиток економіки*. 2017. № 4. С. 131—137.

26. Шевченко Н. В. Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм як нова форма державного фінансового контролю в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 1. С. 165—171.

27. Яцишин С., Хаблюк О. Державний фінансовий контроль виконання бюджетних програм: форми та методи. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 9, ч. 1. С. 351—353.

28. *The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2023*. URL: <http://www.organic-world-net/yearbook/yearbook-2023.html> (дата звернення: 30.03.2023).

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2018), "Internal efficiency audit: methodological principles and practical aspects", available at: <https://www.mof.gov.ua> (Accessed 27 Mar 2023).

2. Hajduk, T., Olendij, O. (2010), "Peculiarities of the audit of budget programs for the development of trade", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 6, pp. 404—407.

3. Dolbnieva, D.V. (2018), "Development directions and ways of improving the state audit of budget programs in the conditions of economic transformations of Ukraine", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 226—231.
4. Doroshenko, O.O. (2019), "Audit of the effectiveness of the implementation of the budget program: methodical aspect", available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/li> (Accessed 27 Mar 2023).
5. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "General requirements for determining the performance indicators of budget programs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10#Text> (Accessed 27 Mar 2023).
6. Zdyrko, N.H. (2015), "Problemni aspekty audytu efektyvnosti vykonannya biudzhetykh prohram", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 13—19.
7. The main control and audit department of Ukraine (2007), "Methodological recommendations for organizing and conducting a state financial audit of the implementation of local budgets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0050501-07#Text> (Accessed 27 Mar 2023).
8. Ministry of Finance of Ukraine (2011), "Methodological recommendations for evaluating the effectiveness of budget programs", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text> (Accessed 27 Mar 2023).
9. The main control and audit department of Ukraine (2003), "Methodological recommendations for conducting an audit of the effectiveness of the implementation of the budget program", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075501-03#Text> (Accessed 27 Mar 2023).
10. The main control and audit department of Ukraine (2005), "Methodological recommendations for conducting a state financial audit of the implementation of budget programs by the bodies of the state control and audit service", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0444501-05#Text> (Accessed 28 Mar 2023).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "National economic strategy for the period up to 2030", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (Accessed 28 Mar 2023).
12. Detsentralizatsiia (2023), "Features of financial and budgetary control: methodical materials", available at: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/370/control.pdf> (Accessed 28 Mar 2023).
13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "The procedure for using funds provided in the state budget for financial support of agricultural producers", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF#Text> (Accessed 28 Mar 2023).
14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), "The procedure for providing grants for the creation or development of horticulture, berry growing and viticulture", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 28 Mar 2023).
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "The procedure for providing financial state support to business entities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 29 Mar 2023).
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "The procedure for providing financial state support to business entities under financial leasing contracts", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 29 Mar 2023).
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), "The procedure for conducting a state financial audit of the implementation of budget programs by the State Audit Service and its interregional territorial bodies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF#Text> (Accessed 29 Mar 2023).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), "The procedure for conducting a state financial audit of business entities by the State Audit Service and its interregional territorial bodies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2019-%D0%BF#Text> (Accessed 30 Mar 2023).
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (Accessed 30 Mar 2023).
20. Riabchuk, O. H. and Harkusha, D.O. (2022). "Audit of the use of budget funds in the field of education", *Modern Economics*, vol. 36, pp. 119—124.
21. Riabchuk, O.H. and Hajova, A.V. (2022), "Analysis of the effectiveness of implementation of budgetary programs in the environmental sphere", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 44, available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1898/1826> (Accessed 30 Mar 2023).
22. State Audit Service (2020), "Standard (Methodology) for the State Audit Service of Ukraine and its interregional territorial bodies of the state financial audit of the implementation of budget programs, state (regional) target programs and local budgets", available at: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1095> (Accessed 30 Mar 2023).
23. Trajtli, V.Yu. (2017), "State financial audit of implementation of budget programs: status, directions of modernization and need for standardization", *Ekonomichnyj visnyk. Ser. Finansy, oblik, opodatkovannia*, vol. 12, pp. 209—218.
24. Shevchenko, I.O. (2015), "Theoretical principles of state financial audit of implementation of budget programs", *Biznes Inform*, vol. 10, pp. 388—395.
25. Shevchenko, I.O. (2017), "Assessment of the level of development of the state financial audit of the implementation of budget programs", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 4, pp. 131—137.
26. Shevchenko, N.V. (2018), "State financial audit of implementation of budget programs as a new form of state financial control in Ukraine", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 1, pp. 165—171.
27. Yatsyshyn, S. and Khabliuk, O. (2011), "State financial control of implementation of budget programs: forms and methods", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 9 (1), pp. 351—353.
28. Ifoam organics international Fibl (2023), "The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends", available at: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2023.html> (Accessed 30 Mar 2023).
Стаття надійшла до редакції 09.04.2023 р.

УДК 336.5:338.2

Б. А. Карпінський,
д. е. н., професор, професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5996-7724

Д. Г. Пфістер,

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка;
головний спеціаліст відділу енергоменеджменту, Львівська міська рада

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5396-9294

О. Б. Карпінська,

к. ю. н., адвокат, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0001-7698-8404

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.61

КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ РОЗУМНОГО МІСТА В АГЛОМЕРАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ ЗА ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ: УПРАВЛІНСЬКА МОДЕЛЬ Й РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

B. Karpinsky,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Public administration and Business management, Ivan Franko National University of Lviv

D. Pfister,

Postgraduate student, Ivan Franko National University of Lviv;

Leading specialist of the Energy Management Department, Lviv City Council

O. Karpinska,

PhD in Law, Lawyer, Ivan Franko National University of Lviv

A COMPLEX SYSTEM OF FORMING A SMART CITY IN AGGLOMERATION CENTERS UNDER SPATIAL DEVELOPMENT: MANAGEMENT MODEL AND PERFORMANCE

У статті виділено засадничі положення формування розумного міста в агломераційних центрах (АЦ) за просторового розвитку. Обґрунтовано, що стрімке нарощування чисельності населення у містах, а з тим й в АЦ та потреба у знаходженні додаткових можливостей зайнятості населення й підвищення продуктивності їх виробничого сегмента, обумовлює зацікавленість у цих формах просторового розміщення, зокрема, з засад ідеології формування Smart City.

Наголошено, що АЦ мають власну структурну архітектуру, ділячись як на моноцентричні агломерати (одне місто-ядро, яке підпорядковує своєму впливу навколишні поселення), так і поліцентричні агломерати (формуються на основі декількох міст-центрів). Зазначено, що характерними ознаковими критеріями об'єднання в АЦ стають: щодобові маятникові міграції (масові трудові, освітні, побутові, культурні, рекреаційні переміщення жителів) із підлеглих адміністративних поселень; доступність доїзду через транспортні коридори до різних його точок в межах 1,5–2 годин; наявність регулярного й різновидного приміського транспортного сполучення; спільність летовища й залізничного вузла; щільне розселення мешканців за транспортними коридорами. Підкреслено, що учасники АЦ не втрачають своєї суб'єктності, створюючи спільні органи для управління проєктами, та можуть ефективніше залучати інвестиції і працювати з іноземними партнерами, маючи при цьому й державну підтримку.

Доведено, що міста з комплексною системою smart city постають основним фактором конкурентної результативності економіки за просторового розвитку. Ключовою метою функціонування комплексної системи розумного міста є оптимізація функцій міських агломерацій, підвищення рівня комфорту мешканців в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Загалом, взаємодія "влада-суспільство-бізнес" заснована на синергії, об'єднує всі суб'єкти розвитку розумного міста на стратегічному, тактичному та операційному рівнях і формує ефективну, структуровану модель управління, що розглянуто на прикладі реалізації проєкту Barcelona Smart City. Обґрунтовано, що використання блочного підходу (суперблоки) означає комплексне переосмислення міського громадського простору: перехід від лінійних та одноцільових до динамічних просторів із різноманітним використанням.

The article highlights the fundamental provisions of the formation of a smart city in agglomeration centers (AC) under spatial development. It is substantiated that the rapid growth of the population in cities, and therefore also in central cities, and the need to find additional employment opportunities for the population and increase the productivity of their production segment, determines the interest in these forms of spatial placement, in particular, from the basis of the ideology of Smart City formation.

It is emphasized that ACs have their own structural architecture, being divided into monocentric agglomerations (one city-core that subordinates the surrounding settlements to its influence) and polycentric agglomerations (formed on the basis of several city-centers). It is noted that the following characteristic criteria of unification in ACs are: daily pendulum migrations (mass labor, educational, domestic, cultural, recreational movements of residents) from subordinate administrative settlements; accessibility of access via transport corridors to its various points within 1.5–2 hours; availability of regular and various suburban transport connections; the commonality of the airport and the railway hub; dense settlement of residents along transport corridors. It is emphasized that AC participants do not lose their subjectivity by creating joint bodies for project management, and can more effectively attract investments and work with foreign partners, while also having state support.

It has been proven that cities with a complex smart city system become the main factor in the competitive effectiveness of the economy under spatial development. The key goal of the functioning of the complex system of the smart city is to optimize the functions of urban agglomerations, increase the level of comfort of residents in all spheres of society's life. In general, the interaction "government-society-business" is based on synergy, unites all subjects of the development of a smart city at the strategic, tactical and operational levels and forms an effective, structured management model, which is considered on the example of the implementation of the Barcelona Smart City project. It is substantiated that the use of a block approach (superblocks) means a comprehensive rethinking of urban public space: a transition from linear and single-purpose to dynamic spaces with a variety of uses.

Ключові слова: розумне місто, агломераційний центр, просторовий розвиток, система, управління, інвестиції, результативність.

Key words: smart city, agglomeration center, spatial development, system, management, investment, performance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні міста стають все крупнішими та інфраструктурно складнішими, що ставить перед ними неминучі виклики з позиції управління, відповідальності й дотримання стандартних еколого-економічних вимог в системі просторового розвитку. Так, за даними експертних аналітиків, до 2050 року 70% світового населення житиме у містах. Починаючи з 2000 року вже понад один мільярд людей світу переїхали до міст. На міста припадає понад 50% світового ВВП та 70% загального споживання енергії. Окрім того, низка міст перетворюють-

ся в агломераційні центри із своїми характерними перевагами та проблемами. Зокрема, під міською агломерацією (agglomeratio — приєднання, нагромадження) розуміють форму компактно просторового розселення у вигляді територіальних міських скупчень, які об'єднанні взаємними зв'язками (виробничими, трудовими, соціально-побутовими, рекреаційними) у складну, але єдину систему. Агломераційні центри (АЦ) мають власну структурну архітектуру, ділячись як на моноцентричні агломерати (одне місто-ядро, яке підпорядковує своєму впливу навколишні поселення), так і поліцентричні

агломерати (формуються на основі декількох міст-центрів).

Загалом, до характерних критеріїв об'єднання в АЦ дослідники відносять: щодобові маятникові міграції (масові трудові, освітні, побутові, культурні, рекреаційні переміщення жителів) із підлеглих адміністративних поселень; доступність доїзду через транспортні коридори до різних його точок в межах 1,5—2 годин; наявність регулярного й різновидного приміського транспортно-сполучення; спільність летовища й залізничного вузла; щільне розселення мешканців за транспортними коридорами.

Найбільш відомими у світі АЦ на азійському континенті стали: Токіо — Йокогама, Джакарта, Делі. Лише в зазначених АЦ проживає, працює та маятниково щодобово переміщається понад 100 млн осіб. Аналогічного плану АЦ розташовані і в Європі, зокрема, Лондон, Париж; Північній Америці — Нью-Йорк, Бостон, Детройт.

Доцільно підкреслити, що АЦ вже накопичили й володіють результативною європейською та світовою практикою, яка обумовлює додаткові можливості для розвитку конкретних їх територій просторового розміщення. Водночас, учасники АЦ не втрачають своєї суб'єктності, створюючи спільні органи для управління проєктами, і можуть ефективніше залучати інвестиції та працювати з іноземними партнерами, маючи при цьому й державну підтримку.

Виходячи з означеного та з урахуванням прояву глобальних тенденцій діджиталізації практично усіх сферах діяльності суспільства, особливу увагу привертає розвиток системи Smart City в АЦ. Зазначимо, що Smart City — це управлінська концепція, яка в комплексному вигляді пропонує використання прогресивних технологій для вирішення сучасних викликів у системі АЦ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сутність та зміст базових аспектів АЦ в системі просторового розвитку та стратегій smart city, сталий розвиток міських територій розглядалися у наукових працях Бойкова М. В., Воронкова В., Доскоц В., Жукович І., Трофимова В. В., Чукут С. А., Adler L., Berliant M., Brass K., Drucker P., Ferrer J.-R., Hajduk S., Heraud J., Klichowski M., Lucy W., Niu Y., Waart van P. та інших дослідників [1—27].

Властиво більшість сучасних досліджень означеної проблематики показує на зростаюче зацікавлення як міських органів управління, так і науковців до пошуку нових територіальних форм і підходів у просторовому розвитку, оскільки з нарощуванням виробництва товарної продукції й віддачі від міст, зростанням концентрації міських жителів в АЦ, виникають й додаткові інфраструктурні обмеження та загрози, які необхідно цілеспрямовано досліджувати й враховувати, насамперед, у комплексному вигляді щодо вироблення адекватної політики та прийняття управлінських рішень.

Незважаючи на воєнний стан та повномасштабне вторгнення держави-анексора, в Україні також активізувались дебатні зустрічі в частині інтеграції зусиль дієвих сторін — управлінців, бізнесу, містян щодо вироблення законодавчо-нормативного наповнення концепції й стратегії формування аналогічних структур ро-

зумних міст (зокрема, Київ, Львів), оскільки світова практика переконливо доводить їх ефективність за відповідного управління та зацікавленості в результатах територіальних громад [6; 7].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є систематизація й аналіз практики використання наукових засад та концепційних положень формування комплексної системи smart city в агломераційних центрах, зокрема, на прикладі Барселони в контексті сталого просторового розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Агломераційний центр та місце системи smart city у сталому просторовому розвитку. Стрімке нарощування чисельності населення у містах, а з тим й в АЦ та знаходження можливостей зайнятості населення і підвищення продуктивності їх виробничого сегмента, обумовлює зацікавленість до цих форм просторового розміщення, зокрема, з засад ідеології Smart City.

Система smart city являє собою цілісну концепцію інтеграції технологій для якісного, розумного управління АЦ. Так, термін "smart" вказує на певну властивість об'єкта управління, що характеризується інноваційністю застосування Інтернет-комунікацій (smart-phone, smart-tv, smart-home тощо) [1, 17, 19].

У XXI ст. зростає тенденція до використання приставки "smart-" з об'єктами управління: смарт-рішення, смарт-міста, смарт-країни. Вперше термін "Smart City" застосував П. Друкер у 1954 р., але тоді йшлося про "розумне суспільство, що проживає на території міста". Тоді, у середині XX-го століття, термін "smart" виступав поняттям, що означало "збалансований розвиток". Також, П. Друкер запропонував підхід, згідно якого цілі мають відповідати критеріям у контексті "розумного управління" [4]. При дослідженні поняття "розумне місто", слід зауважити, що не існує єдиної та й загальноприйнятої дефініції. Термін відносно новий, тому дослідники по-різному трактують це поняття. Так, на думку Чукут С. А. та Дмитренко В. І., "Smart city" (розумне місто) безпосередньо пов'язане з автоматизацією життєдіяльності міста та її певною роботизацією [9]. Грінфілд А. вважає, що термін "розумне місто" напряму пов'язаний з розвитком електроніки та нанотехнологій, ототожнюється з роботизованим містом [22]. Бойкова М. розглядає міста як об'єкти хаотичного суспільно-економічного руху, до яких не завжди можна застосувати стратегічне управління [1]. Розробники концепції European Smart Cities Віденського технологічного університету вважають, що "smart" місто — саме управлінська категорія, це місто, яке ефективно використовує всю доступну інформацію для кращого розуміння й контролю своїх функцій та оптимального використання наявних ресурсів, у тому числі мешканців [14].

Відповідно до даних European Statistical Office (Європейської статистичної організації), система розумного міста складається з 6 основних складових: Smart Economy (розумна економіка), Smart Mobility (розумна мобільність), Smart Environment (розумне довкілля), Smart Governance (розумне управління), Smart Living (розумне життя), Smart People (розумні люди) [15].

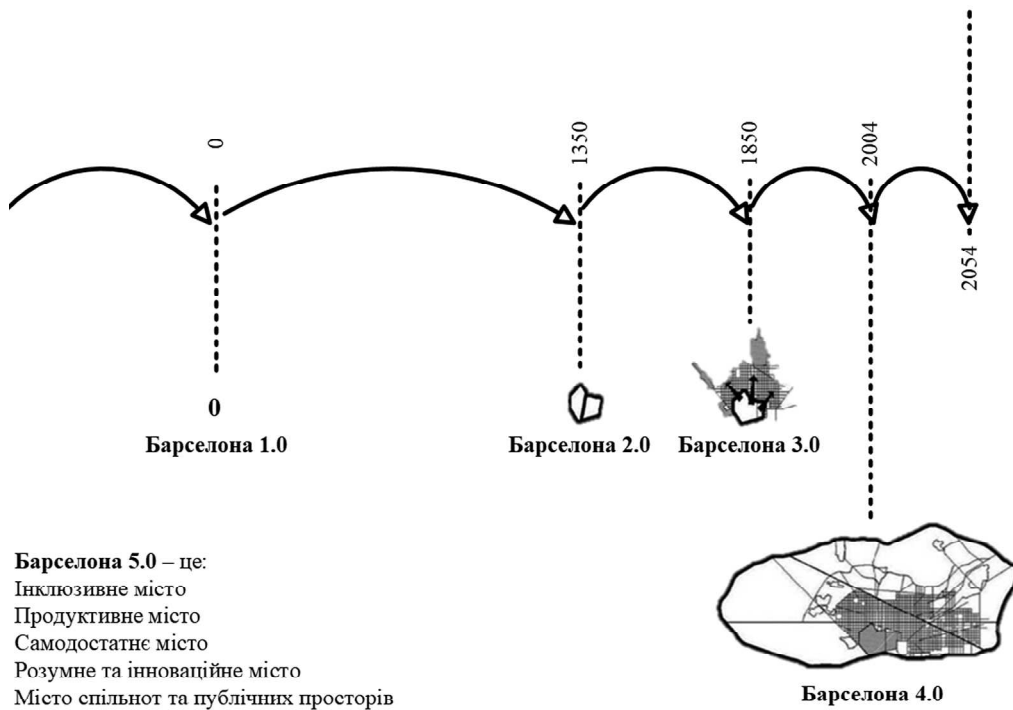

Рис. 1. Етапи розвитку Барселони в контексті формування розумного міста у системі розвитку агломераційного центру

Джерело: сформовано за [16].

Зокрема, розумна економіка визначається розвитком інновацій, підприємництва, продуктивністю праці, гнучкості ринку праці та участі у міжнародних процесах. Розумне управління передбачає залучення громадян до прийняття рішень щодо вирішення проблем міста з використанням сучасних технологій, високий рівень транспарентності, децентралізації та діджиталізації влади, а також активізацію зв'язку "влада — суспільство — бізнес". Поняття "розумні люди" означає, що саме громадяни є основним чинником розвитку міста. Розумна мобільність включає фактори безпечних, стійких та розумних транспортних систем, наявність інформаційно-комунікаційної інфраструктури, "зелений" напрям розвитку в секторі транспорту і міської мобільності. Розумне довілля передбачає створення сприятливих умов для збереження довкілля, впровадження ефективних заходів із відновлення й збереження енергії, комфортне, безпечне та розумне міське середовище. Розумне життя включає наявність розвинутої громадської інфраструктури, належний рівень медично-санітарних умов і безпеки проживання, доступність закладів освіти та привабливість міста для туристів [5, 12, 21, 24, 27].

Міста з системою smart city постають основним фактором конкурентного розвитку економіки, а наявність такої системи чи окремих її елементів є підґрунтям для залучення інвесторів — інноваційність у різних секторах економіки цінується однаково високо. Загальносвітові тенденції свідчать про необхідність впровадження систем розумного міста та перегляд стратегій розвитку як на державному, так і місцевому рівнях.

Отже, можна констатувати, що поняття "система розумного міста" тісно пов'язане з поняттям сталого розвитку міської території, оскільки збалансоване поєднання економічних, соціальних, екологічних, культур-

них та адміністративних чинників сприяє ефективному управлінню у всіх сферах життєдіяльності муніципалітету.

Загалом, вперше термін "сталий розвиток" (sustainable development) з'явився у "Всесвітній стратегії охорони природи" (World Strategy of Nature Conservation), розробленій Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів (International Union for the Conservation of Nature) та опублікованій у 1980 р. Під "сталім розвитком" розуміли таку модель руху вперед, при якій задоволення життєвих потреб людей нинішнього покоління не позбавляє такої можливості майбутні покоління [8, 21].

Результативність агломераційного центру в контексті формування комплексної системи smart city на прикладі Барселони. Ефективне впровадження системи smart city та якісний сталий розвиток території ми спостерігаємо на прикладі міста, де зародилася урбаністика — Барселоні. З населенням у понад 1,5 млн осіб Барселона відноситься до категорії великих міст, тож її досягнення у впровадженні комплексної системи розумного міста постають перспективним об'єктом дослідження.

Місто Барселона не завжди було таким розвинутим як на сучасному етапі, зокрема, у 80-ті роки ХХ століття стагнація та безробіття майже спричинили занепад її економіки. Тоді міська влада вирішили впроваджувати якісні зміни для трансформації економічного і соціального профілю міста, розвиток нової економіки на основі галузей знань, сучасного туризму та якісної інфраструктури для жителів, інвесторів й відвідувачів. Важливим інструментом реалізації цих намірів стали сучасні комунікаційно-інформаційні технології. Шлях технологій Барселона також обрала під час глобальної фінан-

Таблиця 1. Різнопрофільні програми агломераційного центру на основі проєкту "Smart city Barcelona"

№	Назва програми	№	Назва програми
1	Телекомунікаційні мережі	12	Громадянство
2	Міська платформа	13	Відкритий уряд
3	Розумні дані	14	Барселона в кишені
4	Розумне освітлення	15	Розумний збір та сортування сміття
5	Енергетична самодостатність	16	Розумна регуляторна політика
6	Розумне водопостачання	17	Смарт інновації
7	Розумна мобільність	18	Медичні та соціальні служби
8	Природне відновлення (насадження)	19	Освіта
9	Природне відновлення (повітря, вода)	20	Смарт туризм
10	Міська урбаністична трансформація	21	Логістична інфраструктура
11	Урбаністична стійкість	22	Дозвілля та культура

Джерело: сформовано за [16].

своїї кризи 2008 року, і досі продовжує впевнено досягати цілей сталого розвитку за допомогою комплексної системи smart city.

Зокрема, вже у 2011 році міська рада Барселони почала впроваджувати нову стратегію з використанням технологій IoT (Internet of things — інтернет речей), яка спрямована на використання інноваційних технологій з метою покращення функціонування міста та економічного зростання. Ця стратегія тісно узгоджена з пріоритетними цілями Horizon 2020 [18]. Стратегія Барселони відповідала викликам 4P: власній організації (Place), інтеграції громадян (People), приватних компаній (Private) і місцевої влади (Public). Ефективність міської стратегії міста полягала в її наскрізному підході, адже залучала до процесу розвитку системи smart city всі зацікавлені сторони.

При визначенні стратегії трансформації міста спиралися на етапи розвитку міста в системі агломераційного центру (рис. 1):

- Барселона 1.0 — місто в часи Римської імперії;
- Барселона 2.0 — період середньовіччя;
- Барселона 3.0 — період 19 століття, коли головним містобудівником був автор блочних кварталів міста Льдефонс Серда;
- Барселона 4.0 — початок 21 століття, "післяолімпійський період", коли центр міста розширювався до моря, будувалася нова інфраструктура та збільшувалася міська агломерація;
- Барселона 5.0 — нині місто перебуває на цьому етапі трансформації: інклюзивне, продуктивне, самодостатнє, розумне й інноваційне, яке надає перевагу розвитку мешканців та громадських просторів.

Управлінець Ксав'єр Тріас (мер Барселони 2011 — 2015 рр.) здійснив дієвий крок щодо залучення технологічних інновацій в управління муніципалітетом АЦ. Зокрема, він створив спеціальну команду Smart City Barcelona, яка інтегрувала наявні проєкти щодо поліпшення послуг для всіх мешканців АЦ. Проєкт "Smart city Barcelona" охоплював 12 напрямів, включаючи мобільність, воду, енергію, управління відходами та прозорі урядування, і складався з 22 програм, в які входило 83 окремі проєкти стосовно розвитку АЦ (табл. 1).

Цілеспрямована діяльність щодо формування комплексної системи розумного міста в АЦ отримала світове визнання: аналітики мобільних і цифрових технологій компанії "Juniper Research" присвоїли Барселоні титул "Smart City of the World 2015". Розвиток міста оцінили

навіть вище, ніж розвиток Нью-Йорка, Лондона, Ніцци та Сінгапура. Особливо високу оцінку заслужила Smart-система управління дорожнім рухом та автостоянками, а також система освітлення [3].

Як вже зазначалося раніше, при впровадженні концепції розумного міста міська влада залучила всі зацікавлені сторони. Загалом, взаємодія "влада-суспільство-бізнес" заснована на синергії, об'єднує всі суб'єкти розвитку міста на стратегічному, тактичному та операційному рівнях та формує ефективну, структуровану модель управління Barcelona Smart City (рис. 2).

Коротко зупинимось на досвіді реалізації ефективних практик АЦ щодо комплексної системи розумного міста на основі Барселони.

Зокрема, програма IoT базувалася на вже існуючій системі оптоволоконна, оскільки проєкти використовували більш 500 км мереж у межах міста. Місто використовує оптоволоконну інфраструктуру для забезпечення мережею Wi-Fi по всій території: у порівнянні з 2013 роком кількість точок Wi-Fi зросла з 62 до 670, а максимальна відстань між точками скоротилася до 100 м. Також міська влада використовує розгалужену оптоволоконну мережу для інтеграції IoT в управління містом. Зокрема, для підвищення енергоефективності місто встановило 19,5 тис. інтелектуальних лічильників для контролю та оптимізації енергоспоживання в основних районах міста [10].

У 2012 р. міською радою Барселони, за сприяння Муніципального інституту інформатики, запущено проєкт Sentilo. Це спеціальний датчик, суть роботи якого полягає в зборі даних з більш як 550 сенсорів по всьому місту і наданні цієї інформації у відкритий доступ. Датчики встановлені для визначення таких параметрів як: зайнятість місць для паркування, якість повітря, рівень шуму, дорожній стан тощо. Дані можуть бути використані як міською владою, так і комерційними організаціями. Кожен бажаючий може підключити власні датчики або програму для обміну даними з Sentilo [25].

Важливим досягненням є цифрова платформа для участі громадян у розвитку міста — Decidim Barcelona. Громадяни можуть брати безпосередню участь в управлінні, пропонуючи ідеї, обговорюючи їх і голосуючи за допомогою смартфона. Варто зауважити, що понад 70% пропозицій надходять безпосередньо від громадян.

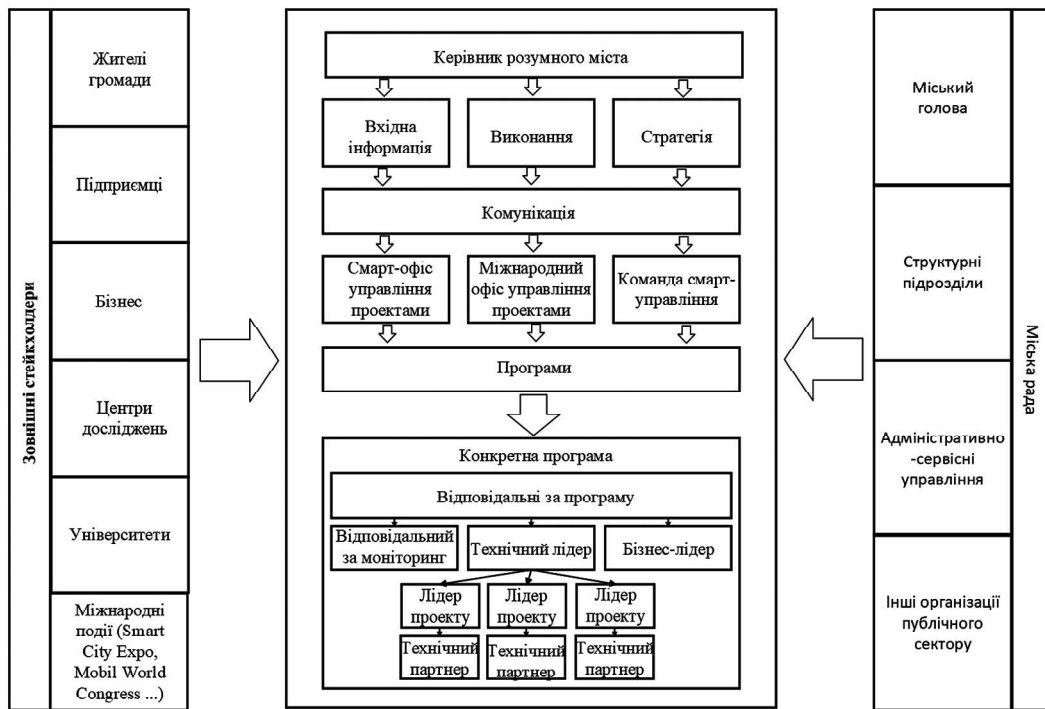

Рис. 2. Структурована модель управління агломераційним центром Barcelona Smart City

Джерело: наведено за [16].

Важливу роль у розвитку комплексної системи розумного міста відіграє міська мобільність та вулична інфраструктура. Перевагами плану міської мобільності Барселони є не лише зручність для пішоходів та збільшення громадського простору, а й вагомий потенціал щодо уникнення й зменшення передчасних смертей. Зокрема, дослідники визначили, що забруднення повітря є причиною понад 3500 передчасних смертей на рік у столичному районі Барселони. Зменшивши простір для пересування моторизованими видами транспорту та збільшуючи альтернативні види пересування міська влада спонукає людей більше ходити пішки, їздити на велосипедах і використовувати міський електротранспорт, що має прямий вплив на зменшення кількості передчасних смертей та підвищення рівня задоволеності життям мешканців Каталонської столиці [23].

Модель Суперблоків як ефективний напрям у управлінні агломераційним центром у системі формування розумного міста. Проект "Beginning with a Grid Cerd?" (Суперквартали) для Барселони є, мабуть, найвідомішим великомасштабним генеральним планом міста у світі, і його часто згадують як перспективну модель для сучасних багатофункціональних мікрорайонів. Щоб зрозуміти засадничі положення Суперблоку, можна почати з дев'яти квадратних блоків розміром 400 на 400 метрів у знаменитому сітчастому районі Ешампле, який став одним із перших районів, де почали впроваджувати план. У нинішніх дев'яти квадратних кварталах моторизований транспорт проходить через усі дороги зі швидкістю 50 кілометрів на годину. Однак згідно з планом Суперблоків, чотири внутрішні дороги, що перетинаються, трансформовані в громадський простір. Приватні транспортні засоби можуть використовувати ці дороги, але будуть обмежені швидкістю 10 кілометрів на годину.

Швидкісний рух і рух громадський транспорт обмежений зовнішніми дорогами (рис. 3).

Практично Суперблок означає комплексне переосмислення міського громадського простору: перехід від лінійних та одноцільових до динамічних просторів із різноманітним використанням.

Проєкт Суперблоків відповідає стратегічному документу міста: Плану сталої міської мобільності до 2024 року, який спрямований на зміну моделі мобільності в місті. Враховуючи скорочення пропускну здатності доріг для автомобілів, муніципалітет очікує активізацію переходу мешканців на громадський транспорт.

Зокрема, основними стратегічними цілями є скорочення поїздок приватним транспортом з 26% до 18%, та здійснювати понад 80% переміщень пішки. Для цього у місті влада планує 32 км вулиць передати у користування пішоходам, розширити велосипедну мережу на 40%, додати 67 км смуг громадського транспорту. Водночас розробляється стратегія вдосконалення системи метрополітену. Зелені осі проєкту "Суперблоки" покликані з'єднати зелені зони, зупинки громадського транспорту та комерційну діяльність. Хоча автомобілі та мотоцикли можуть під'їхати до цих площ, однак вони не можуть перетнути перехрестя. Площі та сквери, утворені на перетині вулиць, стануть місцями для спілкування, дозвілля, ігрових зон тощо.

Окрім того, місто Барселона може запобігти 667 передчасних смертей щороку шляхом повної реалізації проєкту "Суперблоки". Цей результат буде досягнутий в основному у результаті зменшення викидів вуглекислих газів, при цьому зниження рівня шуму транспорту та ефектів островів тепла будуть допоміжними факторами. Про це свідчать дані дослідження, опублікованого в Environment International, яку здійснив Барселонський інститут глобальних проблем здоров'я (ISGlobal).

Дорожня ієрархія у моделі Суперблоків

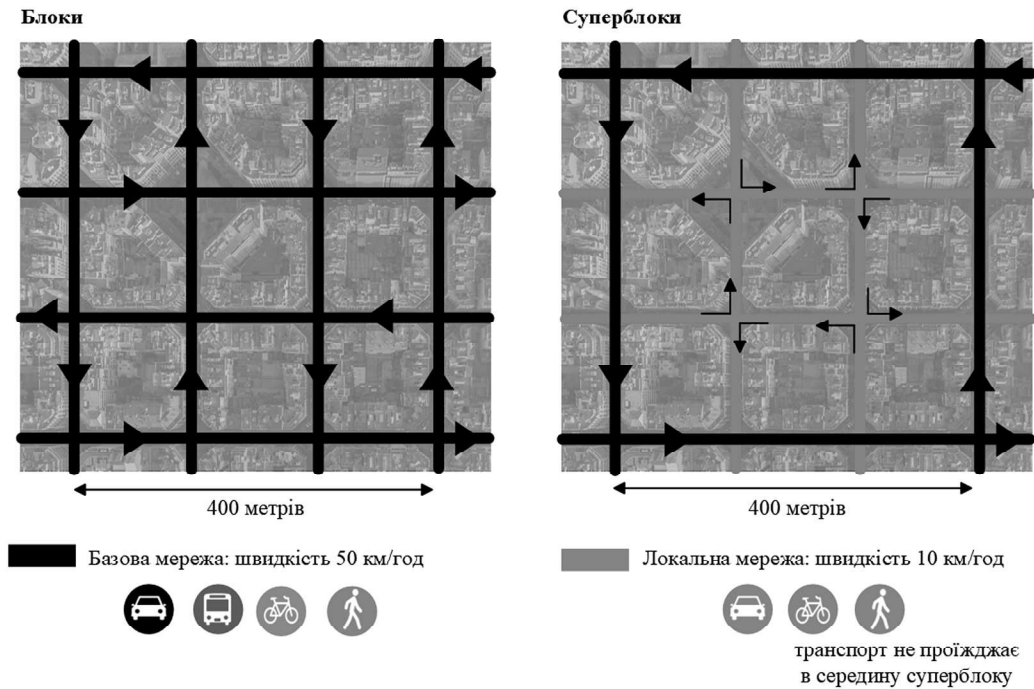

Рис. 3. Модель суперблоків у агломераційному центрі на прикладі Барселони

Джерело: сформовано за [13].

Означене дослідження, проведене у співпраці з Агентством громадського управління охорони здоров'я Барселони (ASPB) і BCNecologia, є першим, у якому оцінено вплив на здоров'я цієї нової міської та транспортної моделі. Використовуючи методологію дослідження впливу на здоров'я (HIA), команда вчених використовувала статистичну модель для кількісної оцінки потенційного ефекту від створення 503 суперблоків по всьому місту за п'ятьма параметрами: забруднення повітря, шум транспорту, фізична активність, зелені насадження і температура. Потім результати були об'єднані з наявними науковими фактами про зв'язок між цими параметрами і смертністю з використанням реальних даних щодо впливу кожного з них і смертей через природні причини в Барселоні [26].

Отримані дані свідчать про те, що проєкт "Superblocks" дозволяє запобігти 667 передчасним смертям щороку (рис. 4), збільшити очікувану тривалість життя в середньому майже на 200 днів на кожного жителя та створити щорічну економію коштів у 1,7 мільярда євро, перетворюючи їх на потужний інвестиційний ресурс.

За результатами проєкту найвідчутніші переваги для здоров'я будуть отримані від зменшення забруднення повітря (запобігання 291 передчасній смерті на рік), зниження рівня шуму від транспорту (163 передчасних смертей) та ефекту острова тепла (117 передчасних смертей).

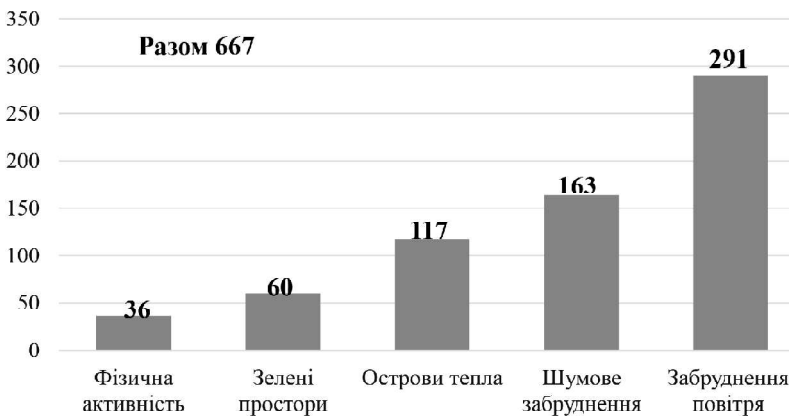

Рис. 4. Щорічна кількість передчасних смертей, яких можливо уникнути за моделлю "Суперблоків" у Барселоні

Джерело: сформовано авторами на основі [20].

ВИСНОВКИ

Система розумного міста є рушійним інструментом агломераційного центру в частині просторового розвитку. Впровадження комплексної системи розумного міста, окрім позитивних фінансово-інвестиційних результатів, має безпосередній вплив і на зменшення рівня передчасних смертей, загальне підвищення рівня якості та тривалості життя.

Ключовою метою функціонування комплексної системи розумного міста є оптимізація функцій міських агломерацій, підвищення рівня комфорту мешканців в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема, Барселона стала одним із перших європейських міст, які адаптували технології розумного міста для агломераційного центру. Зокрема, понад десятиріччя тому муніципа-

літет почав експериментувати з цифровими технологіями. Місто встановило розгалужені сенсорні мережі, які забезпечували місцевий уряд і приватний сектор оперативними даними про транспорт, споживання енергії, рівень шуму, зрошування тощо. Властиво розумні технологічні рішення сприяли покращенню життя місцевого населення через підвищення рівня ефективності управління містом, забезпечуючи й нарощування інвестиційних ресурсів у його просторовий розвиток. Окрім того, лише такі агломераційні центри, як Нью-Йорк, Сінгапур і Сеул, перевершують Барселону за сформованою технологічною інфраструктурою.

Отриманий світовий досвід функціонування комплексної системи smart city в агломераційних центрах доцільно активно застосовувати і в Україні, враховуючи як тенденції задіявання комунікаційно-інформаційних технологій в управлінський апарат, так і потреби соціально-економічного розвитку території вже у післявоєнний період.

Література:

- Бойкова М. В., Ильина И. Н., Салазкин М. Г. Будуще городов. Города как агенты глобализации и инноваций. Форсайт. 2011. Т. 5. № 4. С. 32—47. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/budushee-gorodov-goroda-kak-agenty-globalizatsii-innovatsiy> (дата звернення: 06.04.2023).
- Воронкова В., Кивлюк О. Людина в освітньому просторі smart-суспільства. Interdisciplinary studies of complex systems. 2017. № 10—11. С. 88—95.
- Доскоч В. "Розумна" Барселона: для сміття — підземка, для повітря — датчик. Інститут Просвіти. 2019. № 24. URL: <https://futurenow.com.ua/rozumne-misto-majubtngo-barselona/> (дата звернення: 06.04.2023).
- Друкер П. Практика менеджмента. М.: Вільямс, 2009. 400 с.
- Жукович І. Міжнародний досвід оцінювання та порівняння smart-міст. Статистика України. 2015. № 2. С. 16—22.
- Карпінський Б. А. Григоренко В. О., Карпінська О. Б. Фінансово-ресурсні втрати України від дій держави-анексора (Частина II) Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2014. Вип. 24.6. С. 202—214. URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/finansovo-resursni-vtrati-ukrayini-vid-diy-derzhavi-aneksora-chastina-i.pdf> (дата звернення: 06.04.2023).
- Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання. Монографія. Львів: Колір ПРО, 2018. 480 с. (Серія "Держава і стратегіологія").
- Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 8. С. 33—37. URL: www.educrimea.com/TrofymovaUnvesticii2 (дата звернення: 06.04.2023).
- Чукот С. А., Дмитренко В. І. Smart-citi чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 13. С. 89—93.
- Adler L. How smart city Barcelona brought the Internet of Things to life. URL: <https://datasmart.ash.harvard.edu/news/article/how-smart-city-barcelona-brought-the-internet-of-things-to-life-789> (дата звернення: 06.04.2023).
- Alaverdyan D., Kucera F., Horak M. Implementation of the Smart City Concept in the EU: Importance of Cluster Initiatives and Best Practice Cases. International Journal of Entrepreneurial Knowledge. 2018. № 6. P. 30—51. DOI: 10.37335/ijek.v6i1.67 (дата звернення: 06.04.2023).
- Berliant M., Konishi H. The endogenous formation of a city: Population agglomeration & marketplaces in a location-specific production economy. Regional Science and Urban Economics. 2000. № 30. P. 289—324. URL: <https://ideas.repec.org/a/eee/regeco/v30y2000i3p-289-324.html> (дата звернення: 06.04.2023).
- Brass K. Redesigning the Grid: Barcelona's Experiment with Superblocks. Urbanland. 2017. № 12. URL: <https://urbanland.uli.org/planning-design/barcelonas-experiment-superblocks/> (дата звернення: 06.04.2023).
- European Smart Cities (version 4.0). URL: <http://www.smartcities.eu/?cid=2&ver=4> (дата звернення: 06.04.2023).
- European Statistical Office (Eurostat). URL: <http://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 06.04.2023).
- Ferrer J.-R. Barcelona's Smart City vision: an opportunity for transformation. Field Actions Science Reports. 2017. № 16. P. 70—75. URL: <http://journals.openedition.org/factsreports/4367> (дата звернення: 06.04.2023).
- Hajduk S. The Concept of a Smart City in Urban Management. Business, Management and Education. 2016. № 14. P. 34—49. DOI: 10.3846/bme.2016.319 (дата звернення: 06.04.2023)
- Horizon 2020. URL: <https://h2020.ukma.edu.ua/osnovni-priorytety/> (дата звернення: 06.04.2023).
- Heraud J., Muller E. Smart Cities and Innovation Clusters. Open Journal of Business and Management. 2022. Vol. 10. Pp. 387—401. DOI: 10.4236/ojbm.2022.101023 (дата звернення: 06.04.2023).
- ISGlobal — Barcelona Institute for Global Health. URL: <https://www.isglobal.org/en> (дата звернення: 06.04.2023).
- Karpinsky B. A., Bozshko S. M. Economic Growth at sustainable development of economy. The monography. Lviv: Prostrir-M, 2006. 376 p. (Series "Economy of Territories").
- Klichowski M., Bonanno P., Jaskulska S., Costa C. S., Lange M., Klausner F. R. CyberParks as a New Context for Smart Education: Theoretical Background, Assumptions, and Pre-service Teachers' Rating. American Journal of Educational Research. 2015. 3 (12A):1-10. DOI: 10.12691/education-3-12A-1 (дата звернення: 06.04.2023).
- Lucy W. How Barcelona "superblocks" return city streets to the people. INHABITAT. 2017. № 2. URL: <https://inhabitat.com/how-barcelonas-pedestrian-friendly-superblocks-reduce-pollution-and-return-streets-to-the-people/> (дата звернення: 06.04.2023).
- Niu Y., Ding C., Knaap G.-J. Employment Centers and Agglomeration Economies: Foundations of a Spatial Economic Development Strategy. Economic Development Quarterly. 2015. Vol. 29 (1). P. 14—22. DOI: 10.1177/0891242414560813 (дата звернення: 06.04.2023).

25. Sentilo. URL: <https://www.sentilo.io/wordpress/sentilo-about-product/what-is/>

26. Solano M., Rubio P. "Superblocks" Model Could Prevent Almost 700 Premature Deaths Every Year in Barcelona. ISGlobal. 2019. № 9. URL: <https://www.isglobal.org/documents/10179/7035461/NdP+Superilles+ENG/c17dc93b-d331-424f-8192-061181b8d327> (дата звернення: 06.04.2023).

27. Waart van P., Mulder I., de Bont C. A Participatory Approach for Envisioning a Smart City. Social Science Computer Review. 2016. № 34. P. 708—723. DOI: 10.1177/0894439315611099 (дата звернення: 06.04.2023).

References:

1. Bojkova, M.V., Il'ina, I.N. and Salazkin, M.G. (2011), "The future of cities. Cities as agents of globalization and innovation", Forsajt, vol. 4, pp. 32—47.

2. Voronkova, V. and Kyvliuk, O. (2017), "A person in the educational space of a smart society", Interdisciplinary studies of tsomplekh systems, vol. 10—11, pp. 88—95.

3. Doskoch, V. (2019), "Smart" Barcelona: a subway for garbage, a sensor for air". Institute of Enlightenment, vol. 24, available at: <https://futurenow.com.ua/rozumnemisto-majubtnogo-barselona/> (Accessed 6 Apr 2023).

4. Druker, P. (2009), Praktika menedzhmenta [Management practice], Vil'jams, Moskva, Rossyja.

5. Zhukovych, I. (2015), "International experience in evaluating and comparing smart cities", Statistics of Ukraine, vol. 2, pp. 16—22.

6. Karpins'kyj, B.A. Hryhorenko, V.O. and Karpins'ka, O.B. (2014), "Financial and resource losses of Ukraine from the actions of the annexing state (Part II)", Scientific Bulletin of the National Technical University of Ukraine: collection. science and technology works, vol. 24.6, pp. 202—214.

7. Karpins'kyj, B.A. (2018), Derzhavotvorchyj patriotyzm natsii: podatkovna dominanta investytsijnoho zrostannia [State-creative patriotism of nation: tax dominant of investment growth], Kolir PRO, L'viv, Ukraine.

8. Trofymova, V.V. (2010), "The concept of sustainable development as the basis of post-industrial development models", Investments: practice and experience, vol. 8, pp. 33—37.

9. Chukut, S.A. and Dmytrenko, V.I. (2016), "Smart-city or electronic city: modern approaches to understanding the implementation of e-government at the local level", Investments: practice and experience, vol. 13, pp. 89—93.

10. Adler, L. (2016), "How smart city Barcelona brought the Internet of Things to life", available at: <https://datasmart.ash.harvard.edu/news/article/how-smart-city-barcelona-brought-the-internet-of-things-to-life-789> (Accessed 06.04.2023).

11. Alaverdyan, D., Kucera, F. and Horak, M. (2018), "Implementation of the Smart City Concept in the EU: Importance of Cluster Initiatives and Best Practice Cases", International Journal of Entrepreneurial Knowledge, vol. 6, pp. 30—51. DOI: 10.37335/ijek.v6i1.67.

12. Berliant, M. and Konishi, H. (2000), "The endogenous formation of a city: Population agglomeration & marketplaces in a location-specific production economy", Regional Science and Urban Economics, vol. 30, available

at: <https://ideas.repec.org/a/eee/regeco/v30y2000i-3p289-324.html> (Accessed 06.04.2023).

13. Brass, K. (2017), "Redesigning the Grid: Barcelona's Experiment with Superblocks", Urbanland, vol. 12, available at: <https://urbanland.uli.org/planning-design/barcelonas-experiment-superblocks/> (Accessed 06.04.2023).

14. European Smart Cities (2023), available at: <http://www.smartcities.eu/?cid=2&ver=4> (Accessed 06.04.2023).

15. European Statistical Office (2023), available at: <http://ec.europa.eu/eurostat> (Accessed 06.04.2023).

16. Ferrer, J.-R. (2017), "Barcelona's Smart City vision: an opportunity for transformation", Field Actions Science Reports, vol. 16, available at: <http://journals.openedition.org/factsreports/4367> (Accessed 06.04.2023).

17. Hajduk, S. (2016), "The Concept of a Smart City in Urban Management", Business, Management and Education, vol. 14, pp. 34—49. DOI: 10.3846/bme.2016.319 (Accessed 06.04.2023).

18. Horizon (2020), available at: <https://h2020.ukma.edu.ua/osnovni-priorytety/> (Accessed 06.04.2023).

19. Heraud, J. and Muller, E. (2022), "Smart Cities and Innovation Clusters", Open Journal of Business and Management, vol. 10, pp. 387—401. DOI: 10.4236/ojbm.2022.101023 (Accessed 06.04.2023).

20. ISGlobal (2023), "Barcelona Institute for Global Health", available at: <https://www.isglobal.org/en> (Accessed 06.04.2023).

21. Karpinsky, B. A. and Bozshko, S. M. (2008), Economic Growth at sustainable development of economy, Prostir-M, Lviv, Ukraine.

22. Klichowski, M., Bonanno, P., Jaskulska, S., Costa, C. S., Lange, M. and Klauser, F.R. (2015), "CyberParks as a New Context for Smart Education: Theoretical Background, Assumptions, and Pre-service Teachers' Rating". American Journal of Educational Research, vol. 3(12A):1-10. DOI: 10.12691/education-3-12A-1.

23. Lucy, W. (2017), "How Barcelona "superblocks" return city streets to the people", INHABITAT, vol. 2, available at: <https://inhabitat.com/how-barcelonas-pedestrian-friendly-superblocks-reduce-pollution-and-return-streets-to-the-people/> (Accessed 06.04.2023).

24. Niu, Y., Ding, C. and Knaap, G.-J. (2015), "Employment Centers and Agglomeration Economies: Foundations of a Spatial Economic Development Strategy", Economic Development Quarterly, vol. 29(1), pp. 14—22. DOI: 10.1177/0891242414560813 (Accessed 06.04.2023).

25. Sentilo (2023), available at: <https://www.sentilo.io/wordpress/sentilo-about-product/what-is/> (Accessed 06.04.2023).

26. Solano, M. and Rubio, P. (2019), "Superblocks" Model Could Prevent Almost 700 Premature Deaths Every Year in Barcelona", ISGlobal, vol. 9, available at: <https://www.isglobal.org/documents/10179/7035461/NdP+Superilles+ENG/c17dc93b-d331-424f-8192-061181b8d327> (Accessed 06.04.2023).

27. Waart, van P., Mulder, I. and de Bont, C. (2016), "A Participatory Approach for Envisioning a Smart City", Social Science Computer Review, vol. 34, pp. 708—723. DOI: 10.1177/0894439315611099.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2023 р.

Ю. А. Наконечна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0601-7172>

Л. М. Демиденко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1340-8374>

О. П. Нестеренко,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0886-8173>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.70

МИТНО-ТАРИФНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Yu. Nakonechna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv
L. Demydenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv
O. Nesterenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Micro- and Macroeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CUSTOMS TARIFF MECHANISM FOR CUSTOMS POLICY IMPLEMENTATION UNDER EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

У статті розглянуто інструменти впливу митно-тарифного механізму на обсяг та структуру експортно-імпортних операцій, визначено його основні елементи та особливості сучасних трансформаційних процесів в економіці України в умовах воєнного стану. Авторами виявлено вплив митно-тарифного механізму на внутрішнє товаровиробництво з метою експорту продукції та підкреслено важливість для України імпорту високих технологій.

Авторами використано комплексний системний підхід до викладу змістовного наповнення поняття "митно-тарифний механізм", абстрактно-аналітичні методи дослідження, зокрема методи порівняння, каузального та кількісного аналізу при характеристиці структури експортно-імпортних операцій. Розкрито складові митно-тарифного механізму реалізації митної політики, а саме: митно-тарифне планування, митні тарифи й ліміти, митний контроль і аудит, ведення митної статистики, нормативно-правове та інформаційне забезпечення та ін.

У статті підкреслено, що сучасні модифікації митно-тарифного механізму реалізації митної політики визначаються потребами війни та переважно пов'язані зі спрощеннями митних процедур. Вказано на важливості поєднання механізмів національного та наднаціонального регулювання в процесі розробки та впровадження адекватного митно-тарифного механізму реалізації євроінтеграційної митної політики приєднання до спільного європейського ринку. Першочерговим завданням є подальше удосконалення митних правил і процедур відповідно до стандартів ЄС.

Окреслено подальший вектор руху інтеграційних процесів з ЄС, який засвідчить якісно новий рівень інтеграції української та європейських економік — здійснення митно-тарифної лібералізації, що забезпечить у перспективі вільний рух товарів, послуг, капіталу та праці. Зазначено на необхідності проведення масштабних заходів антикорупційного спрямування у даній сфері, що посприяють удосконаленню митно-тарифного механізму на засадах лібералізації митного регулювання з одночасним забезпеченням жорсткого додержання встановлених норм та правил.

Вказано на наявність ключової суперечності митно-тарифного механізму реалізації митної політики на сучасному етапі — між необхідністю забезпечення захисту інтересів національних товаровиробників і національних інтересів загалом (особливо в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення) та спрямованістю на досягнення стратегічної мети, а саме членства України в Європейському Союзі.

The article defines the tools of the customs-tariff mechanism impact on the volume and structure of export-import operations, as well as the main elements and features of modern transformational processes of the Ukrainian economy under martial law. The authors determined the effect of customs and tariff mechanism on export-oriented domestic production and emphasized the importance of high-tech imports to Ukraine.

The authors used a complex systems approach to present the concept of the "customs-tariff mechanism", abstract-analytical methods of research, in particular, comparison methods, causal and quantitative analysis while characterizing the structure of export-import operations. Key components of the customs-tariff mechanism for the implementation of customs policy have been identified, including customs-tariff planning, customs rates and tariffs, setting binding limits, customs control and audit, maintaining customs statistics, regulatory and information support, etc.

It has been outlined that modern modifications of the customs-tariff mechanism for the implementation of customs policy are determined by the needs of the war and are primarily related to the simplification of customs procedures. The authors emphasized the importance of national and supranational regulatory mechanisms synergy in the process of developing and implementing an effective customs tariff mechanism needed for joining the common European market under European integration customs policy implementation. The primary task is to further improve customs rules and procedures in line with EU standards.

A feasible vector of further integration processes with the EU has been presented. It demonstrates a qualitatively new level of integration between Ukrainian and European economies — the implementation of customs and tariff liberalization, which will ensure comparatively free movement of goods, services, capital and labour in the future. The authors emphasized the importance of large-scale anti-corruption measures' introduction in this area, which will contribute to the improvement of the customs and tariff mechanism based on customs regulation liberalization combined with ensuring the enforcement of established norms and rules.

The main contradiction contributed to the customs tariff mechanism for the implementation of customs policy at the current stage has been pointed out. It is between the need to ensure the protection of national producers' interests and overall national interests (especially under martial law and post-war reconstruction) and the objective to achieve the strategic goal, which is Ukraine's membership in the European Union.

Ключові слова: митна політика, митно-тарифний механізм, експортно-імпорتنі операції, митно-тарифна лібералізація, інтеграція з ЄС.

Key words: customs policy, customs tariff mechanism, export-import operations, customs and tariff liberalization, integration with the EU.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Неспровокована російська агресія та військові дії призвели до трагічних наслідків в Україні: загинув лю-

дей, руйнування житлових будинків, об'єктів промислової та соціальної інфраструктури, виїзду за кордон декількох мільйонів біженців, кризових явищ у виробництві й фінансово-грошовій системі.

В умовах воєнного стану постає нагальним питання відновлення економіки й торгівельно-економічних

зв'язків у нових реаліях. З огляду на це варто відмітити високу актуальність, наукову значимість і практичну направленість вирішення важливих питань удосконалення митно-тарифної політики. Насамперед йдеться про перспективу зростання експорту, що супроводжується збільшенням виручки у валюті та наповненням доходної частини державного бюджету. Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС торгівельне співробітництво з країнами учасницями ЄС пришвидшилось, обсяг експортно-імпорتنних операцій мав чітку тенденцію до зростання.

Широкомасштабне військове вторгнення агресора не припинило процес європейської інтеграції України, навпаки, європейський вектор розвитку нашої країни набуває більш реальних і чітких рис. Отже, питання формування митно-тарифного механізму реалізації митної політики в умовах інтеграції до ЄС є актуальним і має важливе практичне значення.

Темпи економічного розвитку країни залежать від того, наскільки успішно країна вбудована у міжнародний митний простір. В умовах воєнного стану важливим є забезпечення безперервного ввезення в країну товарів критичного імпорту та необхідних засобів військової динаміки й забезпечення сталого розвитку економіки України зумовили необхідність проведення даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням митної політики та митно-тарифного регулювання присвячені праці І. Бережнюка [1; 2], О. Гребельника [3], О. Дем'янюк [4], В. Мартинюка [5], О. Сторожук [6] та ін. Разом з тим, процес формування митної системи України є безперервним, і потужні нові виклики і безпрецедентні завдання стоять перед органами державної влади щодо регулювання соціально-економічних процесів за допомогою митної політики. Необхідність розробки та впровадження адекватного митно-тарифного механізму реалізації євроінтеграційної митної політики приєднання до спільного європейського ринку потребує нових досліджень, присвячених цій темі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Європейський вектор розвитку України не переривається воєнним станом та випробуваннями, які проходить наша країна. Отже, метою статті є комплексне теоретико-практичне дослідження митно-тарифного механізму реалізації митної політики в умовах європейської інтеграції України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначимо теоретичні підходи до обґрунтування взаємозв'язку та підпорядкованості між категоріями "митна політика" та "митно-тарифний механізм" її реалізації. Сукупність зовнішніх, геополітичних та економічних, чинників впливу та ендогенних, вітчизняних факторів формують змістовне наповнення митної політики. У структурі державного регулювання економіки вона безпосередньо пов'язана із зовнішньо-економічною,

бюджетно-податковою, структурно-галузевою, кредитною та валютною політиками. Пріоритети митної політики полягають у забезпеченні розвитку внутрішнього товаровиробництва, стимулюванні окремих галузей вітчизняного господарства, підтриманні оптимальної структури торгівельного балансу країни. Митна політика — це мистецтво досягнути стійкого економічного розвитку за допомогою використання елементів митно-тарифного механізму.

Сфера впливу митно-тарифного механізму країни у структурі світового товарообороту інституційно обмежена рамковими угодами і завжди відбиває досягнутий рівень прав та обов'язків між країнами — партнерами, учасниками митних союзів і визначає можливості та перспективи кожного з них на міжнародних ринках товарів та послуг. Україна вступила до СОТ у травні 2008 року, наразі діє Угода про асоціацію з ЄС, на зміну якій має прийти Договір про членство в ЄС після проведення Україною відповідних реформ з набуття членства [7, с. 330; 8].

Поняття "митно-тарифний механізм" широко використовується у фінансовій сфері, проте, у науковій літературі достатньо чітко і структуровано не викладено в чому полягає його зміст, структурні елементи, вплив на особливості управління фінансово-господарською діяльністю в сфері зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств.

Митно-тарифний механізм — це сукупність форм і методів впливу уповноважених митних та фінансових органів на обсяг та структуру експортно-імпорتنних операцій, за допомогою таких елементів як: митно-тарифне планування, митні ставки і тарифи, встановлення лімітів — квот на ввезення-вивезення, митного контролю і аудиту, ведення митної статистики, нормативно-правового та інформаційного забезпечення.

Розглянемо складові елементи митно-тарифного механізму:

- митно-тарифне планування — складання торгівельного та платіжного балансу, показники яких є складовою планування основних макропоказників економічного та соціального розвитку, а також планування доходної частини державного бюджету;

- митні норми — ставки мита та інших податків, які справляються при торгівельних операціях між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (можливості застосування особливих видів мита — спеціального, компенсаційного, антидемпінгового мита, митні платежі, ПДВ, акцизний податок) і стандарти (форми декларування товарів, методи визначення митної вартості товарів, класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності та кодування товарів, митне оформлення);

- митні ліміти — певні обмеження (квоти) на обсяг експортних/імпорتنних поставок окремих або групи товарів до країни;

- митно-тарифні стимули — зменшення ставок оподаткування або звільнення від оподаткування, преференційні і пільгові ставки, режими "безвізу", транскордонної торгівлі;

- фінансові санкції — штрафи, пеня за порушення митного законодавства;

- митний контроль — здійснення перевірок, організація процедур митного оформлення товарів та інших предметів, що прямують через кордон;

— митний облік і аудит — створення уніфікованої і прозорої системи обліку та аудиту, цифровізація обліку експортно-імпортних операцій;

— ведення митної статистики та аналіз митних показників — обмін інформацією з митними органами інших країн;

— нормативно-правове (кодекси, закони, постанови, укази, конвенції, угоди) та інформаційне забезпечення (єдина автоматизована інформаційна система митних органів, що включає автоматизовану систему митного оформлення "Єдине вікно для міжнародної торгівлі") — єдиний державний інформаційний веб-портал.

Сучасні модифікації митно-тарифного механізму визначаються потребами війни та переважно пов'язані зі спрощеннями митних процедур, зокрема у випадку торгівлі з країнами ЄС. Проте нерідко зміни митно-тарифного механізму можуть супроводжуватися бажанням країн-партнерів отримати додаткові прибутки від надскладної ситуації, в якій опинилась Україна, наприклад, шляхом збільшення ставок за перевезення зерна кораблями, які дозволяють отримувати вищі доходи Туреччині.

Економіка України до війни була і сьогодні залишається експортно-орієнтованою. Експорт за товарними позиціями диверсифікований та здійснюється у більш ніж 200 країн. У структурі українського експорту переважає аграрна продукція (зернові, рослинні олії та шрот, кукурудза тощо); чорні метали; машини та обладнання, зокрема, електричні машини тощо. "Структура українського експорту дуже різноманітна. В ухваленій світовій класифікації існує майже 5200 різновидів найменувань товарів. Ми експортуємо близько 4000. Це свідчить про те, що у нас досить диверсифікована економіка. Це дає більше шансів знайти різних споживачів на різних ринках. А в кризовій ситуації робить більш стійкими" [9].

Європейський Союз, як єдина митна територія, в торгівлі товарами та послугами з Україною залишається основним партнером, його частка найбільша і складає більше половини. При цьому позитивним є те, що дві третини експорту з України є товари з доданою вартістю, а не сировина.

Варто відмітити, що у травні 2022 року Рада ЄС ухвалила рішення про тимчасове скасування антидемпінгових мит та квот на експорт продукції з України. Наступним кроком щодо лібералізації торгівлі з ЄС було продовження, на прохання української сторони, сприятливого митно-тарифного режиму торгівлі на один рік з 4 червня 2022 року до 5 червня 2023 року. "Регламентом передбачено Тимчасове призупинення дії всіх тарифів, передбачених Додатком I-A до Угоди про асоціацію, а саме: скасування мит для промислової продукції, що підлягали поступовому скасуванню впродовж семи років, тобто до кінця 2022 року; призупинення застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів; призупинення усіх квот для сільськогосподарської продукції" [10].

Таблиця 1. Стан торговельних відносин між Україною та ЄС у 2020—2022 рр. в млрд дол США

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо
2020	20,8 (↓9,4%)	25,5 (↓8,7%)	-4,7
2021	30,3 (↑45,5%)	32,3 (↑26,4%)	-2,0
2022	30,6 (↑1,1%)	28,7 (↓11,1%)	1,9

*Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою: усього (товари і послуги) = товари + послуги — вартість послуг для переробки товарів з метою реалізації за кордоном.

Джерело: складено авторами на основі [11]

Разом з тим, ЄС вимагає від уряду України утриматися від запровадження нових мит, крім тих, що вимагає військовий стан, закликає продовжувати боротьбу з корупцією, реалізовувати демократичні реформи. Таки дії наших партнерів позитивно вплинули на структуру торговельного балансу.

За даними таблиці 1, абсолютні показники експорту товарів і послуг в Україні за період 2020—2022 рр. зросли з 20,8 до 30,6 млрд дол з одночасним скороченням імпорту в умовах війни з 32,3 до 28,7 млрд дол у 2022 році [11].

Особливостями воєнного періоду стало те, що у сфері торговельних відносин між Україною та ЄС, зокрема зовнішніх торговельних операцій відбулося перевищення експорту над імпортом України. У 2022 році сальдо 1,9 млрд дол було позитивним на відміну аналогічних показників у довоєнному періоді.

Розглянемо основні товари і послуги, які експортувалися та імпортувалися Україною за період 2020—2022 р.р. Відбулися суттєві зрушення у структурі експортно-імпортних операцій під час війни (табл. 2 і 3). У 2020 та 2021 рр найбільшу питому вагу у переліку експортованих з України товарів займали чорні метали — 13,5 % та 20 % відповідно. У 2022 році після повномасштабної агресії Російської Федерації частка експорту скоротилася до 10%, тобто вдвічі у порівнянні з попереднім роком (табл. 2).

Таблиця 2. Питома вага основних товарів та послуг, що експортуються з України за період 2020—2022 рр., у %

ЗТО	Роки		
	2020	2021	2022
Експорт			
Експорт товарів, млрд дол, (% зростання / скорочення до попереднього періоду):			
чорні метали	13,5% (↓20,1%)	20,3% (↑126,8%)	10,0% (↓48,7%)
електричні машини	11,9% (↓4,1%)	9,6% (↑20,3%)	8,3% (↓10,0%)
жири та олії	9,9% (↑19,5%)	8,8% (↑35,3%)	11,0% (↑29,4%)
зернові культури	9,6% (↓32,3%)	7,2% (↑16,3%)	16,8% (↑141,7%)
руди, шлаки	7,8% (↓18,1%)	11,2% (↑107,6%)	8,5% (↓21,0%)
насіння і плоди олійних рослин	6,7% (↓18,5%)	5,5% (↑29,2%)	10,4% (↑96,5%)
деревина і вироби з деревини	5,3% (↓1,3%)	5,4% (↑46,4%)	5,8% (↑13,2%)
Експорт послуг, млрд дол, (% зростання / скорочення до попереднього періоду):			
послуги у сфері телекомунікацій	32,4% (↑29,9%)	29,8% (↑24,0%)	34,2% (↓10,8%)
транспортні послуги	25,4% (↓20,5%)	26,1% (↑13,8%)	24,5% (↓27,1%)
послуги з переробки матеріальних ресурсів	23,1% (↓7,5%)	21,9% (↓1,1%)	22,3% (↓20,9%)
ділові послуги	13,2% (↓8,4%)	13,8% (↑22,1%)	13,2% (↓26,0%)

Джерело: складено авторами на основі [11].

Таблиця 3. Питома вага основних товарів та послуг, що імпортуються в Україну за період 2020–2022 рр.

ЗТО	Роки		
	2020	2021	2022
Імпорт			
Імпорт товарів, млрд дол, (% зростання / скорочення до попереднього періоду):	23,1 (↓4,6%)	29,0 (↑25,2%)	27,0 (↓6,7%)
реактори ядерні, котли, машини	13,1% (↓6,4%)	13,3% (↑28,2%)	7,1% (↓50,1%)
засоби наземного транспорту, крім залізничного	11,4% (↓16,7%)	11,3% (↑28,3%)	10,8% (↓10,5%)
енергетичні матеріали	8,5% (↓25,4%)	11,0% (↑58,3%)	24,0% (↑103,7%)
електричні машини і устаткування	8,2% (↓6,3%)	7,0% (↑3,8%)	5,6% (↓25,4%)
фармацевтична продукція	7,5% (↑15,2%)	7,0% (↑17,6%)	4,8% (↓35,9%)
пластмаси, полімерні матеріали	5,6% (↓0,4%)	6,2% (↑36,0%)	5,0% (↓24,2%)
різноманітна хімічна продукція	3,3% (↓7,8%)	2,8% (↑10,1%)	2,4% (↓20,2%)
Імпорт послуг, млрд дол, (% зростання / скорочення до попереднього періоду):	2,4 (↓25,0%)	3,3 (↑38,5%)	1,7 млрд (↓48,5%)
ділові послуги	22,4% (↓24,7%)	19,2% (↑29,9%)	17,8% (↓52,2%)
транспортні послуги	19,6% (↓40,1%)	25,4% (↑59,8%)	40,1% (↓18,6%)
роялті та інші ПІВ	15,1% (↓8,0%)	12,0% (↑29,2%)	9,9% (↓57,6%)
послуги у сфері телекомунікацій	13,9% (↑6,7%)	12,3% (↑22,7%)	13,5% (↓43,4%)

Джерело: складено авторами на основі [11].

Пріоритетним напрямком торгівлі з ЄС у 2022 році стало вивезення зернових культур — 16,8% (відбулося зростання експорту зерна на 141,7%), попри блокування агресором міжнародних зернових угод та ускладнення експортних перевезень. У складі експортної сільськогосподарської продукції найбільш швидкими темпами зростає експорт насіння і плодів олійних рослин. З початку 2023 років у порівнянні з 2022 роком зростання відбулося більш ніж у 5 разів.

Експорт послуг у ЄС у 2022 році скоротився на 22,3% порівняно з попереднім роком і складав 3,4 млрд дол. Структура експорту послуг за три роки залишилася незмінною. До послуг, що стабільно експортуються з України, належать: послуги у сфері телекомунікацій, транспортні послуги, послуги з переробки матеріальних ресурсів, ділові послуги тощо.

За даними табл. 3 з 2020 до 2021 року Європейський Союз нарощував обсяги продажу товарів та послуг в Україну, зокрема за рік по товарним позиціям на 25,2%, з 23,1 до 29 млрд дол. відповідно, щодо послуг, то вони також зросли на 38,5%, з 2,4 до 3,3 млрд дол. Але, вже у 2022 році за рік війни в Україні, імпорт товарів скоротився з 29 до 27 млрд дол. на 6,7%. У 2022 році підтримка ЄС у сфері міжнародної торгівлі здійснювався шляхом зростання обсягу продажу в Україну енергетичних матеріалів, їх частка у загальному обсягу імпортованих Україною товарів зросла з 11% до 24% [11].

У 2022 році майже на половину скоротився імпорт послуг, з 3,3 до 1,7 млрд дол, зокрема роялті та інші ПІВ — на 57,6%, ділові послуги — на 52,2%, послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю — на 45,4%; послуги в сфері телекомунікацій — на 43,4%.

Значним кроком у поглибленні євроінтеграційних процесів в Україні в умовах війни було послідовне запровадження з березня 2022 року чотирьох режимів "безвізу": енергетичного; транспортного; економічного та митного.

З 1 жовтня 2022 року вступили в дію зміни до Митного кодексу України [12] й Україна приєдналась до Конвенції про процедуру спільного транзиту та до нової транзитної системи на базі сучасних технологій обміну інформації між митницями — NCTS (New Computerized Transit System) [13]. Таким чином, розпочався процес "митного безвізу" — спрощеної процедури експортно-імпортного декларування та перевезення товарів за допомогою обміну інформацією на основі використання цифрових технологій в діяльності митниць. Перевагами цього процесу є спрощення процедур декларування, порядку проходження митного оформлення, надання фінансових гарантій учасникам зовнішньоекономічної діяльності.

Митна політика залежить від того, в яких союзах перебуває Україна. На часі необхідність удосконалення підходів до вирішення питання членства та статусу України у митних союзах, що забезпечить надходження в Україну імпортованих високотехнологічних товарів для виробництва сучасного озброєння та військової техніки, будівництва житла, комунікацій та інфраструктурних об'єктів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Митно-тарифний механізм реалізації митної політики в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення має слугувати ключовою метою — забезпечувати охорону і захист національних інтересів, разом з тим, сприяти досягненню стратегічної мети — членства України в ЄС. В цьому контексті важливим є налагодження співробітництва з митними органами країн ЄС, нашими найбільшими торговельними партнерами, удосконалення митних правил і процедур відповідно до кращих практик ЄС.

В умовах зростання логістичних проблем і обмеженості транспортних коридорів зростає навантаження на діючі митні органи, які повинні удосконалити свою роботу з метою сприяння торгівлі, яка забезпечує зростання виробництва і отримання валютної виручки вітчизняними виробниками. Разом з тим, протидія військовій агресії вимагає від митних органів посилити контроль за доставкою озброєння та протидіяти диверсійній роботі, контролювати дотримання санкцій щодо компаній і осіб, що співпрацюють з країною-агресором.

Новий рівень інтеграції — вступ до ЄС — вимагатиме усунення перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, робочої сили і капіталу. Отже, в митній політиці це потребуватиме приєднання до митного союзу ЄС і перенесення митного кордону на схід держави та проведення реструктуризації митних органів. Важливим в цьому контексті є реалізації антикорупційних заходів під час проведення митної реформи, встановлення сучасних технологій збору і обробки інформації, цифровізації митної справи, підбір і підготовка кадрів на основі європейських стандартів.

Подальші дослідження мають бути направлені на розробку механізмів захисту вітчизняних виробників, малого і середнього бізнесу в умовах нового етапу інтеграції з ЄС.

Література:

1. Бережнюк, І. Г. Сучасні аспекти впливу системи регулювання ЗЕД на формування експортоорієнтованої діяльності підприємств. Вісник Хмельницького національного університету, 2020, 2: 200—204.

2. Бережнюк, І. Г.; Несторишен, І. В. Митно-тарифне регулювання: міжнародний досвід та вітчизняна практика. Митна безпека, 2019, 3: 10-20.

3. Гребельник О.П. Аналіз наслідків застосування додаткового митного платежу як регулятивного заходу стабілізації платіжного балансу. Вісник КНУТД. 2016. № 5. С. 50—59.

4. Дем'янюк О. Актуальні проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Вісник ТНЕУ. 2013. № 4. С. 94—102.

5. Мартинюк, В. П. Походження та роль мита у фінансовій системі держави. Світ фінансів, 2017, 3 (20): 17—23.

6. Сторожук, О. В.; Свириденко, Г. М. Митно-тарифне регулювання як фактор забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції. Глобальні та національні проблеми економіки, 2017, 17: 94—98.

7. Лютий І. О., Боринець С. Я., Варналій З. С. Фінанси: підруч. за ред. д. е. н., проф. І. О. Лютого, Київ: Ліра-К, 2017. 728 с.

8. Угода про асоціацію між Україною з ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.03.2023 р.).

9. Вероніка Мовчан: сильна сторона українського експорту — це робота на різних ринках. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/comments?pid=6530> (дата звернення: 10.04.2023 р.).

10. До уваги експортерів. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=351bbe54-d274-4a71-9141-58023629451c&title=DoUvagiEksporteriv-Z4-Chervnia2022-RokuUT%20%20orgivliMizhUkrainoiuTasZastosovuiutsiaUmovi-PeredbacheniReglamentomvropeiskogoParlamentuTaRadi2022-870-Vid30-Travnia2022-RokuProTimchasovuLiberalizatsiiuTorgivli-YakaDopovniuTorgoviPostupkiSchoZastosovuiutsiaDoUkrainskoiProduktsiiVidpovidnoDoUgodiProAsotsiatsiiu> (дата звернення: 10.04.2023 р.).

11. Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2022 році. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6b2412a2-219c-4aa9-b4ef-87f9690e520f&title=BiuletенPotochnogoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas> (дата звернення: 29.03.2023 р.).

12. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 20.02.2023 р.).

13. Конвенція про процедуру спільного транзиту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text (дата звернення: 10.03.2023 р.).

References:

1. Berezniuk, I. H. (2020), "Modern aspects of the influence of the foreign exchange regulation system on the formation of export-oriented activities of enterprises", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, pp. 200—204.

2. Berezniuk, I. H. and Nestoryshen, I. V. (2019), "Customs and tariff regulation: international experience and domestic practice", *Mytna bezpeka*, vol. 3, pp. 10—20.

3. Hrebelynyk O.P. (2016), "Analysis of the consequences of applying an additional customs payment as a regulatory measure to stabilize the balance of payments", *Visnyk KNUITD*, vol. 5, pp. 50—59.

4. Demianiuk O. (2013), "Actual problems of non-tariff regulation of foreign economic activity in Ukraine", *Visnyk TNEU*, vol. 4, pp. 94—102.

5. Martyniuk, V. P. (2017), "The origin and role of customs duties in the financial system of the state", *Svit finansiv*, vol. 3 (20), pp. 17—23.

6. Storozhuk, O. V. and Svyrydenko, H. M. (2017), "Customs and tariff regulation as a factor in ensuring the foreign economic security of the state in the conditions of European integration", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 17, pp. 94—98.

7. Liutyj I. O., Borynets' S. Ya. and Varnalij Z. S. (2017), *Finansy [Finance]*, Lira-K, Kyiv, Ukraine.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine and the EU", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Accessed 22 March 2023).

9. The official site of The Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER) (2022), "Veronika Movchan: the strength of Ukrainian exports is work in different markets", available at: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/comments?pid=6530> (Accessed 28 March 2023).

10. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "To the attention of exporters", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=351bbe54-d274-4a71-9141-58023629451c&title=DoUvagiEksporteriv-Z4-Chervnia2022-RokuUT%20%20orgivliMizhUkrainoiuTasZastosovuiutsiaUmovi-PeredbacheniReglamentomvropeiskogoParlamentuTaRadi2022-870-Vid30-Travnia2022-RokuProTimchasovuLiberalizatsiiuTorgivli-YakaDopovniuTorgoviPostupkiSchoZastosovuiutsiaDoUkrainskoiProduktsiiVidpovidnoDoUgodiProAsotsiatsiiu> (Accessed 10 April 2023).

11. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "Bulletin of the state of trade relations between Ukraine and the EU in 2022", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6b2412a2-219c-4aa9-b4ef-87f9690e520f&title=BiuletенPotochnogoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas> (Accessed 27 March 2023).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "Customs Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 22 March 2023).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "Convention on the common transit procedure", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text (Accessed 22 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.

L. Kalinichenko,

*Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics and Management,
Kharkiv National University named after V.N. Karazina, Ukraine*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9847-8448>

M. Mishchenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0372-1957>

L. Martseniuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4121-8826>

V. Bobyl,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7306-3905>

O. Pikulina,

*PhD in Economics, Associate Professor. Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Psychology, Ukrainian State University of Science and Technologies*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4803-427X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.76

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF ROLLING STOCK ON INFRASTRUCTURE FACILITIES AS A FACTOR OF MANAGEMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF TRANSPORT CONSTRUCTION ENTERPRISES

Л. А. Калініченко,

*д. е. н., професор кафедри економіки та менеджменту,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна*

М. І. Міщенко,

*д. е. н., професор кафедри економіки та менеджменту,
Український державний університет науки і технологій, Україна*

Л. В. Марценюк,

*д. е. н." професор кафедри економіки та менеджменту,
Український державний університет науки і технологій, Україна*

В. В. Бобиль,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри фінанси, облік та психологія,
Український державний університет науки і технологій, Україна*

О. В. Пікуліна,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінанси, облік та психологія,
Український державний університет науки і технологій, Україна*

АНАЛІЗ ВПЛИВУ РУХОМОГО СКЛАДУ НА ІНФРАСТРУКТУРНІ ОБ'ЄКТИ, ЯК ФАКТОР УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОГО БУДІВНИЦТВА

The article examines the impact of various types of rolling stock, both retrospective, current, and prospective, on infrastructure objects of railway transport, the study of influencing factors will allow to estimate the scope of work on the restoration of such objects, and this will be the basis for the formation of economic indicators of the production program of transport enterprises construction. In this way, it will be possible to influence the economic efficiency of the activities of such enterprises, rationally using their production capacities, taking into account the specifics of the performance of individual works at infrastructure facilities. The purpose of the article is to study the potential for

increasing the economic efficiency of transport construction enterprises due to the streamlining and rational long-term planning of the production program of their activities, the main elements of which are the elimination of the accumulated wear and tear of infrastructure objects due to the negative impact of rolling stock of various types during operation. Research methodology involves the use of methods: general scientific methods (abstraction and concretization, induction and deduction, analogy), theoretical research (descent from abstract to concrete), empirical research (comparison, observation), synthesis, analysis, etc. The relevance of solving the scientific problem defined in the article is that JSC "Ukrzaliznytsia" strives to improve the operational indicators of its activity due to the development of the rolling stock fleet and its operational indicators, and the restraining factor is the infrastructure facilities, which according to their technical condition, primarily due to wear and tear, do not allow to use the operational potential to the full extent. It is at this stage that JSC "Ukrzaliznytsia" should pay attention to the efficiency of transport construction enterprises, the purpose of which is to bring the condition of infrastructure facilities to the required operational level. This will allow to optimize the maintenance costs of such facilities and increase the economic efficiency of transport construction enterprises. The results of the study are as follows: the results of the study on determining the main factors affecting the volume and structure of works of transport construction enterprises are presented. The originality and practical value of the research lies in the fact that the article systematizes existing areas of negative impact of rolling stock on infrastructure objects, which directly affects the volume and structure of works of transport construction enterprises, which allows rational management of the economic efficiency of their activities. The conclusions of the study are as follows: the results of the study on the analysis of the impact of rolling stock on infrastructure objects proposed in the work will allow to improve, in the end, the management of the economic efficiency of the activities of transport construction enterprises. The results of the conducted research can be useful for the enterprises of JSC "Ukrzaliznytsia", which, due to their functional purpose, have to perform works on the elimination of wear and tear of infrastructure facilities in order to improve the operational activities of railway transport.

У статті досліджено вплив різних типів рухомого складу, як ретроспективного, поточного, так і перспективного на інфраструктурні об'єкти залізничного транспорту, дослідження факторів впливу дозволить оцінити обсяги робіт по відновленню таких об'єктів і це буде основою до формування економічних показників виробничої програми підприємств транспортного будівництва. Таким чином можна буде впливати на економічну ефективність діяльності таких підприємств, раціонально застосовуючи їх виробничі потужності, з врахуванням специфіки виконання окремих робіт на інфраструктурних об'єктах. Метою статті є дослідження потенціалу з підвищення економічної ефективності діяльності підприємств транспортного будівництва за рахунок упорядкування та раціонального перспективного планування виробничої програми їх діяльності, основними елементами якої є ліквідація накопиченого зносу інфраструктурних об'єктів внаслідок негативного впливу рухомого складу різних типів в процесі експлуатації. Методологія дослідження передбачає використання методів: загальнонаукових методів (абстрагування й конкретизація, індукція та дедукція, аналогія), теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного), емпіричного дослідження (порівняння, спостереження), синтез, аналіз та ін. Актуальність вирішення наукової проблеми, що визначена у статті, полягає в тому, що АТ "Укрзалізниця" прагне покращити експлуатаційні показники своєї діяльності за рахунок розвитку парку рухомого складу та його експлуатаційних показників, а стримуючим фактором є інфраструктурні об'єкти, що за своїм технічним станом, в першу чергу — зношеністю — не дозволяють використовувати експлуатаційний потенціал в повній мірі. Саме на даному етапі АТ "Укрзалізниця" має звернути увагу на ефективність діяльності підприємств транспортного будівництва, призначенням яких є доведення стану інфраструктурних об'єктів до потрібного експлуатаційного рівня. Це дозволить оптимізувати витрати на утримання таких об'єктів і підвищити економічну ефективність діяльності підприємств транспортного будівництва. Результати дослідження наступні: представлено результати дослідження по визначенню основних факторів, що впливають на обсяг та структуру робіт підприємств транспортного будівництва. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті систематизовано наявні напрямки негативного впливу рухомого складу на інфраструктурні об'єкти, що прямо впливає на обсяги та структуру робіт підприємств транспортного будівництва, що дозволяє раціонально управляти економічною ефективністю їх діяльності. Висновки дослід-

ження наступні: запропоновані у роботі результати дослідження з аналізу впливу рухомого складу на інфраструктурні об'єкти, дозволять покращити, в підсумку управління економічною ефективністю діяльності підприємств транспортного будівництва. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для підприємств АТ "Укрзалізниця", які через своє функціональне призначення мають виконувати роботи з ліквідації зносу інфраструктурних об'єктів задля покращення експлуатаційної діяльності залізничного транспорту.

Key words: competitiveness, railway transport, transport infrastructure, transport construction enterprise, development, cost price, organizational and economic mechanism, economic efficiency.

Ключові слова: конкурентоспроможність, залізничний транспорт, транспортна інфраструктура, підприємство транспортного будівництва, розвиток, собівартість, організаційно-економічний механізм, економічна ефективність.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

Forecasting the operating conditions of infrastructural facilities presupposes the determination for the forecasted period of such traffic flow parameters that have the maximum (negative) influence on the technical and operational level of infrastructural facilities, the condition of which depends on the projected amount of work on their restoration, and therefore, the production program activities of transport construction enterprises.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS OF RECENT YEARS

Significant scientific developments regarding the determination of the impact of rolling stock on infrastructure objects, in order to determine the amount of funds for the restoration of objects, budgeting of transport enterprises have outstanding domestic scientists: A.O. Bezugliy [1], Yu.M. Bibik [2], V.V. Bobyl [3], A. V. Kuzmenko [4], O. V. Savchenko [9]. Thanks to the works of I.B. Matviev [7], A.V. Mysnik [9], which provide an opportunity to determine the level of harmonization of the European railway legislation with the domestic one, we are able to determine the target economic priorities in the activities of transport construction enterprises taking into account modern European legislation. Scientists I.O. Lutyi [5], L.V. Martsenyuk [6] consider the theoretical and practical possibilities of creating a financial microclimate for attracting investments in various areas of operational activity of transport systems. In the current, turbulent economic conditions, special attention must be paid to the management of the economic security of transport enterprises, including enterprises of transport production. Such questions are considered in the work of M.I. Mishchenko [8]. The issue of the mechanism of forming priority directions for increasing the financial stability of transport enterprises in order to ensure effective, uninterrupted work of transport construction enterprises is presented in the work of scientists: I. O. Khomenko, V. M. Gurnak, L. M. Volynets [11].

HIGHLIGHTING PREVIOUSLY UNRESOLVED PARTS OF THE OVERALL PROBLEM

The increase in axial and running loads of rolling stock in the future, the issue of identifying the laws and rates of their growth are constantly the object of constant close attention of scientists.

The method of extrapolation forecasting was used almost everywhere when developing a forecast of the noted rolling stock parameters.

Therefore, the forecast of the noted parameters of the rolling stock was traditionally carried out on the basis of the dynamics of their development for a certain previous period with subsequent extrapolation to the future.

SETTING OBJECTIVES

The purpose of the article is to study the potential for increasing the economic efficiency of the activities of transport construction enterprises due to the streamlining and rational long-term planning of the production program of their activities, the main elements of which are the elimination of the accumulated wear and tear of infrastructure objects due to the negative impact of rolling stock of various types during operation.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

For modern business conditions characterized by a turbulent economy, such an approach to determining the prospective parameters of rolling stock is not entirely justified.

This is primarily due to the fact that nowadays there is a significant reduction in production volumes in almost all branches of the national economy of Ukraine. As a result, there was a significant reduction in the volume of rail transport. During the economic crisis, the volume of freight railway transportation decreased several times, and on some railways the decrease in transportation was even more significant, for example, on the Southern Railway — by 6.0 times, on the South-Western and Odesa Railways — by 5.3 times, on the Lviv Railway — by 5, 1.

On the other hand, the negative impact of such a factor as the decline in production in the cargo-generating

industries on the quantitative and qualitative indicators of freight transportation is temporary and recently more and more severe.

Therefore, in modern economic conditions, the forecast of axial and running loads of rolling stock for the period up to 2030 (according to the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 (order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.05.2018 No. 430-p)) is carried out using extrapolation method of forecasting according to the standard method of selection of a linear trend, construction of confidence intervals and standard error of the forecast, based on the following prerequisites. First, recently there has been some stabilization of economic indicators of activity in cargo-generating industries. Secondly, as noted in the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030, already by 2030 Ukraine will reach the values of indicators of economic activity equal to those that were noted in the pre-crisis period. Thirdly, the application of the extrapolation method of forecasting is appropriate for the reason that in our case the depth of the analyzed time period is much greater than the depth of the forecast and contains all the main stages of the development of railway rolling stock.

Taking into account all of the above, we note that the forecast was carried out in Microsoft Excel for Windows on the basis of initial data characterizing the change in the values of axial and linear loads as a function of time and compiled according to the growth diagrams of these loads.

One of the most necessary elements of forecasting by the method of extrapolations is the function for analytical alignment of time series obtained on the basis of a qualitative analysis of the dynamics of the development of axial and running loads of railway rolling stock.

The analysis carried out over a period of more than an age allows us to highlight the following feature — a steady trend of increasing values of axial and running loads of all types of rolling stock.

Carrying out the forecast of the development of axial and linear loads of railway rolling stock, which definitely increase the load, both dynamic and static, on infrastructure objects, one cannot fail to note that the change (increasing direction) of such indicators is a consequence of positive changes in railway transport as in now and in the near future.

In particular, the following can be noted.

The share of rolling stock in the cost of fixed assets of railway transport is more than 60%. However, its technical condition has significantly deteriorated in recent years, the average wear rate is more than 60%. If radical measures are not taken to renew the rail rolling stock in the next 4-5 years, its mass failure may occur.

In order to provide railways with the strategic tasks of the country's vital activities and support its export potential, rail rolling stock needs perspective development.

The situation with the fleet of passenger rolling stock is characterized by its extremely unsatisfactory condition. Locomotives, locomotive-hauled passenger cars, diesel and electric trains are inferior to foreign counterparts in

important parameters and require significant costs for operation, maintenance and repair. Low consumer quality of wagons, poor sanitary and technical conditions of passage became one of the factors of decreasing demand for passenger transportation, increasing their unprofitability.

According to the calculations of Ukrzaliznytsia, in order to fully meet the demand of the population in passenger transportation, the fleet of locomotive-hauled wagons should number about 10,000 units. Currently, the inventory fleet consists of 8,400 passenger cars, of which almost 1,200 have an exhausted resource (the service life exceeds 28 years). In fact, the working fleet of passenger cars is 7,254 units, or 72% of the need.

In addition to the decrease in the total number of passenger cars, it is also necessary to note their moral and physical aging. The average age of the wagons in use is about 18 years. Without proper replenishment and renewal of the fleet, the shortage of passenger cars will grow so that in the coming years, the actual availability of cars is expected to be half of what is needed.

An analysis of the state of the passenger locomotive fleet shows that 72% of the existing main line electric locomotives have reached the end of their standard service life (30 years). To ensure local and suburban transportation, sections of electric trains and diesel trains are used, the degree of wear and tear of which is: for electric trains — 76%; for diesel trains — 84%; 27% of the electric train fleet and 45% of the diesel train fleet are operated beyond the standard service life.

The freight locomotives and wagons at the disposal of JSC "Ukrzaliznytsia" are also outdated both physically and morally. With low technical and economic parameters and low operational reliability, they constantly require increased maintenance and repair costs. The condition of many types of freight rolling stock approaches a critical level and cannot satisfy consumer demand.

The distribution of the fleet of freight electric locomotives according to service life shows that by 2030, the service life of 83% of electric locomotives will be exhausted, of which 77% are direct current electric locomotives, 89% are alternating current electric locomotives. Thus, the railways of JSC "Ukrzaliznytsia" face an urgent need to update the fleet of electric locomotives.

Today, 23% of diesel locomotives, including 28% of shunting locomotives, have exhausted their resource and are subject to exclusion from the inventory or extension of their service life.

By 2030, 93% of mainline and 73% of shunting diesel locomotives will reach the end of their service life. When diesel locomotives are operated beyond their service life, indicators of economic efficiency significantly deteriorate, the specific consumption of diesel fuel increases, and traffic safety deteriorates.

Most of the freight and shunting locomotives operating on the railways of Ukraine were designed and produced in the 60—70s, and in terms of quality, they are significantly worse than modern foreign ones, and in comparison with them, they have higher maintenance costs. In addition, the lack of modern microprocessor control and diagnostic systems, asynchronous traction drive, modern cooling

system of traction electric machines reduces their efficiency by 15—20% compared to foreign models, and the use of outdated designs leads to a decrease in their reliability.

The fleet of freight cars as a whole has the following structure:

- Semi-trailer trucks — 46.3%;
- Tank — 10%;
- covered wagons — 11.5%;
- universal platforms — 8.4%;
- special wagons — 23.8%.

In addition, there are 6,850 refrigerated wagons (including 1,330 autonomous ones) in the wagon fleet, the operation and maintenance of which is provided by the "Refrigerated Wagon Company" branch of JSC "Ukrzaliznytsia".

In recent years, railways have experienced a shortage of loading resources, first of all universal semi-wagons and tanks, as well as special wagons such as rolling stock.

The basic technical solutions of the wagons of the operating fleet were developed in the 1930s and 1960s and remained without significant changes, except for the axle unit, which was transferred from sliding bearings to roller bearings in the 1970s and 1980s. In this regard, the freight wagon fleet is physically and morally outdated, often causes accidents on the railways and does not meet modern reliability requirements. The most significant disadvantages are the 18—100 model trolleys, which do not provide the design speed of the wagons, cause intensive wear and tear of wheel pairs and rail tracks, etc. Absorbers have insufficient energy capacity, which leads to frequent damage to wagons and cargo during shunting operations. Low reliability is characterized by the axle unit and wagon bodies.

All this leads to a high frequency of uncoupling of wagons for unplanned, so-called current repairs with significant costs. For example, semi-cars and tank cars, in addition to annual planned depot repairs, are submitted for current repairs about ten times a year.

The distribution of the fleet of freight cars by service life shows that by 2030, the service life of 35% of their total number will be exhausted, including half-cars — 71%; tank cars — 53%; covered wagons — 41%; platforms — 33%; 37% of special wagons, of which 85% were rolling stock.

The dynamics of demand for transportation in the perspective of 2030 will be influenced by various factors, which will lead to the following consequences.

The structure of demand for transportation in different types of connections over different distances will change.

In particular, the demand for transportation in wagons with a higher level of comfort and the demand for long-distance transportation for the purpose of business, tourism, and recreation will increase. Business and tourist trips (which will be carried out mainly by young passengers) are such a specific segment of the market, where there will probably be a demand for transportation in trains of a new type for Ukraine — day express trains.

The development of resorts will lead to a certain increase in international traffic between Ukraine and its northeastern neighbors and, although to a lesser extent, with its western neighbors.

In suburban traffic around big cities, the competition will become even more tangible from the route taxis, which will take over a part of the passenger traffic of the first suburban zones, that is, commuter trains will be dominated by passengers who travel longer distances.

It can be noted in terms of wagon management that the wagons of the new generation should be suitable for operation both in traditional trains together with old-type wagons, and in high-speed trains that run on load-intensive routes and serve international transport corridors.

In the first case, the conditions of operation of the rolling stock are determined by the presence of an already existing fleet of wagons, which dictate well-established, currently well-known requirements for wagons. So, for example, the speed of trains up to 90 km/h is determined by the technical capabilities of the mod trolley. 18-100. Therefore, it is necessary to carry out an in-depth modernization of the mod cart. 18-100, as well as create a new generation cart.

In the second case, both on domestic lines and in international transport corridors, the actual speed can reach 120 km/h, which corresponds to the "SS" traffic mode on the railways of Western Europe. For high-speed freight cars, a design speed of more than 140 km/h is allowed.

When developing wagons of a new technical level and the possibility of their use in traditional trains (the first case), the main requirement is the technical compatibility of the wagons of the new generation with the already existing fleet of wagons. At the same time, the possibility of development of transportation as part of high-speed, international and heavy-duty trains is envisaged. An important requirement is also the maximum possible mutual unification of their nodes and details.

The creation of wagons of a new technical level (the second case) must fully meet the reliability requirements. In addition, the specific cost of production should be reduced by at least 10%, traffic safety should be increased (the probability of accidents is reduced from $3 \cdot 10^{-6}$ to $1 \cdot 10^{-6}$, i.e. three times), the level of mechanization of labor on loading— unloading works (from 45% to 70%). At the same time, all new wagons running on the railways of Ukraine must meet the requirements of the 1-T dimension and be suitable for movement at a speed of 120 km/h. For heavy-duty wagons, the design speed should be 100 km/h, which multiplies the load on the functioning of transport construction enterprises, which must ensure the appropriate technical and technological condition of infrastructure facilities. To ensure the economic expediency of carrying out restoration works and bringing infrastructural facilities and their condition to the requirements of the rolling stock.

Structurally, the wagons of the new generation are assembled from unified blocks, normalized and standardized nodes and modules, which makes it possible to manufacture multi-purpose wagons based on one basic design, and also makes it possible to increase the level of specialization and cooperation in production not only within the scope of wagon building, but also at wagon repair enterprises. to more effectively use the work of researchers, designers and technologists in the direction of shortening the "research-production" cycle.

Cars of high-speed trains of international transport corridors must meet the dimensions requirements of the Ministry of Transport, as well as all the requirements for cars of the "East-West" type and ensure the "SS" traffic mode.

Universal wagons.

Semi-wagons The basic should be a four-axle semi-wagon with a short body frame, which has increased strength and corrosion resistance of rolled sheet metal and profiles due to the use of improved grades of steel and economic rolled steel for machine building. When developing the design of the body of a semi-wagon with hatches, ensure the speed and convenience of unloading operations; the strength of the body must be sufficient to ensure the load from the wheel pair on the rails of 245 kN. The difference of the new generation wagons is a reinforced body structure, which will reduce operating costs due to the reduction of their receipts for current repairs. When developing the type of semi-cars, work is carried out to optimize the volume and shape of the body for maximum compliance with the properties and structure of the cargo to be transported. In particular, the body should not have corrugations and protruding elements that prevent unloading, especially in winter.

Covered wagons. The main direction in the development of covered wagons is to meet the requirements of shippers in terms of providing more convenient conditions for loading and unloading, securing and storing cargo. The design of the covered wagon of the new generation involves an increase in the volume of the body; a floor with typed metal sections with a special coating; the presence, if necessary, of separate partitions that can be moved. When designing the structure of the door, the development of devices that prevent the accumulation of loads on the door is assumed. Improved thermal insulation of the body, as well as ensuring the location of improved equipment for transporting people.

Platforms. The main direction of improvement of the platforms will be the coordination of their dimensions and technical characteristics with the requirements for transportation of mainly artificial cargoes. The design of the platform will allow for modular assembly, which consists in the possibility of equipping it with special equipment, which will provide it with new additional capabilities. The following platform configuration modules are offered:

- side, end sides, folding risers similar to those used on Western European platforms;
- timber risers of the VO-118 type in combination with supports for heavy-duty containers ISO 1 40 +1 20 , 2 30 , 3 20 ;
- end sides and supports for heavy-duty containers ISO 1 40 +1 20 , 2 30 , 3 20 ;
- risers and end walls for lumber in packages, as well as pipes of large diameter.

Achieving new functional capabilities of the platform is based on a tried and tested unified frame design. The possibility of combining the proposed modular configuration should minimize the empty mileage of this type of wagons. A unified frame will increase the maintainability of the platform and reduce operating costs. It is proposed

to abandon the transportation of bulk cargo on platforms. Modification of the platform for interstate and international transportation is planned.

The basis for developments should be the principle of modular composition with rational unification of nodes and systems, which reduces the cost of new equipment and its development.

The principle of modular arrangement allows:

- to include in the design of electric locomotives the possibility of their further modular modernization as more effective technical solutions are created;
- to ensure in the future the possibility of deploying additional enterprises for the modular assembly of electric locomotives with minimal capital investments;
- to lay down in the projects the maximum adaptability of electric locomotives to the service principles of maintenance and repair using transitional modular sets;
- to rationally invest funds in the development of new units and systems, maximally adapted for use in locomotives of various purposes and rationally deploy their production at specialized enterprises, creating a specific environment.

The development of electric locomotives of the new generation must be carried out on the basis of unified basic projects.

The basis for the formation of a complex of technical solutions for electric locomotives is laid:

- collectorless traction electric drive;
- integrated on-board microprocessor control systems with the main equipment diagnostics subsystem:
- new technologies for manufacturing bodies from modern structural ones
- materials with increased corrosion resistance, weight reduction,
- by increasing the service life;
- new constructions of the crew part, which ensure a tire mileage of 1 million km and maximum speeds of up to 160—250 km/h;
- new designs of traction gears;
- new braking equipment, which ensures maximum compatibility with the microprocessor control system.

The DS-3 experimental cargo-passenger electric locomotive will become the basis for the development of a new generation of electric locomotives. All electric freight locomotives of the new generation will be created on the basis of technical solutions developed on promising passenger cars, and will be unified with them as much as possible.

In order to increase the productivity of the use of locomotives and reduce the number of employees of the locomotive industry, it is necessary to optimize the number of the operating fleet of locomotives in the period from 2023 to 2030, reducing it by 15-20% relative to the volume of ton-kilometer work in 2023.

The main factors of increasing the productivity of locomotives are as follows:

- an increase in locomotive turnover stations by an average of 27%. For electric locomotives up to 1000 km per day, diesel locomotives — up to 500 km;
- 10% increase in locomotive crews turnover stations. Up to 300 km in an electric locomotive, up to 200 km in a diesel locomotive;

- an increase in the regional speed of freight trains by 20% (up to 41 km/h);
- creation of a flexible information and management system in the locomotive industry.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER DEVELOPMENT

An analysis of the deep economic recessions that have taken place in the world over the past 100 years shows that the rates of growth out of the crisis are higher than the rates of decline in the pre-crisis period. A long-term forecast based on these approaches gives the need for freight transportation until 2030, which is equal to the maximum on the railways of Ukraine in 1988.

The results of the research on the analysis of the influence of rolling stock on infrastructure objects proposed in the work will allow to improve, ultimately, the management of the economic efficiency of the activities of transport construction enterprises.

Література:

1. Безуглий А. О., Бельська О. Л., Бібик Ю. М., Ракович І. В. Нормативне забезпечення запровадження довгострокових контрактів на експлуатаційне утримання автомобільних доріг для забезпечення їх експлуатаційного стану. *Дороги і мости*. 2020. Вип. 22. С. 8—19.

2. Бибык Ю. Н. Особенности системы ценообразования в дорожном строительстве Украины. *Новая экономика*. 2019. Спецвыпуск № 2. С. 105—107.

3. Бобиль В. В., Дехтяр С. С. Специфіка функціонування підприємств транспорту в умовах фінансової нестабільності. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10273> (дата звернення: 06.03.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.5.4

4. Кузьменко А. В., Харченко В. В. Ціна як економічна категорія: порядок встановлення та методи ціноутворення в умовах сучасної ринкової економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 547—552.

5. Лютий І. О., Ювженко Н. М. Аналіз системи фінансування дорожньої інфраструктури України. *Наукові праці НДФІ*. 2019. Вип. 3. С. 66—75.

6. Марценюк Л. В., Міщенко М. І., Чернова Н. С. Визначення доцільності залучення інвестицій на концесійних засадах у залізничний транспорт України. *Економіка і держава*. 2020. № 9. С. 4—11. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.4

7. Матвієв І. Б. *Європейське залізничне законодавство* / І. Б. Матвієв. — Узин: Поліграфсервіс. — Вип. 1. 2006. 296 с.; том. 2. 2007. 312 с.

8. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Чернова Н. С., Гріненко М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. *Економіка і держава*. 2020. № 11. С. 35—40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35.

9. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Миснік А. В. Європейський досвід тарифоутворення на вантажні перевезення як інструмент фінансової безпеки залізниць. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.7

10. Савченко О. В., Марцінко Д. В. Аналіз методів ціноутворення та перспектив їх застосування. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 4. С. 304—308.

11. Хоменко І. О., Гурнак В. М., Волинець Л. М. Пріоритетні напрямки підвищення фінансової стійкості підприємств транспортної інфраструктури України. *Фінансові дослідження*. 2018. № 1 (4). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/110.pdf>

References:

1. Bezugliy, A. O., Belska, O. L., Bibik, Yu. M. and Rakovich, I. B. (2020), "Regulatory security for the provision of long-term contracts for the operation of motor roads for the security of their operational camp", *Roads and bridges*, Vol. 22, pp. 8—19.

2. Bibyk, Yu. N. (2019), "Features of the pricing system in road construction in Ukraine", *New economy. Special edition*, Vol. 2, pp. 105—107.

3. Bobil, V. V. and Dekhtyar, S. S. (2022), "The specifics of the functioning of transport enterprises in the minds of financial instability", *Efficient economy*, Vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10273> (Accessed 06 March 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.5.4

4. Kuzmenko, A. V. and Kharchenko, V. V. (2017), "Price as an economic category: the procedure for establishing that method of pricing in the minds of the current market economy", *Economics and Suspilstvo*, Vol. 13, pp. 547—552.

5. Lyuty, I. O. and Yuvzhenko, N. M. (2019), "Analysis of the financial system of the road infrastructure in Ukraine", *Scientific practice NDFI*, Vol. 3, pp. 66—75.

6. Martsenyuk, L. V., Mishchenko, M. I. and Chernova, N. S. (2020), "Determination of the dossile value of obtaining investments in concession ambushes for railway transport in Ukraine", *Economy and state*. Vol. 9, pp. 4—11. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.4

7. Matviev, I. B. (2006), "European railway legislation", *Polygraph service*, Vol. 1, no. 2.

8. Mishchenko, M. I., Martsenyuk, L. V., Chernova, N. S. and Grinenko, M. O. (2020), "Theoretical approaches to the management of economic security of transport enterprises in modern minds", *Economy and state*, Vol. 11, pp. 35—40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35.

9. Mishchenko, M. I., Martsenyuk, L. V. and Misnik, A. V. (2020), "The European experience of tariff formation for freight transportation as a tool for the financial security of railways", *Efficient economy*, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275> (Accessed 06 March 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.7

10. Savchenko, O. V. and Marcinko, D. V. (2018), "Analysis of pricing methods and prospects for their application. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*", *Economic sciences*, Vol. 4, pp. 304—308.

11. Khomenko, I. O., Gurnak, V. M. and Volynets, L. M. (2018), "Priority directions for increasing the financial stability of transport infrastructure enterprises of Ukraine", *Financial studies*. Vol. 1 (4), available at: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/110.pdf> (Accessed 06 March 2023). *Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.*

УДК 38.012

*L. Matiichuk,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Science, Ternopil Ivan Puluji National Technical University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6701-4683>**K. Pavlov,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Marketing, Lesya Ukrainka Volyn National University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2583-9593>**O. Pavlova,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Nature Management, Lesya Ukrainka Volyn National University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8696-5641>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.83

SECURITY IN THE SPHERE OF APPLICATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN UKRAINE: PECULIARITIES OF ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION OF SYSTEMATICITY

Л. П. Матійчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

К. В. Павлов,

д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

О. М. Павлова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та природокористування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки**БЕЗПЕКА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНОСТІ**

This article is devoted to the study of the content of nature, as well as the social and economic significance of the practical application of energy produced with the use of renewable energy sources. A relatively significant volume of applied and fundamental research by a wide range of leading scientists has been developed. A parallel was drawn between the content of practical knowledge regarding the production and subsequent use of renewable energy in Ukraine concerning European countries (under the conditions of a rather significant limitation of the amount of fossil fuel resources, the limitation of the possibility of realizing greenhouse emissions). Unique characteristics stratify types of possible renewable energy sources in Ukraine and European countries. The level of the energy potential of Ukraine in comparison with European countries regarding the practical implementation of modern approaches and means of implementation of renewable energy sources is determined.

Dissatisfaction with the state of the environment, as well as the level of energy deficit in Europe and domestic energy systems, suggest the need for theoretical and practical implementation of overcoming the difficulties of energy supply for industry and the population in the direction of the use in the life of various types of renewable energy sources. Rationality and limitations in the process of using organic resources in today's conditions create conditions for humanity to carry out its economic activities in such ways for about 50 years. Which, as an investigation, will necessarily cause at the global level the problem of the lack of energy to ensure any economic activity. Therefore, under today's conditions, the promising directions of the development of world energy generation in terms of the search for new approaches to the generation of renewable energy acquire a rather particular substantive importance.

In general, the natural factors of our country fully allow the use of several different renewable energy sources, such as wind energy, solar energy, water energy, and hydrogen energy. The peculiarities of practical management of the economy in industry and the everyday life of citizens make it possible to use and sell artificial products quite widely, among which it is worth noting: emissions of thermal energy, which have a place permanently in the activities of a wide range of industrial enterprises and organizations, combustible gas at enterprises in coal mining industry; waste from agricultural, household and industrial origin; products resulting from solid household waste processing; generation of alternative products-generators of alternative energy from agricultural waste. We believe that the practical implementation of tasks related to the development of energy produced using alternative sources in Ukraine, first of all, requires: the formation of a national-personal model for the development of the so-called "separate" energy industry with practically effective regulatory and legal instruments specifically for each type renewable energy source; a clear outline of the state's incentive policy for preferential policies for both producers and energy consumers; a constant search for alternative ways to attract additional funding to the RES sector.

Дана стаття присвячена дослідженню змісту природи, а також соціальному та економічному значенню практичного застосування енергетики, продукуюваної з ви використанням відновлювальних джерел енергії. Опрацьовано досить вагомий обсяг прикладних та фундаментальних досліджень широкого кола провідних вчених. Проведено паралель змісту практичних знань щодо продукування та наступного використання відновлювальної енергетики в Україні відносно країн Європи (за умов досить значної обмеженості обсягів викопних паливних ресурсів, обмеженістю можливості реалізації парникових викидів). Стратифіковано за особливим характеристиками види можливих відновлювальних джерел енергії в Україні та країнах Європи. Визначено рівень енергетичного потенціалу України в порівнянні з європейськими країнами відносно практичного впровадження в дію сучасних підходів та засобів реалізації відновлювальних джерел енергії.

Невдоволеність щодо стану навколишнього середовища, а також рівень енергодефіцитності в Європі та у вітчизняних енергетичних системах наводять на думку потребу у теоретичному та практичному впровадженні здолання складностей енергетичного забезпечення промисловості та населення в напрямі застосування в житті різного характеру відновлювальних джерел енергії. Раціональність, а також обмеженість в процесі використання в умовах сьогодення органічних ресурсів створюють умови для людства здійснювати свою господарюючу діяльність в такий спосіб близько 50 років. Що, як слідство обов'язково спричинить на глобальному рівні проблему відсутності енергетики з метою забезпечення будь-якої господарської дії. Від так, за умов сьогодення, досить особливої змістовної важливості набувають саме перспективні напрями розвитку світової енергогенерації в частині пошуку нових підходів о генерування відновлювальної енергетики.

Загалом, природні чинники нашої держави в повній мірі дозволяють застосовувати цілий ряд різноманітних відновлювальних джерел енергії, як енергію вітру, енергію сонця, енергію води, так і водневу енергію. Особливості практичного ведення господарства в промисловості та в побуті громадян дозволяють досить широко використовувати та реалізовувати продукцію техногенного характеру, серед яких варто відзначити: викиди теплової енергетики, що має на постійній основі місце в діяльності широкого кола промислових підприємств та організацій, горючого газу на підприємствах у вугледобувній промисловості; відходи від сільськогосподарського, побутового та промислового походження; продукти, що виникають в результаті переробки твердих побутових відходів; генерація з відходів функціонування сільського господар-

ства альтернативних продуктів-генераторів альтернативної енергетики. Вважаємо, що саме практична реалізація задач щодо освоєння енергетики продукуваної з використанням альтернативних джерел в Україні, в першу чергу потребує: формування вітчизняної-особистої моделі щодо розвитку так званої "окремої" енергетичної галузі з практично дієвими нормативними та правовими інструментами спеціально для кожного окремо взятого виду відновлювального енергетичного джерела; чітке окреслення політики з стимулювання з боку держави пільгових засад як для виробників, так і самих споживачів енергії; постійний пошук альтернативних шляхів з залучення додаткового фінансування у галузь ВДЕ.

Key words: renewable energy sources, energy, alternative energy, safety in the energy field, systematic safety, use of RES.

Ключові слова: відновлювальні джерела енергії, енергетика, альтернативна енергетика, безпека в сфері енергетики, системність безпеки, застосування ВДЕ.

FORMULATION OF THE PROBLEM

In the first half of the XX century. Coal and firewood prevailed in the world energy sector later, and oil and gas played a more critical role in the economic flow of energy raw materials; today, the trend shows the consolidation of already established forms of renewable energy sources. This, in turn, is evidence of significant changes in the structure of the global energy system in the world.

Today, the issue of the application of various forms of green energy plays a critical role for Ukraine. In addition, the need for developing renewable energy sources is highlighted in the national energy Strategy and is consistent with European and global trends in energy security. The maximum volume of increasing the share of carbon-free energy in our "energy mix" is one of the critical priorities of the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine," Farid Safarov noted at the time [7].

"The war forces us Ukrainians and the whole world to rethink the way of energy production and use of energy resources. We need more reliable sources for further energy generation and much more progressive approaches to its consumption — emphasized Herman Galushchenko [7].

In the words of the Minister of Energy and Coal Industry of Ukraine, the interpretation of reliability is clear and understandable given not only the dependence on Russian energy supply but also the formation of one's own sustainable, renewable, ecologically clean sources of supply of energy resources.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

This research has been the result of active scientific polemics of practitioners and professional theoreticians for a long time on renewable and various "non-traditional" sources of energy generation, as well as approaches to the implementation of traditional approaches to the method of energy supply. The in-depth research presented in this publication shows that the strategicness and depth of the outlined direction are significant.

The substantive relevance of this study is also strengthened to a large extent with the insufficiently significant specification of the essence, variety, source of origin, and

methods of practical use of renewable energy within the boundaries of management at all levels.

The theoretical basis of relatively relevant today's approaches, methods, tools, and technological solutions regarding the use of current forms of renewable energy sources: solar energy, wind energy, biomass, etc. — was studied by scientists [5, 6, 10, 12, 13, 20].

Delineation of the economic content and potential and ways of realization of renewable energy sources were dealt with [3, 4, 14, 16, 17, 21, 22].

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

The purpose of this article is a multifaceted study, as well as to outline aspects of the features that take place in organizing and implementing security in the renewable energy sources in Ukraine for energy generation.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL OF THE STUDY

Taking into account the energy potential of our country, it is worth noting that its origin, under the conditions of the implementation of its military Strategy for exiting the energy crisis, consists to a greater extent of nuclear energy and renewable energy sources.

For reference, it is worth noting that from 2011 to 2021 inclusive, the share of renewable energy sources in Ukraine increased from 4% to almost 14%" [7].

According to forecasts based on the data of the international agency for renewable energy sources IRENA, unlike the countries of South-Eastern Europe, Ukraine has enormous potential for the use of renewable energy sources, namely 408.2 GW, and this is without taking into account quite significant losses from hydroelectric power stations, which usually have a place. Particular success should be expected from innovative technologies using wind and solar power plants: 321 GW and 71 GW, respectively [18].

According to pre-war forecasts, the economically justified feasibility of implementing RES in Ukraine as of 2030 is estimated at 16—22 GW [18].

We consider the possibilities of introducing renewable energy sources in the thermal power industry to be even

more thorough, which over time foresees a complete transformation of traditional energy sources by 2030. In this direction, there are convincing statements by the international agency for renewable energy sources IRENA, regarding the fact that in 2030, about 57 million Gcal of thermal energy can be produced from renewable energy sources, where the particular weight will fall on biomass (32.7 million Gcal).

The fulfillment of this forecast will save about 7 billion cubic meters of natural gas every year. Implementing the expected forecasts will reduce the cost of wind power plants (wind power plants) and SES (solar power plants) technologies to — 13% within the next ten years.

Let us talk about the possibility of modernization and increasing the energy independence of electricity and heat generation through renewable energy technologies. This is one of the critical directions for increasing the level of energy security, which can be present and possible only under the condition of the stability of the political and economic systems of Ukraine.

The pre-war period for Ukraine was critical in building a significant and tangible potential for generating hydrogen, biomethane, and other forms of renewable energy sources. The dynamics of the implementation of various energy-saving technologies were also positive, focusing primarily on modern European practices in an energy audit, energy management, eco-design, and the implementation of state programs, the content of which includes measures to reduce the level of energy consumption, etc.

It is no secret that the war in Ukraine caused not only an actual economic, social and humanitarian crisis but also called into question the continuation of any positive practices regarding improving the energy market.

Evidence of this aspect is the practice carried out an analysis of the electricity consumption levels in Ukraine during the pre-war and post-war periods. As a result, it can be stated that the country's GDP decreased by as much as 30%.

Coverage of the primary material. The process of restoring the post-war economy is challenging and requires a significant level of patience, financial and material resources, and an extended period. At the same time, we note that corruption, a relatively opaque judicial system, and weak awareness of special and social support services will be inhibiting factors in restoring the economic and, ultimately, the energy systems. However, each country had its own experience and tools for implementing the recovery plan, as well as the way to implement it.

The experience of success in the post-war recovery of European countries was based not only on financial aid and the expansion of market relations. An essential aspect of recovery has become the personal motivation of those recovering nations, manifested in zero tolerance for corrupt actions and the development of an independent system of democratic foundations [15].

For example, in Japan, at one time, more than 70% of all existing industrial assets were consolidated for re-equipment of production and supply technology for study, as well as the implementation of the best technologies. The content of the main document of the reconstruction of post-war Japan, entitled "The main problems of the

economic reconstruction of Japan," described the priority of the production policy, which was primarily focused on the accumulation of limited resources in several strategically necessary and "priority" industries, areas with the expectation of a multiplier effect on other areas of the national economy.

The first step in implementing this document was the increase of coal production to form a base for the renewal and reconstruction of several industries, simultaneously with the projected increase in the volume of steel exports.

The main priority was the production policy, which provided for the concentration of scarce resources in several strategically important industries. It should multiply the effect on adjacent sectors of the economy [19].

In a few years, France, Germany, Italy, Belgium, the Netherlands, and Luxembourg took over the mentioned experience in its turn. Over time, the energy orientation of these countries led to the formation of the "European Union of Steel and Coal," which was immediately reformed into the modern economic model of the European Union.

It is clear that Ukraine, under any circumstances, should take into account the positive features of the mentioned experience on the way to carbon neutrality in the energy sector, as well as the achievement of a 5% increase in the GDP level every year.

The first step in implementing this process is to end dependence on imports from other countries through advanced technologies, decarbonization, decentralization, digitalization, diversification, etc.

For the majority of countries that applied the policy of "decarbonization," the main five areas of energy recovery of the economy were, in this case, Ukraine is no exception:

- supply of primary energy;
- the infrastructure of modernization of energy markets;
- the restoration of the competitive market mechanism;
- increasing the qualitative and quantitative satisfaction of consumers;
- formation of new methods and practices of personnel rehabilitation in the energy sector [1].

Therefore, when considering the scope of renewable energy sources, the energy security system should be identified, taking into account the peculiarities of the sphere and the interdependence between other components of the energy sector. Enormous potential for using renewable energy sources, namely 408.2 GW, is without considering significant losses from hydroelectric power stations, which usually have a place. Particular success should be expected from innovative technologies using wind and solar power plants: 321 GW and 71 GW, respectively [18].

According to pre-war forecasts, the economically justified feasibility of implementing RES in Ukraine as of 2030 is estimated at 16-22 GW [18].

We consider the possibilities of introducing renewable energy sources in the thermal power industry to be even more thorough, which over time foresees a complete transformation of traditional energy sources by 2030. In this direction, there are convincing statements by the international agency for renewable energy sources IRENA,

regarding the fact that in 2030, about 57 million Gcal of thermal energy can be produced from renewable energy sources, where the particular weight will fall on biomass (32.7 million Gcal).

The fulfillment of this forecast will save about 7 billion cubic meters. Of natural gas every year. Implementing the expected forecasts will reduce the cost of wind power plants (wind power plants) and SES (solar power plants) technologies to — 13% within the next ten years.

Let us talk about the possibility of modernization and increasing the energy independence of electricity and heat generation through renewable energy technologies. This is one of the critical directions for increasing the level of energy security, which can be present and possible only under the condition of the stability of the political and economic systems of Ukraine.

The pre-war period for Ukraine was critical in building a significant and tangible potential for generating hydrogen, biomethane, and other forms of renewable energy sources. The dynamics of the implementation of various energy-saving technologies were also positive, focusing primarily on modern European practices in an energy audit, energy management, eco-design, and the implementation of state programs, the content of which includes measures to reduce the level of energy consumption, etc.

It is no secret that the war in Ukraine caused not only an actual economic, social and humanitarian crisis but also called into question the continuation of any positive practices regarding improving the energy market.

Evidence of this aspect is the practice carried out an analysis of the electricity consumption levels in Ukraine during the pre-war and post-war periods. As a result, it can be stated that the country's GDP decreased by as much as 30%.

In our opinion, the first criterion for ensuring energy security in renewable energy sources is the decarbonization of energy resources.

Back in the day, the signing of the "Paris Agreement" by several countries on climate change in 2016 was essentially a forced and consequential step in the direction of global climate change, which in turn was a consequence of the use of coal and an increase in the concentration of CO₂ in the atmosphere. In turn, this affected the counting of decarbonization processes.

Note that the stages of energy development for society were different and consist of the following successive stages:

1. Long-term use of charcoal and transition to hard coal;
2. Formation of oil parity in energy;
3. Dominance in the economic development of gas resources.

It should also be noted that the world energy system is changing its established development guidelines from competitiveness and convenience to the issue of choosing ecological and renewable energy carriers.

Energy systems theorists and practitioners estimate that industrial heat accounts for two-thirds of total industrial energy demand and nearly one-fifth of global energy consumption. As a result, fossil heat produces the

most significant emissions of CO₂ because it is obtained from fossil fuels.

From this, we can conclude that decarbonization processes are primarily designed to form the basis of energy policy and sharply reduce the total volume of CO₂ emissions, which will significantly reduce the risk of impact on the human and natural environment.

However, decarbonization cannot be complete due to the lack of technological and resource support and does not allow abandoning the use of mined coal, oil, and natural gas. Therefore, we should talk about partial decarbonization rather than full decarbonization.

The second no less critical criterion of the security system is the need to develop a wholly new and objective Strategy for the energy sector of Ukraine under the conditions of post-war recovery.

It is known that the basis of the objective energy Strategy of Ukraine should be based on low-carbon development. Despite the need to systematically introduce the low-carbon energy generation model, its highly high investment component and prospects should be noted. This presupposes the intensification of actions in applying renewable energy sources to a greater degree of thermal generation at a sufficient level. Applying these types of energy resources can introduce new technologies for the adaptability and flexibility of energy security.

Summarizing and summarizing the facts noted above, we can conclude that such a Strategy for the recovery of the energy sector of Ukraine after the war will be relevant and essential. After all, it foresees reforms in the structures of the energy industry, and its goal is to provide the national economy and industry with fuel and energy resources (Table 1).

Today, Ukraine is characterized by a good potential in producing and generating renewable energy. According to statistical data, the number of foreign investments in renewable energy projects in Ukraine over the past two years (as of January 1, 2022) amounted to about 1.7 billion dollars. This indicates the country's great potential in this field of energy [2].

Therefore, taking into account the above, it should be understood that the process of development of the energy industry and energy security of our country involves:

- substantial capital investments in modern ecological innovation renovations;
- increasing the density of the energy commonwealth and the competitive environment with European countries.

In connection with the high level of energy intensity in Ukraine, using "alternative" energy is one of the most reliable and ecologically clean ways of reproducing energy security.

The third important criterion for the availability of energy security is the improvement of the energy efficiency of economic development.

The fourth criterion for the availability of energy security is the financing program for introducing renewable energy sources in Ukraine.

In this sense, the criterion coincides with the "national action plan" on energy efficiency, which was approved on December 29, 2021 [8].

The main directions of energy efficiency among renewable energy sources are the spread of highly efficient

Table 1. Measures to ensure the energy security of the regions due to alternative sources of energy sources

Directions	Tools	The results
An alternative from suppliers of energy carriers	1. Reverse deliveries of natural gas from Hungary, Poland, and the Slovak Republic; 2. Transportation using the main oil pipeline «Odesa-Brody-Gdansk»; 3. Import substitution of natural gas from Kazakhstan.	1. Lowering the level of prices for energy carriers due to balanced competition; 2. Practical provision of the appropriate level of reliability of the supply process; 3. Refusal to cooperate with monopolists-importers; 4. Compulsory insurance of possible risks; 5. Constant exchange of technological achievements and solutions between market counterparties.
Increasing the volumes of own production (energy resources) of hydrocarbons	Natural gas, oil, hydrogen energy resource	1. A decrease in the level of imports of energy carriers, as well as, as a consequence, a decrease in the level of a possible negative balance (balance) of trade; 2. Ensuring the most effective and efficient investment-friendly investment climate. 3. Provision of technological improvement and processes of production (extraction) of energy carriers.
Implementation of extraction of non-traditional sources (energy resources) of hydrocarbons	Natural gas, oil, bitumen	1. Increasing the volume of energy resources on the consumption market; 2. Environmental friendliness of energy use processes;
Search and further improvement of alternative converters of energy resources	Dnipro Hydroelectric Power Station Zaporizhzhia nuclear power plant	1. Reducing the level of natural gas consumption; 2. Ensuring the availability of jobs and investment inflow; 3. Application of ecological and clean technological solutions; 4. Regulation and control according to the schedule of energy load on energy systems in full accordance with the current standards of the world level; 5. Ensuring uninterrupted operation of energy networks and systems of Ukraine; 6. Increasing the level of volume and power generation of electric energy.

and combined production of thermal and electrical energy (cogeneration) with further use of waste energy potential following the principles and provisions of EU legislation.

However, this "task" is currently under the competence of the Ministry of Regional Development, the National Commission for State Regulation of Energy and Utilities (NKREKP), and local self-government bodies.

Also, for its implementation in practical and economic development, a legislative basis (base) should be formed for the further development of highly efficient cogeneration [8].

The fifth regulatory criteria, which confirms the hypothesis of the systematicity of criteria influencing energy security, are state-market instruments for regulating renewable energy in Ukraine. This is due primarily to the consolidation of Ukraine and Europe's efforts to stimulate joint projects in renewable energy. To begin with, joint efforts in this aspect should be noted in the euro denomination in "green" tariffs, which differ in type, forms, terms of implementation, and capacity of facilities. According to international agreements, these obligations stipulate the obligation to purchase electricity at the "green" tariff until 2030.

CONCLUSIONS

Summing up, we note that Ukraine is characterized by a reasonably significant potential (including among

European countries) for generating and further using renewable energy sources.

In general, the natural factors of our country fully allow the use of several different renewable energy sources, such as wind energy, solar energy, water energy, and hydrogen energy. Features of practical management of the economy in industry and the everyday life of citizens make it possible to widely use and sell manufactured products, among which it is worth noting:

- emissions of heat energy, which has a place permanently in the activities of a wide range of industrial enterprises and organizations, combustible gas at enterprises in the coal mining industry;
- waste from the agricultural, household, and industrial origin;
- products resulting from solid household waste processing;
- generation of alternative products-generators of alternative energy from agricultural waste.

We believe that the practical implementation of tasks related to the development of energy produced using alternative sources in Ukraine, first of all, requires:

- the formation of a national-personal model for the development of the so-called "separate" energy industry with practically effective regulatory and legal instruments specifically for each type of renewable energy source;

— a clear outline of the policy on the stimulation by the state of preferential bases for both producers and energy consumers themselves;
 — the constant search for alternative ways to attract additional funding to the RES sector.

Література:

1. Білявський М.Л. Україна і глобальна політика декарбонізації. 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-i-globalna-polityka-dekarbonizatsii> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Відновлювана енергетика: завдання на 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/11/681321/> (дата звернення: 01.04.2023).
3. Павлова О.М., Павлов К.В., Галянт С.Р., Новосад О.В. Інвестиційно-інноваційна спрямованість газорозподільних підприємств регіону. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2020. №1. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-1-5424> (дата звернення: 01.04.2023).
4. Галянт С.Р., Павлова О.М., Павлов К.В. Інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств: моніторинг та стимулювання: монографія. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2021. 232 с.
5. Купчак В.Р. Павлов К.В., Павлова О.М. Пріоритетні напрями державного регулювання конкуренції: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. № 1 (17). С. 14—20.
6. Купчак В.Р., Павлова О.М., Павлов К.В., Лагодієнко В.В. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика: монографія. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2019. 346 с.
7. Міністерство енергетики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://mev.gov.ua/> (дата звернення: 01.04.2023).
8. Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року. URL: <http://in-fd.com/2022/01/26/natsionalnij-plan-dij-z-energoefektivnosti-na-period-do-2030-roku/> (дата звернення: 01.04.2023).
9. Новий профіль енергетики в контексті декарбонізації та післявоєнного відновлення України. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/novyi-profil-energetyky-v-konteksti-dekarbonizatsii-ta-pisliavoennogo-vidnovlennia-ukrainy> (дата звернення: 01.04.2023).
10. Новосад О.В., Павлова О.М., Павлов К.В. Інноваційна політика підвищення конкурентоспроможності регіональних газорозподільних підприємств: монографія. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2021. 295 с.
11. Павлова О.М., Павлов К.В., Купчак В.Р., Червоняк В. Функціонування мережі підземних газових сховищ в контексті енергетичної безпеки країни. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. №3 (19). С. 105—112.
12. Писанко С.В., Павлова О.М., Павлов К.В. Роль та значення інвестиційно-інноваційних процесів в електроенергетичній галузі регіону. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 3. С. 320—328.
13. Писанко С.В., Романюк Р.В., Павлова О.М., Павлов К.В. Електроенергетичний ринок регіонів України в контексті модернізаційних змін. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2020. №12. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-12-6795> (дата звернення: 01.04.2023).
14. Романюк Р.В., Павлов К.В., Павлова О.М. Організаційно-економічний механізм реформування електроенергетичного ринку в регіонах України: монографія Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. 221 с.
15. Center for Economics and Business Research (CEBR). URL: <https://cebr.com/service/macroeconomic-forecasting/> (дата звернення: 01.04.2023).
16. Стрішенець О.М. Роль та значення аутсорсингу в енергоефективності та енергозбереженні житлово-комунальної галузі. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 3 (7). С. 7—11.
17. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. Науковий вісник ужгородського університету. Серія "Економіка". 2016. Випуск 1 (47). С. 35—38.
18. IRENA — International Renewable Energy Agency. URL: <https://www.irena.org/> (дата звернення: 01.04.2023).
19. Kenichi Ohno The Path Traveled by Japan as a Developing Country: Economic Growth from Edo to Heisei. Yuhikaku Publishing Co. Ltd., Tokyo. 2005.
20. Pavlov K, Pavlova O, Korotia M, Horal L, Ratushniak I, Semenov M, Ratushniak L, Shapovalov Y, Anastasenko S, Hryhoruk I and Popadynets N. Determination and Management of Gas Distribution Companies' Competitive Positions. Advances in Intelligent Systems and Computing. 2020. Vol. 1216. P. 302—309.
21. Pavlov K., Pavlova O, Kupchak V. Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. Journal of Competitiveness. 2019. Vol. 11 (3), P. 87—108.
22. Pavlov K., Pavlova O., Romaniuk R., Pysanko S. Prospects of implementation of a new model of functioning of the electric power industry south-east region of Ukraine. Znanstvena misel journal. 2021. Vol. 1. № 50. P. 21—27.

References:

1. Biliav's'kyj, M.L. (2021), "Ukraine and the global policy of decarbonization", available at: <https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-i-globalna-polityka-dekarbonizatsii> (Accessed 01 April 2023).
2. Ukrainska Pravda (2023), "Renewable energy: tasks for 2022", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/11/681321/> (Accessed 01 April 2023).
3. Pavlova, O.M., Pavlov, K.V., Haliant, S.R. and Novosad, O.V. (2020), "Investment and innovation orientation of gas distribution enterprises of the region", Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka". Serii: "Ekonomichni nauky", vol. 1, available at: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-1-5424> (Accessed 01 April 2023).
4. Haliant, S.R., Pavlova, O.M. and Pavlov, K.V. (2021), Instytutsional'ne seredovysche funktsionuvannia hazo-

rozpodil'nykh pidpriemstv: monitorynh ta stymuliuвання [Institutional environment of functioning of gas distribution enterprises: monitoring and stimulation], SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia "Volyn'polihraf", Lutsk, Ukraine.

5. Kupchak, V.R. Pavlov, K.V. and Pavlova, O.M. (2019), "Priority areas of state regulation of competition: domestic and foreign experience", Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. vol. 1 (17), pp. 14—20.

6. Kupchak, V.R., Pavlova, O.M., Pavlov, K.V. and Lahodiienko V.V. (2019), Formuvannia ta rehuliuвання rehional'nykh enerhetychnykh system: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Formation and regulation of regional energy systems: theory, methodology and practice], SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia "Volyn'polihraf", Lutsk, Ukraine.

7. Official website of the Ministry of Energy (2023), available at: <https://mev.gov.ua> (Accessed 01 April 2023).

8. International Foundation of Development (2023), "National action plan on energy efficiency for the period until 2030", available at: <http://in-fd.com/2022/01/26/natsionalnij-plan-dij-z-energoefektivnosti-na-period-do-2030-roku/> (Accessed 01 April 2023).

9. Razumkov Centre (2023), "New energy profile in the context of decarbonization and post-war reconstruction of Ukraine", available at: <https://razumkov.org.ua/statti/novyi-profil-energetyky-v-konteksti-dekarbonizatsii-ta-pisliavoiennogo-vidnovlennia-ukrainy> (Accessed 01 April 2023).

10. Novosad, O.V., Pavlova, O.M. and Pavlov, K.V. (2021), Innovatsijna polityka pidvyschennia konkurentospromozhnosti rehional'nykh hazorozpodil'nykh pidpriemstv [Innovative policy of increasing the competitiveness of regional gas distribution enterprises], SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia "Volyn'polihraf", Lutsk, Ukraine.

11. Pavlova, O.M., Pavlov, K.V., Kupchak, V.R. and Chervoniak, V. (2019), "Functioning of the underground gas storage network in the context of energy security of the country", Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 3 (19), pp. 105—112.

12. Pysanko, S.V., Pavlovam O.M. and Pavlov K.V. (2020), "The role and significance of investment and innovation processes in the electric power industry of the region", Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, vol. 5, no. 3, pp. 320—328.

13. Pysanko, S.V., Romaniuk, R.V., Pavlova, O.M. and Pavlov, K.V. (2020), "The electric energy market of the regions of Ukraine in the context of modernization changes", Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka". Serii: "Ekonomichni nauky", no. 12, available at: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-12-6795> (Accessed 01 April 2023).

14. Romaniuk, R.V., Pavlov, K.V. and Pavlova, O.M. (2022), Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm reformuvannia elektroenerhetychnoho rynku v rehionakh Ukrainy [Organizational and economic mechanism of reforming the electricity market in the regions of Ukraine], SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia "Volyn'polihraf", Lutsk, Ukraine.

15. Center for Economics and Business Research (CEBR) (2023), available at: <https://cebr.com/service/macroeconomic-forecasting/> (Accessed 01 April 2023).

16. Strishenets', O.M. (2016), "The role and significance of outsourcing in energy efficiency and energy saving in the housing and communal industry", Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 3 (7), pp. 7—11.

17. Strishenets', O.M. and Pavlov K.V. (2016), "Peculiarities of competitive relations in regional real estate markets", Naukovyj visnyk uzhhorods'koho universytetu. Serii "Ekonomika", vol. 1 (47), pp. 35—38.

18. IRENA — International Renewable Energy Agency (2023), available at: <https://www.irena.org/> (Accessed 01 April 2023).

19. Kenichi, Ohno (2005), The Path Traveled by Japan as a Developing Country: Economic Growth from Edo to Heisei, Yuhikaku Publishing Co. Ltd., Tokyo, Japan.

20. Pavlov, K., Pavlova, O., Korotia, M., Horal, L., Ratushniak, I., Semenov, M., Ratushniak, L., Shapovalov, Y., Anastasenko, S., Hryhoruk, I. and Popadynets, N. (2020), "Determination and Management of Gas Distribution Companies' Competitive Positions", Advances in Intelligent Systems and Computing, vol. 1216, pp. 302—309.

21. Pavlov, K., Pavlova, O. and Kupchak V. (2019), "Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine", Journal of Competitiveness, vol. 11 (3), pp. 87—108.

22. Pavlov, K., Pavlova, O., Romaniuk, R. and Pysanko, S. (2021), "Prospects of implementation of a new model of functioning of the electric power industry south-east region of Ukraine", Znanstvena misel journal, vol. 1, no. 50, pp. 21—27.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 336.71:338.28

M. Shevchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, National Technical University "Kharkov Polytechnic Institute"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2165-9907>

S. Dzhereleiko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Auditing, Kbmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4018-2481>

H. Mykhalchynets,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1109-5896>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.91

DEVELOPMENT OF DIGITAL FINANCIAL TECHNOLOGIES (FINTECH) IN THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE

M. M. Шевченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

С. Д. Джерелейко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Г. Т. Михальчинець,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ (ФІНТЕХ) В ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Digital financial technologies (fintech) exist as many as the financial services industry in Ukraine and are evolving in a unified system, constantly changing their technological features. The category was originally applied in the 1980s to describe a bot that made automatic changes to email. Until 2008, fintech existed exclusively as internal developments and processes of financial institutions, which were not accessible to consumers of financial services. However, after the economic crisis of 2008, companies in the financial sector with more efficient and modern digital technologies displaced traditional providers of classical financial services. At the same time, the content of fintech transformed into a broader category. Accordingly, the research is aimed at studying the specifics of fintech development in the financial sector of Ukraine as a component of the function of various spheres of the financial sector.

According to research findings, it has been proven that the development of digital financial technologies (fintech) in the financial sector of Ukraine is an integral part of the modern world. This is because fintech is a technological component of the function of providing financial services in the financial sector, which exists in the form of various services, software applications, gateways, processes, and methods of data processing. It should be noted that digital financial technologies themselves are not functional, but acquire such functionality within certain technological structures, among which are mobile applications, electronic money, blockchain, cloud technologies, and artificial

intelligence. Each of these structures is a set of interconnected technologies and service processes that have a single technical level, develop and function synchronously. Technological structures, and the technologies that form them, allow financial institutions to improve the efficiency of their work and provide more convenient and faster access to financial services for clients, by collecting and analyzing data about borrowers, assessing credit risks, creating omnichannel communications with clients, predicting market behavior of clients, developing and testing software, cloud-based cybersecurity and client information protection, responding to changes in the industry and customer requirements, expanding opportunities for automation of operations, transferring money to bank accounts, purchasing goods and services online, and conducting other financial transactions.

Цифрові фінансові технології (фінтех), фактично, існують стільки ж, скільки й індустрія фінансових послуг в Україні та еволюціонують у єдиній, постійно змінюючи свої технологічні риси системі. Власне, вперше категорія була застосована у 80-х роках минулого століття для опису бота, який вносив автоматичні зміни в електронну пошту. До 2008 р. фінтех існував виключно як внутрішні розробки та процеси фінансових установ, до яких у споживачів фінансових послуг не було доступу. Однак, після економічної кризи 2008 р., компанії фінансового сектору з більш ефективними та сучасними цифровими технологіями витіснили традиційних постачальників класичних фінансових послуг. При цьому зміст фінтех трансформувався у ширшу категорію. Дослідження спрямоване на вивчення специфіки розвитку фінтех в фінансовому секторі України як складової функції різних сфер фінансового сектору. Відповідно до результатів дослідження доведено, що розвиток цифрових фінансових технологій в фінансовому секторі України є невід'ємною частиною сучасного світу. Це зумовлено тим, що фінтех є технологічною складовою функції надання фінансових послуг в фінансовому секторі, що існує у формі різних сервісів, програмних додатків, шлюзів, процесів та методів обробки даних. Звернено увагу, що самі по собі цифрові фінансові технології не функціональні, однак набувають такої функціональності у межах певних технологічних структур (серед яких мобільні додатки, електронні гроші, блокчейн, хмарні технології, штучний інтелект). Кожна з таких структур — це сукупність пов'язаних між собою технологій та сервісних процесів, що мають єдиний технічний рівень, розвиваються та функціонують синхронно. Технологічні структури, а також формуючі їх технології, дозволяють фінансовим установам покращити ефективність своєї роботи та забезпечити більш зручний та швидкий доступ до фінансових послуг для клієнтів. Це досягається за рахунок збирання та аналізу даних про позичальників, оцінки ризиків кредитування, створення омніканальних комунікацій з клієнтами, прогнозування ринкової поведінки клієнтів, розробки та тестування програмного забезпечення, хмарного підвищення кібербезпеки та захисту клієнтської інформації, реагування на зміни в галузі та вимоги клієнтів, розширення можливостей з автоматизації операцій, переказу грошей на банківські рахунки, купівлі товарів та послуг в Інтернеті та здійснення інших фінансових операцій.

Key words: mobile applications; electronic money; blockchain; cloud technologies; artificial intelligence; cybersecurity; data analysis.

Ключові слова: мобільні додатки, електронні гроші, блокчейн, хмарні технології, штучний інтелект, кібербезпека"аналіз даних.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

Digital financial technologies (fintech) exist as much as the financial services industry in Ukraine and are evolving in a unified system that constantly changes its technological features. The category was first used in the 1980s to describe a bot that made automatic changes to email (in an article by P. Knight titled "Fintech" in the Sunday Times). Until 2008, fintech existed solely as internal developments and processes of financial institutions, which were not accessible to financial services consumers.

However, after the 2008 economic crisis, companies with more efficient and modern digital technologies in the financial sector displaced traditional providers of classic financial services (since they significantly changed the accessibility and specifics of performing all operations with monetary assets, including investing, asset management, securities operations, and so on). At the same time, the content of fintech transformed into a broader category that became considered a component of the function of various sectors of the financial industry — namely, the provision of financial services.

It should be noted that digital financial technologies (or fintech) are to some extent implemented in the functions of financial services and in the processes of

Table 1. Technological structures of digital financial technologies (fintech) in the financial sector of Ukraine

Technological structure	Process structure description
Mobile applications	Mobile applications that allow users to perform various financial transactions.
Electronic money	Digital equivalents of cash that can be used for payment of goods and services, money transfers, and storing funds in an electronic account. The outlined technological structure encompasses infrastructure, computer networks, the internet, and electronic payment services.
Blockchain	A distributed database that allows for the storage and transmission of financial information in a secure environment.
Cloud technologies	Cloud technologies allow for storing and processing financial information on remote servers.
Artificial Intelligence	Technologies that allow analyzing and predicting financial risks and trends using machine learning algorithms.

Source: Formulated based on [1; 2; 4; 6–8].

providing financial or ancillary services by all entities offering them in the financial sector. Currently, they are developing not only in the deposit corporations' sector (in the provision of both the central bank and other deposit corporations (banks) and money market funds), but also in the sector of other financial corporations (in the provision of services of investment funds (except money market funds), other financial intermediaries, auxiliary

Table 2. Release of mobile applications in Ukrainian banks

Mobile applications	The evolution of mobile applications	Mobile app functionality
Privatbank	September 2011- iBank	receiving information about the status of accounts
Ukreximbank - "mEksim" and "Smartbank"	September 2012 - "mEksim" for iOS platform	Viewing account balances, reviewing transaction history, and transferring funds between one's own accounts.
	November 2013 - mobile application "Smart bank"	Ability to make payments for services, buy transport tickets, and pay for utilities.
Raiffeisen Bank	July 2012 - "Mobile Banking"	Checking account balances, transferring money, paying bills, and much more.
Alfa-Bank	October 2013 - "Alfa-Mobile Ukraine"	Getting information about account balances, transferring money, paying bills, and much more.
UkrSibbank	2013 - Mobile Banking	Access to information about account balances, ability to transfer funds, pay bills, and perform other financial transactions from a mobile phone.
PUMB (Pravex-Bank)	2013 - "PUMB Online"	Operations with your own accounts from a mobile phone.
OTP Bank in Ukraine	December 2013 - "OTP Smart"	Checking account balances, transferring money, paying bills and other financial transactions from a mobile phone
Crédit Agricole in Ukraine	2013 - "Mobile Banking CA"	Checking account balances, transferring money, paying bills and other financial transactions from a mobile phone
Citibank	March 2013 - "Citi Mobile"	Check your account balance, transfer money, pay bills and manage your credit cards
ProCredit Bank	April 2013, - "ProMobile"	allowed customers to view account history, make money transfers and replenish mobile account
Taskombank in Ukraine	February 2014 - "T-Bank "	allowed bank customers to monitor the status of their accounts, transfer money, pay bills and much more
Oschadbank Ukraine	2015 - Oschadbank Ukraine	transactions with your accounts from your mobile phone

Source: Formulated based on [1, 6–8].

financial institutions, captive financial institutions, and lenders, etc.).

THE ANALYSIS OF THE LAST RESEARCH AND PUBLICATIONS IN WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM IS BEGUN

A significant number of scientific works by foreign and domestic researchers, such as H.M. Pochenchuk [3], A.Yu. Semenog, Ya.M. Kryvyich, S.V. Tsyrylyk [5], L.A. Dudinets [2], Yu. Teereshko, T. Tardaskina, V. Alkhimova, O. Bilous [6], and others, are devoted to the theoretical and applied aspects of studying the essence of digital financial technologies (fintech) and the specifics of their development in the financial sector of Ukraine.

While acknowledging the substantial results of scientific achievements, it should be noted that a range of theoretical and practical issues regarding the development of digital financial technologies (fintech) in the financial sector of Ukraine requires further study and analysis.

FORMULATING OF ARTICLE PURPOSES (THE PURPOSE OF THE STUDY)

The research aims to study the specifics of the development of digital financial technologies (fintech) in the financial sector of Ukraine as a component of the function of various spheres of the financial sector.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Within this article, the category of digital financial technologies (or fintech) will be considered as a technological component of the function of providing financial services in the financial sector (which exists in the form of various services, software applications, gateways, processes, and data processing methods [6]).

Digital financial technologies themselves are not functional, but acquire such functionality within certain technological structures (a set of interrelated technologies and service processes that have a common technical level, and develop and operate synchronously). Such technological structures are systematized by us in Table 1.

The implementation of fintech in the provision of financial services promotes their technologization through the use of cutting-edge technologies to facilitate and improve financial services. Let's consider the development of each technological structure (including mobile applications, electronic money, blockchain, cloud technologies, and Artificial Intelligence) in more detail.

Table 3. Development of electronic money systems in Ukraine

Electronic Money Systems/Provider	Characteristics of the electronic money system	Functionality of electronic money system
"Portmone" (founded in 2002)	Specializes in delivery services and online payment of bills for various goods and services using international payment cards such as Visa and MasterCard through the Internet.	Payment for purchases in online stores and other online services, transfers, payment for utilities and other regular payments, mobile account top-up, and so on.
LiqPay (founded in 2008)	Specializes in payment acceptance and money transfer services using mobile phones, the internet, and payment cards worldwide.	Creating payments from 0.02 UAH, mass payments; accepting payments on the website; withdrawal of funds to VISA system cards or any PrivatBank card (VISA/MASTERCARD); creating API platforms.
EasyPay (founded 2007)	Specializes in conducting offline and online payments as well as through mobile applications, and offers the possibility of opening virtual Visa or Mastercard cards.	Using push payments, it is possible to pay for any service or goods, for example, to pay for public transportation fare.

Source: Formulated based on [1; 5; 7].

The development of mobile applications in the financial sector of Ukraine has been rapid, as illustrated by the data in Table 2.

In particular, in September 2011, the first mobile application "iBank" was launched by PrivatBank, which allowed customers to view their account balance from their mobile phones, making it the first of its kind in Ukraine. Later, the bank updated and added new features to its application for the convenience of its customers. In July 2012, Raiffeisen Bank released its first mobile application ("Mobile Banking"), while UkrEximBank released its "mEksim" application in September of the same year. In 2013, mobile applications were launched by Alfa-Bank in Ukraine (Alfa-Mobile Ukraine), UkrSibbank (Mobile Banking), PUMB (Pravex Bank) (PUMB (Pravex Bank)), OTP Bank ("OTP Smart"), and Credit Agricole in Ukraine ("Mobile Banking CA"), among others. Oshchadbank of Ukraine began developing its mobile application in 2014, but the first version of the application was released in April 2015 (since then, several updates and versions of the application have been released to improve its functionality and provide a more convenient service for customers).

In fact, by 2015, mobile applications of most of the largest Ukrainian banks had appeared in the financial sector. They allowed clients to carry out basic banking operations via their mobile devices (such as transferring money, checking balances, and topping up mobile phones). At the same time, as a result of updates and adding functions, today most banks in Ukraine have their mobile application, which allows their clients to view their account balances, make money transfers, pay bills and loans, set up automatic payments, and receive information about bank promotions and special offers, among other things.

In addition to traditional banks, mobile financial services have also started to appear in the market, allowing customers to open accounts and conduct financial transactions through mobile applications without the need to visit bank offices. For example, the mobile application Monobank appeared on the Ukrainian market in October

2017. This application was created as part of the Fintech Band startup, founded by former employees of PrivatBank. The Revolut mobile applications became available to users in Ukraine in October 2018 and now provide the ability to use free payments and transfers of money within and outside the country, currency exchange at optimal rates, free cash withdrawals at ATMs, and other financial operations. Such services are becoming increasingly popular, especially among young and technologically savvy users. According to Google and AppsFlyer, over 60% of mobile device users in Ukraine use mobile applications of financial institutions.

Electronic money began to appear in Ukraine in the late 1990s. In 2010, the National Bank of Ukraine started regulating the segment by coordinating the rules of operation for electronic money systems such as MoneXy, GlobalMoney, and Maxi. Currently, several major providers are developing the structure of electronic money in the Ukrainian market

(Table 3), including "Portmone" (founded in 2002), "LiqPay" (founded in 2008 and currently an alternative to Webmoney and PayPal), and "EasyPay" (founded in 2007, and in 2009, the company's owners created and registered the first non-bank payment system "Financial World" in Ukraine).

In Ukraine, there are other providers besides those banned by the National Bank, including Webmoney, Yandex.Money, QIWI Wallet, Wallet one/Unified Wallet. Among the Ukrainian payment systems that issue e-money, the most common are Maxi, Global Money, Prostir (NSMEP), and e-wallets on Visa and Mastercard cards.

The development of blockchain technology in Ukraine has been growing in recent years, and the financial sector is no exception. A significant number of Ukrainian banks have adopted these technologies. For example, PrivatBank has launched the first blockchain platform for gas trading in Ukraine, which uses "smart contract" technology, and has issued its own token on the blockchain — Privat24-Coin, which allows the bank's clients to make free transactions with each other.

Additionally, in 2018, PrivatBank established a blockchain laboratory to develop new technologies based on blockchain. UkrEximBank is also actively implementing blockchain technology to enhance its financial services (including launching its own blockchain platform in 2019 that allows for faster and more efficient operations through "mEksim" and "Smartbank"). In 2019, Raiffeisen Bank Aval announced the launch of a blockchain system for electronic document signing, which reduces processing time for banking documents and provides greater reliability compared to traditional methods. In 2020, JSC "UkrGasbank" successfully implemented a blockchain platform for electronic deposits and market launch. Other banks are also exploring and actively experimenting with implementing blockchain technology to improve their business processes. The "BankID on Blockchain" pilot program launched in 2018 is an indication of the development of the technological structure of blockchain

in Ukraine, which allows bank customers to use a single identification number to access various banking services, reducing the risks of financial crime and improving customer service quality.

It is worth noting that many of these providers currently collaborate with banks and other financial institutions, which creates opportunities for users to transfer money to their bank accounts, purchase goods and services online, and carry out other financial transactions. Furthermore, as part of the implementation of the provisions of the Law of Ukraine "On Payment Services," the National Bank of Ukraine has established rules and standards for working with electronic money, which ensures their security and protection against fraud.

The development of cloud-based technological systems in the financial sector of Ukraine has been one of the key trends in recent years. Currently, the majority of banks and other financial institutions in Ukraine use various cloud solutions, such as cloud storage, cloud computing, and cloud services for software development and testing, cloud-based cybersecurity and customer information protection, as illustrated in Table 4.

In addition, cloud technologies allow for greater scalability and flexibility, enabling financial institutions to quickly respond to changes in the industry and customer demands, as demonstrated by the experience of using Microsoft Azure by UkrSibbank. Microsoft Azure represents a move towards secure remote banking customer identification [7]. UkrSibbank has developed a mobile application for secure customer identification that utilizes facial recognition technology. However, what is unique is that the application not only processes customer data in the Microsoft Azure cloud environment, providing high reliability and security but also offers a wide range of network services and much more [7]. Thanks to these services, the bank can instantly scale its infrastructure by increasing or decreasing the computing resources they use, depending on the need.

Artificial intelligence (AI) is becoming increasingly popular in the financial sector of Ukraine, as it can improve decision-making efficiency and accuracy, reduce risks, and enhance customer service. Among the applications of technological systems, AI is at the forefront [7]:

1. Automation of the credit scoring process. Banks use AI systems to collect and analyze data on borrowers and make a more accurate assessment of their credit risks. For example, KreditAgricole Bank uses a credit scoring system that automates the loan application review process and reduces the time required for review. Raiffeisen Bank Aval uses Experian's solution to assess credit risk. UkrSibbank BNP Paribas Group uses the FICO Score system to assess credit risk. This helps banks reduce the number of undesirable loans and increase profits.

Table 4. Development of cloud technology systems in the financial sector of Ukraine

Cloud Technology Systems	Characteristics of cloud technology systems	Functionality of cloud technology systems
"Smart cashier" by "PrivatBank"	Using cloud technologies to automate cashier work and optimize work processes in branches.	Cashiers can serve customers more quickly and efficiently, while customers can make payments for goods and services more quickly.
Cloud-based open banking service by "PrivatBank"	Implementation of open banking that allows customers to use online banking without unnecessary risks to their security.	The system ensures the security of open banking operations, including customer authentication and monitoring their activity, protection against fraudsters and malicious programs.
Processing financial information by "PrivatBank".	Allows to increase data processing speed and ensure greater security of data storage and transmission.	The system allows banks and other financial institutions to reduce costs on equipment and software.
Raiffeisen Bank's electronic document management system was developed in collaboration with Microsoft.	Enables the bank to process a large volume of documents quickly and efficiently while ensuring their security, as well as reducing the time needed to process paper documentation.	With the system, bank clients can receive electronic documents and sign them directly in online banking, making the interaction process between the bank and the client more convenient and efficient.
Customer data storage and processing by Alfa-Bank.	Enables the bank to process and analyze large volumes of data quickly and efficiently.	The system allows for the improvement of customer service quality and the reduction of financial transaction risks.
Storage and processing of customer data on Microsoft Azure by UkrSibbank.	The bank can store large volumes of data in a secure cloud environment.	The system provides fast access to information and ensures high reliability and data security, allows scaling of infrastructure, and implementing new features and services for clients.
Improvement of service quality and internal processes at ProCredit Bank.	Provides fast and efficient access to banking services for clients, enables storage and processing of large volumes of data, as well as improving business process management.	The system allows to improve its efficiency and identify trends in customer behavior. The system enables banking operations to be carried out at any time and from any location.

Source: Formulated based on [5, 7].

2. Development of virtual financial assistants that can answer customer questions, recommend products and services, and provide personalized offers. For instance, VUSO ChatBot allows PrivatBank customers to receive information about their bank accounts, credit cards, and other financial services through messengers and can answer questions and provide advice on financial transactions. Alpha-Bank's Voice Assistant can answer customer queries, provide recommendations on financial services and transactions, and assist customers with bank account operations. Monobank ChatBot can answer customer questions, assist with service activation, and provide information on exchange rates. In effect, the development of virtual financial assistants improves the quality of customer service and increases customer loyalty to the bank.;

3. Forecasting market behavior, allows banks to analyze the market and make predictions about its development, as well as make strategic decisions. For example, OTP Bank uses the SAS system, which allows the bank to obtain accurate forecasts of market changes and respond to them on time. PrivatBank uses the DataRobot system, which allows for analyzing large volumes of data and making accurate predictions of market trends. Raiffeisen Bank Aval uses the FICO Decision Management Suite system, which allows the bank to forecast market changes and make effective decisions based on data analysis.

According to the above, it is obvious that the potential advantages of technology-enabled financial service providers in the financial sector are: speed and convenience (users can access financial services more easily and quickly); a wide range of financial services (which can be purchased remotely, regardless of location); more favorable terms for services compared to traditional companies (the function does not require physical infrastructure, such as branch network), personalization through the ability to collect and store more information about clients.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

According to the research results, the authors have drawn several conclusions, including:

Fintech is the technological component of financial service providers in the financial sector, which exists in the form of various services, software applications, gateways, processes, and data processing methods. The implementation of fintech in financial service provision contributes to their technological advancement.

Digital financial technologies themselves are not functional but acquire functionality within certain technological structures, including mobile applications, electronic money, blockchain, cloud technologies, and artificial intelligence. Each of these structures is a set of interconnected technologies and service processes that have a unified technical level, and develop and function synchronously.

Technological structures and the technologies that form them allow financial institutions to improve the efficiency of their work and provide more convenient and faster access to financial services for clients, by collecting and analyzing data on borrowers, assessing credit risks, creating omnichannel communications with clients, predicting client market behavior, developing and testing software, cloud-based cyber security, and client information protection, responding to changes in the industry and client requirements, expanding automation capabilities, transferring money to bank accounts, purchasing goods and services online, and conducting other financial operations.

According to the obtained results, the prospects for further research include the formalization of the impact of technological structures on the development of the financial sector in Ukraine.

Література:

1. Глотов М. Цифрова економіка і транс-формація банків, Юридична газета онлайн, 2019. URL.: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/cifrova-ekonomika-i-transformaciya-bankiv.html>
2. Дудинець Л.А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 794—798.
3. Поченчук Г.М. Фінансові технології: розвиток і регулювання. Економіка і суспільство. 2017. № 13. С. 1193—1200.

4. Maslyhan O., Korolovych O., Liba N., Tereshko Yu. Modern tools for modeling financial market in Mathematica environment, *Економіка та держава*, 2022, Вип. 9. С. 26—30.

5. Семенов А.Ю., Кривич Я.М., Цирулик С.В. FinTech технології: суть, роль і значення для економіки країни. Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія: Економіка. 2018. Вип. 2 (67). Т. 23. С. 100—105.

6. Teereshko Yu., Tardaskina T., Alkhimova V., Bilous O., Modern trends and digital vectors of deposit corporation development, *Агросвіт*, 2022, Вип. 19, С. 48—55.

7. PwC report "Blurred lines: How FinTech is shaping Financial Services", 2022, PricewaterhouseCoopers database, — Режим доступа: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirect-Url=gG0V—55lpsw21J2UMYgblH5kctJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V—55lpsw21J2UMYgblH5kctJLK2—lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (дата обращения: 11.03.2023).

8. Що таке фінтех і як він впливає на ваше життя вже сьогодні?, *Економічна Правда*, 2018, <https://www.epravda.com.ua/projects/fintech/2018/12/5/641431/>

References:

1. Glotov, M. (2019), "Digital economy and transformation of banks", *Yurydychna hazeta onlayn*, available at.: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/cifrova-ekonomika-i-transformaciya-bankiv.html> (Accessed: 01.10.2022).
 2. Dudynets', L.A. (2018), "The development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, Vol. 22, pp. 794—798.
 3. Pochenchuk, H.M. (2017), "Financial technologies: development and regulation", *Ekonomika i suspil'stvo*, Vol. 13. pp. 1193—1200.
 4. Maslyhan, O., Korolovych, O., Liba, N. and Tereshko, Yu. (2022), "Modern tools for modeling financial market in Mathematica environment", *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 9. pp. 26—30.
 5. Semenog A.Yu., Kryvych Ya.M., Tsyrylyk S.V. (2018), "FinTech technologies: essence, role and significance for the country's economy", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I.I. Mechnykova. Seriya: Ekonomika*, Vol. 2 (67). Т. 23, pp. 100—105.
 6. Teereshko, Yu., Tardaskina, T., Alkhimova, V. and Bilous, O. (2022), "Modern trends and digital vectors of deposit corporation development", *Ahrosvit*, 2022, Vol. 19, pp. 48—55.
 7. PricewaterhouseCoopers database (2022), "PwC report. Blurred lines: How FinTech is shaping Financial Services", available at.: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirect-Url=gG0V—55lpsw21J2UMYgblH5kctJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V—55lpsw21J2UMYgblH5kctJLK2—lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (Accessed: 01.10.2022).
 8. *Ekonomichna Pravda* (2018), "What is fintech and how does it affect your life today?", available at.: <https://www.epravda.com.ua/projects/fintech/2018/12/5/641431/> (Accessed: 01.10.2022).
- Стаття надійшла до редакції 24.03.2023 р.*

УДК 658:65.012.8

*Б. Б. Батюк,**к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3761-1852>**К. М. Гірняк,**к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5869-9956>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.97

МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО АДАПТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗБАЛАНСУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

B. Batiuk,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Management, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

K. Hirniak,

PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Management, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z.Gzhytskyi, Lviv, Ukraine

MODELING OF MANAGERIAL DECISIONS REGARDING THE IMPLEMENTATION OF A SAFE ADAPTIVE MECHANISM FOR BALANCING FINANCIAL RESOURCES OF AN INNOVATIVELY ORIENTED ENTERPRISE IN THE COMPETITIVE CONDITIONS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

В статті розглянуто питання моделювання управлінських рішень щодо реалізації безпекового адаптивного механізму збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства в конкурентних умовах економіки знань. Доведено, що ефективність даного механізму залежить від цілеспрямованого вибору фінансових інструментів та дієвості їх впливу на окремі напрямки господарської діяльності підприємства. Характер і ступінь впливу через фінансові інструменти на стійкий розвиток залежать як від методу розподільних відносин, так і від того, які функції надані цим інструментам і наскільки повно вони реалізуються на практиці. Дієвість безпекового адаптивного механізму визначається дієвістю окремих інструментів, а сутність проблеми збалансування полягає у вивчені можливостей, умов, механізмів узгодження індивідуальних рішень, умов рівноваги та її стійкості учасі, забезпечення на його основі економічного зростання системи.

The article examines the issue of modeling management decisions regarding the implementation of a safe adaptive mechanism for balancing the financial resources of an innovatively oriented enterprise in the competitive conditions of the knowledge economy. It has been proven that the effectiveness of the mechanism for balancing financial resources of an innovatively oriented enterprise depends on the purposeful choice of financial instruments and the effectiveness of their influence on individual areas of the enterprise's economic activity. The nature and degree of influence through financial instruments on sustainable development depend both on the method of distributive relations and on what functions are given to these instruments and how fully they are implemented in practice. The effectiveness of the safety adaptive mechanism is determined by the effectiveness of individual tools. Accordingly, the definition of a safe adaptive mechanism for balancing the financial resources of an innovatively oriented enterprise should take into account the following provisions: as a system of interconnection and interaction of its elements based on the establishment of cause-and-effect relationships; the functioning of the elements of the adaptive mechanism of the mechanism is carried out within the framework of legal regulations; the system must have parameters, the influence of which changes the course of the process; the goal of directing the effectiveness of the financial mechanism is the sustainable development of an innovatively oriented enterprise; the structure of the mechanism is determined by the influence of a combination of both internal and external factors of the innovation-oriented enterprise; the system must be dynamic; the presence of a system of indicators for evaluating the effectiveness of the mechanism; the system of interconnection and interaction of elements must be coordinated in time. Thus, in our opinion, the essence of the problem of balancing lies in the studied possibilities, conditions, mechanisms of coordination of individual decisions, conditions of equilibrium and its stability over time, ensuring economic growth of the system based on it.

Ключові слова: моделювання, управлінські рішення, безпековий адаптивний механізм, збалансування фінансових ресурсів, інноваційно орієнтоване підприємство, конкурентні умови, економіка знань.

Key words: modeling, management solutions, security adaptive mechanism, balancing of financial resources, innovation-oriented enterprise, competitive conditions, knowledge economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сукупність фінансових відносин інноваційно орієнтованого підприємства як економічної системи постійно змінюється під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, для опису фінансів підприємства доцільно використовувати закон управління, виражений цільовою функцією. Остання в даному випадку складається у встановлені рівноваги економічної системи, тобто збалансування або узгодження економічних інтересів, рівноваги або балансу між бажаннями і зусиллями. Зазначені факти в конкурентних умовах економіки знань актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Баланс представляє систему операцій взаємопов'язаних показників, які характеризують співвідношення чи

рівновагу в явищах або процесах, що періодично змінюються; найбільш узагальнену систему науково обґрунтованих економічних показників, які відображають масштаби і темпи господарської діяльності, а ще основні пропорції розвитку всієї економіки [1, 2, 4, 5, 8—10]. Збалансування ж розглядається як стан бюджетів господарської системи, підприємства, регіону, держави тощо, за якого витрати і прибутки урівноважені, близькі або рівні між собою. Застосування ж категорії рівноваги, яка характеризує стан економіки, за якого сформовані в ній кількісні пропорції забезпечують гармонійне сполучення товарних і грошових потоків, стабільності цін і задовільного функціонування економічного апарату, в порівнянні зі збалансуванням щодо фінансів підприємства надає їм динамічності [3, 6, 7]. Слабкими місцями підходів є обмеженість застосування моделювання управлінських рішень, безпекових адаптивних механізмів, що і потребує подальших наукових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті — дослідити моделювання управлінських рішень щодо реалізації безпекового адаптивного механізму збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства в конкурентних умовах економіки знань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Збалансування визначає, що економічна змінна залишається постійною при кожних змінах чинників, що впливають на неї, тобто рівновага повинна бути стійкою. У зв'язку із цим, стосовно до процесу кругообігу фінансових ресурсів на підприємстві, фінансова рівновага буде означати дотримання правильних пропорцій у русі фінансових потоків по всіх фазах циклу кругообігу фінансових ресурсів: формування, розподілу, використання. Порушення ж пропорцій у русі фінансових потоків по фазах циклу кругообігу капіталу буде визначатися як фінансова нерівновага. Відзначимо, що рівноважний стан економічної системи характеризується тим, при якому зміни її функціонального інваріанту постійні у часі та залишаються незмінними при впливі на неї зовнішнього середовища. Якщо рівновага при цьому відсутня, то стан називається нерівноважним. Перехід від нерівноважного стану в рівноважний характеризується як процес релаксації, а інтервал переходу — період релаксації. При цьому функціональним інваріантом системи вважається сукупність параметрів, взаємопов'язана зміна яких визначає ціленаправлений рух системи. Окрім того, в залежності від джерела підтримання балансу фінансових ресурсів можна визначити короткострокову фінансову рівновагу й довгострокову на основі введення характеристики ліквідності й терміновості [9].

Визначення фінансів та фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства конкурентних умовах економіки знань дозволяє обґрунтувати фінансову рівновагу як узгодження структури активів та джерел їх формування за параметрами ліквідності й терміновості. Основними умовами цього є: платоспроможність, ліквідність, незалежність, прибутковість. І, враховуючи те, що термін формування, розподілу й використання фінансових ресурсів у створення елементів активів і пасивів підприємства нерівномірний, необхідно говорити про фінансову рівновагу в даний момент часу, в поточному та перспективному періодах.

Підтвердженням сформульованої вище сутності поняття "збалансування фінансових ресурсів підприємства" може служити "золоте правило економіки інноваційно орієнтованого підприємства", яке використовується у світовій практиці: $TP > TOP > TA > 100\%$ (де TP, TOP, TA — відповідно темпи зростання в звітному періоді в порівнянні з минулим періодом прибутку, обсягу реалізації й активів підприємства). Наведене співвідношення означає, що для успішної діяльності інноваційно орієнтованого підприємства необхідні такі умови: 1) тенденція активів до постійного зростання; 2) обсяг продаж повинен зростати більш високими темпами, ніж активи; 3) прибуток повинен збільшуватися більш високими темпами, ніж обсяг продаж. Відповідно, метою середньострокового періоду буде забезпечення фінансової стійкості, а довгострокового — приріст власного капіталу за рахунок прибутку, тобто забезпечення фінансово-економічної стійкості.

Тому для інноваційно орієнтованого підприємства важливим є не просто факт встановлення фінансової рівноваги, а й оцінки її зв'язку з точкою беззбитковості. В даному випадку доцільно використати категорію фінансово-економічної рівноваги. Річ у тім, що господарська діяльність може бути рентабельною й при до-

сить низькому рівні платоспроможності. Тому в аналізі вводиться фінансова стійкість як платоспроможність у часі, яка, у свою чергу, вимагає конкретного розміру власного капіталу, допустимого співвідношення власного та запозиченого капіталу, фінансових і нефінансових активів. В цьому випадку виконується як умова рентабельності підприємства, так і фінансової стійкості. В свою чергу, структура власного капіталу стає сприятливою для економічного зростання, а власні резерви достатніми для погашення боргів і зобов'язань. Тобто, нормативною основою для фінансової стійкості інноваційно орієнтованого підприємства та його платоспроможності у часі є умова довгострокової фінансової рівноваги, яка представляє собою таке співвідношення власних та запозичених коштів підприємства, яке дозволяє за рахунок власних коштів покривати як теперішні, так і нові борги. В даному випадку стан фінансової рівноваги не може бути довготривалим станом, а лише певним моментом, тому його також визначають як точку фінансової (фінансово-економічної) рівноваги.

Якщо інноваційно орієнтоване підприємство знаходиться в точці фінансової рівноваги, воно є платоспроможним, тобто має достатньо коштів для покриття зобов'язань, і забезпечується початковим рівнем стійкості. Рухаючись вперед від початкового рівня вгору, підприємство набирає запас стійкості, платоспроможність набуває більш якісних характеристик — здійснюється перехід від гарантованої платоспроможності до абсолютної. Рух у протилежному напрямку, тобто вниз від стану фінансової рівноваги означає перехід у зону нестійкості. Платоспроможність гарантована трансформується в потенційну, після чого потім інноваційно орієнтоване підприємство вступає у зону ризику. Такий перехід вимагає об'єктивної необхідності зовнішнього втручання з метою реалізації програми оздоровлення. Тобто або інноваційно орієнтоване підприємство формує запас стійкості і забезпечує довгострокову рівновагу та економічний ріст, або зменшує цей запас і, таким чином, поглиблює фінансову кризу. Вичерпавши увесь запас міцності, інноваційно орієнтоване підприємство стає банкрутом.

Під економічною стійкістю підприємства розуміють рівноважне збалансоване становище економічних ресурсів, яке забезпечує стабільний прибуток і задовільні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в довгостроковій перспективі, з урахуванням найбільш важливих зовнішніх чинників, тобто фінансовий стан стійкого функціонування інноваційно орієнтованого підприємства визначається станом, коли підприємство організує фінанси таким чином, що стабільно на протязі довгого терміну часу виготовляє та реалізує продукцію, послуги, отримуючи при цьому достатній рівень прибутку для виробничого та соціального розвитку, що в результаті забезпечує приріст власного капіталу підприємства. Саме це і можна визначити як збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства, тобто стану фінансів суб'єкту господарювання, який забезпечує самофінансування, самозабезпеченість, самовідтворення, незалежний розвиток.

Основними проблемами фінансового стану інноваційно орієнтованого підприємства, незалежно від галузевої належності, масштабів та етапів розвитку, зазвичай визначають: дефіцит грошових коштів; недостатній

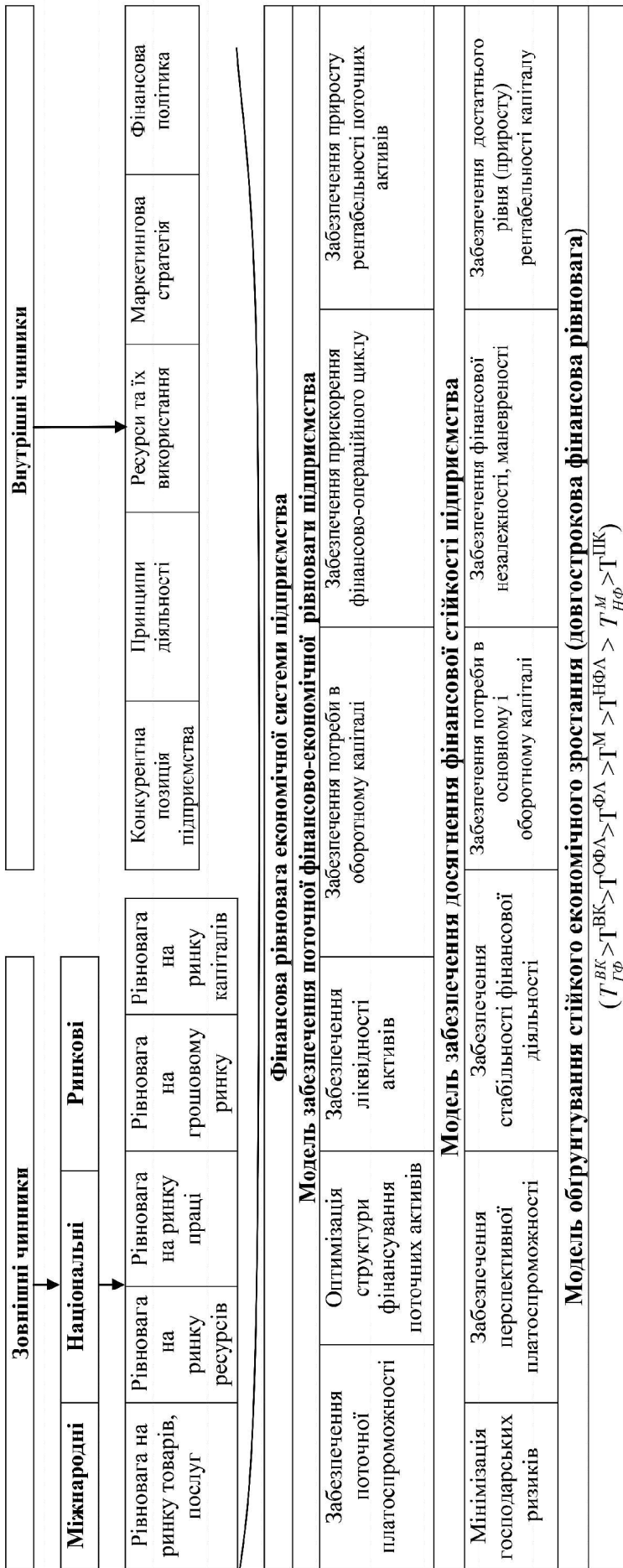

Рис. 1. Загальна модель управлінських рішень щодо реалізації безпечної інноваційно орієнтованого механізму збалансування фінансових ресурсів

Примітка:
 $T_{ГФ}^{ВК}$ — темпи зростання власного капіталу в грошовій формі; $T_{ГФ}^{ВК}$ — темпи зростання власного капіталу; $T_{ГФ}^{ФЛ}$ — темпи зростання оборотних фінансових активів; $T_{ГФ}^{ФЛ}$ — темпи зростання фінансових активів; $T_{ГФ}^{М}$ — темпи зростання майна в грошовій формі; $T_{ГФ}^{М}$ — темпи зростання позикового капіталу.

рівень задоволення інтересів власників, низька рентабельність капіталу; зниження фінансової незалежності або низька фінансова стійкість. Важливо відзначити, що проблеми їх виникнення одночасно впливають на загальний стан підприємства. Вони мають такі причини: або інноваційно орієнтоване підприємство нераціонально управляє рухом фінансових ресурсів або неефективно управляє результатами діяльності.

Відсутність збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства породжують витрати фінансової нестійкості. Збалансування фінансових ресурсів підприємства відображає такий стан, при якому потреби у прирості основного обсягу активів балансується з можливостями формування їх фінансових ресурсів за рахунок власних джерел.

В той же час, короткострокова рівновага фінансів підприємства відображає баланс між вхідними і вихідними грошовими потоками інноваційно орієнтованого підприємства, які забезпечують поточну діяльність. Якщо включити в аналіз характеристику ліквідності активів, то короткострокову фінансову рівновагу можна дещо розширити у часі. Ліквідність активів визначається швидкістю та мінімальним обсягом втрат від трансформації будь-якого активу в грошові кошти. Таким чином, пропонується вважати збалансування потоків грошових коштів у даний момент часу миттєвою рівновагою, а збалансування структури поточних активів щодо ліквідності та структури поточних пасивів щодо вимог — короткостроковою (поточною). У даному випадку інтерес представляють не тільки грошові кошти та їх еквіваленти, а і дебіторська заборгованість, запаси ТМЦ, тобто поточні активи інноваційно орієнтованого підприємства. В результаті, забезпечення визначеної фінансової рівноваги дає можливість підприємства як його здатність відповідати за своїми зобов'язаннями та боргами. Але в даному випадку категорія платоспроможності стосується конкретної звітної дати. В той же час відоб-

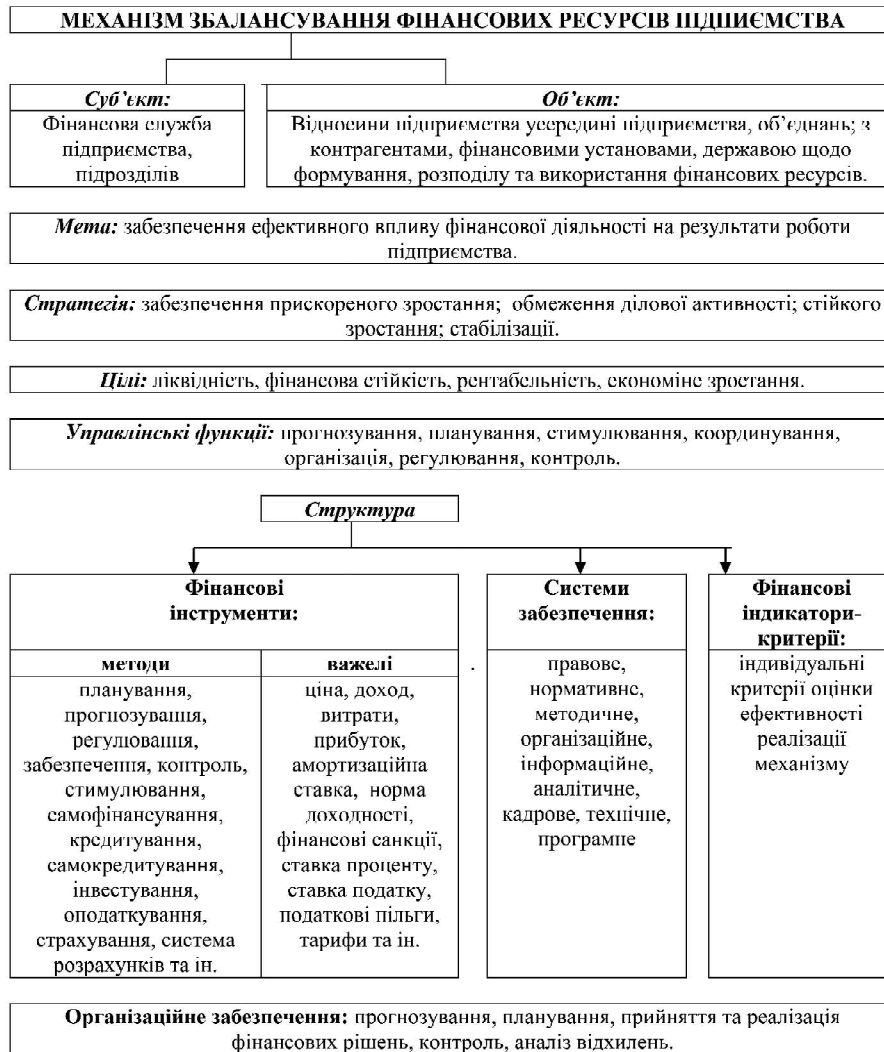

Рис. 2. Безпековий адаптивний механізм збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства

раженням платоспроможності у часі виступає фінансова стійкість підприємства.

Відзначаючи неповноту дефініції безпекового адаптивного механізму в зв'язку з відсутністю взаємодії підсистем та блоків і розмежування сфери функціонування та цілеспрямованої дії його елементів, пропонується розглядати безпековий адаптивний механізм як систему фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави та інноваційно орієнтованих підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, а також за відповідної фінансової політики на мікро— і макрорівні [8, 9].

Враховуючи принципи фінансової діяльності в конкурентних умовах економіки знань, доцільним є розширення методології формування та реалізації безпекового адаптивного механізму стійкого розвитку інноваційно орієнтованих підприємств. Відповідно, окрім системного і процесного підходів розглядати комплексний, програмно-цільовий підхід та критеріальний.

Таким чином, можна узагальнити, що безпековий адаптивний механізм збалансування фінансових ресурсів підприємства — це сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених форм, методів, інструментів, ва-

желів дотримання відповідних пропорцій у русі фінансових потоків підприємства по фазах циклу кругообігу фінансових ресурсів (формування, розподілу, використання) у відповідності до законодавчого, нормативного, інформаційного, аналітичного, кадрового забезпечення з метою реалізації стратегії стійкого зростання в поточному та перспективному періодах.

Відповідно визначення безпекового адаптивного механізму збалансування фінансових ресурсів інноваційно орієнтованого підприємства повинно враховувати наступні положення: як система взаємозв'язку і взаємодії його елементів на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків; функціонування елементів адаптивного механізму здійснюється в межах нормативно-правової регламентації; система повинна мати параметри, вплив на які змінює протікання процесу; мета спрямування дієвості фінансового механізму — стійкий розвиток підприємства; структура механізму визначається впливом сукупності як внутрішніх, так і зовнішніх чинників діяльності інноваційно орієнтованого підприємства; система повинна бути динамічною; наявність системи індикаторів оцінки ефективності механізму; система взаємозв'язку і взаємодії елементів повинна бути узгоджена у часу.

Узагальнення основних напрямків фінансової діяльності та механізмів її забезпечення дозволяють представити загальну схему забезпечення збалансування фінансами підприємства в умовах ринкової економіки на рис. 1. Загальна структура механізму збалансування представлена на рис. 2.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сутність проблеми збалансування полягає у вивченні можливостей, умов, механізмів узгодження індивідуальних рішень, умов рівноваги та її стійкості у часі, забезпечення на його основі економічного зростання системи. Збалансування являє узгодження їх окремих елементів в межах раціонального формування, розподілу і використання, а також досягнення загальної економічної рівноваги підприємства — розширеного відтворення відповідно основним фінансовим інтересам: максимізація ринкової вартості та прибутку, забезпечення основним і оборотним капіталом, забезпечення інвестиціями, оптимізація податкових платежів.

Література:

1. Батюк Б.Б. Прийняття управлінських рішень в системі адміністративного менеджменту. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені СЗ Гжицького. 2015. Випуск 17, № 4. С. 209—214.
2. Живко З. Б., Батюк Б. Б., Мохонько Г. А., Дяченко Т. О. Прийняття управлінських рішень на основі цінних мультиплікаторів та фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Формування ринкових відносин в Україні. №. 6 (253). 2022. С. 101—109.
3. Коваленко Н. В., Ільїн В. Ю., Гірняк К. М., Власенко В. А. Управління персоналом в системі моделювання розвитку безпекового інноваційного потенціалу сучасного підприємства в умовах діджиталізації. Формування ринкових відносин в Україні. №. 9 (257). 2022. С. 45—51.
4. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. Економіка та держава. 2021. № 8. С. 4—9.
5. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129—135.
6. Gryshchenko I., Ganushchak-Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos-Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. Making use of competitive advantages of a university education innovation cluster in the educational services market. European Journal of Sustainable Development. 2021. Vol. 10. No. 2. P. 336—348.
7. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical-technological and resource aspects. Економічні горизонти. 2021. № 1. С. 21—29.
8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 192—198.
9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 199—205.

References:

1. Batiuk B. (2015), "Making management decisions in the administrative management system", Naukovy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterinarynnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy imeni S.Z. Gzhys'koho, vol. 17.4, pp. 209—214.
2. Zhyvko, Z., Batiuk, B., Mokhonko, H. and Diachenko, T. (2022), "Making management decisions based on price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini, vol. 6 (253), pp. 101—109.
3. Kovalenko, N., Ilin, V., Hirniak, K. and Vlasenko, V. (2022), "Personnel management in the system of modeling the development of the safety innovation potential of a modern enterprise in conditions of digitalization", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini, vol. 9 (257), pp. 45—51.
4. Okhrimenko, I. V., Vdovenko, N. M., Ovcharenko, E. I., and Gnatenko, I. A. (2021), "Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the face of risks and uncertainties of globalization", Ekonomika ta derzhava, vol. 8, pp. 4—9.
5. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43.1, pp. 129—135.
6. Gryshchenko, I., Ganushchak-Efimenko, L., Shcherbak, V., Nifatova, O., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Martynova, L. and Martynov, A. (2021), "Making use of competitive advantages of a university education innovation cluster in the educational services market", EJ Sustainable Development, vol. 10.2, pp. 336—348.
7. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y. and Mykhailov S. (2021), "Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical-technological and resource aspects", Економічні горизонти, vol. 1, pp. 21—29.
8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M. and Hnatenko I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19", Journal of HED, vol. 36, pp. 192—198.
9. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 199—205.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2023 р.

УДК 379.82: 338.48

*Є. В. Козловський,**к. держ. упр., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0878-6170>**І. М. Григорчак,**к. держ. упр., старший викладач кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1935-3485>**Т. І. Ткаченко,**к. геогр. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9447-567X>**Г. Г. Вишнеvsька,**к. культурології, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський університет культури**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0923-5159>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.103

Анімаційний сервіс як засіб підвищення ефективності туристичної діяльності

Ye. Kozlovskyi,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Culture and Arts

I. Hryhorchak,

PhD in Public Administration, Senior Lecturer of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Culture and Arts

T. Tkachenko,

PhD in Geography, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Culture and Arts

H. Vyshnevska,

PhD in Culturology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kyiv University of Culture

ENTERTAINMENT SERVICE AS A RESOURCE OF INCREASING THE EFFICIENCY OF TOURISM ACTIVITIES

У статті здійснюється спроба розглянути анімаційний сервіс, як специфічну діяльність підприємства з організації, просування та реалізації анімаційних програм різного призначення, що розвивають та духовно збагачують дозвілля туристів під час відпочинку. Значущість анімаційного сервісу виявляється у тому, що він є важливим засобом залучення людей до культури, породжує нові потреби, зокрема потреби у оновленні, випробуванні себе у новій якості. Зазначається, що анімація — це специфічний вид реклами залучення гостей та їх знайомих, що має за мету просування туристичного продукту на ринку для підвищення ефективності та прибутковості туристичного бізнесу. Стверджується, що в процесі проведення анімаційних заходів у організаторів з'являється можливість здійснити додатковий продаж товарів і послуг, у цьому аспекті анімаційний сервіс зближується з можливостями інструментів стимулювання збуту в комплексі інтегрованих комунікацій. Головною перевагою анімації як інструменту маркетингу є непомітність безпосереднього впливу та привабливість для туриста. Однак для задоволення рекреаційних і розважальних потреб гостей необхідно ретельно опрацьовувати програми анімаційних подій, складати їх з урахуванням особливостей та характеристик цільових аудиторій, забезпечувати достатню різноманітність анімаційних заходів, які мають відрізнятися за формами, інтенсивністю, змістом, часом проведення. Автором також досліджуються також можливості анімаційного сервісу як інструменту форму-

вання та підтримки іміджу територій, наголошуючи на застосуванні цього методу в практиці просування туристичних об'єктів. У статті наголошується, що управління анімаційним сервісом має будуватися з урахуванням повної інформації. Для досягнення конкурентних переваг маркетингова служба підприємства повинна проводити збір інформації, досліджуючи переваги споживачів та можливості конкурентів з метою подальшого аналізу та використання отриманих фактів для прийняття рішень щодо формування концепції організації анімаційних послуг.

In article, it is realized an attempt to consider the entertainment service, as a specific activity of the enterprise for the organization, promotion and implementation of entertainment programs of various purposes, which develop and spiritually enrich the leisure time of tourists during rest. The importance of the entertainment service is that it is important means of attracting people to culture, creates new needs, in particular, the need for renewal, testing oneself in a new quality. It is noted that entertainment is a unique form of advertising to attract guests and their acquaintances, which aims to promote a tourist product on the market to increase the efficiency and profitability of the tourist business. It is claimed that in the process of conducting entertainment events, the organizers have the opportunity to make additional sales of goods and services, and in this aspect, the entertainment service converges with the capabilities of sales promotion tools in the complex of integrated communications. The main advantage of entertainment as a marketing tool is the imperceptibility of direct impact and attractiveness for tourists. However, in order to satisfy the recreational and entertainment needs of guests, it is necessary to carefully work out programs of entertainment events, to compile them taking into account the features and characteristics of target audiences, to ensure a sufficient variety of entertainment events, which must differ in form, intensity, content, and duration. The author also explores the possibilities of the entertainment service as a tool for forming and maintaining the image of territories, emphasizing the application of this method in the practice of promoting tourist facilities. The article underlines that entertainment service management should be built taking into account complete information. In order to achieve competitive advantages, the marketing department of the enterprise must conduct information collection, researching the preferences of consumers and the capabilities of competitors in order to further analysing and use the obtained facts to make decisions regarding the formation of the concept of the organization of entertainment services.

*Ключові слова: анімаційний сервіс, туристичні послуги, реклама, просування територій, дозвілля, культура.
Key words: entertainment service, tourist services, advertising, promotion of territories, leisure, culture.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі зі зростанням добробуту населення відбувається поступове насичення споживача як товарами першої необхідності, так і предметами розкоші. Одночасно з цим збільшується тривалість активного життя людей, бажання самореалізації, випробування нових емоцій, застосування себе у нових якість. Такі потреби все складніше задовольнити за допомогою лише стандартних товарів і послуг. Тому більшість виробників прагнуть наповнити свої пропозиції на ринку такою специфічною послугою як анімаційний сервіс.

Потреба анімаційного обслуговування викликана безперечно змінами в укладі життя сучасної людини, які пов'язані з високими темпами технічного і технологічного розвитку, а також процесами урбанізації. Результатом впровадження в усі сфери життя інформаційних і комп'ютерних технологій стало збільшення монотонності праці, фізичної та психологічної стомлюваності. Як наслідок, відбулося підвищення рівня агресивності, брак часу та сил, що витрачаються на творчість і хобі. Крім цього, збільшення щільності міського населення сприяє стомленню від численних персональних комунікацій у міському середовищі.

Актуальність обраної теми обумовлена ще тим, що в умовах наростаючої конкурентної боротьби підприємствами сфери туризму необхідно примножувати свої конкурентні переваги, розробляти такі заходи, які сприятимуть їхньому економічному зростанню.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наразі все більша увага в наукових дослідженнях та у практиці соціального сервісу та туризму приділяється питанням анімації. Проблеми створення та розвитку сучасних анімаційних технологій вивчали багато іноземних науковців, зокрема Ж. Дюмазедьє, П. Безнар, Р. Лабурьє, Д. Уокер. Сутність анімаційного сервісу, а також принципи його організації досліджували такі українські вчені, як С. Байлик, І. Бойко, Н. Ведмідь, В. Бочелюк, О. Кравець, І. Петрова, Т. Сокол та ін. У наукових працях вказаних авторів здебільшого розглядається поняття анімації, а також її основні напрями та форми. Враховуючи обмеженість наукових та практичних розробок з проблематики статті, виникла нагальна потреба у дослідженні специфіки анімаційного сервісу як засобу підвищення ефективності туристичної діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити сутність, цілі, завдання, складові елементи, а також можливі шляхи удосконалення анімаційного сервісу як засобу підвищення ефективності туристичної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Порівняно нещодавно у туристичній діяльності сформувався новий напрямок — "анімаційний сервіс".

Зараз у багатьох країнах він є великою самостійною галуззю господарства, що займає лідируючу позицію в економіці. Анімація є новим напрямом у сфері туризму, який покликаний урізноманітнити туристичні програми і тим самим залучити до них якомога більше учасників.

Термін анімація походить від латинського "anima" — душа, життя, а в перекладі з французької (animation) він означає кіно або мультиплікація. Під анімацією пропонуємо розуміти процес розроблення та надання спеціальних програм реалізації вільного часу відпочиваючим, а також організацію розваг і спортивно-оздоровчого дозвілля. А під анімаційним сервісом — спеціальну діяльність підприємства з організації, просування та реалізації анімаційних програм різного призначення, що розвивають та духовно збагачують дозвілля туристів під час відпочинку [2, с. 17].

Зараз туристи під час організації подорожі цікавляться не лише умовами проживання та екскурсійною програмою, але й наявністю і рівнем анімаційної діяльності та розважальною складовою у туристичному комплексі. Анімація — порівняно новий напрям дозвілєвої діяльності, що передбачає участь туристів у ігрових та театралізованих шоу-програмах, спортивних і культурно-розважальних заходах. Все це породжує конкуренцію між курортами, які прагнуть урізноманітнити відпочинок своїх гостей.

Будь-який турист під час заселення у туристичний комплекс чекає від перебування у ньому безтурботного та помірною відпочинку. Одним із основних завдань, які стоять перед керівництвом туристичного комплексу, є виправдання цих очікувань. У результаті робиться все для створення максимально комфортних умов відпочинку, організацію атмосфери достатку та свята. Здійснення цих завдань реалізується усіма службами туристичного комплексу. Від усіх разом та кожного окремо залежить настрої туриста, почуття задоволення й гарного враження від проведеного відпочинку.

Значущість анімаційного сервісу полягає у тому, що він є одним з важливих засобів залучення людей до культури, породжує нові потреби, зокрема потреби у оновленні, випробуванні себе у новій якості. Крім цього, анімаційний сервіс є засобом підвищення ефективності туристичної діяльності. За оцінками експертів, включення анімаційних програм культурно-пізнавального, розважального, спортивно-оздоровчого характеру в туристичні маршрути та послуги закладів розміщення суттєво збільшують престиж і популярність підприємств сфери туризму.

В процесі впровадження анімаційних інновацій у туристичну діяльність необхідно враховувати:

- трансформацію інтересів і потреб туристів у розвитку кругозору, вивченні нових культур і народів, набутті новітнього досвіду та знань;
- зростання конкурентної боротьби на будь-якому рівні туристичного ринку — локальному, регіональному, національному, міжнародному;
- зниження актуальності та привабливості традиційних уніфікованих анімаційних програм;
- поєднання привабливих умов відпочинку, що дозволяє повною мірою задовольнити потреби найвибагливіших туристів.

Анімаційний сервіс поряд з основними функціями виконує також рекламну функцію. До рекламних цілей анімаційної діяльності належать:

- зміцнення іміджу туристичної організації або підприємства;
- зростання інтересу до туристичного комплексу та підвищення популярності його торгової марки;
- збільшення кількості потенційних туристів [1, с. 124].

Наразі склалася практика розгляду анімаційного сервісу як інструменту підвищення задоволеності туриста існуючими послугами, а рекламні можливості цієї діяльності частіше розглядаються як додаткові. Але анімація має потужні іміджеві та маркетингові можливості.

Анімаційну діяльність не можна розглядати як виключно маркетинговий інструмент, оскільки вона має низку різних характеристик. Насамперед, її призначення на відміну від реклами — це рекреаційні завдання, а вже в другу чергу — підвищення задоволеності, формування лояльності туристів. При цьому анімація зближується із інструментами маркетингових комунікацій за цілою низкою показників. Вона також є засобом комунікації, що дозволяє встановлювати безпосередній контакт з цільовою аудиторією.

За цією ознакою анімація синонімічна можливостям прямого маркетингу в комплексі інтегрованих комунікацій. Аніматор стає "обличчям" туристичного об'єкту, а від його вміння підлаштовуватися під запити та інтереси відпочиваючих залежить безпосереднє ставлення до туристичного підприємства. Якісно організований анімаційний сервіс дозволяє комплексно взаємодіяти з туристом. При цьому споживач не відчуває рекламного впливу, а сприймає те, що відбувається, як частину наданого сервісу. Це дає змогу відчутно зменшити витрати на просування послуг, а також підвищити ефективність комунікацій.

В процесі проведення анімаційних заходів у організаторів з'являється можливість здійснити додатковий продаж товарів і послуг, у цьому аспекті анімаційний сервіс зближується з можливостями інструментів стимулювання збуту в комплексі інтегрованих комунікацій. Вказані особливості анімації дозволяють територіям і туристичним об'єктам залучати відвідувачів за допомогою яскравої, цікавої анімаційної програми, скорочуючи безпосередні витрати на маркетингові комунікації.

Особливістю анімаційного сервісу є і те, що у його рамках відбувається взаємодія самого туриста і туристичного підприємства. Відпочиваючий залучається до активних дій та розваг, що має призводити до підвищення його задоволеності відпочинком, поліпшення настрою, відновлення моральних і фізичних сил, розширення пізнавального потенціалу. При цьому турист не відчуває жодного тиску на свої почуття, він не має безпосереднього відчуття, що йому щось нав'язують або намагаються продати.

Головною перевагою анімації як інструменту маркетингу є непомітність безпосереднього впливу та привабливість для туриста. Однак для задоволення рекреаційних і розважальних потреб гостей необхідно ретельно опрацьовувати програми анімаційних подій, складати їх з урахуванням особливостей та характеристик цільових аудиторій, забезпечувати достатню різноманітність анімаційних заходів, які мають відрізнятися за формами, інтенсивністю, змістом, часом проведення [5, с. 96].

У сучасних умовах розвитку туристичної діяльності анімаційний сервіс стає важливим і затребуваним інструментом просування територій, способом формування іміджу місць. Анімація — це чудовий спосіб залучити туристів до процесів пізнання культури регіонів, історії та традицій окремих територій. Нові знання про визначні місця, національні традиції, обряди, культуру допоможуть подорожуючим сформуванню позитивного образу території. Для просування територій необхідно управляти іміджем, оскільки це дозволяє позиціонувати територію з урахуванням смаків та очікувань різних цільових груп споживачів. Образ території, який формується у свідомості туриста, змінюється залежно від впливу різноманітних подій у цій місцевості. Застосування маркетингового інструментарію сприйняття споживачами образу регіону можна коригувати, посилювати чи трансформувати.

Імідж місця складається у туриста під впливом взаємодії з людьми, об'єктами, особливостями території. Він може складатись стихійно, але для створення привабливого образу потрібно застосовувати різноманітний інструментарій. Для формування сприятливого іміджу місця необхідно розробляти спеціальні програми лояльності — низку заходів, спрямованих на підвищення лояльності певних груп споживачів стосовно території. На наш погляд, найважливішим інструментом у цих програмах є анімаційний сервіс, здатний сильно та непомітно впливати на сприйняття території та швидко формувати бажаний імідж.

Кожне підприємство сфери туризму повинно мати свої цілі та стратегії розвитку анімаційного сервісу. Комплекс "мета-стратегії анімації" визначає основні напрями пошуку ринкових можливостей, підтримує у запланованих рамках витрати, визначає кількість та кваліфікацію персоналу. Ухвалення підприємством стратегії розвитку анімаційного сервісу звільняє керівників від рутинної роботи та необхідності приймати рішення з другорядних питань, створює можливість делегування тактичних рішень менеджерам середньої ланки та співробітникам на місцях.

Конкуренція на туристичному ринку вимагає від кожного підприємства проведення серйозної аналітичної роботи. Як об'єкти аналізу повинні розглядатися туристичний або рекреаційний ресурс, і навіть соціальна структура потенційного контингенту його споживачів, їх ціннісні орієнтації. При цьому слід прогнозувати можливі зміни цих ресурсів, цінностей та пріоритетів клієнтів.

Основні зусилля підприємства сфери туризму мають бути сконцентровані на виявленні потреб та очікувань туристів, що забезпечує можливість створення конкурентних переваг. Виходячи з цього, підприємство має обирати стратегії, що передбачають використання нових технологій збільшення цінності клієнтської бази. Одним із способів звернути увагу споживача на своє підприємство є пропозиція на ринку нової послуги, яка відрізняється від послуги конкурента [7, с. 158].

Насправді багатьом підприємствам сфери туризму характерна неоднорідність комплексу "мета-стратегії анімації". Зазвичай в якості цілі називаються отримання прибутку і розвиток підприємства, а стратегіями — традиції та способи діяльності, що традиційно склалися. Такі стратегії втрачають спрямовуючий та стабілізуючий ефект, пригнічують творчість персоналу, виправ-

довують будь-які витрати, сприяють розпорошенню сил та засобів усього колективу.

Усі перетворення, створені задля досягнення успіху в процесі надання анімаційних послуг, сприяють зрештою підвищенню конкурентоспроможності підприємства сфери туризму. Основу даних перетворень становлять:

- аналіз потенційних можливостей;
- увага до тенденцій кон'юнктури;
- оцінка продуктивності співробітників підприємства.

Існуючі ресурси та туристичний ринок не завжди дозволяють підприємству досягти всіх цілей. Стратегія розвитку анімаційного сервісу має передбачати досягнення найважливіших внутрішніх та зовнішніх цілей: забезпечення широкого асортименту послуг, високої компетентності співробітників, ефективної рекламної діяльності та необхідного рівня маркетингових досліджень.

У сучасних обставинах глобальної конкуренції та стрімкої розробки нових технологій зростання вимог споживачів до якості туристичного продукту, постійне удосконалення підприємством всіх складових елементів анімаційного сервісу є основним фактором, що визначає його успіх на ринку в довгостроковій перспективі.

Можливість застосування тієї чи іншої стратегії розвитку анімаційного сервісу, її розробка та цілі обмежені наявними можливостями управління. Визначення цих можливостей, сильних і слабких сторін зазвичай не може бути самостійно здійснено самим підприємством: керівник не має у своєму розпорядженні об'єктивної інформації про власний стиль управління, не має можливості отримати її від співробітників. У цьому випадку доцільно використовувати організаційне консультування, спрямоване на розробку та побудову ефективної системи управління підприємством.

Управління анімаційним сервісом здійснюється суб'єктами, має свій об'єкт управління, цілі, завдання, а також способи їх вирішення через канали прямого та зворотного зв'язку між суб'єктами та об'єктами. Управління та організація анімаційним сервісом є важливими процесами, які у туристичній діяльності стають ще складнішими. Навіть людям, які від народження мають бажані психологічні та фізичні характеристики, через відсутність необхідних знань, навичок, умінь та досвіду, не вдається іноді організувати анімаційну діяльність на підприємстві.

Необхідно виділити особливості управління анімаційним сервісом:

- потреби, бажання та можливості споживачів анімаційних послуг;
- залежність календарного планування анімаційної діяльності від кількості та категорії споживачів;
- складний процес визначення якості анімаційних послуг;
- служби анімаційної діяльності повинні мати навички визначення побажань і потреб клієнтів;
- неможливість створення запасів анімаційних послуг у періоди низького попиту, оскільки вони можуть виявитися не актуальними у момент зростання попиту споживачів;
- врахування постійних змін смаків і потреб туристів [6, с. 27].

Управління анімаційним сервісом має будуватися з урахуванням повної інформації. Для досягнення кон-

курентних переваг маркетингова служба підприємства повинна проводити збір інформації, досліджуючи переваги споживачів та можливості конкурентів з метою подальшого аналізу та використання отриманих фактів для прийняття рішень щодо формування концепції організації анімаційних послуг. Слід звернути увагу на завершальний етап управління анімаційним сервісом для підприємства. У цей період проводиться порівняння розроблених планів анімаційної діяльності з отриманими результатами та оцінювання всіх процесів. Отримана оцінка може бути задовільною, що дозволяє ухвалити рішення щодо можливості подальшого продовження надання анімаційних послуг обраного напрямку. Або незадовільною, що тягне за собою розробку коригувальних заходів, які враховують виявлені недоліки та невідповідності, а також визначення додаткових зусиль для досягнення запланованого результату та відповідного рівня якості заявлених послуг.

ВИСНОВКИ

Анімаційний сервіс сприяє задоволенню специфічних потреб туристів у культурі, спілкуванні, творчому вираженні, розвагах. Анімація є значущою як для окремого туриста, так і для сфери туризму загалом, адже у туристичні поїздки і маршрути зараз все частіше обов'язково включаються культурні, пізнавальні, спортивні, розважальні програми. Сучасній людині неможливо уявити життя без анімаційних послуг. Елементи анімації дозволяють створити у споживача позитивний настрій та залишити доброзичливе враження від місця перебування.

У сучасному світі люди багато працюють, прискорюється життєвий ритм, погіршується екологія, у людей дедалі частіше відбуваються емоційні зриви, фізичні та психічні розлади. У таких умовах важливого значення набуває розважальна складова, тобто сфера відновлення та відтворення її життєвих сил людини, зокрема чезре систему туризму та дозвіллєву зайнятість.

Нині сучасний турист — це досвідчений і вимогливий споживач послуг, джерело конкурентної боротьби між підприємствами. Одним із напрямків збільшення конкурентоспроможності підприємства сфери туризму може стати активне вдосконалення анімаційної діяльності та розважальної складової програми перебування гостей.

Анімаційний сервіс є галуззю, що стрімко розвивається, а також важливою складовою підприємства сфери туризму. Він характеризується використанням нових методів, форм та технологій організації дозвілля, а також високим рівнем культурно-технічного наповнення розважальних програм. Головна функція анімаційного сервісу — забезпечити повторне відвідування туристами курортного комплексу, історико-культурного чи природного об'єкту, зробити своїх клієнтів своєрідними носіями реклами.

Анімаційний сервіс є не лише важливим елементом туристичної діяльності, але й значним компонентом комплексу інтегрованих комунікацій туристичного підприємства. Анімація органічно поєднує можливості рекламного впливу на споживача, дозволяє застосовувати інструменти прямого маркетингу, зв'язків із громадськістю, а також прямого маркетингу. Під час проведення

анімаційних заходів є можливість встановити прямий контакт зі споживачем, отримати зворотний зв'язок, здійснити додаткові продажі та вплинути на ставлення туриста до місця відпочинку.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з дослідженням впливу анімаційного сервісу на покращення якості, різноманітності та привабливості туристичного продукту, збільшення кількості постійних і потенційних клієнтів підприємства сфери туризму, зростання попиту на туристичні послуги, а також підвищення прибутковості та рентабельності туристичної діяльності.

Література:

1. Агеєва І. С. Можливості використання анімаційних програм в туризмі. Молодий вчений. 2018. № 6. С. 123—125.
2. Кравець О. М. Організація анімаційних послуг в туризмі: навч. посіб. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 335 с.
3. Козловський Є. В. Сучасні інформаційно-технологічні можливості управління туристичним підприємством. Strategic management: global trends and national peculiarities: monograph. Kielce, 2019. С. 580—593.
4. Козловський Є. В. Особливості використання сучасних мультимедійних технологій у туристичній діяльності. Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія. Київ, 2017. С. 212—230.
5. Кукліна Т. С. Організація анімаційних послуг: навч. посіб. Запоріжжя: ЛІПС, 2009. 212 с.
6. Білоусова А. Ю. Особливості менеджменту анімаційного сервісу. Економічні студії. 2019. № 24. С. 25—29.
7. Тучковська І. І. Особливості організації анімаційної діяльності в індустрії гостинності. Підприємництво і торгівля. 2018. № 23. С. 155—159.

References:

1. Aheieva, I. S. (2018), "Possibilities of using entertainment programs in tourism", *Molodyj vchenyj*, vol. 6, pp. 123—125.
 2. Kravets', O. M. (2017), *Orhanizatsiia animatsijnykh posluh v turyzmi* [Organization of entertainment services in tourism], KhNUMH im. O. M. Beketova, Kharkiv, Ukraine.
 3. Kozlovskiy, Ye. V. (2019), "Modern information and technological capabilities of tourism enterprise management", *Strategic management: global trends and national peculiarities: monograph*, Kielce, Poland.
 4. Kozlovskiy, Ye. V. (2017), "Features of implementation of the modern multimedia technologies in tourism", *Novi media v suchasnomu suspil'stvi: kul'turolohichnyj vymir: monohrafiia* [New media in modern society: cultural dimension: monograph], Kyiv, Ukraine.
 5. Kuklina, T. S. (2009), *Orhanizatsiia animatsijnykh posluh* [Organization of entertainment services], LIPS, Zaporizhzhia, Ukraine.
 6. Bilousova, A. Yu. (2019), "Features of entertainment service management", *Ekonomichni studii*, vol. 24, pp. 25—29.
 7. Tuchkovs'ka. I. I. (2018), "Features of the organization of entertainment activities in the hospitality industry", *Pidpriemnytstvo i torhivlia*, vol. 23, pp. 155—159.
- Стаття надійшла до редакції 03.04.2023 р.*

О. В. Прокоф'єва,
к. е. н., асистент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3715-3558>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.108

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

O. Prokofieva,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Insurance, Banking
and Risk Management, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE UNDER MARRIAGE CONDITIONS

Стаття "Розвиток банківського сектору України в умовах воєнного стану" присвячена аналізу впливу воєнного стану на банківський сектор України. У статті розглядаються основні показники діяльності банків в умовах війни, а також проблеми, з якими вони стикаються в цей період. Досліджено вплив війни на стійкість банківської системи та ризики для фінансової стабільності країни. Автор також досліджує дії влади щодо підтримки банківської системи в умовах війни та надає рекомендації щодо підвищення стійкості банків в цей період.

Стаття, яка висвітлює розвиток банківського сектору України в умовах воєнного стану є дуже актуальною, особливо з огляду на триваючий конфлікт на сході України. Банківський сектор є однією з найважливіших частин економіки будь-якої країни, і він особливо важливий під час війни чи конфлікту, коли економічна стабільність має вирішальне значення.

У статті розглядається тенденція зміни облікової ставки, а також проблеми, з якими вони стикаються в цей період. Досліджено вплив зміни облікової ставки на кредитну активність банків та на процес формування процентних ставок по депозитних продуктах. Також досліджують дії влади щодо регулювання процесу зміни облікової ставки та надають рекомендації щодо підвищення ефективності банків в умовах зміни цієї ставки. У роботі також обговорюються різні заходи, які були вжиті урядом і Національним банком України для стабілізації банківського сектора, включаючи посилення регуляторного нагляду, підвищення капіталізації та надання підтримки ліквідності.

Розуміння розвитку банківського сектору в Україні в умовах воєнного стану є важливим не лише для тих, хто працює в банківському секторі, а й для пересічних громадян, які цікавляться ширшими економічними та політичними наслідками конфлікту, що триває.

The article "Development of the banking sector of Ukraine under martial law" is devoted to the analysis of the influence of martial law on the banking sector of Ukraine. The article examines the main indicators of banks' activity in wartime conditions, as well as the problems they face during this period. The influence of the war on the stability of the banking system and the risks to the financial stability of the country are studied. The author also examines the actions of the authorities to support the banking system during the war and provides recommendations for increasing the stability of banks during this period.

The article, which highlights the development of the banking sector of Ukraine under the conditions of martial law, is very relevant, especially in view of the ongoing conflict in the east of Ukraine. The banking sector is one of the most important parts of any country's economy, and it is especially important in times of war or conflict when economic stability is critical.

The article examines the trend of the change in the discount rate, as well as the problems they face during this period. The influence of the change in the discount rate on the lending activity of banks and on the process of formation of interest rates on deposit products was studied. They also investigate the actions

of the authorities regarding the regulation of the process of changing the discount rate and provide recommendations on improving the efficiency of banks in the conditions of changing this rate. The paper also discusses various measures that have been taken by the government and the National Bank of Ukraine to stabilize the banking sector, including strengthening regulatory oversight, increasing capitalization and providing liquidity support.

Understanding the development of the banking sector in Ukraine under martial law is important not only for those working in the banking sector, but also for ordinary citizens interested in the broader economic and political implications of the ongoing conflict.

Ключові слова: банківський сектор, банківські установи, фінансові результати діяльності банків, банківські активи, облікова ставка, іноземний капітал, міжбанківський ринок.

Key words: banking sector, banking institutions, financial performance of banks, bank assets, discount rate, foreign capital, interbank market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останні кілька років банківський сектор України зазнав значних змін і розвивається в різних напрямках. Деякі з основних тенденцій розвитку банківського сектору України включають наступне:

Зміцнення фінансової стійкості банків. Останнім часом Національний банк України вдосконалює свої механізми регулювання та нагляду за банківською системою з метою забезпечення її стабільності. Він вимагає від банків збільшувати свій рівень капіталізації та запроваджувати кращі практики ризик-менеджменту.

Розвиток цифрових технологій та онлайн-банкінгу. Банки поступово переходять до більш інноваційних рішень та цифрових технологій, таких як онлайн-банкінг та мобільні додатки, що дозволяє їм більш ефективно обслуговувати клієнтів та зменшувати витрати на управління банківськими операціями.

Зменшення кількості неплатоспроможних банків. За останні кілька років Національний банк України провів ряд реформ, що мали на меті зменшення кількості неплатоспроможних банків. Зокрема, він заборонив банкам використовувати короткострокові ресурси для видання довгострокових кредитів, що знизило ризик виникнення фінансових проблем в банківській системі.

Збільшення конкуренції на ринку. Нові банки та фінтех-компанії з'являються на ринку та пропонують нові послуги та технології. Банки зазнають конкуренції від фінтех-компаній та інших нових гравців на ринку, які пропонують нові цифрові рішення та послуги.

Зміцнення кредитної дисципліни та зменшення портфеля неплатоспроможних боржників. Це позитивно впливає на стійкість банківської системи та є однією з найважливіших тенденцій останніх років.

Вдосконалення регуляторного середовища. Регуляторні органи, такі як Національний банк України, працюють над вдосконаленням банківської системи, зокрема, з метою зменшення кількості неплатоспроможних банків та збільшення конкуренції на ринку.

Комплексний огляд розвитку банківського ринку, теоретичних основ, конкретних методів та розробка практичних рекомендацій підвищать його ефективність та забезпечать стабільний розвиток банківського ринку.

Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання, а саме: логіко-історичний метод, методи системного аналізу та узагальнення, абстрактно-логічний метод.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні вчені, які зробили значний внесок у вивчення сутності та тенденцій розвитку банківського ринку України: Версаль Н.І., Вовчак О. Д., Дзюблюк О. В., Коваленко В. В., Кузнецова А. Я., Лютий І. О., Міщенко С. В., Науменкова С. В., Чуб О. О. та інші.

Незважаючи на позитивні тенденції, банківський сектор України стикається з рядом проблем, таких як висока кількість неплатоспроможних банків (наразі в Україні працює значна кількість банків, але не всі вони функціонують ефективно, часто такі банки стикаються з проблемами з кредитним портфелем та низькою ліквідністю, що загрожує стійкості банківської системи в цілому); недостатня кількість кредитування (велика частина малого та середнього бізнесу в Україні мають проблеми з доступом до кредитів, що ускладнює їх розвиток та зростання); низький рівень довіри до банків (українські споживачі часто не довіряють банкам через ряд скандальних справ, пов'язаних з неправомірною діяльністю деяких банківських установ); низький рівень фінансової грамотності населення (велика кількість громадян мають обмежені знання про фінанси та банківські послуги, що ускладнює їм розуміння та вибір банківських продуктів та послуг); незавершеність реформ банківського сектору (український банківський сектор до цього часу не повністю адаптувався до міжнародних стандартів та регуляторних вимог, що ускладнює розвиток сектору та зменшує його конкурентоспроможність на міжнародному рівні).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану банківської системи України під час пандемії та запровадження воєнного стану на основі аналізу її ключових фінансових показників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківська система є дуже важливою і актуальною частиною економіки будь-якої країни. Вона забезпечує

Таблиця 1. Основні показники діяльності банків України, 2018—2023 рр.

Показник	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	01.01. 2022	01.01. 2023
К-ть банків, що мають ліцензію НБУ	82	77	75	74	71	67
К-ть банків з іноземним капіталом	38	37	35	33	33	30
К-ть банків з 100% іноземним капіталом	18	23	23	23	23	22
Активи банків, млн грн	1 336 35	1 360 764	1 494 460	1 822 814	2 053 928	2 353 592
Пасиви банків, млн грн	1 336 358	1 360 764	1 494 460	1 822 814	2 053 928	2 353 592
Рентабельність активів, %	-1,94	1,65	4,35	2,54	4,09	1,18
Рентабельність пасивів, %	-15,96	10,73	34,18	19,97	35,15	10,91

Джерело: складено автором на основі [6].

можливість зберігання та переказу коштів, надає кредити підприємствам та громадянам, здійснює розрахунки за товари та послуги, здійснює обмін валют та інші фінансові операції.

Банківська система також здійснює значний вплив на економічний розвиток країни. Наприклад, банки можуть фінансувати проекти, які сприяють розвитку нових технологій, залізничних та автомобільних доріг, будівництву нових будинків та інфраструктури, що в свою чергу може підвищити рівень життя та економічний розвиток країни в цілому.

Банківська система також може бути джерелом ризиків для економіки. Наприклад, банки можуть видавати надмірні кредити, що може призвести до проблем зі здійсненням платежів та інших фінансових операцій.

Банківська система є актуальною та важливою частиною економіки будь-якої країни. Вона забезпечує можливість здійснення різних фінансових операцій, впливає на економічний розвиток країни та може бути джерелом ризиків для економіки, якщо не керувати її діяльністю належним чином.

Одним із основних рушійних сил консолідації в українському банківському секторі стали зусилля Національного банку України з очищення банківської системи та зменшення кількості непрацюючих кредитів. Це призвело до закриття деяких менших, слабших банків, які не змогли відповідати новим нормативним вимогам.

Крім того, в українському банківському секторі спостерігається тенденція до злиття та поглинання, коли великі банки купують менші банки, щоб збільшити свою частку на ринку та підвищити свою конкурентоспроможність.

Однак слід зазначити, що незважаючи на ці зусилля щодо консолідації, кількість банків в Україні залишається відносно високою порівняно з іншими країнами. Станом на січень 2022 року в Україні працювало 67 банків, що є значною кількістю для країни з населенням близько 40 мільйонів осіб.

З початку 2018 року кількість функціонуючих банківських установ скоротилася на 15. Загалом тенденцію щодо зменшення кількості банківських установ та підвищення рівня платоспроможності складових банківського сектору можна визнати як позитивну за умови, що зазначені тенденції стали наслідком виваженої та аргументованої політики Національного банку України. В протилежному випадку, такі дії державного регулятора лише тільки підривають довіру до всього банківського сектору України [7].

Протягом 2018—2023 рр. у банківському секторі України спостерігається тенденція до зменшення кількості

банків з іноземним капіталом: станом на 01.01.2018 р. їх кількість становила 38, а вже у січні 2023 р. — 30. У подальшому можливе продовження тенденції щодо скорочення кількості банків з іноземним капіталом внаслідок виходу банківських установ з російським капіталом з українського ринку. Також причиною скорочення банків з іно-

земним капіталом можна назвати пандемію COVID-19 та запровадження військового стану в країні. Починаючи з лютого 2022 року Нацбанк почав застосовувати санкцій щодо українських банків з російським державним капіталом на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України. Із введенням санкцій заборонено здійснювати будь-які фінансові операції підсанкційних банків на користь пов'язаних з ними осіб, зокрема, материнських структур, в тому числі вводиться заборона на [3]: пряме та/або опосередковане здійснення будь-яких активних операцій (надання кредитів, депозитів, позик, у тому числі на умовах субординованого боргу, придбання цінних паперів, розміщення коштів на кореспондентських рахунках тощо); виплату дивідендів, процентів, повернення міжбанківських кредитів/депозитів, коштів із кореспондентських рахунків, субординованого боргу; розподіл прибутку; розподіл капіталу.

Загалом, незважаючи на певне зменшення кількості банків в Україні, країна все ще має відносно великий і різноманітний банківський сектор.

У відповідь на агресію росії в лютому 2022 року були ліквідовані АТ "Міжнародний резервний банк" і ПАТ "Промінвестбанк" — два дочірні банки російських фінансових корпорацій з державним капіталом, на початок року вони мали 2% чистих активів банківського сектору. Тому станом на кінець березня в Україні працювало 69 банків. Активи сектору скоротилися насамперед за рахунок іноземних та приватних фінустанов [4].

Війна має серйозний вплив на банківську систему країни, і Україна не стала винятком. Зокрема, конфлікт на сході України призвів до зміни економічних та фінансових умов, що відчутно позначилося на банківській системі країни.

В цей період були введені додаткові регуляторні вимоги, що мали на меті забезпечити стійкість банків та захистити їх від економічних ризиків, пов'язаних з війною.

Зокрема, Національний банк України здійснював багато заходів для підтримки банківської системи в цей період. Він зміцнював регуляторний нагляд, вводив нові стандарти та принципи роботи банків, підвищував рівень капіталізації банків та забезпечував надійність операцій банків.

Уряд також здійснював заходи для підтримки банків та забезпечення стабільності фінансової системи в цей період. Зокрема, було введено певні заходи для забезпечення ліквідності банків та підтримки їх діяльності.

Після 24 лютого Національний банк України ввів такі заборони [2]:

— на зняття клієнтами готівки обсягом понад 100 тис. грн на день, а також повна заборона на зняття готівко-

Облікова ставка НБУ

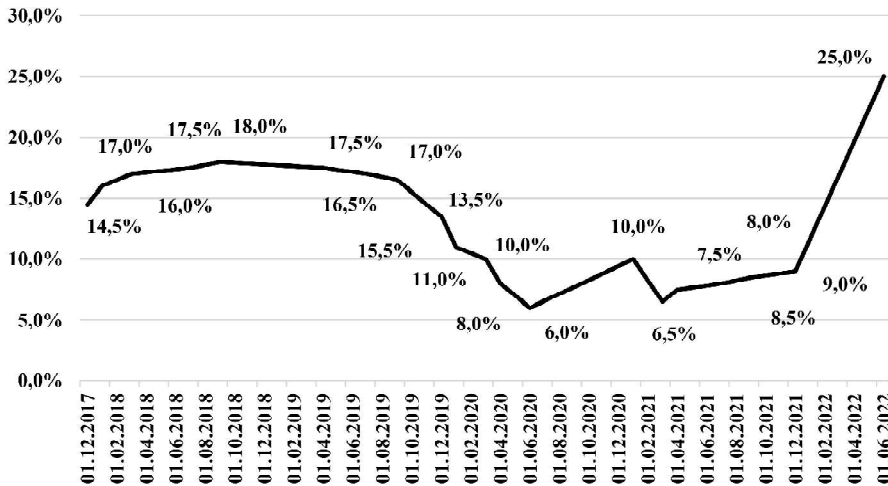

Рис. 1. Облікова ставка НБУ у 2018–2022 рр.

Джерело: [6].

вої валюти в Україні (згодом послаблена). Ці обмеження не стосувалися підприємств, які діяли за дорученням уряду або виконували мобілізаційні плани, а також мешканців територій, яким загрожувала окупація: вони можуть знімати кошти без обмежень як в національній, так і в іноземній валюті за умови їх наявності у відділенні банку.

— банки-емітенти цифрових грошей мали припинити їх випуск і розповсюдження;

— на розподіл капіталу, крім спрямування прибутку на збільшення статутного капіталу, формування загальних резервів і фондів основного капіталу та покриття збитків.

— на виплати дивідендів, окрім як за привілейованими акціями.

— на надання та продовження кредитів пов'язаним особам банку та дострокове повернення таким особам депозитів;

— на дострокове погашення банками кредитів, які вони отримали від нерезидентів;

— на переказ коштів за кордон, окрім власних операцій банків та видачі кредитів іноземним фінансовим установам;

— надавати юридичним особам кредити у гривні для погашення кредитів в іноземній валюті;

— змінювати валюту кредиту з іноземної на гривню для юридичних осіб, крім банків.

Водночас НБУ запровадив такі послаблення для банків [2]:

— скасування заходів впливу за порушення низки нормативів: капіталу, ліквідності, кредитного ризику, лімітів відкритої валютної позиції, строків подання статистичної звітності, якщо такі порушення виникли після 24 лютого 2022 року;

— дозвіл ідентифікації військових за військовим квитком для відкриття рахунку;

— проведення зовнішньої оцінки стійкості для банків перенесене на 2023 рік;

— скасування заходів впливу за невчасне оприлюднення фінансової та консолідованої фінансової звітності.

— скасування заходів впливу за порушення формування та зберігання обов'язкових резервів.

— дозвіл використання хмарних сервісів, які розміщуються на території ЄС, Великої Британії, США та Канади для підвищення стабільності роботи банківської системи.

Незважаючи на це, війна мала негативний вплив на банківську систему України. Вона призвела до зменшення довіри громадян до банків та скорочення їх депозитів. Також війна призвела до зростання кількості неплатоспроможних позик, що ставило під загрозу фінансову стійкість деяких банків.

Однак, завдяки додатковим заходам, що були прийняті в цей період, банківська система Украї-

ни вдалося зберегти стійкість та відновити довіру громадян.

15 квітня 2022 року Рада НБУ ухвалила основні заходи грошово-кредитної політики в умовах воєнного стану. Відповідно до цього документа НБУ на час війни відмовився від таргетування інфляції, а також тимчасово — від використання ключової ставки як основного інструменту монетарної політики для зниження інфляції та публікації власних макроекономічних прогнозів. При цьому регулятор зобов'язався повернутися до цих заходів в міру нормалізації фінансово-економічної ситуації в країні. 2 червня НБУ вперше з початку війни змінив облікову ставку — підвищив її до 25% з січневих 10%. Цей рішучий крок, пояснили в НБУ, покликаний захистити гривневі доходи та заощадження громадян, а також збільшити привабливість гривневих активів, зокрема державних облігацій [2].

Правління Національного банку України ухвалило рішення підвищити облікову ставку до 25% річних 2 червня 2022 року (№ 262-рш "Про розмір облікової ставки"). Підвищення облікової ставки разом з іншими заходами є захист гривневих доходів та заощаджень громадян, збільшення привабливості гривневих активів, зниження тиску на валютному ринку і в результаті посилення спроможності Національного банку забезпечувати курсову стабільність і стримувати інфляційні процеси під час війни [5].

Підвищення облікової ставки (рефінансування) може мати значні наслідки на економіку країни. Облікова ставка є процентною ставкою, за якою центральний банк надає кредити комерційним банкам, і вона є ключовим інструментом монетарної політики для регулювання грошового ринку та контролю інфляції.

Підвищення облікової ставки Національним банком України може призвести до:

Зростання вартості кредитів: підвищення облікової ставки збільшує вартість кредитів, оскільки комерційні банки повинні платити вищий процент за позичені кошти. Це може знизити запит на кредити, зокрема для інвестицій у бізнес.

Зниження виробництва: високі відсотки можуть знизити виробництво і знизити економічне зростання. Оскільки вартість кредитів збільшується, компанії можуть бути менш зацікавлені у здійсненні інвестицій, що може призвести до зменшення виробництва.

Збільшення вартості валютного курсу: підвищення облікової ставки може зробити валюту країни більш привабливою для іноземних інвесторів, що може призвести до збільшення вартості валютного курсу.

Зниження економічного зростання: підвищення облікової ставки може знизити споживчі витрати, інвестиції та виробництво, що може призвести до зниження економічного зростання.

Зменшення цін акцій: підвищення облікової ставки може призвести до зниження цін акцій, оскільки воно зменшує очікування доходів компаній в майбутньому. Це може вплинути на інвестиції в акції та портфелі інвесторів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток банківського сектору в Україні в умовах воєнного стану може бути складним та непередбачуваним. Однак, банки можуть грати важливу роль в забезпеченні фінансової стабільності країни та забезпеченні потреб населення та бізнесу в фінансових послугах.

Для забезпечення фінансової стабільності країни в умовах воєнного стану, необхідна підтримка банківської системи. Важливо забезпечити стабільність банківської системи, оскільки вона є важливим елементом економіки. Це може бути досягнуто шляхом зміцнення регулювання та нагляду за банками, забезпечення адекватного рівня капіталізації та ліквідності банків та інших заходів.

В умовах воєнного стану, довіра населення до банків може бути під загрозою. Банки мають забезпечити надійність та безпеку своїх послуг, щоб зберегти довіру населення та бізнесу.

Умови воєнного стану можуть призвести до тимчасового припинення роботи деяких банківських відділень або зменшення їх робочого часу. Розвиток онлайн-банкінгу може стати важливим фактором у забезпеченні доступу до фінансових послуг в умовах воєнного стану.

Також вкладники можуть відчувати нестабільність та невизначеність щодо збереження своїх коштів в банках. Важливо забезпечити підтримку вкладників та забезпечити їм повернення коштів у випадку непередбачуваних подій.

Забезпечення доступу до кредитів може бути важливим для підтримки економіки в умовах воєнного стану. Важливо забезпечити доступність кредитів для малих та середніх підприємств, що може допомогти зберегти робочі місця та підтримати економіку країни.

Література:

1. Демчук Н.І., Пархоменко Ю.В. Сучасний стан банківської системи України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. № 3. С. 95—97. URL: <https://cutt.ly/N4vgQ95> (дата звернення 21.03.2023 р.).

2. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як НБУ адаптував фінансову систему України до нових умов впродовж ста днів воєнного стану. 2022. URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya->

[pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogo-stanu/](https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogo-stanu/) (дата звернення 21.03.2023 р.).

3. Національний банк запропонував уведення санкцій щодо банків. — URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45410963 (дата звернення 21.03.2023 р.).

4. НБУ — про фінансовий стан банківської системи під час війни. URL: <https://finbalance.com.ua/news/bankivska-sistema-ukrani-popri-viynu-zumila-zbilshiti-depozitniy-i-kreditniy-portfel> (дата звернення 21.03.2023 р.).

5. Національний банк України підвищив облікову ставку до 25%. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-pidvischiv-oblikovu-stavku-do-25> (дата звернення 21.03.2023 р.).

6. Показники діяльності банку. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2023-01/> (дата звернення 21.03.2023 р.).

7. Черничко С.Ф., Черничко С.С., Пелехач І.В. Банківський сектор економіки України: огляд основних тенденцій і перспектив розвитку. Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2017. № 2(8). С. 182-189. URL: <http://dSPACE-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2575/1/2-8-2-2017-28.pdf> (дата звернення 21.03.2023 р.).

References:

1. Demchuk, N.I. and Parkhomenko, Yu.V. (2015), "Modern condition of Ukrainian bank system", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 95—97, available at: <https://cutt.ly/N4vgQ95> (Accessed 21.03.2023).

2. Dorontseva, Ye. (2022), "State regulation during the war: how the NBU adapted the financial system of Ukraine to new conditions during the hundred days of martial law", available at: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogo-stanu/> (Accessed 21.03.2023).

3. National bank of Ukraine (2017), "The National Bank proposed imposing sanctions on banks", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45410963 (Accessed 21.03.2023).

4. FINBALANCE (2022), "NBU — about the financial condition of the banking system during the war", available at: <https://finbalance.com.ua/news/bankivska-sistema-ukrani-popri-viynu-zumila-zbilshiti-depozitniy-i-kreditniy-portfel> (Accessed 21.03.2023).

5. National bank of Ukraine (2022), "The National Bank of Ukraine increased the discount rate to 25%", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-pidvischiv-oblikovu-stavku-do-25> (Accessed 21.03.2023).

6. minfin (2023), "Performance indicators of the bank", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2023-01/> (Accessed 21.03.2023).

7. Chernychko, S.F. Chernychko, S.S. and Pelekhach, I.V. (2017), "Banking sector of the economy of Ukraine: review of major trends and development prospects", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 2 (8), pp. 182—189, available at: <http://dSPACE-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2575/1/2-8-2-2017-28.pdf> (Accessed 21.03.2023).

Стаття надійшла до редакції 06.04.2023 р.

УДК 658.589

*Н. Ф. Басій,**к. е. н., доцент, завідувач кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7003-6007>**В. В. Нечипоренко,**к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри маркетингу та логістики, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8257-2720>**Є. О. Снітко,**к. т. н., доцент кафедри менеджменту, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3583-6900>**С. П. Кобець,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4660-6994>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.113

СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМОЮ ТА ПРОЕКТАМИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ, ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА АКТИВІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВИХ МЕХАНІЗМІВ

N. Basiy,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Ukraine, Lviv

V. Nechyporenko,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and Logistics, Sumy National Agrarian University, Ukraine, Sumy

Ye. Snitko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Lugansk National Taras Shevchenko University, Ukraine, Starobilsk

S. Kobets,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Ukraine, Poltava

MODERN DESIGN OF ADVERTISING AND PROJECT MANAGEMENT IN CONDITIONS OF DIGITIZATION, GLOBALIZATION AND ACTIVATION OF SECURITY MECHANISMS

Досліджено сучасний дизайн управління рекламою та проектами в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів. Сила стратегій управління рекламою та проектами раціоналістичного типу — у їхній інформативності і міцному зв'язку реклами з товаром; основна задача рекламіста в даному випадку — знайти головну якість товару, що виділить його в товарній категорії і залучить до нього споживачів; основний критерій ефективності — запам'ятовуваність марки і головного твердження про товар. Сила стратегій управління рекламою та проектами проєкційного типу — у їхньому емоційному впливі на споживача; основна задача рекламіста — створити бажаний для споживача і міцно зв'язаний з товаром образ, основний критерій ефективності — емоційна залученість споживача. Щоб вибрати якусь зі стратегій управління рекламою та проектами в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів потрібно чітко уявляти собі мету рекламної кампанії, а також провести необхідні маркетингові дослідження.

The modern design of advertising and project management in the conditions of digitalization, globalization and activation of security mechanisms is studied. The goal of advertising and project management should be realistic and achievable under any conditions within certain time frames. The main marketing goals are, as a rule, increasing the company's market share or improving its image in the public mind. Since the main function of advertising is the transmission of messages, communicative goals allow more accurate determination of the effectiveness of an advertising campaign. The result of advertising and project management should be a clear positioning of the advertised product or brand in the public mind, which requires a modern design of advertising and project management. The main source of developing an advertising and project management strategy is the general marketing program. Based on this, the goals of advertising and project management are formed. Strategic planning is necessary to coordinate all elements of advertising and project management by media type, time, and budget. A strategic plan helps to use the funds allocated for advertising and project management more effectively. The strength of rationalist-type advertising and project management strategies lies in their informativeness and strong connection between advertising and the product; the main task of the advertiser in this case is to find the main quality of the product that will distinguish it in the product category and attract consumers to it; the main criterion of effectiveness is the memorability of the brand and the main statement about the product. The strength of advertising management strategies and projection-type projects is in their emotional impact on the consumer; the main task of the advertiser is to create an image desired by the consumer and strongly connected with the product, the main criterion of effectiveness is the emotional involvement of the consumer. In order to choose one of the advertising and project management strategies in the conditions of digitalization, globalization and activation of security mechanisms, it is necessary to clearly imagine the goal of the advertising campaign, as well as to conduct the necessary marketing research.

Ключові слова: дизайн, управління рекламою, управління проектами, діджиталізація, глобалізація, активізація безпекових механізмів.

Key words: design, advertising management, project management, digitalization, globalization, activation of security mechanisms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ціль управління рекламою та проектами повинна бути реальною і досяжною при будь-яких умовах у межах певних часових рамок. Основними маркетинговими цілями є, як правило, збільшення частки ринку фірми чи поліпшення її іміджу в суспільній свідомості. Оскільки головною функцією реклами є передача повідомлень, комунікативні цілі дозволяють точніше визначити дієвість рекламної кампанії. Результатом управління рекламою та проектами повинне бути чітке позиціонування рекламованого товару чи торгової марки в суспільній свідомості, що потребує сучасного дизайну управління рекламою та проектами. Зазначені факти в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

В даний час, на думку західних фахівців, конкуренція товарів переросла в конкуренцію "брендів". Брендинг представляє собою спільну творчу роботу рекламодавця, що реалізує організації та рекламного агентства зі створення і широкомасштабного впровадження в свідомість споживача персоналізованого бренд-іміджу — образу, замаркованих певним товарним знаком товару або родини товарів на основі серйозних маркетингових дій [1—10], що в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів потребує подальших наукових досліджень.

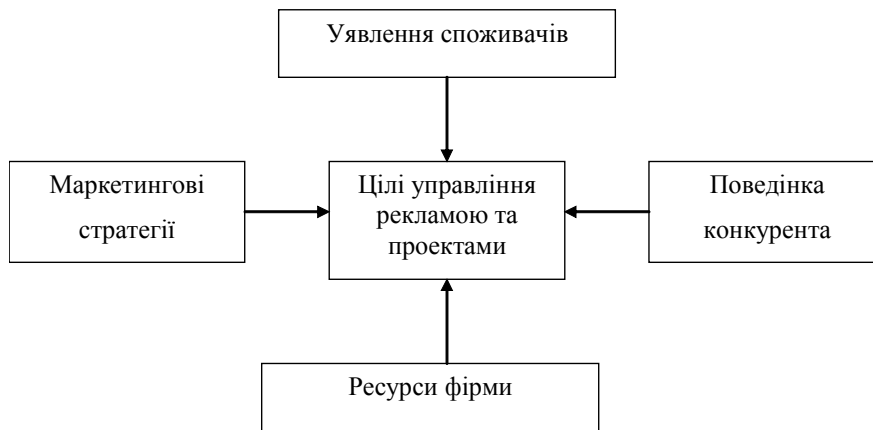

Рис. 1. Фактори, що впливають на визначення цілей управління рекламою та проектами

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті — дослідити сучасний дизайн управління рекламою та проектами в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стратегічне планування необхідне для узгодження всіх елементів управління рекламою та проектами по видах носіїв, за часом, та по бюджеті. Стратегічний план допомагає більш ефективно використовувати засоби, виділені на управління рекламою та проектами.

Стратегічне планування складається із трьох етапів: розробка маркетингової стратегії позиціонування; розробка рекламної стратегії; розробка медіастратегії та медіаплану.

Основне джерело розробки стратегії управління рекламою та проектами — загальна програма маркетингу. Виходячи з цього і формуються цілі управління рекламою та проектами. Тобто яким шляхом сплановані всі заходи щодо стимулювання збуту, які цілі перед собою ставить фірма в області споживача (його незадоволення, запитів, потреб), так і повинна діяти рекламна кампанія. Адже якщо допустимо ціль маркетингу — збільшити обсяг продажів, то ціль управління рекламою та проектами повинна бути — змусити споживача купувати товар, тобто впливати на нього так щоб він більше купував. А якщо ціль управління рекламою та проектами буде закріпити образ фірми в очах споживача, те така нестиківка цілей призведе до недосягнення в остаточному підсумку загальної мети організації, тому що цілі маркетингу прямо виходять із загальної мети організації.

Тому рекламна кампанія — це комплекс рекламних заходів, об'єднаних метою (цілями), для реалізації маркетингової стратегії рекламодавця шляхом спонукання заданого кола споживачів до дії за допомогою рекламних звертань.

В умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів концепція реклами і концепція

маркетингу полягає в тому, що у центрі, що в маркетинговій діяльності, що в рекламній стоїть споживач.

Виробник, перш ніж почати випуск продукції досліджує споживача, а потім використовує отримані зведення у визначенні цілей маркетингу і реклами. Ціль реклами, як правило, зводиться до того, щоб переконати потенційних покупців у корисності товару і привести до думки про необхідність купити його.

Фірма повинна чітко представляти мету реклами, тобто цілі проведення рекламної кампанії. Ціль може полягати у формуванні імені, престижу фірми, для того, щоб згодом зайняти міцне положення на ринку. Метою може бути просто збут товару. Іншими словами цілі можуть бути економічними і неекономічними, чи реклама може носити чисто економічний або неекономічний характер. Розраховувати на високу ефективність реклами з економічними цілями не завжди можливо, тому що практично завжди подібна реклама припускає придбання товару споживачем майже "миттєво". У принципі реклама неекономічного характеру домагається теж економічних цілей. Вона це робить не прямо, а опосередковано.

Те, який характер буде носити сучасний дизайн управління рекламою та проектами фірми, залежить від: її стратегії, розміру самої фірми, бюджету; цілей на ринку взагалі; конкретної сформованої рекламної ситуації; поведінки конкурентів; займаного на ринку положення.

Цілі управління рекламою та проектами можуть бути найрізноманітнішими і вони залежать від цілей маркетингу:

- упровадження на ринок нових товарів, послуг;
- стимулювання збуту, збільшення обсягів реалізації послуг чи товарів;
- переключення попиту з одних товарів на інші;
- створення сприятливого образу фірми і товару;
- забезпечення стабільності представлень у покупців і партнерів про товар і ін.

Як правило, як основну мету управління рекламою та проектами фірми називають збільшення збуту (створення його з нуля, якщо мова йде про диверсифікованість) чи підтримка його на колишньому рівні (якщо планується підвищення цін і т. п.). В умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів збут є універсальним засобом виміру в силу його пер-

шочергової важливості для фірми. Однак на збут впливають у більшому ступені не рекламні фактори: товар, ціна, розподіл, стимулювання. Реклама впливає на збут в основному через підвищення рівня популярності продукту і фірми, і створення їх образів. Таким чином, збільшення збуту може бути названо головною метою управління рекламою, але директивне завдання його величини не може бути достатньою основою для розробки проектів рекламних кампаній.

Реально на визначення цілей управління рекламою та проектами впливають багато факторів (рис. 1).

Під споживачами тут розуміються не тільки кінцеві споживачі продукції фірми, але і всі категорії покупців, що здобувають товар у нього. Прямий чи опосередкований вплив на збут можуть робити: інформованість про продукт, думка про його споживачів, властивості кінцевих споживачів; інформованість і думка про доцільність продажу продукту роздрібних торговців; інформованість і думка про прибутковість продукту оптовиків. Для кожного конкретного бізнесу можна виділити представлені конкретних споживачів, що у кінцевому рахунку впливають на збут. Аналогічна справа з інформованістю і думкою споживачів про фірму, де визначальними факторами можуть бути надійність, політика, сервіс і т. д.

Як правило, представлення споживачів допускають кілька можливих варіантів цілей управління рекламою та проектами.

Маркетингові стратегії — основа визначення цілей управління рекламою та проектами. Рекламі відведена аж ніяк не головна роль у комплексі маркетингу. Меті фірми досягаються погодженою дією маркетингових інструментів. Якщо взяти, наприклад, збут у якості мірила досягнення цілей, то маркетингові стратегії визначають, як саме буде досягнута мета: чи повинна бути довгострокове поступове збільшення збуту, що відповідає зростаючій продуктивності фірми, чи потрібний сильний короточасний сплеск для продажу товарних надлишків; чи впливає для збільшення збуту залучити нових чи дилерів забезпечити рекламною підтримкою існуючих дилерів. Реклама може забезпечити увагу споживачів, інтерес, бажання купити, але покупка реалізується при наявності товару потрібної якості в потрібний час, у потрібному місці за потрібною ціною.

Фірми, що застосовують рекламу без ув'язування з маркетингом, часто одержують негативний ефект на вкладені кошти: наприклад, при непогодженості по термінах реклами і розподілу товару розрекламований вихід нового товару породжує попит, що залишається незадоволеним, оскільки товар відсутній. Замість чекання товару, що затримується, споживач звертається до конкурента за аналогами; наступна пропозиція продукту ігнорується як ненадійне.

Комплексне і послідовне проведення рекламних заходів, розроблених з урахуванням маркетингової стратегії, дає значно більший ефект, чим окремі, не пов'язані між собою загальною метою і роз'єднані в часі. Для того щоб забезпечити ефективне досягнення цілей управління рекламою та проектами необхідно провести маркетингові дослідження в рекламі і розробити рекламну ідею.

Кваліфіковано проведені такі дослідження дають можливість відповісти на наступні питання:

Що являє собою об'єкт реклами?

Кого варто піддати впливу реклами?

Де повинні поширюватися рекламні повідомлення?

Коли повинна здійснюватися реклама?

Відповіді на ці питання дозволяють прийняти рішення про те, як проводити рекламні заходи, подумати над змістом і формою вираження рекламного повідомлення, про його зовнішній вигляд, про засоби поширення рекламної інформації.

Робота над результатами досліджень знаходить свою конкретизацію в рекламних ідеї та стратегії.

Рекламна ідея — вдягнені у визначену художню форму аргументи і факти, що є основою рекламного повідомлення і базою формування переконання споживача про те, що саме даний товар здатний найбільшою мірою задовольнити його потреби. Ідея — це концепція характеру рекламного впливу, його змісту і спрямованості.

Оформлення ідеї матеріалізується в розробці сценарію чи плану на основі якого створюється рекламне повідомлення (текст, фотографії, музичний супровід і т. д.) і формується програма управління рекламою та проектами. Ідея може втілюватися в літературній (текстової, вербальної) і художньої (образотворчої, візуальної) формах.

"Рекламна стратегія" і "реklamна ідея" — два близьких терміни. Розробка рекламної стратегії полягає в тому, щоб визначити, який утилітарний і/чи психологічно значимий зміст повинна додати даному товару реклама, щоб потенційний покупець віддав йому перевагу перед іншими конкуруючими марками на ринку. Рекламна ідея задає художній спосіб утілення стратегії; це може бути такий, що добре запам'ятовується і притягальний образ, персонаж, сюжетний хід, слоган, що допомагають більш ефектно представити споживачу інформацію, що була б визнана головною на етапі розробки рекламної стратегії. Іншими словами, рекламна стратегія задає інформаційну суть рекламного звертання, а рекламна ідея наділяє її в цікаву форму. Принципово важливо, щоб рекламна ідея була узгоджена з рекламною стратегією.

Існує два основних типи рекламних стратегій. Вони розрізняються тим, на що спирається реклама: на реальні утилітарні властивості товару чи на його психологічні значимі, часто уявні властивості.

Перший тип одержав назву раціоналістичної реклами, другий тип емоційної чи проєкційної реклами. Ці два типи стратегій звичайно використовують у якості основного різні канали повідомлення. У першому випадку домінує вербальна інформація (реklamний текст), у другому невербальна (реklamні образи, музика, загальне стильове рішення і т.д.). Це поділ, однак, умовно, тому що нерідко сильний емоційний ефект може створюватися за допомогою тексту, і навпаки, зображення може доносити гранично ясну фактичну інформацію. Два різних типи впливу: вплив на розум і вплив на емоційну сферу — насправді тісно взаємодіють один з одним. Так зустрічається і змішаний тип рекламування, що сполучає риси раціоналістичного й емоційного підходів.

Раціоналістична стратегія найкраще підходить у тих випадках, коли товар по своїх фізичних властивостях виділяється з товарної категорії, і ці властивості становлять інтерес для споживачів.

Основна перевага раціоналістичної реклами перед проекційною полягає в тому, що вона щось повідомляє про властивості товару і тим самим розширює знання споживача про товар і формує в нього схильність до сприйняття рекламованих властивостей. Основний критерій для оцінки ефективності раціоналістичної реклами — запам'ятовуваність і марки й основного рекламного твердження.

Разом з тим, раціоналістична реклама має ряд обмежень і недоліків. Нерідко використовувати цей тип рекламування виявляється недоцільно, наприклад через те, що перевага марок у цій товарній категорії має не стільки утилітарну, скільки погано усвідомлене емоційне мотивування. У подібних випадках краще використовувати проекційну стратегію. У художньому відношенні раціоналістична реклама звичайно менш виразна, чим проекційна, вона створює більш слабе емоційне тіло. Гірше залучає до себе увагу, вона менш розважальна, швидше набридає, і люди не прагнуть повторно переглядати таку рекламу.

Проекційна реклама більше всього підходить для тих ситуацій, коли реальні розходження між конкуруючими марками не істотні чи не помітні споживачу, і в даній товарній категорії він здійснює свій вибір з опорою не стільки на реальні, скільки на уявні властивості товарів. Так часто буває при покупці визначеної марки цигарок, парфумів, пива й інших товарів.

Вплив проекційної реклами може виявитися найбільш сильним також у тих випадках, коли споживач не виявляє свій власний інтерес до чи товару рутину повсякденного життя не залишає часу ґрунтовно зважити доводи на користь вибору тієї чи іншої марки товару.

Проекційна реклама створює психологічно відмінні риси товару і сприяє диференціації марок, особливо в тих випадках, коли реальні відмінності між ними слабо відчутні. Така реклама встановлює контакт зі споживачем на рівні підсвідомості, вона здатна сколихнути навіть глибоко сховані почуття. Реклама, яка використовує емоційні стратегії рекламування, оперує психологічно значимими символами, створює емоційну, естетичну цінність товару. Це настільки ж могутній засіб спонукання до покупки як практична вигода, що пропонує раціоналістична реклама.

Щоб бути ефективною, проекційна реклама повинна подобатися потенційному покупцю, а створений образ повинний сприйматися покупцем як бажаний. Така реклама не переконує (як раціоналістична), а спокушає споживача. Однак створити ефективну проекційну рекламу часто виявляється складніше, ніж раціоналістичну: почуття і настрої людей хитливі, рекламистам важко довго зберегти лідерство в погоні за художніми образами, при частих повторях емоційний ефект проекційної реклами знижується. Як правило, проекційна реклама використовує художній образ, що залучає й утримує увагу людей (і в цьому її перевага перед раціоналістичною рекламою). Однак нерідкі випадки, коли у свідомості людей образи, що сподобалися їм, і сюжети залишилися поза всяким зв'язком з товаром. Тому при використанні проекційної стратегії рекламування дуже важливо створити бажаний образ і міцно зв'язати його з рекламованою маркою. Ця стратегія таїть у собі ще

один недолік. Важко пророчити ефективність такої реклами, оскільки основний критерій оцінки тут дуже невизначений — сила художнього образу й емоційна залученість споживача. Якщо запам'ятовуваність реклами можна перевірити в серії досить простих експериментів, то емоційна залученість споживачів експериментальній перевірці піддається погано.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сила стратегій управління рекламою та проектами раціоналістичного типу — у їхній інформативності і міцному зв'язку реклами з товаром; основна задача рекламиста в даному випадку — знайти головну якість товару, що виділить його в товарній категорії і залучить до нього споживачів; основний критерій ефективності — запам'ятовуваність марки і головного твердження про товар. Сила стратегій управління рекламою та проектами проекційного типу — у їхньому емоційному впливі на споживача; основна задача рекламиста — створити бажаний для споживача і міцно зв'язаний з товаром образ, основний критерій ефективності — емоційна залученість споживача. Щоб вибрати якусь зі стратегій управління рекламою та проектами в умовах діджиталізації, глобалізації та активізації безпекових механізмів потрібно чітко уявляти собі мету рекламної кампанії, а також провести необхідні маркетингові дослідження.

Література:

1. Живко З. Б., Снітко Є. О., Джегур Г. В., Руда І. І. Управління проектами в інноваційно орієнтованих організаціях у контексті сталого розвитку та формування регіональної політики активізації громадянського суспільства. Формування ринкових відносин в Україні. № 1 (248). С. 131—137.
2. Barna M., Topornytska M., Malska M. The use of resort destinations and event tourism resources of Iviv region to stimulate the development of tourism in carpathian region. *Visnyk of the Lviv University. Series International Relations*. 2018. Issue 45. P. 247—253.
3. Barna M., Chorna M., Androsova T., Ushakova N., Tuchkovska I. Ways to Improve the Management of The Economic Security of Travel Companies. *IBIMA Business Review*. IBIMA Publishing LLC, USA, 2019. P. 1—10.
4. Gryshchenko I., Ganushchak-Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos-Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10. No. 1. P. 571—583.
5. Khodakivska, O., Kobets, S., Bachkir, I., Klochan, I., Hnatenko, I. Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 2022, 9 (3). P. 31—38.
6. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace in Journal*. 2021. Vol. 7 (3). P. 315—323.

7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43 (3). P. 403—414.

8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. No. 35. P. 238—247.

9. Zherdetska L., Diatlova Y., Diatlova V., Derkach J., Goncharenko A. Zos-Kior M. Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3A). P. 111—119.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. No.4. P. 504—515.

References:

1. Zhyvko, Z., Snitko, Y., Dzhegur, G. and Ruda, I. (2022), "Project management in innovation-oriented organizations in the context of sustainable development and formation of regional policy of civil society activation", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini, vol. 1, pp. 131—137.

2. Barna, M., Topornytska, M. and Malska, M. (2018), "The use of resort destinations and event tourism resources of lviv region to stimulate the development of tourism in carpathian region", Visnyk of the Lviv University. Series International Relations, vol. 45, pp. 247—253.

3. Barna, M., Chorna, M., Androsova, T., Ushakova, N. and Tuchkovska, I. (2019), "Ways to Improve the Management of The Economic Security of Travel Companies", IBIMA Business Review. IBIMA Publishing LLC, USA, pp. 1—10.

4. Gryshchenko, I., Ganushchak-Efimenko, L., Shcherbak, V., Nifatova, O., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Martynova, L. and Martynov, A. (2021), "Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market", European Journal of Sustainable Development, vol. 10. 1, pp. 571—583.

5. Khodakivska, O., Kobets, S., Bachkir, I., Klochan, I., and Hnatenko, I. (2022), "Sustainable development of regions: Modeling the management of economic security of innovative entrepreneurship", International Journal of Advanced and Applied Sciences, vol. 9 (3), pp. 31—38.

6. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", Laplage in Journal, vol. 7 (3), pp. 315—323.

7. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021),

"Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43 (3), pp. 403—414.

8. Rakhmetulina, Z., Pokataieva, O., Trokhymets, O., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", Financial and credit activities: problems of theory and practice, vol. 4.35, pp. 238—247.

9. Zherdetska, L., Diatlova, Y., Diatlova, V., Derkach, J., Goncharenko, A. and Zos-Kior, M. (2021), "Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component", Laplage in Journal, vol. 7 (3A), pp. 111—119.

10. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtuler, I., Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-4792

772306 479201

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338.124.4

І. О. Нетреба,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5586-5405>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.119

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ НА ТОРГОВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

I. Netreba,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Innovation and Investment Management, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF USING PROJECT MANAGEMENT METHODS FOR THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CRISIS MEASURES IN A TRADING ENTERPRISE

У статті визначено особливості прийняття управлінських рішень на підприємстві в умовах кризи. Наведено основні чинники, що впливають на процедуру розробки та прийняття рішень щодо реалізації антикризової програми на підприємстві. Визначено базові положення, які впливають на якість управлінських рішень в кризових ситуаціях. На основі аналізу наукових праць, що присвячені проблемам проектного менеджменту та управління персоналом в організаціях, автором розкрито особливості побудови матриці відповідальності персоналу на торговельному підприємстві. Розглянуто доцільність та переваги застосування даної матриці для впровадження антикризових заходів. Представлено алгоритм реалізації нової моделі бізнес-процесів підприємства з урахуванням змін, що обумовлені причинно-наслідковими зв'язками у структурі та послідовності виконання бізнес-процесів. Розкрито взаємозв'язок між результатом реалізації основних, допоміжних, забезпечуючих бізнес-процесів та інноваційною складовою, як передумовою успішної посткризової діяльності і розвитку підприємства. Обґрунтовано значущість для функціонування нової моделі бізнес-процесів наступних внутрішніх факторів: трансформація організаційної структури управління, врахування залежності між наскрізними бізнес-процесами, внесення змін до діючої матриці відповідальності персоналу підприємства, зокрема закріплення обов'язків та відповідальності для впровадження антикризових заходів. Обґрунтовано можливість застосування матриці потенціалу як одного з інструментів для аналізу продуктивності праці з визначенням можливостей реалізації здібностей працівників у посткризовий період.

The article defines the peculiarities of the development and adoption of management decisions at the enterprise in crisis conditions. The main factors affecting the procedure of development and decision-making regarding the implementation of the anti-crisis program at the enterprise are given: the objective assessment of the problem by the manager, the effect of internal and external environmental factors, the lack of necessary data for decision-making, the presence of intra-organizational conflicts that arose due to uncertainty and staff resistance to organizational changes, the interdependence of operational and strategic anti-crisis decisions, the impossibility of making a compromise decision. The basic provisions that affect the quality of management decisions in crisis situations are defined. Based on the analysis of scientific works devoted to the problems of project management and personnel management in organizations, the author revealed the peculiarities of building a personnel responsibility matrix at a trading enterprise. The advantages of using this matrix

for the implementation of anti-crisis measures in the organization are considered. The expediency of evaluating the current model of business processes with the use of the following elements is indicated: analysis of the efficiency of conducting economic activity, compared to competing companies; assessment of resource potential for overcoming the crisis and determination of promising investment directions in the post-crisis period; optimization of the enterprise's business within the framework of the implementation of the anti-crisis strategy to maintain the value that the enterprise creates for business partners, consumers, society as a whole. The algorithm for the implementation of a new model of the enterprise's business processes is presented, taking into account changes caused by cause-and-effect relationships in the structure and sequence of execution of business processes. The relationship between the result of the implementation of target, main, and auxiliary business processes and the innovative component, as a prerequisite for development in the post-crisis period, is revealed. The significance of the following internal factors for the functioning of the new model of business processes is substantiated: the transformation of the organizational management structure for the purpose of rapid adaptation of the enterprise, taking into account the dependence between end-to-end business processes, making changes to the current matrix of responsibility of the enterprise's personnel, taking into account the redistribution of duties and responsibilities between some participants. The possibility of using the potential matrix as a component of labor productivity analysis with the determination of the possibilities of realizing the abilities of employees in the company's activities in the post-crisis period is substantiated.

Ключові слова: криза, антикризове управління, бізнес-процес, розвиток, матриця відповідальності персоналу, матриця потенціалу.

Key words: crisis, anti-crisis management, business process, development, Responsibility Assignment Matrix, 9 Boxes Matrix.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування проблематики управління персоналом та прийняття управлінських рішень на підприємстві, що перебуває у кризовому стані, відбувається в принципово нових умовах функціонування соціально-економічної системи, що потребує особливої уваги до питань чіткого поділу обов'язків та дотримання дисципліни, встановлених термінів виконання робіт і визначення відповідальних осіб за реалізацію бізнес-процесів. Слід враховувати, що оцінювання ефективності здійснюється з урахуванням негативних тенденцій у перебігу окремих бізнес-процесів, що перебувають під впливом кризових явищ. Як під час активізації кризи, так і у посткризовий період особливо гостро постає проблема пошуку реальних можливостей для стабілізації стану та визначення напрямів розвитку підприємства, обґрунтування доцільності залучення окремих працівників до вирішення нових завдань, втілення нових ідей у межах реалізації інноваційної політики підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У розробку проблематики антикризового менеджменту та управління бізнес-процесами на сучасному

підприємстві значний внесок зроблено вченими-економістами, серед них: Буреннікова Н., Ільченко Н., Костіна О., Ольшанський О. та багато інших. Значну увагу авторами праць приділено аналізу структури бізнес-процесів на промислових підприємствах, деяким практичним аспектам їх реалізації на об'єктах дослідження, теоретичному обґрунтуванню доцільності розробки та реалізації матриці відповідальності співробітників для удосконалення комунікацій у процесі управління персоналом. Проте, поглибленого вивчення потребує можливість застосування вищезазначених інструментів на торговельних підприємствах, які перебувають в умовах кризи. Комплексного підходу до дослідження можливо досягти шляхом вивчення бізнес-процедур у поєднанні з практичними аспектами антикризового управління персоналом на основі використання вищезазначеного методичного забезпечення, що і засвідчує актуальність та практичну значущість обраної тематики дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити особливості прийняття та реалізації управлінських рішень, спрямованих на подолання кризових явищ в організації та розглянути учасників реалізації бізнес-процесів на торговельному підприємстві із застосуванням матриці відповідальності персоналу, як одного із ефективних інструментів проєктного менеджменту. На цій основі удосконалити процес впровадження програми антикризових заходів як такої, що буде реалізована у межах нової моделі бізнес-процесів та спрямована на посткризовий розвиток торговельного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Управлінські рішення, які приймаються з метою подолання кризових явищ і ситуацій, повинні передбачати застосування комплексу заходів, що підпорядковані антикризовій стратегії. Цілепокладання має виняткову значущість, оскільки помилки при формулюванні стратегічних та оперативних цілей антикризового менеджменту можуть призвести до втрат ресурсів і часу та в кінцевому підсумку стати причиною банкрутства.

Зазначимо фактори, що впливають на процес розробки та ухвалення рішень щодо реалізації антикризової програми:

1) Оцінювання проблеми керівником — це ґрунтовне вивчення кризової ситуації, яка виникла в межах функціонального напрямку та визначення можливостей її подолання власними силами.

2) Середовище, у якому приймається рішення — це внутрішні обставини та зовнішні чинники, які слід враховувати при розробці та прийнятті рішення. Особливістю рішень антикризового характеру є те, що вони завжди розробляються в умовах ризику, що вимагає від керівника критичної оцінки обставин та об'єктивного аналізу можливості реалізації песимістичного, реалістичного і оптимістичного сценаріїв виходу з кризи, а також наслідків у майбутньому.

3) Обмеженість інформації. Означає відсутність деяких даних, які потрібні для прийняття рішення. Це негативно впливає на процес реалізації рішення та може знижувати його ефективність.

4) Поведінкові перешкоди — чинники, що здатні негативно впливати на процес прийняття рішення через наявність внутрішньо-організаційних конфліктів, які викликані невизначеністю і опором персоналу організаційним змінам, що очікуються у результаті реалізації даного рішення.

5) Неможливість компромісу — оскільки існує ймовірність отримання як позитивного, так і негативного результату виходу з кризи, задача керівника полягає в максимумно об'єктивній оцінці наявної ситуації для розробки та ухвалення рішення.

6) Взаємозалежність антикризових рішень — полягає у встановленні відповідності результатів реалізації антикризової програми цільовим критеріям прийнятої антикризової стратегії підприємства, що означає необхідність поточного контролю показників, які визначаються на етапі розробки рішення.

В процесі впровадження антикризових заходів потрібно враховувати такі характеристики як ефективність та якість управлінських рішень, що має на меті якісні позитивні перетворення в організації або уможлиблює зменшення величини втрат внаслідок кризи. Якість рішень визначається наступними положеннями:

— попередження і зведення до мінімуму невіправданих витрат ресурсів;

— попередження нераціональних кадрових зрушень та необґрунтованих змін до документів організаційного інформування працівників та регламентування їх діяльності;

— спрямовані на створення необхідних передумов для подолання кризи у найкоротші терміни;

— "ухвалюються сьогодні, але працюють на майбутнє", отже, містять економічне обґрунтування бачення керівника щодо можливостей розвитку основних та забезпечуючих бізнес-процесів у майбутньому. Результуючі бізнес-процеси, що спрямовані на інтенсивний шлях розвитку, будуть орієнтовані на інвестування у перспективні напрями діяльності підприємства.

— враховують потреби та інтереси персоналу, споживачів, бізнес-партнерів.

Таким чином, якість управлінського рішення означає його відповідність заданим соціально-економічним параметрам та вимогам з боку керівництва і передбачає залучення персоналу до його реалізації на засадах економічної доцільності і дотримання соціальної спрямованості. Це дає змогу досягнути рівноваги між соціальною та економічною складовими, що вкрай важливо в умовах кризових ситуацій для зменшення опору організаційним змінам з боку персоналу підприємства.

З метою узгодження поставлених стратегічних та оперативних цілей, доведення завдань до конкретних виконавців, призначення відповідальних за перебіг бізнес-процесів та досягнення запланованих значень показників ефективності діяльності підрозділів складається матриця відповідальності персоналу (Responsibility Assignment Matrix). Практика доводить, що в сучасних умовах це унікальний та дієвий інструмент проектного менеджменту, що дає змогу оцінити реальні результати та спрямувати зусилля на зростання у майбутніх періодах [2, 7, 8]: чіткий розподіл обов'язків між виконавцями та визначення відповідальних дає змогу уникнути дублювання виконання робіт у команді. Складання матриці відповідальності в умовах кризи є особливо актуальною, оскільки процес прийняття рішень розподілений між задачами: відповідальний за функціонування та результативність бізнес-процесу (групи процесів) одночасно є особою що оцінює їх ефективність та формує звіт про результативність, а також може отримувати інформацію про результати функціонування іншої групи процесів та бути залученим до розробки і прийняття стратегічних рішень.

Для побудови матриці відповідальності у даному дослідженні ми обрали перелік бізнес-процесів, представлених у роботах [3, 4, 10], де їх згруповано за функціональною ознакою. У матриці відображено деякі основні, забезпечуючі та допоміжні бізнес-процеси торговельного підприємства; результуючими є бізнес-процеси розвитку. Визначення відповідальних осіб уможлиблює встановлення причинно-наслідкових зв'язків в системі управління бізнес-процесами для внесення змін до антикризової програми або ж навпаки, є підставою для перерозподілу завдань (Таблиця 1).

Зазначимо переваги використання матриці відповідальності персоналу в антикризовому управлінні [5, 8]:

— Це один з елементів обґрунтування доцільності здійснення змін в організаційній структурі управління з метою швидшої адаптації до умов роботи за наявності кризи.

— Дає змогу чітко визначити ключових осіб, які будуть відповідальними за реалізацію переліку завдань,

Таблиця 1. Матриця відповідальності персоналу

Бізнес-процеси	Посади											
	Генеральний директор	Головний бухгалтер	Директор з персоналу	Менеджери з персоналу	Комерційний директор	Менеджери із закупівель	Керівник відділу маркетингу і реклами	Маркетологи	Керівник відділу збуту і логістики	Менеджери зі збуту	Менеджери з логістики	Комірники
<i>1. Основні бізнес-процеси</i>												
1.1. Дослідження ринку і потреб споживачів	І				Е		В	У				
1.2. Ціноутворення	І	І			Е		В	У	У			
1.3. Розробка асортиментної політики	І				В/Е		У					
1.4. Закупівлі і логістика	І/Е				В	У					У	
1.5. Складування та зберігання товарів	І				І/Е				В	У	У	У
1.6. Реалізація товарів та обслуговування споживачів	І				І/Е				В	У		
<i>2. Допоміжні бізнес-процеси</i>												
2.1. Управління фінансовими ресурсами, дотримання платіжної дисципліни	І	І/Е			В	У			В	У	У	
2.2. Управління матеріально-технічними ресурсами	І/Е				В	У						У
<i>3. Забезпечуючі бізнес-процеси</i>												
3.1. Система управління якістю	І				І/Е				В	У	У	
3.2. Система мотивації персоналу	І	І	В	У			І/Е		І/Е			
<i>4. Бізнес-процеси розвитку (результат)</i>												
4.1. Впровадження нових технологій управління	І/Е				У		У		У			
4.2. Удосконалення системи маркетингу і збуту	І				І/Е		В	У	І/Е	У		
4.3. Удосконалення процесів постачання товарів	І/Е				В	У						

Позначення:

У — учасник реалізації бізнес-процесу.

В — відповідальний за виконання та результативність бізнес-процесу.

Е — оцінює ефективність бізнес-процесу за визначеними параметрами, консультує.

І — отримує інформацію про результативність бізнес-процесу, здійснює аналіз даних.

Джерело: складено автором на основі [1, 2, 8].

мають право підпису документів та повинні вчасно інформувати вище керівництво про отримані результати з дотриманням часових меж.

— Матриця може використовуватися як основа для побудови діаграми Ганта з метою наочного представлення послідовності і тривалості виконання робіт по реалізації антикризової програми в умовах обмеженості часу. У даному випадку поділ на відповідальних і виконавців дає змогу поєднання завдань та закріплення їх за працівниками.

— Інструмент, що дає змогу визначати доцільність присутності на нарадах окремих відповідальних та сприяє удосконаленню комунікаційних зв'язків між усіма учасниками виконання завдань згідно антикризової програми.

Таким чином, формування матриці відповідальності для підприємства в умовах кризи є необхідною умовою розподілу відповідальності за перебіг та результативність бізнес-процесів, що охоплені кризовими явищами. Реалізація даної матриці є одним із напрямів роботи керівництва, спрямованих на недопущення розвитку системної кризи на підприємстві та інструментом підвищення продуктивності роботи команди, діяльність якої спрямована на подолання кризових ситуацій. Слід зазначити, що на деяких керівників покладена значна частина відповідальності, що вимагає відповідно високого рівня кваліфікації та досвіду, а також досконалого знання зв'язків у системі управління даним підприємством для своєчасного застосування спеціальних методів у вирішенні проблемних управлінських ситуацій.

Як вже зазначалося, реалізація бізнес-моделі орієнтована на збільшення прибутковості, підвищення якості продукції та послуг, вихід на нові ринки збуту і т.ін., що передбачає процеси інтенсифікації. Водночас, вірно побудована бізнес-модель дає відповіді на ключові питання стратегічного менеджменту: визначення низки стратегічних завдань та методичного інструментарію, який потрібно застосувати персоналу для отримання кращого результату. Таким чином, реалізація нової моделі бізнес-процесів здійснюється відповідно до розробленої програми заходів за наступними етапами (Рис. 1).

Для оцінювання ефективності реалізації бізнес-моделі торговельного підприємства, інтерес представляють результати, наведені у роботі [2]. Врахувавши положення щодо відмінностей між бізнес-моделлю та стратегією підприємства, можемо констатувати, що в антикризовому управлінні доцільно дотримуватися наступної послідовності при оцінці та аналізі результатів впровадження нової моделі бізнес-процесів торговельного підприємства з урахуванням внутрішніх резервів та впливу чинників зовнішнього оточення:

1. Оцінювання ефективності збутової, маркетингової, фінансової діяльності за визначеними показниками.

2. Аналіз інвестиційної привабливості бізнесу у посткризовий період.

3. Оцінювання ресурсного потенціалу для розвитку у посткризовий період.

4. Оптимізація показників у межах реалізації антикризової стратегії для збереження цінності, яку підприємство створює для споживачів, партнерів та інших організацій, суспільства в цілому.

Важливою для реалізації нової моделі бізнес-процесів є саме можливість внесення змін до організаційної структури управління, врахування залежності між наскрізними бізнес-процесами як основи програми змін. З точки зору керівництва, програма — це план дій, спрямований на вихід з кризи та посткризову діяльність підприємства, а також перелік завдань, що закріплені за персоналом.

На останньому етапі оцінюється продуктивність праці персоналу та визначаються можливості для розвитку. Досягнути цієї мети можливо, побудувавши 9 Boxes Matrix (матриця потенціалу, матриця талантів,

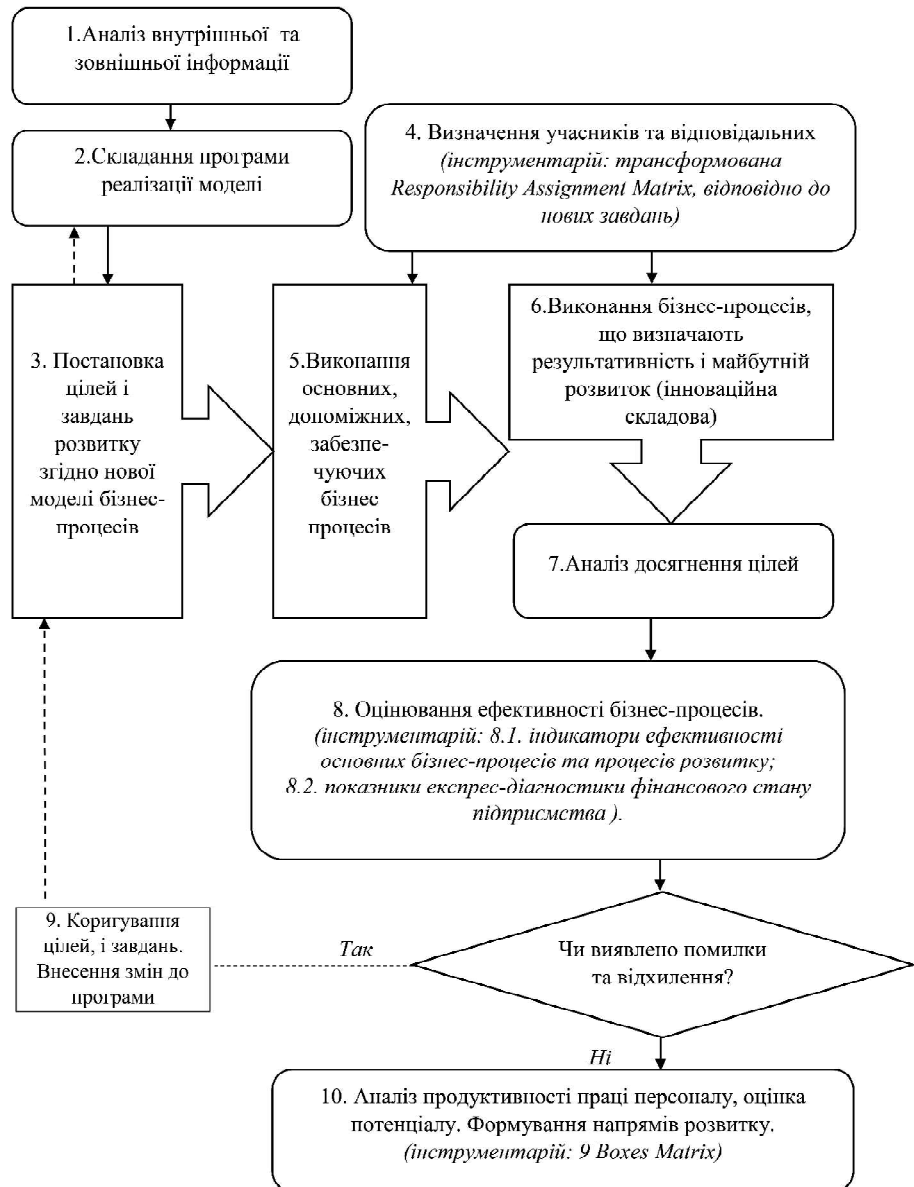

Рис. 1. Алгоритм реалізації нової моделі бізнес-процесів підприємства

Джерело: розроблено автором.

карта талантів), яка розроблена на основі відомої GE-McKinsey nine-box matrix для порівняльного аналізу стратегічних напрямів бізнесу компанії [6]. Застосування матриці потенціалу уможливорює оцінку персоналу організації з огляду на прагнення реалізувати власні можливості і таланти, що стане однією із передумов розвитку бізнесу. Теоретико-методичні засади та особливості практичного застосування на практиці даної матриці розкрито у роботі [9]: для оцінки обирають дві групи параметрів — ефективність, яку визначають за результатами оцінки продуктивності і потенціал, як бажання і можливості для професійного зростання в організації. На наш погляд, доцільно також оцінювати стресостійкість згідно методик, що застосовуються у психології та соціології, оскільки цей чинник відноситься до особистих якостей людини і має виключну значущість для виконання поставлених задач як у період кризи так і при подоланні наслідків кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами проведеного дослідження розглянуто питання якості управлінських рішень та застосування матриці відповідальності персоналу при управлінні бізнес-процесами торговельного підприємства; доведено, що впровадження антикризових заходів доцільно здійснювати згідно алгоритму, що передбачає коригування вищезазначеної матриці у частині призначення виконавців та відповідальних за перебіг основних, допоміжних і забезпечуючих бізнес-процесів з врахуванням перерозподілу частини робіт, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на результативні бізнес-процеси та створює передумови для впровадження нововведень. Для стабілізації стану та подальшого розвитку підприємства у посткризовий період необхідно здійснювати аналіз показників продуктивності праці кожного працівника та визначати здатність до зростання, реалізації творчого потенціалу, оцінити які можливо з використанням матриці потенціалу. Подальші дослідження спрямовані на вивчення існуючих методів оцінювання бізнес-процесів на основі кількісних та якісних параметрів та можливостей застосування показників економічного потенціалу для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності торговельного підприємства у посткризовий період.

Література:

- Буреннікова Н. (2021). Сучасні підходи до забезпечення ефективності процесу управління людськими ресурсами промислових підприємств у контексті проєктного менеджменту. *Innovation and Sustainability*, (1), 13-19. <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.13.19>
- Ільченко Н. Б. Моделювання бізнес-процесів підприємства оптової торгівлі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2015. Вип. 10 (2). С. 88—91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_10%282%29__24
- Костіна О. М. Діагностика та управління бізнес-процесами у контексті антикризового управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2017. № 10. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/51.pdf
- Ольшанський О. В. Особливості управління бізнес-процесами підприємств торгівлі та методи їх удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород: Гельветика*, 2018. Вип. 22. № 4.3. С. 22—26.
- Тур О. В., Матусевич А. С. Управління бізнес-процесами на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415> (дата звернення: 03.04.2023).
- Enduring Ideas: The GE-McKinsey nine-box matrix. *The McKinsey Quarterly*. September 2008. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/enduring-ideas-the-ge-and-mckinsey-nine-box-matrix>
- Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide). Project Management Institute, 2017. 756 p.
- Latoya Morris What is a RACI Matrix? October 18, 2022. URL: <https://project-management.com/understanding-responsibility-assignment-matrix-raci-matrix>
- Sparrow, Paul & Hird, Martin & Balain, Shashi. (2011). *Talent Management: Time To Question The Tablets Of Stone?* Centre for Performance-led HR White Paper 11/01. Lancaster University Management School. DOI:10.13140/RG.2.1.3991.7044
- Weske M. *Business Process Management: Concepts, Languages, Architectures*. Ed. 2. Berlin: Springer, 2012. 404 p.

References:

- Buriennikova, N. (2021), "Modern approaches to efficiency human resources management process industrial enterprises in the context of project management", *Innovation and Sustainability*, vol. (1), pp. 13—19. <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.13.19>
 - Il'chenko, N.B. (2015), "Modeling of business processes of a wholesale trade enterprise", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky, vol. 10 (2), pp. 88—91, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_10%282%29__24 (Accessed 25 March 2023).
 - Kostina, O.M. (2017), "Diagnostics and management of business processes in the context of enterprise crisis management", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 10, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/51.pdf (Accessed 25 March 2023).
 - Ol'shans'kyj, O.V. (2018), "Peculiarities of managing business processes of trade enterprises and methods of their improvement", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Uzhhorod: Hel'vetyka*, vol. 22, no. 3, pp. 22—26.
 - Tur, O.V. and Matusevich, A.S. (2018), "Principles of structuring and evaluating business process effectiveness", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415> (Accessed 03.04.2023).
 - The McKinsey Quarterly (2008), "Enduring Ideas: The GE-McKinsey nine-box matrix", available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/enduring-ideas-the-ge-and-mckinsey-nine-box-matrix> (Accessed 25 March 2023).
 - Project Management Institute (2017), *Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*, Project Management Institute, USA.
 - Morris, L. (2022), "What is a RACI Matrix?", available at: <https://project-management.com/understanding-responsibility-assignment-matrix-raci-matrix> (Accessed 25 March 2023).
 - Sparrow, P. Hird, M. and Balain, S. (2011), *Talent Management: Time To Question The Tablets Of Stone?*, Centre for Performance-led HR White Paper 11/01, Lancaster University Management School. DOI:10.13140/RG.2.1.3991.7044
 - Weske, M. (2012), *Business Process Management: Concepts, Languages, Architectures*, Ed. 2, Springer, Berlin, FRG.
- Стаття надійшла до редакції 07.04.2023 р.*

УДК 330.47:06.35

Т. В. Капелюшна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління інформаційною та кібернетичною безпекою,
Державний університет телекомунікацій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7490-6751>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.125

ВРАХУВАННЯ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ ПРИ УПРАВЛІННІ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Т. Kapeliushna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Information and Cyber Security Management, State University of Telecommunications

CONSIDERING THE IMPACT OF SOCIAL ENGINEERING THREATS IN ENTERPRISE SECURITY MANAGEMENT

У статті розглянуто питання безпеки функціонування підприємства з урахуванням загроз, що спричиняються дією зловмисників на персонал та оточуюче середовище. Відзначено, що безпека підприємства досягається шляхом комплексного та системного вивчення її складових, тобто має забезпечуватися в цілому, за всіма можливими напрямками, якщо узагальнити: економічної безпеки, матеріальної (фізичної) безпеки, інформаційної безпеки. Закцентовано увагу на тому, що з діджиталізацією суспільства, яка пришвидшується з урахуванням умов невизначеності (в яких суспільство перебуває останні три роки) доцільно належну увагу приділяти інформаційній складовій безпеки підприємства.

Описано конкретні об'єкти, що підлягають захисту в підприємстві від можливих загроз, протиправних посягань. Наголошено на двонаправленість атак по відношенню до безпеки підприємства, а саме: техніко-технологічної та соціальної, під дією яких виникає досконала стійка загроза (Advanced Persistent Threat). Підкреслено важливість вивчення дії людського фактора та моніторингу й аналізу діяльності користувачів, оскільки маніпулювання вразливостями людини (слабкості, потреби, манії (пристрасті), захоплення) призводить до нової моделі її поведінки, створення сприятливих умов реалізації загроз безпеці інформації. Схематично представлено, яким чином досягається зловмисниками доступ до інформації за соціоінженерним підходом. Охарактеризовано підсистеми системи управління інформаційними ризиками підприємства з урахуванням можливих атак соціального інженера.

Відзначено, що врахування впливу інформаційних атак на персонал забезпечить посилення безпеки функціонування підприємства та усуне фінансові втрати від атак, які можуть порушити достовірність, цілісність інформації та фінансово-економічних даних.

The article considers the issue of security of enterprise functioning, taking into account the threats caused by the action of intruders on personnel and the environment. It is noted that the security of the enterprise is achieved through a comprehensive and systematic study of its components, that is, it should be ensured in general, in all possible directions, if we generalize: economic security, material (physical) security, information security. It is emphasized that with the digitalization of society, which is accelerating, taking into account the conditions of uncertainty (in which society has been in the last three years), it is advisable to pay due attention to the information component of enterprise security.

The specific objects to be protected in the enterprise from possible threats and illegal encroachments are described. The bidirectionality of attacks in relation to the security of the enterprise, namely: technical and technological and social, under the influence of which there is a perfect persistent threat (Advanced Persistent Threat), is emphasized. The importance of studying the human factor and monitoring and analyzing the activities of users is emphasized, since the manipulation of human vulnerabilities (weaknesses, needs, mania (passion), hobbies) leads to a new model of his behavior, creating favorable conditions for the implementation of threats to information security. It is schematically presented how attackers gain access to information using the socio-engineering approach. The subsystems of the enterprise information risk management system are characterized, taking into account possible social engineer attacks.

It is noted that the current conditions that have emerged (formerly pandemic, now - martial law, acting in the country) lead to an increase in the number of people who every day more and more uses information and telecommunications technology, software and in parallel there is a spread of social engineering incidents, implemented precisely through modern means of telecommunications. It was analyzed that according to the statistical data the human factor is the main reason of successful cyber attacks (91 % of the hackings are the result of phishing - mass mailing of e-mails to a big group of recipients, luring the trusty or careless staff out of the personal data of computer system). Based on the statistical data provided by ENISA, phishing accounts for the largest share of all categories in the overall structure of cybercrime incidents.

It is noted that taking into account the impact of information attacks on personnel will ensure the strengthening of the security of the enterprise and eliminate financial losses from attacks that can violate the reliability, integrity of information and financial and economic data.

Ключові слова: безпека підприємства, економічна безпека, досконала стійка загроза, соціальна інженерія, загрози інформаційній безпеці, управління інформаційними ризиками, інформаційні атаки на персонал, досконала стійка загроза.

Key words: enterprise security, economic security, advanced persistent threat, social engineering, information security threats, information risk management, information attacks on personnel, advanced persistent threat.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах невизначеності, що складаються останнім часом, підвищується інтерес до посилення безпеки функціонуючих підприємств. Зовнішні втручання, що порушували роботу серверів призвели до того, що більшість інформації зазнала впливу загроз цілісності, підлягала викривленню, що негативно вплинуло на роботу та результати діяльності підприємств. Безпека розглядається в глобальному вимірі, не заточується лише на одному із її елементів, нині передбачається дослідження всіх можливих складових безпеки та їх взаємовпливу.

У теперішніх умовах з кожним роком все більш нагальною стає проблема забезпечення безпечного функціонування підприємств. Нині господарюючі суб'єкти наражаються на небезпеку через загрози, що виникають під час кібератак і віртуального тероризму.

Безпечне функціонування підприємства формує його імідж, впливає на конкурентоспроможність,

дозволяє отримувати заплановані результати діяльності, розвиватися та посилювати свої позиції на ринку.

Прослідковується, що безпека підприємства досягається шляхом комплексного та системного вивчення її складових, тобто має забезпечуватися в цілому, за всіма можливими напрямками, якщо узагальнити: економічної безпеки, матеріальної (фізичної) безпеки, інформаційної безпеки. З інформатизацією та цифровізацією суспільства, невизначеністю умов та масованих інформаційних атак, які відбуваються останнім часом, все більшу роль відіграє інформаційна складова.

Питанням безпеки підприємств, захисту інформації від навмисних дій зловмисників, що загрожують її цілісності, достовірності, конфіденційності з використанням для цього персоналу та оточуючого середовища присвятили увагу у своїх працях науковці: Васильєв А.В. [2], Євсєєв С.П. [1], Нам'ясенко В.М. [6], Яковенко В.С., Казеян Н.К. [8], Половенко Л.П., Мерінова С.В. [7], Яковів І.В. [9], Легомінова С. В., Мужанова Т. М., Якименко Ю. М [5]. Так, науковець Васильєв А.В. [2] більше десяти років тому у своїй праці зацентрував увагу на важ-

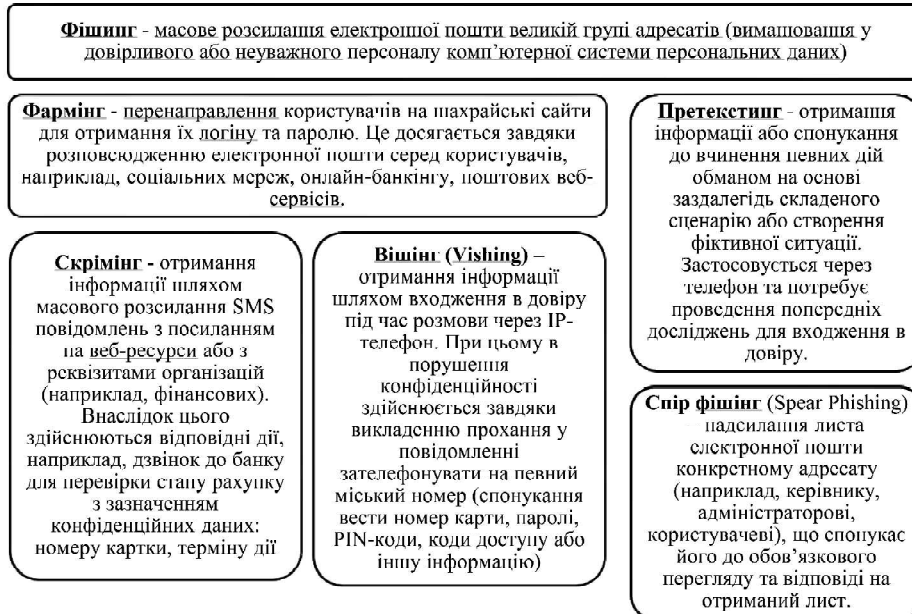

Рис. 1. Найбільш вживані інструменти в соціальній інженерії

Джерело: систематизовано та представлено за даними [1; 4].

ливості соціальної інженерії при створенні політики безпеки захисту інформаційних потоків від несанкціонованого доступу, при чому захист від соціальної інженерії, на думку науковця, можна було забезпечити без знань та розуміння працівниками дій з боку соціального інженера. Проте, важко погодитися із таким твердженням, оскільки соціальний інженер використовує психологічні прийоми для того, щоб об'єкт атаки став вразливим.

У своїй праці Євсєєв С.П. [1], розглядаючи питання забезпечення безпеки не тільки критичних транзакцій та банківських операцій, але і захисту всього комплексу банківської інформації згадує про соціальну інженерію, формуючи взаємозв'язок між бізнес-продуктами з типовими джерелами загроз, виокремлюючи людські джерела загроз (серед них у двох блоках згадується соціальна інженерія), але продовжує розгляд захисту суто з технічної сторони. Нам'ясенко В.М. [6] у роботі наводить основні принципи та ознаки, методи соціальної інженерії, а також пояснює відсутність ефективних бар'єрів захисту з подальшими пропозиціями інструментів захисту, знову ж таки вилучаючи людський аспект, подібними є результати досліджень Яковенко В.С., Казеян Н.К. [2], Половенко Л.П. та Мерінова С. В. [7] запропонували у своєму доробку дієві механізми, що дають змогу оперативно відслідковувати та виявляти ознаки соціальної інженерії на ранніх стадіях, попереджати кіберзагрози на підприємстві та протидіяти соціальному хакерству, наближаючи тим самим пропонувану у даній статті думку щодо важливості врахування людського фактору в забезпеченні безпеки функціонування підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проаналізувати загрозу безпеці підприємства соціальної інженерії, обґрунтувати важливість її врахування в кризових станах, масованих інформаційних атаках задля безпечного функціонування підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За нормативно-правовими документами, які визначають організацію діяльності, зокрема служби безпеки підприємств, виокремлюють конкретні об'єкти, що підлягають захисту від можливих загроз, протиправних посягань, а саме:

- персонал, який володіє інформацією, що є комерційною таємницею;
- активи, матеріальні цінності та фінансові кошти (будівлі, устаткування, споруди, обладнання, транспорт, валюта, фінансові документи, звіти);
- інформаційні ресурси з обмеженим доступом;
- засоби та системи комп'ютеризації діяльності підприємства;
- технічні засоби та системи охорони й захисту матеріальних та інформаційних ресурсів.

Стандарт ISO27000:2018 вказує: інформаційний ризик — це потенційна можливість того, що загроза буде використовувати уразливість активу або групи активів, завдаючи шкоди організації.

Ризик викликає інцидент інформаційної безпеки — одну або серію небажаних або несподіваних подій інформаційної безпеки, що мають значну ймовірність порушення бізнес-операцій або становлять загрозу для інформаційної безпеки [11].

На сьогодні соціальна інженерія реалізується, як правило, віддалено засобами сучасних телекомунікацій шляхом використання інтернету та телефону (найчастіше використовуються інструменти соціальної інженерії, представлені на рис. 1), рідше — особистий контакт, оскільки важче вводити людину в оману безпосередньо спілкуючись із нею.

Слід зазначити, що у переліку категорій кіберінцидентів (розроблений з використанням та відповідає рекомендації ENISA Reference Incident Classification Taxonomy (Європейської агенції з кібербезпеки)), документу Common Taxonomy for

Рис. 2. Доступ до інформації за соціоінженерним підходом

Джерело: систематизовано та представлено за даними [3; 4].

Law Enforcement and The National Network of CSIRTs та Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю Європолу) знаходимо серед інцидентів "шахрайство" — фішинг, який відноситься до інструментів соціальної інженерії, що підтверджує частоту атак даного виду [10].

Нині ініціюються атаки в підприємствах у трьох напрямках через: мережеві пристрої, веб-ресурси та людей. Такі атаки є найбільш ефективними, оскільки охоплюють вразливості техніко-технологічні й соціальні, їх двонаправленість дозволяє досягти максимальний ефект від їх реалізації. До таких атак відноситься Advanced Persistent Threat (APT) — досконала стійка загроза, яка характеризується сукупністю дій зловмисника, за якими вибудовано ланцюг, що формує його стратегію та тактику, щоб досягти порушення цілісності, конфіденційності, захищеності інформації. Але таким атакам притаманний сценарій за якого, дії зловмисників є поступовими, розтягнутими у часі, що дозволяє їм бути непоміченими. Зазначається, що характерним для АРТ є складний набір взаємозв'язаних за часом і простором дій зловмисника, самі дії можуть не викликати підозр, оскільки підготовка до таргетованої атаки об'єкта-жертви може тривати від декількох місяців до більше року [9].

При чому засоби досягнення використовуються різні, а сама тактика (або їх набір) залишається незмінною. Тому захист має ґрунтуватися на виявленні атак, що спрямовуються на технології, а також персонал, який має чітко розумітися на питаннях соціальної інженерії та вміти вчасно розпізнавати соціального інженера, який використовує людські слабкості для швидкого отримання необхідної інформації. Лише за ініціації та постановки сценарію поведінки соціального інженера можна упередити персонал від цієї загрози та сформуванню його стійкості до дій з боку зловмисника.

Існує думка, що зростаючий вплив людського чинника на стан захищеності інформаційних систем та ресурсів організації призводять до того, що підприємства мають активно запобігати та протидіяти зарозам інформаційній безпеці з вини персоналу. Використання традиційних засобів захисту таких, як анти-

віруси, міжмережеві екрани, системи запобігання вторгненням не забезпечують цілковитий захист від внутрішніх порушників, що обумовлює необхідність застосування комбінованих та системних інструментів контролю діяльності користувачів [3]. Слід підкреслити важливість вивчення дії людського фактора та моніторингу й аналізу діяльності користувачів, оскільки маніпулювання вразливостями людини (слабкості, потреби, манії (пристрасті), захоплення) призводить до нової моделі її поведінки, створення сприятливих умов реалізації загроз безпеці інформації і, як наслідок, зменшенню здатності систем захисту інформації протидіяти їх впливові. Саме тому, загроза використання соціальної інженерії є однією з найбільш небезпечних у кіберпросторі та у цілому для підприємств.

Загроза — соціальна інженерія полягає у маніпулятивному впливові на свідомість (підсвідомість) людини через властиві їй уразливості (довірливість, страх, жадібність, відкритість, зверхність, милосердя). Нині, у соціальних мережах легко отримати інформацію про вподобання, роботу, захоплення, цілі та прагнення людини, тому персонал стає вразливим до дій соціального інженера, який чинить атаку. Доступ до інформації за соціоінженерним підходом представлено на рис. 2.

Основою використання методів соціальної інженерії є:

- особливості, що керують людською свідомістю;
- аудиторія або поле діяльності;
- некомпетентність аудиторії у визначених термінах і предметних областях у сфері інформаційної безпеки;
- нестійкість психологічних властивостей особистості, що характеризуються поведінковими стереотипами. Їх можна використовувати для маніпулювання через основні потреби, слабкості, бажання, ідеали.

Підсистема захисту інформації (рис. 3) передбачає виявлення інформації, що підлягає захисту, визначення місць зосередження та носіїв інформації, яка підлягає захисту, визначення можливих способів несанкціо-

Рис. 3. Підсистеми системи управління інформаційними ризиками підприємства з урахуванням атак соціального інженера

Джерело: систематизовано та представлено за даними [3; 4].

нованого доступу до такої інформації, розроблення й упровадження організаційних, правових, технічних, програмних, криптографічних та апаратних засобів захисту інформації.

Функціями цієї підсистеми є:

- формування комплексу організаційних, технічних, апаратних, криптографічних заходів і забезпечення гарантованого захисту від посягань на електронну інформацію підприємства;

- забезпечення контролю за носіями інформації, своєчасне реагування на всі порушення в захисті інформації, що зберігається та функціонує в інформаційних мережах підприємства;

- запровадження надійної системи документообігу в підприємстві;

- забезпечення надійної охорони підприємств, особливо з точки зору виключення можливості несанкціонованого доступу до них та викрадення документів чи електронних носіїв інформації.

Особливого поширення набула соціоінженерна атака за рахунок активного використання телекомунікацій, віддалена соціальна інженерія реалізується саме через сучасні засоби телекомунікацій. При цьому, за статистичними даними, основною причиною успішності кібератак є саме людський фактор, адже 91% зломів здійснюються в результаті вдалого фішингу [9] (масове розсилання електронної пошти великій групі адресатів, виманування у довірливого або неуважного персоналу комп'ютерної системи персональних даних). Саме фішинг, як зазначалося вище, внесений до переліку категорій кіберінцидентів, який розроблений з використанням рекомендацій ENISA Reference Incident Classification Taxonomy (Європейської агенції з кібербезпеки) [10], що підтверджує його вагу у структурі інцидентів загроз безпеці даних та інформаційним ресурсам з використанням як технічних засобів, так і впливу на працівника, який має доступ до інформації.

Проведений аналіз останніх досліджень та подій, що нині відбуваються та чинять вплив на функціонування підприємств, а також моніторинг загроз соціальної інженерії щодо безпеки підприємств, надав підстав для обґрунтування важливості врахування, в сучасних умовах та кризових явищах, масованих інформаційних атак, даних загроз як невід'ємної складової задля безпечного функціонування підприємств.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Загроза порушення цілісності інформації, втрата її конфіденційності для підприємств особливо зростає в часи криз: економічних, фінансових, або, як сьогодні, воєнного стану. Врахування цього потенційного втручання у роботу підприємства дозволяє упередити потенційні негативні явища, що можуть постати перед підприємством та порушувати його нормальне функціонування та призвести до: кризових явищ, втрат економічних вигід та проявів від загроз поширення інформації, що стосується виробництва, побудови збутової мережі, контрагентів, формування цін та перспективних напрямків розвитку підприємства, актуальних маркетингових досліджень щодо вподобань, розширення асортименту, стратегії розвитку. Саме людський фактор часто стає джерелом витoku інформації через необізнаність, неуважність, низьку інформованість щодо поводження з інформацією та шляхами її отримання зловмисником за допомогою технічних засобів та сконструйованої поведінки.

У результаті аналізу, підтверджується важливість дослідження поведінки персоналу та користувачів, що мають доступ до інформації для можливості їх захисту від зловмисників, які за використання знань про вподобання або слабкості людей, або під дією тиску на них, потрапляють у коло їх довіри, що дозволяє легко отримувати інформацію без застосування складних технічних комбінацій та прийомів, засобів.

Врахування впливу інформаційних атак на персонал забезпечить посилення безпеки функціонування підприємства та усуне фінансові втрати від кіберзагроз, які можуть виникнути у результаті реалізації дій зловмисника, за якими вибудовано ланцюг, що формує його стратегію та тактику, щоб досягти порушення цілісності, конфіденційності, захищеності інформації під час досконалих стійких загроз по відношенню до персоналу.

Література:

1. Yevseev S. Methodology for information technologies security evaluation for automated banking systems of Ukraine. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 2016, vol. 22, Issue 3, p. 297—309.
2. Васильєв А.В. Загрози і захист від соціальної інженерії. *Захист інформації*. №2, 2009. С. 19—24.

3. Глушко А.Д. Інформаційна політика в системі забезпечення фінансової безпеки держави. Ефективна економіка, 2022. № 2. — URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/97.pdf (дата звернення: 04.12.2022).

4. Капелюшна Т.В. Інформаційна складова в управлінні економічною безпекою діяльності підприємства. Актуальні проблеми кібербезпеки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 жовтня 2022 року). Навчально-науковий інститут захисту інформації, Державний університет телекомунікацій. Київ. С. 171—172. — URL: https://dut.edu.ua/uploads/p_2121_20358827.pdf#page=171. (дата звернення: 29.11.2022).

5. Мужанова Т. М., Легомінова С. В., Якименко Ю. М., Мордас І. В. Технології моніторингу й аналізу діяльності користувачів у запобіганні внутрішнім загрозам інформаційній безпеці організації. Кібербезпека: освіта, наука, техніка. № 1(13), 2021. С. 50—62.

6. Нам'ясенко В. М. Соціальна інженерія як одна із загроз економічній безпеці, що спричиняє негативний вплив на ефективність діяльності підприємства. Економіка та держава. 2016. № 3. С. 90—92.

7. Половенко Л.П., Мерінова С.В. Виявлення ознак соціальної інженерії та технологія протидії соціальним хакерам на підприємстві. Підприємництво та інновації, (10), 2020. С. 183—187.

8. Яковенко В.С., Казеян Н.К. Соціальна інженерія в Інтернет-просторі. Інформаційні технології та моделювання економічних процесів. 2016. Вип. III-IV(63-64). С. 119—126.

9. Яковів І. Кібернетична модель АРТ атаки. Technology and Security. 2018. № 6, Вип. 1 (10). С. 46—58.

10. Офіційний сайт "The European Union Agency for Cybersecurity". Reference Incident Classification Taxonomy. — URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications/reference-incident-classification-taxonomy> (дата звернення: 05.11.2022)

11. Офіційний сайт ISO. Стандарт ISO /IEC TR 15446:2017 "Information technology — Security techniques — Guidance for the production of protection profiles and security targets" — URL: <https://www.iso.org/standard/68904.html> (дата звернення: 27.10.2022)

References:

1. Yevseiev, S. (2016), "Methodology for information technologies security evaluation for automated banking systems of Ukraine", Ukrainian Scientific Journal of Information Security, vol. 22, Issue 3, pp. 297—309.

2. Vasyliiev, A (2009), "Threats and protection against social engineering", Zakhyst informatsii, vol. 2, pp. 19—24.

3. Hlushko, A. (2022), "Information policy in the system of ensuring financial security of the state", Efektyvna ekonomika, vol. 2, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/97.pdf (Accessed 4 Dec 2022).

4. Kapeliushna, T. (2022), "Information component in the management of economic security of the enterprise", Aktualni problemy kiberbezpeky: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Actual problems of

cyber security: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference], Kyiv, Ukraine, pp. 171—172, available at: https://dut.edu.ua/uploads/p_2121_20358827.pdf#page=171 (Accessed 29 Nov 2022).

5. Muzhanova, T. And Lehominova, S and Yakymenko Yu. and Mordas I. (2021), "Technologies for monitoring and analysis of user activity in preventing internal threats to information security of the organization", Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika, vol. 1 (13), pp. 50—62.

6. Namyasenko, V. (2016), "Social engineering as one of the threats to economic security that causing a negative impact on the efficiency of the enterprise", Ekonomika ta derzhava, vol. 3, pp. 90—92.

7. Polovenko, L., Merinova S. (2019), "Identification of signs of social engineering and technology to counteract social hackers in the enterprise", Pidpriumnytstvo ta innovatsii, vol. (10), pp. 183—187.

8. Iakovenko, V. and Kazeian, N. (2016), "Social engineering in the Internet space", Informatsiini tekhnologii ta modeliuвання ekonomichnykh protsesiv, vol. III-IV(63-64), pp. 119—126.

9. Yakoviv, I. (2018), "Cybernetic model of APT attack", Technology and Security, Vol. 6, Issue 1 (10), pp. 46—58.

10. The Official Website "The European Union Agency for Cybersecurity" (2018), "Reference Incident Classification Taxonomy", available at: <https://www.enisa.europa.eu/publications/reference-incident-classification-taxonomy> (Accessed 5 Nov 2022).

11. The Official Website ISO (2017), "Standard ISO / IEC TR 15446:2017 "Information technology — Security techniques — Guidance for the production of protection profiles and security targets", available at: <https://www.iso.org/standard/68904.html> (Accessed 27 Oct 2022).

Стаття надійшла до редакції 09.04.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 339.137.22

Т. В. Ільченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1879-6310>
Л. М. Помазан,
викладач кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6789-9124>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.131

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СПОЖИВЧОМУ РИНКУ

T. Ilchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University
L. Pomazan,
Lecturer of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

MODERN METHODS OF MARKETING RESEARCH IN THE CONSUMER MARKET

В статті проаналізовано сучасні методи проведення маркетингових досліджень на споживчому ринку. Визначено, що найбільш дієвим способом отримання інформації в ринковому середовищі, що розвивається, є маркетингові дослідження. Встановлено, що на сьогоднішній день споживчий ринок є досить розгалуженим, в нього складна структура, що підпорядковується закону попиту та пропозиції. Доведено, що найважливішим результатом маркетингових досліджень є підготовка та аналіз маркетингової інформації для розробки стратегій сталого розвитку суб'єкта у сфері його взаємодії та конкурентного протистояння в ринкових умовах, котрі стрімко розвиваються. Доведено, що реалізація концепції маркетингу на споживчому ринку вимагає від кожного виробника гнучкості та здатності пристосовуватися до ринкових факторів. Завдяки маркетинговому дослідженню вдається вибрати оптимальний ринок збуту, виконати саме планування. Завдяки маркетинговим дослідженням споживчого ринку формується наукова та практична обґрунтована база, яка допоможе прийняти кваліфіковані рішення.

The article analyzes modern methods of marketing research in the consumer market. It was determined that the most effective way of obtaining information in the developing market environment is marketing research. It has been established that today the consumer market is quite extensive, it has a complex structure subject to the law of supply and demand, its feature is that the main decisive link is the consumer himself. It has been proven that the most important result of marketing research is the preparation and analysis of marketing information for the development of strategies for the subject's sustainable development in the field of its interaction and competitive confrontation in rapidly developing market conditions. It has been proven that the vast majority of scientists claim that marketing research is the collection, processing and analysis of information necessary for making certain decisions. The article systematizes key tasks that are solved with the help of marketing research in the consumer market. It has been established that among a large number of other markets, the consumer market occupies a central place, because it is able to satisfy the basic needs of people in various means of livelihood. It has been proven that in modern conditions in the consumer market the following methods of marketing research are used: quantitative and qualitative. Quantitative ones include phone surveys, online surveys, face-to-face interviews, and modern electronic research (retail audit). Qualitative include group discussions, qualitative online research. The choice of the

method of marketing research of the consumer market depends on its depth and scale. Marketing research is quite expensive, therefore, before conducting it on a global scale, there is a need for a pilot marketing research. It has been proven that the implementation of the marketing concept in the consumer market requires flexibility and the ability to adapt to market factors from each producer. Thanks to marketing research, it is possible to choose the optimal sales market, to carry out the planning itself. Thanks to marketing research of the consumer market, a scientific and practical well-founded base is formed, which will help to make qualified decisions.

Ключові слова: маркетинг, маркетингове дослідження, споживчий ринок, опитування, споживачі, управлінські рішення.

Key words: marketing, marketing research, consumer market, surveys, consumers, management decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Найбільш дієвим способом отримання інформації в ринковому середовищі, що розвивається, є маркетингові дослідження, що являють собою багатовимірний процес аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності господарюючих суб'єктів спрямований на вироблення чітких управлінських рішень і забезпечує мінімізацію різноманітних загроз і ризиків. На сьогоднішній день споживчий ринок є досить розгалуженим, в нього складна структура, що підпорядковується закону попиту та пропозиції, його особливістю є те, що основною вирішальною ланкою виступає сам споживач, саме від його безпосередньо і залежить, чи буде придбано товар або послуги. Функціонування підприємства, яке зорієнтоване на ринок має на меті ухвалення управлінських рішень, котрі чутливі до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. В даному середовищі ключовим стає дослідження найбільш динамічних складових зовнішнього мікросередовища, а саме споживачів, постачальників, посередників, конкурентів і інвесторів. Саме тому, в сучасних реаліях господарювання дослідження методів проведення маркетингових досліджень на споживчому ринку набуває значної актуальності і вимагає постійного аналізу та вдосконалення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні та зарубіжні науковці присвятили велику кількість наукових праць дослідженню сучасних методів здійснення маркетингових досліджень в контексті споживчого ринку. Серед них такі науковці як: Барабанова В.В. [9], Бондаренко А.А. [8], Браун Т. [3], Григорчук Т.В. [7], Жегус О. В. [4], Ільченко Т.В. [2], Кривешко О. В. [8], Мішустіна Т.С. [9], Свидрук І.І. [5], Сенишин О. С. [8], Парцирна Т.М. [4], Сокіл Я. С. [6], Черчилль Г. [3], Шевченко В.М. [9], Шевченко Л. С. [11], Шквиря Н. О. [6], та ін.

Враховуючи досягнення науковців в контексті проведення маркетингових досліджень на споживчому ринку, малодослідженим залишається питання деталізації методів проведення маркетингових досліджень на споживчому ринку з урахуванням його масштабу та наповненості.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в дослідженні сучасних методів проведення маркетингових досліджень на споживчому ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найважливішим результатом маркетингових досліджень є підготовка та аналіз маркетингової інформації для розробки стратегій сталого розвитку суб'єкта у сфері його взаємодії та конкурентного протистояння в ринкових умовах, котрі стрімко розвиваються. Вважаємо за необхідне більш детально розглянути сутність дефініції маркетингові дослідження з точки зору різних науковців.

Американська маркетингова асоціація (American Marketing Association) наголошує на тому, що: "маркетингові дослідження є функцією, що зв'язує споживача, клієнта, і громадськість з маркетингом через інформацію, яка використовується для виявлення і визначення маркетингових можливостей і проблем; створення, вдосконалення і оцінки маркетингових заходів; моніторингу продуктивності маркетингу і поліпшення розуміння маркетингу як процесу" [1].

Цікавою є думка Гілберта А. Черчілля відносно того, що: "маркетингові дослідження можна назвати комунікаційним каналом, що зв'язує фірму із зовнішнім середовищем. Завдяки маркетинговим дослідженням компанія збирає та інтерпретує дані про зовнішнє середовище з метою розробки, використання та оцінки ефективності своїх планів маркетингу" [3, с. 305].

Жегус О.В., Парцирна Т.М акцентують увагу на тому, що: "маркетингові дослідження являють собою систе-

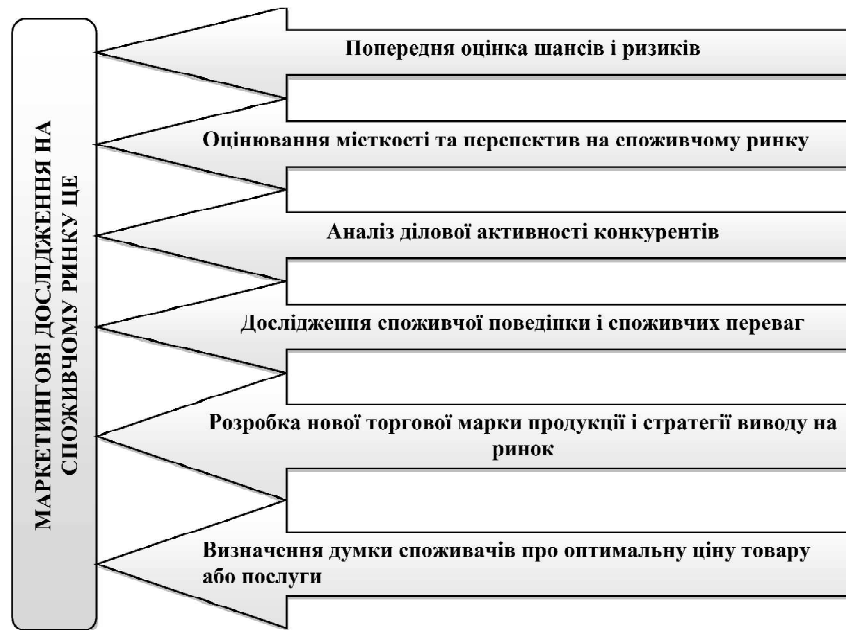

Рис. 1. Ключові завдання, що вирішуються за допомогою маркетингових досліджень на споживчому ринку

Джерело: сформовано автором на основі [2; 7].

матичні заходи щодо отримання оперативної інформації, що описує поточний або перспективний стан об'єкту дослідження; та її подальшої підготовки для прийняття маркетингових рішень відповідно до конкретного стратегічного чи тактичного маркетингового завдання, реалізація якого вирішує певну маркетингову проблему" [4, с. 112].

Григорчук Т.В. зазначає, що: "систему маркетингових досліджень прийнято поділяти на декілька видів, зокрема, на кабінетні та польові. Метою кабінетних досліджень є формування загальних уявлень про різні проблеми та аспекти маркетингової діяльності, поведінку суб'єктів ринку. Інформація для таких досліджень отримується через проведення цілеспрямованих експериментів, опитувань і спостережень за кон'юнктурою ринку, тенденціями його розвитку, станом конкурентного середовища тощо. Для здобуття інформації використовуються також офіційні друковані видання, інформаційні бази даних підприємств тощо. У процесі кабінетних досліджень висококваліфікованими експертами широко вживаються методи економічного аналізу. Щодо польових досліджень, то їхньою метою є отримання не загальних, як у попередньому випадку, а конкретних уявлень про різні проблеми та аспекти маркетингової діяльності, поведінку суб'єктів ринку. Інформація для таких досліджень отримується завдяки проведенню цілеспрямованих опитувань, спостережень та експериментів. Для обробки інформації, отримання відповідних висновків також часто вдаються до методів економічного аналізу" [7, с. 204].

Підсумовуючи різні погляди науковців стосовно трактування сутності поняття маркетингове дослідження, зауважимо, що переважна більшість науковців стверджує про те, що маркетингові дослідження є збором, обробкою та аналізом інформації необхідної для ухвалення певних рішень.

Вивчення ринку в реаліях сьогодення є ключовим для існування будь-якого підприємства. Політичні, еко-

номічні та соціальні проблеми лише актуалізують таку необхідність. Якщо підприємство має прийняти надзвичайно важливе управлінське рішення, здійснити оцінку ризиків та ринкових можливостей, дослідити поведінку та потреби споживачів, слідкувати за зміною ринкових тенденцій, то здійснення маркетингових досліджень є обов'язковим.

Отже, маркетингові дослідження покликані вирішувати певну сукупність важливих завдань. На рисунку 1 систематизовано ключові завдання, що вирішуються за допомогою маркетингових досліджень на споживчому ринку.

Аналізуючи дані наведені на рисунку 1 варто зауважити, що серед великої кількості інших ринків саме споживчий ринок займає центральне місце, адже він здатен задовольняти базові потреби людей в різноманітних засобах для існування.

Вивчаючи особливості розвитку споживчого ринку в Україні Свидрук І.І. наголошує на тому, що: "споживчий ринок традиційно розглядають в якості інструменту забезпечення соціально-економічної стабільності в суспільстві, акцентуючи дослідження на аспектах його цінової збалансованості та ефективності товаропотоків. Дисонансні умови суспільного розвитку консолідує різноспрямовані вектори ринкової взаємодії, виступають драйвером конструктивної кооперації ринкових суб'єктів, посилюють роль динамічності господарських суб'єктів та їх інтегративність у взаємодії з державними інституціями" [5, с. 74].

Враховуючи необхідність дослідження методів проведення маркетингових досліджень саме на споживчому ринку, варто акцентувати увагу на твердженні Шквирі Н.О. та Сокіл Я.С. відносно того, що: "поведінка сучасного покупця на споживчому ринку сучасних соціально-економічних умовах стає все більш нераціональною. Йдеться про вплив інформаційних технологій на свідомість людини, про зміну її установок, переваг і, як

результат, споживчої поведінки в загалом. Дослідженню поведінки споживачів обов'язково має приділятися увага" [6, с. 215].

Цікавою є думка Шевченко В.М., Мішустіна Т.С. та Бондаренко А.А. і ми погоджуємося з ними стосовно того, що: "в умовах сучасного інформаційного суспільства споживачі набагато краще інформовані про властивості товарів і послуг, які вони споживають, ніж це було в минулому. Тому вони схильні діяти раціонально, і в разі виникнення кращих пропозицій у компаній-конкурентів змінювати свій вибір. Зрозуміло, що така поведінка споживачів може призвести до зниження різних фінансових показників підприємства, зокрема, її прибутку. Звідси очевидно, що заходи, які зроблять споживачів нечутливими до різних комунікаційних сигналів компаній-конкурентів, є в сьогоднішніх умовах актуальними для будь-якого підприємства" [9, с. 70].

Також заслуговує уваги думка Свидрук І.І. стосовно того, що: "споживчий ринок являє собою систему соціально-економічних відносин, що ґрунтуються на механізмах конкуренції, ціноутворення та маркетингу, пов'язуючи сфери виробництва і споживання споживчих благ. Структура споживчого ринку включає три основних сегмента роздрібні ринки продовольчих та непродовольчих товарів та ринок споживчих послуг, які зазвичай розглядають в якості самостійних, але тісно взаємодіючих ринкових одиниць, які в сукупності вирішують завдання задоволення потреб громадян у споживанні продовольчих і непродовольчих товарів та послуг" [5, с. 75].

Маркетингові дослідження на споживчому ринку мають певні специфічні особливості. Так Барабанова В.В. групує їх наступним чином: "дослідницькі цілі є суґубо праґматичними — замовникові, перш за все, важливо, щоб результати дослідження могли бути використані в практичних цілях. З точки зору бізнесу це означає, що результати досліджень повинні сприяти збільшенню прибутку (доходу) фірми або досягненню інших її стратегічних цілей; знання технічних особливостей продукту комп'ютерна техніка, спеціальні програми досвід спеціалістів необхідної кваліфікації конфіденційність вартість дослідження об'єктивність гіпотеза, що підлягає перевірці, задається дослідникові замовником — він звертається до дослідника, щоб зменшити ризик від прийняття рішення в умовах певної невизначеності; маркетингові дослідження необхідні винятково для одержання інформації, оскільки достовірна інформація дозволяє, по-перше, знизити ризик прийняття рішень, що призводять до несприятливого результату, по-друге дослідження не здатні дати замовникові вичерпно точну й достовірну відповідь, яка б знизила ступінь ризику до нуля. Вони можуть лише зменшити ступінь невизначеності. При цьому завжди залишається ризик помилки, а справжня результативність дослідження майже не піддається строгій перевірці; отримані результати завжди будуть носити імовірнісний характер. Це пов'язано як з об'єктивними факторами: обсяг вибірки, допустимі похибки, сезонність попиту, часові лаги, неконтрольовані дії інших учасників ринку будь-яке конкретне маркетингове дослідження завжди жорстко обмежене в часі й ресурсах (фінансових і людських)" [10, с. 86].

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що в сучасних умовах на споживчому ринку використовують наступні методи маркетингових досліджень: кількісні і якісні. До кількісних варто віднести опитування по телефону, онлайн опитування, інтерв'ю face-to-face, сучасні електронні дослідження (ритейл аудит). До якісних відносяться групові дискусії, якісні онлайн дослідження.

Шевченко Л.С. в своєму підручнику докладно описує методи збору первинної маркетингової інформації як: "1) опитування — з'ясування думки людей або отримання від них інформації з будь-якого питання. Опитування поділяються: за колом опитуваних — на опитування приватних осіб, підприємців, експертів та інших категорій населення; за кількістю опитуваних — на одиничні й групові опитування; за кількістю досліджуваних проблем — на опитування з однієї або кількох проблем (тем); за способами проведення — на усне інтерв'ю (приватне або телефоном) і письмове опитування (поштою, e-mail); за ступенем стандартизації — на вільні та стандартизовані опитування; за ступенем відкритості мети дослідження — на відкриті й приховані опитування. Сфокусоване групове інтерв'ю — групове інтерв'ю, організоване у вигляді розмови кількох респондентів, зазвичай 6 — 12 осіб, на задану інтерв'юером (модератором) тему. Комунікація відбувається переважно між самими респондентами, а модератор лише направляє розмову в потрібне русло. Метод дозволяє розкрити мотивацію людей, побачити їх ставлення до проблеми. Основними видами фокус-групових інтерв'ю є: мінігрупи, номінальні групи, конфліктні групи, креативні групи, десантні групи, брейнстормінг, Дельфі та ін. Глибинне інтерв'ю — проводиться для глибокого розуміння сутності досліджуваного питання, з'ясування його деталей. Одним із завдань глибинного інтерв'ю є спонукання респондента на відвертість у висловлюванні щодо певної проблеми. Однак такий метод висуває спеціальні вимоги до самих інтерв'юерів і є доволі складним; 2) спостереження дослідника за людьми та їх поведінкою (наприклад, спостереження продавця за покупцями, які роблять покупки; відвідування магазинів конкурентів із метою вивчення рівня обслуговування тощо); 3) експеримент — таке дослідження, коли в контрольованих умовах змінюється один або декілька чинників (наприклад, вид упаковки товару) при збереженні інших незмінними. Через деякий час з'ясується роль досліджуваного фактора (упаковки) у маркетинговій діяльності фірми (популяризації товару, його збуту тощо). Експерименти можуть проводитися у спеціальних дослідних центрах фірми (лабораторний експеримент) і в реальних ринкових умовах (польовий експеримент); 4) імітація — ґрунтується на застосуванні спеціальних комп'ютерних програм із метою штучного відтворення і з'ясування ступеня впливу різних маркетингових чинників на діяльність фірми; 5) панель — метод дослідження, що передбачає багаторазове опитування за однією і тією самою темою, що становить інтерес для груп покупців, або спостереження за розвитком збуту в певній групі підприємств торгівлі через рівні проміжки часу" [11, с. 37—38].

Вибір методу маркетингового дослідження споживчого ринку залежить від його глибини та масштабу.

Маркетингові дослідження досить затратні, тому, перш ніж проводити їх у глобальному масштабі, є необхідність пілотного маркетингового дослідження, в рамках якого проводяться такі заходи як:

- визначення вибірки споживачів за категоріями їх потреб;
- перевірка робочих гіпотез на невеликому сегменті ринку чи кластері;
- відпрацювання методики проведення маркетингового дослідження. Основне завдання маркетингового дослідження має бути вирішене з позиції не тільки його опису або виміру, а й щодо самої поведінки споживача.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Враховуючи вищенаведене наголосимо на тому, що реалізація концепції маркетингу на споживчому ринку вимагає від кожного виробника гнучкості та здатності пристосовуватися до ринкових факторів. Також сюди відноситься і пошук способів цілеспрямованого впливу. Але не варто забувати і про те, що пристосування до умов ринку і цілеспрямоване управління всіма ринковими процесами стане можливим тільки завдяки одній умові, коли ці процеси будуть вивчені. Завдяки маркетинговому дослідженню вдається вибрати оптимальний ринок збуту, виконати саме планування. Завдяки маркетинговим дослідженням споживчого ринку формується наукова та практична обґрунтована база, яка допоможе прийняти кваліфіковані рішення. Перспективним напрямом подальших досліджень має стати вивчення особливостей процедури здійснення маркетингових досліджень споживчого ринку.

Література:

1. Definition of Marketing: сайт Американської асоціації маркетингу URL: <http://www.ama.org/AboutAMA/Pages/Definition-of-Marketing.aspx> (дата звернення: 04.04.2023).
2. Ільченко Т.В. Тенденції сучасного розвитку маркетингових досліджень в Україні. Приазовський економічний вісник. 2022. № 1 (30). С. 55—59.
3. Черчилль Г., Браун Т. Маркетинговые исследования. 5-е изд.; пер. с англ. под ред. Г. Л. Багиева. СПб.: Питер, 2007. 704 с.
4. Жегус О. В., Парцирна Т.М. Маркетингові дослідження: навчальний посібник. ФОП Іванченко І.С. Х., 2016. 237 с.
5. Свидрук І.І. Системний аналіз розвитку споживчого ринку в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2021. № 64. С. 73—81.
6. Шквиря Н. О., Сокіл Я. С. Маркетингові дослідження як інструмент визначення стратегічних напрямків розвитку підприємства. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). Мелітополь, 2020. № 2 (42). С. 214—219. DOI: <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2020-42-214-219>
7. Григорчук Т.В. Маркетинг. Частина друга. Київ: ун-тет "Україна", 2007. 380 с
8. О. С. Сенишин, О. В. Кривешко Маркетинг: навч. посібник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 347 с.

9. Шевченко В.М., Мішустіна Т.С., Бондаренко А.А. Дослідження споживчих переваг і лояльності споживачів для досягнення маркетингових цілей компанії. Академічний огляд. 2019. № 2 (51). С. 69—78. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2019/2/8.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).

10. Барабанова В.В. Маркетингові дослідження: навч. посіб. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 136 с.

11. Шевченко Л. С. Маркетинг: конспект лекцій для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки" спеціальності 051 "Економіка" спеціалізації "Бізнес-економіка". Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 64 с.

References:

1. American Marketing Association website (2023), "Definition of Marketing", available at: <http://www.ama.org/AboutAMA/Pages/Definition-of-Marketing.aspx> (Accessed 04 April 2023).
 2. Ilchenko, T.V. (2022), "Tendentsii suchasnoho rozvytku marketynhovykh doslidzhen' v Ukraini", Pryazovskyy ekonomichnyj visnyk, vol. 1 (30), pp. 55—59.
 3. Churchill, G., and Braun, T. (2007), Marketingovyie issledovaniya [Marketing research], Piter, SPb, Russia.
 4. Zhegus, O. V. and Parcy`rna, T.M. (2016), Marketyn`ngovi doslidzhennya [Marketing research], FOP Ivanchenko I.S., Kharkiv, Ukraine.
 5. Svy`druk, I.I. (2021), "Systematic analysis of the development of the consumer market in Ukraine", Visny`k L`vivs`kogo torgovel`no-ekonomichnogo universy`tetu. Ekonomichni nauky`, vol. 64, pp. 73—81.
 6. Shkvy`rya, N. O., and Sokil, Ya. S. (2020), "Marketing research as a tool for determining the strategic direction of the company's development", A collection of scientific works of the Dmytro Motorny Technical University (economic sciences), vol. 2 (42), pp. 214—219.
 7. Gry`gorchuk, T.V. (2007), Marketyn`ng [Marketing], Un-tet "Ukrayina", Kyiv, Ukraine.
 8. Seny`shy`n, O. S. (2020), Marketyn`ng [Marketing], L`vivs`ky`j nacional`ny`j universy`tet imeni Ivana Franka, L`viv, Ukraine.
 9. Shevchenko, V.M., Mishustina, T.S. and Bondarenko, A.A. (2019), "Researching consumer preferences and consumer loyalty to achieve the company's marketing goals", Akademichny`j ogyad, vol. 2 (51), available at: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2019/2/8.pdf> (Accessed 04 April 2023).
 10. Barabanova, V.V. (2020), Marketyn`ngovi doslidzhennya [Marketing research], DonNUET, Kryvy`j Rig, Ukraine.
 11. Shevchenko, L. S. (2020), Marketyn`ng: konspekt lekciy dlya studentiv pershogo (bakalavr's`kogo) rivnya vy`shhoi osvity` galuzi znan` 05 "Social`ni ta povedinkovi nauky`" special`nosti 051 "Ekonomika" specializaciyi "Biznes-ekonomika" [Marketing: a summary of lectures for students of the first (bachelor) level of higher education in the field of knowledge 05 "Social and behavioral sciences" specialty 051 "Economics" specialization "Business Economics"], Nacz. yury`d. un-t im. Yaroslava Mudrogo, Kharkiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 06.04.2023 р.*

Т. О. Гуржій,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і обліку, завідувач відділу аспірантури та докторантури, Дніпровський державний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3206-7448>

Д. К. Карамушка,

аспірант кафедри менеджменту і права,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6637-8231>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.136

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОБУДОВИ УПРАВЛІНСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВ

T. Gurzhiy,

PhD in Economics, Head of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies,
Dnipro State Agrarian and Economic University

D. Karamushka,

Postgraduate student of the Department of Management and Law,
Dnipro State Agrarian and Economic University

FINANCIAL SUPPORT FOR MANAGEMENT MODELS CREATION OF ENTERPRISES

У даній статті проаналізовані основні питання, пов'язані з фінансовим забезпеченням побудови управлінських моделей, а також надані рекомендації щодо ефективного використання фінансових ресурсів на цей процес. Метою статті став аналіз і визначення фінансових аспектів, що пов'язані з розробкою та впровадженням управлінських моделей на підприємствах. Стаття спрямована на вивчення основних питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням побудови управлінських моделей, а також на розгляд практичних рекомендацій щодо ефективного використання фінансових ресурсів.

Управлінські моделі включають в себе стратегічне планування, бюджетування, управління ризиками та інші інструменти, які допомагають підприємствам досягати своїх цілей. Однак, побудова і реалізація таких моделей можуть бути досить витратними. У статті розглянуто різні джерела фінансування побудови управлінських моделей, такі як бюджетування, кредитування, інвестування та залучення зовнішніх інвесторів. Для кожного джерела наведено приклади та розглянуто переваги та недоліки. Також у статті наведено рекомендації щодо ефективного фінансового забезпечення побудови управлінських моделей на підприємствах, включаючи планування бюджету, пошук інвесторів, оптимізацію витрат та підвищення ефективності проєктів. Загалом, стаття надає цінну інформацію для менеджерів та фінансових аналітиків, які займаються побудовою управлінських моделей на підприємствах, та допоможе їм знайти ефективні способи фінансування цього процесу.

This article analyses the main issues related to financial support for building management models, and provides recommendations for the efficient use of financial resources for this process. The purpose of the article is to analyze and identify financial aspects related to the development and implementation of management models at enterprises. The article is aimed at studying the main issues related to the financial support of building management models, as well as at considering practical recommendations for the efficient use of financial resources. Depending on the scale and complexity of the management model, the financial costs of its development and implementation can vary from small to very significant. Funding can be provided from the company's own sources, as well as from external sources.

Management models include strategic planning; budgeting, risk management and other tools that help enterprises achieve their goals. However, building and implementing such models can be quite costly. This article discusses various sources of financing for building management models, such as budgeting, lending, investing and attracting external investors. Examples are provided for each source and the advantages and disadvantages are discussed. The article also provides recommendations for effective financial support for building management models at enterprises, including budgeting, investor search, cost optimization and project efficiency. In general, the article provides valuable information for managers and financial analysts involved in building management models at enterprises and will help them find effective ways to finance this process.

Financial support can play a significant role in improving management practices, innovation, growth and performance, depending on the specific context and characteristics of companies. Financial planning, budgeting, resource allocation, risk management, investment management and financial control are essential to establishing effective management models. Enterprises need to have effective financial management to ensure sustainability, growth and competitive advantage. The findings of this research can be important for policymakers and practitioners seeking to support the development and success of enterprises in different contexts.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, стратегічне планування, ефективність управління, фінансова аналітика, бюджетування, інвестиції.

Key words: financial management, strategic planning, management efficiency, financial analytics, budgeting, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Тема фінансового забезпечення побудови управлінських моделей підприємств є дуже актуальною в сучасному бізнес-середовищі, оскільки компанії зростають і розвиваються в динамічному та змінному бізнес-середовищі. У таких умовах управління фінансами є ключовим елементом успішної діяльності підприємства. Суб'єкти господарювання стикаються з різноманітними викликами, такими як зростання конкуренції, зміни ринкових умов, зміни в законодавстві тощо. В таких умовах необхідно постійно вдосконалювати управління підприємством, щоб залишатися конкурентоздатним. Управління підприємством потребує наявності різноманітних моделей, які дозволяють вирішувати різні завдання, такі як прогнозування розвитку підприємства, планування виробництва, контроль за фінансами тощо. Однак побудова таких моделей потребує значних фінансових витрат. У зв'язку з цим, стає важливим дослідження питань фінансового забезпечення побудови управлінських моделей на підприємствах. У даній статті будуть розглянуті основні аспекти фінансування проектів побудови управлінських моделей, розглянуті підходи до оцінки ефективності таких проектів та запропоновані рекомендації щодо підвищення ефективності фінансового забезпечення побудови управлінських моделей на підприємствах.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Представлено огляд останніх досліджень, пов'язаних з фінансовими питаннями побудови управлінських моделей на підприємствах. Бондаренко та Михайлова (2021) досліджували фінансові механізми побудови моделей управління на підприємствах. Вони довели, що фінансовий менеджмент має вирішальне значення для сталого розвитку та конкурентних переваг. Козаченко та Кузьменко (2021) дослідили фінансово-економічний аналіз формування моделей управління на підприємствах. Вони виявили, що фінансове планування, бюджетування та контроль витрат є важливими для створення ефективних моделей управління.

Ломачинська та Коваленко (2021) обговорили проблеми та шляхи вирішення фінансового забезпечення побудови моделей управління на підприємствах. Вони підкреслили, що ефективний фінансовий менеджмент необхідний для забезпечення стійкості підприємств. Коліушко та Масюк (2022) проаналізували фінансові аспекти моделей управління підприємствами. Вони дійшли висновку, що фінансове планування, управління ризиками та інвестиціями є критично важливими елементами побудови ефективних моделей менеджменту.

Карпенко та Дубинська (2022) дослідили фінансово-економічні механізми побудови моделей управління на підприємствах. Вони стверджують, що фінансове

планування, розподіл ресурсів та фінансовий контроль є важливими для створення ефективних моделей менеджменту. Шевчук та Ярмолюк (2022) досліджували фінансове забезпечення побудови моделей управління на малих та середніх підприємствах. Вони дійшли висновку, що фінансове планування, управління ризиками та фінансовий контроль мають вирішальне значення для ефективного менеджменту.

Смага та Ермоленко (2023) дослідили фінансові ресурси для побудови моделей управління на підприємствах. Вони підкреслили, що підприємства повинні мати ефективний фінансовий менеджмент для забезпечення стійкості та зростання. Стасюк та Білоус (2023) обговорили фінансово-економічні аспекти побудови моделей управління на промислових підприємствах. Вони виявили, що фінансове планування, бюджетування та фінансовий контроль є необхідними для прийняття рішень. Павленко та Ковальчук (2023) дослідили фінансове забезпечення моделей управління на підприємствах в умовах трансформації економіки. Вони стверджують, що ефективний фінансовий менеджмент має важливе значення для економіки. Тимошенко та Білик (2023) досліджували теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення побудови моделей управління на підприємствах. Вони підкреслили, що ефективний фінансовий менеджмент необхідний для побудови стійких та конкурентоспроможних підприємств.

У вивчених джерелах літератури досліджується взаємозв'язок між фінансовою підтримкою та управлінськими практиками, зростанням і результатами діяльності компаній у різних контекстах. Фаччо та Сюй (2021) досліджують вплив фінансових обмежень на управлінські практики та зростання компанії, використовуючи вибірку американських компаній, акції яких котируються на біржі. Вчені виявили, що фірми з фінансовими обмеженнями, як правило, мають менш ефективні управлінські практики та нижчі перспективи зростання.

Лі та Кім (2021) досліджують вплив фінансової підтримки на управління та результати діяльності малих і середніх підприємств. Їхнє дослідження показує, що фінансова підтримка позитивно впливає на управлінські практики та фінансові показники компаній. Лі (2022) зосереджується на взаємозв'язку між фінансовою підтримкою, інноваціями та моделями управління на підприємствах. Науковці виявили, що фінансова підтримка позитивно впливає на інновації та впровадження передових управлінських практик. Boulanger і Sabadie (2022) досліджують вплив американської програми кредитування малого бізнесу на результати діяльності компаній та управлінські практики. Так, Хе та Чен (2023) досліджують зв'язок між фінансовою підтримкою, структурою власності та моделями управління на приватних підприємствах США. Вони використали вибірку з 1040 фірм і виявили, що фінансова підтримка позитивно впливає на впровадження передових управлінських практик і що фірми з вищим відсотком зовнішньої власності, як правило, впроваджують кращі управлінські практики.

Загалом, літературні джерела свідчать про те, що фінансова підтримка може відігравати значну роль у вдосконаленні управлінських практик, інноваціях, зро-

станні та підвищенні ефективності діяльності компаній, залежно від конкретного контексту та особливостей компаній. Фінансове планування, бюджетування, розподіл ресурсів, управління ризиками, управління інвестиціями та фінансовий контроль є важливими для створення ефективних моделей управління. Підприємства повинні мати ефективний фінансовий менеджмент для забезпечення стійкості, зростання та конкурентних переваг. Результати цих досліджень можуть мати важливе значення для політиків і практиків, які прагнуть підтримати розвиток і успіх підприємств у різних умовах.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі і визначенні фінансових аспектів, що пов'язані з розробкою та впровадженням управлінських моделей на підприємствах. Стаття спрямована на вивчення основних питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням побудови управлінських моделей, а також на розгляд практичних рекомендацій щодо ефективного використання фінансових ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління підприємством є складним процесом, який передбачає використання різноманітних методів та інструментів. Управлінські моделі є одним із найважливіших засобів менеджменту, які допомагають підприємству раціонально використовувати свої ресурси та досягати поставлених цілей. Успішна розробка та впровадження управлінських моделей потребує значних фінансових витрат. Фінансове забезпечення побудови управлінських моделей є ключовим елементом у забезпеченні ефективності їх функціонування та успішності реалізації.

Фінансове забезпечення побудови управлінських моделей підприємств включає в себе визначення фінансових ресурсів, необхідних для їх розробки та впровадження, а також визначення джерел фінансування цього процесу. Залежно від масштабу та складності управлінської моделі, фінансові витрати на її розробку та впровадження можуть варіюватись від невеликих до дуже значних. Фінансування може здійснюватись з власних джерел підприємства, а також залученням зовнішніх джерел.

Управлінські моделі підприємств — це системи та методології, які використовуються для планування, координації та контролю діяльності підприємства з метою досягнення його стратегічних та оперативних цілей. Управлінські моделі можуть відрізнятися за рівнем складності та деталізації, але вони все ж таки допомагають управляти бізнесом більш ефективно та результативно. Деякі з найпоширеніших управлінських моделей включають:

— Модель SWOT-аналізу, яка дозволяє виявити сильні та слабкі сторони підприємства, а також можливості та загрози, що існують на ринку.

— Модель балансування показників, яка використовується для планування та контролю виконання стратегічних цілей підприємства.

— Модель стандартів якості, яка дозволяє забезпечити якість продукту або послуги, зменшити відходи та збільшити задоволення клієнтів.

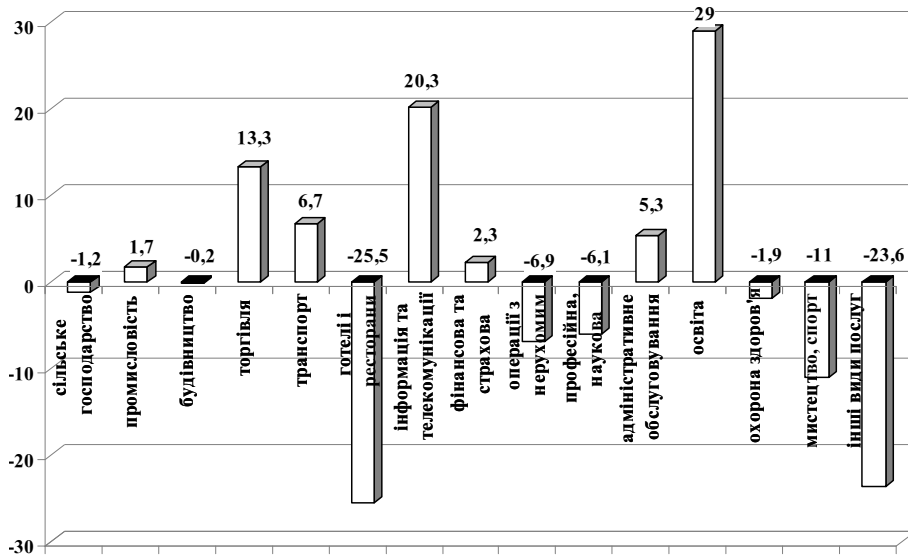

Рис. 1. Рентабельність операційної діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2022 року, %

Джерело: складено авторами на основі Державної служби статистики України.

— Модель ланцюга поставок, яка дозволяє оптимізувати поставки, зменшити витрати та підвищити якість продукту або послуги.

— Модель маркетингових досліджень, яка дозволяє досліджувати ринок, виявляти потреби клієнтів та розробляти ефективні маркетингові стратегії.

Застосування управлінських моделей допомагає підприємствам ефективніше використовувати ресурси, покращити якість продукту або послуги, зменшити витрати, підвищити задоволення клієнтів та отримати конкурентні переваги на ринку.

Фінансове забезпечення побудови управлінських моделей підприємств є важливим елементом ефективного управління бізнесом. Для досягнення цієї мети, існує багато інструментів, які можна використовувати, такі як бюджетування, фінансовий аналіз та прогнозування.

Бюджетування — це процес планування фінансових витрат на певний період, зазвичай на рік. Бюджет допомагає підприємству планувати свої фінансові ресурси і розподіляти їх між різними проектами та департаментами. Цей інструмент можна використовувати для контролю за витратами, а також для розрахунку планової прибутковості.

Фінансовий аналіз — це процес дослідження фінансових даних підприємства для визначення його фінансового стану та оцінки його ефективності. За допомогою фінансового аналізу можна виявити фактори, які впливають на прибутковість та стабільність підприємства, а також розробити плани з їх коригування.

Прогнозування — це процес розробки прогнозів на основі даних про минулі результати та показники діяльності підприємства. Прогнозування можна використовувати для розрахунку планових витрат, доходів та прибутків. Цей інструмент також допомагає підприємству планувати свою стратегію розвитку та визначити головні напрямки своєї діяльності. Управління ризиками — це процес визначення, оцінки та управління ризиками, які можуть вплинути на операційну діяльність підприємства.

На рис. 1 розглянуто рентабельність операційної діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2022 року.

Аналіз даних рис. 1 показує рівень рентабельності (або збитковості) операційної діяльності різних підприємств за видами економічної діяльності за період з січня по вересень 2022 року, відображений у відсотках. Загальна рентабельність операційної діяльності всіх підприємств за цей період склала 3,1%. З найбільш успішних видів діяльності можна виділити торгівлю (13,3%), транспорт (6,7%) та інформацію та телекомунікації (20,3%). З іншого боку, готелі та ресторани, мистецтво та спорт, а також інші види послуг були дуже збитковими з рівнями рентабельності -25,5%, -11,0% та -23,6% відповідно. Цей рисунок може бути корисним для аналізу ринку та визначення потенційно прибуткових галузей економіки, а також для планування бізнесу та інвестицій.

Ще одним важливим аспектом, який слід враховувати при обговоренні фінансової підтримки побудови моделей управління, є потенційна рентабельність інвестицій (ROI). Хоча початкові витрати на розробку та впровадження моделі управління можуть бути значними, потенційні вигоди для компанії також можуть бути важливими з точки зору підвищення ефективності, продуктивності та прибутковості. Тому доцільно ретельно оцінити потенційну рентабельність інвестицій, виділяючи фінансові ресурси на ці цілі.

Одним із підходів до фінансової підтримки розробки управлінської моделі є виділення спеціального бюджету для цієї мети. Цей бюджет може покривати такі витрати, як наймання консультантів або спеціалістів, проведення маркетингових досліджень, інвестиції в програмне забезпечення або технології, необхідні для розробки та впровадження моделі. Виділивши спеціальний бюджет, компанії можуть гарантувати, що вони мають необхідні ресурси для завершення проекту, не відволікаючи ресурси з інших сфер діяльності підприємства.

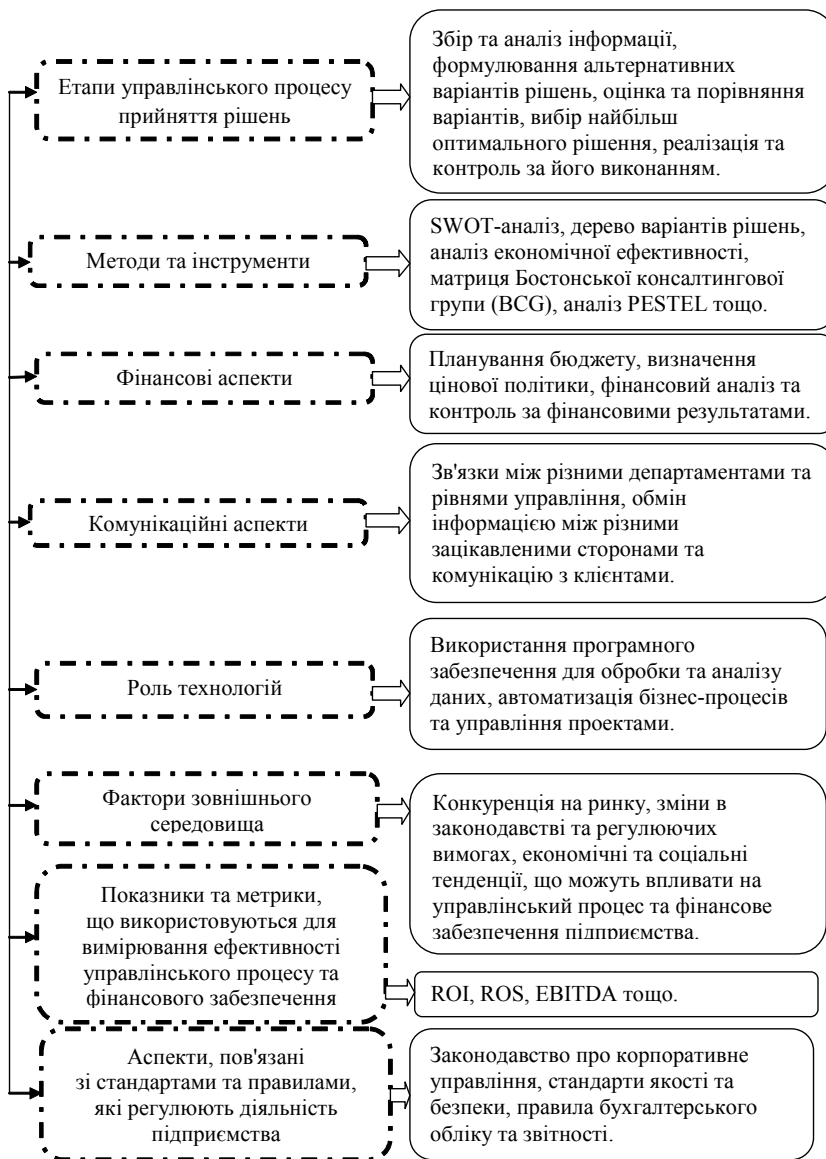

Рис. 2. Процес прийняття рішень стосовно фінансового забезпечення побудови управлінських моделей підприємств може містити такі елементи та аспекти

Джерело: власна розробка авторів.

Інший підхід полягає в пошуку зовнішнього фінансування для розробки моделі управління. Це може включати пошук венчурного капіталу або інших форм інвестицій для покриття витрат на розробку та впровадження. Хоча цей підхід може забезпечити додаткові ресурси, він також несе в собі потенційні ризики, такі як необхідність задовольняти вимоги інвесторів або дотримуватися жорстких часових рамок.

Існує кілька різних джерел фінансування побудови управлінських моделей. Далі розглянуто кожне з них, а також їх переваги та недоліки.

1. Бюджетування: Це джерело фінансування полягає в тому, що компанія виділяє кошти зі свого бюджету для фінансування проекту побудови управлінської моделі. Це може бути корисним для компаній, які мають достатньо ресурсів для вкладення в нові проекти. Проте, бюджетні обмеження можуть стати перешкодою для компаній з меншими фінансовими можливостями. Так, компанія, яка має стабільний дохід та достатньо

ресурсів для фінансування нових проектів, використовує свій бюджет для побудови нової управлінської моделі. - **Переваги:** контроль над фінансами компанії; немає необхідності платити відсотки за позику. **Недоліки:** обмеження бюджетних ресурсів; відсутність зовнішніх джерел фінансування може призвести до обмеження розвитку компанії.

2. Кредитування — це джерело фінансування полягає в одержанні позики від банку або іншої фінансової установи. Це може бути корисним для компаній, які потребують додаткових фінансових ресурсів для фінансування своїх проектів. Проте, це також може бути дорогим джерелом фінансування, оскільки позичкові кошти повинні бути повернуті зі відсотками. Так, компанія бере кредит в банку для фінансування побудови нової управлінської моделі. - **Переваги:** додаткові фінансові ресурси доступні для компанії; можливість швидкого отримання грошей для фінансування проектів. **Недоліки:** відсотки за позику можуть бути досить високими, що збільшує загальну вартість проекту; компанія повинна повернути позику з відсотками, що може призвести до фінансового тягаря.

3. Інвестування: Це джерело фінансування полягає в тому, що компанія залучає інвесторів для фінансування проекту. Інвестори можуть бути як індивідуальними особами, так і інвестиційними фондами або іншими компаніями. Інвестування може бути корисним для компаній, які не мають достатньо ресурсів для вкладення в нові проекти. Так, компанія залучає інвесторів для фінансування побудови нової управлінської моделі. **Переваги:** додаткові

фінансові ресурси доступні для компанії; інвестори можуть принести додаткову експертизу та досвід в розвитку проекту. **Недоліки:** компанія повинна поділитися контролем та прибутками проекту з інвесторами; невдача проекту може призвести до фінансових втрат для інвесторів та компанії.

4. Залучення зовнішніх інвесторів: Це джерело фінансування полягає в тому, що компанія залучає кошти від зовнішніх інвесторів, які не мають прямого впливу на управління проектом. Це може бути корисним для компаній, які хочуть залучити додаткові ресурси, не втрачаючи контроль над проектом. **Переваги:** додаткові фінансові ресурси доступні для компанії; компанія зберігає контроль над проектом. **Недоліки:** зовнішні інвестори можуть вимагати високих відсотків за свої інвестиції; компанія повинна повернути гроші з відсотками.

Кожне з джерел фінансування має свої переваги та недоліки, і обрання того чи іншого джерела зале-

жить від конкретної ситуації. Зокрема, компанії зі стабільними фінансами можуть більш вигідно скористатися бюджетуванням, тоді як компанії з обмеженими ресурсами можуть знайти інші джерела фінансування більш корисними. Незалежно від того, яке джерело фінансування обере підприємство, важливо враховувати весь спектр переваг та недоліків, щоб зробити найкращий вибір.

Зрештою, найбільш ефективний підхід до фінансової підтримки розробки моделі управління залежатиме від конкретних потреб та обставин компанії. Однак, незалежно від обраного підходу, важливо ретельно зважити фінансові наслідки цієї інвестиції та переконатися, що потенційна рентабельність інвестицій виправдує попередні витрати.

Таким чином, фінансова підтримка є ключовим аспектом побудови ефективних моделей управління бізнесом. Незалежно від того, чи передбачає вона виділення спеціального бюджету, пошук зовнішнього фінансування або інші підходи, ретельний аналіз фінансових наслідків цих інвестицій є запорукою успіху. Інвестуючи в ефективні моделі управління, компанії можуть підвищити свою ефективність, продуктивність і прибутковість, а також позиціонувати себе для довгострокового успіху в умовах зростаючої конкуренції на ринку.

Окрім фінансових аспектів, важливо враховувати людські ресурси, необхідні для успішної розробки та впровадження управлінських моделей. Сюди входить потреба у кваліфікованих фахівцях з досвідом у таких сферах, як фінанси, операції та технології. Ці фахівці можуть допомогти забезпечити ефективну розробку, впровадження та моніторинг моделі, а також її відповідність конкретним потребам і цілям компанії. Іншим важливим моментом є необхідність ефективної комунікації та співпраці між різними відділами та зацікавленими сторонами всередині компанії.

Управлінський процес прийняття рішень — це систематичний підхід до вирішення проблем або прийняття рішень в організації. Процес прийняття рішень стосовно фінансового забезпечення побудови управлінських моделей підприємств може містити такі елементи та аспекти як показано на рис. 2.

Процес прийняття рішень стосовно фінансового забезпечення побудови управлінських моделей підприємств може варіюватися в залежності від організації та контексту прийняття рішень. Однак, він завжди включає збір та аналіз інформації, вибір альтернативних варіантів та прийняття рішення, яке буде оптимальним для організації. Залежно від конкретної теми та аудиторії, можуть бути додані й інші елементи та аспекти. Важливо, щоб рішення були структурованими та логічними, а їх використання допомагало розуміти процеси та взаємозв'язки між елементами управлінського процесу та фінансового забезпечення побудови управлінських моделей підприємств.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, у статті було досліджено різні аспекти фінансового забезпечення управлінської діяльності

підприємств. Зокрема, було досліджено питання фінансової ефективності використання ресурсів підприємства для побудови управлінських моделей. Загалом, дослідження показало, що фінансове забезпечення є важливим елементом побудови управлінських моделей підприємств. Існує багато різних джерел фінансування, які можуть бути використані для цієї мети, і кожен тип підприємства повинен знаходити свій власний спосіб фінансування, враховуючи свої цілі та завдання. Також дослідження фінансового аспекту побудови управлінських моделей, проводилося у сукупності інших важливих факторів, таких як людський капітал, технології, інформаційні технології тощо. У подальших дослідженнях буде проаналізовано роль фінансової стратегії підприємства у побудові управлінських моделей та визначено найбільш оптимальний спосіб фінансового забезпечення управління підприємством.

Література:

1. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Bondarenko, O., & Mikhaylova, O. (2021). Financial mechanisms of building management models for enterprises. *Economic Annals-XXI*, 183 (3—4), 45—49.
3. Boulanger, P., & Sabadie, W. (2022). Financial Support for Enterprise Management: Evidence from a US Small Business Loan Program. *Journal of Banking & Finance*, 132, 1—11.
4. He, L., & Chen, X. (2023). Financial Support, Ownership Structure, and Management Model of Private Enterprises in the United States. *Journal of Financial Research*, 46 (1), 73—87.
5. Kozachenko, I., & Kuzmenko, O. (2021). Financial and economic analysis of the formation of management models for enterprises. *International Journal of Applied Economics, Finance and Accounting*, 3 (2), 1—12.
6. Koliushko, I., & Masiuk, A. (2022). The financial aspect of the enterprise management model. *Investment Management and Financial Innovations*, 19(3), 1—12.
7. Karpenko, O., & Dubynska, L. (2022). Financial and economic mechanisms for building a management model of an enterprise. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 7 (209), 22—28.
8. Khalatur S. Mechanism of adaptation of agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem. *Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu*. 2015, № 1, pp. 114—116.
9. Khalatur S., Hudym K. (2016). Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets. *Економічний часопис XXI*, 5—6, pp. 34—37.
10. Khalatur S.M. Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine. *Технологический аудит и резервы производства*. 2017. Vol. 4, № 5 (36). С. 19—26.
11. Khalatur, S.; Masiuk, Y.; Kachula, S.; Brovko, L.; Karamushka, O.; Shramko, I. (2021). Entrepreneurship development management in the context of economic security, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 9(1): 558—573.

12. Khalatur, S.; Tvaronavicieni, M.; Dovgal, O.; Levkovich, O.; Vodolazska, O. (2022). Impact of selected factors on digitalization of financial sector, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 10 (1): 358—377.

13. Lee, C. J., & Kim, H. (2021). The Impact of Financial Support on Small and Medium-sized Enterprises' Management and Performance. *Journal of Small Business Management*, 59(3), 417—436.

14. Li, L., & Li, Y. (2022). Financial Support, Innovation, and the Management Model of Chinese Enterprises. *Journal of Business Research*, 142, 23—33.

15. Lomachynska, Y., & Kovalenko, Y. (2021). Financial support of management model building in enterprises: problems and solutions. *Journal of Economics and Management*, 46 (2), 26—33.

16. Pavlenko, N., & Kovalchuk, I. (2023). Financial provision of management models at enterprises in the context of economic transformation. *Economic Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*, 70 (3), 77—84.

17. Shevchuk, T., & Yarmolyuk, Y. (2022). Financial support for building management models in small and medium-sized enterprises. *Economic Bulletin of the National Mining University*, 2(66), 59—64.

18. Smaga, A., & Yermolenko, O. (2023). Financial resources for building management models at the enterprise. *Scientific Bulletin of Polissia*, 1 (17), 72—77.

19. Stasiuk, N., & Bilous, S. (2023). Financial and economic aspects of building management models for industrial enterprises. *Visnyk Khmelnytskyi National University. Economics Series*, 1 (4), 34—40.

20. Tymoshenko, I., & Bilyk, V. (2023). Financial support of building management models at the enterprise: theoretical and practical aspects. *Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S. Z. Gzhytskyj*, 25 (96), 76—83.

References:

1. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, (Accessed 4 March 2023).

2. Bondarenko, O., & Mikhaylova, O. (2021), "Financial mechanisms of building management models for enterprises", *Economic Annals-XXI*, Vol. 183 (3—4), pp. 45—49."

3. Boulanger, P., & Sabadie, W. (2022), "Financial Support for Enterprise Management: Evidence from a US Small Business Loan Program", *Journal of Banking & Finance*, Vol. 132, pp. 1—11.

4. He, L., & Chen, X. (2023), "Financial Support, Ownership Structure, and Management Model of Private Enterprises in the United States", *Journal of Financial Research*, Vol. 46 (1), pp. 73—87.

5. Kozachenko, I., & Kuzmenko, O. (2021), "Financial and economic analysis of the formation of management models for enterprises", *International Journal of Applied Economics, Finance and Accounting*, Vol. 3 (2), pp. 1—12.

6. Koliushko, I., & Masiuk, A. (2022), "The financial aspect of the enterprise management model", *Investment Management and Financial Innovations*, Vol. 19 (3), pp. 1—12.

7. Karpenko, O., & Dubynska, L. (2022), "Financial and economic mechanisms for building a management model of an enterprise", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, Vol. 7 (209), pp. 22—28.

8. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem", *Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo aharno-ekonomichnoho universytetu*, Vol. 1, pp. 114—116.

9. Khalatur, S. and Hudym, K. (2016), "Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets", *Economic Annals XXI*, 5—6, pp. 34—37.

10. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", *Technological audit and production reserves*, Vol. 4, no. 5 (36). pp. 19—26.

11. Khalatur, S. Masiuk, Y. Kachula, S. Brovko, L. Karamushka, O. and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 9 (1), pp. 558—573.

12. Khalatur, S. Tvaronavicieni, M. Dovgal, O. Levkovich, O. and Vodolazska, O. (2022), "Impact of selected factors on digitalization of financial sector", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 10(1), pp. 358-377.

13. Lee, C. J., & Kim, H. (2021), "The Impact of Financial Support on Small and Medium-sized Enterprises' Management and Performance", *Journal of Small Business Management*, Vol. 59 (3), pp. 417—436.

14. Li, L., & Li, Y. (2022), "Financial Support, Innovation, and the Management Model of Chinese Enterprises", *Journal of Business Research*, Vol. 142, pp. 23—33.

15. Lomachynska, Y., & Kovalenko, Y. (2021), "Financial support of management model building in enterprises: problems and solutions", *Journal of Economics and Management*, Vol. 46 (2), pp. 26—33.

16. Pavlenko, N., & Kovalchuk, I. (2023), "Financial provision of management models at enterprises in the context of economic transformation", *Economic Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*, Vol. 70 (3), pp. 77—84.

17. Shevchuk, T., & Yarmolyuk, Y. (2022), "Financial support for building management models in small and medium-sized enterprises", *Economic Bulletin of the National Mining University*, Vol. 2 (66), pp. 59—64.

18. Smaga, A., & Yermolenko, O. (2023), "Financial resources for building management models at the enterprise", *Scientific Bulletin of Polissia*, Vol. 1 (17), pp. 72—77.

19. Stasiuk, N., & Bilous, S. (2023), "Financial and economic aspects of building management models for industrial enterprises", *Visnyk Khmelnytskyi National University. Economics Series*, Vol. 1 (4), pp. 34—40.

20. Tymoshenko, I., & Bilyk, V. (2023), "Financial support of building management models at the enterprise: theoretical and practical aspects", *Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S. Z. Gzhytskyj*, Vol. 25 (96), pp. 76—83.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2023 р.

УДК 65.01:656.2

*M. Bubaiova,**Senior Lecturer of the Department of Organization and Safety of Traffic,
Kharkov National Automobile and Highway University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9101-9959>**L. Medvid,**PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geography
and Social Disciplines, Mukachevo State University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9386-5211>**V. Podoliak,**PhD in Technical Science, Associate Professor of the Department of Tourism
and Hotel-Restaurant Business, Lutsk National Technical University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8521-1258>**V. Gorodnytskyi,**Postgraduate student of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5935-6530>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.143

DIGITAL TOOLS FOR MANAGEMENT OF LOCAL TOURISM AND TRANSPORT NETWORKS

*М. О. Бугайова,**старший викладач кафедри організації та безпеки дорожнього руху,
Харківський національний Автомобільно-дорожній університет**Л. І. Медвідь,**к. е. н., доцент кафедри географії та суспільних дисциплін, Мукачівський державний університет**В. М. Подоляк,**к. т. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Луцький національний технічний університет**В. В. Городницький,**аспірант кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет*

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВОЮ ТУРИСТИЧНОЮ ТА ТРАНСПОРТНОЮ МЕРЕЖАМИ

У межах дослідження звернено увагу, що в сучасному світі цифрові технології є невід'ємною складовою управління різноманітними процесами в сфері туризму та транспорту. Це пов'язане з низкою факторів, серед яких швидкий розвиток технологій, зростання їх доступності, підвищення вимог споживачів, покращення ефективності, оптимізація бізнес-процесів, розвиток конкуренції. За допомогою цифрових інструментів можна ефективно керувати місцевими туристичною та транспортною мережами, забезпечуючи при цьому високу якість обслуговування туристів та пасажирів. Враховуючи наведену значущість, проведено дослідження цифрових інструментів управління місцевою туристичною та транспортною мережами. За результатами дослідження доведено, що цифрові інструменти управління місцевою туристичною та транспортною мережами сприяють поєднанню їх фізичних та цифрових складових. В результаті цього вони набувають специфічних властивостей. Серед таких властивостей: повсюдна доступність для туристів (які можуть швидко та зручно знайти необхідну інформацію, забронювати послуги); чітке планування та координація процесів надання туристичних та транспортних послуг та

можливість їх погодження у часі і просторі (цифрові інструменти дозволяють моніторити рух транспорту та розподіляти навантаження на дорогах та туристичних маршрутах); спрощена взаємодія з об'єктами мереж (цьому сприяє можливість відмови від паперових документів, бюрократичних процедур та фізичної взаємодії з працівниками туристичних підприємств); підвищення рівня безпеки туристів та мешканців міст (цьому сприяє орієнтування на сенсори транспорту, системи керування рухом транспорту та системи моніторингу транспорту, які дозволяють у єдності контролювати рух транспорту та попереджати аварійні ситуації швидше); створення нового рівня інтерактивності між туристами та місцевим населенням (оскільки цифрові інструменти можуть систематизувати та надавати інформацію про культурні та історичні пам'ятки, місця відпочинку, розваги, заклади харчування та транспорту інфраструктуру у режимі реального часу).

The study highlights that in the modern world, digital technologies are an integral component of managing various processes in the tourism and transport industry, which is associated with a number of factors including rapid technological advancements and increased accessibility, rising consumer demands, improved efficiency and optimization of business processes, and the development of competition. Therefore, digital tools can effectively manage local tourism and transport networks, providing high-quality service to tourists and passengers. Taking into account the significant importance presented, the study has been conducted on digital management tools for local tourist and transportation networks, including their characteristics and specific properties. According to the results of the research, it has been proven that digital management tools for local tourist and transportation networks promote the integration of their physical and digital components, resulting in specific properties, including universal accessibility for tourists (who can quickly and conveniently find necessary information and book services through mobile applications or electronic ticketing); clear planning and coordination of processes for providing tourist and transportation services and the possibility of their synchronization in time and space (digital tools allow monitoring of traffic and distribution of loads on roads and tourist routes); simplified interaction with network objects (this is facilitated by the ability to abandon paper documents, bureaucratic procedures and physical interaction with staff of tourist enterprises); increased safety for tourists and city residents (this is facilitated by orientation to transport sensors, traffic management systems, and transport monitoring systems that allow unified control of traffic and faster detection of emergency situations); creation of a new level of interactivity between tourists and the local population (since digital tools can systematize and provide information about cultural and historical landmarks, recreational areas, entertainment, dining establishments, and transportation infrastructure in real-time mode).

*Ключові слова: цифрові технології; туризм; транспорт; операції в Інтернеті; мережі.
Key words: digital technologies; tourism; transport; online transactions; networks.*

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

In the modern world, digital technologies are an integral component of managing various processes in the tourism and transport industries, which is associated with a number of factors, including rapid technological development and increasing accessibility (more and more people are using smartphones and other devices, which allows for quick and convenient online operations, including booking tourism services and transportation tickets), rising consumer demands (customers are becoming increasingly demanding and reliant on technology, thus they require services that can be obtained through digital tools), improving efficiency and optimizing business processes (the use of digital tools allows for increased work

efficiency and reduced costs in managing service delivery processes, improving the quality of customer service), and developing competition (competition is quite intense in the tourism and transportation industries, so companies must be prepared for rapid changes that require the implementation and/or updating of new technologies to maintain competitiveness). Therefore, digital tools (including various software, hardware, and other means used for collecting, processing, storing, and transmitting information in digital form) can effectively manage local tourism and transportation networks, while providing high-quality service to tourists and passengers.

THE ANALYSIS OF THE LAST RESEARCH AND PUBLICATIONS IN WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM IS BEGUN

Currently, among the studies dedicated to exploring digital tools for managing local tourist and

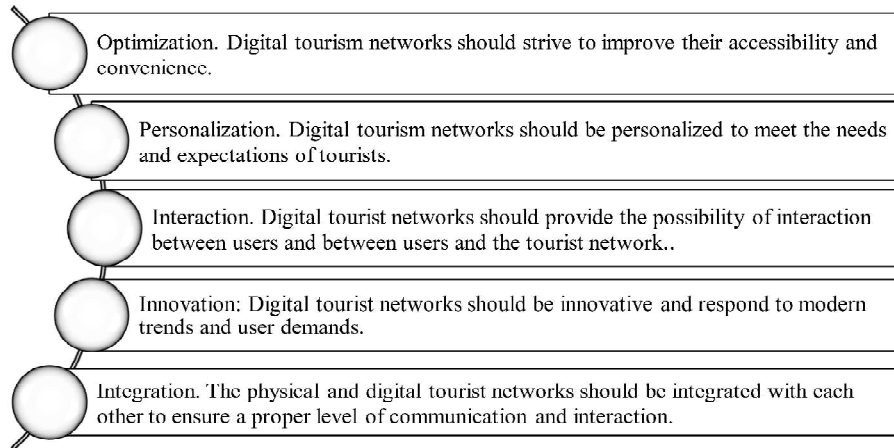

Fig. 1. General principles of combining physical and digital tourist networks

Source: formed based on [1; 2].

transportation networks, the work of Mashika H., Zelich V., Kizyun A., Maslyhan R. stands out (as scientists play a primary role in identifying the components and specifics of forming a local tourism network, which contributes to creating the best and most diverse tourist offerings) [1], as well as Sikharrenko K.O., Tokmakova I.V., Cherednichenko O.Yu., Voitov I.M., Palamarchuk Ya.S. (as scientists play a primary role in identifying the components of the local transportation network) [2; 3]. However, these works, while identifying the components of such networks, do not provide sufficient data for determining the content and composition of the digital management tools that shape them. This has led to the selection of the topic and direction of research, as well as its overall relevance, considering the decisive role of such tools in the accessibility and functionality of local tourism and transportation networks.

Table 1. Characteristics of objects in the physical tourist network

Tourist network objects	Types of Tourist Network Objects	Characteristics of Objects	Specifics of Use
Temporary accommodation places	Hotels, hostels Camping sites, RV parks Sanatoriums, resorts	Placement	May be of varying comfort and service levels, located in different areas of the city or resort. Provide temporary accommodation for tourists during their travels.
Food establishments	Restaurants, cafes, fast food joints, coffee shops, bars, pubs	Food	May offer a variety of cuisines, located in different areas of the city or resort. Provide food for tourists during their travels.
Tourist attractions	museums, galleries parks, squares zoos, aquariums	Objects overview	Attract tourists and are the object of their exploration and relaxation. These objects may have natural, historical, cultural, architectural, or entertainment characteristics.
Tourist routes	Walking routes Cycling routes Water routes	Walking	Defined routes with resting points, viewpoints, etc. Require development, maintenance, and promotion.
Excursions	Walking tours Bike tours Car tours	Objects acquaintance	Provide an introduction to the history and culture of the region with the help of a professional guide.

Source: formed based on [1; 2].

FORMULATING OF ARTICLE PURPOSES (THE PURPOSE OF THE STUDY)

The purpose of this scientific article is to investigate digital tools for managing local tourism and transportation networks, including their features, principles, and specific properties.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Within the scope of this study, the authors focus on the specific characteristics that tourism and transportation networks acquire when combined with digital management tools that ensure the continuous collection, processing, storage, and transmission of information about their functioning in digital form. Accordingly, this is a rather specific combination that is not just provided by specific types of software and hardware tools, but also satisfies the principles of integration, optimization, personalization, interaction, and innovation.

As for the local tourism network, the implementation of digital tools forms a physical-digital complex of tourist objects and transportation between them, services, and local infrastructure, providing the satisfaction of tourists' needs, tourism development, and more efficient use of resources in accordance with the principles outlined in Figure 1.

So, the physical tourism network can include hotels and other temporary accommodation, restaurants and other food establishments, museums, parks, tourist routes, excursions, and other tourist attractions. The characteristics of the physical tourism network objects are presented in Table 1.

Digital tourism network is connected to the Internet and may include websites of travel agencies and online portals, mobile applications for tourists, booking

Table 2. Characteristics of objects in the digital tourist network

Tourist network objects	Characteristics of Objects	Specifics of use
Websites of travel agencies and Internet portals	These objects contain information about local tourist attractions, hotels, restaurants, museums, and other places of leisure.	The objects may include online booking functions for tourist services and transport tickets.
Mobile applications for tourists.	These objects contain information about local tourist attractions, offer routes for excursions and walks.	These objects can provide recommendations for restaurants and places to relax.
Booking system	These objects contain information and the possibility to book tourist services online, which provides a more convenient and faster booking process	These objects can be connected to the websites of tourist agencies and internet portals.
System of data analysis	These objects are capable of processing large volumes of data collected about the tourist network.	These objects allow to obtain valuable information about the demand for tourist services, needs and preferences of tourists.

Source: formed based on [1; 2].

systems and data analysis systems. The characteristics of digital tourism network objects are presented in Table 2.

The combination of physical and digital tourist networks is achieved through a range of digital tools (including databases, maps and navigation, GPS technologies, business analytics tools, forecasting systems, social media monitoring systems, etc.). The characteristics of the tools that enable the combination of physical and digital tourist networks are provided in Table 3.

The main purpose of these tools is to ensure the coordinated operation of the outlined tourist networks, their interaction with potential tourists, and assistance in the efficient use of physical tourist network resources. For

example, tourism agency websites can be connected to hotels, restaurants, or tourist attractions through databases, maps, and navigation, allowing tourists to make online reservations for accommodations and meals. Mobile applications can be integrated with physical tourism network facilities using GPS, allowing tourists to plan routes and find the nearest tourist attractions. Data analysis systems, including business analysis tools, forecasting systems, and social media monitoring systems, help tourism agencies and hotels analyze data about tourist demand and preferences, allowing them to adjust their services and offerings to meet the needs of their customers. Digital tools can also help ensure the safety

Table 3. Characteristics of tools that enable the combination of physical and digital tourist networks

Tools	Function of the tools
business analysis tools	allows tracking trends and customer behavior to understand which tourism services are popular and what may attract new customers
forecasting systems	allows predicting demand for different tourism services in different periods, helping to plan network work and resources
social media monitoring systems	allows tracking network and service mentions on social media, helping to find new customers and maintain the network's reputation.
marketing campaign tracking systems	allows tracking the effectiveness of marketing campaigns and finding out which marketing methods are most effective in attracting customers.
review management systems	allows tracking customer feedback and responding to them quickly and efficiently, increasing customer satisfaction and helping to maintain the network's reputation
databases	allows storing and obtaining information about places of rest, tourist routes, services and other tourist objects (in the form of photo and video materials, descriptions, reviews, and ratings.)
maps and navigation systems	helps tourists navigate in an unfamiliar place and find what they need
GPS tracker	allows determining the location of an object anywhere in the world using signals received from satellites orbiting the Earth.

Source: formed based on [1; 2].

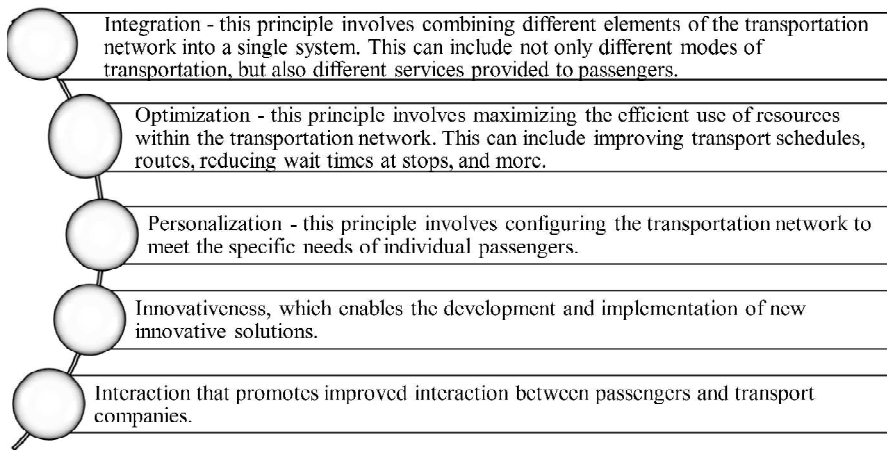

Figure 2. General principles of combining physical and digital transport networks

Source: formed based on: [5; 6].

and convenience of travel. Electronic ticketing systems, for instance, can avoid queues and provide a faster and more convenient boarding process. Additionally, digital maps can help tourists easily navigate a new city and find the most convenient route to a particular tourist attraction.

In such tourist networks, it is possible to create personalized tourist routes based on the analysis of user behavior [1; 2].

As for the local transport network, the implementation of digital tools forms a physical-digital complex that ensures the operation of means of transportation and infrastructure within a certain territory, meeting the needs of passengers, promoting the development of flexible transport services, and efficient use of resources in accordance with the principles outlined in Figure 2.

So, the physical transport network can include roads, railways, trams, buses, metros, and other types of transportation that move passengers within a city or region.

The digital transport network is connected to the Internet and can include transportation sensors, transportation monitoring systems, information systems, transportation management systems, electronic ticketing and payment systems, and communication devices. The characteristics of objects in the digital transport network are listed in Table 4.

The combination of physical and digital tourism networks is achieved through a range of digital tools, including GPS, accelerometer, gyroscope, pressure and temperature sensors, communication nodes, software, and other components such as GPS trackers, video surveillance cameras, cards, or mobile applications. The characteristics of the tools that enable the combination of physical and digital tourism networks are presented in Table 5.

The main purpose of these tools is to ensure coordinated operation of the aforementioned transportation networks, their interaction with passengers, and assistance in the efficient use of physical transportation resources. For example, transport sensors can be linked to

vehicles through the latter's various sensors (such as GPS, accelerometers, gyroscopes, pressure and temperature sensors), allowing for the collection and transmission of data on movement, speed, road conditions, and weather. Digital transport monitoring systems can be linked to various types of vehicles, including cars, buses, trucks, trains, and others, using GPS trackers, video surveillance cameras, specialized software, pressure and temperature sensors, and more, enabling the tracking of vehicle movement and the collection of data on their location, speed, and other parameters. Information systems can be connected to transportation vehicles through their

equipped technical devices (including sensors, video surveillance cameras, communication nodes, GPS receivers, and other devices) that can be used for collecting, analyzing, and processing data about transportation and passengers. These systems can also provide information on transportation schedules and other important data. Digital traffic management systems can be connected to various transportation vehicles through different sensors, communication nodes, software, and other components, which can help in traffic distribution on roads, planning optimal routes, reducing waiting times at stops, and ensuring passenger safety. Digital electronic ticketing and payment systems can be integrated with urban

Table 4. Characteristics of objects in the digital transport network

Transport network objects	Characteristics of Objects	Specifics of use
Sensors of transportation	Various sensors that provide data collection and transmission on traffic movement, speed, road conditions, and weather.	In road safety systems, traffic and route analysis. In systems for tracking vehicle movement and determining arrival at stops.
Transport monitoring systems	Comprehensive systems used for tracking and controlling the movement of vehicles on roads.	To optimize traffic flow, reduce idle time, track adherence to schedules, lower fuel costs, increase traffic safety, and improve passenger service quality.
Information systems	Comprehensive systems that may include various technical means for collecting, processing, and transmitting information.	They can provide information about transportation schedules and other important data, improve road safety, reduce vehicle downtime, optimize routes, and ensure more efficient use of resources.
Transportation management systems	Comprehensive technical solutions for managing traffic flow and distribution on roads, planning optimal routes, reducing waiting time at stops, and ensuring passenger safety.	They are used to increase the efficiency of transportation, reduce idle time, track schedule compliance, decrease fuel costs, improve traffic safety, and enhance passenger service quality.
Electronic ticketing and payment systems	Comprehensive technical solutions that allow for contactless payment of fares, account recharge, and receiving discounts and privileges.	This allows passengers to conveniently pay for transportation and use it without the need to use cash.
Communication devices	Communication devices of digital devices.	They can be used to access information about transport movements and schedules, as well as to communicate with other passengers and transport operators.

Source: formed based on: [5; 6].

and intercity transport ticket offices through software designed for installation and use on mobile devices such as smartphones and tablets, enabling passengers to conveniently pay for their fares and use transportation without the need for cash. Communication devices can be connected to information displays at stations, various types of transportation vehicles, and passenger stops (including smartphones and tablets) via Wi-Fi, Bluetooth, NFC, and 5G networks. This allows network users to access information about transportation traffic and schedules, as well as to communicate with other passengers and transportation operators.

Based on these features, it is possible to create local digital transport corridors [5].

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

The research has shown that digital tools for managing local tourism and transport networks facilitate the integration of their physical and digital components, resulting in specific properties, including:

- Universal accessibility for tourists (who can quickly and conveniently find necessary information and book services using mobile applications or generate electronic tickets);

- Clear planning and coordination of processes for providing tourist and transport services and the ability to coordinate them in time and space (digital tools allow monitoring of transport movement and distribution of loads on roads and tourist routes);

- Simplified interaction with network objects (this is facilitated by the possibility of abandoning paper documents, bureaucratic procedures, and physical interaction with employees of tourism enterprises).

- Increased level of safety for tourists and city residents (which is facilitated by orientation on transport sensors, traffic control systems, and transport monitoring systems that allow controlling the movement of vehicles and detecting emergency situations faster).

- Creating a new level of interactivity between tourists and local population (since digital tools can systematize and provide information about cultural and historical landmarks, recreational areas, entertainment, dining establishments, and transport infrastructure in real-time).

The prospects for further research lie in the possibilities of using the obtained results to create a project for the development of local digital transport corridors for tourists. In this case, transport networks are integrated with tourist networks and allow tourists to conveniently move between different tourist attractions and visit them at a time that is convenient for them.

Література:

1. Mashika H., Zelic V., Kiziun A., Maslyhan R. et al Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія, Odesa: KUPRIENKO SV, 2023, 131 с.

2. Маслиган О.О., Тодьєрішко Е.В., Кузнєцова О.В., Шафранова К.В. Цифровізація менеджменту та маршрутизація кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в Україні, Агросвіт, 2022, № 3, С. 40—48.

Table 5. Characteristics of tools that enable the combination of physical and digital tourist networks

Tools	Function of the tools
Accelerometer	Measurement of acceleration and detection of movement
Gyroscope	Measurement of orientation and direction of tourists' movement
Pressure and temperature sensors	Measurement of weather conditions and altitude
Communication nodes	Providing access to the Internet for information and communication
Software	Creation and management of digital networks and information systems
GPS tracker	Ensuring accurate determination of their location, as well as collecting and transmitting data on speed, direction of movement, and other parameters.
Wi-Fi, Bluetooth, NFC, 5G networks	Allowing users to connect to the Internet, exchange data, communicate with each other, and stay connected and communicate in real time.
Video surveillance cameras	Tracking the movement of vehicles on the streets and in parking areas, as well as recording traffic violations.
Cards or mobile applications	Storage of electronic tickets and information about tourists' routes, contactless payment for services.

Source: formed based on: [3—4; 1; 6].

3. Teereshko Yu., Tardaskina T., Tolkachova H., Banket N. Estimation of economic expediency of development of domestic satellite communication network based on starlink, Інвестиції: практика та досвід, 2023, № 1, С. 79—85.

4. Teereshko Yu., Tardaskina T., Alkhimova V., Bilous O., Modern trends and digital vectors of deposit corporation development, Агросвіт, 2022, Вип. 19, С. 48—55.

5. Токмакова І.В., Чередниченко О.Ю., Войтов І.М., Паламарчук Я.С. Цифрова трансформація залізничного транспорту як фактор його інноваційного розвитку. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2019, Вип. 68, С. 125—134.

6. Січкаренко К.О. Вплив цифровізації економіки на розвиток транспортної галузі. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 38-1. С. 76—79.

References:

1. Mashika, H., Zelic, V., Kiziun, A. and Maslyhan, R. et al (2023), Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects, KUPRIENKO SV, Ukrain, Odesa.

2. Maslihan, O.O., Todierishko, E.V., Kuznietsova, O.V. and Shafranova, K.V. (2022), "Digitization of management and routing of tourism and hotel-restaurant business clusters in Ukraine", Ahrosvit, Vol. 3, pp. 40—48.

3. Teereshko, Yu., Tardaskina, T., Tolkachova, H. and Banket, N. (2023), "Estimation of economic expediency of development of domestic satellite communication network based on starlink", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, Vol. 1, pp. 79—85.

4. Teereshko, Yu., Tardaskina, T., Alkhimova, V. and Bilous, O. (2022), "Modern trends and digital vectors of deposit corporation development", Ahrosvit, Vol. 19, pp. 48—55.

5. Tokmakova, I.V., Cherednychenko, O.Yu., Voitov, I.M. and Palamarchuk, Ya.S. (2019), "Digital transformation of railway transport as a factor of its innovative development", Visnik yekonomiki transportu i promislovosti, Vol. 68, pp. 125—134.

6. Sichkarenko, K.O. (2019), "Impact of the digitalization of the economy on the development of the transport industry", Prychornomorski ekonomichni studii, Vol. 38-1, pp. 76—79.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2023 р.

УДК 332.12:330.15:336.025

*Н. В. Мединська,**к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2573-0205>**О. С. Замлинський,**аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7990-6398>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.149

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

N. Medynska,

PhD in Economics, Associate Professor, Acting manager of the Department of Land Cadastre,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

O. Zamlynskyi,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF A TERRITORIAL MODEL OF FINANCIAL REGULATION OF THE USE OF NATURAL RESOURCES: INVESTMENT ASPECT

Обґрунтовано, що важливою інституціональною передумовою нарощення обсягів інвестиційного забезпечення залучення природних ресурсів у відтворювальний процес виступає формування територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів як комплексу бюджетно-податкових, грошово-кредитних та ліцензійно-дозвільних регуляторів, суб'єктами застосування котрих виступають органи місцевого самоврядування, їх виконкоми, регіональні підрозділи органів державної виконавчої влади. Доведено, що територіальна модель фінансового регулювання використання природних ресурсів має вписуватися у політику децентралізації системи управління природними ресурсами та охороною навколишнього природного середовища і повинна доповнювати національну екологічну та природно-ресурсну політику в частині врахування регіональних особливостей розміщення природно-ресурсних благ та техногенного впливу на навколишнє природне середовище. Дослідження показали, що у 2012–2021 роках в динаміці видатків місцевих бюджетів на охорону навколишнього природного середовища в цілому спостерігається висхідна тенденція, а також має місце зростання питомої ваги місцевих бюджетів в загальних видатках Зведеного бюджету України на відтворення природно-ресурсного потенціалу та покращення якості довкілля. Встановлено, що реальне покращення ситуації з інвестиційним забезпеченням модернізації мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури буде забезпечено, коли публічне фінансування екологічних проєктів на рівні територіальних громад доповнюватиметься диверсифікацією джерел інвестування за рахунок коштів вітчизняного приватного бізнесу та нерезидентів. Обґрунтовано, що ключовим елементом територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів має виступати комплекс інвестиційних стимулів, котрі підвищуватимуть заінтересованість природокористувачів у зростанні рівня комплексності використання природних ресурсів, утилізації вторинної природної сировини, перманентному відтворенні біорізноманіття

та нарощенні потенціалу екосистемних послуг природних біогеоценозів. Доведено, що важливою складовою територіальних моделей фінансового регулювання використання природних ресурсів повинні виступати методи та інструменти, які забезпечуватимуть імплементацію у практику вітчизняного природокористування базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій, що дасть змогу місцевому самоврядуванню забезпечити нарощення обсягів інвестування модернізації мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури за рахунок коштів урядів іноземних держав та глобальних екологічних фондів.

It is proved that an important institutional prerequisite for increasing the volume of investment support for attracting natural resources to the reproduction process is the formation of a territorial model of financial regulation of the use of natural resources as a complex of fiscal, monetary and licensing regulators, the subjects of which are local self-government bodies, their executive committees, regional divisions of state executive authorities. It is proved that the territorial model of financial regulation of the use of natural resources should fit into the policy of decentralization of the natural resource management system and environmental protection and should complement the national environmental and natural resource policy in terms of taking into account regional features of the placement of natural resource benefits and man-made impact on the environment. Studies have shown that in 2012-2021, there is an upward trend in the dynamics of local budget expenditures for environmental protection in general, as well as an increase in the share of local budgets in the total expenditures of the consolidated budget of Ukraine for the reproduction of natural resource potential and improving the quality of the environment. It is established that the real improvement of the situation with investment support for the modernization of the network of environmental infrastructure facilities will be provided when public financing of environmental projects at the level of territorial communities will be supplemented by diversification of investment sources at the expense of domestic private businesses and non-residents. It is proved that the key element of the territorial model of financial regulation of the use of natural resources should be a set of investment incentives, which will increase the interest of nature users in increasing the level of complexity of the use of natural resources, recycling of secondary natural raw materials, permanent reproduction of biodiversity and capacity building of ecosystem services of natural biogeocenoses. It is proved that an important component of territorial models of financial regulation of the use of natural resources should be methods and tools that will ensure the implementation of the basic provisions of international environmental conventions in the practice of domestic nature management, which will allow local self-government to increase the volume of investment in the modernization of the network of environmental infrastructure facilities at the expense of foreign governments and global environmental funds.

Ключові слова: територіальна модель, природна сировина, місцеве самоврядування, інвестиції, кошти, публічні бюджети.

Key words: territorial model, natural raw materials, local self-government, investments, funds, public budgets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Підвищення результативності використання природних ресурсів у відтворювальних процесах, котрі концентруються у відповідних територіальних громадах, вимагає формування територіальної моделі фінансового регулювання, яка оперуватиме комплексом бюджетних, податкових, кредитних та компенсаційних інструментів впливу на природокористувачів, які забезпечують безпосереднє залучення природної сировини та екосистемних послуг біогеоценозів до господарського обігу. Така модель має базуватися на базових положеннях функціонування інститутів місцевого самоврядування, щоб забезпечити позитивний регуляторний вплив на про-

порції та темпи господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, виходячи з потреб місцевого господарського комплексу та вимог природоохоронного законодавства. Нинішній формат фінансового регулювання використання природних ресурсів на рівні територіальної громади оперує надмірно звуженим переліком регуляторних підойм, щоб стимулювати процеси ефективнішого використання природних ресурсів, в першу чергу природних ресурсів місцевого значення, у переробних ланках регіональних господарських комплексів, а також забезпечувати їх комплексне використання у різних фазах природно-продуктових ланцюгів. Виникає необхідність в умонтуванні в територіальну модель фінансового регулювання природокористування додаткових інструментів регуляторного впливу на природокористувачів, які відповідатимуть вимогам мо-

дернізованої глобальної природоохоронної архітектури та забезпечуватимуть залучення приватних інвестицій у сферу господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища. Тому першочерговим кроком має стати інституціоналізація регуляторних підойм, які активізують на рівні місцевого самоврядування інвестиційну активність стосовно результативнішого використання природної сировини для досягнення пріоритетів соціально-економічного розвитку територіальних громад.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі вже тривалий період обґрунтовуються авторські підходи щодо формування на рівні територіальних громад моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів, яка давала б можливість результативно вилучати природно-ресурсну ренту за використання природної сировини місцевого значення, забезпечувати ідентифікацію реальної бази фіскального регулювання залучення природних ресурсів у відтворювальний процес та охорони навколишнього природного середовища, фінансувати проекти розширеного відтворення та примноження біорізноманіття, залучати інвестиції у рециклінг вторинної природної сировини і виробництві на цій основі твердого та газоподібного біологічного палива, стимулювати результативне використання земель комунальної власності у відтворенні регіонального капіталу. В контексті формування територіальних моделей фінансового регулювання вчені Державної установи "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України" зазначають, що забезпечення сталого розвитку територіальних утворень потребує рішучих кроків у напрямі реалізації концепту ефективного використання природного багатства країни в рамках формування на рівні територіальних громад сучасних природно-господарських комплексів, орієнтованих на отримання додаткової вартості природно-ресурсного походження за рахунок інноваційних фінансово-економічних механізмів європейського типу [6, с. 21]. Тобто вчені обґрунтовують доцільність умонтування в інструментарій фінансового регулювання використання природних ресурсів на рівні територіальної громади методів та інструментів інноваційного спрямування, які апробовані закордоном і передбачають сек'юритизацію комунальних природно-господарських активів та створення спеціалізованих муніципальних компаній по їх управлінню.

Говорячи про доцільність трансформації існуючого формату територіального фінансового регулювання природокористування, В.Голян одним з основних чинників господарської та фінансової самодостатності утворень базового рівня визначає зростання надходжень до місцевих бюджетів фіскальних платежів за спеціальне використання природних ресурсів та користування природними та природно-господарськими активами [4, с. 8]. Мова йде про те, що необхідно удосконалити інструментарій фіскального регулювання використання природних ресурсів місцевого значення та диверсифікувати форми користування комунальними природно-господарськими активами, зокрема через імплементацію угод публічно-приватного партнерства та коопе-

рацію природокористувачів різної відомчої підпорядкованості з суб'єктами приватного екологічного та природно-ресурсного підприємництва, що сприятиме поступовому усуненню хронічного інвестиційного дефіциту у сфері господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та запобігання забрудненню довкілля.

Виходячи з того, що процес використання природних ресурсів супроводжується техногенним та антропогенним впливом на природні біогеоценози важливою складовою територіальних моделей фінансового регулювання природокористування має виступати фіскально-бюджетна компонента природоохоронної діяльності. На думку О.Веклич, особливої значущості набувають дослідження методів і регуляторних процедур, спрямованих, насамперед, на зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також посилення дієвості механізмів та інструментів природоохоронної політики [1, с. 61]. Тобто місцеве самоврядування через налагодження системи фіскального впливу на забруднювачів довкілля здатне упередити прояви надмірного еколого-деструктивного впливу на природні біогеоценози і водночас збільшити надходження екологічного податку до місцевих бюджетів, що забезпечить нарощення коштів у фондах охорони довкілля і тим самим збільшить потенціал публічного фінансування природоохоронних проектів.

А.Карпук, Т.Миклуш та О.Дзюбенко складовою фінансового регулювання використання природних ресурсів на муніципальному рівні розглядають розроблення методів та інструментів не лише прямого, а й опосередкованого впливу на природокористувачів, щоб стимулювати останніх впроваджувати методи та технології комплексного природокористування. Вони також обґрунтовують доцільність диверсифікації джерел фінансування природоохоронних та природооблаштувальних проектів на основі емісії муніципалітетами "зелених" облігацій, що дасть можливість на порядок збільшити надходження у фонди охорони навколишнього природного середовища, які формуються у складі бюджетів місцевого самоврядування [5, с. 12—18]. Саме відсутність вказаних стимулів на рівні місцевого самоврядування не дає можливості забезпечити заінтересованість природокористувачів в утилізації вторинної природної сировини і створенні тим самим ресурсної бази для виробництва біологічного палива та зменшення потреби у викопних вуглеводнях [3], що дасть змогу зменшити сукупні витрати на опалення суб'єктів комунальної та соціальної місцевої інфраструктури. Також обґрунтованим є підхід стосовно здійснення муніципальних запозичень для наповнення фондів охорони довкілля на рівні територіальних громад.

Спільним знаменником означених підходів стосовно формування сучасної територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів на рівні територіальної громади є нарощення потоку інвестиційних вливань у відтворення природної сировини, модернізацію об'єктів природоохоронної інфраструктури, утилізацію відходів природних ресурсів на підприємствах переробної промисловості та природно-ресурсного сектора. Тому необхідною є розробка авторського концепту формування моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів на рівні

територіальної громади з проекцією на те, що підбір бюджетних, податкових, кредитних та дозвольно-ліцензійних методів регуляторного впливу на природокористувачів має здійснюватися через призму збільшення обсягів капітальних та портфельних інвестицій у сферу природокористування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розроблення авторського концепту формування територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів на рівні територіальної громади з огляду на поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації, модернізацію глобальної природоохоронної архітектури та необхідність зміцнення енергетичної самодостатності місцевого самоврядування на основі утилізації вторинної природної сировини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Природні ресурси та природні умови здатні бути більш дієвим каталізатором соціально-економічного піднесення територіальних громад за умови наявності сучасної територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Така територіальна модель фінансового регулювання природокористування на місцевому рівні має охоплювати комплекс бюджетно-податкових, грошово-кредитних та ліцензійно-дозвольних регуляторів, суб'єктом застосування котрих виступають органи місцевого самоврядування та їх виконкоми, а також регіональні підрозділи державної виконавчої влади. Така модель має вписуватися у політику децентралізації управління природними ресурсами та охороною навколишнього природного середовища і повинна доповнювати національну екологічну та природно-ресурсну політику в частині врахування територіальних особливостей розміщення природно-ресурсних благ та техногенного впливу на навколишнє природне середовище. Також вона забезпечить більш активний вплив на природо-експлуатаційну та природоохоронну діяльність органів місцевого самоврядування, їх виконкомів та територіальних підрозділів органів державної виконавчої влади.

Особливо ускладненою є проблема формування такої територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів, яка дозволить на рівні територіальної громади: 1) формувати фінансові фонди відтворення природно-ресурсного потенціалу, збереження біорізноманіття та охорони довкілля від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, а також розміщення промислових і побутових відходів; 2) застосовувати систему стимулів для підвищення заінтересованості природокористувачів у забезпеченні комплексного використання природно-ресурсного потенціалу та утилізації вторинної сировини, зокрема податкових стимулів для прискорення процесів та розширення масштабів низьковуглецевого розвитку [2], імплементації базових положень Нової кліматичної угоди та Глобальних цілей сталого розвитку.

Формування фінансових фондів відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля на рівні територіальних громад в умовах надмірної звуже-

ності джерел інвестування природоохоронних та природно-експлуатаційних проєктів виступає запорукою критично необхідного фінансування заходів, пов'язаних з модернізацією мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, щоб не допустити загострення екологічної обстановки як в населених пунктах, так і на територіях, наближених до сільських та міських поселень. Квінтесенцією результативності функціонування фінансових фондів відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля є динаміка видатків місцевих бюджетів на охорону навколишнього природного середовища (ОНПС), що передбачає фінансування заходів, пов'язаних зі збереженням біорізноманіття, охороною та захистом підземних вод і ґрунтів, поводженням з відходами та очищенням зворотних вод (рис. 1). Нарощення вливань бюджетних коштів на ОНПС дасть змогу прискорювати процеси розширеного відтворення відновних природних ресурсів і робити ці ресурси більш доступними для залучення у відтворювальний процес. Тобто фактично фінансування заходів з охорони довкілля являє собою процес фінансово-інвестиційного забезпечення нарощення природно-ресурсного потенціалу та покращення якості окремих його складових.

У 2012—2021 роках в динаміці видатків місцевих бюджетів (обласних та районних бюджетів, бюджетів місцевого самоврядування (бюджети сільських та міських територіальних громад)) в цілому спостерігається висхідна тенденція за винятком 2020—2021 років порівняно з 2019 роком, коли відбулося згортання величини публічного фінансування природоохоронної діяльності на місцевому рівні через введення карантинних обмежень у зв'язку з поширенням пандемії коронавірусу. Зокрема, у 2012 році сума видатків місцевих бюджетів на ОНПС склала 1 163 млн грн, у 2014 році — 885 млн грн, у 2016 році — 1 484 млн грн, у 2019 році — 3 414 млн грн, у 2021 році — 2 420 млн грн. В цілому у 2021 році порівняно з 2012 роком видатки місцевих бюджетів на ОНПС виросли на 1 257 млн грн. У 2017—2021 роках порівняно з 2012—2016 роками певною мірою зростала частка місцевих бюджетів у загальних видатках Зведеного бюджету України на ОНПС.

Зокрема, у 2012—2016 роках вона коливалася в інтервалі 17,9—26,7%, а у 2017—2021 роках — в інтервалі 22,8—36,4%. Тобто спостерігається тенденція поступового перенесення центру тяжіння у публічному фінансуванні природоохоронної діяльності на місцевий рівень, що вимагає модернізації системи фінансового регулювання використання природних ресурсів, щоб видатки місцевих бюджетів доповнити іншими джерелами фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля.

Орієнтація територіальної моделі фінансового регулювання на застосування комплексу стимулів для природокористувачів дасть змогу збільшити обсяги виробництва продукції з високою доданою вартістю на основі переробки природної сировини. Стимули повинні бути зорієнтовані на впровадження методів та технологій комплексного природокористування (зменшення втрат природної сировини, підвищення рівня утилізації вторинних природних ресурсів, виробництво газоподібного та твердого біологічного палива на основі відходів сільськогосподарського та лісогосподарського вироб-

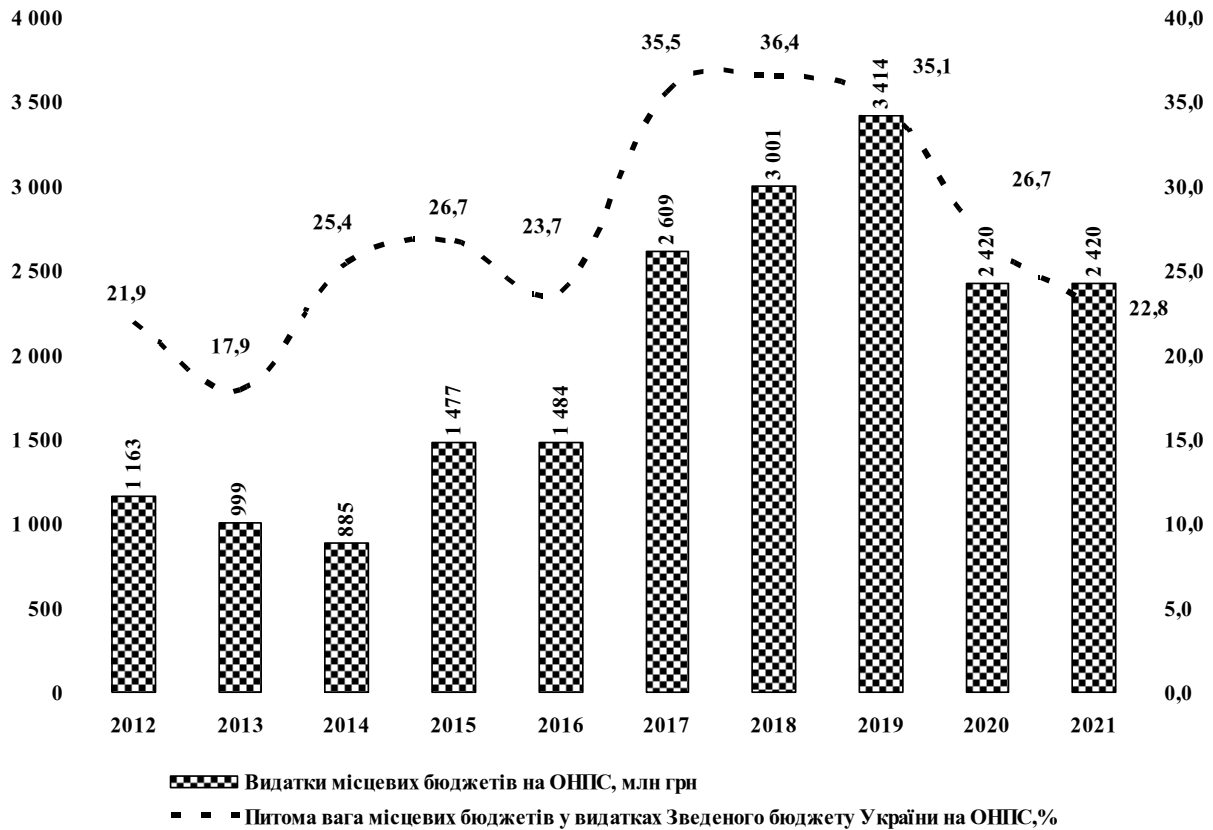

Рис. 1. Фінансування ОНПС за рахунок коштів місцевих бюджетів України

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

ництва), що створить умови для того, щоб і в середньостроковій і довгостроковій перспективі підвищити дієвість впливу господарського освоєння місцевого природно-ресурсного потенціалу на темпи соціально-економічного розвитку територіальних утворень [5, с. 12-13]. Об'єднання територіальних громад створило умови для того, щоб за рахунок застосування стимулів на місцевому рівні суттєво збільшити обсяги утилізації вторинної сировини, що дасть змогу сформуванню потужну ресурсну базу виробництва біологічного палива та різноманітних напівфабрикатів. Утилізація природної сировини водночас зменшує потребу у додатковому вилученні матеріально-речової субстанції первинних природних ресурсів для потреб регіонального господарського комплексу, що дає змогу прогнозувати підвищення рівня запасів окремих видів природної сировини у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Враховуючи зростання ресурсних та територіальних можливостей місцевого самоврядування у зв'язку із завершенням процесу об'єднання територіальних громад, значно розширюються можливості муніципалітетів залучати природні ресурси у відтворювальний процес і тим самим створювати умови для нарощення валового регіонального продукту [5, с. 12—13]. Об'єднання територіальних громад дало можливість сформувати територіальні утворення з вищим рівнем концентрації комунальних природно-ресурсних активів, що однозначно підвищує їх привабливість як з точки зору перспективної форми реального капіталу, так і з точки зору інвестиційних вливань у видобуток та використання окремих видів природної сировини. Також зростання масштабів природокористування в межах об'єднаних територіальних громад розширює

реальну базу стягнення рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів і за відповідного рівня обґрунтованості нормативів плати здатне забезпечити підвищення рівня надходжень природно-ресурсних платежів як до державного бюджету, так і до місцевих бюджетів.

Перспективна територіальна модель фінансового регулювання використання природних ресурсів має охоплювати комплекс регуляторів, які даватимуть можливість запроваджувати у практику фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення природно-ресурсного потенціалу такі механізми, які відповідають запитам та вимогам базових міжнародних природоохоронних конвенцій і тим самим забезпечуватимуть залучення для реалізації екологічних проєктів територіальних громад коштів глобальних природоохоронних фондів, що дасть змогу реально диверсифікувати джерела інвестування природно-ресурсного сектора місцевих господарських комплексів. Особливо важливо умонтувати в територіальну модель фінансового регулювання природокористування інструменти та методи, які дадуть змогу територіальним громадам вливатися в природоохоронну архітектуру Європейського Союзу. Прикордонні з Європейським Союзом регіони України мають сприятливі умови для активізації транскордонного співробітництва і залучення коштів європейських фінансово-кредитних інституцій та урядів європейських країн, що дасть змогу прискорити реалізацію проєктів природоохоронного спрямування і підвищити привабливість природно-ресурсних комплексів для залучення приватних інвестицій. Це дуже важливий момент, особливо в умовах воєнного стану, коли можливості держави та територіальних громад фінансувати природоохоронну діяльність є обмеженими.

Нинішній рівень інвестиційного забезпечення реалізації природоохоронних проєктів, які мають вагомий вплив на екологічну обстановку у територіальних громадах в цілому, є недостатнім. В умовах воєнного стану його підвищити за рахунок внутрішніх джерел надто проблематично, тому важливим завданням формування територіальних моделей фінансового регулювання використання природних ресурсів є доповнення коштів публічних бюджетів коштами приватних підприємницьких структур та іноземних інвестицій. За умови створення умов для такого доповнення і за рахунок акумуляції частини природно-ресурсної ренти за спеціальне природокористування реальним є нарощення обсягів інвестиційного забезпечення відновлення, відтворення та охорони природних ресурсів та модернізації природно-господарської та природоохоронної інфраструктури. В умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, коли центр тяжіння в управлінні соціально-економічними процесами поступово переміщується на рівень територіальної громади, удосконалення методологічного забезпечення стягнення рентної плати за спеціальне природокористування виступає однією з передумов зміцнення фінансової самодостатності територіальних утворень, особливо у сільській місцевості [4, с. 8]. Тому територіальна модель фінансового регулювання використання природних ресурсів має охоплювати такі інституційні норми, які забезпечуватимуть підвищення рівня концентрації рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у бюджетах територій, які виступають основним ареалом концентрації природної сировини. Таким ареалом концентрації переважної більшості природно-ресурсних благ виступають сільські території, котрі внаслідок багаторічного існування численних бюджетних викривлень, не отримують навіть критично необхідних обсягів природно-ресурсної ренти, що не дає можливості вчасно відтворювати порушені природні біогеоценози та розвивати природоохоронну інфраструктуру в цілому.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах завершення процесу об'єднання територіальних громад і підвищення тим самим рівня концентрації комунальних природно-ресурсних активів важливого значення набуває формування сучасної територіальної моделі фінансового регулювання використання природних ресурсів (ресурсів атмосферного повітря, водних, земельних, мінерально-сировинних та біологічних ресурсів, вторинних природних ресурсів), яка охоплюватиме комплекс бюджетно-податкових, грошово-кредитних та ліцензійно-дозвільних регуляторів, котрі забезпечуватимуть доповнення коштів публічних бюджетів приватними інвестиціями та коштами урядів іноземних держав і міжнародних природоохоронних фондів. Базовою детермінантою формування територіальних моделей фінансового регулювання використання природних ресурсів є посилення інвестиційної спрямованості фінансового забезпечення відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля для забезпечення масштабної модернізації мережі об'єктів природоохоронної та природно-господарської інфраструктури. Ключовим елементом таких територі-

альних моделей мають виступати стимули, котрі підвищуватимуть заінтересованість природокористувачів у інвестиційному забезпеченні своєчасного відтворення природної сировини та застосування сучасних інноваційних методів її переробки та утилізації. Вагомою складовою фінансового регулювання на рівні територіальних громад мають стати методи та інструменти, котрі дозволять залучити інвестиції у відтворення природно-ресурсного потенціалу за рахунок коштів Європейського Союзу та коштів, акумульованих в результаті імплементації у практику вітчизняного природокористування базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій.

Література:

1. Веклич О.О. Перші підсумки фінансово-бюджетної децентралізації екологічного оподаткування. Економіка України. 2016. №3. С. 60—74.
2. Гайдуцький І.П. Потенціал екологічних податків для стимулювання сталого низьковуглецевого розвитку. Сталій розвиток економіки. 2014. №3. С. 9—14.
3. Голян В.А., Мединська Н.В., Лучечко Ю.М., Заставний Ю.Б. Фінансово-інвестиційне забезпечення сфери поводження з відходами: напрями формування інституціонального середовища. Інвестиції: практика та досвід. 2022. №17—18. С. 5—12.
4. Голян В.А. Плата за природні ресурси в умовах децентралізації: інвестиційний аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2016. №7. С. 7—16.
5. Карпук А.І., Миклуш Т.С., Дзюбенко О.М. Організаційно-економічне забезпечення комплексного природокористування на муніципальному рівні: інвестиційно-фіскальні аспекти. Економіка та держава. 2018. №9. С. 11—18.
6. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Фінансово-економічний механізм капіталізації природних ресурсів об'єднаної територіальної громади. Фінанси України. 2018. №4. С. 19—40.

References:

1. Veklych, O.O. (2016), "The first results of the financial and budgetary decentralization of environmental taxation", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 60—74.
 2. Hajduts'kyj, I.P. (2014), "The potential of environmental taxes to stimulate sustainable low-carbon development", *Stalij rozvytok ekonomiky*, vol. 3, pp. 9—14.
 3. Holian, V.A. Medyn's'ka, N.V. Luhechko, Yu.M. and Zastavnyj, Yu.B. (2022), "Financial and investment support of the waste management sector: directions for the formation of an institutional environment", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 17—18, pp. 5—12.
 4. Golyan, V. (2016), "Charge for natural resources in the face of decentralization: investment aspect", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 7—16.
 5. Karpuk, A. Myklush, T. and Dzyubenko, O. (2018), "Organizational and economic support for integrated nature management at the municipal level: investment and fiscal aspects", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 11—18.
 6. Khvesyk, M.A. Bystriakov, I.K. and Klynovyy, D.V. (2018), "Financial and economic mechanism of capitalization of natural resources of the united territorial community", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 19—40.
- Стаття надійшла до редакції 03.04.2023 р.*

Т. В. Обелець,
к. е. н., старший викладач, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1553-5150>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.155

БІЗНЕС ПЛАНУВАННЯ: АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ

T. Obelets,
PhD in Economics, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

BUSINESS PLANNING: ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL ASPECTS

У статті розглянуто особливості процедури розробки стратегічного бізнес-планування за невизначених соціально-економічних умов. У дослідженні проаналізовано організаційні особливості бізнес-планування. Проаналізовано низку загальноприйнятих методичних рекомендацій, що виступають структурним орієнтиром для розробки бізнес-плану підприємства.

Наведено рекомендації щодо розробки організаційного плану, виробничого плану, фінансового плану, обґрунтування економічної ефективності та оцінки ризиків проекту, а саме: проведено аналітичну оцінку використання узагальнюючого показника оцінки економічної ефективності сформованої організаційної структури управління бізнес-проектом; проведено аналітичну оцінку обґрунтування потреби бізнес-проекту в основних засобах, обґрунтування потреби в оборотних коштах, обґрунтування потреби бізнес-проекту у персоналі та обґрунтування ціни товару; проведено аналітичну оцінку використання плану руху грошових коштів, плану чистого доходу та проектного балансу; проведено аналітичну оцінку використання інтегральних показників економічної ефективності; проведено аналітичну оцінку беззбитковості проекту.

The article examines the peculiarities of the procedure for developing strategic business planning under uncertain socio-economic conditions. The study analyzed the organizational features of business planning. A number of generally accepted methodical recommendations, which act as a structural reference point for the development of the business plan of the enterprise, are analyzed.

Recommendations for the development of an organizational plan, production plan, financial plan, substantiation of economic efficiency and assessment of project risks are given.

It is noted that the organizational plan is created in order to justify the choice of the form of organization of the entrepreneurial project, to determine those responsible for this process, presenting evidence of their competence. Analytical evaluation of the use of the general indicator of the assessment of the economic efficiency of the formed organizational structure of business project management was carried out.

It is noted that the production plan of the business plan substantiates the capabilities of the enterprise regarding the production of the product according to the stated prospective plans and the calculation of the necessary resource support for the implementation of the business project is carried out, namely: justification of the need for fixed assets, justification of the need for working capital, justification of the need for the business project in the staff, justification of the price of the product.

It is noted that the financial plan is a key section of the business plan, the purpose of which is to provide a clear idea of the expected financial results of the enterprise in the context of the implementation of the business project. An analytical assessment of the use of the cash flow plan, the net income plan and the project balance sheet was carried out.

The justification of the economic efficiency of the project is provided. Analytical evaluation of the use of integral indicators of economic efficiency was carried out.

The justification of the risk assessment is provided. An analytical assessment of the project's break-even was carried out. A graphic model for estimating the optimal ratio of sales volumes and expenses is presented, including investment costs. Project sensitivity assessment, Monte Carlo method and risk management strategies are also analyzed.

Ключові слова: бізнес-план, стандарти бізнес-планування, методи бізнес-планування, сценарне планування, організаційне планування.

Key words: business plan, business planning standards, business planning methods, scenario planning, organizational planning.

ВСТУП

Розробка бізнес-плану представляє собою трудомісткий і складний процес. Бізнес-план — це стислий, чітко структурований і зрозумілий опис передбачуваної позиції власного бізнесу із розкриттям можливих ризиків та перспектив при різних варіантах змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Бізнес-планування дозволяє обрати найбільш перспективну концепцію розвитку підприємства та визначити шляхи її реалізації. Бізнес-планування — це творчий процес, який не обмежений жорсткими нормативно-законодавчими актами. Бізнес-план може бути розроблений у відповідності до його призначення із акцентуванням на тих чи інших зовнішніх та внутрішніх умовах діяльності.

Відповідно до стратегічних цілей у процесі бізнес-планування використовуються найбільш значущі характеристики підприємства. Бізнес-план може бути складений для внутрішнього користування на підприємстві, наприклад, з метою пристосування та адаптації діяльності до нової системи обліку і планування або реалізації планової програми підприємства. Бізнес-план для зовнішнього бізнес-середовища призначений для кредиторів, інвесторів, потенційних партнерів і передбачає ознайомлення зацікавлених сторін із наявними можливостями підприємства, оцінками ризиків комерційних і виробничих операцій з метою залучення капіталу для реалізації бізнес-проєкту [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями теорії та аспектами сучасних тенденцій бізнес-планування на підприємстві займалися такі зарубіжні науковці, як К. Барроу, П. Барроу, Дж. Борнстейн, Р. Браун, Дж. Коллінз, П. Пруетт, Б. Форд, Г. Френд, С. Целе, [2 — 5], інвестиційна привабливість підприємств оцінювалась у роботах С. Бозе, С. Роя і А. Тіварі [6]. Дослідженням теоретико-методичних та прикладних аспектів бізнес-планування створення і розвитку підприємства займалися українські вчені В. Блонська, Т. Васильців, Я. Качмарик, С. Макаренко, Л. Лаврів,

Р. Лупак, Н. Олійник [1, 7, 8], питання методичного забезпечення оцінки інвестиційної привабливості підприємства висвітлені у роботах К. Гурової, М. Мельничук, А. Пащенко [9]. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання розробки організаційних аспектів бізнес-планування, призначених для досягнення стратегічних цілей в умовах невизначеності.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної роботи є визначення та аналіз організаційних аспектів бізнес-планування, за допомогою яких можуть бути досягнені стратегічні цілі підприємства у період, коли його економічна діяльність здійснюється в умовах невизначеності та нестабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існують різноманітні методичні підходи до розроблення бізнес-планів діяльності підприємств відповідно до поставлених цілей. Не створено стандарту, за яким має складатися бізнес-план, але розроблено низку загальноприйнятих методичних рекомендацій, що виступають структурним орієнтиром для розробки бізнес-плану підприємства. В Україні існують Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану підприємств, що затверджені наказом Міністерства економіки України [10], та Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проєктів, затверджені наказом Державного агентства України з інвестицій [11]. Ці методики написання бізнес-плану ґрунтуються на стандартах Організації Об'єднаних Націй із промислового розвитку (ЮНІДО, UNIDO — United Nations Industrial Development Organization). Окремо варто виділити стандарти бізнес-планування BFM Group, розроблені українською консалтинговою компанією BFM Group Ukraine, що являються найбільш ґрунтовною методикою бізнес-планування. Ця методика містить унікальні розділи, такі як: аналіз ланцюжка створення вартості (Value Chain), матриця Boston Consulting Group, PEST-аналіз, галузеве оточення в середовищі для бізнесу, SWOT-аналіз га-

лузі [12]. Популярними та активно використовуваними в Україні є й міжнародні методики бізнес-планування.

Методика Організації Об'єднаних Націй із промислового розвитку (United Nations Industrial Development Organization — UNIDO, ЮНІДО) [13] — найбільш відома та проста, на її основі сформовано більшість сучасних методичних рекомендацій для бізнес-планування. Методика ЮНІДО є оптимальною для підприємств малого бізнесу, які починають свою діяльність та шукають потенційних інвесторів.

Методика Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР, EBRD) [14], який є одним з найбільших інвесторів Європи та центральноазиатського регіону. Методика ЄБРР найбільш трудомістка, містить повну історію підприємства та інформацію про кредиторів, про поручителів і про те, коли і в якому обсязі будуть погашені всі кредиторські заборгованості. Ця методика є актуальною для великих підприємств, які мають потужний економічний потенціал.

Методика компанії Goldman Sachs — однієї з найбільших інвестиційних компаній у США та світі. Фахівці Goldman Sachs у своїй роботі із визначення стратегічних фінансових перспектив та при формуванні інвестиційного портфелю акцентують увагу на інноваційних комерційних рішеннях, які вирішуватимуть соціальні та громадянські проблеми [15].

Методика фірми Ernst & Young Global Limited (відомої як EY) — британської аудиторсько-консалтингової компанії акцентує увагу на необхідності адаптуватися до швидких економічних та політичних змін. Бізнес-план згідно цієї методики має базуватися на організаційній меті підприємства, повинен включати всі компоненти циклу управління бізнесом (стратегію та довгостроковий план, річний план, бізнес-звітність, аналітику та прогноз). Бізнес-планування має ґрунтуватися на чітко визначених показниках результативності, які безпосередньо пов'язані зі стратегічними цілями організації та слугують для оцінки успіху бізнес-проєкту. Пріоритетними напрямками бізнес-планування визначаються вдосконалення та розвиток існуючих стратегічних ініціатив, де це можливо, замість того, щоб створювати нові, дублюючі або конкуруючі проєкти [16].

Методика TACIS (Technical Assistance for the nwealth of Independent States) — ґрунтується на спрощених стандартах UNIDO та пропонується Європейським Союзом із метою надання допомоги для підтримки Співдружності Незалежних Держав. Відповідно до методики TACIS бізнес-план має містити опис системи управління бізнесом, керівного складу з послужним списком, кадрового ланцюжка та процесу узгодження і прийняття рішень [17].

Методика KPMG (Klynveld Peat Marwick Goerdeler) — швейцарської асоціації, міжнародної мережі компаній, що надає консультаційні, аудиторські та інші види послуг. Бізнес-план за методикою KPMG успішно можуть використовувати підприємства середнього та великого бізнесу. Ця методика містить опис дій для підприємств, які випускають на ринок нові товари та послуги, включає структуру собівартості продукції або послуг, рух коштів, аналіз беззбитковості з термінами досягнення поставлених цілей, проводиться аналітична оцінка ринків збуту та конкурентів, прораховуються можливі

варіанти розвитку з потенційними ризиками і методами їх мінімізації [18].

Загальною для зазначених вище методичних рекомендацій щодо бізнес-планування, розроблених як вітчизняними фахівцями, так і міжнародними організаціями, є орієнтовна структура бізнес-плану, яка крім стратегічного плану, що окреслює стан ринку та маркетингові стратегії підприємства на довгострокову перспективу, має включати короткострокові організаційні аспекти. Кількість років, які потрібно включити в бізнес-план, і кількість періодів, на які розбивається кожен рік, буде відрізнятися в залежності від бізнес-проєктів. Малий бізнес має формувати прогноз на кілька років після року, в якому очікується отримання прибутку. Оскільки більшість малих підприємств сподіваються одержувати прибуток щонайбільше через 1-3 роки, зазвичай достатньо бізнес-моделі, яка охоплює до 3-5 років. Для великих компаній, які розглядають великі інвестиції, термін окупності може розтягнутися на багато років, і в таких випадках зазвичай розробляється десятирічний прогноз. В умовах невизначеності коли підприємство буде реалізувати бізнес-план при економічній нестабільності прогноз навіть на три-п'ять років буде хитким, а розширення прогнозу за межі цього періоду знижує його вірогідність і не дає додаткових переваг.

Втілення у життя бізнес-ідеї, як основної цілі підприємства, заради якої проводиться процес бізнес-планування, може бути здійснено шляхом обрання стратегічної "лінії поведінки" бізнесу на основі маркетингового плану (аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, аналітична оцінка стану галузі, наявних та потенційних конкурентів, власних конкурентних переваг, аналіз портфелю продуктів підприємства, тощо). Реалізація стратегічного плану здійснюється поетапно і визначається короткостроковими або середньостроковими планами, що окреслюються при визначенні організаційних аспектів бізнес-плану. Процес бізнес-планування на цьому етапі складається із фінансового та виробничого планів, що органічно поєднані у організаційному плані реалізації проєкту з оцінкою ризиків і визначенням відповідних компенсаційних заходів.

Організаційний план створюється з метою обґрунтувати вибір форми організації підприємницького проєкту, визначити відповідальних за цей процес, представивши докази їх компетентності. Виокремлюють наступні складові організаційного плану [8]:

— Обґрунтування форми власності (приватна, колективна, комунальна, державна, змішана) та організаційно-правової форми управління підприємством.

— Обґрунтування потреби підприємницького проєкту в основному управлінському персоналі та надання його характеристик (кваліфікації, досвіду роботи, принципів оплати праці і т.д.);

— Визначення консалтингових потреб при реалізації підприємницького проєкту, якщо які-небудь управлінські функції не можуть бути повністю реалізовані силами власного персоналу.

— Обрання організаційної схеми управління: визначення кількості та розмірів кожного відділу і структурного підрозділу, їх підпорядкування, організація роботи обслуговуючих підрозділів (маркетингу, матеріального забезпечення, збуту, адміністрування тощо).

Таблиця 1. Потреба в основних засобах

Назва групи та виду основних засобів	Ціна	Кількість	Сума	Постачальник	Термін амортизації	Разом амортизація (за рік)
1	2	3	4=2*3	5	6	7=4/6
...						
...						
Усього			Σ	-	-	Σ

Джерело: складено автором за даними [8].

— Розробка календарного плану-графіка основних етапів робіт, які сприяють підготовці початку реалізації бізнес-проєкту та реалізують його цілі. Календарний план зручно представити у вигляді діаграми Ганта, що включає наступні етапи:

- замовлення сировини та матеріалів;
- завершення дизайну проєкту продукції;
- одержання необхідних погоджень та дозволів, пов'язаних з реалізацією підприємницького проєкту;
- пошук, будівництво, оренда необхідних приміщень, розробка плану розміщення будівель та споруд, встановлення в їх межах устаткування, випробовування обладнання, випуск пробної партії виробів;
- пошук та найм персоналу, його підготовка до виконання завдань в межах проєкту і т. ін.

Узагальнюючим показником оцінки економічної ефективності сформованої організаційної структури управління бізнес-проєктом є інтегрований показник ефективності оргструктури, який характеризується системою трьох показників (формула 1):

$$E_{\varepsilon} = \begin{cases} \varepsilon \\ p(\varepsilon) \\ c[c(\varepsilon); p(\varepsilon)] \end{cases} \quad (1),$$

де ε — корисний ефект;

$p(\varepsilon)$ — вірогідність досягнення корисного ефекту;

$c[c(\varepsilon); p(\varepsilon)]$ — витрати на досягнення корисного ефекту із заданою вірогідністю.

Виробничий план. У цьому розділі бізнес-плану обґрунтовуються можливості підприємства щодо виробництва продукту згідно заявлених перспективних планів та здійснюється розрахунок необхідного ресурсного забезпечення реалізації бізнес-проєкту. Виробничий план включає інформацію про послідовність виконання операцій; тип та метод організації виробництва; структуру виробничого циклу; схему технологічного процесу; графік виробничого процесу від сировини до кінцевої продукції.

Обґрунтування потреби в основних засобах надається, якщо проєкт передбачає придбання основних засобів (будівлі і споруди, автомобільний транспорт,

меблі, обладнання, устаткування, комп'ютерна техніка, інші основні фонди). У виробничому плані необхідно подати їх перелік. Приклад складання таблиці потреби в основних засобах наведено у таблиці 1.

Обґрунтування потреби в оборотних коштах включає перелік всіх видів сировини, матеріалів та комплектуючих, а також інших виробничих оборотних активів (виробничі запаси, готова продукція, дебіторська заборгованість, незавершене виробництво, грошові кошти, тощо), які будуть використовуватись при виробництві продукту. Приклад розрахунку потреби в оборотних коштах наведено у таблиці 2.

Обґрунтування потреби бізнес-проєкту у персоналі необхідно, з одного боку, для визначення ключових фінансових показників підприємства, які в свою чергу визначають фінансову стійкість підприємства та його акціонерну вартість. З іншого боку, цільові фінансові показники підприємства мають враховуватись при плануванні чисельності персоналу. Можна виділити три основні підходи до планування чисельності персоналу на підприємстві [19]:

— "зверху-вниз" — планування здійснюється управліннями підприємства вищої ланки відповідно до цільових ключових показників бізнес-проєкту (виручка, прибутковість, запланована середня заробітна плата та ін.) та корегується у процесі діяльності відповідно до потреб. Розрахунки проводяться за допомогою укрупнених методів:

— метод прямого розрахунку, при якому планова чисельність персоналу розраховується як відношення планового обсягу виробництва продукції до планової продуктивності праці;

— індексний метод, згідно якого визначається індекс планової зміни чисельності працюючих (як відношення темпів росту планового обсягу виробництва продукції до темпів росту планової продуктивності праці);

— шляхом розрахунку в плані можливого збільшення продуктивності праці під впливом різних факторів.

— "знизу-вгору" — чисельність планується для кожної організаційної одиниці з наступним покроковим

Таблиця 2. Потреба в оборотних коштах

Продукція	Назва групи оборотних активів	Ціна	Питома потреба, (у натур. величинах)	Вартість	Постачальник
1	2	3	4	5=3*4	6
Продукт А					
	Усього потреба (Продукт А)			Σ	-
Продукт Б					
	Усього потреба (Продукт Б)			Σ	-
Загальна потреба в оборотних коштах				Σ	-

Джерело: складено автором за даними [8].

узагальненням у плани великих підрозділів. При такому підході керівники середньої ланки для досягнення оперативних цілей своїх підрозділів можуть автономно формувати плани чисельності персоналу відповідно до стратегічного напрямку діяльності підприємства. Розрахунки проводяться із застосуванням чинних нормативів та експертної оцінки;

— "знизу-вгору/зверху-вниз" — метод, який передбачає узгодження результатів, отриманих зустрічними шляхами.

Обґрунтування ціни товару. Раціональна ціна товару зазвичай знаходиться у діапазоні між середньо-ринковою ціною подібного товару та собівартістю його виробництва. В національній практиці виробнича собівартість розраховується за правилами бухгалтерського обліку відповідно до принципів, методів і процедур, визначених в обліковій політиці платника податку [20, 21]. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) устанавлюються підприємством. До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються [22]:

— прямі матеріальні витрати, до складу яких включаються вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів;

— прямі витрати на оплату праці, до яких включаються заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат;

— інші прямі витрати, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку;

— змінні загальновиробничі витрати — витрати на обслуговування і управління виробництвом, що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності, до яких відносять:

— витрати на оплату праці та соціальні заходи в частині оплати праці за відрядними розцінками та преміальними виплатами;

— витрати на перевезення, крім витрат на управління власним транспортом;

— витрати на зберігання, сортування, обробку, пакування та передпродажну підготовку товарів;

— витрати на рекламу;

— відсотки за користування кредитом;

— втрата товарів у межах норм природного убутку під час перевезення, зберігання, реалізації;

— постійні розподілені загальновиробничі витрати — витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності, до них належать:

— оплата праці та відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління;

— витрати на оренду та утримання експлуатацію та ремонт, страхування основних фондів;

— амортизаційні відрахування на повне відновлення основних фондів і нематеріальних активів;

— витрати на вдосконалення технології й організації виробництва.

Розрахунок потреби бізнес-проєкту в оборотних активах ґрунтується на планових обсягах виробництва. Планові обсяги реалізації можуть піддаватись коригуванню відповідно до коефіцієнта нормування оборотних активів (залежно від темпів росту обсягів виробництва, ресурсного забезпечення та ефективності його використання). На основі інформації про плановий обсяг виробництва і реалізації продукції можна розрахувати запас безпеки підприємства як у вартісному вираженні, так і у відсотках від беззбиткового обсягу діяльності підприємства.

Фінансовий план. Ключовий розділ бізнес-плану, мета якого надати чітке уявлення про очікувані фінансові результати діяльності підприємства в контексті реалізації бізнес-проєкту. Основними блоками планових фінансових розрахунків є план руху грошових коштів (план доходів та витрат), план чистого доходу, проєктний баланс.

План руху грошових коштів складається для узгодження надходження на підприємство грошових коштів (доходів з усіх джерел) та витрат, пов'язаних з реалізацією бізнес-проєкту та поверненням залучених інвестицій. Рух грошових коштів планується за періодами та характеризується наступними показниками:

— узагальнюючий показник чистих доходів визначається показниками доходу/виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); непрямих податків та інших відрахувань із доходу; чистого доходу/виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та іншими доходами;

— узагальнюючий показник витрат включає постійні та змінні витрати;

— прибуток

— податок на прибуток

— чистий прибуток

— коефіцієнт дисконтування

— поточна вартість чистого грошового потоку (нарастаючим підсумком)

— витрати на покриття інвестицій по проєкту.

План чистого доходу формується за періодами та характеризується наступними показниками:

— дохід/виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) формується показниками обсягу продажів у натуральному вигляді та ціною одиниці продукції;

— витрати на виробництво реалізованої продукції;

— прибуток від реалізації;

— результат від позареалізаційних операцій;

— податки;

— чистий прибуток.

Проєктний баланс містить інформацію про активи, пасиви та зобов'язання підприємства перед власниками, розподілену за плановими періодами реалізації проєкту. Активи включають дані за трьома розділами:

— необоротні активи (незавершене будівництво; основні засоби: залишкова вартість та первісна вартість; знос; довгострокові фінансові інвестиції; інші необоротні активи),

— оборотні активи (запаси: виробничі запаси та готова продукція; дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом; інша поточна заборгованість; по-

точні фінансові інвестиції; грошові кошти та їх еквіваленти в національній та іноземній валюті);

— витрати майбутніх періодів.

Пасив проєктного балансу містить складається із чотирьох розділів:

— забезпечення майбутніх витрат та платежів;

— довгострокові зобов'язання;

— поточні зобов'язання (короткострокові кредити банків; поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; поточні зобов'язання по розрахунках із бюджетом, по страхуванню, з оплати праці; інші поточні зобов'язання);

— доходи майбутніх періодів.

Блок інформації проєктного балансу щодо зобов'язань перед власниками включає інформацію про статутний, додатковий та резервний капітали, нерозподілений прибуток (збиток), неоплачений капітал. У проєктному балансі підприємства обґрунтовується сума фінансових ресурсів, що планується витратити на придбання активів, визначаються джерела фінансування та обсяг фінансових ресурсів, що має бути залученим ззовні. Ця інформація є актуальною при розробці бізнес-плану як для інвесторів, кредиторів, так і для власників бізнесу.

Обґрунтування економічної ефективності проєкту. Заплановані фінансові результати проєкту можуть бути отримані через деякий час після початку його реалізації. Для обґрунтування доцільності впровадження проєкту у даний період значимим являється розрахунок інтегральних показників економічної ефективності та дисконтування грошових потоків проєкту — приведення вартості майбутніх (очікуваних) грошових потоків до поточної вартості.

Для розрахунку ставки дисконтування (r) існує декілька способів, обрання методу розрахунку залежить від джерела фінансування. При використанні власних коштів як джерела фінансування використовується метод розрахунку вартості капітальних активів (CAPM — Capital Asset Pricing Model), відповідно до якого ставки дисконтування визначаються за формулою 2:

$$r = R_f + \beta_i(R_m - R_f) \quad (2),$$

де R_f — безризикова ставка прибутковості

R_m — прибутковість ефективного ринкового портфеля

β_i — коефіцієнт чутливості доходності активу (бізнесу проєкту) до змін ринкової доходності

R_m — міра ринкового ризику.

При використанні позикових коштів як джерела фінансування при умові, що відсотки відносяться на собівартість, для визначення ставки дисконтування використовується ставка за кредитом (формула 3):

$$r = K_d \quad (3),$$

де K_d — вартість позикового капіталу (%).

Таблиця 3. Інтегральні показники економічної ефективності

Показник	Формула розрахунку	Критерій
Чистий поточний/приведений дохід (англ. net present value, NPV)	$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{S_t}{(1+r)^t} - \sum_{t=0}^n \frac{I_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=0}^n \frac{C_t}{(1+r)^t}$ S_t – сальдо грошових потоків з операційної діяльності I_t – сальдо грошових потоків із інвестиційної діяльності C_t – чистий грошовий потік у розрахунковий період t , r – процентна ставка дисконтування для одного періоду (зазвичай року). n – номер останнього досліджуваного періоду (горизонт інвестиції).	>0
Індекс прибутковості (англ. Profitability Index, PI)	$PI = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{S_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=0}^n \frac{I_t}{(1+r)^t}}$	>1
Внутрішня норма рентабельності (англ. internal rate of return, IRR)	$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{S_t}{(1+IRR)^t} = 0$	> r
Період окупності (англ. payback period; PBP)	$PBP = \frac{I}{NP}$ NP – чистий прибуток	
Дисконтований період окупності (англ. discounted payback period, DPBP)	$DPBP: t \Rightarrow \sum S_t = \sum I_t$	

Джерело: складено за даними [12].

При використанні позикових коштів як джерела фінансування при умові, що відсотки виплачуються із чистого прибутку, для визначення ставки дисконтування використовується ставка за кредитом із коригуванням на податок на прибуток (формула 4):

$$r = K_d(1 - T) \quad (4),$$

де T — ставка податку на прибуток.

Якщо джерелом фінансування виступають і власні, і позикові кошти ставка дисконтування визначається за методом оцінки середньозваженої вартості капітальних активів (WACC — weighted average cost of capital) за формулою 5:

$$r = K_s \times W_s + K_d \times W_d(1 - T) = \sum K_i \times W_i \quad (5),$$

де K_i — вартість i -го джерела

K_s — вартість власного капіталу (%)

W_i — частка i -го джерела у загальній сумі інвестицій

W_s — частка власного капіталу у сумі інвестицій

W_d — частка позикового капіталу в загальній сумі інвестицій.

Формули для розрахунку інтегральних показників економічної ефективності проєкту, що характеризують доцільність реалізації проєкту, представлені у таблиці 3.

Відповідність показників визначеним критеріям ефективності свідчить на користь інвестування коштів (за заданих умов фінансування) у проєкт та ймовірність того, що його прибутковість буде вище середньої на ринку. Доказово нормуються лише показники ефекту та ефективності, а для визначення періодів окупності економічно доведених нормативів не існує.

Оцінка ризиків. Стартапи, інновації та розвиток бізнесу за своєю суттю ризиковані, тому в процесі

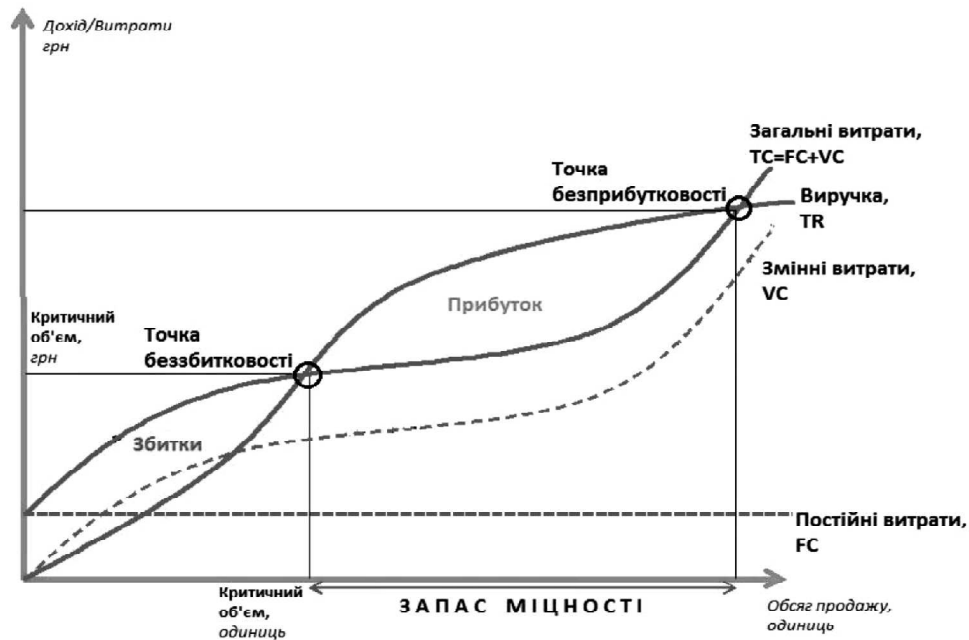

Рис. 1. Графічна модель оцінки оптимального співвідношення об'ємів продажу та витратків, у т.ч. інвестиційних витрат

Джерело: складено за даними [12].

бізнес-планування необхідно визначити можливі ризики, стратегії управління та мінімізації їх впливу на бізнес. Ризики підприємницької діяльності можна класифікувати як: економічні, технічні, комерційні, соціальні, екологічні, непередбачені ризики (форсмажор). Здатність бізнесу оцінити ризики та управляти ними значною мірою залежить від рівня та досвіду управлінців та характеру події.

Оцінка беззбитковості проєкту. Точка беззбитковості (англ. break-even point, BEP) представляє об'єм виручки, при якому підприємство не має ні збитків, ні прибутку. Розрахунок точки беззбитковості може проводитися за кожним окремим продуктом або за показником загального обсягу продажів. При розрахунку беззбитковості (у натуральному вигляді) за кожним окремим продуктом використовується формула (6)

$$BEP = \frac{TFC}{(P - VC)} \quad (6),$$

де TFC — загальні постійні витрати;

P — ціна продукту;

VC — змінні витрати в одиниці продукту;

(P - VC) — маржинальний прибуток з одиниці виробленого продукту.

Для визначення обсягу продажів, що забезпечить максимальний дохід і найбільш оптимальні витрати, необхідно оцінити запас міцності, зазвичай це об'єм продажів між точками беззбитковості та безприбутковості (рис. 1).

Ринок має певну ємність, тому збільшувати продажі до нескінченності не можливо. Починаючи з певної межі, для збільшення продажів, доведеться знижувати ціни. Отже, темпи зростання виручки зі збільшенням обсягів почнуть знижуватися. Збільшення продажів вимагатиме випуску додаткового продукту, а відповідно і збільшення витрат. За цих обставин графік сумарних

витрат буде прагнути вгору, і в результаті зустрінеться з графіком виручки, що падає. З цього моменту робота підприємства знову буде збитковою.

Однозначного визначення точки безприбутковості не існує. Оптимальний масштаб бізнесу залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів (обсягу ринку, ціни на продукт, особливості технології, середньої заробітної плати у регіоні чи галузі, вартості сировини, комунальних платежів, податкових ставок, тощо). Для своєчасного виявлення спаду важливо проводити регулярний моніторинг показників економічної ефективності підприємства (рівень постійних витрат, відношення змінних витрат до виручки, відношення чистого прибутку до виручки, чистий поточний дохід/прибуток).

Оцінка чутливості проєкту. Аналіз чутливості допомагає оцінити вплив зміни вхідних параметрів (наприклад, обсяг продажу, операційні витрати, інвестиційні витрати, ціна продукту, ставки оподаткування, відсоткові ставки за позиками, рівень інфляції, тощо) на кінцеві характеристики проєкту. Результуючими показниками реалізації проєкту можуть виступати: показники ефективності (чистий дисконтований дохід, внутрішня норма прибутковості, індекс прибутковості, термін окупності, рентабельність інвестицій), щорічні показники проєкту (балансовий прибуток, чистий прибуток, сальдо накопичених реальних грошей). Чим більш широкий діапазон варіації параметрів, при якому норма прибутку залишається позитивною величиною, тим більш стійкий проєкт.

Метод Монте-Карло об'єднує аналіз чутливості і аналіз розподілу ймовірностей вхідних змінних. Такий підхід передбачає введення випадково згенерованого набору вхідних даних у модель для отримання набору можливих виходів. Використання методів Монте-Карло для отримання найбільш ефективної моделі вимагає великої кількості випадкових вхідних даних. Така техніка

може бути корисною для моделювання графіків проєкту та дає змогу оцінити кількісно альтернативні стратегічні варіанти, а також оцінити потребу у фінансуванні за різних умов, використовуючи агреговані оцінки для найгіршого випадку та найкращого варіанту. Методи моделювання, незважаючи на свої обмеження, надають певне уявлення про величину потенційних ризиків та є корисними при бізнес-плануванні, але вони не замінюють аналітичний аналіз ризиків, з якими стикається бізнес.

Стратегії управління ризиком. Тактики та стратегії для управління та пом'якшення визначених бізнес-ризиків будуть відрізнятися в залежності від виду підприємницької діяльності, галузі, позиції підприємства на ринку. Стратегії пом'якшення потенційних ризиків повинні базуватися на впливі на один із вимірів ризику.

Наприклад, при бізнес-плануванні може бути передбачений вибір на користь стратегії оренди устаткування та обладнання, а не інвестування у власне обладнання. Це зменшить кількість ресурсів, що необхідні для першочергового інвестування. Інша стратегія може полягати у залученні партнерів або створенні спільного підприємства з постачальником або дистриб'ютором, щоб розділити деякі фінансові та операційні ризики проєкту. У таких стратегіях закладений деякий ризик, що також потрібно враховувати при бізнес-плануванні. Середовище, в якому працює бізнес, постійно змінюється, тому важливо здійснювати оцінки ризику регулярно, щоб своєчасно виявити нові сфери ризику та адекватно відреагувати, змінивши або скорегувавши стратегію діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, процес бізнес-планування є ітеративним, він повторюється, забезпечуючи створення удосконаленої версії бізнес-плану на кожному етапі. Такий підхід забезпечує відповідність принципу циклічності проєктного управління, коли результати, отримані в процесі написання наступних розділів, призводять до необхідності ввести корективи в попередні розділи. Тому після завершення написання бізнес-плану вносяться остаточні коригування та оформлюється резюме, яке представляє основні результати бізнес-планування у стислому вигляді.

Реалізація бізнес-ідеї, як основної цілі підприємства, заради якої проводиться процес бізнес-планування, може бути здійснено шляхом обрання певної стратегії діяльності на основі маркетингового плану (аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, аналітична оцінка стану галузі, наявних та потенційних конкурентів, власних конкурентних переваг, аналіз портфеля продуктів підприємства, тощо). В умовах невизначеності економічної діяльності сценарне планування стратегічних варіантів здійснюється із використанням альтернативних ідей та припущень. Оцінити кількісно альтернативні стратегічні варіанти, а також оцінити потребу у фінансуванні, спираючись на розуміння зовнішніх та внутрішніх економічних процесів, дозволяє аналітична оцінка організаційних аспектів діяльності підприємства. На етапі формування організаційних аспектів бізнес-плану формуються організаційний, виробничий та фінансовий плани, що органічно поєднані у плані реалізації проєкту з оцінкою ризиків і визначенням відповідних компенсаційних заходів.

Реалізація стратегічного плану здійснюється поетапно і визначається короткостроковими або середньостроковими планами, що окреслюються при визначенні організаційних аспектів бізнес-плану. Визначення організаційних аспектів бізнес-планування, за допомогою яких можуть бути досягнені стратегічні цілі підприємства у період, коли його економічна діяльність здійснюється в умовах невизначеності та нестабільності, зазвичай обмежується періодом на три-п'ять років. Розширення прогнозу за межі цього періоду знижує його вірогідність і не дає додаткових переваг.

Література:

1. Макаренко С.М., Олійник Н.М. Бізнес планування: навчально-методичний посібник. Херсон: ТОВ "ВКФ СТАР ЛТД", 2017. 224 с.
2. Barrow C., Barrow P., Brown R. The Business Plan Workbook: A Step-By-Step Guide to Creating and Developing a Successful Business. 9th Edition. — Kogan Page, 2018. 407 p.
3. Collins J. Good to Great: Why Some Companies Make the Leap and Others Don't. Harper Business. 1st edition. 2001. 400 p.
4. Friend G., Zehle S. Guide to Business Planning. The Economist Newspaper Ltd, 2009. — 282 p.
5. Ford B.R., Bornstein J.M., Pruitt P.T. Ernst & Young Business Plan Guide. 3rd edition. Wiley. 2007. 256 p.
6. Bose, S., Roy, S.K., & Tiwari, A.K. Measuring customer-based place brand equity (CBPBE): An investment attractiveness perspective. Journal of Strategic Marketing, 24 (7), 2016. P. 617—634.
7. Лаврів Л.А. Бізнес-планування у діяльності організації: базові процедури та основні методичні підходи. Інноваційна економіка. 2013. № 10 (48). С. 104—111.
8. Бізнес-планування: навч. посіб. / Т. Г. Васильців, Я. Д. Качмарик, В. І. Блонська, Р. Л. Лупак. К.: Знання, 2013. 173 с.
9. Гурова К., Мельничук М., Пашенко А. Оцінювання інвестиційної привабливості малого підприємства. Економіка та суспільство. 2021. вип. 32. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-77>
10. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення бізнес-плану підприємств: Наказ Міністерства економіки України від 06.09.2006 № 290 / База даних "Законодавство України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290665-06#Text> (дата звернення: 02.06.2022).
11. Про затвердження Методичних рекомендацій з розробки бізнес-планів інвестиційних проєктів: Наказ Державного агентства України з інвестицій та розвитку від 31.08.2010 № 73 / База даних "Законодавство України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0073537-10#Text> (дата звернення: 02.06.2022).
12. Стандарти бізнес-планів BFM Group. URL: <http://www.bfm.at.ua/index/0-17> (дата звернення: 02.07.2022).
13. Guide to the Business Plan. UNIDO. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/2008-07/Annex_7_Guide_to_the_Business_Plan_0.pdf (дата звернення: 02.06.2022).
14. Методика розроблення бізнес-плану Європейського банку реконструкції та розвитку: веб-сайт. URL: <http://www.ebrd.com/russian/pages/about.shtml> (дата звернення: 02.06.2022).

15. What We Do. Goldman Sachs. URL: <https://www.goldmansachs.com/what-we-do/>

16. Integrated business planning: Unlocking business value in uncertain times. Ernst & Young LLP. 2015. 16 p.

17. Ukraine Investment and Business Guide Volume 1 Strategic and Practical Information. IBP USA. Lulu.com, 2013. 300 p.

18. KPMG 2021 CEO Outlook: Plugged-in, people-first, purpose-led. KPMG International. 2021. 23 p. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/09/kpmg-2021-ceo-outlook.pdf>

19. Kim Y.H., Sting F.J., Loch Ch.H. Top-Down, Bottom-Up, or Both? Toward an Integrative Perspective on Operations Strategy Formation. Journal of Operations Management. 2014. Volume 32. Issue 7—8. P. 462—474. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jom.2014.09.005>

20. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Редакція від 17.06.2022 / База даних "Законодавство України". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82#w1_1 (дата звернення: 26.06.2022).

21. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 "Спрощена фінансова звітність": Наказ Міністерства Фінансів України від 25.02.2000 № 39. Редакція від 10.08.2021 / База даних "Законодавство України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (дата звернення: 26.06.2022).

22. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства Фінансів України від 31.12.1999 N 318. Редакція від 03.11.2020 / База даних "Законодавство України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 26.06.2022).

References:

1. Makarenko, S.M. and Olijnyk, N.M. (2017), *Biznes planuvannia: navchal'no-metodychnyj posibnyk [Business planning: educational and methodological manual]*, TOV "VKF STAR LTD", Kherson, Ukraine.

2. Barrow, C., Barrow, P. and Brown, R. (2018), *The Business Plan Workbook: A Step-By-Step Guide to Creating and Developing a Successful Business*, 9th ed, Kogan Page, London, UK.

3. Collins, J. (2001), *Good to Great: Why Some Companies Make the Leap and Others Don't*, 1st ed, Harper Business, New York, USA.

4. Friend, G. and Zehle, S. (2009), *Guide to Business Planning*, The Economist Newspaper Ltd, London, UK.

5. Ford, B.R., Bornstein, J.M. and Pruitt, P.T. (2007), *Ernst & Young Business Plan Guide*, 3rd ed, Wiley, Canada.

6. Bose, S., Roy, S.K. and Tiwari, A.K. (2016), "Measuring customer-based place brand equity (CBPBE): An investment attractiveness perspective", *Journal of Strategic Marketing*, vol. 24, no. 7, pp. 617—634.

7. Lavriv, L.A. (2013), "Business planning in the activity of the organization: basic procedures and main methodical approaches", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 10, no. 48, pp. 104—111.

8. Vasylytsiv, T. H., Kachmaryk, Ya. D., Blons'ka, V. I. and Lupak, R. L. (2013), *Biznes-planuvannia [Business planning]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

9. Hurova, K., Mel'nychuk, M. and Paschenko, A. (2021), "Assessment of the investment attractiveness of a small enterprise", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 32. doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-77.

10. Ministry of Economy of Ukraine (2006), "On the approval of Methodological recommendations for the development of a business plan of enterprises", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290665-06#Text> (Accessed 2 June 2022).

11. State Agency of Ukraine for Investments and Development (2010), "On the approval of Methodological recommendations for the development of business plans for investment projects", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0073537-10#Text> (Accessed 2 June 2022).

12. BFM Group (2022), "BFM Group Business Plan Standards", available at: <http://www.bfm.at.ua/index/0-17> (Accessed 2 June 2022).

13. UNIDO (2008), "Guide to the Business Plan", available at: https://www.unido.org/sites/default/files/2008-07/Annex_7_Guide_to_the_Business_Plan_0.pdf (Accessed 2 June 2022).

14. European Bank (2022), "Methodology for developing a business plan of the European Bank for Reconstruction and Development", available at: <http://www.ebrd.com/russian/pages/about.shtml> (Accessed 2 June 2022).

15. Goldman Sachs (2022), "What We Do", available at: <https://www.goldmansachs.com/what-we-do/> (Accessed 2 June 2022).

16. Ernst & Young (2015), *Integrated business planning: Unlocking business value in uncertain times*, Ernst & Young LLP, London, UK.

17. Inc Ibp (2013), *Ukraine Investment and Business Guide Volume 1 Strategic and Practical Information*, Lulu.com, USA.

18. CEO KPMG (2021), "KPMG 2021 CEO Outlook: Plugged-in, people-first, purpose-led", KPMG International, available at: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/09/kpmg-2021-ceo-outlook.pdf> (Accessed 2 June 2022).

19. Kim, Y.H., Sting, F.J. and Loch, Ch.H. (2014), "Top-Down, Bottom-Up, or Both? Toward an Integrative Perspective on Operations Strategy Formation", *Journal of Operations Management*, vol. 32, no. 7—8, pp. 462—474. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2014.09.005>

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "The Tax Code of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82#w1_1 (Accessed 26 June 2022).

21. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "On the approval of the National accounting regulation (standard) 25 "Simplified financial reporting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (Accessed 26 June 2022).

22. Ministry of Finance of Ukraine (2020), "On the approval of the National regulation (standard) of accounting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (Accessed 26 June 2022).

Стаття надійшла до редакції 10.04.2023 р.

*І. В. Білецький,
к. т. н., директор навчально-наукового інституту енергетичної,
інформаційної та транспортної інфраструктури,
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4125-3931>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.164

МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ МОНЕТАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА РИНОК БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА

I. Biletskyi,
PhD in Technical Sciences, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

MECHANISMS OF INFLUENCE OF MONETARY INSTRUMENTS ON THE HOUSING CONSTRUCTION MARKET

Метою статті є визначення та характеристика механізму дії монетарних інструментів на ринок будівництва житла. Проведено аналіз застосування інструментів монетарної політики Національним банком України у процесі досягнення обраних цілей монетарної політики, визначено слабкі сторони монетарного регулювання. Пріоритетною метою монетарної політики НБУ визначено досягнення та підтримку цінової стабільності в державі, тобто забезпечення купівельної спроможності національної валюти (гривні). Проведення монетарної політики може здійснюватися за допомогою ринкових та адміністративних інструментів регулювання. При цьому економічно розвинені держави, на відміну від країн, що розвиваються, надають перевагу першому виду інструментів. Охарактеризовано цілі діяльності монетарного регулятора та інструменти, які знаходяться в його арсеналі. До основних ринкових інструментів та методів монетарної політики та регулювання належить: здійснення операцій на відкритому ринку; встановлення мінімальних обов'язкових резервів для банків; процентна політика; здійснення операцій на валютному ринку; депозитні операції центрального банку тощо. Обґрунтовуються можливості трансформації монетарної політики у напрямку активізації інвестиційних процесів в сектор будівництва житла, зокрема через розвиток інвестиційних альтернатив для населення та посилення ролі банків щодо надання іпотечних кредитів.

Проаналізовано динаміку показника інфляції, монетарних механізмів, які НБУ використовує для її стабілізації, а також взаємозв'язок із показниками, що характеризують будівельний сектор житлової нерухомості. Встановлено опосередкований вплив монетарних інструментів на ринок будівництва житла — зміна облікової ставки НБУ та інфляційні процеси в економіці не завжди негативно впливають на його стан. Надано рекомендації з удосконалення інструментів монетарного регулювання функціонування ринку будівництва житлової нерухомості. За підсумками дослідження дістали подальшого розвитку характеристика впливу інструментів монетарної політики на ринок будівництва житлової нерухомості через основний канал монетарного трансмісійного механізму — облікової ставки.

The purpose of the article is to define and characterize the mechanism of action of monetary instruments on the housing construction market. An analysis of the use of monetary policy instruments by the National Bank of Ukraine in the process of achieving the selected goals of monetary policy was carried out, and the weaknesses of monetary regulation were identified. The priority goal of the NBU's monetary policy is to achieve and maintain price stability in the state, that is, to ensure the purchasing power of the national currency (hryvnia). Conducting monetary policy can be carried out with the help of market and administrative instruments of regulation. At the same time, economically developed states, in contrast to developing countries, prefer the first type of instruments. The objectives of the monetary regulator's activities and the tools in its arsenal are described. The main market instruments and methods of monetary policy and regulation include: conducting operations on the open market; establishment of minimum mandatory reserves for banks; interest rate policy; carrying out operations on the foreign exchange market; central bank deposit operations, etc. The possibilities of monetary policy transformation in the direction of intensification of investment processes in the housing construction sector are substantiated, in particular through the development of investment alternatives for the population and the strengthening of the role of banks in providing mortgage loans.

The dynamics of the inflation indicator, the monetary mechanisms used by the NBU to stabilize it, as well as the relationship with the indicators characterizing the construction sector of residential real estate are analyzed. The indirect influence of monetary instruments on the housing construction market has been established — changes in the NBU discount rate and inflationary processes in the economy do not always have a negative impact on its condition. Recommendations on improving the tools of monetary regulation of the functioning of the residential real estate construction market have been provided. According to the results of the study, the characteristics of the impact of monetary policy instruments on the residential real estate construction market through the main channel of the monetary transmission mechanism — the discount rate — were further developed.

Ключові слова: облікова ставка, монетарна політика, монетарні інструменти, будівельний сектор, житлова нерухомість.

Key words: discount rate, monetary policy, monetary instruments, construction sector, residential real estate.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Монетарна політика є важливою формою участі держави в регулюванні ринкового процесу та напрямом державного регулювання економіки. Макроекономічна стабілізація є необхідним етапом створення відповідних умов і передумов для поживлення економіки та її структурних перетворень, активізації інвестиційної діяльності, збільшення кількості робочих місць, зростання реальних доходів населення. Стабілізаційна політика — це насамперед цілеспрямована програма з підтримки макроекономічної рівноваги, щодо недопущення обвального спаду виробництва та масового безробіття, забезпечення керованого рівня інфляції та грошової маси, збереження платіжного балансу.

Відновлення та ефективне функціонування будівельного сектору житлової нерухомості в Україні є показником дієздатності та збалансованості економіки. Створення фінансових умов для успішного господарювання суб'єктів підприємницької діяльності залежить від ефективної державної фінансової політики, яка значною мірою визначається вибором моделі економічного

розвитку. Монетарна політика є складовою державної фінансової політики, яка реалізується через монетарні важелі. Тому одним із актуальних питань в сучасних умовах є врахування дії всіх інструментів при визначенні основних напрямів державної фінансової політики, особливо це стосується питань фінансування відновлення зруйнованого війною житлового сектора України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основна мета державного регулювання будівельним сектором житлової нерухомості полягає в розробці та реалізації програми заходів, спрямованих на запобігання впливу негативних факторів, забезпечення фінансової стійкості будівельних компаній та конкурентного становища на ринку при змінах зовнішнього та внутрішнього середовища, шляхом використання інструментів і важелів, в тому числі й монетарної політики. Підходи до визначення характеру та напрямів дії інструментів монетарної політики на реальний сектор економіки знайшли відображення в працях таких українських вчених: О. Барановський, В. Геєць, А. Гриценко, В. Зимовець, В. Лепушинський, І. Лютий, В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук, С. Стельмах, О. Яременко та ін. Однак пи-

тання впливу монетарних інструментів на будівельний сектор житлової нерухомості потребує більш детальної характеристики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — визначення та характеристика механізму дії монетарних інструментів на ринок будівництва житла.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Пріоритетом монетарної політики є досягнення та забезпечення цінової стабільності. Цінова стабільність передбачає незначне зростання цін, а не їх незмінність. За низької та стабільної інфляції доходи та заощадження українців захищені від знецінення, підприємці можуть здійснювати довгострокові інвестиції у вітчизняну економіку, що сприяє створенню робочих місць. Національний банк забезпечує цінову стабільність, використовуючи інфляційне таргетування та плаваючий обмінний курс гривні. Основним інструментом монетарної політики є облікова ставка [1].

Проведення монетарної політики може здійснюватися за допомогою ринкових та адміністративних інструментів регулювання. При цьому економічно розвинені держави, на відміну від країн, що розвиваються, надають перевагу першому виду інструментів. Адміністративні інструменти спрямовані на обмеження діяльності фінансових установ і мають форму директив та інструкцій від регулятора монетарної політики. Ринкові інструменти впливають на монетарну сферу за допомогою формування певних умов на грошовому ринку та ринку капіталів [2].

Для реалізації монетарної політики Національний банк України застосовує різноманітні економічні засоби та методи регулювання грошово-кредитних відносин. На їх вибір впливають стан економіки, платіжного балансу, фінансових ринків, обсяги міжнародних резервів, наявність зв'язку між інструментами грошово-кредитної політики та реальним сектором економіки, а також визначені пріоритетні цілі НБУ. Крім вибору конкретного інструмента впливу, Нацбанк також визначає його величину, корегує в процесі застосування та доповнює іншими для прискорення очікуваного результату чи корекції отриманого або ж замінює на більш прийнятний.

Монетарна політика Національного банку впроваджується із застосуванням сучасної системи інструментів. Класичний набір інструментів монетарної політики включає процентні ставки, нормативи обов'язкових резервів для банків та операції на відкритому ринку. Облікова ставка — основний інструмент монетарної політики. Інтервенції на валютному ринку є допоміжним інструментом Національного банку.

Для досягнення своїх цілей Національний банк може застосовувати інші інструменти:

- обов'язкові резерви;
- операції РЕПО;
- купівля та продаж державних цінних паперів;
- операції своп [3].

У новому глобальному контексті проблема, полягає в тому, щоб вибрати таку стратегію монетарної та

структурної політики, яка була б здатна згладжувати ризики системних дисбалансів та забезпечувати стійкий та ефективно діючий канал трансмісії заощаджень та інвестицій у економічне зростання та підвищення ефективності реального сектора. На нашу думку, суть стабілізації полягає в тому, щоб за допомогою інструментів монетарної політики знизити рівень інфляції, стабілізувати національну валюту, забезпечити формування фінансових джерел інвестиційних потоків.

У переважній частині досліджень як індикатор монетарної політики розглядається ставка відсотка. Це характерно для робіт, присвячених аналізу як української економіки, і економіки розвинених країн. Автори єдині в тому, що позитивний шок ставки відсотка негативно впливає на економічну активність [4]: внаслідок зростання відсоткової ставки відбувається падіння випуску [5], промисловості [6], споживання, інвестицій та зайнятості. Наприклад, у роботі [7] показано, що в результаті зростання процентної ставки на 1 в.п. відбувається падіння ВВП на 0,2%, скорочення виробництва будівельної галузі на 0,5% та зниження зайнятості на 0,2%. У дослідженні [8] падіння випуску у цьому випадку становить 0,6%.

Переваги та недоліки використання основних інструментів та методів монетарної політики та монетарного регулювання визначені в роботі [2].

Однак, між інструментами монетарної політики іноді відсутня чітка межа. Так, процентна (дисконтна) політика передбачає встановлення ключової ставки та інших процентних ставок за кредитами рефінансування і є тісно пов'язаною з операціями рефінансування, тому процентні ставки мають розглядатися як регулятори, характерні для різних інструментів (рефінансування та депозитні сертифікати) [2].

При розгляді характеру впливу інструментів монетарної політики на будівельний сектор житлової нерухомості доцільним є досвід зарубіжних країн, які вже отримали певні результати монетарного стимулювання економічного зростання.

Будівництво інфраструктури в Китаю, зокрема нових міст для мігрантів із сільської місцевості, зайнятих у виробничому секторі, у комплексі з директивним розподілом кредитних ресурсів та заниженою процентною ставкою спричинило значні дисбаланси: насамперед в частині рівнів заборгованості нефінансових корпорацій та населення, "буму" кредитування, результатом якого стало стрімке зростання цін на нерухомість. Експерти звертають увагу на той факт, що середня вартість квадратного метра в Пекіні наближається до \$9 тис. (що співставно з Нью-Йорком). Медіанна ж ціна об'єкта нерухомості на китайському ринку \$182 тис. (у США медіанна ціна будинку \$258 тис.) і це при тому, що ВВП на душу населення в США у 6,5 разів вищий 175. Загальний борг нефінансових корпорацій та домогосподарств в КНР, за даними McKinsey 176, з 2007р. по 2017р. зріс зі 117% ВВП до 210% ВВП [9, с. 143].

США володіють найпотужнішим монетарним механізмом у світі, що базується на доларі — основному засобі обслуговування світового торгового обороту і основною резервною валютою у світі. Цей механізм активно використовується для підтримки економічно-

Таблиця 1. Переваги та недоліки використання основних інструментів та методів монетарної політики та монетарного регулювання

Переваги	Недоліки
Операції на відкритому ринку	
Мета застосування: найбільш суттєвий вплив на зміну грошової маси та пропозиції грошей	
1. Центральний банк має повний контроль над операціями. 2. Гнучкі і точні, можна застосовувати як великі, так і незначні обсяги операцій. 3. У разі необхідності операції купівлі/продажу цінних паперів можна замінити на протилежні (продажу/купівлі) без будь-яких негативних наслідків.	
Норми обов'язкових резервів	
Мета застосування: для розв'язання довгострокових проблем стабілізації грошового обігу та антиінфляційної боротьби. Впливають на грошовий мультиплікатор. У розвинутих країнах виступають інструментом регулювання кредитної діяльності, а не фондом ліквідності. Використовуються з метою:	
1. Обмеження темпів зростання грошової маси. 2. Вилучення надлишкових коштів із грошової сфери. 3. Регулювання попиту на банківські ресурси.	
1. Впливають на всі банки однаково. 2. Значний вплив на пропозицію грошей.	1. Можливість виникнення проблем із ліквідністю. 2. Навіть незначні зміни норм обов'язкових резервів приводять до значних змін пропозиції грошей.
Рефінансування банків	
Мета застосування: вплив на пропозицію грошей через вплив на обсяг кредитів та грошової маси.	
Виконання центральним банком кредитора останньої інстанції та можливість погашення «фінансової паніки».	Можливість проведення більш ризикової політики комерційним банком з огляду на можливість допомоги.
Депозитні операції центрального банку	
Мета застосування: вплив на пропозицію грошей шляхом розміщення депозитних сертифікатів.	
Абсорбування надлишкової ліквідності та нейтралізація тиску тимчасово вільних коштів банків на валютний ринок.	Проведення депозитних операцій НБУ за високими ставками зменшує стимул до проведення кредитних операцій банками.
Процентна політика	
Мета застосування: вплив на пропозицію грошей через вплив на обсяг кредитів та грошової маси. Пасивне платіжне підвищення облікової ставки може стимулювати приплив капіталів з країн із більш низькою процентною ставкою і стримувати відплив національних капіталів. Знижуючи офіційну ставку, центральний банк розраховує на відплив національних та іноземних капіталів у цілях зменшення активного сальдо платіжного балансу і зниження курсу своєї валюти.	
Сигналізує про наміри Центрального банку щодо майбутньої монетарної політики (експансійної/рестрикційної).	1. Центральний банк може впливати на зміну ставки, проте не може змусити банки здійснювати операції за такими ставками. 2. Якщо дисконтна ставка нижча за ринкові ставки, то банки, які отримали кредити від Центрального банку, можуть їх використовувати для надання кредитів або купівлі цінних паперів за вищими процентними ставками. 3. За умов нижчих процентних ставок, ніж ринкові, обсяг кредитів рефінансування значно зростає.
Валютні інтервенції	
Мета застосування: вплив на курс національної валюти щодо іноземних валют, на загальний попит та пропозицію грошей в Україні. Є доцільним за незначних коливань курсу національної валюти та невірноваженості платіжного балансу	
1. Значний вплив на курс національної валюти	1. Обсяг операцій обмежується розмірами офіційних валютних резервів, тому продаж валюти має чергуватися із купівлею валюти. Країни із хронічним платіжним дефіцитом замість валютних інтервенцій вдаються до валютних обмежень. 2. Можливість виникнення валютних криз.
Управління золотовалютними резервами	
Мета застосування: 1. Покриття дефіциту платіжного балансу країни. 2. Вплив на обмінний курс національної валюти. 3. Вплив на динаміку обсягів грошової маси	
Залежно від розміру золотовалютних резервів можуть проявлятися як переваги, так і недоліки. За умов достатності золотовалютних резервів спостерігається: – забезпечення впевненості в учасників ринку щодо здатності виконання державою своїх зовнішніх зобов'язань; – наявні ліквідні кошти в іноземній валюті можуть бути використані для нейтралізації шоків під час кризових явищ, що забезпечує обмеження впливу факторів зовнішньої вразливості; – підтримання довіри до монетарної політики в частині управління обмінним курсом та грошовими агрегатами; – забезпеченість національної валюти зовнішніми активами; – наявність резерву на випадок надзвичайних подій	
Адміністративні методи валютного регулювання (валютні обмеження)	
Мета застосування: неможливість використання ринкових методів регулювання (наприклад, недостатність золотовалютних резервів)	
1. Мобілізація додаткових валютних ресурсів в інтересах держави. 2. Захист національної економіки від впливу капіталу, а також від експансії іноземного спекулятивного капіталу.	Негативний вплив на міжнародні валютно-фінансові відносини.

Джерело: [2].

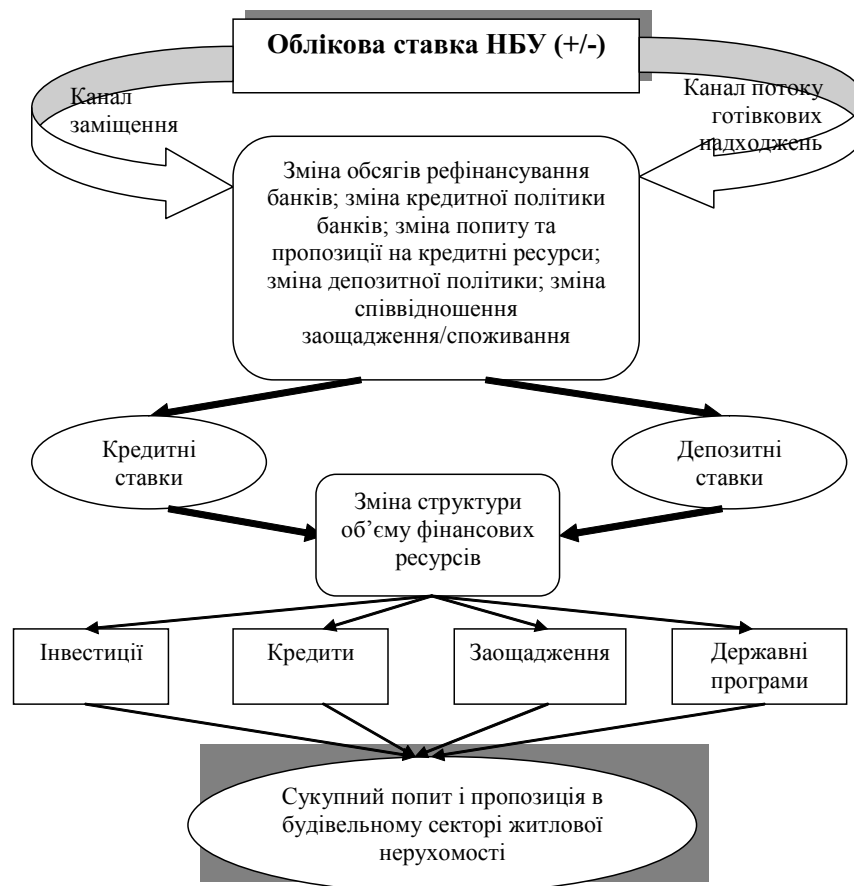

Рис. 1. Монетарний трансмісійний механізм впливу облікової ставки на будівельний сектор житлової нерухомості

Джерело: складено автором.

го зростання і вирішення різнопланових актуальних проблем фінансового і реального секторів економіки.

У зв'язку з фінансовою кризою 2007—2008 рр. і необхідністю якнайшвидшого подолання її наслідків, наприкінці 2008 р. ФРС першою у світі перейшла до стимулювання економіки за допомогою нетрадиційних інструментів грошово-кредитної політики (unconventional policy tools) в умовах, коли можливості традиційного монетарного регулювання у США фактично були вичерпані, оскільки ефективна ставка по федеральних фондах уже практично була нульовою і надалі зменшуватись не могла. Відносна слабкість іпотечного і споживчого кредитування (особливо кредитування під заставу нерухомості) гальмувала зростання споживчих витрат домашніх господарств. Стагнація в секторі будівництва також перешкоджала прискоренню економічного зростання, а падіння цін на житло обумовило масштабні втрати добробуту домогосподарств — зменшення чистої вартості житлової нерухомості порівняно з 2005 р. становило 40%, або \$5 трлн.

Монетарна політика може і повинна використовуватись для відновлення розвитку економіки і стимулювання зростання в країні, але навіть такий потужний монетарний механізм, як у США, не спроможний замінити необхідних дій, пов'язаних з модернізацією реального сектору, розвитком прогресивного виробництва, яке є основним генератором інновацій у сучасній високотехнологічній і висококонкурентній економіці [9, с. 139—140].

Необхідно також звернути увагу на те, що проблема застосування того чи іншого інструмента полягає в правильному визначенні їх впливу через монетарний трансмісійний механізм на кінцеву мету монетарного регулятора, ступеня їх дієвості та ефективності поодиночі чи в комплексі [10].

Трансмісійний механізм монетарної політики являє собою механізм впливу монетарної політики на національну економіку. У сучасному розумінні трансмісійний механізм — це сукупність каналів, якими монетарні імпульси, що генеруються центральним банком, впливають на основні макроекономічні показники, які характеризують основні показники економічної політики держави.

Відсоткова ставка традиційно вважається основним каналом трансмісійного механізму, а її зміна здійснює вплив на вибір економічних агентів в частині споживання та заощадження, що впливає на обсяг фінансових ресурсів, які можуть бути інвестовані або вкладені в будівництво житла.

У каналі відсоткової ставки виділяють два канали: канал заміщення та канал потоку готівкових надходжень. Схематично механізм дії даних каналів і його вплив на будівельний сектор житлової нерухомості можна представити наступним чином (рис. 1).

Таким чином, ми можемо розглядати опосередкований вплив облікової ставки, як інструмента монетарної політики, на будівельний сектор житлової нерухомості з позиції:

Таблиця 2. Зведені показників монетарної політики та будівельного сектору житлової нерухомості

Рік	Середньорічна облікова ставка НБУ, %	Індекс інфляції, %	Обсяги виробленої будівельної продукції (житлові будівлі), млн грн	Індекс цін на будівельно-монтажні роботи (житлові будівлі), %	Індекс цін будівництва (житлові будівлі), %	Індекс цін на житло на первинному ринку, %
2016	17,8	112,4	18012,8	108,3	109,9	102,1
2017	13,2	113,7	23730,0	114,9	115,7	104,4
2018	17,1	109,8	29344,8	119,8	119,3	105,1
2019	16,9	104,1	33208,8	103,9	100,6	107,9
2020	7,1	105,0	29083,6	107,4	109,7	106,1
2021	7,5	110,0	39147,9	119,8	120,4	116,7

Джерело: складено та розраховано автором за даними [11].

1) облікова ставка — фактор цінової нестабільності на ринку будівництва житла;

2) облікова ставка — основний канал монетарного трансмісійного механізму впливу на ринок будівництва житла через економічних агентів в частині структури споживання та заощадження, підтримуючий його через перерозподіл джерел фінансування в рівноважному стані.

Розглянемо дію цього механізму на будівельний сектор житлової нерухомості України. В табл. 2 наведені показники монетарної політики та будівельного сектору житлової нерухомості за 2016—2021 роки. Для аналізу цих показників нами проведено розрахунок середньорічної облікової ставки НБУ тому, що цій показник змінюється неодноразово протягом року.

Аналіз статистичних даних свідчить про опосередкований вплив монетарних інструментів на ринок будівництва житла — зміна облікової ставки НБУ та інфляційні процеси в економіці не завжди негативно впливають на його стан. На нашу думку, саме взаємозв'язок монетарних і податкових важелів нівелює вплив шокових явищ. Дія цього механізму забезпечується проведенням державою узгоджених монетарної та фіскальної політики: з одного боку монетарні інструменти діють на перерозподіл джерел фінансування, з іншого боку — фіскальні здійснюють регулюючий вплив на їх формування.

У світовій практиці залежно від стадії економічного циклу монетарна політика спрямовано стимулювання чи стримування процесів. Стимулююча політика дешевих грошей використовується під час економічного спаду, коли знижується попит на товари та уповільнюється виробництво. Регулятори знижують ключову ставку та закуповують держоблігації, щоб випустити в економіку більше грошей. Так збільшується кредитна та купівельна активність у країні.

Стримуюча (жорстка) монетарна політика використовується у період із надмірною інфляцією — регулятор підвищує ключову ставку, збільшує вимоги по резервах, продає боргові активи, підвищуються також відсотки за вкладками та стає вигідніше інвестувати.

На відміну від стимулюючої та стримуючої монетарної політики нетрадиційна монетарна політика спрямована на кредитне пом'якшення, кількісне пом'якшення та якісне пом'якшення, яке супроводжується розшире-

ною кредитною підтримкою: подовження строків надання кредитів, надання кредитів на беззаставній основі, зниження відсоткових ставок за кредитами.

Ряд досліджень доводить, що експансійна монетарна політика лише підтримує так звані "бульбашки" на ринку нерухомості, тобто нестримний ріст цін, який в кінцевому рахунку веде до рецесії [12]. Серед вітчизняних дослідників дане явище було розглянуто В. Шевчуком, який серед причинно-наслідкових механізмів на ринку нерухомості в

Україні відзначив надмірну пропозицію грошової маси з боку НБУ, недостатню пропозицію на ринку житла та існування "інвестиційних сигналів" певних груп [13]. Автор рекомендує застосування суто фіскального інструменту — прогресивного податку на нерухомість, який має нівелювати монетарні фактори даного зростання. О. Барановський відзначає, що всі спроби подолати бульбашки, які утворилися через наслідок задіяння вільних грошей суто монетарними методами, не мали успіху [14]. Серед причин, автор наводить ті обставини, що центробанки провідних країн, досягнувши успіхів у приборканні інфляції, лібералізували свою монетарну політику.

Аналізую заходи НБУ відносно проведення монетарної політики щодо забезпечення макрофінансової стабільності в умовах війни необхідно звернути увагу на те, що Комітет з монетарної політики НБУ був змушений відмовитися від класичної ортодоксальної монетарної політики, спрямованої на управління інфляційними процесами, таргетування інфляції через процентну ставку, задіявши інші інструменти — це адміністративні обмеження і на валютному ринку, і на роботу банків.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Структурні зміни в секторах економіки обумовлені, окрім грошово-кредитних, технологічними, інституційними і соціальними чинниками, тому регулюючий потенціал монетарної політики повинен використовуватися в межах необхідних системних реакцій. Монетарні чинники можуть діяти прямо; опосередковано через вплив на технології, інститути і соціальну сферу; або ж як передачі зворотного впливу технологій, інститутів і соціальних чинників.

Монетарні механізми та інститути відіграють значну роль в діяльності суб'єктів будівельної галузі — починаючи із забезпечення загальних фундаментальних основ ринкової діяльності, і закінчуючи відсотковими ставками, обмінними курсами і формами інвестиційних платежів і розрахунків. Позитивний ефект дії інструментів державного регулювання процесу розміщення фінансових ресурсів також залежить від координації і взаємозв'язку в сферах бюджетно-податкової та монетарної політики, оскільки податкова та бюджетна політика впливають на між секторальну

структуру чистих заощаджень і фінансову позицію кожного із секторів, в тому числі й будівельного; монетарна політика забезпечує макроекономічну стабільність та збереження реальної вартості фінансових активів, опосередковано впливає на перерозподіл фінансових ресурсів в країні. Тому на сучасному етапі актуальним завданням є розробка узгодженої державної фінансової політики з метою стабілізації національної фінансової системи України як основи відновлення та розвитку будівельного сектору житлової нерухомості.

Література:

1. Монетарна політика. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Мельник Т.В. Інструменти монетарної політики та практика їх застосування національним банком України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Випуск 22. Частина 2. С. 113—119.
3. Інструменти монетарної політики. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools#section-3> (дата звернення: 01.04.2023).
4. Bernanke B.S., Boivin J., Elias P. Measuring the effects of monetary policy: A factor-augmented vector autoregressive (FAVAR) approach. The Quarterly Journal of Economics. 2005. Vol. 120. No. 1. P. 387—422.
5. Bhuiyan R. Monetary transmission mechanisms in a small open economy: a Bayesian structural VAR approach. Canadian Journal of Economics. 2012. Vol. 45. No. 3. P. 1037—1061.
6. Gertler M., Karadi P. Monetary policy surprises, credit costs and economic activity. American Economic Journal: Macroeconomics. 2015. Vol. 7. No. 1. P. 44—76.
7. Bloor C., Matheson T. Analyzing shock transmission in a data-rich environment: a large BVAR for New Zealand. Empirical Economics. 2010. Vol. 39. No. 2. P. 537—558.
8. Cloyne J., Hurtgen P. The Macroeconomic effects of monetary policy: a new measure for the United Kingdom. American Economic Journal: Macroeconomics. 2016. Vol. 8. No. 4. P. 75—102.
9. Посилення значимості монетарної політики в країнах Центральної і Східної Європи у посткризовий період і рекомендації для України. / наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2019. 147 с.
10. Гурська Ю.О., Пайтра Н.Г. Вплив політики національного банку України на грошово-кредитну сферу в умовах режиму інфляційного таргетування. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. Випуск 3 (14). С. 332—336.
11. Економіка України. URL: <https://index.minfin.com.ua> (дата звернення: 01.04.2023).
12. Bordo M.D. Expansionary Monetary Policy Can Create Asset Price Booms. Economic policies for the 21st century. Shadow Open Market Committee, 2012. 7 p.
13. Шевчук В. Передумови та загрози "перегріву" ринку нерухомості та механізми його врегулювання. Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2006. Вип. 11/2006. № 1. С. 118—127.
14. Барановський О.І. Економіка "мильних бульбашок". Економіка і прогнозування. 2008. № 4. С. 45—68.

References:

1. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Monetary policy", available at: <https://bank.gov.ua/ua/monetary> (Accessed 01 April 2023).
2. Mel'nyk, T.V. (2018), "Monetary policy instruments and the practice of their application by the National Bank of Ukraine", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 22, no. 2, pp. 113—119.
3. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Instruments of monetary policy", available at: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools#section-3> (Accessed 01 April 2023).
4. Bernanke, B.S., Boivin, J. and Elias, P. (2005), "Measuring the effects of monetary policy: A factor-augmented vector autoregressive (FAVAR) approach", The Quarterly Journal of Economics, vol. 120, no. 1, pp. 387—422.
5. Bhuiyan, R. (2012), "Monetary transmission mechanisms in a small open economy: a Bayesian structural VAR approach", Canadian Journal of Economics, vol. 45, no. 3, pp. 1037—1061.
6. Gertler, M. and Karadi, P. (2015), "Monetary policy surprises, credit costs and economic activity", American Economic Journal, Macroeconomics, vol. 7, no. 1, pp. 44—76.
7. Bloor, C. and Matheson, T. (2010), "Analyzing shock transmission in a data-rich environment: a large BVAR for New Zealand", Empirical Economics, vol. 39, no. 2, pp. 537—558.
8. Cloyne, J. and Hurtgen, P. (2016), "The Macroeconomic effects of monetary policy: a new measure for the United Kingdom", American Economic Journal: Macroeconomics, vol. 8, no. 4, pp. 75—102.
9. Yurchyshyn, V. (2019), Posylennia znachymosti monetarnoi polityky v krainakh Tsentral'noi i Skhidnoi Yevropy u postkryzovij period i rekomendatsii dlia Ukrainy [Strengthening the importance of monetary policy in the countries of Central and Eastern Europe in the post-crisis period and recommendations for Ukraine], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
10. Hurs'ka, Yu.O. and Pajtra, N.H. (2018), "The influence of the policy of the National Bank of Ukraine on the monetary and credit sphere in the conditions of the inflation targeting regime", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, vol. 3 (14), pp. 332—336.
11. Minfin.com.ua (2023), "Economy of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua> (Accessed 01 April 2023).
12. Bordo, M.D. (2012), Expansionary Monetary Policy Can Create Asset Price Booms, Economic policies for the 21st century, Shadow Open Market Committee.
13. Shevchuk, V. (2006), "Prerequisites and threats of "overheating" of the real estate market and mechanisms for its regulation", Stratehichni priorytety: Naukovo-analitychnyj schokvartal'nyj zbirnyk, vol. 11/2006, no. 1, pp. 118—127.
14. Baranovs'kyj, O.I. (2008), "The economy of "soap bubbles", Ekonomika i prohnouzuvannia, vol. 4, pp. 45—68.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.

УДК 336.71

М. В. Балицька,
к. е. н., асистент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7129-4232>

М. А. Меньшикова,
студентка 2-го курсу магістратури, освітня програма "Фінансові інститути та ризик-менеджмент", Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4005-654X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.171

ВПЛИВ COVID-19 НА РОЗВИТОК РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

М. Balytska,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Insurance, Banking and Risk-Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
М. Menshykova,
2d year Master's student, educational program "Financial institutions and risk management",
Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMPACT OF COVID-19 ON THE DEVELOPMENT OF RISK MANAGEMENT IN THE BANKING SECTOR

У статті досліджено рівень адаптації банківського сектору європейських країн до змін в умовах пандемії COVID-19. Виявлено, що додаткові знання та досвід, який отримали банки під час фінансової кризи 2007—2008 років, забезпечили кращу їх підготовку до кризових ситуацій та гарантували більшу стійкість до їх негативного впливу. Зокрема, більшість банків стали обережніше стосовно кредитування, покращили свої системи ризик-менеджменту, збільшили рівень капіталізації та ліквідності. Це дозволило їм успішно пережити кризу, спричинену пандемією COVID-19, зберігши достатньо високий рівень резервів, сильні позиції капіталу та запобігши відтоку активів клієнтів. Водночас у статті ідентифіковано нові ризики, що виникли в результаті пандемії та оцінено стійкість європейських банків до нових викликів.

The article examines the level of adaptation of the banking sector of European countries to changes in the conditions of the COVID-19 pandemic, which has had a significant impact on the banking sector's risk management practices. The pandemic has created unprecedented levels of uncertainty and volatility, challenging traditional risk management frameworks and forcing banks to adapt quickly to new risks and uncertainties. One of the most significant impacts of the pandemic on risk management in the banking sector has been the need for banks to reassess their risk appetite and tolerance levels. The sudden and dramatic changes in economic conditions, including sharp declines in GDP, significant increases in unemployment, and disruptions to supply chains, have led to a rise in credit, operational, and market risks.

It was found that the additional knowledge and experience that banks gained during the financial crisis of 2007—2008 ensured their better preparation for crises and guaranteed more excellent resistance to their negative impact. In particular, most banks have become more cautious about lending, improved their risk management systems, and increased capitalization and liquidity. This allowed them to successfully weather the crisis caused by the COVID-19 pandemic, maintaining sufficiently high levels of reserves and strong capital positions and preventing the outflow of client assets.

In addition to the changes in risk management frameworks, the pandemic has also accelerated the adoption of digital technologies in banking. With the shift to remote working, banks have had to invest in new technologies to enable employees to work from home and to ensure business continuity. The increased adoption of digital technologies has also created new risks for banks, including cyber risks and the risk of technology failures. As a result, banks have had to invest in new cyber security and technology risk management frameworks to mitigate these risks.

The COVID-19 pandemic has highlighted the importance of effective risk management in the banking sector. European banks were able to quickly adapt their risk management frameworks to the changing risk environment and have been better positioned to weather the storm of the pandemic.

Ключові слова: пандемія, фінансова криза, ризик-менеджмент банку, ризик банківської установи, фінансова стійкість банків.

Key words: pandemic, financial crisis, bank risk management, bank risk, financial stability of banks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Кризові періоди є невід'ємною частиною економічного життя та мають тенденцію повторюватися в майбутньому. Циклічність їх виникнення обумовлена багатьма факторами, такими як внутрішня та зовнішня політика, економічні та політичні кризи, зміни в світовій торгівлі тощо. Кризи, які сталися в минулому, включаючи фінансову кризу 2008 року, мали серйозний вплив на економіку світу та банківський сектор зокрема, і їх наслідки можуть відчуватися довгий час. У зв'язку з цим, роль ризик-менеджменту в банківському секторі стає все важливішою, оскільки він допомагає мінімізувати вплив негативних економічних та фінансових подій на банківські інститути та світову економіку в цілому.

Під час кризи 2008 року було виявлено прогалини у системі ризик-менеджменту банківського сектору. Глобальна пандемія COVID-19, хоча відрізняється від попередніх криз, дала змогу перевірити ефективність заходів, які були впроваджені у банківському секторі. У зв'язку з підвищенням напруженості у світі та макроекономічними наслідками геополітичного шоку, особливої актуальності набуває дослідження ролі ризик-менеджменту в банківському секторі. Ефективне управління ризиками банків допомагає звести до мінімуму потенційні втрати та максимізувати потенційні вигоди, а також допомагає гарантувати готовність подолання потенційних ризиків у майбутньому. З огляду на це, важливим є розгляд оптимальності тих чи інших прийнятих рішень у період глобальної пандемії COVID-19.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню загальних концептів особливостей та розвитку фінансових криз присвятили свої роботи Васильченко З.М., Версаль Н.І., Дробінко Р.Р., Тригуб О.В., Шевчук О.О., питаннями особливостей ризик-менеджменту у банківському секторі займалися Братановіч С., Васильєва Т.А., Грюніг Х., Єпіфанов А.О., Козьменко С.М., Пікус Р.В., Приказюк Н.В., Тарасов М.В., проблематику ризик-менеджменту банківського сектору у

умовах глобальної пандемії COVID-19 займалися Версаль Н.І., Ерастов В.І., Ідзик М., Кіл Е., Міклашевська Є. та інші. Дослідження розвитку ризик-менеджменту в умовах глобальної пандемії майже все ж залишається недостатньо розкритим у вітчизняній літературі у зв'язку із відносною новизною даної тематики. Особливої уваги також потребує аналіз ефективності прийнятих рішень в умовах кризи, викликаній глобальною пандемією COVID-19.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є проаналізувати вплив пандемії COVID-19 на розвиток ризик-менеджменту в банківському секторі та дослідити, як банки адаптували свої ризик-менеджмент практики до нових ризиків та невизначеностей, що виникли в результаті пандемії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час світової глобальної фінансової кризи 2007—2008 років втрати у фінансовому секторі виявились суттєвими, так була виявлена низка ризиків у діяльності банків, у тому числі наявність недосконалостей у системі управління ризиками. Таким чином, негативні наслідки, що несла за собою криза, стали потужним важелем у проведенні необхідних заходів щодо вдосконалення ризик-менеджменту, які включали підвищення вимог до капіталу, посилення стрес-тестування та покращення управління ризиками. Крім того, не менш важливими кроками стали впровадження зобов'язань банків розробляти і впроваджувати стратегії та плани, що ґрунтуються на оцінці ризиків для їх усунення та проведення регулярних внутрішніх аудитів для забезпечення дотримання політик та процедур, пов'язаних із ризиками. Ще одним важливим введенням стало посилення нагляду за діяльністю, у результаті чого банки зобов'язані регулярно звітувати про свою діяльність з управління ризиками перед наглядовими органами та акціонерами. Такі дії дали змогу проводити більш ефективний ризик-менеджмент, тим самим підвищуючи фінансову стійкість банків [2; 7; 8; 13].

Таблиця 1. Ризики у банківських установах в умовах COVID-19

Назва ризику	Прояв ризику	Дії, проведені банківськими установами
Кредитний	Ризик масового неповернення кредитів через підвищення рівня безробіття та закриття підприємств	<ul style="list-style-type: none"> • посилення стандартів кредитування • збільшення резервів на покриття можливих збитків • надання відстрочки платежів за кредитами
Ліквідності	Зростання попиту на ліквідні активи	<ul style="list-style-type: none"> • скорочення обсягів кредитування • підвищення вимог до резервів • посилений контроль за процесом стрес-тестування, моніторинг лімітів та результатів коефіцієнту покриття ліквідності
Ринковий	Різне падіння процентних ставок, підвищення волатильності цінних паперів та валютних цін	<ul style="list-style-type: none"> • посилений контроль за ситуацією на фінансових ринках • проведення моделювання із застосування сценаріїв
Операційний	Підвищення ризиків кібербезпеки, збоїв у внутрішніх системах банку, віддалена робота	<ul style="list-style-type: none"> • посилення технічного забезпечення функціонування установи • тестування та планування альтернативних потужностей для надання послуг • впровадження політик та інструкцій з процесу віддаленої роботи

Джерело: складено автором на основі [4; 6; 11; 12].

Так, стикнувшись із фінансовою кризою, що була викликана пандемією COVID-19, банківський сектор був більш підготованим та фінансово стабільним. Глобальна пандемія безпосередньо призвела до потрясінь в реальному секторі економіки, вплинувши на фінансовий та банківський сектор в тому числі. Обмеження, пов'язані з введенням карантину внесли корективи у роботу підприємств по всьому світу, тим самим знизивши зростання ВВП, скоротивши притік інвестицій та збільшивши портфель проблемних кредитів банків.

Серед особливостей кризи, викликані COVID-19, можна виокремити сильну варіативність її прояву та наслідків залежно від галузі, так медицина та охорона здоров'я помітно зросли та розвиваються значними темпами і надалі, сільське господарство та торгівля майже не втратили темпів зростання, в той час як логістика, туризм та сфера послуг зіткнулись зі значними збитками. Відповідно, не менш важливим для банків виявився диверсифікаційний підхід до відбору клієнтів бізнес-сектору [10].

За рахунок оперативного реагування банківських установ на зовнішні обставини, сильного удару вдалось уникнути (табл. 1).

Банківським установам довелось скоригувати та зменшити апетити до ризику, зосередивши увагу на найбільш важливих: кредитний та ринковий ризики, ризик ліквідності та операційний ризик [3; 9].

Для проведення ефективного ризик-менеджменту банкам довелось досить швидко коригувати стратегії управління ризиками для того, щоб пристосуватись до умов глобальної пандемії COVID-19. Використання інноваційних технологій, використання нових джерел даних та розробка нових моделей ризик-менеджменту допомогли стримати ризики, з якими зіткнулись установи.

Ще однією із визначальних характеристик кризи, зумовленої глобальною пандемією стало широке вико-

ристання інноваційних інструментів, серед яких автоматизація, машинне навчання та поглиблена аналітика для ефективнішого управління портфелем ризиків. Не меншу увагу банківські установи приділили стрес-тестуванню, аналізу сценаріїв та сегментації клієнтів [14; 15].

У подальшому дослідженні більш детально зупинимось на впливі глобальної пандемії COVID-19 на ризик-менеджмент у країнах Європи.

Варто зазначити, що європейський банківський сектор в умовах кризи, спричиненої глобальною пандемією COVID-19 зіткнувся зі схожими ризиками, які були актуальними у періодом глобальної фінансової кризи 2008 року: проблеми ліквідності та платоспроможності, наявність ринкового ризику, ризик непогашення кредитів. В той же час, однією з ключових відмінностей між поточною кризою та кризою 2008 року стала цифровізація. У 2020 році, у зв'язку з поширенням COVID-19, значна частина населення перейшла до віддаленого формату роботи та навчання, що призвело до збільшення попиту на цифрові банківські послуги. Відповідно, банки були змушені адаптуватись до змінених умов та прискорювати процес цифровізації. Це створило нові ризики, пов'язані з кібербезпекою, даними клієнтів та фінансовими технологіями, внаслідок чого банківські установи вимушені переглянути свої стратегії та плани управління ризиками, щоб виявити та знизити ризики, пов'язані з цифровізацією, та забезпечити стійкість банківського сектору у майбутньому [19; 20].

Незважаючи на багато спільних рис між кризовими періодами, все ж рівень фінансової стійкості та стабільності європейського банківського сектору у період пандемії значно відрізняється від ситуації з фінансовою кризою 2008 року. Як відомо, найбільш сильного прояву в період кризи 2008 року набув кредитний ризик, рівень непрацюючих кредитів досяг свого піку та був посилений панікою вкладників, у результаті чого ще дов-

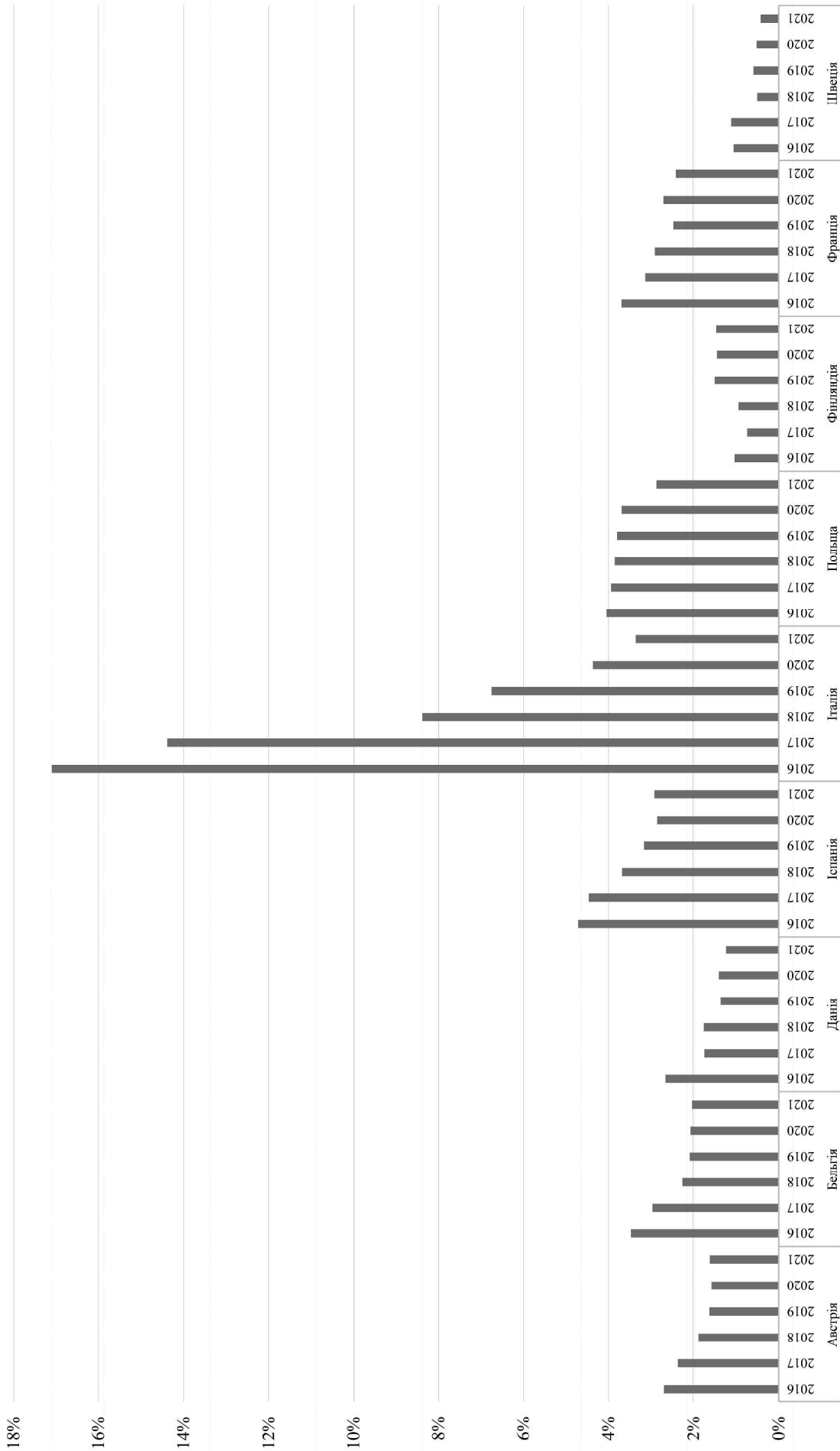

Рис. 1. Непрацюючі кредити за період з 2016 по 2021 роки

Джерело: розраховано та складено автором за даними Міжнародного валютного фонду [17; 18].

гий період часу проводилась реструктуризація кредитів у банківському секторі країн Європи [1; 5].

На противагу цьому періоду, на рис. 1 можна простежити, що відсоток непрацюючих кредитів протягом останніх п'яти років у досліджуваних країнах залишався невисоким та коливався на рівні 2—5% (за винятком Італії).

Так, у період 2019—2020 років підвищення показника не відбувається або зростання виявилось невисоким. Уже у 2021 році простежується нормалізація даного показника та його зниження. Таким чином, можна стверджувати, що оперативні дії, що були проведені керівництвом банків (посилення критеріїв кредитування, що вплинуло на зниження об'ємів кредитування, та запровадження більш строгої політики з приводу управління кредитним ризиком задля зведення до мінімуму потенційних збитків від дефолтів за кредитами, пов'язаними з пандемією), та урядова політика (надання фінансової допомоги з боку держави) допомогли уникнути серйозних наслідків для фінансового сектору досліджуваних країн. Банківські установи у тому числі.

Окремо варто звернути увагу на показник непрацюючих кредитів у Італії у 2016 році, що досяг високих значень у розмірі 17% та значно вирізняється серед інших країн Європи з розвинутою економікою, що можна пояснити високою нестабільністю у банківській системі у заданий період часу через високий рівень проблемних кредитів, брак капіталу та відсутність зростання економіки, що призвело до погіршення ситуації у банківському секторі.

Наразі, дії, що були проведені урядом та регуляторами у відповідь на проблеми у банківському секторі в Італії дали свій результат, стабілізувавши ситуацію.

Найбільш показовою оцінкою ефективності ризик-менеджменту банківського сектору можна назвати комплексну агреговану оцінку, що включає у себе одразу декілька факторів фінансової стабільності. Тому у подальшому дослідженні розраховуємо та проаналізуємо 3 сукупних показники стабільності та ефективності з поправкою на ризик.

Для аналізу були обрані щорічні дані за період з 2016 по 2021 роки у 9 країнах Європи з розвинутою економікою, серед яких Франція, Австрія, Італія, Іспанія, Бельгія, Данія, Швеція, Фінляндія, Польща. За основу було взято комплексну оцінку, розроблену Мікалевською Є. та Кілом К. із використанням MPL оцінки, доопрацьовано та внесено корективи у розрахункову модель та проаналізовано результати проведеного дослідження [16].

При аналізі фінансової стабільності банківських установ часто використовують Z-оцінку стабільності.

Цей метод був розроблений Едвардом Альтманом у 1968 році для оцінки стійкості фінансового стану підприємств, проте успішно застосовується і для оцінки фінансової стійкості банківського сектору. Розрахунок Z-оцінки базується на ряді фінансових показників, таких як капіталізація, прибутковість, рентабельність активів, волатильність доходів тощо. Фактично розрахунок здійснюється на основі кількісної оцінки стандарт-

Таблиця 2. Динаміка Z-оцінки стабільності за період з 2016 по 2021 роки

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Франція	8,16	8,87	9,46	7,89	10,08	10,62
Австрія	4,58	6,27	6,18	6,03	3,93	4,63
Італія	-0,98	1,76	1,46	1,28	0,53	1,42
Іспанія	2,69	2,53	3,02	2,59	0,40	3,07
Бельгія	6,38	7,35	6,50	6,48	4,61	7,24
Данія	6,00	6,38	5,15	4,90	3,63	5,17
Швеція	5,62	5,85	4,48	6,32	5,29	7,26
Фінляндія	1,73	1,54	3,97	1,36	1,36	1,92
Польща	3,01	2,89	2,63	2,63	0,53	1,53

Джерело: розраховано та складено автором за даними Міжнародного валютного фонду та CEIC [17; 18].

Таблиця 3. Динаміка MPL-оцінки за період з 2016 по 2021 роки

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Франція	8,04	8,80	9,34	7,84	9,92	10,52
Австрія	4,65	6,45	6,36	6,21	4,12	5,82
Італія	-1,29	1,66	1,52	1,33	0,50	1,49
Іспанія	3,04	2,71	3,24	2,79	0,42	3,37
Бельгія	6,42	7,47	6,59	6,58	4,68	7,33
Данія	6,27	6,72	5,40	5,12	3,75	5,37
Швеція	5,92	6,16	4,90	6,80	5,71	7,71
Фінляндія	1,87	1,87	4,84	1,52	1,56	2,16
Польща	3,27	3,14	2,90	2,90	0,55	1,50

Джерело: розраховано та складено автором за даними Міжнародного валютного фонду [17; 18].

них відхилень, на які має зменшитися рентабельність активів, перш ніж власний капітал банку буде вичерпаний [16].

1. Z-оцінка стабільності.

Розрахунок здійснюється за формулою:

$$Z - \text{оцінка} = \frac{ROA + CAR}{\sigma ROA} \quad (1),$$

де ROA — рентабельність активів,

CAR — норматив адекватності капіталу,

σROA — стандартне відхилення ROA.

За загальноприйнятими стандартами, Z-оцінка менше 1,8 вказує на високий ризик банкрутства, 1,8—3,0 — на середній ризик, а показник більше 3,0 вважається високим рівнем фінансової стійкості.

Значення показнику значною мірою залежить від мінливості доходів і рівня капіталізації банку, що є перевагою для добре капіталізованих традиційних банків зі стабільною прибутковістю. Відповідно, до проведених розрахунків, можна прослідкувати, що Z-оцінка у досліджуваних країнах майже не зазнала змін з наявними невеликими коливаннями у 2019—2020 роках на початку глобальної пандемії COVID-19 за рахунок панічних настроїв на початку, повернувшись у 2021 році до початкового рівня у Італії, Іспанії, Данії та зриси у Франції, Бельгії, Швеції. У Австрії, Фінляндії та Польщі показник дещо знизився у порівнянні з допандемійним рівнем, однак можна простежити тенденцію до його поступового зростання (табл. 2).

Так, можна стверджувати, що банківський сектор досліджуваних країн є капіталізованим достатньою мірою, що дало змогу подолати нестабільність на ринку.

Наступним показником виступає багатофакторна оцінка ефективності MPL оцінка, що розраховується як

Таблиця 4. Динаміка індексу фінансової стабільності FSI за період з 2016 по 2021 роки

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Франція	0,17	0,18	0,19	0,17	0,21	0,21
Австрія	0,23	0,30	0,30	0,29	0,23	0,26
Італія	-0,03	0,21	0,18	0,17	0,12	0,20
Іспанія	0,24	0,23	0,26	0,24	0,10	0,28
Бельгія	0,29	0,32	0,27	0,27	0,22	0,30
Данія	0,25	0,26	0,22	0,21	0,18	0,23
Швеція	0,29	0,29	0,23	0,30	0,27	0,35
Фінляндія	0,26	0,23	0,27	0,21	0,21	0,27
Польща	0,28	0,27	0,24	0,24	0,12	0,18

Джерело: розраховано та складено автором за даними Міжнародного валютного фонду [17; 18].

сума п'яти показників, важливих для довгострокової стабільності та ефективної діяльності банку: три коефіцієнти ефективності (ROE, C/I та L/A) і два показники стабільності (Z-оцінка і NPL). Автори методики у своїх розрахунках проводили обчислення даного показника з допомогою розбивки даних кожного з факторів на децилі, згодом варіюючи дані за шкалою, що дещо ускладнює модель оцінки [16].

Тому при розрахунку було запропоновано застосування формули із розподіленням факторів на стимулятори та дестимулятори, що значно спрощує розрахунок показника.

2. Багаторівнева оцінка ефективності (MPL Score)

Розрахунок здійснюється за формулою:

$$MPL = ROE + L/A - C/I + Z - \text{оцінка} - NPL \quad (2),$$

де ROE — рентабельність власного капіталу (стимулятор),

L/A — відношення загальної суми кредитів до загальної суми активів (стимулятор),

C/I — відношення операційних витрат до операційних доходів (дестимулятор),

Z-оцінка — оцінка стабільності (стимулятор),

NPL — відношення непрацюючих кредитів до загальної суми кредитів (дестимулятор).

Даний показник вимірює довгострокову ефективність діяльності та стабільність. Чим вищим є даний показник, тим кращою є оцінка ефективної діяльності та стабільності.

Як можна простежити з даних таблиці 3, MPL-оцінка у більшості країн зазнала незначного падіння у 2019—2020 роках, проте уже у 2021 показники почали зростати. Так, у Франції, Іспанії, Бельгії, Швеції даний показник відновився до рівня, що перевищував допандемічний. В основному, ріст оцінки довгострокової ефективності діяльності відбувся за рахунок зростання ROE та підвищенням значень нормативу адекватності капіталу у розрізі. Позитивну динаміку до відновлення можна простежити у Австрії, Італії, Данії, Фінляндії та Польщі.

З наведених розрахунків видно, що MPL-оцінка набула від'ємних значень у Італії у 2016 році, що уже було згадано вище. Глобальна пандемія та викликана нею криза стала новим викликом для банків Італії, що знаходились у процесі відновлення, відтак найнижчі показники за всіма оцінками стабільності можна відслідкувати саме у даній країні.

Останньою розглянено оцінку індексу фінансової стабільності, що розраховується як сума зважених та

нормалізованих показників, що безпосередньо впливають на стабільність банків. Більш демонстративним даний показник виступає за рахунок внесення коректив у розроблену методику [16].

Так, для відображення адекватності капіталу кращим варіантом буде використання показника нормативності капіталу та використання показника відношення суми кредитів до суми депозитів для демонстрації забезпеченості стабільності банківського сектору.

3. Індекс фінансової стабільності (FSI)

Розрахунок здійснюється за формулою:

$$FSI = CAR * 0,2 + ROA * 0,2 + LATA * 0,2 + RCRWA * 0,2 - TLCD * 0,2 \quad (3),$$

де CAR — норматив адекватності капіталу,

ROA — рентабельність активів,

LATA — відношення суми ліквідних активів до суми активів,

RCRWA — відношення регулятивного капіталу до ризикозважених активів,

TLCD — відношення суми кредитів до суми депозитів клієнтів.

Ваги призначені у рівній пропорції, оскільки кожен із показників є важливим для формування фінансової стійкості та включає показники достатності та адекватності капіталу, його ліквідності та прибутковості.

Чим вищим є даний показник, тим кращим є рівень фінансової стабільності, що є позитивним показником для банківського сектору.

Розрахунки індексу фінансової стабільності, наведені у таблиці 4, відображають ту ж саму тенденцію, що і обраховані дві попередні оцінки, можна спостерігати невелике зниження показника у 2019—2020 роках у досліджуваних країнах. Стійкішим, ніж у період до глобальної пандемії, став банківський сектор Франції, Іспанії, Швеції та Фінляндії, позитивну тенденцію у відновленні відображають Австрія, Італія, Бельгія, Данія та Польща. Фінансова стабільність досліджуваних країн Європи виявилась достатньо сильною для подолання нестабільності на ринку, викликаній глобальною пандемією COVID-19.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Знання та досвід, отримані під час фінансової кризи 2007—2008 років, допомогли банкам краще підготуватися до кризових ситуацій та бути більш стійкими до їх впливу. Більшість банків стали обережніше стосовно кредитування, покращили свої системи ризик-менеджменту, збільшили рівень капіталізації та ліквідності, що дозволило більш успішно пережити кризу, спричинену пандемією COVID-19. Незважаючи на значний економічний шок, банки змогли зберегти достатньо високий рівень резервів та сильні позиції капіталу, запобігши відтоку активів клієнтів. До того ж, державна політика багатьох країн допомогла пом'якшити наслідки глобальної пандемії за рахунок фіскального стимулювання, інтервенцій центральних банків та фінансової підтримки населення.

Визначальними характеристиками кризи, зумовленої глобальною пандемією, стали наступні: широке використання інноваційних інструментів, висока варіативність прояву та наслідків залежно від галузі, використання інноваційних технологій та відмінний прояв операційного ризику, що зумовлено розвитком процесу цифровізації банківського сектору.

Глобальна пандемія COVID-19 ще раз наголосила на важливості управління ризиками банківського сектору, зосередивши увагу на стабільності банківських установ, впровадженні посиленого контролю над ризиками і швидкого реагування та дотриманням впроваджених наглядовими органами норм, зокрема, що стосується належної капіталізації та якості портфелів активів банків.

Розвиток ризик-менеджменту у банківському секторі Європи в умовах глобальної пандемії COVID-19 багато в чому був подібний із фінансовою кризою 2008 року за рахунок наявності проблем з кредитним портфелем, ліквідністю та платоспроможністю. До того ж, державне втручання, що здійснювалось для підтримки банківського сектору мало місце в обох випадках.

Однак визначально різним виявився рівень фінансової стабільності банківського сектору. Так, за допомогою проведеного дослідження із застосуванням комплексної агрегованої оцінки із 3 показників — Z-оцінки, MPL-оцінки та індексу фінансової стабільності FSI — було з'ясовано, що банківський сектор розвинутих економік Європи зазнав незначного впливу та зниження показників у 2019—2020 роках, проте уже з 2021 року почав поступове відновлення, у результаті чого можна назвати його капіталізованим достатньою мірою та фінансово стабільним.

Важливо відмітити, що кризу, спричинену глобальною пандемією COVID-19, не можна вважати подоланою досі, оскільки на даний момент часу воєнні дії, що розгортаються в Україні, додають нових загроз фінансовій стабільності банківського сектору як країн Європи, так і всього світу. Обставини, у яких знаходяться банки вкрай непередбачувані та потребують швидкого реагування для подолання.

Література:

1. Васильченко З.М., Тригуб О.В. Банківська система: практикум: навч. посіб за ред. д-ра екон. наук, проф. З.М. Васильченко. Київ: Компринт, 2017. 316 с.
2. Версаль Н.І. Основи банківського менеджменту: практикум. Київ: Фітосоціоцентр, 2013. 184 с.
3. Приказюк Н.В., Лютий І.О., Пікус Р.В., Рожко О.Д. та ін. Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє: монографія. Київ, ФОП Ямчинський О.В., 2019. 416 с.
4. Тарасов М.В., Єпіфанов А.О., Васильєва Т.А., Козьменко С.М. та ін. Управління ризиками банків: монографія. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. 283 с, available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yepifanov_Anatolii/Upravlinnia_ryzykamy_bankiv_Tom_1.pdf
5. Тригуб О.В., Ільченко С.А. Фінансова криза як стимул до консолідації банківської системи. Фінанси України. 2016, №1, с. 145—152, available at: <http://econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1085>
6. Фінансовий ринок: підручник / В. Шелудько. Київ: Знання, 2008. 535 с.
7. Шевчук О.О., Дробінко Р.Р. Цінові бульбашки на фінансовому ринку: ознаки утворення та алгоритми виявлення. Фінансовий простір, 2015, № 3, available at: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15sootbn.pdf>
8. Altunbas Y., Manganelli S., Marques-Ibanez D. Bank risk during the financial crisis: do business models matter? European central bank working paper, Berlin, 2011. 53 p, available at: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb_wp1394.pdf
9. Arroyo J., Chiapolino M., Freiman M., Gabruashvili I., Pancaldi L. A fast-track risk-management transformation to counter the COVID-19 crisis. McKinsey Working Papers, 2020. 13 p, available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/a-fast-track-risk-management-transformation-to-counter-the-covid-19-crisis>
10. Baret S., Celner A., O'Reilly M., Shilling M. COVID-19 potential implications for the banking and capital markets sector. Deloitte Insights, 2020. 20 p, available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/6693_covid-19banking/DI_COVID-19-banking.pdf
11. Greuning H., Bratanovic S. Analyzing Banking Risk. A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management. Fourth edition. World Bank Policy Research Working Paper, 2020. 451p, available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33860/9781464814464.pdf?sequence=2>
12. Harle P., Havas A., Kremer A., Rona D., Samandari H. The future of bank risk management. McKinsey Working Papers, 2020. 32 p, available at: https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/dotcom/client_service/risk/pdfs/the_future_of_bank_risk_management.pdf
13. Jorion P. Risk Management Lessons from the Credit Crisis. Paul Merage School of Business, University of California at Irvine and Pacific Alternative Asset Management Company, 2009. 20 p, available at: <https://merage.uci.edu/~jorion/papers/riskmgtcreditcrisis.pdf>
14. Koulouridi E., Kumar S., Nario L., Pepanides T., Vettori M. Managing and monitoring credit risk after the COVID-19 pandemic. McKinsey Working Papers, 2020. 12 p, available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/managing-and-monitoring-credit-risk-after-the-covid-19-pandemic>
15. McSheaffrey P., Jenkins T., Monteforte M., Gervacio M. Financial risk management for banks: Responding to the challenges presented by COVID-19. KPMF Research Paper, 2020. 6 p, available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2020/04/financial-risk-management-for-banks-responding-to-challenges-presented-by-covid-19.pdf>
16. Miklaszewska E., Kil K, Idzik M. How the COVID-19 Pandemic Affects Bank Risks and Returns: Evidence from EU Members in Central, Eastern, and Northern Europe. Risks, №10, 2021. 25 p, available at: <https://www.mdpi.com/2227-9091/9/10/180>
17. The CEIC Data. Capital adequacy ratio. CEIC, 2023, available at: <https://www.ceicdata.com/en/countries>

18. The IMF Data. Financial Soundness Indicators and Underlying series. The IMF, 2023, available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61404590>

19. Versal N., Erastov E., Balytska M. and Honchar I. Digitalization Index: Case for Banking System. *Statistika: Statistics and Economy Journal*, 2022, Vol. 102 (4), pp. 426—443, available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/statistika-statistics-and-economy-journal-no-42022>

20. Versal N., Erastov V., Balytska M. Is digital 'new normal' or 'challenge' for banks under COVID-19? International Scientific Conference "Contemporary Issues on Business, Management and Economics Engineering" (Vilnius, May 13, 2021 — May 14, 2021), available at: <http://cibmee.vgtu.lt/index.php/verslas/2021/paper/viewFile/608/259>

References:

1. Vasylychenko, Z.M. and Tryhub, O.V. (2017), *Ban-kivs'ka systema: praktykum [Banking system: practicum: education]*, Komprynt, Kyiv, Ukraine.

2. Versal' N.I. (2013), *Osnovy bankivs'koho mene-dzhmentu [Basics of bank management]*, Fitosotsiotsentr, Kyiv, Ukraine.

3. Pryskaziuk, N.V., Liutyj, I.O., Pikus, R.V. and Rozhko, O.D. (2019), *Rynok finansovykh posluh: pohliad u majbutnie: monohrafiia [The financial services market: a look into the future]*, FOP Yamchyns'kyj O.V., Kyiv, Ukraine.

4. Tarasov, M.V., Yepifanov, A.O., Vasyli'eva, T.A. and Koz'menko S.M. (2012), *Upravlinnia ryzykamy bankiv [Risk management of banks]*. DVNZ "UABS NBU", Kyiv, Ukraine, available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yepifanov_Anatolii/Upravlinnia_ryzykamy_bankiv_Tom_1.pdf (Accessed 11 April 2023).

5. Tryhub, O.V. and Il'chenko, S.A. (2016), "The financial crisis as a stimulus to the consolidation of the banking system", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 145—152, available at: <http://econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1085> (Accessed 11 April 2023).

6. Shelud'ko, V. (2008), *Finansovyj rynek [Financial market]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

7. Shevchuk, O.O. and Drobinko, R.R. (2015), "Price bubbles in the financial market: signs of formation and detection algorithms", *Finansovyj prostir*, vol. 3, pp. 175—182, available at: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15sootbn.pdf> (Accessed 11 April 2023).

8. Altunbas, Y., Manganelli, S. and Marques-Ibanez, D. (2011), "Bank risk during the financial crisis: do business models matters?", *European central bank working paper*, available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1394.pdf> (Accessed 11 April 2023).

9. Arroyo, J., Chiapolino, M., Freiman, M., Gabruashvili, I. and Pancaldi, L. (2020), "A fast-track risk-management transformation to counter the COVID-19 crisis", *McKinsey Working Papers*, available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/a-fast-track-risk-management-transformation-to-counter-the-covid-19-crisis> (Accessed 11 April 2023).

10. Baret, S., Celner, A., O'Reilly, M. and Shilling, M. (2020), "COVID-19 potential implications for the banking and capital markets sector", *Deloitte Insights*, available

at: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/6693_covid-19-banking/DI_COVID-19-banking.pdf (Accessed 11 April 2023).

11. Greuning, H. and Bratanovic, S. (2020), "Analyzing Banking Risk. A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management", *World Bank Policy Research Working Paper*, available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33860/9781464814464.pdf?sequence=2> (Accessed 11 April 2023).

12. Harle, P., Havas, A., Kremer, A., Rona, D. and Samandari, H. (2020), "The future of bank risk management", *McKinsey Working Papers*, available at: https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/dotcom/client_service/risk/pdfs/the_future_of_bank_risk_management.pdf (Accessed 11 April 2023).

13. Jorion, P. (2009), "Risk Management Lessons from the Credit Crisis", available at: <https://merage.uci.edu/~jorion/papers/riskmgmtcreditcrisis.pdf> (Accessed 11 April 2023).

14. Koulouridi, E., Kumar, S., Nario, L., Papanides, T. and Vettori, M. (2020), "Managing and monitoring credit risk after the COVID-19 pandemic", *McKinsey Working Papers*, available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/managing-and-monitoring-credit-risk-after-the-covid-19-pandemic> (Accessed 11 April 2023).

15. McSheaffrey, P., Jenkins, T., Monteforte, M. and Gervacio, M. (2020), "Financial risk management for banks: Responding to the challenges presented by COVID-19". *KPMF Research Paper*, available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2020/04/financial-risk-management-for-banks-responding-to-challenges-presented-by-covid-19.pdf> (Accessed 11 April 2023).

16. Miklaszewska, E., Kil, K. and Idzik, M. (2021), "How the COVID-19 Pandemic Affects Bank Risks and Returns: Evidence from EU Members in Central, Eastern, and Northern Europe", *Risks*, vol. 10, 25 p, available at: <https://www.mdpi.com/2227-9091/9/10/180> (Accessed 11 April 2023).

17. The CEIC Data. Capital adequacy ratio. CEIC, 2023, available at: <https://www.ceicdata.com/en/countries> (Accessed 11 April 2023).

18. The IMF Data. Financial Soundness Indicators and Underlying series. The IMF, 2023, available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61404590> (Accessed 11 April 2023).

19. Versal, N., Erastov, E., Balytska, M. and Honchar, I. (2022), "Digitalization Index: Case for Banking System", *Statistika: Statistics and Economy Journal*, Vol. 102(4), pp. 426—443, available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/statistika-statistics-and-economy-journal-no-42022> (Accessed 11 April 2023).

20. Versal, N., Erastov, V. and Balytska, M. (2021), "Is digital 'new normal' or 'challenge' for banks under COVID-19?", International Scientific Conference "Contemporary Issues on Business, Management and Economics Engineering", available at: <http://cibmee.vgtu.lt/index.php/verslas/2021/paper/viewFile/608/259> (Accessed 11 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.

Пань Цзян,
аспірант кафедри управління та адміністрування,
Навчально-науковий інститут "Каразінська школа бізнесу"
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7256-4620>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.179

ГЛОБАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ

Pan Jiang,
Postgraduate student of the Department of Management and Administration,
Karazin Business School, VN Karazin Kharkiv National University

GLOBAL TECHNOLOGICAL TRANSFORMATIONS AND THEIR IMPACT ON INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF TERRITORIES

Досліджено динаміку впровадження цифрових рішень і на цій основі виявлено нарощення темпів оцифрування та значний приріст інвестицій у роботизацію бізнес-процесів, автоматизацію звітності, інтелектуальний аналіз та інші цифрові рішення. Розглянуто глобальні тенденції у сфері цифрової трансформації економіки та суспільства. Виявлено, що прискорене впровадження цифрових технологій на територіальному рівні можливе лише на основі забезпечення готовності бізнесу і суспільства в цілому до цифрових змін шляхом запланованого інтенсивного впровадження цифрових технологій. Відзначено, що сформувати технологічний базис для цифрової перебудови середовища території можливо шляхом формування зрілого сектору пропозиції технологічних рішень, зростання попиту населення на цифрові технології і рівня цифрової грамотності суспільства, що дозволить досягти максимальної віддачі від практичного застосування цифрових технологій. Доведено, що для стимулювання цифрових змін на рівні території як базису забезпечення його інвестиційно-інноваційного розвитку в умовах цифровізації недостатньо створити нові технології і забезпечити їх впровадження, важливим є створення умов для їх застосування шляхом створення цифрових платформ і цифрової інфраструктури, забезпечення безперервного підключення до мережі інтернет і формування цифрового мислення в суспільства.

It is established that the key catalyst for large-scale investment in digital technologies in recent years was the coronavirus pandemic, which led to trade, economic, transport, logistics and social isolation of countries and, accordingly, caused the need to rebuild traditional economic ties. The dynamics of implementation of digital solutions is studied and on this basis the increase in the rate of digitization and a significant increase in investment in the robotization of business processes, reporting automation, intellectual analysis and other digital solutions that determine global trends in digitization of the economy are revealed. Global trends in the field of digital business transformation are considered. It is established that innovation activity undergoes a significant transformation in the conditions of digitalization by expanding the types of innovative resources and entities involved

in the innovation process, which contributes to the activation of innovation activity and reducing the cost of its implementation, improving the quality of innovative products, and maximizing the individual needs of consumers as participants in the innovation process. It is revealed that accelerated implementation of digital technologies is possible only on the basis of ensuring the readiness of business and society as a whole for digital changes through the planned intensive implementation of digital technologies. It is possible to form a technological basis for digital restructuring of the territory's environment by forming a mature sector for offering technological solutions and the possibility of increasing the pace of activity by such entities. It is proved that at the same time, the population's demand for digital technologies and the level of digital literacy of society should grow, which will allow achieving maximum return on the practical application of digital technologies. To stimulate digital changes at the territory level as a basis for ensuring its investment and innovation development in the context of digitalization, it is not enough to create new technologies and ensure their implementation, it is also important to create conditions for their application by increasing digital data, creating digital platforms and digital infrastructure, ensuring continuous connection to the internet and shaping digital thinking in society.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний розвиток, територія, цифровізація, глобальні технологічні трансформації, інноваційне партнерство.

Key words: investment and innovation development, territory, digitalization, global technological transformations, innovative partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні роки зафіксовано нарощення темпів оцифрування економіки та суспільства і ключовим каталізатором широкомасштабних інвестицій у цифрові технології стала пандемія коронавірусу, яка призвела до торговельно-економічної, транспортно-логістичної та соціальної ізоляції країн і відповідно зумовила потребу в перебудові традиційних економічних зв'язків. Наразі як новий імпульс для нарощення інвестицій у цифрові проекти виділяють інфляційні процеси, які зумовлюють впровадження цифрових рішень для оптимізації витрат і пошуку нових джерел підвищення прибутковості бізнесу.

Проведені аналітичними компаніями дослідження у сфері впровадження цифрових рішень бізнесом свідчать про нарощення темпів оцифрування та демонструють значний приріст інвестицій у роботизацію бізнес-процесів, автоматизацію звітності, інтелектуальний аналіз та інші цифрові рішення, які визначають світові тенденції оцифрування економіки.

Згідно з опитуванням Gartner, 84 % генеральних директорів планують збільшити інвестиції в проекти цифрової трансформації. У дослідженні MuleSoft визначено, що 30 % ІТ-керівників вищого рівня розглядають автоматизацію як ключову рушійну силу цифрової трансформації. Оскільки інноваційні інструменти автоматизації та надійні системи ERP і CRM вже перетворюють традиційний бізнес на "розумні" компанії, тому автоматизація бізнес-процесів і операцій продовжить набирати обертів і в подальшому [1]. До 2023 р. 90 % компаній віддадуть пріоритет інвестиціям у цифрові інструменти для розширення фізичних просторів та цифрових і кожна друга компанія отримуватиме понад 40 % доходів від цифрових продуктів та послуг порівняно з кожною третьою у 2020 р. [1, 2]. До 2025 р. 60 % компаній отримають вигоду від застосування екосистемного підходу до автоматизації і використання цифрових

платформ. До 2026 р. 54 % СІО сприятимуть трансформації бізнесу, розширюючи можливості організацій, стійких до цифрових технологій, за допомогою стратегічних технологічних карт та переформування на основі даних [1]. При цьому аналітики прогнозують, що темпи інвестування в цифровізацію складуть до 16,5 % на рік у 2022—2024 рр. порівняно з 15,4 % у 2019—2021 рр., і до кінця 2024 р. складуть 55 % від обсягу інвестицій в інформаційно-комунікаційні технології. За прогнозом IDC прямі інвестиції в цифрову трансформацію протягом 2020—2023 рр. зростатимуть у середньому на 15,5 % щороку і досягнуть 6,8 трлн дол. [3].

З огляду на вище зазначене на сьогодні важливого значення набуває дослідження глобальних технологічних трансформацій, пов'язаних перш за все з цифровізацією, і визначення особливостей впливу даного тренду на інвестиційно-інноваційний розвиток території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню процесів цифровізації і її впливу на трансформацію соціально-економічних систем різних рівнів, у т. ч. і територій, присвячено публікації багатьох вчених, серед яких слід відзначити С. Білу, І. Дегтярьову, В. Дикань, Я. Жаліло, В. Жук, В. Родченка, О. Шевченко та ін. [4-7]. Однак, віддаючи належне науковому здобутку цих вчених, слід зазначити, що залишається недостатньо дослідженим вплив цифровізації на трансформацію соціально-економічної системи територіального рівня і на інвестиційно-інноваційний розвиток території.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою наукової статті є дослідження технологічних змін, викликаних цифровізацією, і їх впливу на інвестиційно-інноваційний розвиток території.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загалом обсяг глобального ринку цифрової трансформації у 2022 р. оцінили у 594,5 млрд дол., а до 2027 р. за прогнозами експертів його обсяг досягне 1548,9 млрд дол. при середньорічному темпі зростання у 21,1 %. При цьому основними гравцями на світовому ринку цифрових рішень стали Microsoft (США), SAP (Німеччина), Baidu (Китай), Adobe Systems (США), Alibaba (Китай), IBM (США), Google (США), Marlabs (США), Salesforce (США), Broadcom (CA Technologies) (США), Equinix (США), Oracle (США), Hewlett Packard Enterprise (США), HCL Technologies (Індія) [8].

Підтвердженням прискорених темпів зростання цифрової економіки є інтенсифікація реалізації проєктів з цифрової трансформації у 2021—2022 рр. Так, у грудні 2021 р. Google Cloud і Kyndryl оголосили про партнерство в аспекті прискорення цифрової трансформації корпоративних клієнтів шляхом розширення можливостей щодо інтеграції даних у "хмарне" середовище і більш ефективного використання локальних цифрових рішень, зокрема бізнес-додатків. Продовжує співпрацю Kyndryl і з компанією Nokia в напрямі автоматизації заводів за допомогою бездротових мереж 5G. У свою чергу, у липні 2022 р. корпорація Microsoft оголосила про підписання контракту з найбільшою австралійською телекомпанією Telstra в аспекті сприяння цифровій трансформації Австралії. Завдяки реалізації даного контракту близько 90 % цифрових додатків компанії Telstra буде інтегровано у хмарне сховище до 2025 р. У травні 2022 р. італійська марка мотоциклів Ducati оголосила про співпрацю з компанією SAP з метою цифровізації ключових бізнес-процесів, пов'язаних із досвідом клієнтів, ланцюгом поставок та інноваціями. Для досягнення цих цілей Ducati використовуватиме рішення RISE with SAP ("трансформація бізнесу як сервіс" (від хмарної IT-інфраструктури до програмного забезпечення та послуг), SAP E-Commerce (управління бізнесом), SAP Integrated Business Planning (гнучке планування ланцюга поставок) [8].

Зростають і обсяги інвестицій у сфері цифровізації державних послуг і електронного урядування. Результати дослідження The global market of Govtech solutions показують, що попит на цифровізацію і розробку Govtech-рішень зростає, а витрати держав на технологічні рішення збільшуються. Так, якщо у 2021 р. такі витрати становили 535,4 млрд дол., то за результатами 2022 р. показник досяг 551,5 млрд дол. У свою чергу, у 2023 р. очікується зростання таких витрат на 6,8 % до 589 млрд дол. При цьому серед ключових напрямів для інвестицій в Govtech-рішення у 2023 р. виділено: гіперавтоматизація (протягом наступних трьох років 75 % урядів матимуть щонайменше три ініціативи з упровадження гіперавтоматизації); модернізація державної IT-інфраструктури для підвищення ефективності роботи; кібербезпека, зокрема підтримка безпеки та довіри громадян у цифровому просторі; цифрові валюти (використання криптовалют дозволить підвищити операційну ефективність та дієвість інструментів боротьби з корупцією); цифрова ідентифікація; технології штучного інтелекту для взаємодії з громадянами [9].

Зацікавлення в даному аспекті викликає глобальне дослідження готовності країн до запровадження елек-

тронного уряду, а саме індекс розвитку електронного урядування, що охоплює оцінювання ступеня охоплення і якості інтернет-послуг, рівня розвитку ІКТ-інфраструктури та людського капіталу. Відповідно до дослідження ООН "E-Government Survey 2020" Україна посіла 69 позицію серед 193 країн. Покращення позиції України в даному рейтингу стало можливим у значній мірі завдяки реалізації ідеї "держава у смартфоні" шляхом створення та запуску застосунку "Дія" (Держава і Я), що надає низку адміністративних послуг онлайн. Традиційно лідирують у даному рейтингу Данія, Південна Корея, Естонія, Фінляндія та Австралія [10].

Слід відзначити і проведене в Україні оцінювання електронного урядування на локальному рівні. Так, у 2020 р. було проведено дослідження індексу місцевої е-демократії, лідерами якого стали Тернопіль (із значенням 75,3), Київ (73,4), Хмельницький (72,5), Івано-Франківськ (70,0), Маріуполь (69,7), Львів (67,8), Луцьк (66,0). Найбільший прогрес в розвитку інструментів е-демократії продемонстрували Тернопіль, Хмельницький та Миколаїв [11].

Невпинно розвивається і IT-індустрія України як драйвер реалізації цифрових інноваційних змін як на рівні держави в цілому, так і окремих регіонів. Якщо у 2013 р. обсяг експорту інформаційно-комунікаційних послуг складав 1477,2 млн дол., то у 2022 р. — 37 12,9 млн дол., з яких 74,1 % — питома вага експорту комп'ютерних послуг [12]. У свою чергу, IT Ukraine Association оцінила валютні надходження від IT-індустрії у 7,34 млрд дол. (на 400 млн дол. більше порівняно з 2021 р. Станом на 1 січня 2023 р. сума податків та зборів до бюджету, сплачених IT-бізнесом, склала 32,2 млрд грн, що на 4,4 млрд грн або на 16 % більше за минулорічний показник. Збільшилась і кількість фізичних осіб підприємців, які є платниками податків за IT-КВЕД [13].

В Україні статистична звітність щодо використання підприємствами інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій включає дані щодо доступу до мережі інтернет, наявності веб-сайту і спектру його функціональних можливостей та чат-боту для спілкування з клієнтами, використання хмарних обчислень та роботехніки підприємствами. Зокрема в даному аспекті цікавою є інформація щодо частки бізнес-суб'єктів, які здійснюють закупівлю послуг хмарних обчислень, що складає 10,2 % у загальній кількості підприємств. При цьому 6,6 % — послуги електронної пошти, 5,5 % — прикладне програмне забезпечення бухгалтерського обліку, 5,3 % — зберігання файлів, 4,6 % — офісне програмне забезпечення, 4,2 % — хостинг баз даних підприємств, 3,5 % — обчислювальна потужність для запуску програмного забезпечення, 2,8 % - програмне забезпечення для управління інформацією про клієнтів [14].

Щодо частки кількості підприємств, що використовують робототехніку, у їх загальній кількості, то її значення складає 2,9 %. При цьому 1,2 % суб'єктів економічної діяльності використовують промислових роботів, а 2,1 % — обслуговуючих роботів. Поряд з цим слід відзначити, що 1,2 % загальної кількості підприємств використовують роботів для спостереження, забезпечення безпеки та контролю, 0,8 % — прибирання або видалення відходів, управління складськими приміщен-

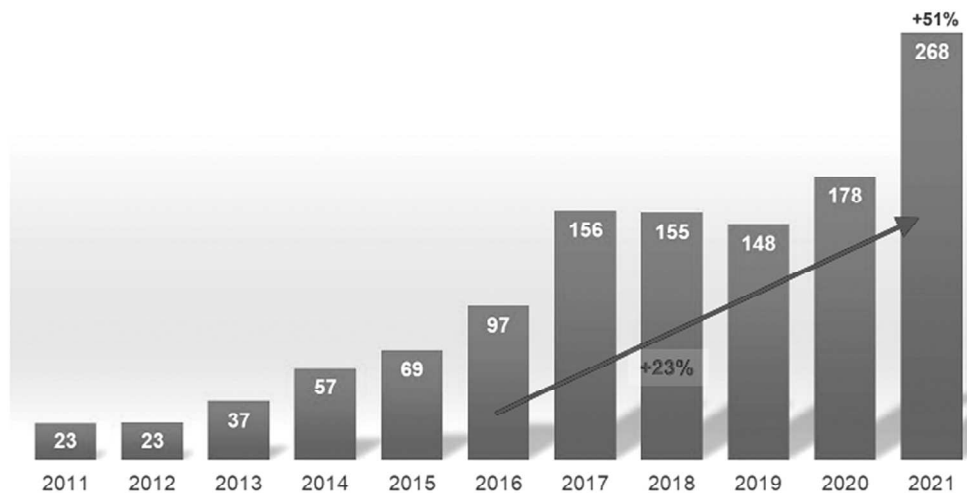

Рис. 1. Динаміка ринку промислових роботів Китаю протягом 2011–2021 рр.

Джерело: [19].

нями і виконання монтажних робіт, 0,7 % — перевезення людей або товарів і виконання будівельних робіт або ремонту пошкоджень, 0,6 % — виконання завдань роботів-продавців (консультантів) [14].

На тлі соціальної ізоляції, зумовленої пандемією коронавірусу, і в подальшому активізації бойових дій на території країни активно розвивалася і електронна торгівля. Як свідчить дослідження Soul Partners і Baker Tilly Україна, обсяг ринку e-commerce в 2020 р. зріс на 41 % та досягнув 4 млрд дол., що становило 8,8 % від загального обсягу роздрібною торгівлі в Україні. У 2021 р. Україна стала 65-м за величиною ринком електронної комерції з доходом в 1,1 млрд дол. (обсяг ринку — понад 4 млрд дол., що становить 2,6 % ВВП країни). Одним із ключових факторів, що впливають на ринок електронної комерції в Україні, визначають нерозвиненість інформаційно-комунікаційних технологій і відповідної інфраструктури. Так, Україна має найнижчий рівень проникнення Інтернету в Європі — 65 % (71,8 % — на початок 2022 р.), серед яких лише 44 % інтернет-користувачів здійснюють покупки онлайн [15].

При цьому за даними 2021 р. найбільшим за обсягом ринком e-commerce у світі залишається Китай із обсяг електронної торгівлі у 2,1 трлн дол., на другому місці США з 1,5 трлн дол. і на третьому Великобританія — з 292,1 млрд дол. Головною платформою для онлайн продажів Китаю є найбільша у світі торгова компанія Alibaba Group, яка керує такими велетнями інтернет-комерції: AliExpress, Alibaba, Taobao, T-Mall та 1688.com [16].

Показового характеру в аспекті цифровізації економіки та суспільства набуває і рівень інвестицій Китаю в цифрові рішення. Так, якщо у 2012 р. обсяг цифрової економіки країни складав 1,62 трлн дол., то у 2021 р. — 6,3 трлн дол., що склало 39,8 % від ВВП країни. У значній мірі це стало можливим завдяки збільшенню інвестицій у розвиток цифрових технологій. У 2020 р. було заплановано спрямувати близько 1,4 трлн дол. на підтримку компаній, що займаються розробкою технологій 5G, штучного інтелекту, безпілотних автомобілів тощо. Такі компанії як Huawei Technologies будуть залучені до встановлення бездротових 5G-мереж, камер

та датчиків, а також до розробки технологій автономного водіння, автоматизованих фабрик та ін. [17].

Вражає обсяг інвестицій Китаю в автоматизацію та роботизацію промисловості. За щільністю впровадження промислових роботів у виробництво країна займає 5-те місце у світі — 322 роботи на 10 тис. працівників промисловості при середньому рівні у світі 141 од. До п'ятірки найбільш автоматизованих країн світу у 2021 р. ввійшли: Південна Корея, Сінгапур, Японія, Німеччина та Китай [18]. Загалом ринок промислових роботів за 2021 р. збільшився на 517 тис. од. (з яких 268,2 тис. од. — впроваджено в Китаї (+51,0 % порівняно з 2020 р. — рис. 1)), досягнувши нового рекорду — 3,5 млн од. (+15,0 %). Для порівняння США було закуплено лише 35 тис. промислових роботів, Південною Кореєю, яка донині була країною з найбільшим рівнем автоматизації, — 31 тис. од., Німеччиною — 23,8 тис. од. За прогнозами експертів до 2030 р. в Китаї буде налічуватися від 3,2 до 4,2 млн промислових роботів, що працюють на виробничих лініях. Дефіцит кваліфікованої робочої сили в обробній промисловості та зростання впровадження концепції Industry 4.0 визначають одними з основних факторів для розгортання промислових роботів та підвищення попиту на них [20].

Поряд із зростанням інвестицій у роботизацію, які у 2022 р. оцінили у 7,2 млрд. дол. відбувається нарощення витрат на "розумні технології" — 12,1 млрд. дол. та технології штучного інтелекту — 6,8 млрд. дол. При цьому в найближчі роки прогнозують суттєве зростання інвестицій у дані напрями технологічних новацій, зокрема у 2023 р. частка інвестицій саме у технології штучного інтелекту має зрости на 4 млрд дол. — до 10,8 млрд дол. [21]. Зростатиме і ринок послуг віртуальної реальності, який згенерує доходи у сумі 7 млрд дол. у 2023 р., що свідчитиме про зростання на 50 % порівняно з 2022 р. (4,7 млрд дол.). Зі зростанням популярності таких послуг 90 % від загального обсягу доходів будуть отримані від продажу комплектів VR-гарнітур, тобто у 2023 р. планується продаж 14 млн од. гарнітур, кожна з яких у середньому коштує 450 дол. Інші доходи будуть згенеровані шляхом витрат на VR-контент — ігри та корпоративні додатки (понад 1 млрд дол.) [22].

Незважаючи на складну макроекономічну ситуацію та численні виклики, які постали як перед світовою економікою в цілому, так і окремими державами, тренд цифровізації набирає обертів. Як свідчать аналітичні дослідження, темпи цифровізації підприємств будуть зростати. Оскільки компанії вбачають значний потенціал застосування цифрових рішень для забезпечення їх сталого розвитку в умовах посилення невизначеності зовнішнього середовища.

Аналітики IDC вказують на наступні глобальні тенденції у сфері цифрової трансформації: формування нового цифрового курсу економіки; підвищення зрілості цифрових організаційних структур та планів розвитку (зростання частки таких компаній з 27 до 75 % у 2023 р.); розвиток цифрових систем управління (до 2023 р. 60 % керівників компаній зі списку Global 2000 в управлінні будуть орієнтуватися не на процес, а результат, формуючи більш гнучкі, інноваційні і емпатичні операційні моделі); масштабніше використання цифрових платформ та розвиток екосистем (до 2025 р. через нестабільності на світовому ринку 75 % керівників буде використовувати цифрові платформи та екосистеми для адаптації стратегії бізнесу до нових ринків, індустрій, екосистем); домінування підходу "digital first" (у 2021 р. 60 % організацій інвестували значні ресурси в формування цифрового досвіду співробітників, трансформуючи досвід між співробітниками і роботодавцями); переосмислення бізнес-моделей (прискорення реалізації інноваційних проєктів і програм цифрової трансформації з метою переосмислення операційних та бізнес-моделей заради отримання чітких результатів); раціональне використання природних ресурсів та цифрова трансформація (більшість компаній зрозуміє важливість комбінування процесів цифровізації зі стратегією раціонального використання ресурсів); цифрова культура (для адаптації компаній в умовах цифрової економіки, в найближчі роки організації сформуєть оптимізовану під цифрову трансформацію корпоративну культуру — клієнтоорієнтовану та з використанням даних); розширення цифрового досвіду (компанії будуть розширювати застосування цифрових технологій, трансформуючи наявні бізнес-процеси заради кращої взаємодії з клієнтами, продуктивності співробітників, стабільності бізнесу; платформи бізнес-інновацій (до 2023 р. 60 % компаній зі списку Global 2000 створюєть власні платформи трансформації бізнесу для підтримки інновацій та розвитку). Саме наявність цифрової бізнес-моделі і успішне використання цифрових платформ будуть визначати успіх компаній та їх конкурентні позиції в умовах цифрової економіки [3].

Найбільш "цифровою" економікою у світі на сьогодні є економіка США, третина якої генерується завдяки застосуванню цифрових технологій. При цьому близько 60 % фінансового сектору США переведено на цифрову основу, що надає останньому статусу лідера світового ринку надання цифрових послуг. Однак, як свідчать прогнози експертів, завдяки поширенню передових технологій, зокрема великих даних, штучного інтелекту та комунікацій 5G уже в найближчі роки позицію цифрового лідера може зайняти Китай, який на сьогодні є другою за величиною цифровою економікою у світі. У 2021 р. було зафіксовано зростання цифрової

економіки Китаю на 16,2 % до 45,5 трлн юанів (6,3 трлн дол.) у 2021 році, що склало 39,8 % ВВП країни. При цьому і надалі прогнозується експоненціальний розвиток цифрової економіки завдяки реалізації Міністерством промисловості та інформаційних технологій п'ятирічного плану (2022-2026) щодо вдосконалення технологій віртуальної реальності і збільшення розміру галузі приблизно на 49 млрд дол. [23].

Отже, під впливом цифрових технологій трансформуються всі сфери життєдіяльності людини і сектори економічної діяльності. Нині існує безліч цифрових рішень, які використовуються як окремим індивідом, так і підприємствами. Цифровізація суспільства створює нові можливості для суб'єктів господарювання, які можуть бути реалізовані через створення та впровадження інновацій у підприємницькому секторі. Цифровізація дозволяє бізнесу створювати високоефективний та конкурентоспроможний продукт із мінімальним використанням ресурсів і застосовувати потенціал цифрових рішень для залучення клієнтів та підвищення їх лояльності і загалом покращення комунікації із споживачами. Інновації в управлінні, виробництві і товарах та послугах є основними драйверами цифрових досягнень у діяльності бізнес-суб'єктів і механізмом їх переходу до цифрової економіки. У свою чергу, впровадження цифрових інновацій у систему державного управління дозволяє підвищити доступність та якість послуг, що надаються громадянам та бізнесу.

Значній трансформації в умовах цифровізації піддається й інноваційна діяльність шляхом розширення видів інноваційних ресурсів та суб'єктів, залучених до інноваційного процесу, що, з одного боку, сприяє активізації інноваційної діяльності і скороченню витрат на її здійснення, підвищенню якості інноваційної продукції, максимальному врахуванню індивідуальних потреб споживачів як учасників інноваційного процесу, а, з іншого — при формуванні інноваційного цифрового середовища необхідно враховувати і зростання ризиків, пов'язаних з інформаційною безпекою і зростанням кіберзалежності, недосконалістю технологій, негативним впливом цифровізації на особистість людини, її інтелектуальні здібності, психологічний стан.

Прискорене впровадження цифрових технологій можливе лише на основі забезпечення готовності бізнесу і суспільства в цілому до цифрових змін шляхом запланованого інтенсивного впровадження цифрових технологій. Оскільки цифрова трансформація для бізнесу означає докорінну зміну способів організації та ведення діяльності, тобто як бізнес-процесів, так і бізнес-моделі. Поряд з цим слід сформувати технологічний базис для цифрової перебудови середовища території можливо шляхом формування зрілого сектору пропозиції технологічних рішень і можливості нарощення темпів діяльності такими суб'єктами. Разом з цим має зростати попит населення на цифрові технології і рівень цифрової грамотності суспільства, що дозволить досягти максимальної віддачі від практичного застосування цифрових технологій. Для стимулювання цифрових змін на рівні території як базису забезпечення його інвестиційно-інноваційного розвитку в умовах цифровізації недостатньо створити нові технології і забезпечити їх впровадження, важливим є і створення умов для їх за-

стосування шляхом нарощення цифрових даних, створення цифрових платформ і цифрової інфраструктури, забезпечення безперервного підключення до мережі інтернет і формування цифрового мислення в суспільства.

ВИСНОВКИ

Дослідження динаміки впровадження цифрових рішень дозволило виявити нарощення темпів оцифрування та значний приріст інвестицій у роботизацію бізнес-процесів, автоматизацію звітності, інтелектуальний аналіз та інші цифрові рішення. Розглянуто глобальні тенденції у сфері цифрової трансформації економіки та суспільства. Виявлено, що прискорене впровадження цифрових технологій на територіальному рівні можливе лише на основі забезпечення готовності бізнесу і суспільства в цілому до цифрових змін шляхом запланованого інтенсивного впровадження цифрових технологій. Відзначено, що сформувавши технологічний базис для цифрової перебудови середовища території можливо шляхом формування зрілого сектору пропозиції технологічних рішень, зростання попиту населення на цифрові технології і рівня цифрової грамотності суспільства, що дозволить досягти максимальної віддачі від практичного застосування цифрових технологій. Доведено, що для стимулювання цифрових змін на рівні території як базису забезпечення його інвестиційно-інноваційного розвитку в умовах цифровізації недостатньо створити нові технології і забезпечити їх впровадження, важливим є і створення умов для їх застосування шляхом створення цифрових платформ і цифрової інфраструктури, забезпечення безперервного підключення до мережі інтернет і формування цифрового мислення в суспільства.

Література:

1. Digital transformation in 2022 and beyond: These are the key trends. zdnet.com: website. URL: <https://www.zdnet.com/article/digital-transformation-in-2022-and-beyond-these-are-the-key-trends/> (last accessed: 20.03.2023).
2. Діджиталізація та цифровізація у 2022 році. newline.tech: веб-сайт. URL: <https://newline.tech/dydzhytalyzasyua-u-cyvrovyzasyua-v-2022/> (дата звернення: 11.12.2022).
3. Топ-10 глобальних прогнозів IDC в сфері цифрової трансформації. metinvest.digital: веб-сайт. URL: <https://metinvest.digital/ua/page/top-10-globalnyh-prognozov-idc-v-sfere-cifrovoj-transformacii?culture=ru> (дата звернення: 11.12.2022).
4. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. К.: НІСД, 2011. 80 с.
5. Дегтярьова І.О. Інструменти інноваційного розвитку регіону: зарубіжний та вітчизняний досвід застосування. Державне управління: теорія та практика. 2010. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
6. Дикань В. В., Єрьоміна М. О., Сторожилова У. Л., Білоус Л. Б. Імплементация концепції Smart City в Україні. Міжнародна транспортна інфраструктура, промислові центри та корпоративна логістика: тези доповідей за матеріалами XV міжнар. наук.-практ. конф. (6—8 червня 2019 р., м. Харків). Харків, 2019. С. 96—97.
7. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Стратегічні пріоритети просторово-економічного розвитку регіонів України. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип. 16. Т. 1. С. 133—145.
8. Digital Transformation Market. marketsandmarkets.com: website. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/> (last accessed: 20.03.2023).
9. Кібербезпека та цифрові валюти — нові тренди у сфері цифровізації. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kiberbezpeka-ta-tsyfrovi-valiuty-novi-trendy-u-sferi-tsyfrovizatsii> (дата звернення: 10.03.2023).
10. Україна піднялася на 13 місце у рейтингу готовності до запровадження електронного уряду. everlegal.ua: веб-сайт. URL: <https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytingu-gotovnosti-do-zaprovadzheniya-elektronnogo-uryadu> (дата звернення: 12.02.2023).
11. Індекс місцевої електронної демократії в Україні. cid.center: веб-сайт. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2021/01/e-dem.pdf> (дата звернення: 25.10.2022).
12. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистика України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.02.2023).
13. Оновлені дані: ІТ — єдина експортна галузь в Україні, що зростає. IT Ukraine Association: веб-сайт. URL: <https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-export-industry-in-ukraine.html> (дата звернення: 25.02.2023).
14. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. Державна служба статистика України: веб-сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2023).
15. Щербак О. Електронна торгівля. Українська та світова практика правового регулювання. uz.ligazakon.ua: веб-сайт. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016163 (дата звернення: 20.02.2023).
16. Китай продовжує лідирувати на світовому ринку e-commerce з обсягом продажів понад \$2 трлн psm7.com: веб-сайт. URL: <https://psm7.com/uk/e-commerce/kitaj-prodolzhaet-lidirovat-na-mirovom-rynke-e-commerce-s-obemom-prodazh-bolee-2-trln.html> (дата звернення: 20.02.2023).
17. Обсяг цифрової економіки Китаю перевищив \$6,3 трлн ukranews.com: веб-сайт. URL: <https://ukranews.com/news/893964-obem-tsifrovoj-ekonomiki-kitaya-prevysil-6-3-trln> (дата звернення: 18.12.2022).
18. China overtakes USA in robot density. International Federation of Robotics: website. URL: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/china-overtakes-usa-in-robot-density> (last accessed: 20.12.2022).
19. World Robotics 2022. International Federation of Robotics: website. URL: https://ifr.org/downloads/press2018/2022_WR_extended_version.pdf (last accessed: 25.12.2022).
20. Global Industrial Robot Market Size will reach USD 75 billion by 2026. statzon.com: website. URL: <https://statzon.com/insights/global-industrial-robot-market> (last accessed: 10.02.2023).

21. Скільки бізнеси вкладають у роботів та ШІ. Інвестиції в автоматизацію у світі — головні цифри. speka.media: веб-сайт. URL: <https://speka.media/yak-biznes-investuvati-u-2023-roboti-si-i-rozumni-technologieyi-9xoo59> (дата звернення: 25.02.2023).

22. Прогнози розвитку галузі TMT у 2023 році. Deloitte: website. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2022/deloitte-tmt-2023-predictions.html> (дата звернення: 17.02.2023).

23. World's 2nd Largest Digital Economy, China Is Expanding Its Digital Realm To Trap Big Data & Surpass The US. eurasiantimes.com: website. URL: <https://eurasianimes.com/2nd-largest-digital-economy-china-is-expanding-its-digital/> (last accessed: 25.02.2023).

References:

1. zdnet.com (2022), "Digital transformation in 2022 and beyond: These are the key trends", available at: <https://www.zdnet.com/article/digital-transformation-in-2022-and-beyond-these-are-the-key-trends/> (Accessed 20.03.2023).

2. newline.tech (2022), "Digitalization and digitalization in 2022", available at: <https://newline.tech/dydzhytalyzacyya-y-cyfrovyzacyya-v-2022/> (Accessed 11.12.2022).

3. metinvest.digital (2020), "IDC's top 10 global digital transformation forecasts", available at: <https://metinvest.digital/ua/page/top-10-globalnyh-prognozov-idc-v-sfere-cifrovoj-transformacii?culture=ru> (Accessed 11.12.2022).

4. Bila, S. O., Zhalilo, Ya. A., Shevchenko, O. V. and Zhuk, V. I. (2011), Innovatsijni pidkhody do rehional'noho rozvytku v Ukraini [Innovative approaches to regional development in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Dehtiar'ova, I.O. (2010), "Tools for innovative development of the region: Foreign and domestic application experience", Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka, vol. 1, available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf> (Accessed 12.12.2022).

6. Dykan, V.V., Yeromina, M.O., Storozhylova, U.L. and Bilous, L.B. (2019), "Implementation of the Smart City concept in Ukraine", Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Mizhnarodna transportna infrastruktura, industrialni tsentry ta korporatyvna lohistyka [Collection of materials of the International scientific and practical conference. International transport infrastructure, industrial centers and Corporate Logistics], Kharkiv, Ukraine, pp. 96-97.

7. Rodchenko, V. B. and Prus, Yu. I. (2020), "Strategic priorities of spatial and economic development of the regions of Ukraine", Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, vol. 16.1, pp. 133—145.

8. marketsandmarkets.com (2023), "Digital Transformation Market", available at: <https://www.marketsandmarkets.com/> (Accessed 20.03.2023).

9. Government portal (2023), "Cybersecurity and digital currencies-new trends in digitalization", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/kiberbezpeka-tatsyvrovi-valiuty-novi-trendy-u-sferi-tsyfrovizatsii> (Accessed 10.03.2023).

10. everlegal.ua (2023), "Ukraine has risen by 13 places in the rating of readiness for the introduction of e-go-

vernment", available at: <https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytingu-gotovnosti-dozaprovdzhennya-elektronnogo-uryadu> (Accessed 12.02.2023).

11. cid.center (2021), "Index of local e-democracy in Ukraine", available at: <https://cid.center/wp-content/uploads/2021/01/e-dem.pdf> (Accessed 25.10.2022).

12. State statistics service of Ukraine (2023), "Economic statistics / foreign economic activity", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 25.02.2023).

13. IT Ukraine Association (2023), "Updated data: IT is the only growing export industry in Ukraine", available at: <https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-export-industry-in-ukraine.html> (Accessed 25.02.2023).

14. State statistics service of Ukraine (2023), "Use of information and communication technologies at enterprises", available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25.02.2023).

15. Shcherbak, O. (2022), "E-commerce. Ukrainian and international practice of Legal Regulation", uz.ligazakon.ua, available at: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016163 (Accessed 20.02.2023).

16. psm7.com (2023), "China continues to lead the global e-commerce market with sales of more than \$2 trillion", available at: <https://psm7.com/uk/e-commerce/kitaj-prodolzhaet-lidirovat-na-mirovom-rynke-e-commerce-s-obemom-prodazh-bolee-2-trln.html> (Accessed 20.02.2023).

17. ukranews.com (2022), "China's digital economy exceeds \$6.3 trillion", available at: <https://ukranews.com/news/893964-obem-tsifrovoj-ekonomiki-kitaya-prevysil-6-3-trln> (Accessed 18.12.2022).

18. International Federation of Robotics (2022), "China overtakes USA in robot density", available at: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/china-overtakes-usa-in-robot-density> (Accessed 20.12.2022).

19. International Federation of Robotics (2022), "World Robotics 2022", available at: https://ifr.org/downloads/press2018/2022_WR_extended_version.pdf (Accessed 25.12.2022).

20. statzon.com (2023), "Global Industrial Robot Market Size will reach USD 75 billion by 2026", available at: <https://statzon.com/insights/global-industrial-robot-market> (Accessed 10.02.2023).

21. speka.media (2023), "How many businesses invest in robots and AI investments in automation in the world-top figures", available at: <https://speka.media/yak-biznes-investuvati-u-2023-roboti-si-i-rozumni-technologieyi-9xoo59> (Accessed 25.02.2023).

22. Deloitte (2023), "TMT industry development forecasts in 2023", available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2022/deloitte-tmt-2023-predictions.html> (Accessed 17.02.2023).

23. eurasiantimes.com (2023), "World's 2nd Largest Digital Economy, China Is Expanding Its Digital Realm To Trap Big Data & Surpass The US", available at: <https://eurasianimes.com/2nd-largest-digital-economy-china-is-expanding-its-digital/> (Accessed 25.02.2023).

Стаття надійшла до редакції 02.04.2023 р.

В. Ю. Степанов,

*д. держ. упр., професор, професор кафедри туристичного бізнесу,
Харківська державна академія культури*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5892-4239>

Л. А. Гаєвська,

*д. держ. упр., професор, професор кафедри національної економіки та публічного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1463-9481>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.186

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

V. Stepanov,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor
of the Department of Tourism Business, Kharkiv State Academy of Culture

L. Gaievska,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of National Economy
and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PECULIARITIES OF THE STATE POLICY FOR COMBATING INTERETHNIC CONFLICTS IN UKRAINE

У статті досліджено особливості державної політики протидії міжнаціональних конфліктів до оголошення воєнного стану в Україні, а також шляхи використання можливостей для їхнього якнайшвидшого вирішення. Показано, що на проблеми міжнаціональних конфліктів в Україні впливає специфіка зовнішніх та внутрішніх впливів, а також численні тактичні та стратегічні недоробки в інформаційній політиці на Сході України. Стаття розкриває конституційно-правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні та захист мов національних меншин через міжнародні договори та прийняті нормативно-правові акти в Україні, зокрема щодо визначення особливостей суспільних відносин щодо забезпечення реалізації прав і свобод особами, які належать до національних меншин (спільнот) України. Автор приходять до висновку, що державна політика протидії міжнаціональним конфліктам може стати регулятором міжнаціональних відносин.

The article examines the peculiarities of state policy of counteracting interethnic conflicts before the declaration of martial law in Ukraine, as well as ways to use opportunities for their early resolution. It is noted that in the current conditions of the globalization process, along with the intensification of interethnic communication, there is an urgent need for interaction between carriers of different cultures. At the same time, the complexity of resolving interethnic conflicts as interaction between carriers of interethnic communication is due to a number of factors. Firstly, there was tension in the internal political situation in the country. Secondly, some factors are related to the protracted processes of interethnic reforms. Thirdly, the prospects for resolving the interethnic conflict are affected by the disagreements that have accumulated between the parties to the conflict. This leads to the conclusion that interethnic conflicts can be used as a driving force for either the development or destruction of society.

It is shown that for a multinational state, any internal interethnic conflict inevitably becomes political in nature. For such conflicts, a certain level of organization is possible, along with mass unrest and separatist actions, as we have seen in the eastern Ukraine.

Considering external influences, it was found that the socio-political conflicts resulted in numerous tactical and strategic shortcomings in information policy. In particular, the weakening of information institutions has led to interethnic conflict between the government and local elites.

The article analyses the constitutional and legal regulation of interethnic relations in Ukraine and the protection of national minority languages through international treaties.

Based on the study, the author concludes that the State policy of combating interethnic conflicts in Ukraine creates favourable conditions for the development of national identity of ethnic minorities. In particular, it promotes interethnic harmony and understanding, ensures stability in the state, increases the level of tolerance and prevents the split of society. Accordingly, the state policy of combating interethnic conflicts can become a regulator of interethnic relations.

Ключові слова: державна політика, міжнаціональний конфлікт, міжнаціональні відносини, мова, суспільство, національні меншини.

Key words: state policy, interethnic conflict, interethnic relations, language, society, national minorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міжнаціональні конфлікти одночасно є і прецедентом, і правовим питанням. Концептуально сторони конфлікту через категорію "національно-етнічні відносини" намагаються увявити себе в ролі "жертви", яку змусили використати право на "самооборону". З цією метою, як правило, по обидва боки розгортається міжнаціональна політика з метою прагнення до національного самовизначення [21, 23].

У сучасних умовах процесу глобалізації, поряд з активізацією комунікації міжнаціональних спілкування, є гостра потреба у взаємодії між носіями різних культур. Зокрема, йдеться про міжнаціональні відносини, що ґрунтуються на таких основних елементах, як спільність мови, релігії, історії тощо [9, 33]. При цьому поняття "міжнаціональні відносини" визначається як "відносини, що складаються в ході взаємодії національних спільностей з приводу реалізації ними своїх інтересів, як безпосередніх, так і корінних, власне національних і загальнонаціональних... Міжнаціональні відносини, як і національні відносини взагалі мають комплексний характер, включаючи в себе економічні, соціальнополітичні, духовні та ідеологічні відносини, що не виключає, однак, їх відносної цілісності" [23].

Прикладом може бути Схід України, на території якої спілкуються мешканці різних національностей. При цьому, серед національних спільнот на території переважає російськомовне населення. Між національними спільнотами іноді виникали взаємні претензії (міжнаціональні конфлікти) щодо збереження своєї мови, культури, релігії та традицій [21, 22, 33].

Складність вирішення міжнаціональних конфліктів, як взаємодія між носіями різних культур, обумовлена низкою чинників. По-перше, з'явилася напруга у внутрішній політичній ситуації в країні. По-друге, деякі фактори пов'язані з процесами міжнаціональних реформ, що затягнулися. По-третє, на перспективи вирішення міжнаціонального конфлікту впливають розбіжності, що накопичилися між зацікавленими сторонами конфлікту.

Відповідно до цього напрошується висновок, що міжнаціональні конфлікти можна використовувати як руййну силу або розвитку, або руйнування суспільства. У зв'язку з цим сучасний політичний стан держави вимагає виваженої державної політики протидії міжнаціональним конфліктам та її правового забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз публікацій щодо міжнаціональних конфліктів дозволяє звернути увагу на наукові праці, в яких висвітлюються міжнаціональний світогляд, спосіб життя, поведінка і звичаї, повага до поглядів і думок іншої за національністю людини, прийняття національних культур. Тобто мова йде про життя етнонаціональних груп людей та міжнаціональну толерантність, що відображають в різнопланових працях Л. Аза, П. Альтер, Н. Гришин, Л. Залановська, О. Картунов, В. Кремень, В. Колісник, І. Кресіна, В. Лукічов, А. Матієнко, О. Маруховська, М. Пірен, А. Пойченко, О. Проценко, В. Речицький, О. Рудакевич, М. Степико В. Трощинський, І. Шевель й ін. [9, 13—18, 20, 22, 25, 26, 29, 31]. У працях науковців було розглянуто загальну проблематику національно-етнічних відносин у культурно-етнічному значенні та існування міжнаціональних конфліктів у межах однієї держави. Деякі вчені, що характеризують етнічні та національні явища та їх характеристики, іноді стверджують, що вони значною мірою взаємно накладаються. Але це не відповідає дійсності [24, 32]. Відповідно до цього теоретичний та практичний стан заявленої тематики вимагає уточнення та продовження пошуку в напрямку подолання міжнаціональних конфліктів в Україні. Зокрема, дуже важливо зрозуміти передумови загострення міжнаціональних конфліктів та опанувати мистецтвом їх управління і врегулювання [14, 16, 25, 26].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою цієї статті є дослідження державної політики протидії міжнаціональним конфліктам напередодні оголошення воєнного стану в Україні, а також шляхи використання можливостей для їхнього якнайшвидшого вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблематику міжнаціональних конфліктів науковці прийшли до висновку, що "вплив національно-етнічних чинників на соціальні процеси не лише не зменшився на сучасному етапі розвитку людства, але й значно зріс. Одночасно, на рівень, зміст, спрямованість і результати спілкування різних національно-етнічних спільнот між собою впливають різноманітні фактори (духовно-культурні, психологічні, економічні, соціальні, політичні). У свою чергу і національно-етнічні (між-етнічні) відносини суттєво впливають на розвиток різноманітних сфер життєдіяльності особи, функціонування інститутів громадянського суспільства та держави..." [20].

Як зазначають науковці, на ґрунті життєдіяльності особи іноді виникають міжнаціональні питання, що можуть переростати в міжнаціональні конфлікти [13, 17, 24, 26]. Як правило, для багатонаціональної держави будь-який внутрішній міжнаціональний конфлікт неминуче набуває політичний характер [20, 22]. Зокрема, не виключається діяльність певної політичної опозиції із використанням "спекуляції мовним питанням, особливо в період передвиборних кампаній..." [20, с. 195]. Для таких конфліктів можливий певний рівень організованості дій поряд із масовими заворушеннями та сепаратистськими виступами, що ми спостерігали на Сході України.

Розглядаючи проблеми міжнаціональних конфліктів в Україні слід враховувати специфіку зовнішніх та внутрішніх впливів. Відзначимо, що за останні роки внутрішньополітичну ситуацію в Україні визначали такі фактори, як інерція суспільно-політичних процесів, що започатковані раніше, спад економічного розвитку, конфлікти між окремими етнічними групами тощо. Усе це негативно відбивалося на комунікації влади та суспільства. При цьому слід враховувати й потужну медіа-інформаційну політику Росії [33].

Щодо державної інформаційної політики, то вона гальмується внутрішніми проблемами. Зокрема, відсутність комплексної стратегії державної інформаційної політики створює проблеми щодо використання наявного медіа-потенціалу та законодавчого забезпечення функціонування міжнаціонального медіа-простору щодо міжнаціональних питань.

Розглядаючи зовнішні впливи слід зауважити, що наслідком міжнаціональних (суспільно-політичних) конфліктів стали численні тактичні та стратегічні недоробки в інформаційній політиці на Сході України. Зокрема, ослаблення інформаційних інститутів спричинило багато міжнаціональних питань у відносинах влади та місцевих еліт.

Загострення міжнаціональних конфліктів, що відбувалися на Сході України за підтримки Російської Федерації напередодні оголошення воєнного стану в Україні, відзначила і керівник Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні Г. Бауманн, а саме: "конфліктна ситуація на території України розпочалася ще в 2013 р., а у 2014 р., після анексії Криму та окупації територій на Сході України, гостро розширилась..." [19, с. 6]. Крім того відзначимо, що з появою нових псевдо державних утворень у 2014 р., Російська Федерація проводила і продовжує проводити політику міжнаціональної агресії

на Сході України та розглядає рух України в бік Заходу як загрозу своїм національним інтересам [19, 21, 33].

Коментуючи ситуацію, що склалася, співдиректор програми зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру Разумкова М. Пашков висловив свою думку. Він відзначив, що "Кремль демонструє явне небажання та неготовність до будь-яких компромісів. Більше того, російська сторона посилює напруженість, даючи зрозуміти, що розмовлятиме з Києвом виключно в ультимативному тоні та з позиції сили. Приклади тому — "гуманітарний" указ В. Путіна про роздачу російських паспортів мешканцям "ДНР-ЛНР", обмеження на постачання нафтопродуктів в Україну, спроби екстрено зібрати Раду безпеки ООН для обговорення українського Закону про мову тощо..." [19, с. 17]. На підтвердження цієї тези, за даними ЗМІ, за 2020 рік російська сторона видала жителям окупованих територій Донбасу 254 тис. російських паспортів [27]. При цьому спецслужби РФ активно використовували найманих Інтернет-агітаторів для пропаганди навколо міжнаціональних конфліктів в Україні [30].

З цього приводу, на думку судді Конституційного Суду України (КСУ) В. П. Колісника, "російське законодавство про спрощене прийняття громадян України до громадянства Російської Федерації, зокрема тих, які постійно проживають на території окремих районів Донецької та Луганської областей, тобто мешкають на окупованій Росією території, та практика масового прийняття громадян України до російського громадянства суперечать пункту 4 Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 року, згідно з яким на території окремих районів Донецької та Луганської областей передбачене "проведення місцевих виборів згідно з українським законодавством". Порушення полягає у тому, що саме таким чином Російська Федерація штучно змінила й продовжує змінювати в бік зменшення кількість українських виборців на окремих частинах української державної території..." [4].

Щодо окупованих територій, то слід зробити наступне зауваження. Після звільнення окупованих територій Донецької і Луганської областей та відновлення Україною повного контролю над державним кордоном, на нашу думку, ще деякий час проведення вільних виборів буде під питанням. Ця думка пояснюється тим, що згідно Рішення КСУ від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017 (абзац одинадцятий підпункту 2.4 пункту 2) вибори "можуть вважатися вільними та демократичними, тобто такими, що проводяться на демократичних засадах та з дотриманням демократичних процедур, лише за умови свободи вираження поглядів, вільного обігу інформації, свободи політичної діяльності, багатопартійності й політичної, ідеологічної та соціально-культурної багатоманітності. Дотримання зазначених умов має передувати голосуванню на виборах... як усталена політична практика, заснована на політичній конкуренції та рівності суб'єктів виборчого процесу й позбавлена загрози переслідування, тиску або інших неправомірних дій щодо таких суб'єктів..." [5]. Тобто буде потрібен деякий час для поновлення на звільнених окупованих територіях "демократичних засадах" з метою "дотримання демократичних процедур".

У науковій дискусії міжнаціональні конфлікти іноді необґрунтовано ототожнюються з міжнаціональними відносинами, які визначаються як "відносини, що складаються в ході взаємодії національних спільнот з приводу реалізації ними своїх інтересів, як безпосередніх, так і корінних, власне національних і загальнонаціональних..." [23]. Підтвердженням позитивної міжнаціональної політики України до інтересів національних меншин є "Рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України..." [3].

У Рішенні КСУ відзначено, що "відповідно до частини третьої статті 10 Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє мовній самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11 Конституції України). Неприпустимість привілеїв чи обмежень, в тому числі і за мовними ознаками, закріплена в частині другій статті 24 Конституції України.

Частина п'ята статті 53 Конституції України містить положення, згідно з яким громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства..." [3].

Наведене підтверджує, що в Україні, на конституційній основі, гарантується право на вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин. Крім того, використання і захист мов національних меншин відповідають як численні вітчизняні законодавчі акти, так і міжнародні договори. Зокрема, слід відзначити "Рішення про Угоду з питань, пов'язаних із відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів". (дата набуття чинності: 17 травня 1996 р.) [8]. Україна, "з метою реалізації Угоди, виходячи з необхідності відновлення історичної справедливості, підтверджуючи згоду взяти на себе зобов'язання щодо захисту законних інтересів депортованих осіб, національних меншин і народів, добровільного повернення в місця їхнього проживання на момент депортації..." [8].

Великого значення набула "Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин" (Страсбург, 1 лютого 1995 року) [2]. Згідно Рамкової конвенції Україна погодилась, що "Захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямків міжнародного співробітництва (ст. 1). Сторони зобов'язуються гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У цьому зв'язку будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється (ст. 4.1). Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину (ст. 5.1)..." [2].

Крім того, для врегулювання міжнаціональних взаємин Україною була підписана "ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ регіональних мов або мов меншин" (Страсбург, 5 листопада 1992 року, дата набуття чинності Хартії в Україні: 01.01.2006). У Хартії відзначено, що "право на використання регіональної мови або мови меншини у приватному та суспільному житті є невід'ємним правом відповідно до принципів, проголошених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права, та відповідно до духу Конвенції Ради Європи про захист прав і основних свобод людини... При цьому, "термін "регіональні мови або мови меншин" означає мови, які: і) традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; та ii) відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави..." [1].

Особливо слід відзначити і той факт, що в 1991 році Україна, як молода держава, серед перших нормативно — правових актів прийняла "Декларацію прав національностей України" [10]. Уперше було задекларовано, що "Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації... Українська держава забезпечує право своїм громадянам вільного користування російською мовою. В регіонах, де компактно проживає кілька національних груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнятна для всього населення даної місцевості..." [10]. На думку науковців, виділення російської мови в національному законодавстві було обумовлено тим, що "російською мовою користується значна частина населення України і в тому числі представники національних меншин..." [20, с. 194].

Якщо розглядати засади конституційного ладу України, то українська мова має ключове значення в згуртуванні громадян України всіх національностей [11]. З цього приводу В. Речицький наголошує: "Що ж стосується мови, на якій функціонує державний апарат, то вона закономірно має бути державною, тобто українською. Адже більшість громадян України говорить саме цією мовою. Підкоряючись більшості, держава тим самим здійснює функцію соціального умиротворення, адже в іншому випадку її політика породжувала б суттєво більше конфліктів, ніж це випливає з аналізу українського культурного контексту..." [29].

На думку українського науковця О. Рудакевича, який розглядав співіснування різних етнокультур та народів, "Нація не може існувати ні без спільної культури (мови, цінностей, звичаїв, міфів, символів тощо), ні без спільного політичного життя громадян. Але основою спільної культури мала б бути мова і культура титульного етносу, збагачена духовними надбаннями інших народів, які населяють країну..." [28].

На цю проблему звернула увагу і Венеціанська Комісія, яка підкреслила, що "використання та захист мов є і залишається в Україні складною та дуже делікатною проблемою, яка неодноразово ставала однією з основних тем у різних виборчих кампаніях і продовжує залишатися предметом дискусії — а іноді і напруженості — в українському суспільстві..." , і що "баланс між regio-

нальною мовою та / або мовою національної меншини та захистом української мови як державної, включаючи специфічну ситуацію російської мови, продовжує залишатися серйозним викликом для влади України..." [12, с.4].

З цього приводу, для реалізації і захисту прав осіб, що належать до національних меншин України та припинення політичних спекуляцій навколо використання мов корінних народів і національних меншин, 13.12.2022 був прийнятий Закон України "Про національні меншини (спільноти) України". Закон, який набирає чинності 01.07.2023 р., ще раз підтвердив правовий статус осіб, які належать до національних меншин (спільнот) як частини українського суспільства. У Законі визначено, що "Законодавство щодо правового статусу осіб, які належать до національних меншин (спільнот), складається з Конституції України, цього Закону, інших законів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору..." [6].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Державна політика протидії міжнаціональним конфліктам в Україні створює сприятливі умови для розвитку національної самобутності етнічних меншин. Зокрема, сприяє міжнаціональній згоді і порозумінню, забезпечує стабільність в державі, підвищує рівень толерантності і запобігає розколу суспільства.

Міжнаціональні конфлікти можуть виникати між етносами під час їх політичного життя, протистояння, боротьби між ними за збереження чи зміну статусу, за контроль над територією, ресурсами, за вплив на органи влади тощо. Це засвідчує соціокультурну замкнутість і низький рівень толерантності серед різних етнічних груп, що вимагає цілеспрямованості мовної інформаційної політики.

Міжнаціональне напруження в Україні може загострюватися через відсутність виваженої, толерантної і послідовної державної мовної політики. Відповідно, державна політика протидії міжнаціональним конфліктам може стати регулятором міжнаціональних відносин.

Аналіз державної політики протидії міжнаціональним конфліктам в Україні вказує на проблемні питання щодо врегулювання мовного законодавства України. Відповідно до цього, завдання державної політики протидії міжнаціональним конфліктам полягає в об'єднанні зусиль державних інституцій, професійних спільнот і громадськості в збереженні та розвитку національного культурно-інформаційного простору, що є питанням для подальших досліджень.

Література:

1. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року. Ратифіковано Законом від 09.12.97 № 703/97-ВР. Дата оновлення: 09.12.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 02.04.2023).

2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. Ратифіковано Законом від 15.05.2003 № 802-IV. Дата оновлення: 15.05.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 02.04.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (дата звернення: 22.03.2023).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 зі змінами, щодо Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Дата оновлення: 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (дата звернення: 02.04.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України "Про вибори народних депутатів України", пункту 3 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі" (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року, № 3-р/2017. Дата оновлення: 21.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (дата звернення: 22.03.2023).

6. Закон України "Про національні меншини (спільноти) України" від 13 грудня 2022 року № 2827-ІХ. Дата оновлення: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

7. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-ІІІ. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

8. Рішення про Угоду з питань, пов'язаних із відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів від 17.05.1996 р. Дата оновлення: 17.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c21#Text (дата звернення: 10.03.2023).

9. Декларація принципів толерантності. Затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. URL: www.religion.in.ua > 9292-deklaraciya-principiv-tolerantnosti-zatverdzen

10. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р. № 1771-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 799.

11. Забезпечення прав корінних народів і національних меншин обговорено на слуханнях Комітету з прав

людини. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/195508.html> (дата звернення: 22.03.2023).

12. Висновок Венеційської комісії щодо положень Закону про освіту від 5 вересня 2017 року, стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов у освіті, прийнятий Венеційською комісією на її 113-му пленарному засіданні (8-9 грудня 2017 року). URL: [auc.org.ua > sites > default > files > sectors > venetsiyska_komisiya](http://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/venetsiyska_komisiya).

13. Альтер П. Нація: проблема визначення. Націоналізм: антологія: упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000. — С. 580—592.

14. Гришина Н.В. Психологія конфлікту: учебник. СПб.: Питер, 2000. 464 с.

15. Залановська Л. І. Аналіз дослідження компонентів міжетнічної толерантності в процесі підготовки фахівців. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія". Мукачево, 2015. Вип. 1 (1). С. 41—48.

16. Картунов О., Кремень В., Маруховська О. Жодний тип суспільства не має імунітету від етнічних домагань. Віче. 1998. № 6. С. 6—12.

17. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин: Пер. з англ. Р. Ткачук; гол. ред. і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. І. Лизогуб. Харків: Центр освіт. ініціатив, 2001. 176 с.

18. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітологічний аналіз: монографія. Київ: Вища школа, 1998. 392 с.

19. Пашков М. Окно возможностей — это скорее локальные и ситуационные компромиссы. Конфликт Москвы и Киева: окно возможностей, сохранение Status Quo или новый виток эскалации: Материалы для Десятой экспертной встречи 18—21 августа 2019 г., Каденаббия, Италия, 2019. С. 16—20. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbass_Italy.pdf

20. Колісник В.П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: монографія. Харків: Фоліо, 2003. 240 с.

21. Лукічов В. Л. Озброєний конфлікт на території України. Хронологія виконання Мінських домовленостей. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pravo-yak-zbroya-2>

22. Матієнко А. В. Вплив міжнаціональних конфліктів на розвиток політичної системи держави. URL: [dSPACE.onu.edu.ua > bitstream > handle > Матієнко](http://dSPACE.onu.edu.ua/bitstream/handle/Матієнко).

23. Міжнаціональні відносини. Терміни і визначення. Політика і час. 1992. № 2. С. 34.

24. Огульчанський Ю. Права людини в Україні на тлі міжетнічних взаємин. Права людини в Україні: Щорічник. 1994. Київ, 1996. С. 49.

25. Пірен М. І. Етнополітичні процеси в сучасній Україні: навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ при Президентіві України, 1999. 206 с.

26. Пойченко А. Конфлікти в громадянському суспільстві. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. пр. Укр. Акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ: Вид-во УАДУ, 2001. 248 с.

27. Паспортизація ОРДЛО застопорилась? Радіо Свобода, 6 жовтня 2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30877563.html>

28. Рудакевич О. Культурні та ідеологічні засади національної моделі конституціоналізму. Віче. 2012. №19. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3326/>

29. Речицький В. Рішення Конституційного Суду України щодо тлумачення статті 10 Конституції України. Російсько-український бюллетень. 2000. № 6—7. С. 139—142.

30. Служба безпеки України, 28 квітня 2020 р. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/7517>

31. Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення. Політичний менеджмент. 2004. № 1. С. 9—20.

32. Симонс-Симонолевич К. Поняття нації: спроба теоретичного пояснення. Націоналізм: антологія: упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000. С. 542.

33. Україна 2019–2020: широкі можливості, суперечливі результати. Центр Разумкова, 2019 р. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-Pidsumki-UKR_ENG.pdf

References:

1. Council of Europe (1995), "The Framework Convention for the Protection of National Minorities", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (Accessed 25 March 2023).

2. Council of Europe (1992), "The European Charter for Regional or Minority Languages", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (Accessed 25 March 2023).

3. Constitutional Court of Ukraine (1999), Decision "On the official interpretation of the provisions of Article 10 of the Constitution of Ukraine on the use of the state language by state authorities, local self-government bodies and its use in the educational process in educational institutions of Ukraine (case on the use of the Ukrainian language) No. 10-rp/99 of December 14", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (Accessed 25 March 2023).

4. Constitutional Court of Ukraine (2019), Decision "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (Accessed 25 March 2023).

5. Constitutional Court of Ukraine (2017), Decision "On Elections of People's Deputies of Ukraine", paragraph 3 of Section II "Final and Transitional Provisions" of the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Elections of People's Deputies of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (Accessed 25 March 2023).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (Accessed 25 March 2023).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny (VVR), vol. 13, p. 65.

8. CIS (1996), "Decision on the Agreement on issues related to the restoration of the rights of deported persons, national minorities and nations", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c21#Text (Accessed 25 March 2023).

9. UNESCO General Conference (1995), "Declaration of Principles on Tolerance", available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml (Accessed 25 March 2023).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), "Declaration of the Rights of Nationalities of Ukraine", Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 53, p. 799.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), "Parliamentary hearings on ensuring the rights of indigenous peoples and national minorities", available at: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/195508.html> (Accessed 25 March 2023).
12. Venice Commission (2017), "Opinion of the Venice Commission at its 113th plenary session (Venice, December 8-9, 2017)", available at: https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-137/veneciyska_komisiya.pdf (Accessed 25 March 2023).
13. Alter, P. (2000), "Nation: the problem of definition", *Natsionalizm: antolohiia [Nationalism: Anthology]*, Smolokyp, Kyiv, Ukraine, pp. 580—592.
14. Hryshyna, N.V. (2000), *Psihologija konflikta [Psychology of Conflict]*, St. Petersburg, Russia.
15. Zalanovska, L.I. (2015), "Analysis of the study of the components of interethnic tolerance in the process of training specialists", *Scientific Bulletin of Mukachevo State University: Collection of scientific papers. Series "Pedagogy and Psychology"*, vol. 1 (1), pp. 41—48.
16. Kartunov, O. Kremen, V. and Marukhovska, O. (1998), "No type of society has immune from ethnic harassment", *Veche*, vol. 6.
17. Kymlichka, V. (2001), *Liberalizm i prava menshyn [Liberalism and minority rights]*, Centre for Educational Initiatives, Kharkiv, Ukraine.
18. Kresina, I. (2006), "Ukrainian national consciousness and contemporary political processes", *Etnopolitohichnyj analiz [Ethnopolitical Analysis]*, Kyiv, Ukraine, pp. 327—352.
19. Pashkov, M. (2019), "The window of opportunity is rather local and situational compromises", *The Moscow-Kyiv conflict: Window of opportunity, preservation of the Status QUO or a new round of escalation? Materials for the Tenth Expert Meeting, Cadenabbia, Italy*. Kyiv, August 18-21, available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbass_Italy.pdf (Accessed 25 March 2023).
20. Kolisnyk, V.P. (2003), *Natsional'no-etnichni vidnosyny v Ukraini: teoretychni zasady ta konstytutsijnopravovi aspekty [National and Ethnic Relations in Ukraine: Theoretical Foundations and Constitutional and Legal Aspects]*, Folio, Kharkiv, Ukraine.
21. Lukichov, V.L. (2020), "Armed conflict on the territory of Ukraine. Chronology of the implementation of Minsk Agreements", available at: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pravo-yak-zbroya-2> (Accessed 25 March 2023).
22. Matiyenko, A.V. (2013), "The impact of ethnic conflicts on the development of the political system of the state", available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/7447> (Accessed 25 March 2023).
23. *Polityka i chas* (1992), "Interethnic Relations. Terms and Definitions", *Polityka i chas*, vol. 2, pp. 34.
24. Ohulchanskyi, Yu. (1996), "Human rights in Ukraine against the background of interethnic relations", *Prava liudyny v Ukraini: Schorichnyk. 1994 [Human rights in Ukraine: Yearbook. 1994]*, Pravo, Kyiv, Ukraine.
25. Piren, M. (1999), *Etnopolitychni protsesy v suchasniy Ukraini [Ethnopolitical Processes in Modern Ukraine]*, Kyiv, Ukraine.
26. Poichenko, A. (2001), "Conflicts in Civil Society", *Formuvannia hromadians'koho suspil'stva v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy [Formation of Civil Society in Ukraine: Status, Problems, Prospects]*, Prospects, Kyiv, Ukraine.
27. Radio Svoboda (2020), "Has the passportization of the SADLR stalled?", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/30877563.html> (Accessed 25 March 2023).
28. Rudakevych, O. (2012), "Cultural and ideological foundations of the national model of constitutionalism", *Veche*, vol. 19, available at: <https://veche.kiev.ua> (Accessed 25 March 2023).
29. Rechyskyi, V. (2000), "Decision of the Constitutional Court of Ukraine on the interpretation of Article 10 of the Constitution of Ukraine", *Russian-Ukrainian Bulletin*, vol. 6—7, pp. 139—142.
30. Security Service of Ukraine (2020), available at: <https://www.ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/7517#.EWj9alKr.dpbs> (Accessed 25 March 2023).
31. Stepyko, M. (2004), "Ukrainian political nation: problems of formation", *Political management*, vol. 1, pp. 9—20.
32. Symons-Symonolevych, K. (2000), "The Concept of the Nation: Attempt at the Theoretical Explanation", *Natsionalizm: antolohiia [Nationalism: Anthology]*, Smolokyp, Kyiv, Ukraine.
33. Tsentrazumkova (2019), "Ukraine 2019-2020: great opportunities, contradictory results", available at: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-Pidsumki-UKR_ENG.pdf (Accessed 25 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.03.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 351.9

*І. Г. Сурай,**д. держ. упр., професор, професор кафедри управління та бізнес-адміністрування,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4377-2724>**В. В. Книш,**д. ю. н., доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного
права, Навчально-науковий Юридичний інститут Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2508-1666>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.193

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

I. Suray,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department
of Management and Business Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

V. Knysh,

Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional, International
and Administrative Law, Educational and Scientific Law Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

INSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF THE REPRESENTATION OF UKRAINE AT THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

У статті досліджено інституційно-правові основи представництва України у Європейському суді з прав людини щодо розгляду справ, учасником яких є Україна. Враховуючи правові основи регулювання відносин між Уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини і Європейським судом з прав людини виділено три основні напрями представництва України в Європейському суді з прав людини: підготовка та подання справи до Європейського суду з прав людини, розгляд заяви Європейським судом з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини. Розглянуто особливості представництва України у Європейському суді з прав людини на кожному з виокремлених напрямів. Виявлено такі проблемні моменти: відсутність ефективного використання Уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини процедури дружнього врегулювання та односторонньої декларації; невиконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Запропоновано утворити постійно діючий комітет Верховної Ради України щодо координації та контролю діяльності органів влади, відповідальних за виконання судових рішень Європейського суду з прав людини. Здійснено аналіз інституційно-правових основ представництва України у Європейському суді з прав людини. У статті досягнуто вирішення таких завдань: здійснено аналіз ключових внутрішньодержавних та міжнародних нормативно-правових актів, які становлять інституційно-правову основу представництва України у Європейському суді з прав людини; виокремлено основні напрямки представництва України в Європейському суді з прав людини та проаналізовано їх основні змістові характеристики; виявлено проблемні моменти в інституційно-правовому забезпеченні представництва України у Європейському суді з прав людини. Визначено перспективи дослідження інституційно-правових основ представництва України у Європейському суді з прав людини для налагодження ефективної співпраці у забезпеченні захисту прав людини і засадничих свобод, збалансуванні інтересів держави як порушника та захисника основних прав людини.

The article examines the institutional and legal foundations of the representation of Ukraine at the European Court of Human Rights regarding the consideration of cases in which Ukraine is a party. Institutional representation of Ukraine at the European Court of Human Rights is provided by the European Court of Human Rights Commissioner, who is the Deputy Minister of Justice of Ukraine. The activities of the European Court of Human Rights Commissioner are ensured by the Secretariat, which is a structural subdivision of the Ministry of Justice of Ukraine with the rights of a department headed by the head of the Secretariat. Representation of Ukraine at the European Court of Human Rights can also be carried out by the Minister of Justice of Ukraine. The legal basis of Ukraine's representation at the European Court of Human Rights is international and domestic legal acts. Taking into account the legal basis for the regulation of relations between the Commissioner for the Affairs of the European Court of Human Rights and the European Court of Human Rights, three main areas of representation of Ukraine at the European Court of Human Rights are highlighted: preparation and submission of the case to the European Court of Human Rights, consideration of the application by the European Court of Human Rights human rights and implementation of decisions of the European Court of Human Rights. The specifics of Ukraine's representation at the European Court of Human Rights in each of the areas identified are considered. The amicable settlement procedure was considered as a quick and effective way to protect human rights. The Commissioner assessed cases for violations of the terms of the Convention and developed a friendly settlement procedure at the national level both with and without the mediation of the European Court of Human Rights and practical application. the results of such an analysis to initiate consideration of typical cases under the procedure of friendly settlement or unilateral declarations will significantly reduce the number of decisions in which the fact of Ukraine's violation of human rights is stated and will contribute to Ukraine's European integration. The following problematic points were identified: the lack of effective use by the Commissioner of the European Court of Human Rights of the procedure of friendly settlement and unilateral declaration; Ukraine's failure to comply with decisions of the European Court of Human Rights. It is proposed to form a permanent committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on coordination and control of the activities of the authorities responsible for the execution of the judgments of the European Court of Human Rights.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління, інституційно-правові основи, нормативно-правові акти, функції, функції координації, представництво України, права людини, основоположні свободи, Європейський суд з прав людини, рішення Європейського суду з прав людини, виконання рішень Європейського суду з прав людини, Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Комітет міністрів Ради Європи.

Keywords: state administration, mechanisms of state administration, institutional and legal foundations, regulatory and legal acts, functions, functions of coordination, representation of Ukraine, human rights, fundamental freedoms, European Court of Human Rights, decisions of the European Court of Human Rights, implementation of decisions of the European of the Court of Human Rights, Commissioner of the European Court of Human Rights, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Committee of Ministers of the Council of Europe.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження інституційно-правових основ представництва України у Європейському суді з прав людини необхідне для налагодження ефективної співпраці у забезпеченні захисту прав людини і засадничих свобод, збалансуванні інтересів держави як порушника та за-

хисника основних прав людини. Виявлення та усунення недоліків на щодо регулювання відносин між Україною та Європейським судом з прав людини щодо розгляду справ учасником яких є України позитивно вплине на підвищення рівня захисту прав людини та зменшення кількості справ проти України.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Різні державно-управлінські аспекти представництва України у Європейському суді з прав людини досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці. Зокрема, М. Буроменський, І.В. Караман, В.В. Козіна, Б.С. Мука та ін. зосередились на аналізі підготовки та звернення до Європейського суду з прав людини, Т.О. Анцупова, С.К. Бурма, В.Г. Буткевич, Б. Гроновська, Д.Л. Давиденко та ін. розглядають означені відносини в контексті процедури дружнього врегулювання спору; Б.В. Бабін, С.В. Ківалов, О.Б. Комарницька, М.Є. Короткевич, Н.І. Севостьянова та ін. ведуть дослідження в контексті підвищення ефективності виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз інституційно-правових основ представництва України у Європейському суді з прав людини. Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання: проаналізувати ключові внутрішньодержавні та міжнародні нормативно-правові акти, які становлять інституційно-правову основу представництва України у Європейському суді з прав людини; виокремити основні напрямки представництва України в Європейському суді з прав людини та розглянути їх; виявити проблемні моменти в інституційно-правовому забезпеченні представництва України у Європейському суді з прав людини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Правову основу представництва України у Європейському суді з прав людини складають міжнародні та внутрішньодержавні нормативно-правові акти. До міжнародних документів з цього питання слід віднести: Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [1]; Протоколи до Конвенції, ратифіковані Україною; Регламенті Європейського суду з прав людини (редакція від 01 січня 2003 року) [2]; Статуті Ради Європи від 05 травня 1949 р. [3] Основним внутрішньодержавним нормативно-правовим актом в Україні щодо взаємовідносин з Європейським судом з прав людини є Законом України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. [4] та низка підзаконних нормативно-правових актів прийнятих для забезпечення виконання положень закону.

Представництво України в Європейському суді з прав людини як інституції забезпечує Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (далі — Уповноважений), який за посадою є заступником міністра юстиції України. Діяльність Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини забезпечується Секретаріатом, що є структурним підрозділом Мініюсту України з правами департаменту, який очолює керівник Секретаріату. Слід зауважити, що представництво України в Європейському суді з прав людини також може здійснюватися Міністром юстиції України [5, п. 3].

Для здійснення функцій щодо виконання рішень Суду законодавець надає Уповноваженому такі правові інструменти: право отримувати від органів, які є відпові-

дальними за виконання додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у Рішенні, інформацію про хід і наслідки виконання таких заходів, а також право вносити Прем'єр-міністрові України подання щодо забезпечення виконання додаткових заходів індивідуального характеру. Правову основу інституту Уповноваженого визначає Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 "Про заходи щодо реалізації Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [5].

Враховуючи правові основи регулювання відносин між Уповноваженим і Європейським судом з прав людини можна виділити три основні напрямки представництва України в Європейському суді з прав людини: підготовка та подання справи до Європейського суду з прав людини, розгляд заяви Європейським судом з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини. Розглянемо більш детально кожен з напрямків.

1. Підготовка та подання заяви до Європейського суду з прав людини. До основних завдань Уповноваженого належить здійснення представництва України в Європейському суді з прав людини під час розгляду справ за заявами України стосовно порушення Конвенції іншими Договірними Сторонами, а також як третьої сторони під час розгляду справ за заявами громадян України або юридичних осіб — резидентів України проти інших Договірних Сторін. Уповноважений координує роботу, пов'язану з підготовкою матеріалів для розгляду справ у суді [5]. Яскравим прикладом діяльності Уповноваженого щодо здійснення представництва України в Європейському суді з прав людини під час розгляду справ за заявами України стосовно порушення Конвенції іншими Договірними Сторонами є підготовка звернень до Європейського суду з прав людини з міждержавними заявами проти уряду російської федерації у зв'язку з збройною агресією останньої проти України з лютого 2014 року.

Зокрема, міждержавні заяви охоплюють скарги Уряду України на порушення прав людини, гарантованих статтями 2 (Право на життя), 3 (Заборона катування), 5 (Право на свободу та особисту недоторканість), 6 (Право на справедливий суд), 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя), 9 (Свобода думки, совісті і релігії), 10 (Свобода вираження поглядів), 11 (Свобода зібрань та об'єднання) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), статті 14 (Заборона дискримінації) Конвенції у поєднанні зі статтями 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11 Конвенції, статті 18 (Межі застосування обмежень прав), 38 (Розгляд справи) у поєднанні зі статтею 6 Конвенції та статтями 1 (Захист права власності), 2 (Право на освіту) та 3 (Право на вільні вибори) Першого протоколу до Конвенції, статтею 2 (Свобода пересування) Четвертого протоколу до Конвенції, статтею 1 (Загальна заборона дискримінації) Дванадцятого протоколу до Конвенції. Станом на 21.02.2023 у провадженні ЄСПЛ перебуває 4 міждержавні справи України, а саме: "Україна проти Росії (щодо Криму)" за заявами № № 20958/14 та 38334/18; "Україна та Нідерланди проти Росії" за заявами

№ № 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22, яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення росії; "Україна проти Росії (VIII)" за заявою № 55855/18 щодо захоплених моряків; "Україна проти Росії (IX)" за заявою № 10691/21 щодо вбивств опонентів російської федерації [6].

Зауважимо, що залежно від завдань, які виконує Уповноважений, визначається його статус: у справах за зверненням України стосовно порушення Конвенції іншими Договірними сторонами Уповноважений є представником заявника (позивача); у справах про порушення Україною положень Конвенції — представником відповідача; у справі за заявами громадян України або юридичних осіб-резидентів України проти інших Договірних Сторін — третьою стороною.

2. Розгляд заяви Європейським судом з прав людини. Суд розглядає справу разом із представниками сторін і за необхідності проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови [1]. Управління процесом із забезпечення та здійснення представництва у конкретній справі належить до компетенції Уповноваженого, який, відповідно до покладених завдань: координує роботу з підготовки пропозицій з організаційно-правових, процедурних та інших питань, пов'язаних із забезпеченням представництва України в Європейському суді з прав людини; виступає доповідачем під час розгляду в Європейському суді з прав людини справ щодо порушення Конвенції та/або організовує залучення з цією метою представників відповідних органів державної влади, юридичних радників, у тому числі іноземних [5]. Згідно зі ст. 35 Регламенту Європейського суду з прав людини, уповноважені особи можуть отримувати допомогу адвокатів чи консультантів. У процесі розгляду справи уповноважена особа: подає зауваження в письмовій формі чи інші документи; клопотання; надає достатню інформацію, необхідну для встановлення особи свідків, експертів чи інших осіб, які підлягають виклику, а також їхні адреси; ставить запитання уповноваженим особам, адвокатам чи радникам сторін, заявникові, свідкам та експертам, а також будь-якій іншій особі, присутній на засіданні делегації з розслідування, та відповідає на поставлені йому запитання [2].

Проаналізувавши ряд рішень Європейського суду з прав людини винесеними проти України, можна виокремити два ключові способи здійснення представництва інтересів України в Європейському суді з прав людини:

— одноособове представництво, в переважній більшості справ, для прикладу рішення у справі "Кузьміна проти України" (заява № 11984/06) від 16 червня 2016 року [7], Уряд України на останніх етапах провадження представляла виконувач обов'язків Уповноваженого пані О. Давидчук.

— колективне представництво, в незначній кількості справ, для прикладу рішення у справі "Бучинська проти України" (заява № 35493/10) від 30 квітня 2015 року [8], Уряд України представляли представники Уповноваженого Н. Кульчицький та О. Давидчук.

Слід звернути увагу, що під час розгляду справи Європейським судом з прав людини на будь-якій стадії провадження може бути застосована процедура дружнього врегулювання та одностороння декларація. На Уповноваженого, відповідно до його завдань, покладено обов'язок, вживати на національному рівні заходи для запобігання констатації Європейським судом з прав людини порушення Конвенції, з власної або ініціативи заявника проводити переговори про укладення угоди про дружнє врегулювання, у разі потреби узгоджувати на міжвідомчому рівні умови врегулювання спору, укладати угоду про дружнє врегулювання спору [5]. Уповноважений може подати до суду односторонню декларацію, у випадку, коли інша Договірна сторона відхилила пропозицію дружнього врегулювання. За виняткових обставин декларація може бути подана за відсутності попередніх намагань досягти дружнього врегулювання [5].

Застосування процедури дружнього врегулювання та односторонніх декларацій заохочується міжнародними конференціям держав-учасниць Конвенції, зокрема: відповідно до п. 7 Інтерлакенської декларації, держав-учасників закликають до прийняття дружнього врегулювання і подання односторонніх декларацій [9], У п. Е.1 Ізмірської декларації викладена пропозиція державам-учасницям приділяти пріоритетну увагу вирішенню типових випадків шляхом дружніх урегулювань або односторонніх декларацій [10] та у п. 9 Брюсельської декларації вказано на необхідність приділяти пріоритетну увагу альтернативним способам судових процесів, таких як дружнє врегулювання та односторонні декларації [11].

Досліджуючи процедуру дружнього врегулювання в Європейському суді з прав людини, Б. Гроновська відзначає, що переваги дружнього врегулювання спорів у сфері міжнародного публічного права є беззаперечними, успішне досягнення взаємної згоди сторін у спорі не може бути конкурентоспроможним із використанням механізмів, заснованих на елементах державного примусу [12]. С. К. Бурума констатує загальну заінтересованість в ефективній, добре функціонуючій системі здійснення правосуддя в сфері міжнародного захисту прав людини, яка підтримує використання дружнього врегулювання, в той час як суспільні інтереси громадськості можуть бути проти неї. В цілому, однак, структура інтересів демонструє суспільну схильність до укладення угод про дружнє врегулювання [13].

3. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Відповідно до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" під виконанням рішень слід розуміти виплату справедливої сатисфакції (відшкодування) та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, вжиття заходів загального характеру. До додаткових заходів індивідуального характеру українське законодавство відносить відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*) та інші заходи, передбачені у рішенні Європейського суду з прав людини [4]. Координація виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи (далі — Комітет міністрів

рів) про хід виконання рішень Європейського суду з прав людини покладається на Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини [5].

Зауважимо, що Європейським судом з прав людини надаються консультативні висновки за зверненням Комітету міністрів, якщо він вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення [2]. Копія рішення з питань тлумачення передається до Комітету міністрів і сторонам, яких це стосується для виконання.

Якщо Комітет міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цієї Сторони, звернутися до Європейського суду з прав людини з питанням про додержання цієї Стороною свого зобов'язання щодо виконання рішення Європейського суду з прав людини [1]. Голова Великої палати повідомляє Комітет міністрів і сторони, яких це стосується, про можливість надати письмові зауваження щодо питання, яке розглядається [2].

Представництво інтересів України під час процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини та здійснення нагляду за його виконанням з боку Комітету міністрів забезпечується Уповноваженим.

На думку С. Ківалова виконання рішень Європейського суду з прав людини міг би координувати уповноважений орган виконавчої влади з розширеними повноваженнями, контрольований урядом і парламентом відповідної держави. Очевидна необхідність підвищення ролі національних парламентів з контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Парламентським комітетам з правових питань (правосуддя) відповідних держав-учасниць "повинні бути надані повноваження: контролювати діяльність органів виконавчої влади, відповідальних за виконання судових рішень Європейського суду з прав людини, розробляти спеціальні засоби, організаційні і правові, впливати на уряди держав-учасників у зв'язку з порушеннями, що відбуваються, зокрема, у разі затримки виконання рішень Європейського суду з прав людини" [14].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізувавши інституційно-правову основу регулювання відносин між Уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини і Європейським судом з прав людини виділено три основні напрями представництва України в Європейському суді з прав людини: підготовка та подання справи до Європейського суду з прав людини, розгляд заяви Європейським судом з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини. При цьому, виявлено такі проблемні моменти.

Процес дружнього врегулювання — швидкий та ефективний спосіб захисту прав людини, проте він майже не застосовується Уповноваженим. Здійснення Уповноваженим оцінки справ на предмет порушення умов Конвенції та вироблення процедури дружнього врегулювання на національному рівні як з посередництвом Європейського суду з прав людини так і без посередництва Європейського суду з прав людини та практичне

застосування результатів такого аналізу для ініціації розгляду типових справ за процедурою дружнього врегулювання чи односторонніх декларацій значно зменшить кількість рішень в яких констатується факт порушення Україною прав людини та сприятиме євроінтеграції України.

Спостерігаються системна проблема щодо невиконання рішень Європейського суду з прав людини. Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, який за посадою є заступником міністра юстиції України, та на якого покладено функції координації виконання рішень Європейського суду з прав людини не може забезпечити оперативне та ефективне виконання рішень Європейського суду з прав людини в силу обмеженості повноважень та розташування в ієрархії державних органів. Для більш ефективної координації процесу виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні пропонуємо утворити постійно діючий комітет Верховної Ради України щодо координації та контролю діяльності органів влади, відповідальних за виконання судових рішень Європейського суду з прав людини. Предметом подальших наукових досліджень у цьому напрямі може стати дослідження механізмів державного управління з виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 28.03.2023).
2. Регламент Європейського суду з прав людини, Міжнародні суди, Рада Європи, Європейський суд з прав людини; Регламент від 04.11.1998. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_067 (дата звернення 28.03.2023).
3. Статут Ради Європи. Рада Європи. Статут, Міжнародний документ від 05.05.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення 28.03.2023).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 28.03.2023).
5. Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини затверджено Постановою Кабінету міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 "Про заходи щодо реалізації Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF> (дата звернення 28.03.2023).
6. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-vs-rosiya-yuridichna-borotba-v-espl-zaprityagnennya-kraini-agresorki-do-vidpovidalnosti-zaporushennya-prav-lyudini> (дата звернення 28.03.2023).
7. Справа "Кузьміна проти України" (Заява № 11984/06). Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа від 16.06.2016 URL: <https://>

/zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b33#Text (дата звернення 28.03.2023).

8. Справа "Бучинська проти України" (Заява № 35493/10). Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 30.04.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a67#Text (дата звернення 28.03.2023).

9. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights. Interlaken Declaration. 19 February 2010 URL: http://www.echr.coe.int/documents/2010_interlaken_finaldeclaration_eng.pdf (дата звернення 28.03.2023).

10. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights organised within the framework of the Turkish Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe. Izmir Declaration. 26—27 April 2011 URL: http://www.echr.coe.int/Documents/2011_Izmir_FinalDeclaration_ENG.pdf (дата звернення 28.03.2023).

11. High-level Conference on the "Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility" Brussels Declaration 27 March 2015 URL: https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Declaration-Brussels_EN.pdf (дата звернення 28.03.2023).

12. Gronowska B. Polubowne zalatwienie sprawy (friendly settlement) w systemie Europejskie Konwencji Praw Czlowieka z 1950 r. *Studia Prawnicze*. — 2006. — № 1 (167). S. 5—22.

13. Бурма С.К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в Європейському суді з прав людини: дис. на здобуття наук. ст. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Сергій Костянтинович Бурма. — Одеса, 2015. С. 65.

14. Ківалов С. В. Структурні системні недоліки у правових системах держав-учасників і життєдіяльність системи Конвенції про захист прав людини і основних свобод / Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). Одеса: ПП "Фенікс", 2012. С. 18—20.

References:

1. Council of Europe (1950), "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed March 28, 2023).

2. , Council of Europe, European Court of Human Rights (1998), "Rules of the European Court of Human Rights, International Courts", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_067 (Accessed March 28, 2023).

3. . Council of Europe (1949), "Statute of the Council of Europe", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (Accessed March 28, 2023).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On the execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (Accessed March 28, 2023).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "The Regulation on the Government Commissioner in the cases

of the European Court of Human Rights was approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On measures to implement the Law of Ukraine "On the implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF> (Accessed March 28, 2023).

6. The official website of the Ministry of Justice of Ukraine (2023), available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-vs-rosiya-yuridichna-borotba-vespl-za-prityagnennya-kraini-agresorki-do-vidpovidalnosti-za-porushennya-prav-lyudini> (Accessed March 28, 2023).

7. European Court of Human Rights (2016), "The case "Kuzmina v. Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b33#Text (Accessed March 28, 2023).

8. European Court of Human Rights (2016), "The case "Buchynska v. Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a67#Text (Accessed March 28, 2023).

9. European Court of Human Rights (2010), "High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights. Interlaken Declaration. 19 February", available at: http://www.echr.coe.int/documents/2010_interlaken_finaldeclaration_eng.pdf (Accessed March 28, 2023).

10. European Court of Human Rights (2011), "High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights organised within the framework of the Turkish Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe. Izmir Declaration. 26-27 April", available at: http://www.echr.coe.int/Documents/2011_Izmir_FinalDeclaration_ENG.pdf (Accessed March 28, 2023).

11. European Court of Human Rights (2015), "High-level Conference on the "Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility" Brussels Declaration 27 March", available at: https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Declaration-Brussels_EN.pdf (Accessed March 28, 2023).

12. Gronowska, B. (2006), "Friendly settlement in the system of the European Convention on Human Rights of 1950", *Studia Prawnicze*, vol. 1 (167), pp. 5—22.

13. Burma, S.K. (2015), "International legal characteristics of the institute of friendly settlement in the European Court of Human Rights: thesis. for obtaining sciences", Abstract of Ph.D. dissertation, law Sciences, Odesa Law Academy National University, Odesa, Ukraine.

14. Kivalov, S. V. (2012), "Structural systemic deficiencies in the legal systems of the participating states and the functioning of the system of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", *Pravove zabezpechennia efektyvnoho vykonannia rishen' i zastosuvannia praktyky Yevropejs'koho sudu z prav lyudyny. Matererialy mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi [Legal provision of effective implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights. Materials of the international scientific and practical conference]*, PP "Feniks", Odesa, Ukraine, September 15, pp.18—20. *Стаття надійшла до редакції 10.04.2023 р.*

УДК 35.085:340

*M. Karpa,**Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8141-4894>**T. Kitsak,**PhD in Public Administration, Associate Professor, Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work, Institute of Public Administration, Governance and Professional Development; Associate Professor of the Department of Public Administration and Public Service, Lviv Polytechnic National University, Lviv region, Ukraine**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6710-8521>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.199

METHODOLOGY OF THE PERSONNEL POLICY ON THE FORMATION, IMPLEMENTATION AND PROTECTION OF THE RIGHTS OF PUBLIC SERVANTS IN THE CONTEXT OF FORMATION OF THE PUBLIC SERVICE IN UKRAINE

*M. I. Karpa,**д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі**T. M. Kitsak,**к. держ. упр., доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи, Навчально-науковий інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку; доцент кафедри публічного управління та державної служби, Національний університет "Львівська політехніка"*

МЕТОДОЛОГІЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПИТАНЬ ФОРМУВАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

The article defines the main criteria for classifying methods of personnel policy in relation to the rights of public servants. The classification of methods for managing personnel processes has been carried out. A list of the main measures of personnel policy on the rights of public servants, which determine the main personnel processes, is given. The concept of personnel policy regarding the rights of public servants is disclosed as a systematized way of imperious influence on the process of development of personnel processes, the functioning of personnel services, specific officials whose activities lead to the solution of the personnel issues raised, the effective use of personnel potential, and the increase in the efficiency of public service staffing. The article defines the main functions of personnel policy in relation to the rights of public servants, which are at the same time a criterion for classifying methods. A classification of methods of personnel policy regarding the rights of public servants is proposed according to the following criteria: by content load, by the nature of influence, by functional load. Administrative methods are analyzed, in particular, an extended classification of

administrative methods according to content load is proposed. In particular, it is proposed to distribute the administrative methods of personnel policy in relation to the rights of public servants according to their content into the following main groups: administrative, economic, organizational, political, social, moral, social, psychological, analytical, etc. The study used a systematic approach and carried out a generalization of methodological values on the verge of general philosophical concepts, approaches in public administration. The methodology of scientific knowledge is connected with the methodology of practical management. The method of unification of methods, technologies and their use in solving various tasks assigned to the methodology of personnel policy on the formation, implementation and protection of the rights of public servants is determined as relevant. The methodological basis for such processes is the development of methodological approaches, developments, principles, methods, models.

У статті визначено основні критерії для класифікації методів кадрової політики щодо прав публічних службовців. Здійснено класифікацію методів управління кадровими процесами. Наведено перелік основних заходів кадрової політики щодо прав публічних службовців, які визначають основні кадрові процеси. Поняття кадрової політики щодо прав публічних службовців розкрито як систематизований спосіб владного впливу на процес розвитку кадрових процесів, функціонування кадрових служб, конкретних посадових осіб, діяльність яких призводить до вирішення поставлених кадрових питань, ефективного використання кадрового потенціалу, підвищення ефективності кадрового забезпечення публічної служби. У статті визначено основні функції кадрової політики щодо прав публічних службовців, які є одночасно і критерієм для класифікації методів. Запропоновано класифікацію методів кадрової політики щодо прав публічних службовців за такими критеріями: за змістовим навантаженням, за характером впливу, за функціональним навантаженням. Проаналізовано адміністративні методи, зокрема запропоновано розширену класифікацію адміністративних методів за змістовим навантаженням. Зокрема, адміністративні методи кадрової політики щодо прав публічних службовців запропоновано розподілити за змістовим навантаженням на такі основні групи: адміністративні, економічні, організаційні, політичні, соціальні, морально-етичні, соціальні, психологічні, аналітичні тощо. У дослідження використано системний підхід та проведено узагальнення методологічних значень на межі загальнофілософських понять, підходів у державному управлінні. Поєднано методологію наукового пізнання з методологією практичного управління. Актуальним визначено спосіб уніфікації методів, технологій та їх використанні у вирішенні різноманітних завдань, поставлених перед методологією кадрової політики щодо питань формування, реалізації та захисту прав публічних службовців.. Методологічною базою для таких процесів виступає розробка методологічних підходів, напрацювань, принципів, методів, моделей.

Key words: public service, public servant, methodology, personnel policy, rights of public servants, protection of the rights of public servants, realization of the rights of public servants, administrative methods.

Ключові слова: публічна служба, публічний службовець, методологія, кадрова політика, права публічних службовців, захист прав публічних службовців, реалізація прав публічних службовців, адміністративні методи.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN GENERAL TERMS AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL PROBLEMS

In management practice, a large number of terms and concepts that are directly related to the personnel activities of public authorities are widely used. An analysis

of the theoretical foundations of the state personnel policy will make it possible to better understand all aspects of personnel policy in relation to the rights of public servants, to systematize the set of terms, to structure the basic methods of personnel policy on the rights of public servants. The object of this study is the personnel policy

of the public service. The subject of scientific research is the methods of personnel policy in relation to the rights of public servants in the context of the formation of public service in Ukraine. Research objectives are set:

- generalize approaches to the definition of the concepts of "personnel processes", "methods of managing personnel processes";
- to determine the main criteria for classifying methods of personnel policy in relation to the rights of public servants;
- carry out a classification of methods of personnel policy in relation to the rights of public servants;
- analyze the methods of managing personnel processes in accordance with their content.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Questions of methods of personnel policy, studies of the methodology of personnel policy on the rights of public servants are being studied by many foreign and domestic scientists. In the science of public administration, methods are classified according to content characteristics, which makes it possible to single out methods of legal regulation, organizational and administrative, economic, socio-political, socio-psychological and moral methods of public administration (G. Odintsova). According to the method of influence, the methods are divided into regulatory, financial, economic, organizational, scientific, methodological and informational and educational (M. Latinin). Relevant today are the disclosure of the features of personnel processes and staffing in the works of V. Averyanova, V. Bakumenko, N. Nizhnik, S. Seregin, A. Obolensky.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE (STATEMENT OF THE PROBLEM)

The personnel policy of the rights of public servants in the context of the formation of public service in Ukraine requires a thorough study, because the personnel policy of the civil service, service in local governments is constantly changing, modernizing; various methodological approaches, innovative scientific developments, world experience in the theory and practice of the functioning of personnel processes are used. The main directions of the formation and development of personnel policy in relation to the rights of public servants, determined in accordance with the personnel policy of public authorities, require theoretical substantiation, detailed study and practical use of theoretical developments. Examples of some personnel actions in practice within the framework of the state level include the development of the concept of state personnel policy, the determination of ways and means of staffing, the formation of targeted personnel programs, the implementation of plans for work with personnel and personnel programs, etc. Therefore, the study of management methods for these and other personnel processes is necessary and relevant. In particular, the unresolved part is the formation of a single theoretical and methodological basis for ensuring such processes, the development of a categorical apparatus from the standpoint of a systematic approach to the formation of conceptual approaches to public service.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL OF THE STUDY

The processes of formation of the theoretical and methodological basis for the functioning of the public service are relevant for study. Today, there is a definition of the concept of public service, which is legally enshrined in the Code of Administrative Procedure of Ukraine. According to it, public service is "activities in public political positions, professional activities of judges, prosecutors, military service, alternative (non-military) service, diplomatic service, other public service, service in the authorities of the Autonomous Republic of Crimea, local self-government bodies [1]. It is also determined that the public service is a much broader concept and also includes the activities of other entities, including institutions, organizations, enterprises of any form of ownership, only if they perform the functions of public administration in accordance with applicable law [2]. Taking into account the legislatively defined positions in the context of this study, the personnel processes of public authorities can be divided into three main groups:

- personnel processes in the public service;
- personnel processes in local governments;
- personnel processes in state enterprises, institutions and organizations performing the functions of the state.

This division more clearly sets the limits of the operation of management methods, defines the subjects and objects of management, and regulates the relationship between them.

At the national level, the personnel process includes: the development of the concept of state personnel policy, the determination of ways and means of staffing, the formation of targeted personnel programs, the implementation of work plans with personnel and personnel programs, the implementation of the main personnel programs [3]. Scientific developments and practical developments are often aimed at personnel processes at the level of activities of individual state authorities and local governments, as certainly in most cases derivatives of national ones [4—6]. In each of these areas, for the implementation of personnel policy, the following activities are carried out that determine the main personnel processes:

- development of the concept of the state personnel policy;
- determination of the means of staffing;
- formation and implementation of target personnel programs;
- implementation of work plans with personnel and personnel programs;
- implementation of the main personnel programs;
- development of a recruitment strategy;
- selection of personnel to fill positions;
- staffing processes;
- recruitment and dismissal processes;
- vocational education, training, opportunities for advanced training/competence;
- development and implementation of employee qualification standards;

- identification of personnel by indicators (gender, age, level of education, work experience);
- monitoring the results of labor (assessment, certification, etc.);
- stimulation of labor;
- development of management approaches taking into account the individual qualities of employees;
- training, retraining and promotion of personnel;
- formation and effective use of personnel reserve;
- measures to increase the prestige of work in public authorities;
- assessment of the effectiveness of the work of personnel of public authorities;
- a clear distribution of functions, tasks and responsibilities for their implementation;
- measures to prevent corrupt practices, etc.

These personnel processes act as objects of management and require certain tools for making personnel decisions, special methods for implementing personnel policy. Methods are specific methods and techniques for the implementation of management activities. As for the interpretation of the method of personnel policy in relation to the rights of public servants, this is a systematic way of influencing the process of development of personnel processes, the functioning of personnel services, specific officials whose activities lead to the solution of personnel issues, the effective use of personnel potential, and increasing the efficiency of staffing public service. Methods of personnel policy regarding the rights of public servants are aimed at the practical implementation of personnel decisions, have a control effect on management objects in accordance with the goals and objectives of the personnel policy of the civil service and the policies of local governments. The impact can be carried out both directly on personnel processes and indirectly, have a short-term or long-term effect.

Methods of personnel policy in relation to the rights of public servants in government authorities and local self-government authorities are characterized by the following main functions:

- stimulation;
- control;
- activation;
- stabilization;
- regulation;
- strengthening of personnel motivation;
- rationing;
- adjustment of personnel policy;
- forecasting of personnel actions;
- design;
- personnel modeling, etc.

Classification methods can be carried out using different criteria. Therefore, taking into account the above list of the main functions that implement management methods, it is possible to divide them according to the functional load: adjustment methods, activation methods, incentive methods, etc.

According to the nature of the impact, direct and indirect are distinguished. Direct methods are characterized by a forced method of execution (for example, administrative methods of control). According to the general principle, methods of managing personnel

processes can be divided into special and general. General methods are characterized by the direct implementation of management, that is, the development, acceptance, implementation of an authoritative personnel decision. The result of the application of such methods is the implementation of legal, organizational, state-power management in the field of personnel policy. General methods can be divided into the following groups — administrative methods and methods of regulatory influence on personnel policy. Special methods are other methods of managing personnel processes — political, social, moral and ethical, psychological, etc., which have an indirect impact, are characterized by a non-coercive way of execution, based on the use of the relationship between the natural data of a person and the motivation of the behavior of the personnel of the public authority.

Administrative methods are also distinguished as a group according to such a criterion as a meaningful load. Consequently, according to the content load, special methods of managing personnel processes can be divided into the following main groups: administrative, economic, organizational, political, social, moral, social, psychological, analytical, etc. Administrative methods are characterized by a direct, often coercive nature of the impact that meets the legal norms, acts and orders of the authorities to which they are subordinate [7]. Administrative methods of managing personnel processes are characterized by direct influence, often a one-sided way of fulfilling the tasks of personnel policy, establishing clear responsibilities, rights and methods for performing tasks; obligation to comply with instructions, instructions, orders.

Organizational methods include planning the number of employees, the use of working time, labor organization, etc. Organizational influence on the object of management aims to change its functions, structure, organization of managerial work, rights and obligations. In the activities of public service authorities, organizational methods of personnel actions can be considered in several aspects. From the standpoint of a systematic approach, this is a set of organizational techniques, procedures, operations aimed at achieving the goal of staffing a particular system for the effective functioning of a public service body. Organizational methods are primarily aimed at supporting and regulating the regulatory processes of staffing the subject of management, the distribution and consolidation of tasks, functions, duties, rights and responsibilities for the subjects and objects of management of personnel processes.

Regulatory methods are a relatively rigid type of organizational impact, which consists in the development and implementation of organizational provisions that are mandatory for implementation within the time period specified by these provisions. Researchers distinguish the following main types of regulatory methods: corporate, functional, structural and official [8].

Normative ways of managing personnel actions, along with regulatory, administrative and organizational ones, are part of administrative ones. Normative methods in public administration are ways of directing the activities of subjects towards the

development of objects of public administration, which are based on the use of a system of norms, rules and standards of social development in the process of developing and implementing state-administrative mechanisms [9]. From the position of analyzing the content of management, the main procedural way of their influence on the management of personnel processes is the development, establishment and control of boundaries and restrictions, and the material form of management is the use of norms, standards, limits, etc. by public authorities. The following should be considered as the main characteristics of normative methods of managing personnel processes: their use in the process of exercising managerial influence; act as the content of the impact on the control object; clear definition of the subject and object of management; a vivid expression of imperious / subjective powers; the presence of clear forms, expression and method of application, etc. Examples of the use of normative methods for managing personnel processes are rationing, standardization.

Through economic methods, a system of material incentives is formed. For the effective use of personnel process management methods, it is necessary to form and develop an effective system of material incentives for staffing public authorities. The main economic management methods are material incentives, bonuses, special credit conditions, incentives, etc. World experience in the use of economic methods argues that the effective influence on the economic interests of the management object contributes to the increase in the efficiency of employees' work, creates a sense of high responsibility aimed at improving the social status of employees. For the economic stimulation of teams and individual workers, there are separate economic mechanisms developed. Such an indirect method of management divides the work of employees into effective and inefficient, which does not comply with established standards. The approach with the introduction of economic methods brings a generally positive result of personnel management.

Political methods of management are characterized by the popularization of certain ideas, propaganda, influence on interests, the formation of a certain status in society. Personnel processes of public service authorities are partly exposed to such influences and political propaganda. At the same time, it is not a prerequisite for the implementation of management that the subject of influence is a political party or its supporters. An example of such influences is the creation of better conditions for the self-realization of personnel of public authorities, the solution of certain social or other problems, advertising, information. Information methods deserve special attention in the context of consideration of political methods. Some researchers tend to consider information-psychological or political-informational methods. Others believe that information management methods should be singled out as a separate group of special methods. In the context of this study, it is advisable to consider information methods of personnel processes of public authorities in the context of political ones as a means of achieving the result of a certain policy in a broad sense (personnel policy, information policy, etc.). Moral methods of personnel

policy in relation to the rights of public servants are aimed at the formation and maintenance of a normal moral environment, the establishment of moral standards and ethical norms in teams, the formation of a sense of dignity, responsibility, and the formation of a collective culture. Examples of moral and ethical methods of personnel policy in relation to the rights of public servants are the use of such means as awards, reprimands, certificates, distinctions, public approval, condemnation, moral encouragement, etc. The socio-psychological methods of personnel policy in relation to the rights of public servants are aimed at maintaining a healthy psychological climate in the team, ensuring an equal social environment, forming social relationships, ensuring relations between the leader and subordinates at the proper level, preventing psychological and social conflicts and neutralizing them. Before applying the methods of this group, it is necessary to carry out socio-psychological diagnostics, analyze group and personal relationships, analyze the relationship between the leader and subordinates, analyze social and psychological conflicts, the reasons for their presence and occurrence. These methods include: the formation of the organizational culture of the institution, the identification of psychological characteristics (individual and group) and the selection of specific management methods for specific data, the assessment of candidates for positions, the professional adaptation of those accepted for positions, the socio-psychological adaptation of employees in the team, the establishment and support a favorable psychological atmosphere, the implementation of motivation, the provision of opportunities for self-realization, etc.

Analytical methods are aimed at analyzing personnel situations, problems, processes; on the formation, selection and application of methods for their research; development of a methodological basis for the introduction of other management methods; formation of personnel programs, development programs, work plans with personnel, etc. Examples of analytical methods for managing personnel processes are the method of system analysis, the method of expert assessments, the method of policy analysis. In management science, such methods are called scientific-analytical, scientific.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS DIRECTION

The following theses can be singled out as the main result. The object of study of this work is in the plane of methodological development of the concepts of public service, personnel policy and management methods. To date, there are many methods of management and methods of public administration, the methodology of public administration, modern management and other branches of knowledge, the methodology of individual sectors of the economy is being developed. Very often, the methods of other industries are involved for the needs of the formation of methodologies for public administration, management, and the formation of a public service. Therefore, the most widely used method of cognition is a systematic methodology, the result of which is the synthesis of practice, cognition, norms, and the creative

search for methods. The peculiarity of this study is that the subject of the study is on the verge of public administration, regional administration, local government and public service. Therefore, the use of different approaches is of great methodological importance, contributes to the emergence of a certain methodological result by summarizing certain developments, studying management methods and technologies, classifying them, etc.

Promising areas for further research are: the study of a number of other methods of personnel policy of the rights of public servants and their distribution within the framework of the above classification; analysis of the powers of management entities to apply the methods of personnel policy on the rights of public servants, their limits; study of the features of the functional load of the methods of personnel policy on the rights of public servants on the basis of the main functions of the methods of personnel policy on the rights of public servants proposed in the article, etc.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. N 35—36, N 37. Ст.446.

2. Karpa, M (2022). Interrelations of competences and functions in the public service: theoretical and methodological aspects. Sukhova, K., Karpa, M., Akimova, L., & Akimov, O. Public Administration and Law Review, (3), 4—12. URL: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2022-3-4>.

3. Karpa, M. (2020). Competence boundaries of public service institutions in Ukraine. Public Administration and Management: modern scientific discussions: Collective monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2020. 300p. pp. 168—182. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-10>.

3. Karpa, M. (2021). Detection of Fake News Problems and Their Evaluation Through Artificial Intelligence / The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries pp. 94—101. Sandeep Kumar Gupta, Alereeni Bahaeddin, Umrao Lokendra Singh, Gupta Milind. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-69221-6_8.

4. Karpa, M. (2020). International practice of public administration in the field of national security / Akimov, O. O. and Troschinsky, V. and Karpa, M. I. and Stefanyk, V. and Ventsel, V. and Akimova, L. M. / Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues (23).

5. Karpa, M. (2022). Humanization of public administration in the conditions of transformation processes: European experience for Ukraine / Bashtannyk, V., Goncharuk, N., Zayats, D., Ragimov, F., Boiko, N., Karpa, M. Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research, 12(1), XXV, 60-66. Citation index ESCI in Web of Science. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_09.pdf

6. Про затвердження Положення про проведення атестації державних службовців: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 р. № 1922. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1922-2000-%D0%BF>.

7. Загальний порядок проведення щорічної оцінки виконання державними службовцями покладених на них обов'язків і завдань: Наказ Голодержслужби України від 31 жовтня 2003 р. № 122. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1063-03>.

8. Васіна А. Ю. Методи нормативні в державному управлінні // Енциклопедичний словник з державного управління /уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), "Code of administrative proceedings", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 35—36, 37.

2. Sukhova, K. Karpa, M. Akimova, L. and Akimov, O. (2022), "Interrelations of competences and functions in the public service: theoretical and methodological aspects", Public Administration and Law Review, vol. (3), pp. 4—12. <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2022-3-4>.

3. Karpa, M. (2020), "Competence boundaries of public service institutions in Ukraine", Public Administration and Management: modern scientific discussions: Collective monograph, Baltija Publishing, Riga, Latvia, pp. 168—182. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-10>.

4. Karpa, M. (2021), "Detection of Fake News Problems and Their Evaluation Through Artificial Intelligence", The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries, pp. 94—101, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-69221-6_8 (Accessed 25 March 2023).

5. Akimov, O.O. Troschinsky, V. Karpa, M.I. Stefanyk, V. Ventsel, V. and Akimova, L.M. (2020), "International practice of public administration in the field of national security", Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, vol. (23).

6. Karpa, M (2022), "Humanization of public administration in the conditions of transformation processes: European experience for Ukraine", Journal of Interdisciplinary Research, vol. 12 (1), no. XXV, pp. 60—66, available at: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_09.pdf (Accessed 25 March 2023).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000), Resolution "On the approval of the Regulation on the attestation of civil servants", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1922-2000-%D0%BF> (Accessed 25 March 2023).

8. National Agency of Ukraine for Civil Service (2003), Order "The general procedure for conducting an annual assessment of the performance of the duties and tasks assigned to them by civil servants", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1063-03> (Accessed 25 March 2023).

9. Vasina, A.Yu. (2010), "Normative methods in public administration", Entsiklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2023 р.

УДК 354.377.664

*І. С. Стеців,**к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет "Львівська політехніка"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4982-1355>**Ю. М. Дзюрак,**д. філос. з публічного управління та адміністрування, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет "Львівська політехніка"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7131-7468>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.205

ПРОБЛЕМИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

I. Stetsiv,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

Y. Dziurakh,

PhD in Public Management and Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

PROBLEMS OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE AND THEIR IMPACT ON THE EFFICIENCY OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF FOOD SECURITY: THE EDUCATIONAL ASPECT

У статті досліджено проблеми харчової промисловості України, їх вплив на ефективність економічного механізму державного управління продовольчою безпекою та можливість їх розв'язання через освітній аспект. Розроблено аналітичну модель негативного впливу проблем харчової промисловості України на продовольчу безпеку, яка демонструє тісний взаємозв'язок між проблемами, що найчастіше зустрічаються у харчовій промисловості, та наслідками їх виникнення для складових продовольчої безпеки. Доведено негативний вплив описаних проблем харчової промисловості на продовольчу безпеку у частині зниження продовольчого виробництва. Проаналізованого динаміку приросту кількості підприємств даного сектору економіки за напрямками продовольчого виробництва в Україні протягом 2012–2022 років, встановлено різку негативну тенденцію зниження даних показників в період після початку війни в Україні. Для нейтралізації негативного впливу та попередження проявів описаних проблем на функціонування харчової промисловості та можливість забезпечення продовольчої безпеки розроблено багаторівневу модель обґрунтування необхідності підвищення кваліфікації працівників харчової промисловості, що зосереджена на розв'язанні проблем фізичної доступності продовольчих товарів, економічної доступності продовольчих товарів, якості і безпеки продовольчих товарів, а також збереженні природних ресурсів. Запропонована модель дозволить забезпечити розвиток харчової промисловості через підвищення професійних якостей працівників підприємств продовольчого сектору в межах освітньої програми 181 "Харчові технології" та сприятиме реалізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою щодо створення безпечної продовольчої продукції належної якості у достатній фізичній та економічній доступності на основі засад бережливого природокористування.

The article examines the problems of the food industry of Ukraine, their impact on the effectiveness of the economic mechanism of public administration of food security, and the possibility of solving them through the educational aspect. An analytical model of the potential negative impact of the problems of the food industry of Ukraine on food safety has been developed, which demonstrates a close connection between the problems that occur most often in the food industry and the consequences of their occurrence for the components of food safety. The negative impact of the described problems of the food industry on food security in terms of a decrease in food production has been proven. The analyzed dynamics of the increase in the number of enterprises of this sector of the economy by directions of food production in Ukraine during 2012–2022 showed a sharp negative trend of decreasing these indicators in the period after the beginning of the war in Ukraine. In order to neutralize the negative impact and prevent manifestations of the described problems on the functioning of the food industry and the possibility of ensuring food safety, it has been developed multi-level model of substantiation of the need to improve the qualifications of food industry workers, which is focused on solving the problems of physical availability of food products, economic availability of food products, quality and safety of food products, as well as preservation of natural resources. The proposed model will ensure the development of the food industry through the improvement of the professional qualities of employees of food sector enterprises within the framework of the educational program 181 "Food Technologies" and will contribute to the implementation of the economic mechanism of the state management of food safety in order to create safe food products of appropriate quality in sufficient physical and economic availability based on the principles of lean nature management.

Ключові слова: економічний механізм державного управління, продовольча безпека, харчова промисловість, спеціальність "Харчові технології".

Key words: economic mechanism of public administration, food security, food industry, specialty "Food technologies".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Можливість застосування економічного механізму державного управління продовольчою безпекою базується на використанні економічних законів, що тісно пов'язано із міцним підґрунтям у вигляді ефективно функціонуючих суб'єктів агропромислового комплексу. Особливої уваги при цьому потребує харчова промисловість, яка входить до складу галузей із переробки сільськогосподарської сировини та є важливим елементом у системі забезпечення населення продовольством. Дія економічних законів тут обертається навколо питань ефективності використання обмежених ресурсів, їх раціонального споживання та природозбереження. Розвиток галузі потребує впровадження нових дієвих методів удосконалення виробничих процесів, спрямованих на забезпечення функціонування економічного механізму у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Окрім цього, на сьогодні перед харчовою промисловістю України постають все серйозніші завдання, зумовлені повномасштабним вторгненням російських військ

у 2022 році. Відтак недопустимими є втрати продовольства, нераціональне використання сировини та загальне блокування розвитку галузі через внутрішні проблеми, що виникають на підприємствах харчової промисловості, виявлення та розв'язання яких потребує проведення дослідження функціонування даного сектору економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Взаємозв'язок харчової промисловості та продовольчої безпеки держави описані у працях багатьох вчених, зокрема Г.О. Кундєєвої, Я.Я. Пушак, О.М. Марченко, І.Б. Тернавської, Л.А. Пархоменко та ін. В основному їх роботи описують такі питання як: обґрунтування необхідності збільшення інвестицій у виробництво певних видів харчових продуктів [1], досягнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості [2], роль харчової промисловості у формуванні продовольчої безпеки регіону [3, с. 349—357], тощо. Важливі проблеми харчової промисловості розв'язано у працях О.В. Вараксіної, О.І. Іртицевої, О.Є. Гросицької, М.П. Сичевського та інших. Зокрема вченими І.О. Ірти-

Таблиця 1. Динаміка приросту кількості діючих суб'єктів господарювання харчової промисловості у 2012–2022 роках, (%)

Вид економічної діяльності	Код	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Sparkline суб'єктів економіки
Переробна промисловість, в т.ч.:		-7,12	5,69	10,02	2,53	-6,09	-3,17	1,02	2,58	-3,20	-4,12	-12,02	
Харчова промисловість, в т.ч.:	10 11	-3,93	6,93	5,04	4,12	-5,48	-1,00	2,81	4,70	-0,33	-0,10	-11,03	
виробництво харчових продуктів	10	1,56	7,70	6,19	4,40	-5,35	-1,23	2,88	4,28	-0,78	-0,53	-11,11	
виробництво м'яса та м'ясних продуктів	10.1	-3,28	8,83	3,94	12,10	-13,32	-1,80	1,19	1,11	0,64	-1,55	-10,41	
перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	10.2	-2,41	7,85	-7,90	5,64	-8,97	-2,82	0,48	1,20	-0,95	1,92	-14,07	
перероблення та консервування фруктів і овочів	10.3	-8,81	7,85	5,60	1,24	-7,16	2,07	8,29	12,59	0,91	5,09	-12,23	
виробництво олій та тваринних жирів	10.4	4,93	9,01	11,57	5,15	-3,62	-3,05	-0,26	0,79	-7,50	-3,17	-11,76	
виробництво молочних продуктів	10.5	-0,68	9,95	2,18	3,05	-3,85	3,24	5,82	2,96	0,55	-0,41	-10,80	
виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	10.6	0,19	8,11	7,73	2,88	-6,45	-5,08	-4,52	-5,05	-3,61	-5,25	-13,68	
виробництво хліба, хлібобулочних і борошnianих виробів	10.7	3,96	6,28	6,70	0,34	-4,25	-1,80	4,78	4,72	-1,98	-2,87	-12,44	
виробництво інших харчових продуктів	10.8	2,82	7,62	7,14	8,94	0,44	2,08	8,00	14,20	6,18	6,29	-8,13	
виробництво цукру	10.81	-10,19	5,15	-16,67	-9,41	-27,27	3,57	0,00	-6,90	-3,70	3,85	-5,56	
виробництво готових кормів для тварин	10.9	5,37	10,40	4,42	10,50	-7,17	3,95	-4,49	0,72	-3,05	2,04	-7,24	
виробництво напоїв	11	-42,81	-2,46	-10,67	-0,45	-7,70	2,45	1,08	11,49	5,84	5,52	-11,05	
виробництво тютюнових виробів	12	8,33	-15,38	-18,18	11,11	0,00	40,00	35,71	31,58	44,00	27,78	-2,13	

Джерело: розраховано автором на основі [7].

щевю та О.Є. Гросицькою при дослідженні структурних особливостей харчової промисловості в контексті забезпечення продовольчої безпеки виявлено, що баланс споживання основних продуктів харчування має значні відхилення від раціональних норм, рекомендованих у світі [4, с. 28]. М.П. Сичевський, описуючи сучасні тенденції розвитку харчової промисловості та взаємозв'язки вітчизняного агропродовольчого комплексу зі світовою продовольчою системою, розкриває роль харчової індустрії, її потенціал, загрози та виклики в умовах нестабільної економіки і глобального інноваційного прогресу та окреслює перспективи розвитку внутрішнього продовольчого ринку та посилення експортного потенціалу країни [5]. О.В. Вараксіна, досліджуючи рівень розвитку харчової промисловості, свідчить, що він є індикатором продовольчої безпеки країни, яка в Україні в останні роки була серйозно підірвана скороченням обсягів випуску вітчизняних харчових продуктів і збільшенням завезення імпортного продовольства [6, с. 73]. Проведені дослідження дають відповіді на ряд питань пов'язаних із особливостями функціонування харчової промисловості, проте поза увагою залишаються проблеми, що блокують розвиток галузі та негативно відображаються на можливості забезпечення належного рівня продовольчої безпеки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення проблем харчової промисловості України, їх впливу на ефективність економічного механізму державного управління продовольчою безпекою та пошуку їх розв'язання через освітній аспект.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток харчової галузі держави відіграє важливу роль у формуванні продовольчої безпеки. Проте дослідження стану харчової галузі в Україні свідчить про складну ситуацію, яка погіршилась протягом останніх років внаслідок багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Зокрема про це свідчить аналіз динаміки кількості діючих суб'єктів господарювання харчової промисловості (Табл. 1).

Найважча ситуація спостерігалася у таких підгалузях харчової промисловості як виробництво олій та тваринних жирів, виробництво хліба, хлібобулочних і борошnianих виробів, виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів, виробництво готових кормів для тварин, а також перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків. У 2022 році кількість під-

Таблиця 2. Динаміка приросту кількості діючих суб'єктів господарювання харчової промисловості у 2022 році у розрізі областей, (%)

Область/Код	10,11,12	10	10.1	10.2	10.3	10.4	10.5	10.6	10.7	10.8	10.81	10.9	11	12
Вінницька	-9,86	-8,24	-2,33	0,00	-14,29	0,00	0,00	-12,20	-27,03	-3,23	14,29	0,00	-24,14	0,00
Волинська	-5,43	-4,27	6,66	0,00	-21,43	-28,57	0,00	0,00	-11,11	7,14	0,00	0,00	-18,18	0,00
Дніпропетровська	-6,98	-7,73	-20,00	-9,09	-5,71	-7,06	-22,73	-10,87	-11,90	0,96	-50,00	6,90	0,00	0,00
Донецька	-19,70	-18,10	6,67	-28,57	0,00	-26,67	-22,22	-15,38	-21,43	-26,67	0,00	-20,00	-40,00	0,00
Житомирська	-3,33	-2,92	3,70	-20,00	-8,33	0,00	4,35	-18,75	-6,45	16,67	0,00	-25,00	-7,69	0,00
Закарпатська	-12,27	-10,53	-46,15	0,00	-14,29	0,00	12,50	-11,11	-9,52	-7,69	0,00	33,33	-16,67	0,00
Запорізька	-13,38	-14,29	-11,54	-23,53	-33,33	-2,08	-13,33	-16,67	-9,52	-25,00	0,00	-18,18	-2,78	-66,67
Івано-Франківська	-10,44	-8,45	0,00	0,00	-9,52	0,00	0,00	-25,00	-3,23	-42,86	0,00	0,00	-17,50	0,00
Київська	-10,17	-10,43	-15,28	-15,38	-20,00	-14,29	-4,17	-17,78	-10,39	2,47	0,00	-10,26	-8,11	0,00
Кіровоградська	-3,05	-2,60	6,67	50,00	-25,00	-7,14	-27,27	4,35	0,00	0,00	0,00	14,29	-10,00	0,00
Луганська	-71,93	-67,39	-50,00	0,00	0,00	-36,36	-66,67	-75,00	-92,86	-40,00	0,00	0,00	-90,91	0,00
Львівська	-4,73	-5,07	-3,80	50,00	9,68	-9,09	0,00	-6,67	-16,09	-3,23	0,00	-11,11	-3,13	0,00
Миколаївська	-19,37	-20,36	-26,92	0,00	0,00	-21,05	-33,33	-22,73	-22,22	-12,50	0,00	0,00	-12,50	0,00
Одеська	-10,44	-10,47	-8,11	-31,82	-4,17	5,41	-14,29	-18,42	-17,74	1,89	0,00	-33,33	-12,50	14,29
Полтавська	-4,95	-5,91	-11,11	-33,33	28,57	-14,81	-6,90	4,17	-11,90	9,52	0,00	-5,00	5,88	0,00
Рівненська	-2,41	-0,67	6,45	0,00	-5,88	40,00	5,26	-16,67	4,35	-13,33	0,00	-8,33	-18,75	0,00
Сумська	-14,50	-14,16	-27,78	0,00	0,00	16,67	14,29	-19,05	-15,15	-38,46	-50,00	-20,00	-16,67	0,00
Тернопільська	-7,69	-8,33	-10,71	0,00	-17,65	-8,33	-15,00	-4,00	2,94	-11,76	0,00	-50,00	0,00	-50,00
Харківська	-17,14	-18,69	-10,94	-30,77	-20,00	-22,97	-32,26	-14,04	-15,22	-20,51	-40,00	-15,79	0,00	0,00
Херсонська	-31,25	-31,51	-37,50	-75,00	-15,79	-34,38	-36,36	-35,71	-25,00	-33,33	0,00	-25,00	-28,57	0,00
Хмельницька	-5,65	-3,29	-3,85	0,00	0,00	-17,65	-6,67	-25,00	4,00	21,74	16,67	0,00	-20,00	0,00
Черкаська	-9,55	-9,14	-22,22	18,18	-11,11	-29,17	-15,38	2,33	-3,45	-23,53	0,00	6,67	-13,64	0,00
Чернівецька	-11,11	-13,58	-22,22	0,00	-25,00	0,00	-20,00	-25,00	5,88	-18,75	0,00	0,00	0,00	0,00
Чернігівська	-7,59	-7,35	-15,00	0,00	0,00	20,00	-11,76	-9,09	-6,06	-14,29	0,00	-7,69	0,00	-50,00

Джерело: розраховано автором на основі [7].

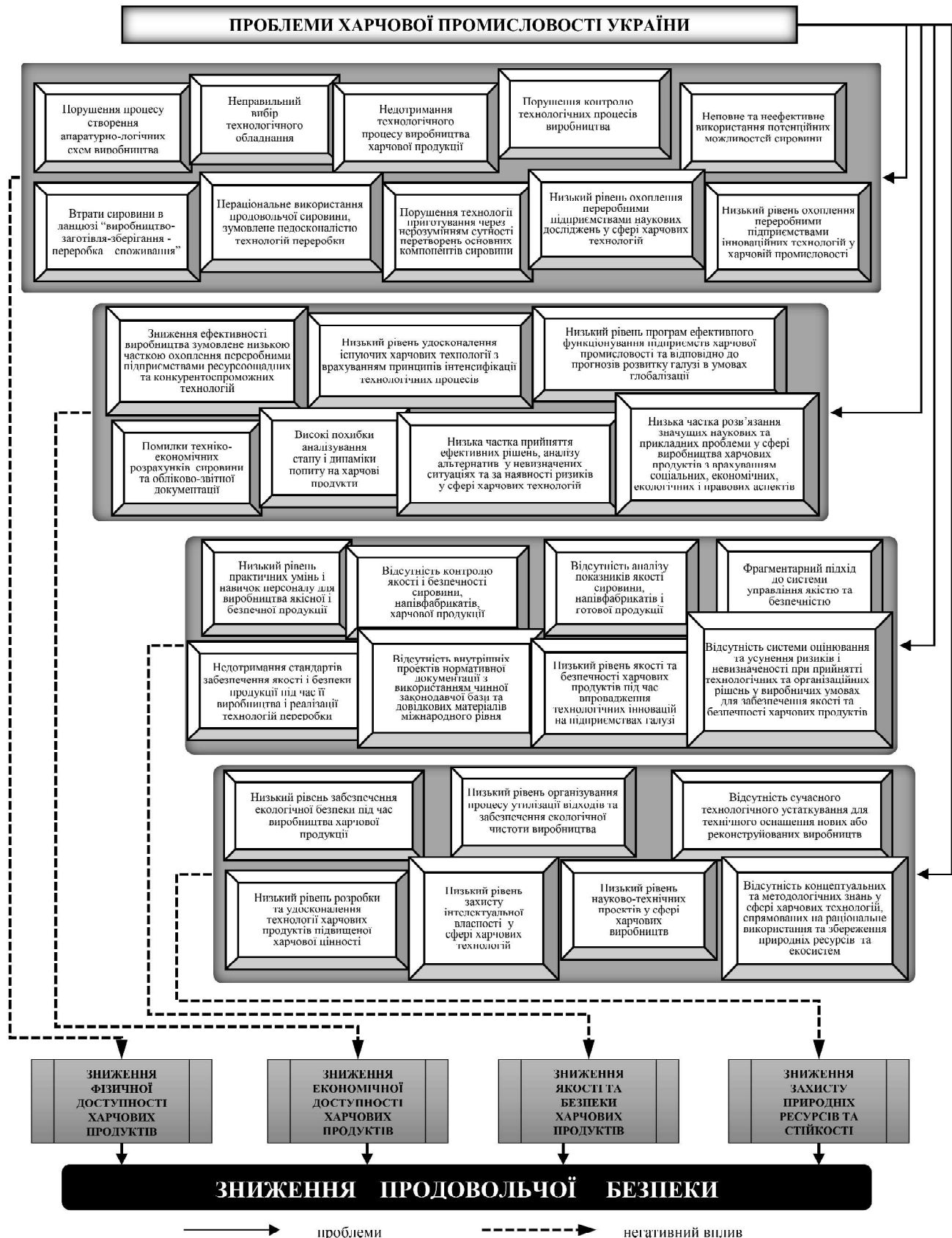

Рис. 1. Аналітична модель впливу проблем харчової промисловості України на продовольчу безпеку

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

приємств, що спеціалізувалися на переробленні та консервуванні фруктів і овочів також різко знизилась, що пояснюється наслідками війни в Україні. Такими змінами характеризується стан харчової промисловості по

всій Україні, незалежно від області де були розташовані переробні підприємства (Табл. 2).

Констатуючи загострення негативних тенденцій харчової промисловості після початку війни в Україні, вар-

то відмітити слабкі темпи розвитку галузі і у довоєнний період. Зокрема приріст кількості діючих підприємств харчової галузі знижувався в середньому на 0,63% у рік, а переважна більшість галузей взагалі мала від'ємні показники. Для аналізу проблем, що призвели до таких наслідків нами проведено дослідження, результати якого дозволили побудувати аналітичну модель негативного впливу проблем харчової промисловості України на продовольчу безпеку (Рис. 1).

Запропонована аналітична модель негативного впливу проблем харчової промисловості України на продовольчу безпеку вказує на існування тісного зв'язку між проблемами функціонування харчової промисловості та станом продовольчої безпеки у розрізі її складових. Окрім цього, описані проблеми стають на перешкоді до впровадження економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. За результатами проведеного дослідження можна прослідкувати конкретні наслідки описаних проблем, що мають негативний вплив на можливість реалізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою.

Зокрема, неповне та неефективне використання потенційних можливостей сировини, неправильний вибір технологічного обладнання, низький рівень охоплення переробними підприємствами наукових досліджень у сфері харчових технологій зумовлені недостатньою кількістю персоналу, здатного опанувати передові технології, блокує можливість реалізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у частині впровадження державного фінансування інноваційних ресурсозберігаючих природозахисних технологій, тим самим призводячи до низького рівня охоплення підприємствами нових технологій у харчовій промисловості.

Поряд із цим порушення процесу створення апаратурно-логічних схем виробництва, недотримання технологічного процесу виробництва харчової продукції, відсутність контролю технологічних процесів виробництва, порушення технології приготування харчових продуктів внаслідок нерозуміння сутності перетворень основних компонентів продовольчої сировини, втрати сировини в ланцюзі "виробництво-заготівля-зберігання — переробка — споживання", нераціональне використання продовольчої сировини, зумовлене недосконалістю технологій переробки та низький рівень програм ефективного функціонування підприємств харчової промисловості, призводить до зниження рентабельності підприємств харчової промисловості, а відтак при отриманні державної підтримки кошти витрачаються на подолання наслідків неефективного господарювання, а не на розвиток галузі.

Окрім цього, помилки техніко-економічних розрахунків сировини та обліково-звітної документації, високі похибки аналізування стану і динаміки попиту на харчові продукти, низька частка прийняття ефективних рішень, оцінювання і порівняння альтернатив у сфері харчових технологій, у тому числі у невизначених ситуаціях та за наявності ризиків, зумовлена недостатньою кваліфікацією персоналу, негативно відображається на достовірності економічної інформації, зокрема щодо реальної собівартості продовольчої продукції та об-

грунтованої необхідності державної підтримки харчового сектору за тими чи іншими розрізами.

Ряд інших завдань економічного механізму державного управління продовольчою безпекою пов'язані із можливістю забезпечення якості та безпеки продовольства, проте відсутність дієвої внутрішньої системи управління якістю, зокрема недотримання стандартів забезпечення якості і безпеки продукції під час її виробництва і реалізації, низький рівень контролю якості і безпечності сировини, напівфабрикатів, харчової продукції, відсутність аналізу показників якості сировини, напівфабрикатів і готової продукції, фрагментарний підхід до системи управління якістю та безпечністю — призводить до збільшення навантаження на державну службу, що блокує можливість мобілізації державних коштів спрямованих на підвищення якості продовольчої продукції та забезпечення реалізації міжнародних програм стандартизації до моменту повного розв'язання проблем такого рівня.

Для нейтралізації негативного впливу та попередження проявів описаних проблем на функціонування харчової промисловості та можливість забезпечення продовольчої безпеки розроблено багаторівневу модель обґрунтування необхідності підвищення кваліфікації працівників харчової промисловості для забезпечення продовольчої безпеки, що зосереджена на розв'язанні проблем фізичної доступності продовольчих товарів, економічної доступності продовольчих товарів, якості і безпеки продовольчих товарів, а також збереженні природних ресурсів. (Рис. 2).

Першочерговим завданням для сприяння виходу із кризової ситуації, що склалася у харчовій промисловості є запровадження чітких вимог до працівників підприємств даного сектору економіки, вміння та навички щодо яких повинні набуватися протягом освітнього процесу в межах навчання за спеціальністю 181 "Харчові технології".

Запропонована модель дозволить забезпечити розвиток харчової промисловості через підвищення професійних якостей працівників підприємств продовольчого сектору в межах освітньої програми 181 "Харчові технології". Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у частині підтримки підприємств харчової промисловості. Зокрема варто відмітити потенційну можливість додаткового вивільнення бюджетних коштів зумовлену економією витрат ресурсів на ліквідацію вищенаведених проблем. Окрім цього, раціональний розподіл коштів, спрямованих на підтримку підприємств харчової промисловості, що базуватиметься на економічно та технічно обґрунтованій системі інформаційного забезпечення, дозволить задовільнити реальні потреби підприємств з виробництва та переробки продовольства. Щодо ефективного використання вивільнених коштів слід розуміти необхідність підвищення кваліфікації працівників підприємств харчової промисловості за для можливості впровадження нових інноваційних технологій спрямованих на удосконалення виробничо-переробних процесів. У свою чергу завдання керівництва підприємств харчової промисловості полягає у забезпеченні процесу господарювання високоосвіченими кваліфікованими

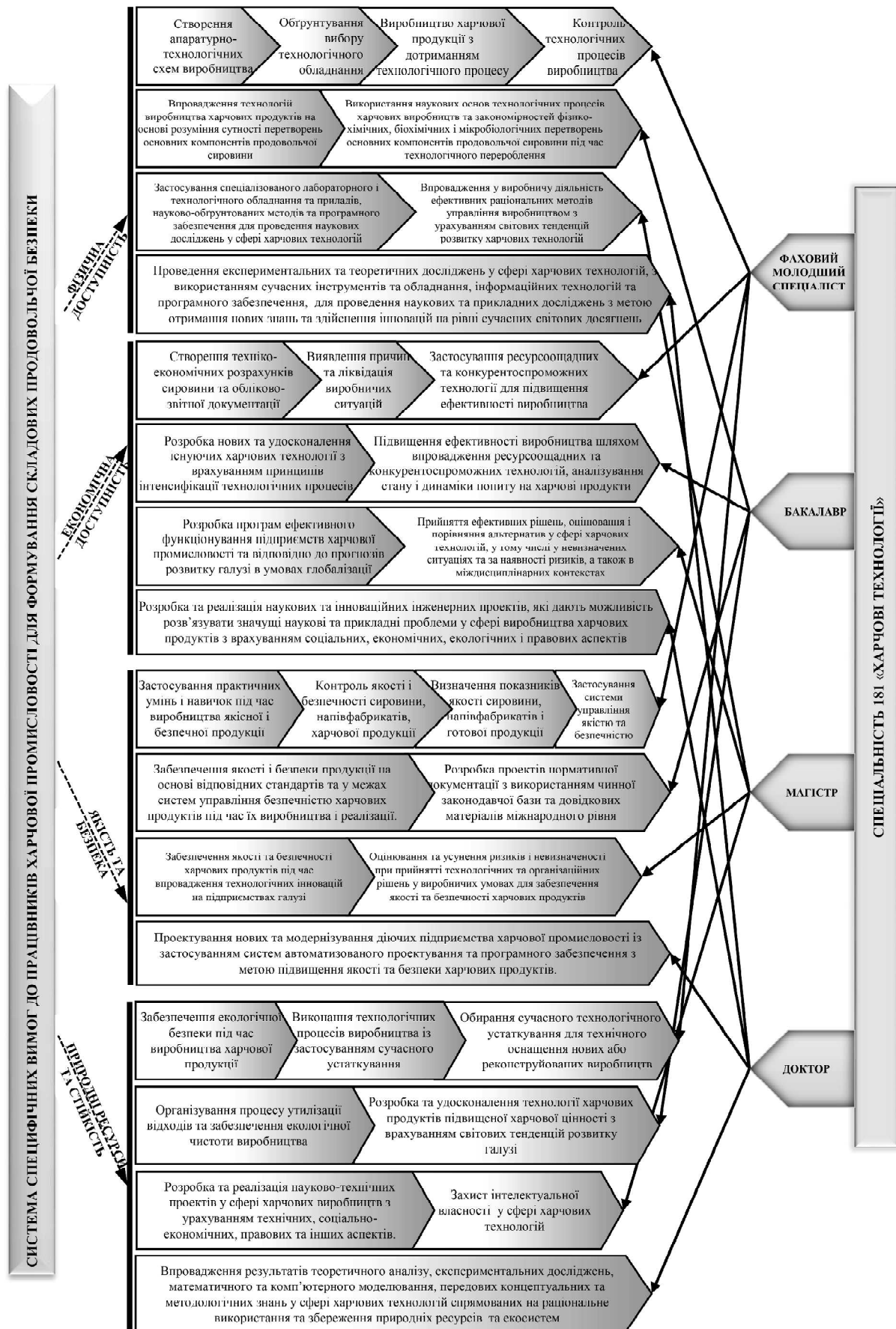

Рис. 2. Багаторівнева модель обґрунтування необхідності підвищення кваліфікації працівників харчової промисловості для забезпечення продовольчої безпеки

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

кадрами, здатними проявляти набуті вміння і навички та дотримуватися описаних специфічних вимог спрямованих на досягнення належного рівня продовольчої безпеки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток харчової галузі держави відіграє важливу роль у формуванні продовольчої безпеки, проте дослідження її стану в Україні свідчить про складну ситуацію, яка погіршилась протягом останніх років внаслідок багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Динаміка приросту кількості підприємств харчової промисловості в Україні протягом 2012—2022 років свідчить про негативний вплив проблем харчової промисловості на продовольчу безпеку у частині зниження продовольчого виробництва. Значну роль у цьому відіграє якісний кадрового забезпечення підприємств харчової промисловості. Розроблена багаторівнева модель обґрунтування необхідності підвищення кваліфікації працівників харчової промисловості для забезпечення продовольчої безпеки, зосереджена на розв'язанні проблем фізичної доступності продовольчих товарів, економічної доступності продовольчих товарів, якості і безпеки продовольчих товарів, а також збереженні природних ресурсів. Запропонована модель дозволить забезпечити розвиток харчової промисловості через підвищення професійних якостей працівників підприємств продовольчого сектору в межах освітньої програми 181 "Харчові технології" та позитивно впливатиме на процес створення безпечної продовольчої продукції належної якості у достатній фізичній та економічній доступності на основі засад бережливого природокористування.

Реалізація запропонованих заходів забезпечить підвищення ефективності економічного механізму державного управління продовольчою безпекою, оскільки сприятиме вивільненню бюджетних коштів, раціональному їх розподілу на реальні потреби щодо підтримки підприємств харчової промисловості та цілеспрямованому використанню вивільнених коштів на удосконалення виробничо-переробних процесів, що позитивно впливатиме на стан продовольчої безпеки країни та світу.

Література:

1. Кундєєва Г. О. Продовольча безпека країни: харчова промисловість. Ефективна економіка. № 12, 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5011>
2. Пушак Я.Я. Марченко О. М. Економічна безпека підприємств харчової промисловості як передумова продовольчої безпеки держави. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка. Серія: "Економічні науки". 2020. Вип. 210. С. 69—82. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4145>
3. Тернавська І.Б., Пархоменко Л.А. Харчова промисловість у формуванні продовольчої безпеки регіону. Збірник наукових праць Уманського національного

університету садівництва. Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань, 2012. Вип. 81. Ч.2.: Економіка. С. 349—357. URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/783>

4. Іртищева І. О., Гросицька О. Є. Структурні особливості харчової промисловості в контексті забезпечення продовольчої безпеки. АГРОСВІТ. № 13, 2012 URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2012/7.pdf

5. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. К.: Аграр. наука, 2019. 388 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1jB_Rnm4nw7--KhgDsEL2owfmxsSB9q9y/view

6. Вараксіна О. В. Основні аспекти та фактори, що формують продовольчу безпеку країни, с науковий вісник полтавського університету економіки і торгівлі. № 3 (59). 2013. URL: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/537/public/537-1556-1-PB.pdf>

7. Сайт державної служби статистики України. Офіційна сторінка. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Kundieieva, H. O. (2015), "Food security of the country: food industry", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5011> (Accessed 28 March 2023).
2. Pushak, Ya. Ya. and Marchenko, O. M. (2020), "Economic security of food industry enterprises as a prerequisite for food security of the state", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva im. P. Vasylenka, Serii: "Ekonomichni nauky"*, vol. 210, pp. 69—82, available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4145> (Accessed 28 March 2023).
3. Ternavs'ka, I.B. and Parkhomenko, L.A. (2012), "Food industry in the formation of food security of the region", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, vol. 81.2, pp. 349—357, available at: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/783> (Accessed 30 March 2023).
4. Irtysheva, I. O. and Hrosyts'ka, O. Ye. (2012), "Structural features of the food industry in the context of ensuring food security", *Ahrosvit*, vol. 13, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2012/7.pdf (Accessed 30 March 2023).
5. Sychevs'kyj, M. P. (2019), *Kharchova promyslovisť iak osnova prodovol'choi bezpeky ta rozvytku derzhavy [Food industry as the basis of food security and development of the state]*, *Ahrar. nauka*, Kyiv, Ukraine, available at: https://drive.google.com/file/d/1jB_Rnm4nw7--KhgDsEL2owfmxsSB9q9y/view (Accessed 30 March 2023).
6. Varaksina, O. V. (2013), "Main aspects and factors shaping the country's food security", *Naukovyj visnyk poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 3 (59), available at: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/537/public/537-1556-1-PB.pdf> (Accessed 31 March 2023).
7. Website of the State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 31 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 10.04.2023 р.

УДК 351

О. А. Краско,
здобувач, Національний університет цивільного захисту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4111-226X>

А. С. Близнюк,
д. держ. упр., доцент, доцент кафедри соціальної філософії та управління,
Державний податковий університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8768-5177>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.213

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

О. Krasko,
Applicant, National University of Civil Defense of Ukraine
A. Bliznyuk,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Social Philosophy and Management, State Tax University

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL)
EDUCATION IN UKRAINE AS A COMPONENT OF HUMAN CAPITAL FORMATION

Встановлено, що заклади професійної (професійно-технічної) освіти мають зношене морально застаріле обладнання, яке не можливо у подальшому використовувати у процесі навчання та яке потребує заміни на сучасне. Викладацький склад використовує застарілі форми викладання та потребує періодичного підвищення кваліфікації для оволодіння сучасними методами та практиками навчання. Випускові спеціальності також не відповідають запитам ринку. Траплялися ситуації у яких регіональне замовлення за кошти обласного бюджету формувалося лише ґрунтуючись на запитах комунальних підприємств з ігноруванням широких запитів регіонального ринку праці. Крім зазначеного випускники при працевлаштуванні не володіють практичними навичками та знаннями, що змушує роботодавців витратити час та кошти на додаткову освіту таких робітників.

У процесі аналізу досліджень, присвячених актуальним проблемам професійної освіти визначено, що потенційними точками біфуркації можуть стати такі ситуації. По-перше, у результаті різних рівнів соціально-економічного розвитку регіонів виникає ризик зниження якості підготовки як абітурієнтів, так і випускників. У суспільстві все ще існують тенденції до елітаризації вищої освіти. Вимушене зниження вимог до інтелектуального рівня студентів, у свою чергу,

забезпечує низьку якість освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. По-друге, масштабне впровадження електронних технологій у різні сфери життєдіяльності, професійної діяльності спеціалістів різних секторів економіки, поширення віртуальної зайнятості призводить до зміни характеру професійних завдань. Виникає ризик різкої перебудови змісту професійної освіти та технологій її освоєння, відставання випускових спеціальностей від структури зайнятості населення. По-третє, форсування технологічної складової розвитку суспільства призводить до поширення інтелектуальних технологій (програмні засоби вирішення завдань, експертні системи прийняття рішень, роботизація промислового виробництва). Вони скорочують присутність людини як у виробничому процесі, так і в процесі прийняття рішень, що формально знижує ступінь її відповідальності за результат. Отже, виникає ризик техногенних катастроф.

Розроблено сценарний підхід до розвитку системи професійної освіти при переході до пост-інформаційного науково-технологічного устрою суспільства, у якому потенційними точками зростання є організаційний (реалізується шляхом використання потенційних переваг розвитку освітніх об'єднань, які створюють можливість як розвитку безпосередньо базових форм організації професійної освіти, так і удосконалення змісту професійної освіти, оновлення технологій, розвитку суб'єктів освітнього процесу), технологічний (практико-орієнтовані розробки та використання ресурсомістких цифрових освітніх платформ, віртуальних тренажерів, визначення механізму освоєння студентами нових видів професійного досвіду, інформаційно-технологічне оновлення закладів освіти) та суб'єктний елементи (зміна уявлення про професіоналізм для забезпечення сталого розвитку суспільства, зміна світогляду майбутніх фахівців, формування компетенцій, необхідних для ведення природоохоронної професійної діяльності).

It has been established that vocational (vocational and technical) education institutions have worn out morally obsolete equipment, which cannot be used in the future in the training process and which needs to be replaced with modern ones. The teaching staff uses outdated forms of teaching and needs periodic training to master modern teaching methods and practices. Graduate specialties also do not meet market demands. There have been situations in which the regional order for the funds of the regional budget was formed only based on the requests of utility companies while ignoring the broad requests of the regional labor market. In addition to the above, graduates do not have practical skills and knowledge when employed, which forces employers to spend time and money on additional education of such workers.

In the process of analyzing researches devoted to current problems of professional education, it was determined that the following situations can become potential bifurcation points. First, as a result of different levels of socio-economic development of the regions, there is a risk of a decrease in the quality of training of both applicants and graduates. In society, there are still tendencies towards the elitistization of higher education. The forced reduction of requirements for the intellectual level of students, in turn, ensures low quality of education in professional (vocational and technical) education institutions. Secondly, the large-scale implementation of electronic technologies in various spheres of life, the professional activities of specialists in various sectors of the economy, the spread of virtual employment leads to a change in the nature of professional tasks. There is a risk of a sharp restructuring of the content of professional education and technologies for its development, graduation specialties lagging behind the employment structure of the population. Thirdly, forcing the technological component of the development of society leads to the spread of intellectual technologies (software tools for solving tasks, expert decision-making systems, robotics of industrial production). They reduce the presence of a person both in the production process and in the decision-making process, which formally reduces the degree of his responsibility for the result. Therefore, there is a risk of man-made disasters.

A scenario approach to the development of the system of professional education during the transition to the post-informational scientific and technological system of society has been developed, in which potential points of growth are organizational (implemented by using the potential advantages of the development of educational associations, which create an opportunity for the development of directly basic forms of organization of professional education, and and improving the content of professional education, updating technologies, developing the subjects of the educational process), technological (practically oriented development and use of resource-intensive digital educational platforms, virtual simulators, determining the mechanism for students to master

new types of professional experience, information and technological updating of educational institutions) and subject elements (changing the perception of professionalism to ensure the sustainable development of society, changing the worldview of future specialists, forming the competencies necessary for conducting environmental protection professional activities).

Ключові слова: вища освіта, держава, заклади освіти, людський капітал, підприємства, професійна (професійно-технічна) освіта.

Key words: higher education, state, educational institutions, human capital, enterprises, professional (vocational and technical) education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Професійна освіта тісно пов'язана з фундаментальними засадами устрою суспільства. Масштабні геополітичні, політичні, економічні, технологічні, демографічні зміни ставлять свій відбиток на професійну освіту. Найбільш органічний її зв'язок з продуктивною діяльністю, оскільки поява перших знарядь праці актуалізувала передачу досвіду їх виготовлення та застосування. Пріоритет економічного, виробничого контексту розвитку професійної освіти виявляється в спробах її реформування: змінюється територіальна та організаційна структура професійної освіти, оновлюється її зміст, вводяться нові освітні технології та технічні засоби. Об'єктивно первинне завдання системи професійної освіти — підготовка кадрів для виробництва та суспільних практик — у періоди переважання різних науково-технологічних укладів вирішувалася приведенням системи професійної освіти у відповідність до умов виробництва. У міру розвитку виробничих засобів та технологій, зміни соціально-економічних умов, мають відкриватися освітні заклади нового типу, трансформуватися уявлення про професіоналізм, про необхідні результати навчання професії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Історія професійної освіти показує, що проблеми професійної освіти, що дискутуються в даний час, з незначною семантичною різницею відтворювалися в роботах О. Ковалія, О. Коломієць, І. Лікарчука, Н. Ничкало, М. Пузанова, М. Самойлюк, Г. Терещенка, що демонструє повторюваність ситуацій розвитку в різних науково-технологічних укладах, що визначаються культурно-історичними, політичними, економічними факторами. Тому актуальність піднятої у статті проблеми є доведеною.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є наукове обґрунтування підходів до розроблення перспектив розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Україні як складової формування людського капіталу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В Україні існує величезний попит на робітничі спеціальності. Однак кількість осіб, випуще-

них із закладів професійної (професійно-технічної) освіти скорочується з кожним роком (рис. 1).

Скорочується також кількість закладів професійно-технічної освіти з кожним роком (рис. 2).

У зв'язку з цим скорочується і кількість вступників до них (рис. 3). За аналітичними даними [1] тільки 20% випускників шкіл обирають для подальшого навчання заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

Ті заклади професійної (професійно-технічної) освіти, які залишилися, мають зношене морально застаріле обладнання, яке не можливо у подальшому використовувати у процесі навчання та яке потребує заміни на сучасне. Викладацький склад використовує застарілі форми викладання та потребує періодичного підвищен-

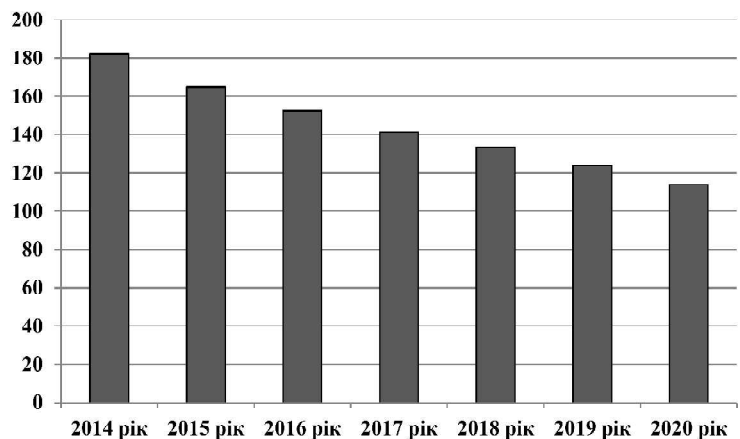

Рис. 1. Кількість осіб, випущених із закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.

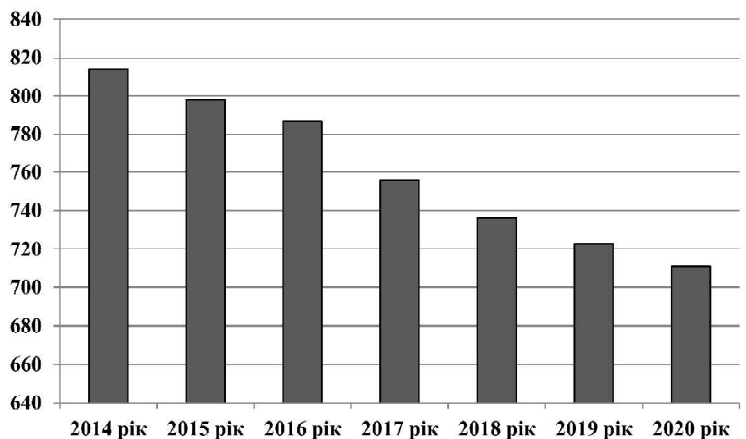

Рис. 2. Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти

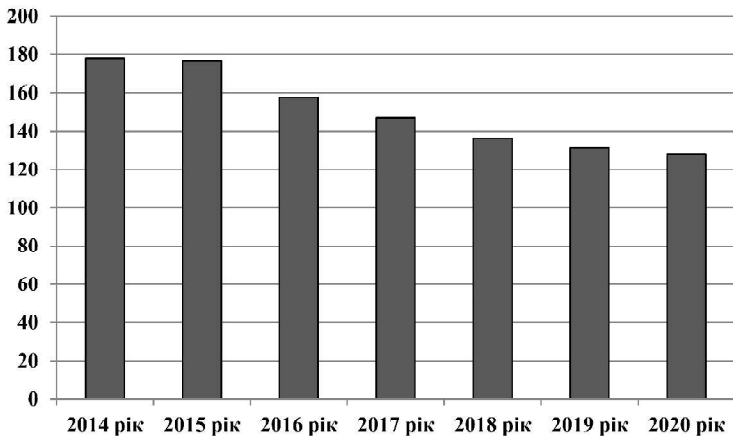

Рис. 3. Кількість осіб, прийнятих на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.

ня кваліфікації для оволодіння сучасними методами та практиками навчання. Випускові спеціальності також не відповідають запитам ринку. Траплялися ситуації у яких регіональне замовлення за кошти обласного бюджету формувалося лише ґрунтуючись на запитах комунальних підприємств з ігноруванням широких запитів регіонального ринку праці [2]. Крім зазначеного випускники при працевлаштуванні не володіють практичними навичками та знаннями, що змушує роботодавців витрачати час та кошти на додаткову освіту таких робітників.

Тому в Україні у 2021 році згідно Указу Президента України утворено Раду з питань розвитку професійної (професійно-технічної) освіти як консультативно-дорадчого органу при Президентові України [3]. Також Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Концепцію Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022—2027 роки [4].

З метою визначення перспектив розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, звертаємо увагу на ряд принципових моментів. Перед усім, професійна освіта є відкритою нерівномірною самоорганізуючою системою, що розвивається під впливом умов зовнішнього середовища — науково-технологічного укладу. У цьому зв'язку на нього повинні поширюватися синергетичні принципи прогнозування. Ключові тези синергетичного підходу до дослідження професійної освіти можуть бути сформульовані таким чином: професійна освіта є нерівномірною системою, іманентно схильною до змін; вона має нелінійний характер розвитку; можливі варіанти її розвитку. Варіанти розвитку професійної освіти залежать не тільки від вихідного стану системи, скільки від умов зовнішнього середовища. Крім того, антропоцентричний характер постінформаційного науково-технологічного укладу передбачає зміну ціннісних орієнтацій суспільства, акцентування їх гуманітарної складової. Механізм розвитку професійної освіти, її циклічний і дискретний характер повинен бути виражений у потенційних характеристиках системи.

Приймаючи до уваги вказані фактори, зробимо спробу сформулювати особливості прогнозування розвитку професійної освіти. Насамперед, проаналізуємо методологію прогнозування розвитку суспільства. Для нашого дослідження важливо, щоби відмовитися

від формаційного підходу до аналізу соціальних змін за допомогою сформульованого відновного підходу. Зокрема, можна виділити три типи відтворення соціальної системи: статичне, інтенсивне та деструктивне. Статичне націлено на підтримання суспільства у відповідності з представленнями, що ідеалізують минуле. Інтенсивне відтворення суспільства пов'язано з його удосконаленням, підвищення результативності професійної діяльності, ефективності життєдіяльності. У системі професійного навчання прикладами інтенсивного відтворення є основа зчитування інноваційних форм організації освітнього процесу. Деструктивне відтворення припускає його само ускладнення.

У прогнозі необхідно враховувати зміну науково-технологічного укладу. У той же час проходять глибокі внутрішні перетворення самої людини — мається на увазі розвиток духовної сфери, осмисленого потреби.

Загальний огляд теоретичних і практико-орієнтованих дослідницьких проблем складання прогнозів розвитку соціально-економічних і соціокультурних систем, призвів до ряду висновків про особливості визначення перспектив розвитку професійної освіти в логіці нелінійного розвитку: в основі процесу прогнозування закладена ідея цілості, внаслідок чого протиріччя, описані як полярні кордони при реалізації механізму розвитку професійного виховання, грають швидше аналітичну, а не практичну роль; антропоцентричність професійного виховання посилює фактор пізнавального управління системою розвитку, що має бути враховане при обґрунтуванні потенційних напрямків її розвитку; методологія стійкого розвитку, екологічно орієнтованого пізнання і мислення починає грати все більшу роль у визначенні образу найближчого майбутнього.

У процесі аналізу досліджень, присвячених актуальним проблемам професійної освіти, ми зробили висновок, що потенційними точками біфуркації можуть стати три ситуації.

1. У результаті різних рівнів соціально-економічного розвитку регіонів виникає ризик зниження якості підготовки як абітурієнтів, так і випускників. У суспільстві все ще існують тенденції до елітаризації вищої освіти. Вимушене зниження вимог до інтелектуального рівня студентів, у свою чергу, забезпечує низьку якість освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

2. Масштабне впровадження електронних технологій у різні сфери життєдіяльності, професійної діяльності спеціалістів різних секторів економіки, поширення віртуальної зайнятості призводить до зміни характеру професійних завдань. Виникає ризик різкої перебудови змісту професійної освіти та технологій її освоєння, відставання випускових спеціальностей від структури зайнятості населення.

3. Форсування технологічної складової розвитку суспільства призводить до поширення інтелектуальних технологій (програмні засоби вирішення завдань, експертні системи прийняття рішень, роботизація промислового виробництва). Вони скорочують присутність людини як у виробничому процесі, так і в процесі прийняття рішень, що формально знижує ступінь її відпові-

дальності за результат. Отже, виникає ризик техногенних катастроф.

Відповідно до названих ситуацій ми визначаємо, що потенційними точками розвитку системи професійної освіти при переході до постінформаційного науково-технологічного устрою суспільства можуть стати її організаційний, технологічний та суб'єктний елементи. Під суб'єктом елементом у даному випадку ми розуміємо вимоги, які пред'являються до викладачів та студентів. Далі у дослідженні описані імовірні сценарії розвитку, залежно від потенційної точки зростання.

Організаційний сценарій розвитку професійної освіти реалізується шляхом використання потенційних переваг розвитку освітніх об'єднань.

Тенденція до державно-приватного співробітництва у сфері професійної освіти дає підстави вважати, що організаційно професійно освіта розвиватиметься у напрямі поширення освітніх об'єднань (альянси, асоціації, кластери, консорціуми, корпорації, освітні та університетські комплекси, холдинги). Кожен вид об'єднання має свою специфіку, ризики та перспективи.

Вивчення інформації про роботу об'єднань показало, що вони мають різну мету та джерело; розрізняються за видами діяльності та характером взаємодії, за часом та інтенсивністю інтеграції. Вони можуть сформуватися на основі інших типів об'єднань, бути запозичені з-за кордону, виникнути з розвитком сучасних інформаційних технологій. Функціонально освітні об'єднання створюються за моделлю ресурсного центру або кооперації та діють на галузевому, внутрішньокластерному та міжкластерному рівнях.

Альянс є формою організації професійної освіти, в якій заклади (головним чином на міжнародному рівні) об'єднуються для спільної розробки довгострокових наукомістких проектів і зберігають незалежність у вирішенні будь-яких питань, пов'язаних з власним розвитком. В асоціації входять освітні організації однакового профілю або форми власності. Основна ціль створення є включена в рішення завдань розвитку освіти, у розробку стратегії підготовки кадрів за спеціальностями, у формуванні досвіду організації освітнього процесу з урахуванням потреб окремої галузі та ін. Для вирішення питань організаційного, технічного, соціального та інших напрямів створюються колективи, відкриваються господарські організації, громадські об'єднання.

Кластер являє собою створену основу відпрацьованої спеціалізації об'єднання організацій освітнього, наукового, виробничого профілю, географічно близьких між собою. Основною рекомендацією є переорієнтація економічної системи з вертикально інтегрованою на кластерну організацію, при якій ефективність діяльності виробничих одиниць безпосередньо залежить від їх інфраструктури. Одією із ключових переваг науково-освітніх кластерів є наскрізні навчальні плани, що забезпечують реальну, а не декларовану інтеграцію рівнів професійної освіти. Створення виробничих кластерів в енергетиці, сільському господарстві, промисловості стало відмінною ознакою інформаційного науково-технологічного укладу. Тісний зв'язок базового підприємства та освітніх організацій у кластері створює умови для неперервної освіти та стимулює інтеграційні процеси у професійній освіті.

Основними характеристиками консорціуму як форми об'єднання підприємств є його тимчасовий характер, можливість для членів консорціуму входити до складу кількох об'єднань, договірний характер їхніх взаємин. Консорціум передбачає жорсткіший зв'язок його членів порівняно з асоціацією чи альянсом.

Консорціум створюється для вирішення таких завдань, як: інтеграція освіти та науки завдяки відкриттю базових кафедр на промислових підприємствах та в наукових організаціях; створення інформаційного середовища для освітньої, наукової та інноваційної діяльності; реалізація системи підготовки та перепідготовки кадрів за професійними освітніми програмами; залучення ресурсів для проведення наукових досліджень; і розвиток міжрегіональних та міжнародних зв'язків для підготовки (перепідготовки) фахівців, вирішення актуальних завдань у галузі освіти, науки та інноваційної діяльності.

Освітня корпорація є об'єднанням закладів вищої та професійної (професійно-технічної) освіти, не обмежених територіально. Позитивні результати об'єднання: консолідація інтелектуального потенціалу, розвиток інформаційних технологій, підвищення економічної ефективності членів корпорації, зростання конкурентоспроможності освітніх організацій, створення позитивного привабливого іміджу, підвищення якості підготовки студентів, диверсифікація освітніх програм.

Освітні комплекси включають організації переважно закладів професійної (професійно-технічної) освіти всередині галузі або регіону.

Холдинг — найменш поширена форма освітніх об'єднань. Відповідно до оригінального визначення холдинг є багатофункціональним об'єднанням, учасники якого інтегровані і вертикально (через те, що в холдинг входять організації однієї сфери, ієрархічно пов'язані між собою), і горизонтально (оскільки об'єднуються організації різної спрямованості). Ми маємо підстави вважати, переносючи таку модель організації зі сфери комерційних підприємств у сферу освіти, що освітній холдинг може являти собою об'єднання освітніх організацій загальної та професійної, вищої та додаткової освіти, наукові центри, виробничі одиниці, установи. Вплив такого об'єднання на соціально-економічний розвиток регіону потенційно високий, з допомогою можливості роботодавців брати участь у освітньому процесі різних етапах, від пред'явлення вимог до якості підготовки випускників до його контролю. Однак широкого поширення холдинги у професійній освіті досі не отримали.

Аналіз інформації з відкритих джерел діяльності освітніх об'єднань дозволив нам виділити основні переваги об'єднання перед автономно функціонуючими освітніми організаціями. Наприклад, це найкраще матеріально-технічне оснащення освітнього процесу завдяки можливості використовувати ресурси промислових підприємств, соціальних та культурних інститутів, наукових центрів, які входять до об'єднання. Також до переваг слід віднести можливість для освітньої організації брати участь у реалізації великих соціальних, економічних, політичних, освітніх програм та проектів. Наукові дослідження викладачів, аспірантів та докторантів вузів, що входять до об'єднання, мають велику практичну значущість та спрямованість завдяки можливості широкої апробації та впровадження результатів.

Реформи у сфері професійної освіти будуть ефективними, якщо в їх основі закладено об'єднання закладів професійної освіти з науковими організаціями та виробничими підприємствами регіону, і механізмом є мережева взаємодія учасників об'єднань. Завдяки мережевій взаємодії членів об'єднання виключається дублювання функцій і завдань, що стоять перед ними. Внаслідок злиття деяких ресурсів членів об'єднання забезпечується їхня велика стійкість у мінливій соціально-економічній кон'юнктурі, а також створюються можливості для реалізації масштабних проектів. Мережева взаємодія освітніх організацій дозволяє їм вигравати в регіональній освітній системі, оскільки ресурсовитратні конкурентні відносини доповнюються (але не замінюються повністю) кооперативними зв'язками. Воно дає можливість оптимізувати комунікацію між освітніми організаціями та ринком праці з питань досягнення необхідної якості підготовки випускників.

Ми вважаємо, що мережеву взаємодію слід розглядати не як механізм інтеграції, а як характерний для освітнього об'єднання формат взаємодії його учасників. При цьому ми розуміємо мережеву взаємодію ширше, ніж налагоджений зв'язок членів об'єднання з використанням сучасних технологій. Це сукупність стійких вертикальних і горизонтальних зв'язків членів освітнього об'єднання, взаємодоповнення ресурсів яких дозволяє нарощувати потенціал задля досягнення спільних цілей. Завдання ефективного використання загальних ресурсів вирішується залежно від принципу об'єднання організацій. Звертаючись до економічної термінології, ми можемо охарактеризувати два принципи: ресурсний центр та паритетну кооперацію. У першому випадку організація з великими ресурсами поєднує навколо себе менш забезпечені ресурсами організації. Так заклади вищої освіти (ресурсні центри) об'єднують довкола себе школи, коледжі та заклади професійної освіти. У другому випадку передбачається, що організації, що автономно володіють достатніми ресурсами, завдяки створенню загального інформаційного та "діяльничого" поля зміцнюють потенціал для вирішення актуальних завдань. Так заклади освіти вступають у партнерські відносини із науковими, комерційними, соціальними, культурними організаціями.

Очевидно, що компроміси у системі професійної освіти обумовлені необхідністю "виживання" установ в умовах комерціалізації освіти та науки. Інтеграція закладів освіти із замовниками та споживачами системи професійної освіти значною мірою вирішує завдання їх фінансування та мотивує підвищувати вимоги до викладацького складу, освітніх програм. Замовниками для системи професійної освіти виступають не тільки потенційні роботодавці, але також і студенти (учні, слухачі тощо), які все більше потребують індивідуалізації професійної освіти — можливості визначення індивідуальних траєкторій освіти, складання власних програм із навчальних блоків. Тобто працівник (у тому числі майбутній) отримує реальну можливість впливу на систему за допомогою утвердження в ній своїх потреб як цілей розвитку.

Держава стимулює розвиток системи професійної освіти і опосередковано впливає на розвиток освітніх об'єднань. Вважаємо, що в цілому накопичуваний досвід функціонування освітніх об'єднань є ознакою певної корпоративності професійної освіти.

Таким чином, організаційний сценарій розвитку професійної (професійно-технічної) освіти ми пов'язуємо з поширенням освітніх об'єднань, які більшою мірою, порівняно з автономно функціонуючими освітніми установами, відповідають періоду інтеграції професійної освіти в її розвитку при зміні науково-технологічного укладу. Маючи свої переваги і схильні до певних ризиків, об'єднання створюють можливість як розвитку безпосередньо базових форм організації професійної освіти, так і удосконалення змісту професійної освіти, оновлення технологій, розвитку суб'єктів освітнього процесу.

Технологічний сценарій розвитку професійної освіти реалізується через інформатизацію та персоналізацію освітнього процесу.

Формування постінформаційного науково-технологічного укладу пов'язано з новим етапом розвитку засобів виробництва — кібернетизацією, що передбачає, що технічні засоби, що застосовуються у продуктивній діяльності, стануть настільки складними за характером розв'язуваних завдань, що зможуть взяти на себе не тільки операційні та контролюючі функції, обробку, зберігання та поширення інформації, а й частково замінити людину у вирішенні завдань стратегічного планування. Залишаючи поза межами аналізу дискутовані питання принципової неможливості повної заміни людини технікою в багатьох сферах продуктивної діяльності, звернемо увагу на ймовірність для технологій, що стрімко розвиваються, стати точкою зростання професійної освіти.

У професійній освіті, як показує практика та аналіз сучасних наукових досліджень, актуальне вирішення обох завдань: як поліпшення якості зв'язку (збільшення швидкості передачі даних, пропускну здатності мереж тощо), так і оснащення освітніх організацій сучасним обладнанням. Розв'язання другого завдання частково забезпечується в освітніх організаціях можливістю для тих, хто навчається використовувати ресурси виробничих організацій — членів об'єднань. У неінтегрованих освітніх організаціях вирішення цього завдання ускладнюється додаванням фінансової складової. Застосування віртуальних тренажерів, як показує практика, частково вирішує і проблему дорожнечі обладнання та матеріалів, та низку інших завдань. Ми розглядаємо віртуальні тренажери не як форму професійної освіти, а як інноваційну освітню технологію, яка на основі відтворення реальних виробничих процесів дозволяє учням сформувати професійні компетенції, забезпечуючи розвиток практичних навичок на основі застосування своїх знань. Вони дозволяють відтворити професійне середовище, в якому працюватимуть майбутні спеціалісти, дозволяють сформувати професійні навички в штучно створюваній реальності.

Незалежно від складності програмного забезпечення та апаратних пристроїв, інтерактивні тренажери можуть вирішувати одне з завдань: бути екзаменатором, виконувати демонстраційну функцію, розвивати в учнів моторні навички, вчити розпізнавати образи, розвивати навички роботи з алгоритмами, моделювати позаштатні ситуації та навчати поведінці в них, розвивати здатність розв'язання варіативних за кількістю можливих сценаріїв завдань.

Екзаменатори дуже умовно відносяться до віртуальних тренажерів, оскільки відповідна функція доступна на всіх видах обчислювальної техніки. Найчастіше це різні види тестів та їх призначення — замінити функцію викладача з контролю засвоєного матеріалу. Тренажери, які виконують демонстраційну функцію, також не передбачають тренування професійних навичок. Вони спрямовані на розвиток уваги і пам'яті, здатні відтворювати структуру об'єкта, що вивчається, послідовність необхідних при роботі з ним дій. Тренажери, що сприяють розвитку моторних навичок, застосовуються в освітніх організаціях, які здійснюють підготовку за робітничими професіями (наприклад, для ведення зварювальних робіт, навчання управлінню промисловим обладнанням, транспортними засобами). Тренажери, що формують навичку розпізнавання образів, застосовуються у професійній підготовці операторів військових спеціальностей, у медичних закладах освіти для навчання фахівців медичної діагностики, у лінгвістичних — для відпрацювання навичок синхронного перекладу. Тренажери, що розвивають навички роботи з алгоритму, використовуються для освоєння студентами прийомів роботи із складним обладнанням технікою.

Тренажери, запрограмовані на вирішення варіативних за кількістю сценаріїв завдань оцінюють варіанти запропонованих студентами рішень, що зумовлює можливість їх застосування у навчанні проектувальників, техніків, сервісних інженерів. Тренажери, що відтворюють позаштатні ситуації у віртуальному середовищі, застосовуються переважно у системі підвищення кваліфікації, додатковій освіті працівників небезпечних виробництв та транспортних засобів. Дуже поверховий огляд пропозицій у мережі Інтернет про розробку та виробництво віртуальних тренажерів-симуляторів як для освітніх організацій, так і для підприємств свідчить про їх високу затребуваність в освітньому процесі.

Зміна умов професійної діяльності під впливом процесу цифровізації різних сфер життя суспільства, що поширюється, в даний час очевидно. Проте слід звернути увагу, що сам характер професійної діяльності передбачає вплив процесу цифровізації більшою чи меншою мірою. З одного боку, в систему управління виробничими, комерційними та некомерційними організаціями, підприємствами сфер культури, охорони здоров'я, освіти, сфери послуг впровадження сучасних технологій внесло значні зміни в аспектах ведення документації, звітності тощо. З іншого боку, ряд сфер професійної діяльності є інформаційними за своїм характером.

Для професій сфери послуг (у страхуванні, консалтингу, маркетингу, менеджменті та ін.) цифровізація професійної діяльності пов'язана з операційною складовою діяльності. Отже, в освітніх організаціях відповідної спрямованості технологічний сценарій розвитку професійної освіти, ймовірно, буде реалізований у контексті модернізації застосовуваних освітніх технологій. У той же час, професії первинного та вторинного секторів економіки, пов'язані з видобувними та переробними галузями промисловості, будівництвом, не є інформаційними за своїм характером. Розвиток технологій у них пов'язаний з впровадженням наукоємних та інтелектуальноємних засобів виробництва, що безперервно ускладнюються. У цьому реалізація технологічного сцена-

ррю може бути обмежена лише оновленням освітніх технологій. Потрібне оснащення освітніх організацій обладнанням.

Вважаємо, що дотримання технологічного сценарію розвитку професійної освіти значною мірою змінить механізм освоєння студентами професійного досвіду. Об'єктивно, цей процес є природним наслідком поширення віртуальної зайнятості. Віртуальна зайнятість, під якою розуміють гнучкий режим робочого часу і місця під час використання як організаційних зв'язків інформаційно-комунікаційних технологій, відтворює основні характеристики віртуальної реальності, у зв'язку з якою вона виникла.

На наш погляд, поширення віртуальної зайнятості призводить до необхідності перегляду механізму освоєння професійного досвіду. Вона викликана тим, що без алгоритмізації своєї діяльності освоєння професійних функцій за умов віртуальної зайнятості неможливе. Однак у традиційному механізмі освоєння професійного досвіду алгоритмізація як встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формування інтегральних образів не є обов'язковим ступенем даного процесу.

Проведений прогностичний аналіз технологічного сценарію розвитку професійної освіти показав, що перехід до постінформаційного науково-технологічного устрою, ймовірно, буде пов'язаний зі зміною технологічної основи освітнього процесу: розробкою ресурсомістких цифрових освітніх платформ, поширенням віртуальних тренажерів-симуляторів, лабораторій тощо. Одночасно, відповідно до внутрішньої логіки розвитку професійної освіти, нова технологічна основа як точка зростання передасть потенціал для розвитку змістовному, організаційному та суб'єктному елементам системи, оскільки сприятиме персоналізації освітнього процесу та індивідуалізації освітніх траєкторій. Таким чином, можливий технологічний сценарій розвитку професійної освіти буде переважно пов'язаний з вирішенням питань його інформаційно-технологічного оновлення. Проте передбачається не просто використання нових технічних засобів у освітній процес. Він зачіпає і організацію освіти, і основи формування особистості майбутнього фахівця.

Поряд з практикоорієнтованими розробками, методичними рекомендаціями створення та використання дистанційних курсів, віртуальних тренажерів, актуальним напрямом практичної реалізації даного сценарію є визначення механізму освоєння студентами нових видів професійного досвіду, що дозволяє перейти до прогностичного аналізу суб'єктного сценарію розвитку професійної освіти.

Суб'єктний сценарій розвитку системи професійної освіти пов'язаний зі зміною уявлення про професіоналізм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Суб'єктний сценарій подальшого розвитку системи передбачає, що система професійної освіти стане забезпечуючим ресурсом для соціально-економічної концепції суспільства сталого розвитку. Розглянемо основні характеристики сталого розвитку суспільства, звернемо увагу на зміну аксіології та визначимо роль системи професійної освіти у її формуванні.

Стратегія сталого розвитку суспільства як такий напрямок його розвитку, у якому задоволення потреб ни-

нішнього покоління не ставить під загрозу задоволення потреб майбутніх поколінь стала для багатьох держав орієнтиром прийняття рішень у галузі соціальної політики, вирішень екологічних та економічних проблем після конференції ООН 1992 року у Ріо-де-Жанейро. З того часу міжнародні зустрічі для обговорення тих чи інших аспектів прийняття концепції сталого розвитку суспільства у різних форматах проводяться на регулярній основі. У 2015 році було проведено Саміт зі сталого розвитку, одним із результатів якого стало ухвалення офіційного документа "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року". Його значущість для визначення ймовірних сценаріїв розвитку системи професійної освіти пов'язана з тим, що однією з запланованих для досягнення до 2030 року цілей було проголошено забезпечення всеосяжної якісної освіти та заохочення можливостей навчання протягом усього життя для всіх. Система освіти визначається в міжнародних домовленостях, пов'язаних з досягненням цілей сталого розвитку суспільства, як спосіб перетворення сучасної цивілізації за допомогою вдосконалення системи цінностей і пріоритетів суспільства. У тому числі передбачається, що питання, пов'язані з принципами та завданнями сталого розвитку, будуть інтегровані у зміст освіти, а освітній процес буде заснований на технологіях критичного осмислення, а також на самостійній мотивації учнів до оволодіння прийомами ведення природоохоронної професійної діяльності.

Слід зазначити, що освіті, особливо вищій, спочатку відводилася важлива роль забезпеченні сталого розвитку. У той самий час, прийняття документа, що передбачає оцінку досягнення цілей до встановленого у ньому терміну, слід як прагнення привернути увагу світового співтовариства до необхідності перетворень системи освіти, зокрема і професійної, для сталого розвитку суспільства. Прийнята близько тридцяти років тому, концепція сталого розвитку внесла істотні зміни до регламентів роботи виробничих підприємств, відбилася на внутрішній та зовнішній політиці держави. Однак на систему професійної освіти, на наш погляд, її вплив виявився не досить глибоким, незважаючи на проведені дослідження в цій сфері.

Ми розглядаємо сталий розвиток не як визначення нових способів ведення господарської діяльності, нових технологій або методів управління, а як удосконалення відносин людини до себе, суспільства, природи, своєї професійної діяльності. Система професійної освіти, у зв'язку з цим, є способом забезпечення такого розвитку, оскільки не тільки формує професійні якості майбутніх фахівців, а й закладає соціальні, культурні моделі поведінки, визначає основи їхньої аксіології, задає напрямки їх культурної діяльності, їх поведінки у соціумі у найширшому сенсі.

ВИСНОВКИ

Роль системи професійної освіти у становленні концепції сталого розвитку суспільства полягає у зміні світогляду майбутніх фахівців, у формуванні компетенцій, необхідних для ведення природоохоронної професійної діяльності. Цей процес супроводжує освіту на допрофесійному, професійному та постпрофесійному етапах.

Система професійної освіти відіграє важливу роль у становленні та поширенні концепції сталого розвитку суспільства, оскільки формує природоохоронний характер професійної діяльності. На етапі отримання професійної освіти завдання зміна світогляду для майбутніх працівників різних сфер економічної діяльності може бути вирішена за рахунок аксіологізації екоорієнтованих цілей та способів ведення професійної діяльності.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на унікальність суб'єктного сценарію розвитку системи професійної освіти тому, що вперше система професійної освіти може опинитися в ролі не похідної науково-технологічного устрою суспільства, а фактора, що опосередковує перехід суспільства до нового науково-технологічного устрою.

Література:

1. Коломієць О., Самойлюк М. Стійкість України перед кризами: формування та розвиток людського капіталу. Аналітичний бріф, 10 лютого 2021 р. URL: <https://ces.org.ua/ukraines-resilience-to-crises-the-formation-and-development-of-human-capital/> (дата звернення: 10.02.2023).
2. Коваль О. Пацієнт швидше живий, ніж мертвий. Чи можна реанімувати профосвіту? Голос України. 15 липня 2020. URL: <http://www.golos.com.ua/article/333253> (дата звернення: 10.02.2023).
3. Указ Президента України "Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти" від 30 березня 2021 року № 130/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1302021-38149> (дата звернення: 10.02.2023).
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки" від 9 грудня 2021 р. № 1619-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-p#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

References:

1. Kolomiyets', O., Samoilyuk, M. (2021), "Ukraine's resilience to crises: formation and development of human capital. Analytical brief", available at: <https://ces.org.ua/ukraines-resilience-to-crises-the-formation-and-development-of-human-capital/> (Accessed 10 February 2023).
 2. Koval', O. (2020), "The patient is more alive than dead. Is it possible to resuscitate the professional world?", Holos Ukrayiny, July 15, available at: <http://www.golos.com.ua/article/333253> (Accessed 10 February 2023).
 3. President of Ukraine (2021), Decree "On priority measures for the development of professional (vocational and technical) education", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1302021-38149> (Accessed 10 February 2023).
 4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Decree "On approval of the Concept of the State Targeted Social Program for the Development of Professional (Vocational and Technical) Education for 2022—2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-p#Text> (Accessed 10 February 2023).
- Стаття надійшла до редакції 20.03.2023 р.*

*І. В. Найда,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри права,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-7884>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.221

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

I. Naida,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Law, Kyiv cooperative institute of business and law

INFORMATION AND EDUCATIONAL WORK IN THE FIELD OF NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION AT THE STATE AND REGIONAL LEVELS

Статтю присвячено дослідженню інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання як на державному так і на регіональному рівнях. Національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства.

Описано, що інформаційно-просвітницька робота у сфері національно-патріотичного виховання як на державному так і на регіональному рівнях повинна бути спрямована на підвищення рівня патріотизму і духовності громадян, особливо молоді; активізація участі молодого покоління у суспільно-політичному житті громади та держави; підвищення моральної, правової культури молоді та мешканців громади; здатність та готовність до захисту Батьківщини, її суверенітету та територіальної цілісності.

У статті виявлено, що в основу системи інформаційно-просвітницької діяльності національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у громадян нашої держави.

The article is devoted to the study of informational and educational work in the field of national-patriotic education both at the state and regional levels. National-patriotic education is one of the priority directions of the state and society.

It was found that patriotic education is the basis of national unity of citizens of a certain state. At the current stage of Ukraine's development, state authorities direct their efforts to strengthen patriotic education of the country's population, which is not possible without the development of national-patriotic education.

The article reveals that national-patriotic education in Ukraine is one of the priority areas of activity of state authorities and society in terms of the development of a citizen as a highly moral individual who is ready to protect the independence and territorial integrity of his country, nurture national traditions, and spiritual values. Modern challenges and threats facing the Ukrainian state require improvement of the system of information and educational activities in the field of national and patriotic education.

It is described that information and educational work in the field of national-patriotic education both at the state and regional levels should be aimed at increasing the level of patriotism and spirituality of citizens, especially young people; activation of the participation of the young generation in the social and political life of the community and the state; improving the moral and legal culture of youth and community residents; ability and readiness to protect the Motherland, its sovereignty and territorial integrity.

It was determined that informational and educational work is necessary for the successful implementation of national-patriotic education. Dissemination of information about the achievements of our compatriots and their contribution to the treasury of world civilization, in particular in the fields of education, science, culture, art, and sports, has great psychological and emotional significance, and causes a sense of pride for one's Motherland.

It is shown that the information activity of the state is a set of actions aimed at meeting the information needs of citizens, the state and society in general.

The article revealed that the idea of strengthening Ukrainian statehood as a consolidating factor in the development of society and the formation of patriotism among the citizens of our country should be the basis of the system of informational and educational activities of national-patriotic education.

Ключові слова: патріотизм, інформаційно-просвітницька робота, національно-патріотичне виховання, національна ідентичність, державна влада, органи місцевого самоврядування, просвітницька діяльність.

Key words: patriotism, information and educational work, national and patriotic education, national identity, state power, local self-government bodies, educational activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Патріотизм як суспільне явище є однією з розповсюджених тем для наукових робіт. Саме він формує розвиток духовності та моралі громадян України. Громадяни, які національно налаштовані та є національно свідомими патріотами, здатні забезпечити розвиток України на шляху інтегрування в європейський простір.

Національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства. Воно виступає основою національної безпеки України. Якісна інформаційно-просвітницька робота у сфері національно-патріотичного виховання як на державному так і на регіональному рівнях дасть змогу утвердити національну ідентичність, виховати самодостатнього громадянина-патріота України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукових публікацій засвідчив, що питаннями національно-патріотичного виховання в цілому займається багато вчених у галузі педагогіки та державного управління. Безпосередньо в нашому дослідженні використано підходи, представлені у роботах В. Гонський, Н. Безлюдна, П. Ситник, О. Стьопіна та інші. На проблематиці інформаційно-просвітницької роботи свою увагу акцентують такі науковці, як О. Прудникова, Н. Каліберда, М. Кастельс, О. Данильян, О. Яременко та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій з окресленої проблематики, інформаційно-просвітницька робота у сфері національно-патріотичного виховання на державному та регіональному рівнях розроблена недостатньо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Полягає в дослідженні інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання на державному та регіональному рівнях та виявлення найефективніших форм її ведення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Патріотизм — це любов та відданість своїй батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, готовність іти на жертви в ім'я інтересів свого народу. Патріотизм виявляється в почутті гордості за матеріальні і духовні надбання свого народу, прагненні зберегти самобутність своєї культури, мови, традицій предків [10, с. 295].

На думку О. Стьопіної, патріотизм це інтегральна цінність та духовно-моральна якість особистості, що виражається в почутті любові до Батьківщини та відчутті духовного зв'язку з нею, моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, вільному етнічному та національному самовизначенні, свідомому збереженні та примноженні національних духовних і матеріальних цінностей [8, с. 12].

Патріотичне виховання є основою національної єдності громадян певної держави. Патріотизм — це одна із якостей людського характеру. На сучасному етапі розвитку України органи державної влади спрямовують свої зусилля на посилення патріотичного виховання населення країни, яке не можливе без розвитку національно-патріотичного виховання.

Національно-патріотичне виховання, на думку В. Гонського є складником виховного процесу, систематичною і цілеспрямованою діяльністю закладів освіти, органів державної влади і громадських організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України. Патріотичне виховання охоплює соціальні, цільові, функційні, організаційні аспекти, а також поширює свій вплив на всі покоління, проникає у всі сфери життя, як-от: соціально-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, а також спирається на освіту, культуру, історію, державу, право [7].

Національно-патріотичне виховання в Україні є одним з пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка готова захищати незалежність та територіальну цілісність своєї країни, плекати національні традиції, духовні цінності. Сучасні виклики та загрози, що стоять перед українською держа-

вою вимагають вдосконалення системи інформаційно-просвітницької діяльності у сфері національно-патріотичного виховання.

В основу системи інформаційно-просвітницької діяльності національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у громадян нашої держави.

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [6].

Для успішної реалізації національно-патріотичного виховання необхідною є інформаційно-просвітницька робота. Поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту має велике психолого-емоційне значення, викликає почуття гордості за свою Батьківщину.

Інформаційна діяльність держави — це сукупність дій, які спрямовані на задоволення інформаційних потреб громадян, держави і суспільства загалом.

Як відомо, сьогодні в розвинених країнах вирішується питання інформатизації суспільства на яке покладається велика роль у формуванні якісно нового світового суспільства. Все більшим стає розуміння того, що країна, яка буде володіти потужними інформаційними ресурсами, ефективною системою їх реалізації, буде знати динаміку й перспективи їх розвитку, опиниться на гребені науково-технічного прогресу і зможе його використувувати [1, с. 23—24].

В інформаційному суспільстві викристалізовується "нова людина" чи "людина інформаційна", тобто змінюється її образ мислення, погляди на світ, суспільна поведінка, трансформуються культура й картина світу [3].

Інформація — найважливіший стратегічний ресурс. Відсутність необхідної інформації породжує невизначеність.

Яременко О.І. розглядає інформаційну діяльність у сфері державного управління як специфічну інтелектуальну діяльність службовців державних органів і органів місцевого самоврядування, що спрямована на інформаційне забезпечення, інформаційну взаємодію, охорону і захист інформації в системі державного управління, а також забезпечення права на доступ до публічної інформації [4, с. 62].

На думку О. Прудникової, нинішня інформаційна культура є результатом нового типу мислення, що зароджується внаслідок звільнення індивіда від буденної інформаційно-інтелектуальної роботи за допомогою сучасних технологій. Нова культура синтезувала всі попередні форми в єдине ціле та являє собою сукупність механізмів і принципів, які забезпечують сприятливу взаємодію етнічних і національних культур, їх поєднання з універсальним досвідом людства [2, с. 48].

М. Кастельс у своїй роботі зазначав про те, що мережі онлайн, коли вони стабілізуються у своїй діяльності, можуть побудувати спільноти, віртуальні спільноти, відмінні від фізичних спільнот, але не обов'язково менш інтенсивні чи менш ефективні в поєднанні й мобілізації. Далі те, що ми спостерігаємо в наших суспільствах, — це розвиток комунікаційного гібрида, який поєднує фізичне місце перебування й кібернетичне місце перебування, що діє як матеріальна опора мережевого індивідуалізму [5].

Як бачимо такі відносини розвиваються також і в сфері національно-патріотичного виховання.

В Українській державі, яка сповідує європейські цінності, національно-патріотичне виховання має бути спрямоване на формування в молодого покоління національної свідомості та любові до України. У період воєнного стану надзвичайно важливо дбати про становлення національної ідентичності українських школярів, ідеалів свободи й рівності, усвідомлення цінності людської гідності молодого покоління; повагу та любов до української мови; медіаосвіту та інформаційну безпеку учнів; залучати дітей до різноманітних проєктів, посиленої волонтерської роботи, флешмобів та акцій на підтримку Збройних сил України; фізкультурно-оздоровчих, здоров'язбережувальних та спортивних заходів, що сприяють національно-патріотичному вихованню; участі молодших школярів у дитячих організаціях та таборах військово-патріотичного спрямування [9, с. 82].

Для організації різноманітних проєктів, флешмобів, інших різноманітних акцій та заходів у сфері національно-патріотичного виховання важливою є просвітницька робота.

Просвітницька робота є одним з найдієвіших інструментів щодо поширення інформації у сфері патріотичного виховання, оскільки, має вагоме значення для становлення вже набутих в кожному осередку людської діяльності патріотичних якостей.

Просвітницька робота у сфері патріотичного виховання передбачає підвищення рівня знань громадян, щодо історичного минулого своєї Батьківщини, що в свою чергу формує нове покоління патріотично налаштованих громадян. Така просвітницька робота повинна забезпечуватися шляхом організації різноманітних заходів, як на державному так і на місцевому, регіональному рівнях.

Регіональні програми, у переважній більшості, затверджуються обласними Радами, а також Департаментами освіти і науки обласних державних адміністрацій і спрямовані, в основному, на національно-патріотичне виховання дітей та молоді.

Вони розробляються з метою забезпечення комплексної системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Найбільш поширеними заходами інформаційно-просвітницька робота в сфері національно-патріотичного виховання є:

- проведення в навчальних закладах інформаційно-просвітницьких та виховних заходів;
- залучення молоді до волонтерської діяльності;
- проведення патріотичних заходів, спрямованих на підвищення престижу військової служби в рамках відзначення днів військових частин та військових свят;
- встановлення у населених пунктах та навчальних закладах пам'ятних знаків, меморіальних дощок з метою увічнення пам'яті жителів і випускників, які загинули за свободу і незалежність Батьківщини;
- створення та оновлення експозицій музеїв навчальних закладів;
- організації та проведення конференцій, семінарів, тренінгів, модульних навчань, майстер-класів, нарад, семінарів, засідань щодо заходів із підвищення рівня професійної компетентності з питань національно-патріотичного виховання для педагогів, працівників методичних і психологічних служб системи освіти;
- організація на веб-сторінках навчально-виховних закладів постійно діючих рубрик, що популяризують українську історію, боротьбу українського народу за незалежність, мову та культуру, досвід роботи з національно-патріотичного виховання різних соціальних інституцій;
- популяризації заходів з національно-патріотичного виховання: висвітлення в регіональних друкованих засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах органів влади актуальних питань національно-патріотичного виховання дітей та молоді; проведення тематичних виставок, просвітницьких проектів, інформаційних презентацій; виготовлення інформаційних матеріалів та їх розповсюдження; видання навчально-методичних посібників з питань національно-патріотичного виховання для навчальних закладів і громадських об'єднань;
- інші заходи з національно-патріотичного виховання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інформаційно-просвітницька робота у сфері національно-патріотичного виховання як на державному так і на регіональному рівнях повинна бути спрямована на підвищення рівня патріотизму і духовності громадян, особливо молоді; активізація участі молодого покоління у суспільно-політичному житті громади та держави; підвищення моральної, правової культури молоді та мешканців громади; здатність та готовність до захисту Батьківщини, її суверенітету та територіальної цілісності.

Перспективами подальших наукових розвідок має стати економічні і правові інструменти держави для подальшого розвитку інформаційно-просвітницької роботи серед дітей та молоді.

Література:

1. Каліберда Н. Науково-інформаційне забезпечення інноваційної діяльності. Бібліотечний вісник. 2004. № 6. С. 22—26.
2. Прудникова О. В. Інформаційна культура інформаційного суспільства: філософський вимір. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". 2016. № 4 (31). С. 44—53.

3. Данильян О. Г. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури. Інформація і право. 2013. № 1 (7). С. 21—28.

4. Яременко О. І. Правові проблеми регулювання інформаційної діяльності у сфері державного управління. Інформація і право. 2011. № 3. С. 56—63.

5. Кастельс М. Інтернет-галактика. Київ: Ваклер, 2007. С. 131.

6. Про Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. Концепція національно-патріотичного виховання. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novukontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/>

7. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студія виховання. Рідна школа. 2001. № 2. С. 9—14.

8. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва: автореф. дис.... кандидат пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2007. 20 с.

9. Безлюдна, Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2022. № 2 (8). С. 76—83.

10. Тофтун М. Г. Сучасний словник з етики: Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 416.

References:

1. Kaliberda, N. (2004), "Scientific and information support of innovative activity", *Bibliotechnyi visnyk*, vol. 6, pp. 22—26.

2. Prudnykova, O. V. (2016), "Information culture of information society: philosophical dimension", *Visnyk Natsionalnoho universytetu lurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*, vol. 4 (31), pp. 44—53.

3. Danylian, O. H. (2013), "Information picture of the world in the context of the perspectives of modern science and culture", *Informatsiia i pravo*, vol. 1 (7), pp. 21—28.

4. Yaremenko, O. I. (2011), "Legal problems of regulation of information activities in the sphere of public administration", *Informatsiia i pravo*, vol. 3, pp. 56—63.

5. Kastels, M. (2007), *Internet-halakyta [Internet galaxy]*, Vakler, Kyiv, Ukraine.

6. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), "The concept of national and patriotic education", available at: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novukontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/> (Accessed 25 March 2023).

7. Honskyi, V. (2001), "Patriotism as the basis of modern education and state ideology: education studies", *Ridna shkola*, vol. 2, pp. 9—14.

8. Stopina, O. H. (2007), "Education of patriotism in student youth by means of arts", Ph.D. in Pedagogical Sciences, Luhansk, Ukraine.

9. Bezliudna, N. (2022), "Peculiarities of national-patriotic education of younger schoolchildren under martial law", *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, vol. 2 (8), pp. 76—83.

10. Toftun, M. H. (2014), *Suchasnyi slovnyk z etyky: Slovnyk [Modern dictionary of ethics: Dictionary]*, ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2023 р.

*Р. О. Кірюхін,
аспірант кафедри міжнародної економіки та публічного управління і адміністрування,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7022-0787>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.225

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

R. Kiriukhin,
Postgraduate student, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

ABOUT FINANCIAL DECENTRALIZATION AS A CONDITION FOR EFFECTIVE
IMPLEMENTATION INVESTMENT PROCESSES: A VIEW THROUGH
THE PRISM OF THE SCIENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Метою статті виступає розгляд впливу процесів фінансової децентралізації на реалізацію інвестиційної діяльності. Аналізується сутність інвестицій як категорії науки публічного управління під кутом зору економічного та позаекономічного ефекту здійснення інвестиційних проєктів. Приділено увагу ролі інвестиційних процесів у справі набуття країною стану сталого розвитку. Розглянуто особливості взаємодії органів публічної влади державного та регіонального рівнів, бізнес-структур та громадян як учасників інвестиційних процесів за умови централізації та децентралізації. Виявлено основні форми інвестиційної діяльності та публічно-управлінські інструменти її стимулювання, які викликає фінансова децентралізація.

The aim of the article is to consider the impact of processes of financial decentralization on the implementation of investment activities. In the article, financial decentralization is understood as budgetary and tax independence of regions from the center and investment is understood as investment of capital for the purpose of obtaining profit.

The author stipulates that profit from investments can be considered in two planes: as the achievement of a purely economic or non-economic effect. The economic effect of investments consists of indicators of financial profitability, changes in the level of fiscal revenues to budgets, the difference between the funds spent and the results achieved. The non-economic effect of investments manifests itself through social, environmental, infrastructural, educational factors. In the opinion of the author, the accentuation of the non-economic effect of investment projects is the peculiarity of the approach to understanding the category "investment" in the science of public administration.

A theoretical model of investments at the regional level is proposed as a field of interaction of various actors involved in investment activities. The participation of state public authorities, regional public authorities, business structures, non-profit organizations, and the citizens in the process of implementing investment projects is analyzed in the article.

It was found that the field of interaction of investment actors at the local level is gradually changing from a vertical structure to a horizontal one, and the constant search for new organizational forms of investment capital application is becoming a feature of modern public administration. The increase in public management activity of state bodies to create a positive socio-economic context for investments under the conditions of decentralization has been proven. This makes it possible to consider investments as the main tool for Ukraine to acquire a state of sustainable development, and financial decentralization as a necessary condition for the effective use of this management tool.

Ключові слова: інвестиції, фінансова децентралізація, публічне управління, позаекономічний ефект інвестицій, структура учасників інвестиційної діяльності.

Key words: investments, financial decentralization, public administration, non-economic effect of investments, structure of investment actors.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Сьогоднішня ситуація, зумовлена військовим нападом сусідньої держави, перекреслила багато планів і стратегій, у тому числі й економічних. Якщо вчора питання інвестування стосувалися аспекту виведення економічного стану України на стійкі високі позиції в міжнародних рейтингах інновацій та конкурентоспроможності та корелювали передусім з іноземними інвестиціями, то наразі увагу має бути зосереджено на пошуку внутрішніх інвесторів для безпосередньої підтримки економічного підґрунтя для виживання держави.

У довоєнні часи наша держава програвала економіко-конкурентні перегони між державами; найважливішою умовою подолання цієї ситуації та досягнення економічного зростання фахівці називали інвестиції [1, с. 17]. Відповідно, на перші позиції в переліку завдань публічного управління виходило створення якнайкращих умов для проведення інвестиційної діяльності, адже ті країни, що посідають лідерські позиції в цьому рейтингу, отримують найбільший приток фінансового та людського капіталу. Вважаємо, що це питання не втратило своєї актуальності, адже інвестиції відіграють досить важливу роль у вітчизняній економіці навіть в умовах воєнного стану: так, за даними опитування учасників української спільноти "УкрІнвестКлуб" (вибірку склали 430 приватних інвесторів з усіх регіонів України), третина респондентів, або 33 % учасників спільноти, планують і надалі інвестувати в українські проєкти, які розвиваються просто зараз [2]. Це надає підстави вважати дослідження проблематики інвестицій у дзеркалі публічно-управлінської науки відповідним актуальному порядку денному.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Загалом інвестиційна проблематика серед українських науковців очікувано користується популярністю. Її досліджують економісти, управлінці, соціологи; зі свого боку, фахівці з публічного управління приділяють увагу теоретико-методологічним аспектам дослідження інвестицій, проблемі вимірювання та поліпшення інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості України та окремих її регіонів, структурним та інституційним особливостям державного механізму управління інвестиціями, сутності державної політики інвестуван-

ня в Україні та специфіці її реалізації взагалі й на регіональному рівні зокрема. Зазначені питання відображені в працях Т.М. Дудіна, О.О. Кахович, М.В. Кондрашової, М.М. Колісника, Т.В. Максимової, Н.І. Шевченко, О.В. Федорчак та ін.

Тобто маємо всі підстави визнати, що сьогодні в українській науці публічного управління вже вироблено певне теоретичне ядро дослідження інвестиційної діяльності; однак деякі питання, наприклад щодо впливу процесів децентралізації на ефективність інвестиційної діяльності, висвітлені в науковій літературі недостатньо, що залишає нам простір для подальшого пошуку. Відповідно, метою написання цієї статті виступає виявлення напрямів та форм впливу децентралізації на інвестиційні процеси на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливість інвестицій як чинника економічного розвитку робить їх об'єктом міждисциплінарного наукового дискурсу; відповідно, з цим пов'язані певні складнощі при актуалізації специфіки розуміння інвестицій у підходах окремих наук. Як правило, в межах економічного наукового підходу інвестиційні процеси вважаються необхідною базою економічного розвитку. Під таким кутом зору інвестування виступає основою розширення виробництва, а отже, і зростання зайнятості, доходів, платоспроможного попиту. Згідно з цією позицією проблеми зайнятості населення, інфляції, економічного спаду можна вирішити, свідомо впливаючи на грошову сферу з метою забезпечення сталості процесів інвестування [3, с. 15].

Сьогодні в науковому полі достатньо уваги приділено ґрунтовному аналізу змісту різних дефініцій категорії "інвестиції". Підсумовуючи аналітичні здобутки в цій сфері, зазначимо, що в різних розділах економічної та управлінської науки та напрямках практичної діяльності зміст поняття інвестицій має як свої особливості, так і наочні спільні характеристики: у фаховій літературі вони розглядаються як "вкладення капіталу", як "розміщення капіталу", як "експорт капіталу", як "обмін капіталу", як "ресурси" і як "витрати" [4, с. 30], тобто обов'язковою ознакою інвестування слід визнати певний рух активів. Більш дискусійною ознакою інвестицій виступає мета цього руху; так, деякі автори розуміють під інвес-

тиціями будь-яке вкладення коштів, у тому числі й те, яке не дає приросту капіталу і отримання прибутку, а іноді в літературі інвестиції ототожнюють виключно з капітальними вкладеннями — однак, зазначимо, ця точка зору не отримала підтримки науково-економічної спільноти [5, с. 30].

Найбільш широко вживаним у полі сучасного економічного теоретизування вважається визначення інвестування, запропоноване Вільямом Ф. Шарпом, лауреатом Нобелівської премії з економіки, яке полягає у формулюванні: "Розлучитися з грошми сьогодні, щоб отримати більшу суму в майбутньому" [6, с. 1]. З цього випливає, що неодмінною умовою інвестицій виступає очікуваний прибуток, приріст активів.

Слід зазначити, що прибуток може розглядатися у двох площинах: як досягнення суто економічного або позаекономічного ефекту. Економічний ефект інвестицій складається з показників фінансової рентабельності, зміни рівня фіскальних надходжень у бюджеті, різниці між витраченими коштами та досягнутими результатами. Позаекономічний ефект інвестицій виявляє себе через соціальні (суспільний добробут населення, загальний приріст населення), екологічні (поліпшення екологічних параметрів, вжиття природоохоронних заходів), інфраструктурні (поліпшення житлових та побутових умов життя населення), освітні (поява нових закладів освіти) чинники. Це дає підстави припустити, що саме в акцентуванні позаекономічного ефекту інвестиційних проектів полягає особливість підходу до розуміння категорії "інвестиції" в науці публічного управління.

На нашу думку, це найважливіша різниця між інвестиціями в економічному та управлінському сенсі. При цьому підкреслимо, що в жодному разі не можна абсолютизувати цю відмінність, стверджуючи, що як інвестиції в межах економічної науки розуміються лише ті, що мають економічний ефект, а в науці публічного управління, відповідно, навпаки — ті, що мають позаекономічний. Насправді бізнес також може бути заінтересованим у покращенні соціальних, екологічних тощо факторів і вкладати туди кошти — і не лише з позиції громадянської відповідальності, а саме задля зростання своїх активів, коли позитивні зміни соціального середовища опосередковано впливатимуть на економічний розвиток. Водночас і органи публічного управління можуть використовувати грошові активи (тимчасово вільні бюджетні кошти) виключно з метою економічного прибутку, як це наказано, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках" [7], однак така інвестиційна діяльність з боку публічної влади виглядає скоріше як виняток і вчиняється лише для збільшення доходів місцевих бюджетів. Тобто, підкреслимо, для інвестицій як об'єкта економічної науки визначальною ознакою їхнього призначення є прибуток — суто економічний розвиток, тоді як для інвестицій у фокусі науки публічного управління — загальний суспільний розвиток, що відбувається внаслідок реалізації певної інвестиційної діяльності.

Саме цей виділений нами аспект інвестицій закріплено серед визначальних ознак у законодавчій дефініції

поняття інвестицій, легітимованій Законом України "Про інвестиційну діяльність": інвестиціями визнаються всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [8].

У такому світлі — як інструмент отримання економічних, соціальних та екологічних позитивних наслідків — інвестиції можна розглядати як головний ресурс набуття Україною стану сталого розвитку, тобто, за визначенням ООН, розвитку, "який задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу здатність прийдешніх поколінь задовольняти свої власні потреби [9, р. 10]. Україна, як і інші країни — члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. За висновками експертів, Україні для досягнення цілей сталого розвитку потрібні глибокі соціально-економічні перетворення, які неможливо реалізувати без інвестиційної підтримки, в тому числі іноземної [10, с. 7]. Фахівці прямо вказують на інвестиційні програми як основний інструмент досягнення сталого розвитку, тобто підвищення економічного, соціального й екологічного добробуту та якості життя громадян [11, с. 4].

Важливо підкреслити, що для ефективного використання цього управлінського інструменту потрібні адекватні економічні, правові та соціокультурні умови, серед яких важливе місце посідає фінансова децентралізація як бюджетна та податкова самостійність регіонів. Саме завдяки їй зростає фінансова спроможність місцевих бюджетів, відбувається розширення функцій та повноважень місцевих органів влади щодо використання фінансових ресурсів на потреби місцевого населення. Відповідно, саме націленість окремих громад на шлях зростання економіки та покращення стандартів життя населення на власній території сприятиме набуттю такого стану всією країною.

Якщо розглядати потенціал децентралізації у справі підвищення ефективності інвестиційних процесів на прикладі України, можемо зазначити таке. Як відомо, наразі наша країна характеризується перманентним дефіцитом інвестиційних ресурсів, з одного боку, та наявністю великої кількості сфер, які потребують фінансової підтримки: виробництво, будівництво, охорона здоров'я, підтримка житлово-комунального фонду, ремонт автошляхів, освіта тощо, з іншого. Централізований розподіл коштів у такій ситуації зазвичай призводить до того, що гроші спрямовуються на найбільш занедбані економічно позиції, на покриття поточних витрат, при цьому безпосередньо інвестиційний ефект підвищення ефективності вкладень, націленість на зростання соціально-економічних показників втрачається. Додатковим важливим негативним чинником виступає аспект збереження інертності населення, яке дозволяє вирішувати за себе, на які об'єкти будуть спрямовані першочергові грошові вливання.

Теоретично фінансова децентралізація має позитивно вплинути на інвестиційну ситуацію в країні. Адже, як стверджував ще Ж. Ведель, децентралізація як управління справами руками безпосередньо заінтересованих осіб характеризується більшою демократичністю й ви-

ступає як набагато менш важковагове та набагато більш практично продуктивне управління порівняно з централізованим його аналогом [12, с. 397].

Спробуємо окреслити простір можливостей, які надає децентралізація інвестиційним процесам. Для цього пропонуємо використати теоретичну модель інвестицій регіонального рівню як поле взаємодії різних акторів — учасників інвестиційної діяльності: органів державної публічної влади, органів регіональної публічної влади, бізнес-структур, некомерційних організацій, громадськості, — у процесі впровадження інвестиційних проектів. Кожен із суб'єктів має власну мету, владні та економічні ресурси, засоби впливу на конкретну ситуацію; зазначене поле не можна вважати однозначно конфліктним, але певна конкуренція інтересів різних груп йому в безумовному ступені притаманна, чого не можна не враховувати у процесах управління інвестиціями на територіальному рівні. Відповідно, від того, які саме учасники стають задіяними в певних інвестиційних практиках, залежить, який конкретно різновид інвестицій буде реалізовано.

Важливо зазначити, що вказані інвестиційні актори не є рівнозначними та рівноправними гравцями в просторі інвестиційної діяльності. Органи публічної влади державного та регіонального рівнів, по-перше, мають особливі інвестиційні форми діяльності — бюджетні інвестиції. У науковій літературі бюджетними інвестиціями вважають видатки з бюджетів державного та місцевого рівня, які спрямовуються на фінансування державних (регіональних) цільових програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку, програми розвитку окремих регіонів, галузей економіки, фінансування інвестиційних проектів та придбання частки акцій чи прав участі в управлінні підприємством [13, с. 81]. Саме ці інвестиції найбільшою мірою відповідають публічно-управлінському призначенню, будучи із самого початку націленими на досягнення не стільки економічного, скільки соціального ефекту.

По-друге, державні та регіональні органи публічної влади мають розширений порівняно з іншими акторами арсенал форм участі в інвестиційній діяльності. Ідеться про те, що ця участь може бути як у формі прямої інвестиційної діяльності (розроблення, затвердження і фінансування конкретних інвестиційних проектів, розміщення бюджетних коштів для фінансування інвестиційних проектів у передбаченому законодавством України порядку), так і посередньої (тобто створення на державному чи регіональному рівнях сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності). Іншими словами, органи публічної влади як роблять інвестиційні внески самостійно, так і створюють умови для сприяння тому, щоб ці внески робили інші суб'єкти інвестиційної діяльності [14, с. 267].

Нарешті, державні та регіональні органи публічної влади мають специфічний інвестиційний зв'язок між собою, що актуалізується у вигляді міжбюджетних трансфертів. По суті, це являє собою пряму форму інвестиційної діяльності з боку державних органів стосовно регіональних бюджетів.

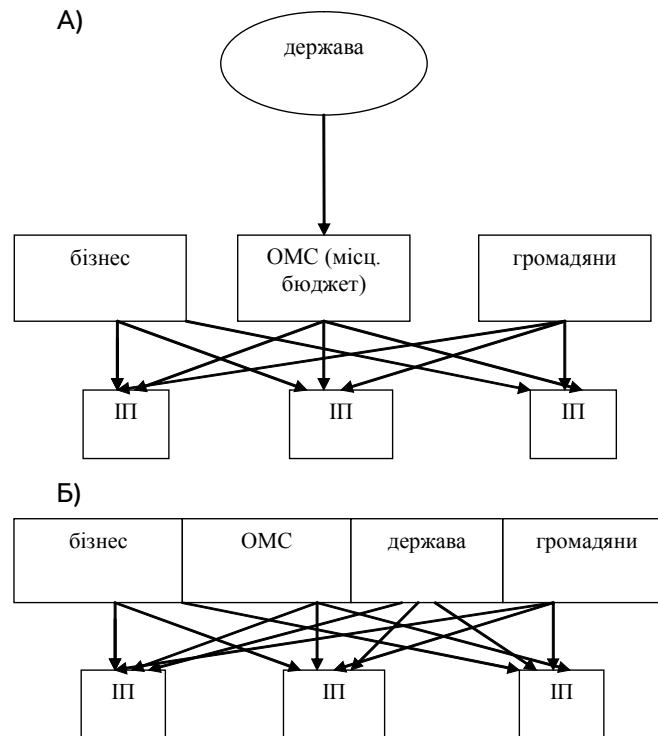
Зарубіжний досвід демонструє наявність двох головних підходів до здійснення інвестиційної державної підтримки регіонів: рентного і соціального. Перший пе-

редбачає врахування регіональної специфіки щодо природно-кліматичних і демографічних умов, наявності корисних копалин і розробку на основі цієї інформації поправочних коефіцієнтів, за допомогою яких коригуються обсяги фінансового вливання в конкретні регіони. Другий варіант будується за принципом повсюдного забезпечення загальнодержавних соціальних стандартів через гранти трансфертного характеру.

Грант (субсидія) на бюджетне вирівнювання — це фонд, виділений центральним урядом регіональним і локальним властям з метою поповнення місцевих бюджетів за принципом: чим нижчі доходи місцевого бюджету на душу населення, тим більша сума гранту (субсидії). Є різні види грантів: загальні, спеціальні, часткові, повні. Міжурядові гранти у формі фондів, що передаються з центрального рівня на локальний, є важливим компонентом бюджетного федералізму. Діючи за схемою фінансової допомоги державних структур вищого рівня державним структурам нижчого рівня, вони забезпечують вирівнювання бюджетних витрат на певному мінімальному рівні суспільних послуг (потреб) на місцях. Субсидії, дотації, субвенції доповнюють кошти, джерелом яких є місцеві податки, підтримують доходи місцевих бюджетів на відносно однаковому рівні у всій країні і в такий спосіб вирівнюють фінансове становище відсталих та розвинених регіонів [15, с. 61].

Традиційно українська практика державного інвестування в регіони ґрунтувалася на соціальному підході; її наріжним каменем слугувало надання допомоги регіонам через фінансову їх підтримку з державного бюджету без урахування особливостей конкретних територій. Процеси децентралізації вносять суттєві корективи в цю сферу: так, згідно із Державною стратегією регіонального розвитку на 2021—2027 роки, з цього часу державна підтримка регіонів спрямовується на розбудову конкурентоспроможних регіонів шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону, при цьому державні інвестиції у матеріальні та нематеріальні активи будуть реалізовані у вигляді так званих "твердих" та "м'яких" розвиткових проектів на основі якісної діагностики потенціалу та проблем регіонів і територій [16].

Таким чином, першим ефектом фінансової децентралізації у сфері інвестицій слід вважати значну системну реорганізацію, що відбулася в аспекті прямої участі державних органів у інвестиційній діяльності на рівні регіонів, від моделі економічних відносин між центром та регіонами з тотальним контролем з боку держави за місцевими бюджетами у бік фінансової самостійності регіонів. Зазначимо, що теоретично цей перехід відбувався з моменту набуття Україною незалежності, проте, за оцінками дослідників, визнання доцільності використання принципів бюджетного федералізму в побудові економічних відносин між державою та регіонами мало здебільшого декларативний характер і безпосереднього відбиття у практиці господарювання не знайшло [17, с. 110]. Лише розпочата у 2015 р. реформа децентралізації дозволила реалізувати зміну міжбюджетних відносин через трансформацію фіскального простору місцевого самоврядування з відповідною модернізацією ролі держави від, умовно кажучи, "годувальника" до інвестора.

Прим.: А — за умови централізації, Б — за умови децентралізації.

Рис. 1. Зміни структури відносин учасників інвестиційного простору в процесі децентралізації

Джерело: авторське опрацювання.

Наочно відобразити структурні зміни у системі взаємодії учасників інвестиційних відносин пропонуємо за допомогою порівняльних схем, викладених на рис. 1 (де скорочення ОМС означає "органи місцевого самоврядування", ІП — "інвестиційний проект").

Тобто, як бачимо, за децентралізації вектор державного інвестування регіонів з міжбюджетних трансфертів уходить у бік фінансування конкретних інвестиційних проектів. У такий спосіб відбувається свого роду вирівнювання статусів між державними органами публічного управління та іншими учасниками інвестиційних процесів. Взаємодія держави з тими учасниками регіонального інвестиційного простору, що не є формальними носіями публічної влади, в умовах децентралізації потенційно наближається до паритету, і це можна назвати додатковим наслідком впливу децентралізації на інвестиційні процеси.

З іншого боку, більшою суспільною важливістю наповнюється другий визначений нами напрям діяльності державних органів публічного управління у справі інвестування в регіони — створення умов для локальної інвестиційної діяльності інших суб'єктів: розробка загального стратегічного маршруту стимулювання регіональних інвестицій, нормативно-правове його забезпечення, створення ефективного механізму його реалізації, вироблення загального інвестиційного клімату країни. Можна впевнено стверджувати, що саме від того, наскільки сприятливими для інноваційної діяльності будуть ці умови, залежать кількість та якість реалізованих інвестиційних проектів. Іншими словами, в умовах децентралізації публічно-управлінська діяльність державних органів зі створення позитивного соціально-економічного контексту інвестицій виявляється більш ефективною, ніж безпосередня ресурс-

на діяльність, тобто фінансові вливання з боку держави.

Це можна проілюструвати на прикладі демонстрації головних інвестиційних потоків, що спрямовані на розвиток регіонів і супроводжують процеси децентралізації в Україні, наочно узагальненої у вигляді таблиці 1.

ВИСНОВКИ

Таким чином, фінансова децентралізація породжує цілу низку ефектів у інвестиційній діяльності регіонального рівня. Передусім це вплив на роль і місце держави як суб'єкта інвестицій, при цьому змінюється не тільки обсяг інвестицій державі в місцеві бюджети, що взагалі є очікуваним наслідком децентралізації; змінюється також вектор інвестиційної діяльності держави, яка більшою мірою стає учасником інвестиційних проектів, а не донором місцевих бюджетів. Іншими словами, поле взаємодії інвестиційних акторів на місцевому рівні з вертикальної структури поступово перетворюється на горизонтальну.

Другий аспект впливу децентралізації на інвестиційний простір полягає у трансформації джерел фінансування інвестицій шляхом заміщення асигнувань з державного бюджету на внески індивідуальних або колективних приватних інвесторів. Домінуюча роль приватного інвестування потребує управлінських зусиль для підвищення привабливості конкретної громади (міста, регіону) в очах інвесторів. Закономірно підвищується заінтересованість публічних органів влади у створенні оптимальних умов для реалізації інвестиційної діяльності громадськими структурами та бізнесом і відповідне посилення управлінської діяльності у цьому напрямі. Це відбивається, по-перше, на підвищенні кількості та якості управлінських інструментів стимулювання інвес-

Таблиця 1. Види та інструменти інвестиційних потоків за умови фінансової децентралізації

Донор інвестицій	Форма інвестиційної діяльності залежно від реципієнта інвестицій		Інструменти стимулювання інвестицій
	Місцеві бюджети	Інвестиційні проекти	
Державні органи публічного управління	Трансферти з державного бюджету	Інвестування через Фонд регіонального розвитку Інвестування коштів з держбюджету в рамках спеціальних програм	Розробка загальної інвестиційної політики Нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності Розробка й легалізація фіскальних інструментів: звільнення від сплати податку на прибуток; звільнення від сплати або пільгові ставки ввізного мита; звільнення від сплати податку на додану вартість при імпорті товарів
Місцеві органи публічного управління		Розроблення, затвердження і фінансування з місцевих бюджетів	Інвестиційний паспорт адміністративно-територіальних одиниць Спрощення адміністративного супроводження бізнес-ініціатив
Бізнес	Місцеві запозичення	Інвестування завдяки амортизаційним відрахуванням Інвестування з прибутку	Облігації місцевих позик Державно-приватне партнерство Спеціальні правові режими економічної діяльності (СЕЗ, ТПР, ІП) Інноваційні, маркетингові та консалтингові ваучери
Громадяни	Місцеві запозичення Самооподаткування	Інвестування житлового будівництва Краудфандинг	Облігації місцевих позик

Джерело: авторське опрацювання.

тиційної діяльності, різноманіття яких продемонстровано у вищенаведеній таблиці. По-друге, зміни стосуються й самих інвестицій, реалізованих за умов децентралізованого управління фінансами: відбувається постійний пошук нових організаційних форм застосування інвестиційного капіталу.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що фінансова децентралізація є вагомим чинником, який забезпечує ефективність інвестиційних процесів на регіональному рівні. І зростання інвестиційних ресурсів прямо пов'язане із поглибленням децентралізаційних процесів, адже становлення конкурентоспроможних регіонів, розвиток власного потенціалу кожного з них, посилення зв'язків між регіональним та національним рівнями — єдино можливий напрям подальшого руху, що має привести до забезпечення економічного добробуту, соціальної справедливості та екологічної безпеки на території України.

Література:

- Федорчак О.В. Інституційний механізм розвитку інвестиційного клімату в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2020. 575 с.
- Карпіловський Д. Як рятують від інфляції та у що вкладають гроші роздрібні інвестори. Економічна правда. 22 травня 2022 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/18/687187/>
- Луців Б.Л., Кравчук І.С., Сас Б.Б. Інвестування: підручник. Тернопіль: Економічна думка, 2014. 544 с.

- Мельник М.І. Інвестиційний клімат регіону: теоретичні та прикладні засади дослідження: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2005. 304 с.

- Кухта П. Трактатування поняття "інвестиції": класичний і сучасний підходи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № № 121-122. С. 29—33.

- Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Інвестиції / пер. с англ. Москва: ИНФРА-М, 2001. XII, 1028 с.

- Про затвердження Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках: постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2011 р. № 6 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6-2011-%D0%BF#Text>

- Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-12 [у ред. від 09.06.2022] [Електронний ресурс]. Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

- Kates R.W., Parris T.M., Leiserowitz A.A. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. Environment: Science and Policy for Sustainable Development, 2005, April, № 3, pp. 8—21.

- Цілі Сталого Розвитку: Україна: національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Б/м., 2017. 174 с.

- Куйбіда В., Ткачук А., Забуковець-Ковачич Т. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та

український досвід / за заг. ред. Р. Ткачука. Київ: Леста, 2010. 224 с.

12. Ведель Ж. Административное право Франции / пер. с фр. Л. М. Энтин; под ред. М. А. Крутоголова. Москва: Прогресс, 1973. 512 с.

13. Рожко О. Бюджетні інвестиції та ефективність бюджетних програм. Світ фінансів. 2013. № 4. С. 80—88.

14. Сірик З. Місцеве самоврядування та інвестиційні процеси: європейські процеси та вітчизняні реалії. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 4 (49). Ч. 1. С. 266—274.

15. Скворцова С.Я. Бюджетний федералізм: теорія і практика світового досвіду. Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту. 2006. № 3 (36). С. 57—64.

16. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.: постановка Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

17. Козоріз М., Возняк Г. Проблеми розвитку бюджетного федералізму в Україні. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2012. № 1. С. 108—115.

References:

1. Fedorchak, O.V. (2020), "Institutional mechanism of investment climate development in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of state administration, National Academy for Public Administration of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

2. Karpilovskyi, D. (2022), "How retail investors save from inflation and what they invest in", Ekonomichna pravda, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/18/687187/> (Accessed 15 February 2023)

3. Lutsiv, B.L., Kravchuk, I.S. and Sas, B.B. (2014), Investuvannia [Investing], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

4. Melnyk, M.I. (2005), Investytsijnyj klimat rehionu: teoretychni ta prykladni zasady doslidzhennia [Investment climate of the region: theoretical and applied principles of research], IRD NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine.

5. Kukhta, P. (2011), "Interpretation of the concept of "investment": classical and modern approaches", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 121—122.

6. Sharp, U., Aleksander, H. and Beily, Dzh. (2001), Investicii [Investments], INFRA-M, Moscow.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Resolution on the approval of the Procedure for placing temporarily free funds of local budgets in savings (deposit) accounts in banks № 6", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6-2011-%D0%BF#Text> (Accessed 15 February 2023).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "About investment activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 15 February 2023).

9. Kates, R.W., Parris, T.M. and Leiserowitz, A.A. (2005), "What is Sustainable Development? Goals,

Indicators, Values, and Practice.", Environment: Science and Policy for Sustainable Development, vol. 3, pp. 8—21.

10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017) "National report about Sustainable Development Goals in Ukraine", available at: <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-2017-baseline-national-report> (Accessed 15 February 2023).

11. Kuibida V., Tkachuk, A. and Zabukovets-Kovachych, T. (2010), Rehional'na polityka: pravove rehuliuвання. Svitovyj ta ukrains'kyj dosvid [Regional policy: legal regulation. World and Ukrainian experience], Lesta, Kyiv, Ukraine.

12. Vedel Zh. (1973), Administrative law of France, Progress, Moscow.

13. Rozhko, O. (2013), "Budget investments and effectiveness of budget programs", Svit finansiv, vol. 4, pp. 80—88.

14. Siryk Z. (2016), "Local self-government and investment processes: European processes and domestic realities", Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia, vol. 4 (49), pp. 266—274.

15. Skvortsova, S.Ya. (2006), "Budget federalism: theory and practice of world experience", Naukovi pratsi Naukovo-doslidnoho finansovoho instytutu, vol. 3 (36), pp. 57—64.

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021—2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 15 February 2023).

17. Kozoriz, M. and Vozniak, H. (2012), "Problems of the development of budgetary federalism in Ukraine", Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu, vol. 1, pp. 108—115.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Б. В. Хуторний,
аспірант, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2541-0925>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.232

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ЗАГРОЗ

В. Khutoryni,
Postgraduate student, V.I. Vernadsky Taurida National University Kyiv

SYSTEM OF ENSURING MILITARY SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF EXTERNAL AND INTERNAL THREATS

У статті ми наголошуємо, що існує різна типологія систем забезпечення військової безпеки, яка залежить від характеру та ступеня загроз. Система забезпечення військової безпеки створюється для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності країни, до цієї системи входять різні інститути. У другому десятилітті XXI століття стало різко відбуватися усунення вектора міжнародних відносин у бік силового вирішення геополітичних проблем. Локальні та "гібридні" війни, стали звичайним політичним інструментарієм сучасної геополітики. Раніше зазначалося домінування внутрішніх загроз національній безпеці над зовнішніми, але зараз ситуація діаметрально змінилася і основною загрозою національній безпеці знову стала військова, що підтверджується сьогоdnішніми подіями. Новостворене протистояння основних світових центрів сили може мати непередбачувані наслідки.

Військова безпека, будучи найважливішою та невід'ємною складовою національної безпеки, визначає можливість забезпечення захисту національних інтересів засобами збройного насильства, безпосередньо залежить стан обороноздатності держави, ступеня політичної інституціоналізації суспільства та легітимації політичної влади. Останнім часом відзначається підвищення ролі як державних, так і соціальних інститутів у забезпеченні військової безпеки.

Посилення політичної, економічної та військової інтеграції держави агресора вимагає розвитку міждержавної співпраці щодо забезпечення колективної безпеки з країнами-партнерами із залученням до військового та військово-технічного співробітництва країн НАТО та Європейського союзу. Узв'язку з цим одним із пріоритетів національних інтересів стає національна оборона, спрямована на запобігання війні та збройним конфліктам, здатна здійснювати стратегічне стримування з метою забезпечення військової безпеки. Для її ефективного забезпечення необхідно створити єдину державну політику забезпечення військової безпеки не лише на національному рівні, а й у рамках НАТО. Український військово-промисловий комплекс здатний стати базовим елементом розвитку міжнародного співробітництва у військовій, науковій та військово-технічній сфері.

In the article, we emphasize that there is a different typology of military security systems, which depends on the nature and degree of threats. The military security system is created to protect the state sovereignty and territorial integrity of the country, this system includes various institutions. In the second decade of the 21st century, the elimination of the vector of international relations towards the solution of geopolitical problems by force began to take place sharply. Local and "hybrid" wars have become a common political tool of modern geopolitics. Earlier, it was noted that the dominance of internal threats to national security over external ones, but now the situation has changed diametrically and the main threat to national security has again become a military one, which is confirmed by today's events. The newly created confrontation between the main world power centers can have unpredictable consequences.

Military security, being the most important and integral component of national security, determines the possibility of ensuring the protection of national interests by means of armed violence, directly depends on the state of the state's defense capability, the degree of political institutionalization of society and the legitimation of political power. Recently, there has been an increase in the role of both state and social institutions in ensuring military security.

Strengthening the political, economic and military integration of the aggressor state requires the development of interstate cooperation to ensure collective security with partner countries with the involvement of NATO and the European Union in military and military-technical cooperation. In this regard, one of the priorities of national interests is national defense aimed at preventing war and armed conflicts, capable of strategic deterrence in order to ensure military security. For its effective provision, it is necessary to create a unified state policy of ensuring military security not only at the national level, but also within NATO. The Ukrainian military-industrial complex is capable of becoming a basic element of the development of international cooperation in the military, scientific and military-technical spheres.

Ключові слова: військова безпека, національна безпека, оборонно-промисловий комплекс, військова співпраця, військово-технічна співпраця, публічне управління.

Key words: military security, national security, defense-industrial complex, military cooperation, military-technical cooperation, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вивчення проблемних системи забезпечення військової безпеки України в сучасних умовах постає одним з важливіших питань. Сучасний світ демонструє різні ефективні системи забезпечення військової безпеки, але мало з них цих систем можуть успішно функціонувати в подібних умовах, таких як зараз опинилась наша держава. Потрібен детальний аналіз для використання позитивного досвіду інших держав, та подальшого впровадження для удосконалення нашої системи. Значущим моментом є детальне вивчення нашої системи забезпечення військової безпеки України, для виділення проблемних питань та визначення напрямів по удосконаленню системи, вироблення конструктивних пропозицій по удосконаленню системи забезпечення військової безпеки з урахуванням усіх факторів.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз сучасної системи забезпечення військової безпеки України не є новою тематикою та впродовж тривалого часу перебуває в центрі уваги як науковців, так і практиків. Особливої уваги це питання потребує на сучасному етапі протистояння нашої держави країні агресору. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах відомих учених [1; 2].

МЕТА СТАТТІ

Початок збройної агресії проти України обумовив необхідність удосконалення та внесення значних змін в

систему забезпечення військової безпеки України, а проведення детального аналізу роботи системи забезпечення військової безпеки набуває особливої гостроти та актуальності.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

В основі різних типів систем забезпечення військової безпеки наступні принципи. По-перше, просторово-територіальне охоплення зазвичай виділяють національну (державну, коаліційну, регіональну та глобальну системи). По-друге, вони різняться за способами забезпечення на військово-силову (легітимну та нелегітимну) та ненасильницьку системи. По-третє, їх можна типологізувати за характером взаємодії на відкрити, закрити та ізольовану. По-четверте, за здатністю до модернізації системи поділяються на консервативні, та системи що розвиваються.

Розгляд української системи забезпечення військової безпеки дозволив виділити такі сутнісні завдання:

1. щодо виявлення та прогнозування як внутрішніх, так і зовнішніх військових загроз та небезпек для життя та значущих інтересів особистості, суспільства та держави;
2. щодо здійснення комплексу заходів щодо запобігання та нейтралізації внутрішніх та зовнішніх викликів та військових небезпек, а також ліквідації дестабілюючих факторів;
3. зі створення та підтримання у постійній готовності сил та засобів по забезпеченню військової безпеки, ефективного управління ними;
4. щодо припинення, локалізації та усунення (знищення) військових небезпек та прямих військових загроз.

Система забезпечення військової безпеки є найважливішим механізмом реалізації концептуальних та доктринальних державних положень щодо забезпечення військової безпеки та жорстко регламентована законодавством. Таким чином, діяльність її інститутів, насамперед виконавчої, законодавчої та судової влади має бути скоординована, оскільки її функціонування пов'язане не лише з діяльністю вищезгаданих інститутів, а й з активною участю громадських організацій та громадян, які здійснюються на основі нормативно-правового регулювання [1, с. 512].

Політичною особливістю функціонування даної системи є необхідність кореляції національних та суспільних інтересів, цінностей та цілей різних акторів коливань політичного курсу держави в умовах трансформації різних викликів, небезпек та загроз національній безпеці та насамперед у військовій сфері. Система забезпечення військової безпеки має внутрішні та зовнішні функції. Військова організація України є основою забезпечення військової безпеки. У сучасних умовах військова організація України повинна мати можливості:

- запобігання агресії проти нашої країни;
- рішучої відповіді на будь-які спроби силового тиску та шантажу;
- забезпечення гарантованого захисту суверенітету України, безпеки наших громадян.

При цьому програма оборони та забезпечення безпеки має відповідати базовим військово-політичним

ідеям та Стратегії національної безпеки держави. Повинні враховуватись основні показники військово-економічного потенціалу країни та можливі наслідки впливу на соціальну сферу країни.

Відповідно до Стратегії національної безпеки, одним із основних пріоритетів безпекової політики є Національна оборона, а стратегічна стабільність є гарантом сталого розвитку України. На жаль, у сучасних умовах стратегічна політична стабільність базується на ракетно-ядерному потенціалі. Бути сильною державою у сучасній геополітичній ситуації означає мати боєздатні сучасні збройні сили, забезпечені найсучаснішою військовою технікою та озброєнням.

Історично забезпечення військової безпеки, збереження суверенітету країни, відстоювання національних інтересів є пріоритетними напрямками державної політики на всіх етапах її становлення та існування [4, с. 117].

У сучасному світі продовжується формування системи світоустрою, що ґрунтується на новій геоекономічній та геополітичній установці, обґрунтованій завершенням "холодної війни", розвалом СРСР і появою у ряду держав можливостей впливати на сфери діяльності внутрішнього та міжнародного життя інших держав та різних регіонів. Іншими словами, відбувається формування у світі регіональних центрів сили та впливу. До таких нових центрів можна віднести Китай, який уже зараз має економічний потенціал, який можна порівняти з потенціалом Сполучених Штатів Америки. Новими впливовими гравцями за останні кілька десятиліть стали такі країни, як Індія, Бразилія, Південно-Африканська Республіка.

На формування військової політики держави однаково впливає її внутрішня та зовнішня політика. Зміст військової політики держави зумовлюється такими факторами:

- політичними та економічними інтересами держав та зумовленості рівнем світових протиріч, станом та інноваційності та ефективністю військових сил потенційного противника
- економічними, технологічними та науковими резервами суб'єкта військової політики, що дозволяють реалізувати цей інтерес;
- ступенем загрози національній безпеці.

Одним з перших досліджень — комплексне визначення військової політики як однієї з частин, що становлять національну політику держави провів англійський віце-маршал авіації Ернст Кінгстон-Макклорі, військова політика пов'язана з функціонуванням соціально-політичних сил у державі та спеціально створених ними владних інститутів [2, с. 19].

У сенсі поняття, військова політика — це політика, реалізована у військовій сфері, тобто. військова складова внутрішньої та зовнішньої політики держави. Однак військова політика, не є відокремленою, самостійною чи специфічною частиною політики взагалі. Військова політика поєднує різні види діяльності: політичної, економічної, науково-технічної; консолідує їх для вирішення конкретних завдань, що полягають у забезпечення військової безпеки, суспільства особистості та держави. Військова політика на стику загальнодержавних завдань та військової стратегії реалізує та регулює діяльність соціально-політичних суспільних сил та створених ними державних інститутів.

Загалом військова політика спрямована на створення та використання примусово-насильницьких засобів для військового впливу у конфліктних ситуаціях або протидії їм, а також для забезпечення регіональної та національної безпеки. Таким чином, "військова політика — це складова частина загальної політики держави, безпосередньо пов'язана зі створенням військової організації, підготовкою та застосуванням військових засобів для досягнення певних політичних цілей".

Військову політику та забезпечення військової безпеки необхідно аналізувати, виходячи з військової могутності та військового потенціалу держави [5, с. 212].

Військовий потенціал є базовим структурним елементом військової могутності держави. Він включає сукупність людських, матеріальних, військових та інших об'єктивних можливостей держави. Також входить такий фактор, як здатність мобілізувати та використовувати ці можливості для забезпечення обороноздатності країни.

Оцінюючи військовий потенціал ми маємо справу з різномірними показниками, що характеризують різні ресурси. Цю серйозну методологічну проблему під час аналізу військового потенціалу конкретної країни.

Насамперед, ми повинні аналізувати рівень розвитку збройних сил держави. Цей якісний показник можна розкласти на ряд кількісних характеристик:

- наявність у структурі збройних сил держави стратегічних ядерних сил;
- ступінь ефективності морського, авіаційного, сухопутного компонентів;
- рівень розвиненості сил загального призначення (чисельність збройних сил за конкретними категоріями осіб, які перебувають на дійсній військовій службі, що знаходяться в резерві та проходять службу у воєнізованих формуваннях);
- наявність та ефективність систем високоточної зброї.

Україна на геополітичній карті світу має великі стратегічні ресурси. У зв'язку з цим головним завданням є адекватна політика в рамках існуючих та можливих зовнішньополітичних загроз сучасного світу. Важливим аспектом є організація можливих витрат на національну оборону. Для України, як й інших країн, головною метою в умовах невизначеності у світовому просторі залишиться забезпечення сприятливих умов стабілізації та сталого розвитку. Для реалізації цієї мети одним із головних завдань є запобігання регіональним конфліктам, а також масштабним військовим діям для підтримки миру та забезпечення національної безпеки [6, с. 12].

Основною причиною руйнування системи світоустрою часів "холодної війни" є те, що в умовах глобалізації політичних, культурних, суспільно-політичних моделей, економічній кризі, США як "центр сили" вже не здатний був відтворити та реалізувати глобальну стабільність, а знову формуються у різних У регіонах "центри сили" ще не здатні це зробити. Однополярний світ може зустріти сильний опір решти світу, що у багатополлярній системі світоустрою.

Позитивний момент багатополярного устрою та міжнародних відносин полягає в тому, що жодна країна самостійно не може ефективно вирішувати міжнародні та глобальні проблеми. Отже, для забезпечення вирішення міжнародних проблем сучасні міжнародні відносини мають бути засновані на принципах рівно-

правності, взаємодії придатного співробітництва та взаємної поваги держав. Багатополярна система повинна спиратися на міжнародне право, забезпечувати адекватну та рівну безпеку для кожного члена світової спільноти в економічній, військовій, інформаційній, політичній, гуманітарній та інших галузях [3, с. 188].

Перехідний період формування нової системи світоустрою може зайняти тривалий час. Його основною системою проблемою є нерівномірність економічного та соціального розвитку різних держав і регіонів планети, високі темпи зростання чисельності населення в ряді регіонів та рівня їх споживання, які претендують на світову першість (Китай, Індія, Іран, Бразилія). Усе це тягне виникнення нових конфліктів економічного, геополітичного, етнічного, релігійного, міжнародного характеру. Більш жорсткою стає конкуренція між державами за ресурси — природні, людські, інформаційні, геополітичні та інтелектуальні.

Удосконалення сучасної військової організації держави та система її управління. Військова організація України включає Збройні Сили, інші війська, військові формування та органи, призначені для виконання завдань військової безпеки військовими методами.

До військової організації держави також входить частина оборонно-промислового та наукового потенціалу, що виконує завдання на користь оборони країни.

У сучасних умовах, на погляди військово-політичного керівництва країни, військова організація України повинна мати можливості:

- запобігання потенційній агресії проти нашої країни;
- рішучої відповіді на будь-які спроби силового тиску та шантажу;
- забезпечення гарантованого захисту суверенітету України, безпеки наших громадян.

При цьому програма оборони та забезпечення безпеки має відповідати базовим військово-політичним ідеям та Стратегії національної безпеки держави. Повинні враховуватись основні показники військово-економічного потенціалу країни та можливі наслідки впливу на соціальну сферу країни.

У світлі останніх подій національна оборона виступає одним із основних напрямів національної безпеки, а стратегічна стабільність є гарантом сталого розвитку держави. На жаль, у сучасних умовах стратегічна стабільність базується на ракетно-ядерному потенціалі. Бути сильною державою в сучасній геополітичній системі означає мати боєздатні сучасні збройні сили, забезпечені найсучаснішою військовою технікою та озброєнням. В умовах кризи — це нелегке завдання [4, с. 176].

На початку ХХІ століття позначилися процеси підвищення ролі військової сили задля забезпечення політичних та економічних інтересів держав. Україна серед них — не виняток.

Зміцнення військової могутності, процес підготовки та ведення воєн неминуче вимагають утримання значних збройних сил, що не може бути здійснено без виділення цих потреб великих людських, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, без відповідного економічного забезпечення військового будівництва. Існуючі раніше системи та механізми міжнародної безпеки показали свою неефективність, у зв'язку з цим відзначається зростання регіональної та частково глобальної нестабільності. На-

ціональна безпека держав стала визначатися насамперед міжнародною безпекою. Практично будь-яка держава, може ефективно забезпечувати національну безпеку лише за умови формування нового, більш справедливо-го, багатополосного світопорядку.

Глобалізаційні процеси в контексті забезпечення національної безпеки можуть становити загрозу. Для України, яка є водночас і світовою та регіональною державою, ці загрози є особливо актуальними. Великою загрозою можуть бути проблеми пошуку нової національної ідентичності українців, найчастіше підмінюваної націоналістичними амбіціями тощо, визначення стратегії розвитку, і навіть вплив України на глобалізаційні процеси, особливо в умовах агресії.

ВИСНОВКИ

Ефективність української військової політики значною мірою визначається наявністю відповідних засобів збройного насильства, тому пострадянська військова політика вимагає нового рівня військово-промислового комплексу. Важливим компонентом зовнішньої політики будь-якої держави є силова складова. На прикладі України стало помітним зменшення силової, ресурсної, геополітичної бази зовнішньої та військової політики, що призвело до зниження ефективності забезпечення національних інтересів. Україна потребує професійної армії, а значить і самостійної державної військової політики. Для цього необхідно провести низку реформ, які мають значною мірою вдосконалити систему організації. Такі критерії як відкритість, законність, легітимність та професіоналізм мають бути взяті за основу організації армії та державної військової політики. Це є важливим кроком на шляху розвитку відносин між суспільством та державним інститутом як таким.

Слід звернути увагу на зміцнення національної безпеки з огляду на історичні традиції, спираючись на позитивний демократичний досвід розвитку країни. Реалізація державної військової політики України йде у руслі спільної політики нашої держави, спрямованої на будівництво багатополарного світу, безпечної Європи, рівноправної співпраці з усіма країнами та народами. Настав час для всебічної трансформації військової системи обрано керівництвом країни з об'єктивним обліком військово-стратегічної обстановки, що склалася. Головне зараз полягає в тому, щоб ефективно використати наданий ходом історичного розвитку шанс для створення сучасної військової системи, яка б відповідала вимогам до військової політики демократичної держави.

Література:

1. Абрамов В. І., Ситник Г. П., Смолянчук В. Ф. та ін. (2016). Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ: НАДУ, 784 с.
2. Василенко О.В. Основні тенденції розвитку озброєння та військової техніки для ведення війн у майбутньому / О.В.Василенко // Наука і оборона. — 2009. — № 4. — С. 18—22.
3. Горбулін В. П., Качинський А. Б. (2010). Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Київ: НІСД, 288 с.
4. Державне управління сектором безпеки і оборони: теорія, практика, стратегія. — К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2007. — 218 с.

5. Доктринальні та концептуальні підходи до забезпечення воєнної безпеки держави: документи, факти, коментарі. — К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2008. — 244 с.

6. Резнікова О. О., Войтовський К. Є., Лепіхов А. В. (2020). Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України: аналіз. Доповідь / за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ: НІСД, 84.

References:

1. Abramov, V.I. Sytnyk, H.P. and Smolianiuk, V.F. (2016). Hlobalna ta natsionalna bezpeka [Global and national security], NADU, Kyiv, Ukraine.

2. Vasilenko, O.V. (2009), "The main trends in the development of weapons and military equipment for waging wars in the future", Nauka i oborona, vol. 4, pp. 18—22.

3. Horbulin, V.P. and Kachynskiy, A.B. (2010). Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky [Strategic planning: solving national security problems], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. NNDTs OT i VB (2007), Derzhavne upravlinnia sektorom bezpeky i oborony: teoriia, praktyka, stratehiia [State management of the security and defense sector: theory, practice, strategy], NNDTs OT i VB Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. NNDTs OT i VB (2008), Doktrynalni ta kontseptualni pidkhody do zabezpechennia voiennoi bezpeky derzhavy: dokumenty, fakty, komentari [Doctrinal and conceptual approaches to ensuring the military security of the state: documents, facts, comments], NNDTs OT i VB Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Reznikova, O.O. Voitovskiy, K. Ye. and Lepikhov, A.V. (2020). Natsionalni systemy otsiniuvannia ryzykiv i zahroz: krashchi svitovi praktyky, novi mozhlyvosti dlia Ukrainy [National risk and threat assessment systems: world best practices, new opportunities for Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 351.72

Є. В. Гвоздь,
здобувач, Навчально-науково-виробничий центр
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4236-5083>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.237

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЛОГІСТИКИ ПРИ ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Е. Hvoz, d,
Postgraduate student, Training Research and Production Center
of the National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv

THEORETICAL PROVISIONS OF LOGISTICS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF MARKET INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

В даний період ринкова інфраструктура відіграє особливу роль у розвитку економіки сучасної України, який є сукупністю процесів видобутку, перетворення, розподілу, споживання та заощадження енергії від джерел отримання природних енергетичних ресурсів до використання енергії та надає особливе впливом геть забезпечення життєдіяльності людського суспільства. У перспективі роль інфраструктури паливно-енергетичного комплексу в економіці сучасної України зростатиме, що зумовлюється посиленням ролі енергетичного фактора у взаємодії національних економік країн світу та регіонів в умовах глобалізації ринків. Енергетика, будучи одним із найважливіших елементом інфраструктури регіонального ринку є великою відкритою системою, на функціонування якої в ринковому середовищі надають сильний вплив споживачі електроенергії та тепла. У зв'язку з формуванням системи ринкових відносин у галузі енергетики системні дослідження доцільно розвивати з урахуванням загальнонаукової системної методології, до якої передусім відносять логістику. Її необхідно розглядати як галузь системних досліджень, що включають сукупність методології, теорії, методів та способів оптимізації всіх видів потоків (інформаційних, енергетичних та інших), що супроводжують економічні, соціальні та комунікаційні процеси у сфері створення, відтворення та споживання товарів та послуг.

Логістизація виробничих та комунікаційних процесів в енергетиці може стати важливим фактором підвищення ефективності ПЕК та його підсистем. Ми зосередили свою увагу на аналізі та шляхах підвищення ефективності процесів енергозбереження на основі методології та інструментарію логістики. Теорія та методологія логістики при дослідженні процесів енергозбереження враховують не лише фактор ефективного використання обмежених ресурсів, але, що найважливіше — поєднання таких факторів, як: простір, час, масштабність. Особливо складними є такі процеси на регіональному рівні управління, де взаємодіє велика кількість об'єктів господарювання різних форм власності, галузевої належності, масштабності виробництва. Розвиток системи ринкових відносин в енергетиці передбачає органічне поєднання як прогресів виробництва, передачі енергії, комерційної діяльності, а також процесів енергозбереження в єдине ціле. У сучасних умовах енергозбереження стає одним із найважливіших факторів економічного зростання та соціального розвитку.

In the current period, the market infrastructure plays a special role in the development of the economy of modern Ukraine, which is a set of processes of production, transformation, distribution, consumption and saving of energy from the sources of obtaining natural energy resources to the use of energy, and has a special impact on ensuring the vital activities of human society. In the future, the role of the infrastructure of the fuel and energy complex in the economy of modern Ukraine will grow, which is due to the strengthening of the role of the energy factor in the interaction of the national economies of the countries of the world and regions in the conditions of market globalization. Energy, being one of the most important elements of the infrastructure of the regional market, is a large open system, the operation of which in the market environment is strongly influenced by consumers of electricity and heat. In connection with the formation of a system of market relations in the field of energy, it is expedient to develop system studies taking into account the general scientific system methodology, which primarily includes logistics. It should be considered as a field of systematic research, which includes a set of methodology, theory, methods and methods of optimization of all types of flows (information, energy and others) that accompany economic, social and communication processes in the sphere of creation, reproduction and consumption of goods and services.

Logistics of production and communication processes in the energy sector can become an important factor in increasing the efficiency of the PEC and its subsystems. We focused our attention on the analysis and ways of improving the efficiency of energy saving processes based on the logistics methodology and tools. The theory and methodology of logistics when researching energy-saving processes take into account not only the factor of effective use of limited resources, but most importantly — the combination of such factors as: space, time, scale. Particularly complex are such processes at the regional level of management, where a large number of economic entities of various forms of ownership, industry affiliation, and scale of production interact. The development of the system of market relations in energy involves an organic combination of both production progress, energy transfer, commercial activity, as well as energy saving processes into a single whole. In modern conditions, energy saving is becoming one of the most important factors of economic growth and social development.

Ключові слова: логістика, інфраструктура, паливно-енергетичний комплекс, ринкова інфраструктура, управління логістичними процесами.

Key words: logistics, infrastructure, fuel and energy complex, market infrastructure, management of logistics processes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку нашої держави постають актуальні питання управління логістичними процесами та удосконалення функціонування ринкової інфраструктури в доставці та розподілі ресурсів до місць призначення. Переформатування паливно-енергетичного комплексу тягне за собою кардинальне змінення логістичної системи України в цілому. Для вирішення даної проблеми потребує уваги вивчення теоретичних положень логістики при формування та розвитку ринкової інфраструктури України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз основних підходів до визначення теоретичних положень логістики безпосередньо розглядаються із проблемою реалізованості на даному етапі реформування в нашій країні, та на успішних прикладах інших держав. Окремі питання вивчення проблемних питань знайшли висвітлення у працях авторів-правників Фролова Л.В., Амеліницька О.В., Васильєв О.В., Брунець Б.Р., та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення теоретичних положень логістики, та визначення основних питань при формування ринкової інфраструктури в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виклад основного матеріалу. Логістика — наука про планування, організацію, управління, контроль та регулювання руху матеріальних, інформаційних та інших потоків у просторі та в часі від їх первинного джерела до кінцевого споживача [2, с. 35].

Як господарська діяльність логістика представлена в такому визначенні: логістика — процес управління рухом та зберіганням сировини, компонентів та готової продукції в господарському обороті з моменту сплати грошей постачальниками до моменту отримання грошей за доставку готової продукції споживачеві (принцип сплати грошей — отримання грошей).

Об'єктами вивчення логістики є матеріальні та відповідні їм фінансові та інформаційні потоки. Виділення із різноманіття зв'язків матеріальних потоків, як цільових об'єктів, виробничо-економічної діяльності, як об'єктів що задовольняють у результаті потреби суспільства, у поєднанні з науково-технічними можливостями їх раціоналізації визначили пошук засобів забезпечення їх оптимізації.

Вивчення логістики як науки є оптимізація поточних процесів. Принципи логістики: синхронізація, оптимізація та інтеграція — служать основним методологічним підходам до підвищення організованості та ефективності, функціонування ринкової інфраструктури як

макрологічної системи. Методологія логістики дозволяє здійснювати системну раціоналізацію складних інфраструктур. Вона озброює нас методами підвищення організованості виробничих систем та дозволяє ефективно реалізувати конкурентні переваги [1, с. 14].

Складність, а також узгодженість дій і процесів, усередині суб'єктів господарювання, у технологічному та фінансовому ланцюжку взаємодіючих суб'єктів ринкової інфраструктури на регіональному та міжрегіональних рівнях (при використанні найбільш економічних способів засобів і технологій, зорієнтованих на вимоги кінцевого споживання), доведені в логістиці до нового якісного рівня.

З моменту зародження логістики як науки пройшов початковий етап її становлення, розширилися її види та сфери застосування.

На початковому етапі становлення логістика переважно представлялася як наука про оптимізацію управління товарними потоками та пов'язаними з ними інформаційними та фінансовими потоками на всіх стадіях виробництва від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції на основі системного підходу та економічних компромісів [3, с. 373].

Сучасний рівень розвитку логістики дозволяє відзначити, що акцент що поступово переноситься з вищезгаданої парадигми логістики на ширшу сферу її розвитку та формулювання міждисциплінарного наукового спрямування на рівні [4, с. 127]:

- науково-практичного господарювання, що полягає в ефективному управлінні матеріальними та інформаційними потоками у сферах виробництва та обігу;
- системного підходу, що представляє рух та розвиток сукупності матеріальних, інформаційних, фінансових та кадрових ресурсів у категоріях потоків;
- функціонального менеджменту у системі стратегічного управління фірмою;
- конкурентної стратегії суб'єктів господарювання, цілеспрямованим чинником якої є ресурсозберігаючий тип підприємництва;
- корпоративної діяльності різних підприємств щодо інтеграції всіх процесів, пов'язаних із досягненням мети їх бізнесу;
- методу підвищення ефективності системи бізнес-процесів на макро- та мікрорівнях;
- бізнес-концепції, що базується на систематизованому методі залучення окремих взаємопов'язаних ланок до загального логістичного процесу з метою запобігання нераціональному витратанню та втратам потоків економічних ресурсів.

Узагальнено досягнення української логістики полягають у наступному:

- логістика визначена як наука, в основному сформульований її понятійний апарат, загалом здійснено систематизацію теоретичних, методичних та практичних проблем менеджменту у бізнес-логістиці;
- розроблено концепцію виробничої (операційної) логістики, а також створення логістичних систем та методів управління організаційно-економічної стійкості логістичних систем у ринковому середовищі;
- розроблено низку оригінальних методик ідентифікації та розрахунку логістичних витрат при вирішенні проблем організації диверсифікації виробництва на основі варіантного ресурсного забезпечення;

— вирішено складні питання створення механізмів взаємодії учасників інвестиційних проектів та формування логістичних ланцюжків управління грошовими потоками;

— транспортну логістику доповнено новими напрямками, пов'язаними з віртуальними можливостями глобальних інформаційних мереж в організаційному забезпеченні транспортних операцій;

— використано логістичну концепцію формування інфраструктурного комплексу муніципальної економіки, використано логістичний підхід у формуванні та управлінні пасажирськими транспортними системами, включаючи і міський громадський транспорт.

Таким чином, сфери логістики значно розширилися і поглибилися. Поряд із закупівельною, розподільчою, виробничою, транспортною, інформаційною, фінансовою, комерційною логістикою, з'явилися логістика маркетингу, сервісного відгуку, банківська, митна та страхова логістика, логістичний інжиніринг та бізнес-логістика, муніципальна логістика, логістика пасажирських перевезень [5, с. 73].

Дослідження показало, що в науковій літературі використовуються різні ознаки узагальненої типології напрямів логістики: за масштабами та просторовим розміщенням, за етапом відтворювального циклу та стадіями виробничого процесу, за об'єктом управління та видами економічних ресурсів, сферами застосування дій та іншими ознаками.

В даний час виникла необхідність наукового вирішення питань чіткої структуризації логістики по вертикалі, щодо управлінської ієрархії та виділення тієї сукупності завдань, які мають вирішуватись у логістичному ключі на кожному рівні. Правомірність такої постановки завдання визначається тим, що в ієрархіях логістичних систем, що використовуються в літературі: мікрологістика, мезологістика, макрологістика — незалежно від рівня системи концентрується навколо матеріального потоку.

Ідея "логістичної" економіки ґрунтується на досягненні мети оптимізації економіки в цілому, зверху, і має орієнтуватися на тотальну однотайність учасників та виконавців усіх рівнів у досягненні цієї мети. Від цього залежить рішення всіх рівнів ієрархії управління економікою, які забезпечують суцільну оптимізацію.

Ієрархія повноважень різних аспектів логістичної економіки налічує щонайменше п'ять рівнів:

- загальнодержавний рівень, який визначається стратегією економічного розвитку підготовкою та формуванням нормативно-правового поля економічної, підприємницької діяльності, що зумовлює логістичні переваги;
- рівень формування логістичного мислення у діловому середовищі та менеджменті, економічної переваги реалізації логістичної концепції у виробничо-комерційній діяльності, через систему інститутів економічного утворення, засоби масової інформації;
- рівень реалізації володарських правомочностей власників, які актуалізують стратегічну спрямованість логістичної діяльності використання економічних ресурсів їх власниками;
- рівень реалізації розпорядчих повноважень в управлінні економічними ресурсами;

— рівень повноважень на економічні ресурси.

Струнка логістична ієрархія управління економікою створює реальні передумови до повномасштабного поширення логістики всіх рівнях економічної діяльності.

В даний час велике значення набуває побудова управління економічними системами на основі логістичного підходу, оскільки будь-якій системі, в тому числі й економічній, притаманні невизначеність та ентропія в галузі менеджменту, технологічного процесу та обслуговування, ресурсів, інформації, фінансів, інших поточкових процесів, які значно знижуються при утворенні інтегрованої логістичної системи, що включає всі галузі [1, с. 17].

Основним механізмом практичної реалізації теоретичних положень логістичного підходу у різних галузях є логістичні системи.

Логістична система являє собою адаптивну систему із зворотним зв'язком, що виконує логістичні функції та логістичні операції. Логістична функція — це сукупність дій, однорідних з точки зору цілей цих дій, і помітно відрізняються від іншої сукупності дій, що мають також певну мету. Метою логістичної системи є забезпечення доставки товару (послуги) від продавця до покупця в задане місце, в повному обсязі, по всьому заданому асортименту, у необхідний термін у вигляді максимально підготовленому до виробничого або особистого споживання при мінімальних витратах. Логістична операція — це сукупність дій щодо реалізації логістичних функцій, спрямована на перетворення та переміщення матеріальних та інформаційних потоків.

Важливими складовими логістичної системи є інформаційні та матеріальні потоки. Інформаційний потік — сукупність повідомлень, що циркулюють всередині логістичної системи, а також між цією системою та зовнішнім середовищем. Інформаційний потік необхідний для управління та контролю логістичних операцій. Матеріальний потік — рух ресурсів. Кінцева мета логістичного процесу — доведення товару від виробника до споживача в мінімально короткі терміни та з мінімальними витратами. Для створення ефективної логістичної системи потрібно [4, с. 212]:

— забезпечити відповідність та синхронізацію матеріальних та інформаційних потоків;

— здійснювати контроль за матеріальними потоками;

— визначати стратегію та технологію фізичного переміщення товарів, послуг.

У цьому важливою є поняття логістичного процесу. Під логістичним процесом розуміється сукупність логістичних функцій та операцій, що виконуються у вигляді безперервно здійснюваних комплексів логістичних операцій. Логістичний ланцюг — це певним чином організована сукупність логістичних операцій, що забезпечує досягнення цілей логістичної системи.

У логістичному ланцюзі виділяються такі ланки:

— постачання сировини, матеріалів, напівфабрикатів;

— їх зберігання;

— їх виробництво;

— їх розподіл;

— їх споживання.

Логістичні ланцюги класифікуються за такими утвореннями:

— за кількістю ланок логістичного ланцюга можуть бути одноланкові, дволанкові, триланкові і т.д.;

— за складом учасників бувають внутрішні та зовнішні логістичні ланцюги, при цьому до внутрішніх відносять підрозділи підприємств, а до зовнішніх — результат взаємодії економічно самостійних суб'єктів;

— за часом дії логістичні ланцюги бувають постійними (довготривалими), періодичної дії, разовими;

— з обслуговуючих ринків логістичні ланцюги поділяються на глобальні, регіональні, локальні.

Усі розглянуті вище поняття характеризують логістичну систему у ринковій економіці. Логістичні системи поділяються залежно від об'єкта управління на макрологічні та мікрологічні. Макрологічна система — велика логістична система управління, що охоплює підприємства та організації промисловості, постачальницько-збутові та транспортні організації різних відомств у різних регіонах країни. Серед них виділяють транснаціональні, міждержавні та трансконтинентальні системи. Макрологічна система є певною інфраструктурою економіки регіону, країни або групи країн. Формування макрологічних систем вимагає створення єдиного економічного простору, єдиного ринку без внутрішніх обмежень [5, с. 91].

Функціонування більшості інфраструктурних логістичних систем є комплексним процесом, який передбачає здійснення практично всіх основних аспектів логістичної діяльності (виробничої, фінансової, закупівельної, розподільчої, транспортної, сервісної та ін.) [3, с. 376].

Розробка наукових положень щодо визначення логістичної системи інфраструктури повинна припускати:

1. Визначення меж ринкової інфраструктури як об'єкта логістичного аналізу — як адаптивний макросистемі з внутрішніми та зовнішніми зв'язками.

2. Визначення ступеня та характеру впливу на функціонування макрологічної системи інфраструктури сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів.

3. Здійснення типології та класифікації складових її підсистем та інститутів та визначення інституційного складу систем ринкової інфраструктури.

Інфраструктурна логістика представляється у виділенні єдиної функції управління потоками економічних ресурсів, а також методології інтеграції окремих ланок і підсистем в єдину систему, що забезпечує ефективне управління наскрізними потоками економічних ресурсів.

Метою логістичних проектів в інфраструктурних областях є створення систем, що забезпечують чітку взаємодію підрозділів та підсистем загальної системи, з метою мінімізації сумарних витрат та забезпечення оптимальної вартості кінцевих продуктів.

Інфраструктурною логістикою є рух та алокація потоків економічних ресурсів (сировинних, матеріальних, інформаційних, фінансових, трудових та їх поєднань) між її інститутами у сфері відтворення та обігу.

Інфраструктурною логістикою є узгодження у просторово-часових циклах та оптимізація відповідних потоків та поточкових процесів.

Безпосередньо логістичний підхід складається з двох стадій: синтезу адаптивної логістичної системи та комплексного аналізу потоків економічних ресурсів на основі системного підходу та з урахуванням

впливу комплексу факторів, що впливають на досліджувану систему.

Завданнями інфраструктурної логістики є розробка методології системної інтеграції та аналізу оптимізованих логістичних систем, методів оцінки ефективності їх функціонування для досягнення кінцевих цілей інфраструктури, ефективного функціонування всієї економічної системи, що обслуговується нею, а на їх основі — розробка ретельно обґрунтованих пропозицій, що сприяють досягненню найбільших результатів [4, с. 273].

Використовуючи логістичний підхід до розгляду традиційного кругообігу потоків економічних ресурсів у системі ринкової інфраструктури, можна говорити про неї як макрологічну систему.

Ринкова інфраструктура є логістичною системою, оскільки вона є адаптивною системою із зворотним зв'язком.

Дану логістичну систему відрізняють складна структура, велика кількість складових її підсистем, елементів та інститутів, складний характер системних зв'язків та взаємодій між ними по всіх типах потоків економічних ресурсів, стохастичний характер більшості факторів та процесів, що впливають на її функціонування.

Ринкова інфраструктура в Україні повинна мати стабільну законодавчу базу, яка не змінюється протягом певного періоду та мобільну інституційну базу, яка вільно адаптується до соціально-економічної політики, що проводиться. Необхідне інституційне та законодавче оформлення інфраструктури ринку сприятиме вільному вибору споживачами коштів, а також забезпеченню рівних прав усім суб'єктам ринку. Крім того, мають існувати адекватні економічні та правові механізми підтримки нових інститутів ринку та стимулювання припливу інвестицій в економіку. Саме в умовах трансформації соціально-економічних систем проблема законодавчих та інституційних перетворень набуває особливого значення.

Складність інфраструктури потребує детального розгляду основних сегментів та інститутів ринкової інфраструктури як макрологістичної системи, оскільки відсутність єдиної класифікації логістичних систем інфраструктури не дозволяє дати адекватну оцінку макрологістичної моделі ринкової інфраструктури.

Логістичні системи локальної інфраструктури обмежені територіальною дислокацією діяльності. Вона представлена інфраструктурними системами робочих місць, дільниць, цехів, відділів, підприємств, промислових вузлів, різноманітних форм та об'єднань.

Регіональні логістичні системи інфраструктури включають підсистеми та інститути, що забезпечують функціонування економічних районів — територій, міжрайонних, обласних, крайових та інших підсистем відповідно до їх територіального поділу.

Горизонтальний аспект типології логістичних систем, що входять до макрологістичної системи інфраструктури, представлений виділенням галузевого критерію та критерієм обслуговування певних сегментів ринку системою інфраструктури.

В основу галузевого критерію закладено умови, які забезпечує інфраструктура: які безпосередньо забезпечують процеси виробництва, відтворення робочої

сили та збалансованість макроекономічних пропорцій. Відповідно до галузевого підходу до типології логістичних систем інфраструктури, складові її підсистеми інфраструктури можуть бути об'єднані в окремі групи відповідно до належності інститутів та об'єктів інфраструктури до основних галузей економіки. Виділені три її основні види — виробнича, соціальна та інституційна інфраструктури [5, с. 29].

Загалом, відповідно до зазначеного трактування, інфраструктура складається із сукупності виробничих, невиробничих, соціальних та інституційних об'єктів, функціонування яких створює комплекс умов для забезпечення суспільного виробництва та розвитку економіки. Це визначення відображає сутність категорії інфраструктури.

Це угруповання галузей інфраструктури актуальне й у ринково орієнтованої економіки та необхідне вивчення внутрішніх зв'язків і регулювання макроекономічних пропорцій усередині макроінфраструктури, які у процесі функціонування економічної системи.

У сучасній економіці дедалі помітнішу роль стали відігравати небанківські фінансові інститути. Це установи високоприбуткового та ризикового управління чужими грошима через інвестиційну діяльність. Небанківські фінансові інститути представлені різними інвестиційними та трастовими фондами та компаніями, позабіржовими інвестиційними структурами, ощадними касами, приватними (недержавними) пенсійними фондами.

Основа фінансової системи складається з інструментів перерозподілу національного доходу всередині економічної системи: бюджету та сукупності позабюджетних фондів. З їхньою допомогою держава формує та перерозподіляє національний дохід між усіма суб'єктами в суспільстві. В умовах ринкової економіки виживання підприємств, завоювання ними конкурентних переваг можливі лише за умови їхньої обов'язкової безперервної організаційно-технічної перебудови з метою наближення реально існуючого виробництва до його оптимального проекту, що відповідає досягнутим рівням знань, техніки, технології, організації та управління виробництвом. Ця організаційно-технічна перебудова є безперервним процесом гнучкої адаптації підприємств до безперервно змінних умов ринку, до нестабільних податків і методів державного регулювання. Для досягнення стійкої конкурентоспроможності над ринком процес перебудови організації має йти як процес зближення існуючої моделі організації з її ідеальним проектом. Оптимальний проект має відповідати сучасним рівням технології, техніки та культури (знань) організації та управління підприємствами. В даний час паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) відіграє особливу роль у розвитку економіки сучасної України, який є сукупністю процесів видобутку, перетворення, розподілу, споживання та заощадження енергії від джерел отримання природних енергетичних ресурсів до використання енергії та надає особливий вплив на забезпечення життєдіяльності людського суспільства. У перспективі роль ПЕК в економіці сучасної України зростатиме, що зумовлюється посиленням ролі енергетичного фактора у взаємодії національних економік країн світу та регіонів в умовах глобалізації ринків. Енергетика, будучи одним

з найважливіших елементом інфраструктури регіонального ринку, є великою відкритою системою, на функціонування якої у ринковому середовищі надають сильний вплив споживачі електроенергії та тепла [1, с. 15]. Розвиток енергетики нерозривно пов'язаний з розвитком теорії та методології системного аналізу та оптимізацією потокових процесів. У зв'язку з формуванням системи ринкових відносин у галузі енергетики системні дослідження доцільно розвивати з урахуванням загальнонаукової системної методології, до якої автор передусім відносить логістику. Її необхідно розглядати як галузь системних досліджень, що включає сукупність методології, теорії, методів та способів оптимізації всіх видів потоків (інформаційних, енергетичних та ін.), що супроводжують економічні, соціальні та комунікаційні процеси у сфері створення, відтворення та споживання товарів та послуг. Логістизація виробничих та комунікаційних процесів в енергетиці може стати важливим фактором підвищення ефективності ПЕК та його підсистем. Ми зосередили свою увагу на аналізі та шляхах підвищення ефективності процесів енергозбереження на основі методології та інструментарію логістики. Теорія і методологія логістики для дослідження процесів енергозбереження враховують як чинник ефективного використання обмежених ресурсів, але, що найважливіше — поєднання таких чинників, як: простір, час, масштабність. Особливо складними є такі процеси на регіональному рівні управління, де взаємодіє велика кількість об'єктів господарювання різних форм власності, галузевої приналежності, масштабності виробництва тощо. Розвиток системи ринкових відносин у енергетиці передбачає органічне поєднання як процесів виробництва, передачі енергії, комерційної діяльності, а й процесів енергозбереження в єдине ціле. У сучасних умовах енергозбереження стає одним із найважливіших факторів економічного зростання та соціального розвитку регіонів та країни в цілому.

ВИСНОВКИ

Таким чином, цільова організація функціонування системи здійснюється відповідно до головної мети територіальних утворень, тобто на підставі програми розвитку регіону, та формує або уточнює його інфраструктуру. Через війну формується динамічна організаційна інфраструктура. Це як структура певної взаємопов'язаної сукупності методів організації та управління територіальною системою у просторі та в часі, що відповідає досягнутому рівню знань та забезпечує динамічну взаємодію між компонентами системи відповідно до їх функціонального призначення. Таким чином, основними факторами, що визначають формування моделі та функціонування ринкової інфраструктури, є макроекономічні, технологічні, правові, інституційні та політичні фактори, вплив яких тісно переплітається. Розгляд інституційної забезпеченості логістичних систем інфраструктури визначили ознаки типології логістичних систем, що становлять ринкову інфраструктуру, основними з яких є тип економічної системи, в якій функціонують системи інфраструктури, конфігурація систем інфраструктури, а також рівень економічної свободи та державного регулювання функцій суб'єктів інфраструктури. Причому рекомендовані класифікаційні роблять

структуру пропонованої типології відкритою для її доповнення як якісного (шляхом обліку нових класифікаційних ознак), так і кількісного (шляхом обліку нових видів логістичних систем) у міру розвитку напрямів інфраструктурної логістики складових ринкової інфраструктури, основними з яких є тип економічної системи, в якій функціонують системи інфраструктури, конфігурація систем інфраструктури, а також ступінь економічної свободи та державного регулювання функцій суб'єктів інфраструктури. Причому рекомендовані класифікаційні роблять структуру пропонованої типології відкритою для її доповнення як якісного (шляхом обліку нових класифікаційних ознак), так і кількісного (шляхом обліку нових видів логістичних систем) у міру розвитку напрямів інфраструктурної логістики.

Література:

1. Амелницька О. В. Механізми в системі управління виробничо-господарською діяльністю локальних електричних мереж / О.В. Амелницька // Збірник наукових праць ДонДДУ "Інновації в державному управлінні і місцевому самоврядуванні": серія "Державне управління". Т. 8. Вип. 88. Донецьк, 2007. С. 11—18.
2. Бойчик І. М. Ринкова інфраструктура: сутність та характеристика. Сталий розвиток економіки. 2013. № 3. С. 34—41.
3. Брунець Б. Р. Сутність означення поняття інфраструктура. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.5. С. 372—377.
4. Васильєв О. В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України: монографія. Харків: ХНАМГ, 2007. 341 с.
5. Фролова Л. В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством: монографія / Л.В. Фролова. Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. 322 с.

References:

1. Amelnytska, O.V. (2007), "Mechanisms in the management system of production and economic activity of local electric networks", Zbirnyk naukovykh prats DonDDU "Innovatsii v derzhavnomu upravlinni i mistsevomu samovriaduvanni": serii "Derzhavne upravlinnia", vol. 8, no. 88, pp. 11—18.
 2. Boichuk, I.M. (2013), "Market infrastructure: essence and characteristics", Stalyi rozvytok ekonomiky, vol. 3, pp. 34—41.
 3. Brunets, B.R. (2012), "The essence of the definition of infrastructure", Naukovi visnyk NLTU Ukrainy, vol. 22.5, pp. 372—377.
 4. Vasyliiev, O.V. (2007), Metodolohiia i praktyka infrastrukturalnoho zabezpechennia funktsionuvannia i rozvytku rehioniv Ukrainy [Methodology and practice of infrastructural support for the functioning and development of the regions of Ukraine], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.
 5. Frolova, L.V. (2005), Mekhanizmy lohistrychnoho upravlinnia torhovelnyim pidpriemstvom [Mechanisms of logistics management of a trade enterprise], DonDUET im. M. Tuhan-Baranovskoho, Donetsk, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 28.03.2023 р.*

УДК 351.72

Р. В. Романчук,
аспірант, Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1420-7537>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.243

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ КРАЩИХ ЗАРУБІЖНИХ ПРАКТИК

R. Romanchuk,
Postgraduate student, V.I. Vernadsky Taurida National University

DIGITIZATION OF STATE FINANCIAL CONTROL PROCESSES
IN UKRAINE USING BEST FOREIGN PRACTICES

Наголошено, що державний фінансовий контроль має бути в авангарді масштабної діджиталізації. Процеси діджиталізації сприяють генеруванню все більше цифрових даних, що викликає потребу в розвитку функцій державних контролерів. Для проведення державного фінансового контролю високої якості необхідно ефективно використовувати обсяг цифрової інформації, що зростає, необхідно максимальну увагу зосереджувати на виявленні ризиків. Постійна діджиталізація державного фінансового контролю зумовлюється великим обсягом даних, які генеруються новими цифровими технологіями.

Органи державного фінансового контролю мають вирішити яким чином зазначені трансформації змінять їх підхід до процедур державного фінансового контролю. Потрібно вирішити яким чином та яка технологічна платформа може з'єднати великі команди системи державного фінансового контролю в межах цієї системи та поза її межами, де безпосередньо відбувається контроль. Потрібно також визначити засади реалізації потенціалу цифрового державного фінансового контролю за допомогою стандартизації та автоматизації. Потребує вирішення також питання яким чином аналітика цифрових даних може стати невід'ємною складовою державного фінансового контролю.

Визначено, що вигоди від діджиталізації державного фінансового контролю очевидні, адже застосовуючи цифрові технології значно поліпшується зв'язок, усі сторони, які задіяні у процес державного фінансового контролю, отримують більшу впевненість у результатах цього контролю та краще розуміння ризиків і перспектив після проведеного контролю, автоматизація сприяє більш якісному аналізу та розумінню, а також вивільненню часу для прийняття рішень. Довіра зацікавлених сторін зростає завдяки більшого взаємозв'язку та прозорості.

Дістали подальшого розвитку визначення базових тенденцій розвитку системи державного фінансового контролю на основі ризик-орієнтованого підходу в умовах діджиталізації, які проявляються у: використанні діджитал технологій, що дозволяють оперативно виявляти, оцінювати ризики та виконувати контрольні дії (хмарні обчислення, роботизована автоматизація процесів, штучний інтелект, аналітика та машинне навчання, дрони, блокчейн); використанні стратегічного бачення щодо розвитку організаційної структури, управління ресурсами та талантами, а також перетворення методів, правил та процедур державного фінансового контролю щодо управління ризиками на основі передових технологій, таких як інтелектуальний аналіз процесів, розширена аналітика, автоматизація процесів, машинне навчання та штучний інтелект.

It was emphasized that state financial control should be at the forefront of large-scale digitalization. Digitization processes contribute to the generation of more and more digital data, which causes the need to develop the functions of state controllers. In order to carry out high-quality state financial control, it is necessary to effectively use the growing amount of digital information, it is necessary to

focus maximum attention on identifying risks. The constant digitization of state financial control is due to the large amount of data generated by new digital technologies.

State financial control bodies should decide how these transformations will change their approach to state financial control procedures. It is necessary to decide how and what technological platform can connect the large teams of the state financial control system within this system and outside its borders, where the control directly takes place. It is also necessary to determine the principles of realizing the potential of digital state financial control with the help of standardization and automation. The issue of how digital data analytics can become an integral component of state financial control also needs to be resolved. It was determined that the benefits of digitization of state financial control are obvious, because using digital technologies significantly improves communication, all parties involved in the process of state financial control gain greater confidence in the results of this control and a better understanding of the risks and prospects after the control, automation facilitates better analysis and understanding, as well as freeing up time for decision-making.

Stakeholder trust grows through greater communication and transparency. The definition of the basic trends in the development of the state financial control system based on a risk-oriented approach in the conditions of digitalization, which are manifested in the use of digital technologies that allow to quickly identify, assess risks and perform control actions (cloud computing, robotic automation of processes, artificial intelligence) were further developed, analytics and machine learning, drones, blockchain); using a strategic vision for the development of the organizational structure, resource and talent management, as well as the transformation of methods, rules and procedures of state financial control for risk management based on advanced technologies, such as intelligent process analysis, advanced analytics, process automation, machine learning and artificial intelligence.

Ключові слова: автоматизація процесів, діджиталізація, державний фінансовий контроль, інтелектуальний аналіз процесів, машинне навчання, розширена аналітика, штучний інтелект.

Key words: automation of processes, digitalization, state financial control, intellectual analysis of processes, machine learning, advanced analytics, artificial intelligence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх років покращення благополуччя суспільства було пов'язане з докорінними змінами у світовій економіці та трансформацією економічних відносин, спричиненою безпрецедентними темпами науково-технічного розвитку, що переважно пов'язане з цифровими технологіями. Світова спільнота відводить визначальну роль у прискоренні прогресу у досягненні кожної з сімнадцяти цілей сталого розвитку на період до 2030 року, встановлених Організацією Об'єднаних Націй (ООН), саме цифровим технологіям. Очікується, що вони можуть допомогти країнам підвищити потенціал для інноваційного розвитку економіки, покращивши якість товарів та послуг, забезпечивши енергоефективність виробництва, створивши нові робочі місця. Вирішення глобальних проблем та реалізація можливостей щодо підвищення добробуту країн у цифрову епоху активізує питання діджиталізації державного фінансового контролю. Ряд спеціалізованих установ ООН, різних міжнародних організацій та національних статистичних відомств роблять зусилля щодо створення надійної доказової бази для аналізу та розробки політики щодо ключових аспектів розвитку діджиталізації та визнають важливість удосконалення інструментарію контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вітчизняних учених істотний внесок у дослідження розробки, методології та методики державного

фінансового контролю та його діджиталізації зробили такі вчені, як: В. А. Верба, Ю. П. Воржакова, О. М. Грибіненко, О. Ю. Гусєва, С. В. Легомінова, О. І. Хлебінська, О. В. Шатілова, Н. О. Шишук та ін. Разом з тим, гідно оцінюючи науковий внесок вчених, слід зазначити, що в даний час питання, пов'язані з дослідженням діджиталізації процесів державного фінансового контролю в Україні з використанням кращих зарубіжних практик, недостатньо досліджені, що зумовлює актуальність дослідження як і теоретичному, і у практичному плані.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є наукове обґрунтування підходів до діджиталізації процесів державного фінансового контролю в Україні з використанням кращих зарубіжних практик.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Моніторинг та кількісні дослідження факторів, тенденцій та перспектив цифрового розвитку особливо актуальні у країнах, які прагнуть забезпечити зростання ефективності процесів державного фінансового контролю за рахунок цифрової трансформації його інфраструктури та системи управління. В Україні реалізовані протягом останніх років заходи державної політики дозволили створити сприятливі умови для розвитку високотехнологічного бізнесу та сформувані передумови для масштабного впровадження цифрових інновацій у всіх секторах економіки.

Таблиця 1. Можливості застосування технологій діджиталізації у системі державного фінансового контролю

Технологія	Можливості застосування
Хмарні обчислення	Мають великі можливості в частині аналізу всіх транзакцій та ідентифікації аномальних відхилень
Роботизована автоматизація процесів (RPA)	Інноваційна технологія, що значно підвищує ефективність роботи органу державного фінансового контролю. Програмні роботи здатні виконувати стандартні та повторювані операції, скорочуючи час і витрати на їх виконання, мінімізуючи ризики, пов'язані з помилками та шахрайством
Штучний інтелект, аналітика та машинне навчання	Штучний інтелект дозволяє сканувати великі текстові документи та здійснювати перевірку значень, точності та узгодженості з іншими документами. Три типи аналітики даних: 1) описова аналітика, що відбиває минуле; 2) передбачувана аналітика; 3) приписна аналітика, що забезпечує рекомендації щодо подальших дій з метою підвищення ефективності діяльності. Сучасні методи на основі прогнозної аналітики здатні генерувати оповіщення та блокувати підозрілі транзакції в реальному часі. Використання алгоритмів машинного навчання сприяє виявленню нових типів шахрайства на ранніх етапах шляхом аналізу широкого набору джерел даних
Дрони	Використовуються для перевірки якості та кількості активів у важкодоступних місцях. У будівництві накопичено досвід використання дронів з метою контролю за підтвердженням такої передумови підготовки бухгалтерської (фінансової) звітності, як «Існування»; для підтвердження відповідності правил техніки безпеки; для досягнення операційних цілей, підтримуючи високий рівень контролю та якості роботи. Дрони активно застосовуються для інвентаризації активів у сільському господарстві, транспортних організаціях. На основі ідентифікаційних міток дрони сканують їх, порівнюючи з даними бухгалтерського обліку та ідентифікуючи будь-які відхилення, що вказують на крадіжку. У судноплавних компаніях за допомогою дронів здійснюється аналіз стану судна, перевірка відповідності вантажу контрактам та правилам експорту, а також координація планованого навантаження/вивантаження товарів чи контейнерів у порту. Існує ряд проблем використання дронів, пов'язаних з конфіденційністю даних, що збираються ним
Блокчейн	Дозволяє знизити ризик несанкціонованої зміни записів

Державний фінансовий контроль має бути в авангарді масштабної діджиталізації. Процеси діджиталізації сприяють генеруванню все більше цифрових даних, що викликає потребу в розвитку функцій державних контролерів. Для проведення державного фінансового контролю високої якості необхідно ефективно використовувати обсяг цифрової інформації, що зростає, необхідно максимальну увагу зосереджувати на виявленні ризиків. Постійна діджиталізація державного фінансового контролю зумовлюється великим обсягом даних, які генеруються новими цифровими технологіями.

Органи державного фінансового контролю мають вирішити яким чином зазначені трансформації змінять їх підхід до процедур державного фінансового контролю. Потрібно вирішити яким чином та яка технологічна платформа може з'єднати великі команди системи державного фінансового контролю в межах цієї системи та поза її межами, де безпосередньо відбувається контроль. Потрібно також визначити засади реалізації потенціалу цифрового державного фінансового контролю за допомогою стандартизації та автоматизації. Потрібно вирішення також питання яким чином аналітика цифрових даних може стати невід'ємною складовою державного фінансового контролю.

Вигоди від діджиталізації державного фінансового контролю очевидні, адже застосовуючи цифрові технології значно поліпшується зв'язок, усі сторони, які задіяні у процес державного фінансового контролю, отримують більшу впевненість у результатах цього контролю та краще розуміння ризиків і перспектив після проведеного контролю, автоматизація сприяє більш якісному аналізу та розумінню, а також вивільненню часу для прийняття рішень. Довіра зацікавлених сторін зростає завдяки більшого взаємозв'язку та прозорості.

На сьогодні розміщення веб-сайту в Інтернеті та використання цифрових технологій в органах державного фінансового контролю регулюється відповідним законодавством у галузі електронної міжвідомчої взаємодії та електронних закупівель.

Державна аудиторська служба України розробила проект "Цифрова трансформація державного фінансового контролю (е-Аудитор)" [1]. Найбільших цифрових трансформацій зазнала Державна податкова служба України [2]. Тому з 1 січня 2023 року е-аудит запроваджено для великих платників на вимогу цієї служби, а з 1 січня 2025 року він стане обов'язковим для великих платників податків шляхом подання "стандартного аудиторського файлу (SAF-T UA) та його аналіз за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення з використанням сучасних методик аудиту [2]. Система держзакупівлі також готується до запровадження даної електронної системи [3].

Як свідчать джерела ЗМІ "система е-Аудитор зокрема дасть Держаудитслужбі можливість перевіряти закупівлі в режимі реального часу з використанням даних системи "Прозорро". Вона буде пов'язана з іншими державними системами та використовуватиме ризик-орієнтовний підхід" [4].

У ході дослідження було виділено три тенденції розвитку систем внутрішнього контролю на основі ризик-орієнтованого підходу в умовах діджиталізації.

Перша найважливіша тенденція пов'язана з використанням даних технологій, що дозволяють оперативню виявляти, оцінювати ризики та виконувати контрольні дії. Досліджуємо вплив цифрових технологій на систему державного фінансового контролю. Сучасні цифрові технології суттєво трансформують систему державного фінансового контролю. Методичні підходи до формування та функціонування системи державного фінансового контролю, що склалися, вимагають кардинального перегляду. Цифрова трансформація пов'язана з виникненням цілого класу якісно нових ризиків, які необхідно оцінювати в рамках системи державного фінансового контролю, що посилює актуальність використання ризик-орієнтованого підходу.

У таблиці 1 наведено дані про можливості застосування цифрових технологій з метою державного фінансового контролю. При використанні наведених нижче технологій у рамках системи державного фінансового

контролю необхідно орієнтуватися на забезпечення таких принципів, як справедливість, зрозумілість, безпека та підзвітність. Цифрові технології призводять до скорочення часу на контроль облікових даних, основний акцент при цьому повинен робитися на контроль на вході.

Використання таких технологій діджиталізації, як штучний інтелект та блокчейн, дозволяє надати рекомендації щодо покращення процесів на державних підприємствах. Однак слід зазначити й проблеми впровадження технологій діджиталізації, що породжують нові ризики, які контролери мають своєчасно виявити та оцінити, відобразивши їх у своїх звітах. Дані аспекти стосуються підготовленої PwC Singapore, ACCA та Інституту ринків INSEAD, що розвиваються, доповіді "Переосмислення контролю в цифрову епоху", що розглядає використання можливостей цифрових технологій для посилення фінансового контролю. У доповіді наголошується на важливості належного забезпечення при впровадженні технологій діджиталізації захисту даних, захисту активів, запобігання шахрайству та перевірці фінансової звітності, так як вони можуть використовувати штучний інтелект та дані для створення кращого контролю. Використовуючи інтелектуальні засоби управління, засновані на даних, організації можуть вести відносини й у кінцевому підсумку зосередитися на своїй програмі зростання" [5].

Загалом фахівці в галузі контролю та аудиту вказують на перспективність застосування технологій діджиталізації, відзначаючи при цьому цілий комплекс проблем, пов'язаних як із забезпеченням інформаційної безпеки, так і з низькою якістю даних, що використовуються в рамках цих технологій. У зв'язку з цим багато організацій намагаються створити інтегровані обліково-аналітичні системи, що акумулюють як облікові, так і необлікові дані з метою отримання релевантної інформації. Причини невдач у цій галузі керівники бачать у відсутності аналітичних талантів, нераціональному накопиченні даних та їх низької надійності, що висуває нові завдання при формуванні такого елемента контролю, як інформація та комунікація. Ці твердження справедливі і для органів державного фінансового контролю.

Цифрові технології здійснюють обробку даних. Однак саме бухгалтер державного підприємства, виходячи з інформаційних запитів контролера державного фінансового контролю, повинен вибудовувати обліково-контрольну систему, яка відповідає сучасним вимогам. Це завдання не може бути вирішене виключно за допомогою цифрових технологій. Для формування якісних даних важливим є не лише дотримання основних принципів бухгалтерського обліку, а й можливості інтеграції даних різних видів обліку з орієнтацією на інформаційні потреби системи державного фінансового контролю.

Важливу роль відіграє якість вхідних даних та облікові методи, закріплені в обліковій політиці організації. За своєю суттю, за низької якості вхідної інформації та облікової політики діджиталізація не дасть бажаного результату. Згідно з щорічним глобальним опитуванням керівників PwC, 87% керівників у державах-членах АСЕАН очікують, що штучний інтелект у найближчі п'ять років істотно змінить спосіб ведення бізне-

су, а 72% відзначають, що це вплине істотніше, ніж Інтернет [5]. У той же час організації, які націлені на використання штучного інтелекту, повинні розуміти, що передові алгоритми машинного навчання, по суті, є ящиком Пандори та рішення на основі даних алгоритмів не цілком зрозумілі. Важливим є чітке розуміння підходів до побудови обліково-контрольної системи та технології формування в її рамках даних, що задовольняють інформаційні потреби системи державного фінансового контролю. Технології діджиталізації не слід розглядати як панацею від усіх бід та ключ до вирішення всіх проблем.

Більш того, роль творчого підходу, професіоналізму, професійного судження при побудові системи державного фінансового контролю різко зростає. Застосування технології блокчейна в системі державного фінансового контролю, а також з метою формування єдиного інформаційного простору дасть результати лише при використанні в бюджетних організаціях системного та стратегічного підходу до формування облікових даних та їх інтеграції із зовнішньою інформацією. Дана технологія знайшла за кордоном застосування з метою управління ланцюжком поставок. Однак кодування записів у блокчейні не забезпечує автоматично її правильність та точність, оскільки необхідний вхідний контроль інформації. Отже, в сучасних умовах зростає значення вхідного контролю, аудиту введення даних.

Істотно в ході державного фінансового контролю змінюється комунікація в організаціях, оскільки цифрові технології змінюють способи взаємодії та технологію роботи контролерів та перевіряємих, що вимагатиме нових цифрових навичок. Усвідомлення незамінних втручань людини з метою створення доданої вартості та чутливості до культури організації мають вирішальне значення для успішного впровадження засобів контролю, що йдуть у ногу з можливостями, що створюються технологіями.

Процес діджиталізації стосується діяльності всіх підрозділів організації, що підлягає перевірці, які беруть участь у процесах перевірки та управління ризиками. Відповідальність за управління ризиками не може бути покладена виключно на службу ризик-менеджменту. У цьому процесі беруть участь майже всі підрозділи організації. Оцінка ризиків є одним із елементів сучасної системи державного фінансового контролю. Нові вимоги системи "е-Аудит" приділяють особливу увагу проблемі взаємозв'язку процесів виявлення, оцінки та управління ризиками з процесами стратегічного планування та ув'язування зі стратегією організації. В умовах цифрової трансформації органи державного фінансового контролю можуть розширити свою роль, здійснюючи не лише оцінку існуючої бюджетної організації чи бюджетної програми, але й вироблення рекомендацій, спрямованих на їх вдосконалення за допомогою технологій діджиталізації. Діджитал трансформація змінює технологію контрольних процедур.

PricewaterhouseCoopers (далі — PwC) використовує нову технологію для вдосконалення процесу аудиту [5]. PwC використовує безпілотники з метою контролю запасів та підтвердження їх залишків, відображених у фінансовій звітності компаній. У Великій Британії без-

Таблиця 2. Обґрунтування можливостей адаптації блокчейн технології стосовно системи державного фінансового контролю

Характеристика	Зміст
Сутність	Блокчейн є цифровим реєстром, призначеним для запису транзакцій, обліку активів, базою даних, що підтримується і спільно використовується децентралізованою мережею користувачів, відповідальних за узгодження додавань в ланцюжок, і захищена за допомогою криптографії
Використовувані в комплексі з блокчейн технології	Штучний інтелект, інтернет речей, великі дані та ін.
Сприйняття технології	За результатами опитування керівників вищої ланки та практиків у 14 країнах, проведеного аудиторською компанією Deloitte [9] та опублікованого в червні 2020 р., 88% респондентів вважають, що блокчейн набуде широкого поширення, 55% респондентів відзначають блокчейн головним стратегічним пріоритетом. конкурентної переваги, якщо вони не приймуть технологію блокчейн
Нормативно-правова база	«Блокчейн та внутрішній контроль: перспектива COSO» [7, 8], розглядає проблеми та можливості використання структури внутрішнього контролю COSO для розробки та реалізації засобів контролю для усунення ризиків, пов'язаних з технологією блокчейн, яка використовує розподілені реєстри для відстеження інформації про активи, такі як цифрові валюти. Документ написаний партнерами Deloitte & Touche LLP Д. Бернсом та Е. Стіллом, а також співавторами Е. Коеном з Cohen Computer Consulting та доктором Ш. Рамамурті, доцентом Дейтонського університету, та призначений для допомоги при прийнятті рішень щодо ризиків та внутрішнього контролю за фінансовою звітністю серед блокчейна. Американський інститут дипломованих громадських бухгалтерів (AICPA) оновив посібник з обліку та аудиту цифрових активів з метою розкриття інформації про можливості використання технології блокчейн
Можливості	Дозволяє звільнити бухгалтерів, аудиторів, контролерів від виконання рутинних операцій і, отже, раціоналізувати облікову та контрольну діяльність, підвищити ефективність, знизити витрати на ведення бізнесу та проведення державного фінансового контролю
Особливості	Використання технології блокчейн, з одного боку, розширює можливості вдосконалення облікових та контрольних інструментів та, відповідно, сприяє дотриманню чинного законодавства, підвищенню ефективності діяльності, а з іншого боку, несе у собі нові ризики та потребує нових підходів при здійсненні контролю

Джерело: складено на основі [7, 8].

пілотник зняв понад 300 зображень запасів вугілля на одній із вугільних електростанцій. Зображення використовувалися для створення цифрового близнюка вугільної купи для вимірювання обсягу. Розрахунок вартості вугілля здійснюється з точністю понад 99% на основі цього виміру обсягу. Дана технологія має переваги з точки зору швидкості та точності для перевірки наявності, оцінки та незавершеного виробництва. Однак при її використанні слід враховувати ризики, пов'язані з можливими обмеженнями на польоти, а також проблеми конфіденційності щодо їх застосування у певних галузях. У разі діджиталізації змінюються і інструменти, які використовуються у межах моделі "трьох ліній".

Процеси діджитал трансформації висувають завдання, пов'язані з розвитком компетенцій та навичок діджитал технологій у співробітників органів державного фінансового контролю та організацій, які підлягають перевірці, та потребують уточнення стратегії організацій, кадрової політики, закріплення вимог до діджитал грамотності працівників. Трансформацію зазнають: процес оцінки ризиків, де на перший план виходять ризики, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки, а також підходи до вироблених комунікацій. Змінюється технологія здійснення контрольних проце-

дур та їх моніторингу. У межах варіативної практики необхідно забезпечити інтеграцію служб внутрішнього контролю, управління ризиками. Між цими службами має бути тісна комунікація на основі системного підходу з урахуванням зміни технології контролю на основі діджитал технологій.

Використання штучного інтелекту в умовах технологічної сингулярності дозволяє підвищити швидкість прийняття рішень та робить необхідним систематичне відстеження ризиків, пов'язаних з неправильним прийняттям рішень у зв'язку з недостовірністю, нерелевантністю та несвоєчасністю інформації, відсутністю або нечіткістю критеріїв вибору рішень, низькою компетентністю контролерів.

Сучасна українська практика висуває завдання створення вітчизняного програмного забезпечення, що володіє гнучкою платформою та дозволяє забезпечити простоту адміністрування та можливість самостійного налаштування (або доопрацювання) системи силами розробника [4]. Дане програмне забезпечення повинно мати механізми контролю, орієнтовані на: 1) відстеження виконання поставлених завдань та здійснення контролю за їх виконанням; 2) ведення єдиних гнучких довідників та масивів даних; 3) моніторинг інформації

Таблиця 3. Вплив технології блокчейн на систему державного фінансового контролю

Елементи	Вплив технології блокчейн
Контрольне середовище	Сприяє створенню ефективного контрольного середовища з такими функціями як можливість запису транзакцій з мінімальним втручанням людини. Блокчейн не враховує і не оцінює людський чинник, дотримання етики тощо.
Оцінка ризиків	З одного боку, допомагає знизити існуючі ризики, сприяє точності звітності, підтримуючи цілісність записів та забезпечуючи незаперечні записи, а з іншого боку, створює нові ризики
Інформація та комунікація	Сприяє підвищенню прозорості транзакцій та доступності даних, відкриває нові можливості для управління з передачі фінансової інформації ключовим зацікавленим сторонам швидше та ефективніше
Контрольні процедури	Полегшує контрольні процедури, мінімізує ризик помилок, зроблених під впливом людського чинника, ризик несумлінних дій. Виникають складнощі у ситуації, коли технологія децентралізована і жодна сторона не несе відповідальності за системи, які підпадають під дію контролю фінансової звітності
Моніторинг	Прискорює процеси моніторингу, дозволяє з використанням смарт-контрактів та стандартизованих бізнес-правил у поєднанні з пристроями інтернету речей змінити спосіб виконання моніторингу

Джерело: складено на основі [8].

щодо завдань та проектів. Розв'язання цього завдання дозволить збільшити швидкість формування звітів за дотримання заданого стандарту якості, системно відстежувати своєчасність виконання доручень.

Тенденція, пов'язана з використанням діджитал технологій, істотно змінила інструментарій, що застосовується у рамках державного фінансового контролю. Фахівці консалтингової фірми Protiviti [6] вважають, що цифровий імператив контролерів та аудиторів у майбутньому потребує суттєвих змін у традиційних підходах до державного фінансового контролю. Інструменти інтелектуального аналізу бізнес-процесів змінюють підхід, що раніше застосовувався, що передбачає традиційні покрокові описи процесів і підсумкові аудиторські тести. На зміну інтерв'ю, що забирає багато часу, приходять розширена аналітика. Так було в традиційних покрокових інструкціях, коли власники бізнес-процесів викладають аудитору своє бачення, тоді як дані аналітики відбивають реальний стан справ у організації. Програмне забезпечення для аналізу бізнес-процесів створює повний потік з урахуванням даних. Контролер та аудитор візуалізують основний процес та автоматично виявляють ті галузі, які не відповідають передбачуваному проекту бізнес-процесу, та кількісно оцінюють їхній вплив. Процес майнінгу фокусує увагу аудитора на менш поширених бізнес-процесах, а також на недоліках, які вони породжують. Така прозорість виключає традиційні покрокові посібники, оскільки вона забезпечує органу державного фінансового контролю високий рівень упевненості щодо перевірки. Зосередження уваги на гарячих точках бізнес-процесу для повернення уваги до аудиту є підходом набагато ефективнішим у виявленні слабких сторін бізнес-процесу, ніж традиційні покрокові посібники та вибіркові тести. Процес майнінгу підтримує дії з оцінки ризиків бізнес-процесу, сприяє кількісній оцінці впли-

ву невідповідності та переваги дотримання узгодженого бізнес-процесу, а також оптимізації бізнес-процесів у режимі реального часу за рахунок виявлення транзакцій, що випадають.

В даний час потрібно впровадити технологію блокчейн у систему державного фінансового контролю. Загальна характеристика та можливості застосування даної технології представлені в таблиці 2.

При проведенні державного фінансового контролю з використанням блокчейн, контролерам необхідно враховувати безліч різних факторів, оцінювати ризики, пов'язані з цією технологією, мати відповідні навички. Голова COSO Пол Собель зазначає: "Коли організація оцінює використання блокчейну через призму COSO, це дозволяє раді директорів та вищому керівництву краще розуміти контекст і робити більш поінформовані оцінки потенціалу та застосування технології щодо контролю" [7]. У таблиці 3 відображено вплив технології блокчейн на систему державного фінансового контролю у розрізі елементів.

Для мінімізації ризиків, пов'язаних із застосуванням технології блокчейн, органам державного фінансового контролю та організаціям, які підлягають перевірці, рекомендується: розробити кодекс поведінки, що регулює поведінку сторін у блокчейні, відстежувати її дотримання та оцінювати його ефективність; уточнити договірну політику з урахуванням особливостей застосування технології блокчейну; уточнити порядок дотримання принципу обачності в рамках політик, що включають процедури "Знай свого клієнта" (KYC), процедури протидії відмиванню грошей (AML), запити звітів SOC та інші процедури комплексної перевірки для оцінки; накопичувати досвід щодо технології блокчейн з метою ефективного її впровадження та вдосконалення.

Таким чином, використання технології блокчейн у системі державного фінансового контролю створює

основу для зовнішнього та внутрішнього контролю. При цьому покращується координація роботи внутрішніх та зовнішніх контролерів, збільшується охоплення контрольованих транзакцій. По суті блокчейн дозволяє перейти до безперервного моніторингу, що здійснюється в режимі реального часу. При впровадженні та інтеграції блокчейна унікальні можливості даної технології можуть бути використані для покращення процесів управління ризиками та контролю.

В якості другої тенденції слід виділити тенденцію, на яку звертають увагу фахівці консалтингової фірми Protiviti [6], пов'язану з необхідністю використання стратегічного бачення щодо розвитку організаційної структури, управління ресурсами та талантами, а також перетворення методів, правил та процедур державного фінансового контролю щодо управління ризиками на основі передових технологій, таких як: інтелектуальний аналіз процесів, розширена аналітика, автоматизація процесів (RPA), машинне навчання (ML) та штучний інтелект (AI). Це пов'язано, по-перше, з використанням діджитал технологій для вирішення проблем зі збільшенням обсягів даних, які застосовуються в рамках державного фінансового контролю. Збільшення обсягів інформації та швидкості її аналізу потребує зміни підходів до структуризації інформації, а також використання поглибленої аналітики та візуалізації даних.

По-друге, застосування штучного інтелекту та інших діджитал технологій дозволяє виявляти взаємозв'язки, тенденції та закономірності, які раніше не можна було розпізнати і які можуть стати джерелом інформації, важливої для оцінки та управління ризиками. Застосування діджитал технологій у системі державного фінансового контролю вимагає культури та мислення, зосереджених на безперервному пошуку нових шляхів для інновацій та вдосконалення, використовуючи нові процеси та новітні технології. Нове мислення вітає неординарні думки, творче вирішення проблем. Структуроване шаблонне мислення має залишитися у минулому, використання аналітики та нових технологій має бути повністю включено до методології державного фінансового контролю. Оцінка ризиків з урахуванням цілісного ставлення до них передбачає застосування розширеної аналітики без вибірок. Використання у державному фінансовому контролі наскрізних діджитал технологій (великих даних, RPA, ML, AI) спрямоване на інтерактивну візуалізацію та широкі можливості бізнес-аналітики, що дозволяє наголосити на стратегічних аспектах. RPA знижує трудомісткість завдань, що традиційно вирішуються контролерами, і вивільняє час для аналізу. Штучний інтелект та машинне навчання розширюють можливості підвищення ефективності та результативності комплексного тестування, забезпечують складний аналіз у режимі реального часу.

У якості третьої тенденції розвитку системи державного фінансового контролю на основі ризик-орієнтованого підходу в умовах діджиталізації слід виділити практику внутрішнього державного фінансового контролю управління ризиками, що склалася, у сфері діджитал технологій. Широке поширення діджитал технологій у

різних сферах діяльності, зростання їх складності висуває завдання, пов'язане з контролем управління ризиками у сфері діджитал технологій. У разі застосування діджитал технологій актуалізуються питання забезпечення у створенні кібербезпеки. Білорітничкова злочинність, хакерство, висока кіберуразливість збільшують ризики використання різних інформаційних технологій. Під кібербезпекою розуміють "сукупність технологій, процесів та практик, призначених для захисту мереж, комп'ютерів, програм та даних від атак, пошкодження чи несанкціонованого доступу. Термін "кібербезпека" стосується бізнес-функцій та технологічних інструментів, що використовуються для захисту інформаційних активів" [10]. Кібербезпека та інші питання, пов'язані з даними, очолюють список ризиків для керівників аудиту. Кількість кібератак продовжує збільшуватися, оскільки суб'єкти загроз стають дедалі витонченішими і диверсифікують свої методи. Готовність до кібербезпеки стоїть на першому місці у списку пріоритетів державного фінансового контролю на майбутні роки. Кібербезпека очолила список 12 ризиків, що виникали у 2019 році, за якими слідують управління даними, треті сторони та конфіденційність даних [11]. Як зазначає Малкольм Мюррей, віце-президент групи "Менеджер" у Gartner: "Ці ризики, або гарячі точки, є головними проблемами для лідерів бізнесу, які очікують, що керівники внутрішнього аудиту будуть оцінювати та пом'якшувати їх, а також повідомляти про свій вплив організаціям та заінтересованим сторонам" [11]. Опитування з основних ризиків та пріоритетів аудиту Gartner 2019 показує, що 77% відділів аудиту планують охопити виявлення та запобігання кібербезпеці у діяльності аудиту протягом наступних 12-18 місяців, 5% не планують подібні заходи [11]. Тільки 53% відділів аудиту впевнені у своїй здатності забезпечити гарантії щодо виявлення загроз та запобігання кібербезпеці [11]. Організації змушені посилювати захист особистої інформації та запобігати порушенням у цій сфері.

При проведенні державного фінансового контролю управління у сфері ІТ контролер повинен досліджувати, як організований захист від реалізації ризиків у цій сфері, як відбувається в організації виявлення ризиків та їх моніторинг, які заходи вживаються у відповідь на виявлені ризики та як це впливає на безперервність діяльності організації.

ВИСНОВКИ

Управління ІТ-ризиками — це одне із завдань, які вирішуються в рамках інтегрованої системи управління ризиками на першій та другій лініях захисту. Програми управління ризиками у сфері ІТ мають бути узгоджені із загальною структурою управління ризиками організації та з її основними регламентами. Виконання програм має контролюватись виконавчим керівництвом. В умовах зростання кіберзагроз неефективне управління ризиками у сфері інформаційних технологій може призвести до реалізації суттєвих ризиків. Перевірки, що проводяться державним фінансовим контролем у сфері управління ризиками, формують третю лінію захисту, підтримують дієвість першої та другої лінії, дозволяють попередити помилки у програмі управління ризиками у сфері інформаційних технологій.

Контролери передусім мають оцінити ефективність програми управління ризиками ІТ. Таку оцінку доцільно проводити на етапі формування бюджетної програми виходячи з прогнозних оцінок, на етапі реалізації бюджетної програми, на основі виявлення стратегічних розривів у її реалізації та вироблення рекомендацій щодо їх усунення.

Література:

1. Державна аудиторська служба України (2021) Цифрова трансформація державного фінансового контролю (е-Аудитор). 23.02.2021. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/news/3602> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Дебет-Кредит (2022). З 1 січня 2023 року буде запроваджено е-аудит для великих платників. 26.12.2022. URL: <https://news.dtk.ua/law/inspections/80730-z-1-sicnia-2023-roku-bude-zaprova-dzeno-e-audit-dlia-velikix-platnikiv> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Держзакупівлі (2021). "Е-аудитор": нова система фінансуватиметься з бюджету. 05.05.2021. URL: <https://dzplatforma.com.ua/news/296-e-auditor-nova-sistema-fnansuvatimetsya-z-byudjetu> (дата звернення: 10.03.2023).
4. Наші гроші (2021). Держаудитслужба купила систему "е-аудитор" для електронних перевірок за 2,5 мільйона. 30.07.2021. URL: <https://nashigroshi.org/2021/07/30/derzhautytsluzhba-kupyla-systemu-e-audytor-dlia-elektronnykh-perevirok-za-2-5-mil-yona/> (дата звернення: 10.03.2023).
5. A new report (2019), co-authored by ACCA, stresses that internal controls need an overhaul as new technologies transform business and more complex challenges emerge. URL: <https://www.accaglobal.com/in/en/member/member/accounting-business/2019/07-08/corporate/digital-controls.html> (дата звернення: 10.03.2023).
6. Protiviti (2020). The Future Auditor Goes Digital. URL: <https://www.protiviti.com/US-en/insights/bulletin-vol7-issue3> (дата звернення: 10.03.2023).
7. COSO (2022). Blockchain and Internal Control: The COSO Perspective Guidance. URL: <https://www.coso.org/Documents/Blockchain-and-Internal-Control-The-COSO-Perspective-Guidance.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
8. COSO (2022). Blockchain and Internal Control: The COSO Perspective. URL: <https://www.iaa.nl/actualiteit/nieuws/blockchain-and-internal-control-the-coso-perspective> (дата звернення: 10.03.2023).
9. Cohn M. (2020). Deloitte-dives-into-blockchain. URL: <https://www.accountingtoday.com/news/deloitte-dives-into-blockchain> (дата звернення: 10.03.2023).
10. Five Steps for Effective Auditing of IT Risk Management Using ISACA's IT Risk Management Audit (2022). Assurance Program. URL: <http://www.isaca.org/COBIT/focus/Pages/five-steps-for-effective-auditing-of-it-risk-management-using-isaca-it-risk-management-audit-assurance-program.aspx> (дата звернення: 10.03.2023).
11. GARTNER (2019). Cybersecurity and other data-related issues top the list of risks for heads of audit in 2019; here are key actions audit must take. URL: <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/actions-for-internal-audit-on-cybersecurity-data-risks/> (дата звернення: 10.03.2023).

References:

1. State Audit Service of Ukraine (2021), "Digital transformation of state financial control (e-Auditor)", available at: <https://dasu.gov.ua/ua/news/3602> (Accessed 10 March 2023).
2. Debit-Credit (2022), "From January 1, 2023, e-audit will be introduced for large payers", available at: <https://news.dtk.ua/law/inspections/80730-z-1-sicnia-2023-roku-bude-zaprova-dzeno-e-audit-dlia-velikix-platnikiv> (Accessed 10 March 2023).
3. State procurement (2021), "E-auditor": the new system will be financed from the budget", available at: <https://dzplatforma.com.ua/news/296-e-auditor-nova-sistema-fnansuvatimetsya-z-byudjetu> (Accessed 10 March 2023).
4. Our Money (2021), "The State Audit Service bought the "e-auditor" system for electronic checks for 2.5 million", available at: <https://nashigroshi.org/2021/07/30/derzhautytsluzhba-kupyla-systemu-e-audytor-dlia-elektronnykh-perevirok-za-2-5-mil-yona/> (Accessed 10 March 2023).
5. Kolesnikov-Jessop, S. (2019), "A new report co-authored by ACCA, stresses that internal controls need an overhaul as new technologies transform business and more complex challenges emerge", available at: <https://www.accaglobal.com/in/en/member/member/accounting-business/2019/07-08/corporate/digital-controls.html> (Accessed 10 March 2023).
6. Protiviti (2020), "The Future Auditor Goes Digital", available at: <https://www.protiviti.com/US-en/insights/bulletin-vol7-issue3> (Accessed 10 March 2023).
7. COSO (2022), "Blockchain and Internal Control: The COSO Perspective Guidance", available at: <https://www.coso.org/Documents/Blockchain-and-Internal-Control-The-COSO-Perspective-Guidance.pdf> (Accessed 10 March 2023).
8. COSO (2022), "Blockchain and Internal Control: The COSO Perspective", available at: <https://www.iaa.nl/actualiteit/nieuws/blockchain-and-internal-control-the-coso-perspective> (Accessed 10 March 2023).
9. Cohn, M. (2020), "Deloitte-dives-into-blockchain", available at: <https://www.accountingtoday.com/news/deloitte-dives-into-blockchain> (Accessed 10 March 2023).
10. Obraztsov, A. (2022), "Five Steps for Effective Auditing of IT Risk Management Using ISACA's IT Risk Management Audit", Assurance Program, available at: <http://www.isaca.org/COBIT/focus/Pages/five-steps-for-effective-auditing-of-it-risk-management-using-isaca-it-risk-management-audit-assurance-program.aspx> (Accessed 10 March 2023).
11. GARTNER (2019), "Cybersecurity and other data-related issues top the list of risks for heads of audit in 2019; here are key actions audit must take", available at: <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/actions-for-internal-audit-on-cybersecurity-data-risks/> (Accessed 10 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 03.04.2023 р.